

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **L** ROTOCOLS

XXIX

COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXIX

ESTUDIS
HISTÒRICS I
DOCUMENTS
DELS

ARXIUS
DE **P**ROTOCOLS

XXIX

COL·LEGI DE NOTARIS DE CATALUNYA

BARCELONA 2011

Publicació patrocinada per la
Fundació Noguera

Director

Lluís Jou i Mirabent

Coordinador

Laureà Pagarolas i Sabaté

Consell

Jordi Figa i López-Palop, Josep M. Font i Rius,
Joan J. López Burniol, Àngel Martínez Sarrión,
Josep M. Sans i Travé i Francesc Torrent i Cufí

Editor

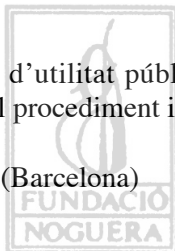
Il·lustre Col·legi de Notaris de Catalunya
c/ Notariat, 4 – 08001 Barcelona

Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida - bobala@bobala.cat
ISSN: 0211-5425
Dipòsit Legal: B-44.447-1995

SUMARI

- 7** El llibre escolar i la presència dels autors clàssics i dels humanistes en l'ensenyament del segle XV
Josep Hernando i Delgado (Universitat de Barcelona)
- 43** L'origen d'una nissaga de notaris valencians. Els Dassió al segle XV: de l'escrivania rural al notariat urbà
Josep Antoni Llibrer Escrig (Universitat de València)
- 63** Los catalanes en la documentación notarial de Tenerife (1505-1525)
Juan Manuel Bello León, Roberto J. González Zalacain (Instituto de Estudios Medievales y Renacentistas, Universidad de La Laguna)
- 187** Josep Forcada, un notari cec a la Barcelona del segle XVII
Xevi Camprubí i Pla (Barcelona)
- 219** La llei del rei a Catalunya: els alcaldes majors d'Agramunt durant el regnat de Felip V
Rafael Cerro Nargánez (Universitat de Barcelona)
- 253** L'expropiació per raó d'utilitat pública a Barcelona, 1772-1858. Aplicació, evolució del procediment i tipus d'escriptures
Marina López Guallar (Barcelona)

297 El Pallars *il·lumina* Catalunya: l'inici de l'explotació hidroelèctrica a gran escala dels rius pirinencs, 1911-1940

Xavier Tarraubella i Mirabet (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)

329 L'Arxiu de Corredors de Comerç de Catalunya: una proposta per al tractament arxivístic dels fons de fedataris mercantils

Vicenç Ruiz Gómez (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona)

369 Notes bibliogràfiques

Laureà Pagarolas i Sabaté

385 Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Memòria 2010

399 «EHDAP». Normes per a la presentació d'originals

EL LLIBRE ESCOLAR I LA PRESÈNCIA DELS AUTORS CLÀSSICS I DELS HUMANISTES EN L'ENSENYAMENT DEL SEGLE XV

○ — JOSEP HERNANDO I DELGADO
UNIVERSITAT DE BARCELONA

És un fet l'interès generalitzat en la societat barcelonina del segle XV per l'aprenentatge de lletra, per l'escola, pels estudis superiors, tant pels seus beneficis per a la promoció social de cada barceloní com també, segons que deien els consellers de la ciutat l'any 1431, «per lo interès e bon estament de la cosa pública de la dita ciutat», és a dir, la ciutat de Barcelona.

Quins llibres o textos servien de base a l'ensenyament? En un altre lloc hem exposat l'aspiració en l'ensenyament de la Barcelona dels segles XIV i XV a partir de l'ideal de l'època clàssica, passant per la cristianització d'aquest ideal i els canvis provocats per la introducció dels textos d'Aristòtil a la baixa edat mitjana, tot tenint present en l'exposició la munió de dades que hom obté de documentació de tota mena que ens informa de les biblioteques dels barcelonins.¹ També disposem de textos que ens assabenten de l'ensenyament concret contingut en programes acadèmics d'escoles d'arts o secundàries, i també superiors, de Barcelona. Es tracta d'un programa en

1. Vegeu Josep HERNANDO, «Lectores y libros en los protocolos barceloneses en el siglo XV: la formación básica posible de un lector barcelonés», *Napoli Nobilissima. Rivista di arti figurative, archeologia e urbanistica*, XXXIII (1994), p. 147-155. J. HERNANDO I DELGADO, «L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais. Primera part: Instruments notariais de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1350-1400», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 12 (1993), p. 141-271. J. HERNANDO I DELGADO, «L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariais. Segona part: Instruments notariais de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1294-1400», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 16 (1997), p. 131-298. Vegeu-hi la bibliografia existent sobre el tema de l'ensenyament a la Catalunya de la baixa edat mitjana. J. HERNANDO, *Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)*, col·l. Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2001. A. DE LA TORRE Y DEL CERRO, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona, I Preliminares (1289-1451)*, Introducció, notas y comentarios de J. Rubió Balaguer, Barcelona: Universidad de Barcelona, 1975.

el qual la gramàtica i la lògica tenen el paper principal i la literatura i les altres arts liberals romanen en un segon pla. Trobem aquí el resultat, com hem dit, dels canvis que s'esdevingueren a Occident a principi del segle XIII amb la traducció i la popularització de les obres d'Aristòtil.² La cultura es basa en el coneixement de la gramàtica i està constituïda per l'estudi de la lògica i de la filosofia d'Aristòtil, que coronarà, si escau, una teologia, la tècnica de la qual s'inspira en aquesta lògica i en aquesta filosofia, o bé les altres ciències superiors. Doncs bé, entre d'altres, disposem de dos textos que ens assabenten de l'ensenyament concret contingut en dos programes acadèmics d'escoles d'arts o secundàries de Barcelona i també de la regulació dels estudis de la Facultat d'Arts de Barcelona.³

El 4 d'octubre de 1425, dos estudiants d'arts, Pere Gallissà, de vint-i-un anys, oriünd de la vila d'Arbós i habitant de Barcelona, i Pere Rovira, de dinou anys, nadiu de Pallerols, prop de Cervera i també habitant de Barcelona, formaven una societat per a la docència.⁴ Ambdós estudiants tindrien una cambra a les escoles majors de Barcelona, els rectors de les quals eren el prevere Galceran Roca i el ciutadà de Barcelona Tomàs

2. Vegeu P. CHOJNACKI, «L'essor de la logique au XIIIe siècle», a *Arts Liberaux et Philosophie au Moyen Âge*, Actes du Quatrième Congrès International de Philosophie Médiévale, Université de Montreal, Canada, 1967, p. 887-894.

3. Vegeu PH. DELHAYE, «La place des Arts Libéraux dans les programmes scolaires du XIIIe siècle», a *Arts Liberaux...*, p. 161-173. Sobre el tema més genèric d'educació i cultura vegeu, per exemple, D. ALEXANDRE-BIDON i M.-T. LORCIN, *Système éducatif et cultures dans l'Occident médiéval (XIIe-XVe siècle)*, Paris: Ed. Ophrys, 1998.

4. «Primo, los dits Pere Galliça e Pere Rovira prometen la un altre que ells bé e leyalment tindran una cambra en les Scoles Maiors de Barchinona, les quals vuy regexen los honorats mossens Galceran Rocha, prevere, e en Thomàs Orts, ciutadà de Barchinona, en la ciutat de Barchinona, e aquí legiran e mostraran als scolans lurs ço que millor poran. Ítem, és convengut que lo dit Pere Galliça farà la declinació e legirà de *Cató* e de *Contentus* e de *Ebraart* e lo *Proverbi menor*. E lo dit Pere Rovira legirà de *Tobies* e de *Doctrinal* e de *Alexandre* e farà lo *Proverbi Maior* en la forma e hores acustumades. Ítem, és convengut que tots los diners qui procehiran dels scolans qui apendran ab ells, vinguen en mans del discret mossèn Guillem Rovira, prevere de Barchinona, e aquells tenga e no puxa partir aquells sens voluntat de endosos, exceptats los nabots de mi Pere Galliça e en Pere Sent Ilari, argenter. Ítem, és convengut que tots los diners damunt dits sa hagen a partir per eguals parts, mig a mig. Però, que lo dit Pere Rovira hage de aventatge, per ço com legirà de *Doctrinal*, sis florins dins un any. Ítem, és convengut que la present companyia dur de la prima festa de Sent Luch a un any primer vinent», AHCB, *Arxiu Notarial*: IX. 3.

d'Horts, d'acord amb una pràctica habitual a les escoles de Barcelona.⁵ Es tractava, per tant, de les escoles de la catedral de Barcelona. En aquesta cambra de les escoles de la catedral ambdós ensenyarien *la part gramatical i literària* del pla d'estudis de l'escola d'arts als estudiants que els triessin o als estudiants que fossin designats a assistir a les seves classes per fruit del que diríem una beca o per altres raons.

Doncs bé, Pere Gallissà ensenyaria la declinació, és a dir, allò que és el més bàsic de la llengua llatina, i faria ús d'una gramàtica, dos llibres de lectura i un llibre d'exercicis. Llegiria el *Graecismus* d'Everard de Béthune (segle XIII), el qual és un *manual de gramàtica* en vers. En l'aprenentatge de la gramàtica calia llegir uns *textos*, és a dir, la lectura. Pere Gallissà llegiria als seus alumnes dos textos de cultura moral: els *Dístics* del Pseudo-Cató,⁶ de l'època imperial, i el *Contemptus mundi*, atribuït a Bernat de Morval (segle XII) i, segons alguns, d'autor anònim i del segle XIII, que és també una dissertació moral en vers.⁷ Per als exercicis, Pere Gallissà disposaria del *Proverbium minus*, recull de màximes, sentències morals o didàctiques de diversa procedència per als exercicis especialment de «morfologia» llatina.

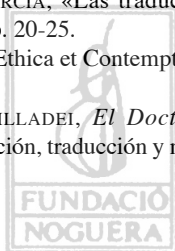
L'altre soci, Pere Rovira, faria ús també d'una gramàtica, de dos textos o llibres de lectura i d'un llibre d'exercicis: la gramàtica seria el *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu (segle XIII),⁸ obra en vers; els llibres de lectura serien dues obres pseudoclàssiques: el *Thobias* de Mateu de

5. Per exemple, l'any 1413, els estudiants d'arts Joan Mora i Ponç de Vilafranca ensenyaven de lletra a les escoles de la catedral de Barcelona (AHPB, Bernat NADAL, *Septimus liber apocharum diversarum manumissoriarum* 1411-1414, f. 127r-v, v. 58/180). L'any 1415, ensenyaven de lletra a les escoles de la catedral els també estudiants d'arts Bartomeu Manola i Joan Sabater (AHPB, Pere Granyana, *Vicesimum quartum manuale* 1415, abril, 8-1416, juliol, 9, f. 13v, v. 56/17). L'any 1425, qui hi ensenyava de gramàtica era Joan Riquer, estudiant d'arts de Barcelona (AHPB, Joan Isern, *Manual* 1424, desembre, 20-1425, octubre, 29, f. 37r, v. 105/4). L'any 1437, hi ensenyava de lletra Guillem Joan Llobera, estudiant d'arts de Barcelona (AHPB, Bernat Pi, *Llibre d'èpoques de diferents marmessories* 1435-1442, s.n., v. 113/101).

6. E. GONZÁLEZ-BLANCO GARCÍA, «Las traducciones romances de los "Disticha Catonis"», *eHumanista*, 9 (2007), p. 20-25.

7. R. BULTON, «Grammatica, Ethica et Contemptus mundi aux XIII et XIIIe siècles», a *Arts Liberaux...*, p. 815-827.

8. Vegeu ALEJANDRO DE VILLADEI, *El Doctrinal. Una gramàtica llatina del Renacimiento del siglo XII*. Introducció, traducció i notes de Marco A. Gutiérrez Galindo, Madrid: Akal Ediciones, 1993.

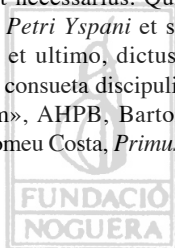

Vendôme (c. 1200), obra en vers sobre el Tobies de l'Antic Testament, i l'*Alexandre* o *Alexandreis* de Gautier de Chatillon (segle XII), poema sobre els fets d'Alexandre el Gran; el llibre d'exercicis seria el *Proverbium maius*, també una col·lecció de màximes i sentències de dificultat major que el Proverbi Menor, ja no centrada exclusivament en la morfologia. Donada la dificultat major de la «lectura» del *Doctrinale*, malgrat que s'havia pactat la divisió a mitges dels guanys, Pere Rovira havia de rebre, per any, 5 florins més que el seu soci.

Disposem, però, d'un document tant o més interessant. El 8 de juliol de 1455, el ciutadà de Barcelona Jaume Serra, mestre en arts i batxiller en medicina, i Pere des Valls, estudiant d'arts, nadiu de Banyoles, formaven una societat per al regiment d'una escola d'arts de la qual ambdós serien els docents. La divisió de matèries i de llibres ens mostra el programa d'una escola d'arts basat en el d'una facultat universitària d'arts: *Grammatica, Vetus logica, Nova logica, Summulae Magistri Hispani*.⁹

La tasca docent de l'estudiant d'arts Pere des Valls estaria centrada de manera exclusiva en els *grammatica*, és a dir, en el trívium: la declinació i el *Proverbium minus*, la gramàtica en vers *Graecismus* i diversos llibres de lectura: el *Cató*, el *Contemptus mundi*, el *Thobias* i el llibre d'*Alexandre* o *Alexandreis*. Endemés, havia de repetir o «repassar» part

9. «*Actus magistri Serra: Primo, quod dictus Iacobus Serra, Porphirii et Aristotelis legere textus veteris et nove logices, si necessarium fuerit, eius ydoneis ad audiendum discipulis legere teneatur. Secundo, dictus Iacobus Serra teneatur Aristotelis in naturalibus legere textus discipulis eius aptis audire predicta naturalia, si locus affuerit necessarius. Tertio, dictus Iacobus Serra legere teneatur magistri Yspani Sumulas studentibus eius aptis dictas Sumulas audire. Quarto, dictus Iacobus Serra magistri Alexandri de Villa Dei librum legere teneatur discipulis ad audiendum ydoneis. Quinto, Iacobus Serra maius discipulorum proverbium facere teneatur aptis audire discipulis. Actus Laurentii de Vallibus: Primo, quod Laurentius de Vallibus discipulis declinationem agere teneatur cum proverbio pariter assueto. Secundo, dictus Laurentius de Vallibus legere teneatur Cathonis librum atque Mundi contemptus. Tertio, dictus Laurentius de Vallibus Thobie librum discipulis ydoneum legere teneatur. Quarto, dictus Laurentius de Vallibus Alexandri librum discipulis consuetum legere tenetur, si casus contigerit necessarius. Quinto, dictus Laurentius de Vallibus repetitionem Sumularum magistri Petri Yspani et supradictorum librorum et precipue Doctrinalis agere teneatur. Sexto et ultimo, dictus Laurentius de Vallibus Abresardi lectionem et eius repetitionem hora consueta discipulis legere ydoneis teneatur, proverbio precedente minori, post prandium», AHPB, Bartomeu Costa, *Manuale* 1454, agost, 23-1455, juliol, 8, s.n.; AHPB, Bartomeu Costa, *Primus liber comunis*, 1455, abril, 21-1456, febrer, 22, s.n.*

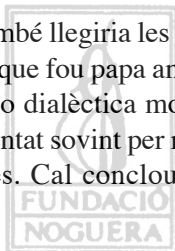
del que ensenyés l'altre docent Jaume Serra, és a dir, la gramàtica en vers *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu i les *Summulae logicales* de Pere Hispà.

En les facultats d'arts la lògica apareixia al final del trívium, és a dir, tot seguit de la gramàtica i la retòrica, i precedia les disciplines del quadrívium: l'aritmètica, la geometria, l'astronomia i la música. És per això que la tasca docent del mestre d'arts Jaume Serra es va centrar en aquestes disciplines, però no exclusivament. És a dir, Jaume Serra havia d'ensenyar part dels *grammatica*: llegiria el llibre de gramàtica *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu i faria ús del llibre d'exercicis *Proverbium maius*.

La part més important de la seva tasca docent, però, havia d'estar centrada en l'ensenyament de la lògica. De la *logica vetus* llegiria l'*Isagoge* de Porfiri, que consisteix en una introducció a les *Categorias* o els *Predicaments* d'Aristòtil, l'element bàsic de la lògica, per la qual cosa ensenyaria el grup principal dels significats del ser o els gèneres del ser: substància o essència, qualitat, quantitat, relació, acció, passió, lloc, temps, tenir i estar. De la *logica nova* llegiria directament obres d'Aristòtil: els *Analytica priora* sobre els sil·logismes, els *Analytica posteriora* sobre la demostració sil·logística en tant que porta a la ciència, i els *Topica* sobre la demostració sil·logística en la mesura que porta a una conclusió probable. En definitiva, una part, almenys, de l'*Organon*, on Aristòtil va formular els principis i elements de la lògica formal: la teoria del sil·logisme, de la deducció, de la inducció.

Una altra part de la tasca docent de Jaume Serra seria la lectura dels llibres naturals d'Aristòtil, és a dir, la filosofia natural, cosa que significava entrar en les matèries del quadrívium: els *Físics* o *Física*, *De coelo*, *De generatione et corruptione*, *Metereologica* o *Meteors*. Així, doncs, Jaume Serra ensenyaria la part de la filosofia aristotèlica l'objectiu de la qual és la substància o realitat sensible: el moviment, l'espai, el temps, l'infinit, el canvi, el moviment circular, etc. No oblidem que els mestres d'arts estaven obligats a dominar no tan sols la lògica sinó també tota la filosofia d'Aristòtil.

A l'últim, Jaume Serra també llegiria les molt populars *Summulae logicales* de Pere Hispà (†1277), que fou papa amb el nom de Joan XXI (1276-1277), text clàssic de lògica o dialèctica molt utilitzat durant segles a les universitats medievals i comentat sovint per representants de totes les escoles filosòfiques i teològiques. Cal concloure que l'estudiant d'arts que

hagués seguit amb profit el programa acadèmic de Pere des Valls i Jaume Serra, havia entrat en els misteris de l'art de raonar.¹⁰

Es tracta, per tant, d'un programa en el qual la lògica té el paper principal, mentre que la gramàtica, la literatura i les altres arts liberals, com les que formen el quadríviu, romanen en un segon pla.¹¹ Trobem aquí el resultat dels canvis esdevinguts a Occident a principi del segle XIII amb la traducció i la popularització de les obres d'Aristòtil. La cultura es basa en un mínim de gramàtica i està constituïda per l'estudi de la lògica i de la filosofia d'Aristòtil, que coronarà, si escau, una teologia, la tècnica de la qual s'inspira en aquesta lògica i en aquesta filosofia. Si fins aleshores la gramàtica i la dialèctica anaven plegades, perquè eren dues disciplines de les arts liberals, en aquest programa, com en la resta a Occident, la lògica es va imposar fins a servir d'introducció filosòfica a l'estudi de la gramàtica, en lloc d'introduir l'estudi literari de les obres dels autors clàssics. Ho podem observar en els tractats *De modis significandi* i, sobretot, en els programes escolars de les facultats d'arts de les universitats o *studia* gairebé des de llur fundació.

Un exemple el tenim en el pla d'estudis de la facultat de la Universitat de París de l'any 1255. Hom començava pels *Grammatica* amb els textos *Priscianus minor*, *Priscianus maior* i el *De accentu* del mateix autor. Seguia l'ensenyament de la *Logica vetus* amb la lectura dels textos *Liber Porphyrii Predicamentorum*, el *Perihermeneias* d'Aristòtil i el *Divisionum et Topicorum Boethii*. I també la *Logica nova: Topica et Élenchi, Analytica priora* i *Analytica posteriora* d'Aristòtil. Tot seguit hom passava a la lectura dels llibres naturals d'Aristòtil: *Physica*, *De animalibus*, *De anima*, *De generatione*, *De sensu et sensatu*, *De somno et vigilia*, *De plantis*, *De memoria et reminiscencia*, *De morte et vita*, *De differentia spiritus et animae*.¹²

A la fi del segle XV, els consellers de la ciutat de Barcelona publicaren unes ordenacions que afectaven l'organització de la Facultat d'Arts i el seu

10. A l'època medieval, la lògica tenia un caràcter predominantment dialèctic, és per això que la dialèctica designava simplement la lògica. Per aquest motiu les *Summulae logicales* de Pere Hispà comencen amb la popular i estereotipada fórmula que expressa la importància de l'estudi de la lògica: «Dialectica est ars artium, scientia scientiarum, ad omnium methodorum viam habens. Sola dialectica probabiliter disputat de principiis aliarum scientiarum. Et ideo in acquisitione scientiarum dialectica debet esse prior.» Vegeu P. MICHAUD-QUANTIN, «L'emploi des termes "logica" et "dialectica" au Moyen Âge», a *Arts Libéraux...*, p. 855-862.

11. Vegeu P. KIBRE, «The "Quadrivium" in the thirteenth century universities (with special reference to Paris)», a *Arts Libéraux...*, p. 175-191.

12. Vegeu PH. DELHAYE, «La place des Arts Libéraux...», p. 169-170.

pla d'estudis. L'element diferencial en relació amb el pla d'estudi de l'escola d'arts de 1455, o bé amb el pla d'estudis de la Facultat d'Arts de la Universitat de París de 1255, és la presència de la filosofia moral en els estudis, la qual cosa reflectia el que ja es feia en el segle XV,¹³ com es pot veure en l'Apèndix d'aquest article. Segons aquestes ordenacions els estudis de la Facultat d'Arts estaven dividits en quatre *cadires* o càtedres. En la Càtedra de gramàtica hom llegiria la *Brixa*, dita en els textos de l'època *Gramàtica nova*, d'Antonio Nebrija.¹⁴ L'alternativa a la *Brixa* era la lectura del ja tradicional *Doctrinale* d'Alexandre de Villedieu, text del segle XIII. Hom llegiria també l'obra d'un *poeta còmic* (Juvenal, Lactanci, Ovidi, Terenci, etc.) i faria el *proverbi major*. En la Càtedra de lògica, seguint la tradició ja iniciada en el segle XIII, es llegiria un text de la *Lògica* d'Aristòtil i alguna glossa sobre la mateixa obra. La Càtedra de filosofia natural se centraria també, seguint la tradició, en els textos d'Aristòtil. A l'últim, la Càtedra de filosofia moral se centraria en l'*Ètica*, l'*Econòmica* i la *Política* d'Aristòtil, en el *De officiis* de Ciceró, en les *Epístoles* de Sèneca, en el *De consolació* de Boeci o bé en el *Valeri Màxim*, és a dir, el *Factorum et dictorum memorabilium libri novem* de Valeri Màxim, autor del segle I.¹⁵

13. Hom pot veure l'interès de la ciutat per la formació moral dels ciutadans en la següent decisió presa pel Consell: el 24 d'abril de 1449, els consellers de la ciutat de Barcelona proposaren que es fixés un salari amb el qual pogués mantenir-se Joan Guerau, teòleg i filòsof moral, que havia començat a llegir les *Ètiques* d'Aristòtil a nois de la ciutat i de fora per a llur formació: «Concell tengut per los honorables consellers ensemps ab alguns notables prohòmens (...) sobre la lectura de les *Ètiques* per misser Johan Guerau a alguns fills de ciutadans e altres (...) E així mateix fou proposat en lo dit concell com misser Johan Guerau, bon teòlech e philòsof moral, ha començat de legir les *Ètiques* a alguns fills de ciutadans e a altres de la dita ciutat, de què se'n seguirà gran bé. Però ell no ha de què puscha sustentat sa vida. E per ço era mogut per alguns que seria propi que la ciutat lo assalariàs, a fi que yc romangués e instrúís en filosofia moral e en altra forma los fills de ciutadans e altres qui volran hoyr d'ell (...) Del fet del dit mossèn Johan Guerau fon deliberat per lo dit concell que és ben necessari, que no's faça iversosament, mas que-y sia ben deliberat (...)», AHCB, *Registre de deliberacions*, 1B. II-5: 1448, març, 28-1449, octubre, 30, f. 126v-127r.

14. Vegeu l'interessant treball V. CALVO-FERNÁNDEZ i M. A. ESPARZA TORRES, «Una interpretació de la "Gramàtica castellana" de Nebrija a la luz de la tradició gramatical escolar», *Cuadernos de Filología Clásica. Estudios latinos*, 5 (1993), p. 149-180.

15. «Com per los nostres passats Consellers de aquesta tant insigne ciutat de Barchinona, mirant lo bé e utilitat de aquella, hagen suplicat al molt alt senyor de gloriosa memòria lo h. don Martí, rey nostre, e ab llurs suplicacions dit Senyor hage fundat Studi General de Medicina e de les Arts Liberals ab ses patents cartes e privilegis; e com nosaltres

Aquest programa de la Facultat d'Arts de Barcelona de la fi del segle XV no significà una «revolució» en el contingut dels estudis de les escoles «secundàries» o superiors de la Barcelona del segle XV. Hom ho pot comprovar, com ja hem dit, en l'Apèndix d'aquest treball. N'és un exemple una concòrdia, datada el 8 de maig de 1461, sobre els pagaments fets durant la tutela de Joan Ramon Ferrer, fill del doctor en lleis Pere Ferrer, on consten les despeses fetes en escoles, mestres i llibres des de la infantesa de Joan Ramon fins que fou adult.¹⁶ Aquest document ens fa saber que Joan Ramon,

ich vehent dita fundació ésser stada cosa sancta, honorable e molt útil a la dita ciutat e als habitants en aquella; veyhent axí mateix que per les guerres e turbacions de tot aquest principat de Cathalunya e ciutat de Barchinona dit Studi haver presa disminució en tanta manera que li ha aportat dany e altres mals a dits principats e ciutat, per tant havem deslberat per redreç del Studi e regació de aquell donar cent ducats d'or, valents cent y vint lliures, les quals dites cent y vint lliures sian convertides en les coses devall mencionadores. (...) 6ª Ítem, statuhim e ordenam que lo Studi, quant a la part de la gramàtica e de les altres arts liberals, per ésser ben ordenat e la present ciutat insignida e decorada e sia fet a la utilitat dels oynts estudiants e altres, sie fundat ara de present ab les cadires següents / [6r] ço és, una *Cadira de gramàtica*, una *Cadira de lògica*, una *cadira de philosophia natural* e una *cadira de philosophia moral*. (...) 8ª Ítem, statuhim e ordenam que la *Cadira de gramàtica* o catredant de aquella hage a legir en general la *Brixa o Doctrinal* o altre segons serà la major parts dels vots dels estudiants hoynts de gramàtica. Axí mateix face les dos *declinacions*: la huna de matí, l'altre de vespre. Axí mateix legirà hun *poeta còmic* o *saurico* o altre segons serà lo vot dels estudiants e hoynts e més farà lo *Proverbi Major*, que's diu la *Epístola*, com és acostumat. (...) 9ª Ítem, lo *Catredant de lògica*, perquè en quatre anys acabe lo discurs de tota lògica, legirà una liçó de *text de Lògica de Aristòtil*, e més legirà una liçó de algun *gloçador* o qüestionari, segons lo vot de la major part dels oynts. 10ª Ítem, que lo *Catredant de philosophia natural*, perquè acabe tot lo dit curs de phisophia en quatre anys, volem que hage de legir una liçó de *text de Philosophia de Aristòtil* e altre liçó de algun *glosador* o qüestionari a vot dels oynts. 11ª Ítem, que lo *Catredant de philosophia moral* haie a legir una liçó de moral filosòfica, com és lo libre de Aristòtil apellat *Ètiques* e *Yconòmica* per un any, de lo libre de las *Polítiques* de dit Aristòtil per altre any, e lo *Tulli De officiis* per altre any, de les *Epístolas de Sèneca* o *Boeci De consolació* o *Valerio Màximo* per altre any, segons lo vot dels oynts», AHCB, Consell de Cent, *Estudi General*, 1B. XVIII-9, plec 8 [= 1r-12r].

16. «Ítem, per unes *Baceroles* e *Vesprals*: -- ll., VIII ss. (...) Ítem, per hun *Doctrinal* e per unes *Parts*: 1 ll., VIII ss. (...) Primo, diu haver pagat per una *Retòrica de Tul·li* e huns *Tractats* e una *Lectura de Tractats* e per unes *Oracions de Tul·li* e per algunes altres coses e dues estores: V ll., I ss., II. (...) Ítem, que ha pagat per huns altres *Tractats* e una *Metafísica*: I ll., II ss. (...) Ítem, al mestre Rigo per preu de hun *Codi* per lo dit Johan Ramon: XVIII ll., V s. (...) Ítem, per una *Inforsada* per lo dit Johan Ramon: II ll., V ss. Ítem, per hun *Digeste Nou* per lo dit Johan Ramon: X ll., XIII ss. (...) Ítem, per hun *Volum*

després d'aprendre a llegir i escriure fent ús de llibres de text —*Baceroles*— i dels *Psalms*, entrà en el cicle de les arts liberals, en concret el trívium, amb l'estudi de la gramàtica, mitjançant els textos *Doctrinae puerorum* d'Alexandre de Villedieu i unes *Parts*, és a dir, *De partibus orationis* o *Ars minor* d'Aelius Donatus o, simplement, Donat. Joan Ramon, així mateix, estudià retòrica mitjançant la *Rethorica* de Ciceró. El cicle del trívium fou completat amb l'estudi de la lògica o dialèctica fent ús d'uns *Tractats*, les *Summulae logicales* o *Tractatus logicae* de Pere Hispà, el futur papa Joan XXI, juntament amb un comentari o glossa, *Lectura de Tractats*, del qual no consta l'autoria. La filosofia hi fou present mitjançant la *Methaphisica* d'Aristòtil així com la filosofia moral, amb el *De officiis* de Ciceró, i la filosofia. En acabar els estudis de les arts liberals, probablement a la Facultat d'Arts de Barcelona, Joan Ramon passà a una facultat superior, en concret als estudis de dret civil, per a la qual cosa disposà d'una bibliografia bàsica completa integrada pels textos que formen el *Corpus Iuris Civilis: Institutiones, Codex i Digestum (Digestum vetus, Inforciatum, Digestum novum, Volumen)*. No hi mancà, però, l'estudi del dret de la terra o dret de Catalunya, probablement a través de la compilació de 1413.¹⁷

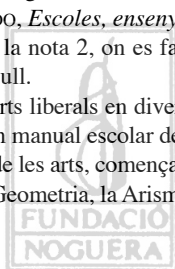
És un fet la presència important de l'Escola de Mestre Ramon Llull a Barcelona. Sobre l'ensenyament en aquestes escoles els documents ens parlen de *scientia magistri Raymundi Lulli, ars magistri Raymundi Lulli*,¹⁸ cosa que fa entendre que el lector, rector o mestre de l'escola no tan sols havia de conèixer l'obra de Ramon Llull, sinó que el seu ensenyament es basava en el mètode i contingut lul·lià.¹⁹ No hem trobat, però, cap docu-

per lo dit Johan Ramon: LXXVII ll., I ss. VI. Ítem, per una *Digeste Vella* per lo dit Johan Ramon: VIII ll., I ss., VI. (...) Ítem, que paga per hun libre de *Dret de la Terra*: VI ll., XII ss. (...)», AHPB, Gaspar Canyís, *Plec de documentació diversa, 1460-1464: Sententia arbitralis, LXI*, f. 1r-6r i tres folis sense numerar.

17. Vegeu-la en *Compilatió dels Usatges de Barcelona, Constitucions, Capítols y actes de Cort y altres leys de Cathalunya* segons l'edició de 1495.

18. Vegeu l'estudi J. HERNANDO, *Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)*, citat a la nota 2, on es fa referència a la bibliografia existent sobre l'Escola de Mestre Ramon Llull.

19. Ramon Llull parla de les arts liberals en diverses de les seves obres pedagògiques com *Doctrina pueril*, que ve a ser un manual escolar del que cal saber de la religió, la moral i la ciència. Ramon Llull, en parlar de les arts, comença per les set arts liberals: la gramàtica, la lògica, la retòrica, segueixen la «Geometria, la Arismetria, la Música i la Estrolomia». Tot

ment on se'ns digui quins llibres es llegien i quines matèries hom hi ensenyava. Tanmateix, disposem, per exemple, de l'inventari del prevere de Barcelona Guillem Rovira, redactat el 14 de gener de 1437, en el qual la majoria dels llibres són de gramàtica i de lògica. D'aquests, un bon grup són de producció lul·liana: *Ars demonstrativa*, *Ars inventiva*, *Logica nova*, *Art compendiosa*, *Ars generalis ultima* o *Ars magna* o *Ars inveniendi veritatem*, *Aplicació de l'Art general*, *De anima*, *De assensu*.²⁰ Això ens fa pensar que el seu propietari, Guillem Rovira, o bé va ser alumne de l'Escola de Mestre Ramon Llull o, cosa que s'adiu més amb la seva biblioteca, hi va ensenyar. En l'Apèndix, però, hom pot comprovar ací i allà la presència de les obres de Ramon Llull en mans d'estudiants i mestres: *Ars magna*, *Llibre d'home*, *De sis mil proverbis*, *Nova lògica*, *De venatione substantiae*, *accidentis et compositi*, *Arbre de ciència*, *Art breu*, *Lògica breu*. La influència de Ramon Llull en l'ensenyament a Barcelona durant el segle XV és encara més evident si hom té en compte la constant i molt abundosa presència de les obres de Ramon Llull en les biblioteques barcelonines quatrecentistes.²¹

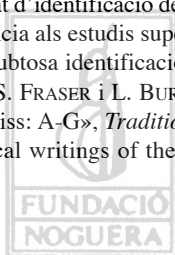
Hom ho pot veure si esguarda el resultat, aquí parcial, del buidat de la documentació del segle XV referent als escolars i mestres i als llibres que posseïen, documentació que hem aplegat en l'Apèndix.²² Agrupem aquesta informació en tres blocs. El primer fa referència a l'aprenentatge «de lletra,

seguit exposa les ciències superiors: la teologia, el dret i la ciència de natures. També cal tenir present el *Libre d'Evast e Blanquerna*, on se'ns parla de l'ensenyament elemental en llengua vulgar, de l'ensenyament «secundari» centrat en l'aprenentatge de música, lògica, retòrica i filosofia natural. Aquest aprenentatge culmina amb l'ensenyament superior o universitari. En l'enciclopèdica *Arbre de ciència*, Llull exposa la classificació de les arts i de les ciències. Vegeu E. COLOMER, «Las "Artes Liberales" en la concepción científica y pedagógica de Ramon Llull», a *Arts Liberaux...*, p. 683-690.

20. AHPB, Julià Roure, *Inventaris i encants*, 1434, octubre, 29-1443, gener, 23, f. 59r i ss., v. 515.

21. Vegeu J. HERNANDO i DELGADO, «Obres de Ramon Llull en biblioteques privades de la Barcelona del segle XV», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, 25 (2006), p. 267-345.

22. Advertim sobre la dificultat d'identificació de moltes obres, tant les referides a les arts liberals com les que fan referència als estudis superiors. Les dificultats es deuen tant a la citació molt genèrica com a la dubtosa identificació d'una obra i la seva atribució a un autor a través dels incipits. Vegeu S. FRASER i L. BURSILL-HALL, «A check-list of incipits of medieval latin grammatical treatiss: A-G», *Traditio*, XXXIV (1978), p. 439-474; G. E. MOHAN, O.F.M., «Incipits of logical writings of the XIIIth-XVth centuries», *Franciscan Studies*, 12 (1952), p. 349-489.

de gramàtica i la literatura»: Anònim, *Ars grammaticae = Lectura de Doctrinal*; Anònim, *De arte grammaticae = Comentum super modo significandi*; Andreas Alabat, *Opus grammaticale = Grammatica*;²³ ALEXANDRE DE VILLEDIEU (segle XIII), *Doctrinale puerorum* amb comentaris diversos; ALFONS BONHOM (¿), *Grammatica*; ANTONIO NEBRIJA (segle XV), *Grammatica*; Anthonius de Raudo o ANTONIO DA RHO († 1455), *Super ymitationes eloquencie*; llibres per aprendre els primers rudiments de la gramàtica anomenats *Beceroles*²⁴ o *Baceroles*; BERNARDUS DE MORVAL (segle XII), Bernat de Morval, *De contemptu mundi* o *Chartula* o *Carta*; BOECI (segle VI) *De consolatione* i *De scholari disciplina*; CALATAHUT, CALATAYUT o CALATIU (¿), *Notes de gramàtica*; CASSIODOR (segle VI), *Compotus*; DONAT (segle IV), *De partibus orationis ars minor* o *Parts* o *Ars gramatica, Commentarium in Terencium*; EVERARD DE BÉTHUN (segle XIII), *Graecismus* o *De gramatica* amb comentaris de Mestre Groch o Gerrit Groot (segle XIV) i de Travet († 1350); GASPARINO BARZIZZA (segle XIV), comentaris a les *Epístoles de Sèneca*; GAUTHIER DE CHÂTILLON (segle XIII), *Alexandreis*; GEOFFROY DE VINSUAF o Godofredus de Vinosalvo (segle XII-XIII), *Poetria nova*; GERRIT GROOT o Gerardus Magnus (segle XIV), comentaris al *Doctrinale puerorum*; GIOVANNI BALBI DA GENOVA (segle XIII), *Catholicon sive Summa gramaticalis*; GUALTERIUS AESCULANUS (segle XII), *Speculum artis grammaticae*; GUARINUS VERONENSIS (1374-1460), *Regulae grammaticales*, dites *Regles*; GUIDO DE COLUMNNA (segle XIII), *Històries troianes* — trad.: Jaume Conesa (c. 1320-c. 1390), *Històries troianes* —; GUILLELMUS DE BRITO (segle XIII), *Summa de vocabulis Biblie*; IOHANNES DE GARLANDIA (c. 1195-1272), *Liber accentuum* o *Llibre d'accent*; Iohannes de Ianua, GIOVANNI BALBI DA GENOVA (segle XIII), *Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon*; IOHANNES GRAMATICUS (segle XIV), *Comprehensorium sive Additiones ad Catholicon*; IOHANNES MARCHESINUS (segle XIV), *Expositiones vocabulorum Biblie* o *Mammotrectus super vocabulis Biblie*; JOAN DE PASTRANA (segle XV), *Baculus cecorum* o *Compendium grammaticae*; JOAN SERRA (segle XV), *Gramàtica completa i Retòrica*; Leonardus Brunus Aretinus, LEONARDO BRUNI ARETINI (c. 1370 -1444), *Epistolarum libri VIII*; LORENZO VALLA (segle XV), *Elegantiae latinae linguae*; MANFREDUS DE BELLOMONTE (segle XIII), *Tractatus gramatice* o *Donatus*; MATEU DE

23. ACA, Ripoll 153, segle XIV.

24. Afèresi d'*abeceroles*, derivat d'*abecé*.

VENDÔME (segle XIII), *Thobias*; Mestre de Lleida; Mestre Guàrdia; NICOLAU TREVET (segle XIV), comentaris al *Graecismus*; PERE ELIES o Petrus Helie (segle XII), *Summa super Priscianum* o *Grammatica*; Petrus Blasensis, PETRUS DE BLOIS (c. 1135-c. 1212), *Libellus de arte dictandi*; PRISCIANUS (segles V-VI), *Institutiones grammaticae* o *Priscianus maior* i *Priscianus minor*, i *De duodecim versibus*; PSEUDO-CATÓ (segle III), *Disthica* o *Cató*; RAMON LLULL (1232/33-1315/16), *Arbre de ciència*, *Ars magna*, *Art Breu*, *Nova lògica*, *De sis mil proverbis*, *De venatione substantiae, accidentis et compositi*, *Libre d'home*; IOHANNES SULPICIUS VERULANUS (segle XV), *De moribus in mensa servandis*; UGUCCIONE DA PISA (segles XII-XIII), *Derivator* o *Derivacions de gramàtica* i *Libellus de dubio accentu*; THEODOLUS, Theodoret (segle V), *Ecloga*, etc.

Hom pot constatar la forta influència dels humanistes italians en la docència de Barcelona del segle XV no tan sols mitjançant obres de Lorenzo Valla, Antonio da Rho, Gasparino Barzizza, Guarino da Verona, Leonardo Bruni, entre d'altres, que acabem de citar i que consten a l'Apèndix documental, sinó també mitjançant les obres d'autors humanistes que consten en la documentació del segle XV, en especial en la notarial: ANTONIO BECADELLI, dit Panormita (1394-1471), poeta i historiador, humanista, al servei del rei d'Aragó a Nàpols, autor de *Dictis et factis Alfonsi regis* i del *Liber gestarum Ferdinandi regis*, obres molt difoses a la Barcelona del segle XV. Antonio PACINI da Todi, dit també Tudertino (†1447), traductor de part de les *Vides paral·leles* de Plutarc, conegut a Barcelona per aquesta tasca de traductor. BUONACORSO PISANO (†1485), humanista i impressor, editor de les obres d'Ovidi i autor de *La vida d'Ovidi*. BENE DA FIRENZE (†1239), gramàtic i retòric, mestre de retòrica a Bolonya, autor de *Candelabrum de arte dictandi*, important manual de retòrica. BARTOLOMEO FACIO (1400-1457), representant típic de l'humanisme italià, format amb Guarino a Verona, animador del cercle aragonès a Nàpols, del qual consta l'obra *De vitae humanae felicitate*. BRUNETTO LATINI (1220-1294), mestre de Dant i divulgador de la retòrica ciceroniana i de l'ètica d'Aristòtil, del qual hem trobat l'obra *Rethorica*, de la qual es féu traducció en llengua catalana. BUOCOMPAGNO DA SIGNA (c. 1165/75-c. 1240), gramàtic, historiador, filòsof, professor de retòrica (*ars dictaminis*) a les universitats de Bolonya i Pàdua, del qual trobem *Rethorica novissima* i també *Rota Veneris*, obra sobre l'amor. COLUCCIO SALUTATI (1332-1406), humanista, retòric, polític, activíssim epistològraf, el seu *Epistolari* tingué gran difusió. Donà una gran importància a la filosofia moral. De Salutati hom pot trobar també en les biblioteques dels barcelonins del segle XV *De saeculo*

et religione, De fato et fortuna, De tyranno, Invectiva in nebulonem maledicum. De DANTE ALIGHIERI (1265-1321) hom posseïa la molt divulgada *Comedia* o *Divina comedia*, en llengua toscana i també en traducció catalana. FRANCESCO BARBARO (1390-1454), polític, diplomàtic, humanista, de Venècia, traductor de les *Vides* de Plutarc, del qual hom posseïa l'obra *De re uxoria*, tractat sobre el matrimoni inspirat en textos llatins. FRANCESCO PETRARCA (1304-1374), molt conegut a Barcelona, com demostra la presència de diverses obres: *Canzoniere, Liber rerum senilium, Liber rerum familiarium, Fiammeta, Set Salms, De gestis Augustorum, Africa, De secreto conflictu curarum suarum, Epistolae, De vita solitaria, De secreto conflictu curarum mearum, De remediis utriusque fortune, Bucolica, Epistolae, De vita solitaria, Invective in obiurantem medicum, De viris illustribus, De laudibus Scipionis.* Francesco Aretino (c. 1416-1488), jurista, humanista i poeta, del qual consta l'obra *Consilia seu responsa iuris.* GASPARINO BARZIZZA (1360-c. 1431), humanista, gramàtic, retòric, moralista admirador de Ciceró, del qual hem trobat el *Tractatus de compositione*, dit també *Metrificadura ab l'accent*, sobre retòrica i expressió literària. Va contribuir a l'interès per les obres de Sèneca. Sobre aquest aspecte hem trobat a les biblioteques dels barcelonins l'obra *Coment sobre les epístoles de Sèneca.* GEREMIA DA MONTAGNONE (1255-1321), prehumanista de Pàdua. Hom disposava de la seva obra *Compendium moralium notabilium*, que tingué gran difusió, inspirada en diversos autors clàssics com Horaci, Sèneca, Ovidi, Aristòtil, etc. GIOVANNI BOCCACCIO (1313-1375), humanista, amb Dante i Petrarca, pare de la literatura en llengua italiana, de gran difusió a la Barcelona quatrecentista: *Decameron, Elegia de madonna Fiammetta, Tratatello in laudem Dantis* o *De origine, vita, studiis et moribus viri clarissimi Dantis Algheri, Corbaccio, Genealogia deorum gentilium, De casibus virorum illustrium, De claris mulieribus, De montibus, silvis, lacubus, flumibus, stagnis seu paludis et de nominibus maris liber.* GIOVANNI SULPICIO VERULANO (†1490), humanista, gramàtic i retòric, comentador de Quintilià. D'ell hom posseïa *De moribus in mensa servandis* o *De mense doctrina*, de gran difusió. GIOVANNI TORTELLI (c. 1400-1466), gramàtic i humanista, amic de Lorenzo Valla, que dedicà a Tortelli la famosíssima obra *Elegantiae linguae latinae.* Conegut a Barcelona per *De ortographia*, la seva obra principal, en la qual, partint de l'exposició de la grafia de les paraules gregues en llatí, fa una arrelleplega enciclopèdica del món clàssic en totes les seves vessants. GUARINO DA VERONA (1370-1460), poeta i humanista, model per als humanistes, del qual era molt difosa l'obra *Regulae grammaticales*, considerada la prime-

ra gramàtica llatina del Renaixement. També es trobava en les biblioteques dels barcelonins la seva traducció de l'obra d'Estrabó. JOAN DE GALLES, OFM (segle XIII-1285), precursor també dels humanistes amb la seva obra *De vitis illustrium philosophorum*, de la qual consta la traducció catalana *Brevoloqui de les virtuts dels antichs prínceps i filòsofs*. LEONARDO BRUNI, dit també Leonardo Aretino (c. 1370-1440), humanista, historiador, estadista, del qual consten en les biblioteques barcelonines quatrecentistes les obres *Epistolae familiares*, *De studiis et litteris ad illustrem dominum Baptistam de Matestis*, *De bello Ytalico* i la traducció de les obres aristotèliques *Etica*, *Politica* i *Oeconomica*, aquesta atribuïda a Aristòtil. LORENZO VALLA (1406-1457), humanista, filòsof, filòleg, gramàtic, historiador, hom troba sovint en les biblioteques dels barcelonins del segle XV la molt coneguda obra *De elegantia linguae latinae*. MAFFEO VEGIO (1407-1458), humanista, filòleg, pedagog, hom disposava de l'obra *De educatione liberorum et eorum claris moribus*, sobre l'educació global del nen, la formació del qual ha de basar-se en la persuasió i el foment de la passió pels estudis. MARCO POLO (1254-1324), conegut a Catalunya per l'obra a ell atribuïda *Il milione* o per la traducció catalana *Libre de les províncies*. MANFREDUS DE BELLOMONTE (segle XIII), prehumanista i gramàtic, autor d'*Expositio Donati de partibus orationis* o dita de forma genèrica *Tractatus grammaticae*. NICCOLÒ PEROTTI (1429-1480), humanista, considerat autor de les primeres gramàtiques de l'escola moderna, del qual hom posseïa *Ars grammaticae*. PIER PAOLO VERGERIO (1370-1444), la figura més representativa de la cultura humanística a Pàdua en la primera meitat del segle XV. Conegut pedagog, autor de *De insignis moribus et liberalibus studiis liber*, dit també *De venditione librorum*. Autor d'un *Epistolari* present en algunes biblioteques barcelonines del segle XV. POGGIO BRACCIOLINI (1380-1459), autor d'un *Epistolari*, present en algunes biblioteques, i també de l'obra *Facetie* o *Liber facietarum*, col·lecció d'histories i acudits en què critica fets i costums dels frares. RAMBALDI BENVENUTO DE IMOLA (c. 1320-1338), personalitat cultural entre l'època medieval i l'humanisme, conegut sobretot pel seu comentari de la *Comedia* de Dant, *Comentum super Dantis Aligherii Comoediam*, en què demostra un bon coneixement de les obres dels autors clàssics i que també es trobava en biblioteques dels barcelonins del segle XV.²⁵

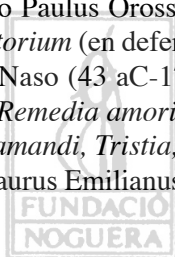
25. Vegeu G. M. CAPELLI, *El Humanismo Italiano. Un capítulo de la cultura Europea entre Petrarca y Valla*, Madrid: Alianza Editorial, 2007.

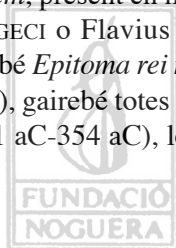
Els escolars, tant els de les escoles d'arts com els de les facultats d'arts, veien en la gramàtica no tan sols l'art d'expressar-se sinó també un camí vers la lectura i l'estudi dels clàssics, les edicions dels quals posseïen escolars i mestres, com hom pot veure en l'Apèndix. Aquí, en un segon bloc, apleguem les obres dels clàssics més significatives per a la lectura: CICERÓ (106-43 aC), *Orationes s. Epistolae, Paradoxa stoicorum, Questiones tusculanae, De officiis, De senectute, Rethorica*; DONAT (segle IV), *Comentarium in Terencium*; ESTACI (segle I), *Thebaides s. Thebais*; FLAVI JOSEP (37-100 dC), *De haebraica Antiquitate*; Horaci (65-8 aC), *Carmina*; ISOP (segle VI aC) – Phaedrus Augustuus Libertus (15 ac- 50 dC), *Fabulae*; JUVENAL (c. 67-c. 127dC), *Saturae I, II*; OVIDI (43 aC-17 aC), *De tristibus, Epistulae*; QUINTUS CURCIUS RUFUS (segle I), *De rebus gestis Alexandri Magni*; SALUSTI (86-34 aC), *Bellum Catalinae, Bellum Iuguratinum, Fragmenta Historiarum, Invectiva in Ciceronem, Epistola ad Caesarem*; SÈNECA (4 aC-65 dC), *Epistulae*; TERCENCI (c. 190-c. 150aC), *Adelphoe i Andria*; VALERI MÀXIM (s. I dC), *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*; VIRGILI (70-19 aC), *Aeneidos*.

La presència de les obres dels autors clàssics, en especial els llatins, en les biblioteques dels barcelonins del segle XV, registrada sobretot en la documentació notarial, demostra l'interès de mestres i escolars per aquests autors. De LUCIUS APULEIUS (c. 125-c. 180), *Aureus asinus (Metamorfoseos), Apologia, Plató i la seva doctrina, De Deo Socratis*. D'ARISTÒTIL (384-322 aC) trobem quasi totes les obres de lògica o de l'*Organon*, la *Física* o obres naturals, la *Metafísica*, les *Ètiques* la *Política*, les retòriques i poètiques. De DECIMUS MAGNUS AUSONIUS (c. 310-395), poeta i retòric, l'obra *Versus in libros Suetoni*. De FLAVIUS BELLISSARIUS (c. 500-565), *De bello gotorum*. Els *Dístics de CATÓ* (segle III-IV). De GAIUS VALERIUS CATULLUS (87-57 aC), els seus poemes. De MARC TUL·LI CICERÓ (3 aC-43 aC), gairebé totes les obres conegudes en el segle XV. De CLAUDI ELIÀ o Claudius Aelianus (c. 175-c. 235), el *Liber de natura animalium*. De CLAUDIANUS, Claudius (c. 370-404), poeta nascut a Alexandria, les obres *In Eutrpium* i *Panegyricus dictus Probino et Olybrio consulibus*. De DONAT o Aelius Donatus (segle IV), gramàtic i retòric, la seva *Vida de Virgili* i les dues parts de l'*Ars grammatica*, és a dir, l'*Ars minor* i l'*Ars maior*. D'ESOPUS (segle VI aC), les *Fàbules*, en les recopilacions de Fedrus. D'ESTACI o Statius, Plubius Papinus Statius (c. 45-c. 96), *Tebaida, Silvae* i *Achileid*. D'ESTRABÓ o Strabo (64/63 aC-19/24 dC), *Geografica*, en la traducció de Guarino de Verona. D'EUCLIDES de Megara (c. 325-c. 265 aC), l'obra *Els elements* o *Geometria*. De SEXT POMPEU FEST o Sextus Pompeius Festus

(fi del segle III), cèlebre gramàtic, el *De verborum significatione*, diccionari de frases i paraules. De FILOSTRATUS d'Atenes o Lucius Flavius Philostratus (160/170-c. 249), neopitagòric, les obres *Vides dels sofistes* i *Vida de Apolonio de Tiana*. De FLAVI JOSEP o Titus Flavius Iosephus (37-100 dC), les molt conegudes pels barcelonins del segle XV *De bello Iudaico* i *Antiquitates iudaicae*, dites també *Institutiones Iudaicae*, així mateix en traducció catalana. De FLORUS o Lucius Annaeus Florus (segles I-II), escriptor nascut a Hispània, l'*Epitome de gestis romanorum* en quatre llibres, veritable compendi de la història de Roma des de Ròmul fins a August. De FRONTÓ o Marcus Cornelius Fronto (100-170), gramàtic, retòric i advocat, el seu *Epistolari* i l'obra a ell atribuïda *De nominum verborumque necnon aliarum partium orationis differentiis tractaturi*. De GEL·LI o Aulus Gellius (125-180), l'obra *Noctes Atticae*. D'HIPÒLIT DE ROMA (c. 170-c. 236), el *Liber generationis* (vegeu *Patrologia Graeca*, v. 10). D'HOMER (segle VIII aC), l'*Eliada* i l'*Odisea*. D'HORACI o Quintus Horatius Flaccus (65 aC-8 aC), el principal poeta líric i satíric en llengua llatina, les seves *Sàtires*, les *Odes*, les *Epistolae*, d'entre les quals és citada la molt coneguda *Epistola ad Pisones*, on són exposats els principis de la preceptiva literària. De JULI CÈSAR (100 aC-44 aC), *De bello gallico*. De JUVENAL o Decimus Iunius Iuvenalis (60-128), les *Saturae* o *De satiris* o *Satirarum libri quinque*. De JUSTÍ o Biondus Flavius Iustinus (c. 100/114-162/168), les obres *Apologia* i *Diàleg amb Trifó*. De LACTANCI o Luci Cecili (o Celi) Firmià Lactanci (c. 245-c. 325), les obres *De opificio Dei*, *De ira Dei*, *Institutiones divinae* o *De divinis institutionibus adversus gentiles* o *Contra gentiles* i *De mortibus persecutorum*. Del grec DIÒGENES LAERCI (segle III aC), el *De vita et moribus philosophorum*, obra sobre les vides, opinions i sentències de filòsofs il·lustres des dels presocràtics fins a Sextus Empiricus. De TITUS LIVI (59 aC-17 dC), el molt llegit *Ab urbe condita* o *Decade* sobre la història de Roma. Del poeta LUCÀ o Marcus Annaeus Lucanus (39 dC-65 dC), el poema *Farsalia*, epopeia en deu cants sobre la guerra civil. Del gramàtic MACROBIUS (395-423), el comentari al llibre *De sompno Scipionis* o *Liber super somnium Scipionis* de Ciceró. De NEVI o Cneus Nevius (261 aC-201 aC), autor de tragèdies, comèdies i obres èpiques, el *Poenicum bellum* o *De bello punico*. D' OROSSI o Paulus Orossius (c. 383-c. 420), *Historiae adversus paganos*, *Commonitorium* (en defensa seva) i *Liber apogeticus*. D' OVIDI o Publius Ovidius Naso (43 aC-17 dC), gairebé totes les seves obres: *De remedio amoris* o *Remedia amoris*, *Metamorfoseon*, *De vetula*, *Epistolae ex Ponto*, *De arte amandi*, *Tristia*, *Fasti*, *De medicamine faciei*, etc. De PAL·LADI o Rutilius Taurus Emilianus Palladius (segle IV), *De agri-*

cultura, obra de referència fins al segle XV. De PERSI o Aulus Persius Flaccus (34-62 dC), les *Saturae* i *Practica dictatorie et oratorie*. De PLATÓ (428-347 aC), *Gorgias*, un dels seus diàlegs sobre retòrica. Del comediógraf PLAUTE o Titus Maccius Plauto (254 aC-184 aC), les seves comèdies. De PLINI EL JOVE o Caius Plinius Caecilius Secundus (61-c. 113), les seves *Epistolae*. De PLINI EL VELL o Gaius Plinius Cecilius Secundus (23-79), la molt citada *Naturalis historia*. Del grec PLUTARC (c. 50/46-c. 120), les *Vides paral·leles*, biografies de grecs i llatins. De POMPONIU MELA († 45), tractadista científic, el *De situ orbis*, dita també *Cosmographia*. Del filòsof grec PORFIRI o Porfirius (232-304), *Introductio in Praedicamenta*, comentari de l'obra *Categories* d'Aristòtil, dita també *Isagoge*, segons la traducció al llatí feta per Boeci. De PROBO EMILI o Probus Aemilius (segle IV), *Liber de vita excellentium imperatorum*, que és en realitat obra de Corneli Nepot (94-24 aC). De PROPERCI o Sextus Propertius (47 aC-15 aC), poeta satíric, les seves *Elegies*. Del poeta hispà PRUDENCI o Aurelius Prudentius Clemens (348 dC-c. 410), el poema alegòric *Psychomachia*. De QUINTILIÀ o Marcus Fabius Quintilianus (Calahorra, c. 39-c. 95), retòric i pedagog, *De Institutione oratoria*, sobre la teoria pedagògica, de gran influència en l'humanisme i el Renaixement, les seves *Epistolae*, dites també *Letres de Farahó*, i l'obra atribuïda *Declamationes*. De CURCI RUF o Quintus Curtius Rufus (segle I), l'obra *Historiae Alexandri Magni*, que influí en l'*Alexandreis* de Gautier de Chatillon. De Salusti o Gaius Sallustius Crispus (80 aC-34 aC), *De coniuratione Catilinae* o *Bellum Catilinae* i *Bellum Iugustinum*. Del molt llegit SÈNECA o Lucius Annaeus Seneca (4 aC-65), gairebé totes les seves obres conegudes. De SERVI o Maurus Servius Honoratus (segle IV), els seus comentaris sobre Virgili i *Ars grammaticae*, una glosa sobre l'obra de Donat. De SOLINUS o Caius Iulius Solinus (segle III), l'obra *De mirabilibus mundi*. De SUETONI o Gaius Suetonius Tranquillus (70-c. 126), l'obra *De vita Caesarum*. Del comediógraf TERCENCI o Publius Terentius Afer (195/185-159 aC), les *Comediae*. De l'historiador grec TUCÍDIDES (c. 460-c. 396 aC), *Històries de la guerra del Peloponès*. De VALERI MÀXIM o Valerius Maximus (segles I aC-I dC), l'obra *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*, present en moltes biblioteques dels barcelonins del segle XV. De VEGECI o Flavius Vegetius Renatus (segle IV), l'obra *De re militari*, dita també *Epitoma rei militaris*. De VIRGILI o Publius Vergilius Maro (70 aC-19 aC), gairebé totes les obres conegudes. De l'historiador grec XENOFONT (431 aC-354 aC), les obres *Anàbasi*, *Ciropèdia* i *Hel·lèniques*.

En el tercer grup posem els llibres que fan referència a «la lògica, la física, la metafísica»:²⁶ ALBERT EL GRAN (segle XIII), *Fisica, Metaphisica*; ALBERT DE SAXÒNIA (segle XIV), *Logica*; els textos de la *Logica vetus* i els de la *Logica nova*, amb comentaris diversos, i altres obres d'Aristòtil (segle IV aC): *De anima, De animalibus, De insomniis, De iuventute et senectute, De longitudine et vitae brevitate, De memoria et reminiscentia, De respiratione, De sensu et sensilibus, De per somnum divinatione, De somno et vigilia, De vita et morte, Ethica, Liber Alencorum et Topicorum, Metaphisica, Oeconomicae, Philosophia, Phisica, Politicae, Posteriora Analytica*; GIL DE ROMA o Egidius de Roma (segles XIII-XIV), tractats de lògica i comentaris a *Libri naturales* d'Aristòtil i altres; JOAN VERSORI o Iohannes Versorius (segle XV), *Sobre los Phísics* i *Sobre lo libre de ànima*; MESTRE PAGÈS o Joan Pagus o la Page (segle XIII), *Sobre la Logica Vetus*; PERE HISPÀ o Petrus Hispanus (segle XIII), *Summulae logicales* o *Tractats o Tractats de lògica i Modernitats logicals* (segona part de les *Summulae*); PORFIRI (segles III-IV), *Isagoge*; RAMON LLULL (segle XIII), *Nova lògica* i altres obres; etc.

En l'Apèndix documental que segueix hem aplegat tan sols el contingut d'aquells documents en què consten llibres en poder d'estudiants i mestres i les obres i/o els autors, inclosos els clàssic i els humanistes, que hom podia llegir en escoles de gramàtica i d'arts i també en la Facultat d'Arts de Barcelona en el segle XV.

26. Vegeu A. N. PRIOR, *Historia de la lògica*, Madrid: Tecnos, 1976. I. M. BOCHENSKI, *Historia de la lògica formal*, Madrid: Gredos, 1966.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Libres i arts liberals en programes escolars i biblioteques d'escolars i mestres del segle xv

[N.B.: Les notes on consten els protocols que contenen els documents en ús en aquest treball
les posem a la fi del quadre que segueix per tal de preservar-ne la unitat]

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Llibres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1404/03/20	Doy, Joanet	Escolar	-Salms	Escola	1 ¹
1406/12/04	Coma, Joanet sa	Estudiant d'arts	-Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - <i>Mestra de Leyda, Mestre de Lleida</i>	Escola	2 ²
1410/06/13	Tortós, Nicolau	Estudiant d'arts	-Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Ensenyament a casa	3 ³
1411/01/03	Caular, Blasi	Escolar	- <i>Breviari</i>	Escola	4 ⁴
1416/10/13	Relat, Gispertó	Estudiant d'arts	-Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Ensenyament a casa	5 ⁵
1416/10/23	Roca, Joan	Estudiant d'arts	- <i>Lectura de lògica</i> - <i>Mestre Guàrdia</i> -Henricus de Coesfeldia (s. XIV), <i>Lectura super Tractatus Petri Hispani = Lectura de Tractats</i> -Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis = Ars minor = Parts</i> ; -Guarinus Veronensis (1374-1460), <i>Regulae grammaticales = Regles</i> ; -Ps.-Cato (s. III), <i>Disfthica = Cató</i> ; -Bernardus de Morval (s. XII), <i>Contemptus</i> (en un v.).	Escola	
1419/05/12	Relat, Gispertó	Estudiant d'arts	- <i>Hores de Santa Maria e de la Creu</i>	Escola	6 ⁶
1420/02/02	Església de Piera	Estudiant d'arts	-Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Ars magna</i> -Eberhardus Bethuniensis (s. XII-1212), <i>Gracicismus</i>		7 ⁷
1422/10/12	Cellarer, Ramon	Escolar	- <i>Psalmis Vespitals</i> -Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis = Ars minor = Parts</i> ; -Guarinus Veronensis (1374-1460), <i>Regulae grammaticales = Regles</i> -Ps.-Cato (s. III), <i>Disfthica = Cató</i> ; -Bernardus de Morval (s. XII), <i>Contemptus</i> (en un v.).	Escola	8 ⁸
1423/11/25	Guillem, Pere	Estudiant d'arts	- <i>Lectura de Doctrinal</i>	Escola	9 ⁹
	Pi, Francesc	Estudiant d'arts	-Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Ars magna</i>		
1425/04/21	Pujal, Francesc	Estudiant d'arts	-Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Escola	10 ¹⁰

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1425/10/04	Gallissà, Pere, 21 a.	Estudiant d'arts	- Ps.-Cato (s. III), <i>Disticha = Cató</i> - Bernardus de Morval (s. XII), <i>De contemptu mundi</i> - Eberhardus Bethuniensis, (s. XII-1212), <i>Graccismus</i> - <i>Proverbum minus</i> - Matheus Vindocinensis (s. XII-XIII), <i>Thobias = Tobias</i> - Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - Gualterius de Castillione (c. 1160-1202), <i>Alexander s. Alexandreis</i> - <i>Proverbum maius</i>	Societat escola de gramàtica. Llibres de text	11 ¹¹
1429/06/09	Català, Jordi, 20 a.	Estudiant d'arts	- <i>Palterium amb la glossa ordinària</i> - <i>Diornale glossat</i> - <i>Sixè amb la glossa ordinària</i>	Escola	12 ¹²
1429/09/17	Saura, Bartomeu	Estudiant d'arts	- <i>Sixè amb la glossa ordinària</i>	Venda a llibreter	13 ¹³
1429/11/19	Hom, Francesc, 9 a.	Escolar	- <i>Psalms vesprals</i>	Escola: per aprendre a llegir	14 ¹⁴
1430/02/04	Garcia, Joan	Estudiant d'arts	- Llorenç d'Orléans (s. XIII), <i>Liber vitiorum et virtutum s. Somme le Roi</i> - Francesc Eiximenis (c. 1340-1409), <i>Vita Christi</i>	Donació [de l'oncle eremita]	15 ¹⁵
1431/10/27			- Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis = Ars minor = Paris</i> - Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Escoles Majors de Barcelona. Llibres de text	16 ¹⁶
1434/01/04	Vaccarisses, Gabriel	Escolar	- <i>Breviari</i> - <i>Diürnal</i> - Guu de Montroquer (s. XIV), <i>Manipulus curatorum</i>	Llegat testamentari	17 ¹⁷
1435/03/12	Font, Joan sa	Estudiant d'arts	- Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Compra per a l'estudi	18 ¹⁸

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1436/09/18	Ferrer, Pau	Estudiant d'arts	- Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Llegat testamentari	19 ¹⁹
1437/10/26	Salavert, Antoni		- Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Compra per a l'estudi	20 ²⁰
1439/06/23	Clarís, Pere	Estudiants: Escola de Mestre Ramon Llull	- Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>De sis mil proverbis</i> - Bernardus Claraevallensis (1090-1153), <i>Liber de bene modo vivendi ad sororem</i> = <i>Monitiones Bti. Bernardi ad Sororem</i> - Innocentius III (1160/61-1216), <i>Commentarium in septem psalmos paenitentiales</i> = <i>Innocent super septem psalmos</i> - Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Llibre d'home</i>	Llegat testamentari de prevere exestudiant de l'Escola de Mestre Ramon Llull	21 ²¹
1339/08/03	Bartomeu, Bernat	Mestre	- Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Biblioteca:	22 ²²
1439/08/18		d'escolars	- Petrus Hispanus (1210-1277), <i>Summulae logicae s. Tractatus logicae</i> = <i>Tractats</i> [4 peces]	inventari i encant	
1439/10/27			- Henricus de Coesfeldia (s. XIV), <i>Lectura super Tractatus Petri Hispani = Lectura de Tractats</i> (2 peces) - Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis</i> = <i>Ars minor</i> = <i>Parts</i> ; - Guarinus Veronensis (1374-1460), <i>Regulae grammaticales</i> = <i>Regles</i> ; - Ps.-Cato (s. III), <i>Disticha</i> = <i>Cató</i> ; - Bernardus de Morval (s. XII), <i>Contemptus</i> (en un v.). - Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - <i>Saltiri</i> - <i>Regles de Sant Tomàs</i> - <i>Notes de Calatíu</i> = <i>Notes de gramàtica</i> - <i>Mestre Guàrdia</i> - Mathaeus Vindocinensis (s. XII-XIII), <i>Thobias</i> = <i>Tobias</i> - <i>Lectura de Doctrinal</i> - <i>Notes de gramàtica</i> - Eberhardus Bethuniensis (s. XII-1212), <i>Graccismus</i> = <i>Abrehart, Abraat</i> (2 peces)		

Data	Noms	Categoria	Llibres	Finalitat	Docs.
1441/11/18	Pascasi, Ponç	Estudiant d'arts	<ul style="list-style-type: none"> -<i>Psalterium</i> -<i>Martí Dalanata</i> -<i>Regles de Doctrinal</i> -Petrus Hispanus (1210-1277), <i>Summulae logicales s. Tractatus logicae = Logica</i> -Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis – Ars minor = Pars</i>; + -Guarinus Veronensis (1374-1460), <i>Regulae grammaticales = Regles</i> (en un v.) -Andreas Alabat, <i>Opus grammaticale = Gramatica</i>: “Ad habendum aliqualem notitiam”, ACA, Ripoll 153, s. XIV -Gualterius Aesculanus (s. XII), <i>Speculum artis grammaticae</i> 	Llegat [de l'oncle prevere]: no es podran alienar	23 ²³
	Pascasi, Joan	Estudiant d'arts	<ul style="list-style-type: none"> -<i>Notes de Calatihu = Notes de gramàtica</i> -Johannes de Garlandia (c. 1195-1272), <i>Liber accentuum</i> -<i>Libre de lògica</i> -<i>Art de dictar</i> -Porphirius, Porfiri (232-305), <i>Isagoge = Porfiri</i> -Theodolus, Theodoret (s. v), <i>Ecloga: “Etiopum terras” +</i> -Gualterius de Castillione (c. 1160-1202), <i>Alexander s. Alexandreis = Històries d'Alexandre</i> (en 1 v.) -Joan Pagus [o la Page] (s. XIII) = <i>Mestre Pagès sobre la Lògica Veylla</i> -<i>Qüestions de Lògica Veylla</i> -<i>Lectura de Doctrinal</i> -Gualterius de Castillione (c. 1160-1202), <i>Alexander s. Alexandreis = Alexandre</i> -<i>Libre de dictats</i> -<i>Lectura de Doctrinal</i> (en 2 v.) -<i>Lectura sobre lo libre dels físichs</i> -<i>Biblia</i> 		

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1447/06/09	Ponç, Antoni Penya, Guillem	Mestre d' escoles Estudiant	- Ps.-Cato (s. III), <i>Disthica = Cató</i> + -Bernardus de Morval (s. XII), <i>Contemptus</i> (en un v.). -Ovidius (43 aC-17 aC), <i>De tristibus</i> = -Seneca (4 aC-65pC), <i>Epistolae</i> -Ovidius (43 aC-17 aC), <i>De remedio amoris</i> - <i>Dits dels filòsofs</i> - <i>Saltiri</i> -Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - <i>Proverbia grammatice</i>	Propietari Robatori	24 ²⁴
1449/03/06	Falgars, Bartomeu	Estudiant d' arts	-Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis = Ars minor = Paris</i> -Matheus Vindocinensis (s. XII-XIII), <i>Thobias = Tobias</i>	Per a ús del mestratge de gramàtica a casa dels alumnes	25 ²⁵
1449/04/24	Guerau, Joan	Teòleg i filòsof moral	-Aristoteles (384-322 aC), <i>Ethica = Ètiques d' Aristòtil</i>	Ensenyar a nois de Barcelona i de fora	26 ²⁶
1450/07/04	Ponç, Antoni Solsona, Jaume	Mestre d' escoles Batxiller en arts i mestre	-Aristoteles (384-322 aC), <i>Posteriora Analytica</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>De sensu et sensibilibus, De memoria et remiscentia, De somno et vigilia, De insomniis, De somnum divinatione, De longitudine et viate brevitare, De inventure et senectute, De vita et morte, De respiracione = Parva naturalia</i> -Psd.-Boethius (s. XIII), <i>De scolarium disciplina</i> -Priscinaus (s. VI), <i>Institutiones grammaticae, l. I-XVI = Precia major</i>	Llegat a Antoni Ponç per Jaume Solsona. Escrits per ell	27 ²⁷
1455/01/01	Febrer, Francesc	Estudiant d' arts	- <i>Hores de Santa Maria</i>	Llegat	28 ²⁸

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1455/07/08	Serra, Jaume	Mestre en arts	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Vetus logica</i> - Aristoteles (384-322 aC), <i>Analthica, Topica, Elencha</i> - Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Nova logica</i> - Porphirius (232-305), <i>Isagoge = Isagoge de Porfiri</i> - Aristoteles (384-322 aC), <i>Libri naturales: De anima, De animalibus</i> - Petrus Hispanus (1210-1277), <i>Summulae logicales s. Tractatus logicae = Tractatus Logice de Pere Hispa</i> - Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - <i>Proverbiium maius</i> - <i>Proverbiium minus</i> - Ps.-Cato (s. III), <i>Dishica = Cató (2 peces)</i> - Bernardus de Morval (s. XII), <i>Bernat de Morval, De contemptu mundi</i> - Matheus Vindocinensis (s. XII-XIII), <i>Thobias = Tobias</i> - Gaulterus de Castillione (c. 1160-1202), <i>Alexander s. Alexandreis</i> - Eberhardus Bethuniensis (s. XII-1212), <i>Graecismus</i> 	Escoles d'arts -societat. Llibres de text	29 ²⁹
1460/01/31	Rigós, Joan	Mestre d'escolars	<ul style="list-style-type: none"> - Franciscus de Mayronis (c. 1280-1327), <i>Super quatuor libros sententiarum</i> - Egidius de Roma (c. 1246-1316), <i>Commentum super De anima</i> - Aristoteles (384-322 aC), <i>Topica et Elenchi</i> - Egidius de Roma (c. 1246-1316), <i>De regimine principum</i> - Bernardus Claraevallensis (1090-1153), <i>Liber de diligendo Deo = De diligendo Deum</i> - Flavius Iosephus (37-100), <i>De haebraica Antiquitate</i> 	Robats a la biblioteca del convent del Carmel de Barcelona per Joan Rigós. Varen ser portats a Saragossa	30 ³⁰
1460/03/19	Belloc, Pere	Estudiant d'arts	- <i>Lectura logicae d'en Morell</i>	Per a ús de Pere Belloch. Comprats a Simon Pla, estudiant d'arts	31 ³¹

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Llibres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1460/08/09	Palau, Esteve	Escolar	-Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Llegat testamentari	32 ³²
1461/01/09	Belloc, Pere	Estudiant d'arts	- <i>Lectura logice</i>	Per a ús d'estudiant d'arts, comprats a Jaume Ros, estudiant d'arts	33 ³³
1461/05/08	Ferrer, Joan Ramon	Escolar	- <i>Baceroles</i> - <i>Yesprals</i> -Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> -Donatus, Aelius Donatus (s. iv), <i>De partibus orationis</i> – <i>Ars minor</i> = <i>Paris</i> -Marcus Tullius Cicero (106-43 aC), <i>Rethorica</i> -Petrus Hispanus, Joan XXI (1210-1277), <i>Summulae logicales</i> s. <i>Tractatus logicae</i> = <i>Tractatus</i> (2) -Henricus de Coesfeldia (s. xiv), <i>Lectura super Tractatus Petri Hispani</i> = <i>Lectura de Tractatus</i> -Marcus Tullius Cicero (106-43 aC)	Pagament dels llibres pels tutors en les tres etapes dels seus estudis	34 ³⁴
		Estudiant d'arts	- <i>Metafisica</i> - <i>Codi</i> - <i>Inforsada</i> - <i>Digesta Nova</i> - <i>Volium</i> - <i>Digesta Vella</i> - <i>Dret de la Terra</i>		
		Estudiant de dret			

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1461/07/21	Ros, Jaume	Estudiant d'arts i teologia	-Gerardus Magnus (1330-1384), <i>Doctrinale puerorum cum glossa</i> = <i>Geralt sobre lo Doctrinal</i> -Eberhardus Bethuniensis (s. XII-1212), <i>Graecismus</i> + Glosa: <i>Nicholaus Trivet s. Triveth, OP (+1350), Graecismus cum glossa</i> = <i>Abraart ab la Lectura</i> (3 peces) -Porphirius (232-305), <i>Isagoge</i> = <i>Lògica sobre lo Porfiri</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Philosophia</i> -Sulpicius Verulanus, <i>De moribus in mensa servandis</i> = <i>De mense doctrina</i> (2 peces) -Petrus Blasensis (c. 1135-c. 1212), <i>Libellus de arte dictandi</i> = <i>Pere Blasench</i> -Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> -Eberhardus Bethuniensis (s. XII-1212), <i>Graecismus</i> + Glosa: <i>Nicholaus Trivet s. Triveth, OP (+1350), Graecismus cum glossa</i> = <i>Lectura sobre lo Abraart</i> - <i>Lectura de doctrinal</i> -Matheus Vindocinensis (s. XII-XIII), <i>Thobias</i> = <i>Tobias</i> -Henricus de Coesfeldia (s. XIV), <i>Lectura super Tractatus Petri Hispani</i> = <i>Libre sobre los Tractats de lògica</i> -Priscianus (s. V-VI), <i>Institutiones Grammaticae</i> , I. XVII-XVIII s. <i>Priscianus minor</i> = <i>Precià menor</i> -Boetius (c. 480-524/25), <i>De consolatione</i> = <i>Boeci, de Consolacio</i> -Donatus (s. IV), <i>Comentarium in Terentium</i> = <i>Lectura sobre lo Terenci</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>De animalibus</i> -Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis</i> – <i>Ars minor</i> = <i>Paris</i>	Llibres en garantia de violari	35 ^b
1462/10/22	Serra, Antoni	Estudiant d'arts	-Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis</i> – <i>Ars minor</i> = <i>Paris</i>	Llegat d'un prevere	36 ^b
1463/05/08	Berenguer, Bartomeu	Escolar de la Seu	- <i>Breviari</i>	Llegat	37 ³⁷

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1464/02/17	Brunat, Antoni	Mestre d' escolars	- Boetius (c. 480-524/25), <i>De consolatioe</i> = <i>Boeci, de Consolacio</i>	Prestatari	38 ³⁸
1464/11/07	Julia, Pere	Estudiant d' arts	- <i>Breviari</i> - <i>Diurnal</i> - Tots els llibres	Llegat de prevere, oncle	39 ³⁹
1465/09/04	Malla, Andreu	Estudiant d' arts	- Guido de Columna (s. XIII), <i>Historia destructionis Troiae</i> - <i>trad.</i> : Jaume Conesa (c. 1320-c. 1390), <i>Histories troianes</i>	Comanda per a la lectura	40 ⁴⁰
1465/09/29	Ferrer, Joan	Mestre de les Escoles Majors de Barcelona	- Laurentius Valla (1407-1457), <i>Elegantiae lingae latinae</i> = <i>Elegantiae de Laurentius de Valla</i> - Aristoteles (384-322 aC), <i>Politicae</i> = <i>Politica d' Aristòtil</i>	Prestatari (pertanyents al llibreter major del rei)	41 ⁴¹
1465/12/15	Andreu, Joan	Estudiant d' arts	- Cicero (106-43 aC), <i>De officiis</i> = <i>De officiis de Ciceró</i> - Cicero (106-43 aC), <i>De senectute</i> = <i>Ciceró, De senectute</i> - Cicero (106-43 aC), <i>Ciceró, Paradoxa stoicorum</i> = <i>Paradoxes</i> - Salustius (86-34 aC), <i>Bellum Catalinae</i> , <i>Bellum Jugurthinum</i> , <i>Fragmenta Historiarum</i> , <i>Invectiva in ciceronem</i> , <i>Epistola ad Caesare, I et II</i> , = <i>Salusti</i> - Salusti (vide supra) - Terenci (195/185-159 aC), <i>Andria</i> , <i>Adelphoe</i>	Llegat	42 ⁴²
1466/01/31	Torroella, Miquel	Mestre d' escolars	- Valerius Maximus (s. I pC), <i>Factorum et dictorum memorabilium libri novem</i>	Escrits de sa mà Comandatarí	43 ⁴³

Data	Noms	Categoria	Llibres	Finalitat	Docs.
1466/04/07	Teixidor, Andreu	Estudiant d'arts clergue	<ul style="list-style-type: none"> - Seneca (4 aC – 65 pC), <i>Epistulae</i> = <i>Sèneca, Epístoles de Sèneca</i> - <i>Lectura de Doctrinal</i> - Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - Gualterius de Castillione (c. 1160-1202), <i>Alexander s. Alexandreis</i> - Eberhardus Bethuniensis (s. XII- 1212), <i>Graecismus</i> = <i>Ebreart</i> - Henricus de Coesfeldia (s. XIV), <i>Lectura super Tractatus Petri Hispani</i> = <i>Lectura de Lògica Petri Hispani</i> (2 peces) - Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - Boetius (c. 480-524/25), <i>De consolacione</i> = <i>De consolacione</i> - Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis</i> – <i>Ars minor</i> = <i>Paris</i>; + - Guarinus Veronensis (1374-1460), <i>Regulae grammaticales</i> = <i>Regles</i> (en un v.) - Petrus Lombardus (c. 1100-1160), <i>Sententiarum libri quatuor</i> = <i>Mestre de Sentències</i> - Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>De venatione substantiae, accidentis et compositi</i> - Aristoteles (384-322 aC), <i>Phisica</i> = <i>Los Phisichs</i> - Aristoteles (384-322 aC), <i>Ethica</i> = <i>Aristòtil, les Ètiques</i>, - <i>Evangelis</i> - <i>Notes de gramàtica</i> (3 peces) - Godofredus de Vinosalvo (s. XII-XIII), <i>Poetria nova</i> = <i>Poetria de Granfet</i> - Iohannes de Iauua (s. XIII), <i>Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon</i> = <i>L'art de Catholicon</i> - <i>Saltiri e Breviari</i> - <i>Lectura sobre los Phisichs</i> - Petrus Hispanus (1210-1277), <i>Summulae logicales s. Tractatus logicae</i> = <i>Tractats de lògica</i> (2 peces) - <i>Hores de nostra Dona e officii de mortis, amb Compter e Canticum Gradum</i> - <i>Breviari de regle mitjana del bisbat de Barcelona</i> 	Inventari de la biblioteca d'un estudiant d'arts i clergue	44 ^{ff}

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1477/01/27	Negre, Joan	Estudiant d'arts Soci d'impressor	-Aristoteles (384-322 aC), <i>Ethica = Etiques d'Aristòtil</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Oeconomia = Econòmiques d'Aristòtil</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Politicae = Politiques</i>	Impressió dels llibres	45 ⁴⁵
1477/10/09		Mestres i lectors Escoles Majors	-Donatus (s. IV), <i>De partibus orationis – Ars minor = Paris</i> -Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i>	Llibres de text	46 ⁴⁶
1481/02/22	Ferrer, Joan	Mestre en arts Regent Escoles Arts de Barcelona	-Aristoteles (384-322 aC), <i>Philosophia = Filosofia natural d'Aristòtil</i> - <i>Responsions als objectes fets contra St. Tomàs</i> - <i>Sobre la Metaphisica de St. Thomàs</i>	Garantia en la venda d'un violari	47 ⁴⁷
1483/08/06	Labarola, Bartomeu	Estudiant d'arts i medecina	- <i>Hores de Nostra Dona</i>	Soci estampador de llibres	48 ⁴⁸
1483/08/12	Mauris, Jaume	Estudiant d'arts	-Matfre Ermengaud de Béziers (1288-1322), <i>Breviari d'amor = Breviari d'amors</i>	Venedor	49 ⁴⁹
1484/07/03	Bonany, Joan	Estudiant d'arts	- <i>Decretales</i>	Violari	50 ⁵⁰
1485/06/23	Ferrer, Joan	Mestre d'escolars	-Alfons X de Castella (1221-1284), <i>Tabulae alfonsinae = Alfonsina</i> (2 peces) -Aristoteles (384-322 aC), <i>Ethica = Ethica d'Aristòtil</i> -Vergilius (70-19 aC), <i>Eneydos</i> -Quintus Curcius Rufus (s. I), <i>De rebus gestis Alexandri Magni</i> -Antonius Nebricensis (1441-1522), <i>Grammatica = Gramàtica Nova</i> -Petrus Hispanus (1210-1277), <i>Summulae logicales s. Tractatus logicae = Tractatus</i> (2 peces) -Johannes de Ianua (s. XII), <i>Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon</i>	Comprats al monestir de Sant Jeroni de la Murtra	51 ⁵¹
			-Anònim, <i>De arte grammaticae = Comentum super modo significandi</i> - <i>Thesaurus philosophie naturalis</i> -Status (s. I), <i>Thebaïdes s. Thebais = Poetria Stacii</i> - <i>"Epitaphium"</i>		

Data	Noms	Categoria	Llibres	Finalitat	Docs.
			-Egídius de Roma (c. 1246 – 1316), <i>Commentum super De anima</i>		
			- Juvenalis (c. 67-c. 127), <i>Saturae I = Juvenal</i>		
			- Juvenalis (c. 67-c. 127), <i>Saturae II = Juvenal</i>		
			-Leonardus Brunus Aretinus (c. 1370 -1444), <i>Epistolarum libri VIII = Epistole Leonardi</i>		
			-Albertus de Saxonia (c. 1320-1390), <i>Logica</i>		
			-Iohannes Versorius (+ c. 1482), <i>Questiones iuxta textum De anima = Sobre lo libre De anima</i>		
			-Iohannes Versorius (+1480/85), <i>Questiones de Versori sobre los fisichs, "Circa primum"</i>		
			-Aristoteles (384-322 aC), <i>Ethica = Ethica d' Aristòtil</i>		
			-Donatus (s. iv), <i>Comentarium in Terencium = Donatus in Terencio</i>		
			-Albertus Magnus (c. 1200-1280), <i>Methaphisica</i>		
			-Aristoteles (384-322 aC), <i>Philosophia = Aristòtil</i>		
			-Boetius (c. 480-524/25), <i>De consolatione = Boeci de Consolacio</i>		
			-Anthonius de Raudo (+ 1455), <i>Super ymitationes eloquencie</i>		
			-Maurus Servius Honoratus, (s. iv), <i>Commentarii in Vergilii Aeneidos libros = Servi sobre lo Virgili</i>		
			-Egídius de Roma (c. 1246-1316), <i>Super libros posteriorum</i>		
			-Terentius (c. 190-c.150), <i>Andria: "Sororem falso"</i>		
			-Cicero (106-43 aC), <i>Questiones tusculanae = Questiones tusculanes</i>		
			-Horatius (65-8 aC), <i>Carmina = Orasi</i>		
			-Egídius de Roma (c. 1246-1316), <i>Commentum super De anima</i>		
			- <i>Lectura de Peris sobre los fisichs</i>		
			- <i>Textus fisicorum cum comento</i>		
			-Boetius (c. 480-524/25), <i>De consolatione + Glosa: Nicholas Travet s. Triveth (+1350) = Boeci, de Consolacio ab la glossa de Travet</i>		
			-Gasparino Barzizza (+ c. 1360), <i>Commentarium in Senecae Epistula morales ad Lucilium = Gaspari sobre algunes epistoles de Senecha</i>		

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Llibres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1485/12/02			-Joan Serra (s. xv), <i>Grammatica = Gramàtica de Joan Serra</i> -Joan Serra (s. xv), <i>Rethorica = Retòrica de Joan Serra</i> -Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Arbre de ciència</i>	Estampació de llibres per a estudiants	52 ⁵²
1489/02/10	Tortosa, Gabriel	Estudiant d'arts	- <i>Diurnal</i>	Soci per a la venda de llibres d'estampa	53 ⁵³
1491/02/26	Malleu, Francesc	estudiant	-Terentius (c. 190-c.150), <i>Adelphoe</i> -Vergilius (70-19 aC), <i>Aeneidos</i> -Salustius (86-34 aC), <i>Bellum Catalinae, Bellum Iugurthinum, Fragmenta Historiarum, Invectiva in ciceronem, Epistola ad Caesare, I et II = Salusti</i>	Inventari de les despeses fetes durant la tutoria d'un estudiant	54 ⁵⁴
1493/06/08	Aguilar, Jeroni Escardó, Pere Masó, Bernat	Estudiants de dret	- <i>Dialogus Instituta</i>	Contracten Gabriel Verdaguer, batxiller en dret, per a la lectura [estudi] del llibre	55 ⁵⁵
1496/06/05	Miquel, Joan, 6 o 7 a.	escolar	-Llibres de gramàtica, lògica, dret - <i>Breviari</i>	Llegat de llibres per a estudiar	56 ⁵⁶
1497/04/24	Societat		-Antonius Nebricensis (1441-1522), <i>Grammatica</i> (500 peces)	Estampació de llibres per a estudiants	57 ⁵⁷

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
1498/03/28	Mir, Gaspar Vernet, Antoni	llibreters	-Antonius Nebricensis (1441-1522), <i>Grammatica</i> = <i>Nebrija, Brixes</i> (6 peces) -Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> (12 peces) -Donatus (s. iv), <i>De partibus orationis</i> – <i>Ars minor</i> = <i>Paris</i> (24 peces) - <i>Principis</i> (12 peces) - <i>Ysprals</i> (24 peces) - <i>Set salms</i> (50 peces) - <i>Beceroles</i> (50 peces) -Isop (s. vi aC) – Phaedrus (15 ac-50 pC), <i>Fabulae</i> = <i>Hysops</i> -Seneca (4 ac-65 pC), <i>Epistulae</i> -Cicero (106-43 aC), <i>Orationes</i> = <i>Epistoles de Tulli</i> -Ovidius (43 ac-17 aC), <i>Epistulae</i> = <i>Epistoles d'Ovidi</i> -Albertus Magnus (1206-1280), <i>Comentaria super octo libros fisicorum Aristotelis</i> = <i>Super Fisicos</i> -Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Arbre de Sciència</i> -Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Art Breu</i> -Ramon Llull (1232/33-1315/16), <i>Lògica breu</i> -Antonius Nebricensis (1441-1522), <i>Grammatica</i> (50 peces)	Compra de llibres per a l'ensenyament	58 ⁸⁸
1500/11/28	Spindeler, Nicolau	llibreter	-Bernardus de Morval (s. xii), <i>De contemptu mundi o Chartula</i> = <i>Carta</i> -Donatus (s. iv), <i>De partibus orationis</i> – <i>Ars minor</i> = <i>Paris</i> -Antonius Nebricensis (1441-1522), <i>Grammatica</i> = <i>Nebrija, Brixia</i> -Alexander de Villadei (1170-1250), <i>Doctrinale puerorum</i> - <i>Epistola</i> = <i>Proverbi Major</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Organon</i> = <i>Lògica d'Aristòtil</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Philosophia</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Ethica</i> = <i>Ethiques</i> -Aristoteles (384-322 aC), <i>Oeconomicae</i> = <i>Yconomiques</i>	Venda per a estudiants Llibres de text per a les classes de la Facultat d'Arts	59 ⁸⁹ 60 ⁸⁰
Fi del s. xv	Facultat d'Arts Liberals de la ciutat de Barcelona				

<i>Data</i>	<i>Noms</i>	<i>Categoria</i>	<i>Libres</i>	<i>Finalitat</i>	<i>Docs.</i>
			-Aristoteles (384-322 aC), <i>Politicae</i> -Seneca (4 aC-65 pC), <i>Epistulae</i> -Boetius (c. 480-524/25), <i>De consolacione = Boeci, de Consolació</i> -Valerius Maximus (s. I dC), <i>Factorum et dictorum memorabilium libri novem</i> -Poeta còmic (= Juvenal, Lactanci, Ovidi, Terenci, etc.)		
1.	AHPB, Pere Pellisser,	<i>Manuale</i> , 1406,	agost, 13-1407,	gener, 3, f. 34v.	
2.	AHPB, Pere Pellisser,	<i>Manuale</i> , 1406,	agost, 13-1407,	gener, 3, f. 34v.	
3.	AHPB, Joan Nadal,	<i>Manual</i> , 1410,	maig, 9-1410,	octubre, 16, f. 26r.	
4.	AHPB, Francesc de Manresa,	<i>Libre de testaments</i> , 1401,	octubre, 4-1424,	setembre, 3, f. 53r-54v.	
5.	AHPB, Joan Franc,	<i>Quintum manuale</i> , 1415,	desembre, 28-1416,	desembre, 24, s.n.	
6.	AHPB, Joan Franc, major,	<i>Octavum manuale</i> , 1418,	desembre, 28-1419,	desembre, 23, s.n.	
7.	AHPB, Bernat Pi,	<i>Primus liber testamentorum</i> , 1408,	març, 17-1430,	abril, 10, f. 66v-68v.	
8.	AHPB, Bernat Sans,	<i>Manual</i> , 1422,	setembre, 10-1422,	novembre, 9, f. 18r.	
9.	AHPB, Pere Bartomeu Valls,	<i>Primus liber testamentorum</i> , 1420,	desembre, 20-1466,	novembre, 6, f. 10v-12r.	
10.	AHPB, Nicolau Safont,	<i>Liber apocharum et aliorum instrumentorum facientium pro manumissoria venerabilis Iohannis Martini, canonici Sedis Vicensis et beneficiati in ecclesia Sedis Barchinone</i> , 1424,	novembre, 27-1433,	juliol, 9, s.n.	
11.	AHCB, Notarial: IX. 3				
12.	AHPB, Rafael Bruguera,	<i>Manual</i> , 1428,	agost, 5-1430,	abril, 22, s.n.	
13.	AHPB, Francesc Ferrer,	<i>Manuale comune secundum</i> , 1426,	febrer, 18-1432,	gener, 22, s.n.	
14.	AHPB, Joan Nadal,	<i>Manual</i> , 1429,	octubre, 17-1430,	maig, 20, f. 7v-8r.	
15.	AHPB, Guillem Basset,	<i>Decimum manuale</i> , 1429,	setembre, 10-1432,	agost, 27, s.n.	
16.	AHCB, <i>Registre d'Ordinacions</i> , 1B. IV – 5:	1397,	octubre, 12-1437,	f. 129r-v.	
17.	AHPB, Joan Reniu,	<i>Libre de testaments</i> , 1420,	agost, 25-1439,	gener, 9, f. 69r-70v.	
18.	AHPB, Ferrer Verdaguier,	<i>Liber negotiorum hereditatis venerabilis Iohannis çà Font, quondam</i> , 1434,	octubre, 25-1436,	agost, 10, s.n.	
19.	AHPB, Joan Franc, major,	<i>Secundus liber testamentorum</i> , 1426,	setembre, 2-1444,	desembre, 24, f. 19v-21r.	

20. AHPB, Bernat Pi, *Llibre d'èpoques de diverses marmessories*, 1435-1442, s.n.
21. AHPB, Bartomeu del Bosc (major), *Plec de testaments*, 1453-1473, plec I.
22. AHPB, Simó Carner, *Quartus liber inventariorum et encantium*, 1438-1445, f. 73r-75r, 79r.
23. AHPB, Antoni Vinyes, *Liber testamentorum*, 1427, setembre, 24-1428, març, 21, f. 48v-51r.
24. AHPB, Joan Brujó, *Manuale nonum*, 1446, octubre, 7-1447, octubre, 26, s.n.
25. AHPB, Antoni Vilanova, *Manual*, 1448, agost, 23-1449, maig, 16, s.n.
26. AHCB, *Registre de deliberacions*, 1B. II - 5: 1448, març, 28-1449, octubre, 30, f. 126v-127r.
27. AHPB, Bartomeu Costa, major, *Primus liber testamentorum et codicillorum*, 1439, juliol, 28-1444, setembre, 21, f. 22v-23v.
28. AHPB, Guillem Jordà, major, *Primus liber testamentorum*, 1426, desembre, 7-1457, juliol, 25, f. 94v-96r.
29. AHPB, Bartomeu Costa, *Manuale Manual*, s.n.; *Primus liber comunis*, 1455, abril, 21-1456, febrer, 22, s.n.
30. AHPB, Bartomeu Costa, *Vicesimus quintus liber comunis*, 1459, setembre, 13-1460, febrer, 7, s.n.; *Tercium decimum manuale*, 1459, agost, 21-1460, juliol, 5, s.n.
31. AHPB, Antoni Vilanova, *Secundus liber diversarum manumissoriarum*, 1459-1469, s.n.
32. AHPB, Francesc Matella, *Decimum manuale*, 1460, abril, 22-1462, abril, 7, s.n.
33. AHPB, Antoni Vilanova, *Secundus liber manumissoriarum*, 1459-1469, s.n.
34. AHPB, Gaspar Canyís, *Plec de documentació diversa*, 1460-1464: *Sententia arbitralis*, LXI, f. 1r-6r i tres folis sense numerar.
35. AHPB, Antoni Joan, *Decimum septimum manuale*, 1461, abril, 16-1461, octubre, 7, s.n.
36. AHPB, Antoni Joan, *Primus liber testamentorum*, 1447-1489, f. 61v-63r.
37. AHPB, Francesc Pasqual, *Llibre de testaments*, 1455, octubre, 1-1468, gener, 26, f. 7v-8r.
38. AHPB, Esteve Soley, *Manual*, 1463, febrer, 3-1464, agost, 21, s.n.
39. AHPB, Jaume Mas, *Primus liber testamentorum*, 1449, desembre, 20-1505, març, 15, f. 33v-36r.
40. AHPB, Pere Devesa, *Manuale*, 1464, desembre, 31-1467, abril, 18, s.n.
41. AHPB, Francesc Pasqual, *Llibre de testaments*, 1455, octubre 1-1468, gener, 26, f. 16v-17r.
42. AHPB, Antoni Vilanova, *Secundus liber testamentorum*, 1477, novembre, 24-1466, novembre, 9, f. 165v.
43. AHPB, Guillem Jordà, menor, *Secundum manuale et seu capibrevium*, 1464, abril, 10-1466, abril, 10, s.n.
44. AHPB, Antoni Palomeres, *Plec d'inventaris i encants*, 1466-1499: plec I.
45. AHPB, Joan Mas, *Manual*, 1476, novembre, 13-1478, juliol, 4, s.n.
46. AHCB, *Registre d'Ordinacions*, 1B. IV - 10: 1471, octubre, 27-1481, abril, 14, f. 126r-129v.
47. AHPB, Antoni Vinyes, *LVI manuale commune*, 1480, desembre, 2-1486, març, 31, f. 25r-26r.
48. AHCB, *Arxii Notarial*, IX.4.

49. AHPB, Pere Font, *Esborrany*, 1483, febrer, 1-1484, maig, 29, s.n.
50. AHPB, Antoni Joan, *Manuale quadragessimum quartum*, 1484, març, 30-1484, desembre, 17, s.n.
51. AHPB, Antoni Vinyes, *LVI manuale comune*, 1480, desembre, 2-1486, març, 31, s.n.; Bartomeu Requesens, *Manuale instrumentorum vicesimum nonum*, 1484, maig, 6-1495, agost, 19, s.n.
52. AHPB, Galceran Balaguer, *XVII manuale*, 1485, setembre, 10-1485, desembre, 23, f. 66r; AHCB, *Arxii notarial*, IX. 4.
53. AHPB, Guillem Jordà, menor, *Vicesimum octavum manuale*, 1488, setembre, 24-1489, març, 23, s.n.
54. AHPB, Francesc Terrassa, *Capibrevium vicesimum*, 1461, novembre, 23-1461, desembre, 28, Bossa.
55. AHPB, Miquel Fortuny, *Nonum manuale*, 1493, abril, 20-1493, novembre, 13, s.n.
56. AHPB, Joan Marc Miquel, *Primus liber testamentorum*, 1480, maig, 12-1509, gener, 9, f. 26v-27r.
57. AHCB, *Arxii Notarial*, IX. 4.
58. AHCB, *Arxii Notarial* IX.4: *Contractes*.
59. AHPB, Pere Triter, *Manuale contractuum numero vicesimum quartum*, 1500, maig, 12-1501, febrer, 5, f. 77r.
60. AHCB, Consell de Cent, *Estudi General*, 1B. XVIII-9, plec 8 [= 1r-12r].

L'ORIGEN D'UNA NISSAGA DE NOTARIS VALENCIANS. ELS DASSIÓ AL SEGLE XV: DE L'ESCRIVANIA RURAL AL NOTARIAT URBÀ

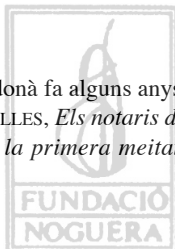
JOSEP ANTONI LLIBRER ESCRIG
UNIVERSITAT DE VALÈNCIA

A només uns quinze quilòmetres de la ciutat de València, es troba la vila de la Pobla de Vallbona. Aquest nucli, nascut al final del segle XIII per assentar el repoblament cristià a la regió interior de la capital, farcida encara de comunitats islàmiques, va ser el lloc d'origen de la família Dassió, que amb el temps es constituí en una important nissaga de notaris de la ciutat durant els segles baixmedievals i moderns. Majorals del Col·legi de Notaris de València, escrivans del Consell municipal, avaladors de les primeres edicions d'impremta dels textos legals valencians, disposaven d'actives oficines i taules amb diversos escrivans que hi treballaven, els Dassió van esdevenir sens dubte membres de l'elit notarial de la ciutat i van arribar, fins i tot, a l'ennobliment social, com va ser el cas de Pere Dassió, un dels pocs notaris valencians que van aconseguir el títol de cavaller —*miles*— al principi del segle XVI.¹ El que pretenem amb aquest article és estudiar l'origen en l'ofici i el treball inicial dels primers representants d'aquesta il·lustre família valenciana de notaris.

Els Dassió i la Pobla de Vallbona

L'origen de la nissaga dels Dassió està íntimament lligat a la vila de la Pobla de Vallbona (a l'actual comarca del Camp de Túria), tot i que ben prompte, només una generació després, el fill del primer notari de la família va començar a treballar ja a la ciutat de València, tot alternant el treball a la capital i al seu poble d'origen. Cal, per tant, anar a la Pobla per explicar la seua activitat inicial.

1. José María Cruselles ja s'adonà fa alguns anys de la importància d'aquesta família de notaris. Vegeu José María CRUSELLES, *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle xv*, Barcelona: Fundació Noguera, 1998, esp. p. 226 i 287.

Cap al principi de la dècada de 1280 el cavaller Roderic Díaz, cap del senyoriu de Benaguasil, decidí la fundació de la Pobla de la Vall Bona, molt a prop de la vila anterior, i al límit amb l'Horta de València.² La causa d'aquesta tardana fundació —recordem que tota la ciutat i l'Horta de València havia estat repoblada de cristians moltes dècades abans— estava relacionada amb la revolta islàmica dels anys 1276-1277, en la qual participaren activament musulmans de l'aljama de Benaguasil. Tot i el perdó reial, que va arribar el setembre de 1277 —el rei necessitava retindre serfs i contribuents—, el titular del senyoriu decidí crear un nou nucli de població cristiana per facilitar el control del territori. La potencialitat de la zona, de poderosa agricultura i en un punt estratègic proper a la capital, va atraure els repobladors i va fer créixer la vila en pocs anys, de forma que al principi del segle XV era ja un dels nuclis més importants de l'interior valencià, del que hui s'anomena la comarca del Camp de Túria.³ Cap a la dècada de 1420 ja comptava amb gairebé dues-centes famílies, totes cristianes, la qual cosa suposava un conjunt demogràfic que fregava el miler d'habitans.⁴ Una activa comunitat com aquesta exigia la presència de

2. Roderic Díaz, o Rodrigo Díaz, era fill de Ferran Díaz, cavaller d'origen aragonés que havia participat en la conquesta de Morella, i que arran d'aquesta participació havia rebut de Jaume I el castell i l'aljama de Benaguasil. Aquesta inicial donació es produí el 26 de setembre de 1237. Posteriorment, la filla de Roderic Díaz es va casar amb Jaume Pérez, fill natural del Pere el Gran. Constanza Pérez, filla del matrimoni, va emparentar amb Roderic de Luna, per la qual cosa el senyoriu de Benaguasil i la Pobla va restar des d'aleshores dins el patrimoni dels Luna. A l'Arxiu del Regne de València (ARV) es conserven sèries documentals on es poden resseguir els avatars polítics i socials de la vila, el seu procés de senyorialització i el seu enquadrament definitiu dins el complex patrimoni dels Lluna. Vegeu Josep BORDES, «El Camp de Túria des de la gran ciutat: la documentació medieval de la comarca a la ciutat de València (segles XIII-XV)», *Mirades al Camp de Túria* (València), 3, 2007, p. 14-24. A més a més, sobre els detalls de la fundació i l'evolució política del senyoriu, vegeu Josep BORDES, «Las estructuras políticas», a *Historia de la Pobla de Vallbona*, València: Universitat (en premsa). Agraïm a l'autor que ens haja permés de consultar aquest treball.

3. En relació amb la importància estratègica de la vila i la comarca, vegeu Josep BORDES i Josep Antoni LLIBRER, «Valencia y su territorio durante los siglos XIV y XV: la comarca del Camp de Túria», a *La ciudad Medieval y su influencia territorial*, Encuentros Internacionales del Medievo, Nájera, 2008, p. 239-253.

4. Tot i que no disposem de cap font directament demogràfica, les xifres han estat deduïdes d'una anàlisi completa que hem desenvolupat dels primers protocols notariais dels Dassió, pels quals desfilaven tots els veïns de la vila, com veurem després. Sobre l'aprofitament «demogràfic» dels Dassió, vegeu Josep Antoni LLIBRER, «Demografía y economía», a *Historia de la Pobla de Vallbona*, València: Universitat (en premsa).

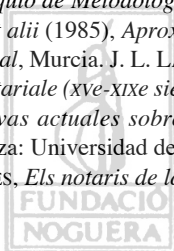
diversos notaris per validar negocis, relacions i tota mena d'actes que implicaven els veïns. Com ja ha demostrat la historiografia, una de les fonts cabdals per a la reconstrucció de la vida comunitària als segles medievals és la notarial.⁵ Els protocols dels notaris aporten una riquesa d'informació i detall que cap altre testimoni escrit no ens pot proporcionar. I alhora ens permeten conèixer i endinsar-nos en la mateixa activitat notarial, que és el que ens interessa. Parlem dels llibres que el notari redactava per a ús propi, que feia servir per a la redacció del document original i per a la futura demanda de còpies per part dels clients. Aquests nombrosos llibres, que guardava acuradament, conformaven un dels més valuosos patrimonis que el notari podia deixar als seus hereus. Un testimoni que implica els Dassió ens recorda la importància d'aquest treball: els protocols de Pere Dassió, que comprenien només l'activitat dels anys 1490 i 1493, van ser valorats en València amb l'elevada quantitat de 1.400 sous.⁶

No podem oblidar que, com dèiem abans, en una petita comunitat com la Pobla, per la taula del notari passaven gairebé tots els veïns per resoldre els més diversos assumptes: hi podem trobar des d'una compravenda d'immobles fins a un contracte de treball, des d'un arrendament de diversos molins fins a una petita venda de cereals, des d'una *germania* matrimonial fins a un testament... També hi trobem els protagonistes de la vida social i senyorial: clavaris, arrendadors, fiadors, testimonis, creditors, deutors... tots circulen per aquests fulls que, més enllà de l'asèptica presència de xifres i quantitats, permeten albirar la societat que hi havia darrere mentre ens mostren l'acurat treball del notari i la seua creixent importància i prestigi entre els veïns.

L'origen i la mateixa estructura política i administrativa del regne en construcció permetia la consolidació i la transcendència social del notari dins les viles i ciutats, sobretot als centres més menuts on bona part de la cohesió i de l'ordre social eren determinats pel paper del notari. Per això la tasca dels Dassió cada volta fou més important i, alhora, per a l'investi-

5. Només cal recordar alguns títols fonamentals, per exemple, *La documentación notarial y la Historia. Actas del II Coloquio de Metodología Histórica Aplicada*, 2 v., Santiago de Compostela, 1984. Elías ROEL *et alii* (1985), *Aproximación a la investigación histórica a través de la documentación notarial*, Murcia. J. L. LAFFONT (dir.), *Problèmes et méthodes d'analyse historique de l'activité notariale (XVe-XIXe siècles)*. Actes du colloque de Toulouse, 1991. I més recentment *Perspectivas actuales sobre las fuentes notariales en la Edad Media: sesiones de trabajo*, Zaragoza: Universidad de Zaragoza, 2004.

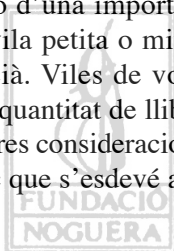
6. Vegeu José María CRUSELLES, *Els notaris de la ciutat de València...*, p. 340.

gador el seu estudi és d'un gran interès. Efectivament, des del principi del segle XIII, amb l'arribada dels primers pobladors al nou regne i la generalització del nou sistema jurídic, l'assistència al notari era necessària per validar un bon grapat d'actes públics i privats. Així, el notari, com a professional que gaudia de la *fides publica*, era l'únic capaç de validar qual-sevol tracte o operació (familiar, mercantil, jurídica...); i als llibres estava obligat a detallar-ho tot, no només les grans operacions econòmiques, sinó també els petits deutes de llauradors més humils... En definitiva, bona part de la vida social, econòmica i religiosa dels poblans es reflectia als llibres dels Dassió, que, com cap altre agent o «funcionari», tractaven i coneixien el pols de la comunitat. Tots els seus veïns, en un moment o altre de la seua vida familiar o laboral passaven per la seua oficina. Alhora, l'escribania i la família del notari es consolidaven i es desenvolupaven en la mesura que ho feia la comunitat.

El treball de redacció i validació d'aquests notaris rurals, com el del primer Dassió —Bernat Dassió, sènior—, exigia també el desenvolupament de les tres fases diferenciades fins que el document arribava a mans del client: en primer lloc redactava l'anomenat *rebedor*, petit document o esborrany fruit de l'anotació ràpida, sota el dictat del client, de les dades bàsiques que estructuraven l'original. En segon lloc, el notari ja feia una redacció del document sol·licitat però abreujant el formulisme legal, que donava lloc als esmentats *protocols*, formats per aquests documents de forta concisió. Finalment, en una darrera fase, calia fer la redacció extensa, completa i definitiva del document, tot eliminant el caire abreuiatiu anterior, i conformar un nou volum anomenat *notal*, que es feia servir alhora per evitar possibles confusions amb el protocol. Amb la redacció de l'original en pergami i el seu lliurament al client no concloïa el treball del notari, perquè amb posterioritat, generacions després fins i tot, podia fer còpies d'aquests documents expedits molts anys enrere.

L'activitat socioeconòmica de la Pobla al segle XV va ser tan intensa que va exigir la presència de diversos notaris treballant alhora. Juntament amb Bernat Dassió, sènior, els notaris Andreu Sacalm i Joan d'Arbequa van tenir també taula pròpia a la vila durant el darrer terç del segle XV. La veritat és que la conservació d'una important quantitat de protocols de diferents notaris per a una vila petita o mitjana com la Pobla, és un fet extraordinari al País Valencià. Viles de volum demogràfic major molt sovint conserven una menor quantitat de llibres notariais per a la mateixa cronologia. Açò ens remet a tres consideracions importants: per una banda, el creixement socioeconòmic que s'esdevé a la vila, i a l'àrea dins la qual

s'insereix, des de la segona meitat del segle XV (amb relació al desenvolupament agrari, a l'inici de l'activitat artesanal tèxtil i a la funció comercial de la vila que dedicava bona part de la seua economia a l'abastiment de productes agraris, matèries primeres i manufactures bàsiques per a la provera ciutat de València, amb la intensa acció del capital mercantil urbà, com veurem després); per altra banda, tot i que, relacionat amb el punt anterior, la vila de la Pobla era un nucli estratègic envoltat d'aljames i alqueries islàmiques (Benaguasil era la més important de tota la comarca), els veïns de les quals hi havien d'acudir per validar els seus afers;⁷ els notaris de la Pobla, a més a més, i d'açò s'ocuparen els Dassió, eren els oficials encarregats de la redacció de tota la documentació que exigia l'administració de la senyoria (arrendaments anuals, elecció dels càrrecs, pagaments de rendes i impostos, etc.), cosa que lògicament contribuïa a activar la maquinària notarial local.

Del notari pobletà Andreu Sacalm conservem únicament dos protocols (un de l'any 1474 al 1484 i un altre del 1489 al 1494) amb escassa documentació. De Joan d'Arbequa només ens n'ha arribat un, del període 1492-1497.⁸ El fet que dins un sol volum notarial s'inclouen diferents anys de treball (entre sis i deu anys, com hem vist), ens indica que la seua activitat a la vila no havia de ser gaire intensa, sinó més aviat esporàdica. Al mateix temps, aquestes dades comparatives ens dibuixen ja la importància i la transcendència dels Dassió, que se'ns presenten des del principi com els notaris més actius, amb diferència, i no només de la Pobla de Vallbona, sinó també de la comarca, donada l'àmplia varietat de clientela que atenien a la seua taula.

7. Com veurem després, el col·lectiu islàmic va ser un dels grups clientelars més importants dels Dassió durant el seu treball a la Pobla.

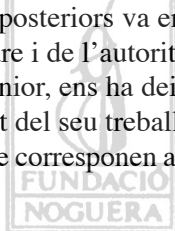
8. Aquests volums es troben a l'Arxiu del Col·legi de Corpus Christi de València, o Arxiu de Protocols del Patriarca (APPV), que disposa d'un envejable fons notarial amb més de 20.000 llibres que cobreixen una àmplia cronologia, des del segle XIV fins al XVIII (vegeu José María CRUSELLES *et alii*, *Inventario de Fondos Notariales del Real Colegio Seminario de Corpus Christi de Valencia*, València, 1990; i també Josep BORDES, «El Camp de Túria des de la gran ciutat...», p. 17-18). Els protocols de Sacalm duen les signatures 26.337 i 26.340, i el de Joan d'Arbequa, 19.771.

L'activitat notarial dels primers Dassió

No sabem en quin moment exacte començà l'activitat del primer Dassió, però sí que podem conèixer que la seua carrera professional va ser dilatada: ocupa completa tota la segona meitat del segle XV i, si li afegim la del fill, la primera dècada del XVI (des del 1449, primer llibre redactat pel pare, fins al 1512, any de l'últim protocol del fill); però també hem de parlar d'una intensa activitat notarial anual (i fins i tot diària): durant aquest temps van redactar al voltant d'un centenar de llibres, dels quals en conservem setanta-set. El pare, l'iniciador de la nissaga notarial, Bernat Dassió, sènior, va exercir el seu treball notarial a la Pobla durant trenta-nou anys (de 1449 al 1488), fruit dels quals conservem hui un total de quaranta-huit volums: vint-i-tres protocols i vint-i-cinc notals. La part perduda del seu treball inclou només els registres de sis anys (1452, 1460, 1462, 1466, 1477 i 1481), per la qual cosa podem concloure que, analitzada en la seua extensió cronològica, l'activitat notarial de Bernat Dassió, pare, s'ha conservat en un 84%, dada força interessant que suposa una elevada representativitat i continuïtat de la font per a l'anàlisi de la tasca notarial i de la societat dins la qual s'insereix.

Ja l'any 1462, quan el pare encara treballava intensament a la vila, el seu fill homònim, conegut com júnior pels mateixos veïns de la vila, va començar la seua carrera notarial, però en aquest cas a la ciutat de València. La capital oferia sens dubte per al jove notari majors possibilitats d'eixamplar l'ofici, millorar econòmicament i augmentar el seu prestigi social, amb el treball per a importants clients de l'alta menestralia urbana i de la noblesa mitjana. No obstant això, Bernat fill no va oblidar-se de les seues arrels: alternava llargues estades a València, on tenia la seua residència, amb una presència freqüent a la Pobla, aprofitant sens dubte la clientela local i comarcal amb la qual el seu pare havia treballat durant anys. De fet, sembla segur que la formació del fill va estar condicionada per l'aprenentatge domèstic a l'escrivania familiar, per la qual cosa el contacte amb els veïns i clients del pare era força estret, fins a esdevenir en molts casos «notari particular» d'una gran part de les famílies de la Pobla, com abans ho havia estat el seu pare. A més a més, en morir aquest, els seus llibres restaren sota custòdia del fill, qui en anys posteriors va encarregar-se de la cancel·lació de contractes redactats pel pare i de l'autorització de còpies.

El jove Bernat Dassió, júnior, ens ha deixat un total de vint-i-nou protocols, però cap notal. La part del seu treball que s'ha perdut és major que la del pare: dinou registres que corresponen al mateix nombre d'anys (s'han

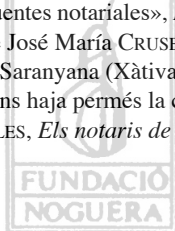
perdut els llibres dels anys 1465, 1472-1474, 1477, 1480-1481, 1484-1486, 1490-1492, 1494, 1497-1499, 1502 i 1505). És a dir, del fill conservem el 62% del seu volum documental. Tot i la rebaixa en relació amb el pare, aquestes xifres permeten albirar que estem davant una col·lecció de registres notariais excepcional (i gairebé amb continuïtat completa) si la comparem, com dèiem abans, amb la conservada per a moltes viles i ciutats de tot el País.⁹ Per altra banda, el fet que els Dassió, tant el pare com el fill, redactaren un llibre per any (amb més d'un centenar d'actes en tots els casos), ens confirma la intensa activitat de les seues escrivanies tant a la Pobla com a la ciutat de València, a diferència del que passava amb la major part de notaris de petites viles o àrees rurals.

Però, qui eren els Dassió? Quins membres formaven aquest llinatge? Quina relació tenien amb els seus veïns? Quin paper tenien a la comunitat? Qui eren els seus clients? La documentació senyorial conservada a les sèries del Mestre Racional (dins l'Arxiu del Regne de València) i als mateixos protocols notariais ens mostren que el llinatge Dassió era originari de la Pobla, i un dels més influents de la comunitat ja des dels primers anys del segle XV: els seus membres, ja ho veurem, formaven part de l'oligarquia local, de l'elit que controlava el govern municipal i els afers públics. Eren *prohoms*, pertanyien al Consell de la vila i ocupaven importants càrrecs públics. No debades, el fet de disposar de dos professionals de la notaria al seu si, suposava ja la confirmació d'un elevat estatus socioeconòmic; recordem que només les famílies més poderoses i influents podien facilitar i finançar els estudis jurídics a algun dels seus membres.¹⁰

La primera presència documental del llinatge Dassió la trobem a la llista de contribuents de l'impost del morabatí, redactat l'any 1417, en què apareixen ja set caps de família d'aquest llinatge: Bernat, Guillem, Jaume, Joan, Lop, Miquel i Vicent. Només una altra nissaga pobletana, els Bono, comp-

9. Per exemple, una ciutat com Xàtiva, la segona dins la jerarquia del regne, conserva un volum menor de protocols per a la mateixa cronologia. Vegeu José María CRUSELLES, «La sociedad bajomedieval en las fuentes notariales», *Història de Xàtiva*, València: Universitat, 2006, v. I, p. 246-255; i també José María CRUSELLES, «La sociedad bajomedieval en los registros notariales de Francisc Saranyana (Xàtiva, 1429-1462)», València: Universitat (en premsa). Agraïm a l'autor que ens haja permès la consulta d'aquest darrer treball.

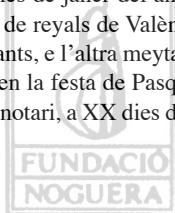
10. Vegeu José María CRUSELLES, *Els notaris de la ciutat de València...*, esp. p. 65-75 i 273-320.

tava també amb aquest nombrós grup de representants.¹¹ La presència d'un veí en aquestes llistes només es produïa quan tenia un nombre determinat de propietats i aleshores esdevenia contribuent, per la qual cosa cal entendre que cadascun d'aquests membres dels Dassió podia conformar un nucli familiar diferent. Així, aquesta llarga presència de fins a set caps de família és sens dubte determinant per concloure la força d'aquest llinatge dins la comunitat, perquè recordem que només els llinatges més poderosos podien mantindre i facilitar la integració d'aquest elevat nombre de representants. L'absència de cap font demogràfica per al període que estudiem no ens permet de fer un seguiment individualitzat de cada membre del llinatge, fins i tot, el fet que els primers protocols conservats corresponen ja al 1449 (i són del mateix Bernat Dassió, pare), ens impedeix també tenir moltes més dades sobre l'origen d'aquesta família i en concret sobre les arrels professionals del primer notari Bernat Dassió. No obstant això, l'any 1438 localitzem als llibres del Mestre Racional un document important que ens il·lumina sobre la nissaga notarial dels Dassió. Es tracta de la liquidació de l'arrendament de les rendes de la Pobla i Benaguasil que quatre anys abans havien signat tres germans d'aquesta família: Guillem, Bernat i Jaume Dassió. Al document s'indica que aquest darrer és notari («Jacme Dazió, notari»). Tal vegada el pare de Bernat Dassió, senyor. D'aquest Jaume Dassió, possiblement l'iniciador de l'activitat notarial de la família, no en conservem cap protocol ni cap altra notícia. No obstant això, la dada ens permet deduir que era precursor del Bernat Dassió que començà la seua carrera notarial més de deu anys després. A més a més, amb aquest document podem confirmar que la família formava part de l'elit local: descobrim que tots tres havien pres l'esmentat arrendament per tres anys i per l'elevat preu de 38.400 sous cada any.¹²

11. La llista es conserva a l'Arxiu del Regne de València, dins la secció de Mestre Racional (signatura 11.785), i ha estat publicada per Enric GUINOT, *Els fundadors del Regne de València*. València: Edicions 3 i 4, 1999, v. II, p. 305-305. D'altres llinatges destacats eren els Enyegot, els Llop, els Martí i els Sacalm, tots amb cinc representants.

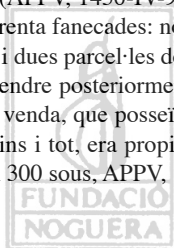
12. «Ítem, pose en reebuda d'en Jacame Dazió, notari, e d'en Guillem Dazió e d'en Bernat Dazió, jermans, als quals per mi en lo loch de la Pobla foren arrendades les rendes a senyor pertanyents en la vila de Beanguazir e lo dit loch de la Pobla, a temps de III anys, qui començaren lo primer dia del mes de janer del any M CCCC XXXV, per preu cascan any de XXXVIII Mília CCCC sous de reys de València, pagadors en aquesta forma, és a saber: la meytat en la festa de tots Sants, e l'altra meytat en II eguals solucions, ço és, la una en la festa de Carnestoltes e l'altra en la festa de Pasqua de Resurrecció, segons se mostra ab altre rebut per mi, en Pere Nadal, notari, a XX dies del mes de febrer del dit any M CCCC XXXV». ARV MR, 9.679, f. 1v.

Si fem servir els primers llibres notariais, ens adonem no només de la importància del seu treball a la vila, sinó també de la influència dels altres membres del llinatge: entre els anys 1449 i 1451 trobem Bernat Dassió, carnisser i prohoms de la vila, membre del seu Consell General, actuant nombroses vegades per a l'adquisició de ramat o prestant diners als seus veïns;¹³ també ens apareix un altre Bernat Dassió, menor, llaurador, fill de l'anterior, «fill del carnicer» com diu el notari. D'aquest sabem que, com el seu pare, formava part del Consell General de la vila. El llaurador Jaume Dassió és també un altre membre destacat del llinatge, com ho indica la seua freqüent presència a la notaria del seu familiar, i també pel fet que va formar part del govern municipal: va ser elegit jurat de la vila els anys 1451 i 1464.¹⁴ Coneixem un altre component dels Dassió, el també llaurador Francesc, pel fet que apareix sovint com a testimoni en alguns documents de Bernat, però sobretot perquè va redactar el seu testament el 22 de juliol del 1465.

13. El 22 de març del 1449 presta 200 sous a Bartomeu Tàrrago (APPV 26.801). Al principi de 1450 passa de nou per l'escrivania notarial per signar la compra d'unes certes cabres per l'elevat preu de 2.300 sous (APPV 26.800, 1450-II-26). Tres anys després el trobem avalant un llaurador de Moncada, Antoni Castellano, que rep un préstec de 2.000 sous (APPV 26.803, 1453-III-29). Sabem a més a més que entre les seues propietats comptava amb una explotació d'almenys setze fanecades de terra, repartides entre dues parcel·les: una de catorze fanecades de terra campa o cereal, situada prop la sèquia d'Aldaia, al terme de la Pobla (APPV 26.799, 1451-V-15), i l'altra de dues fanecades de vinya jove o mallol situada junt a la sèquia Bona, també al terme de la vila (APPV 26.799, 1451-VI-5). La darrera notícia d'aquest Dassió és de l'any 1457, quan actua com a testimoni en la disputa entre dos llauradors de la Pobla, Antoni Ros i Pere Mulet (APPV 26.805, 1457-VIII-12).

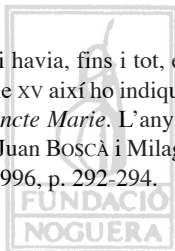
14. El seu prestigi sembla confirmar-se pel fet que el prevere de Lliria, Bartomeu Serra, el nomena procurador dos anys abans (APPV, 1449-IV-23). Visita el notari diverses vegades per a vendre cereal als seus veïns: tres cafissos de forment als llauradors Joan Martí i Bernat Dassió, per 109 sous (APPV, 1451-IX-17), i setze cafissos de civada al també llaurador Joan Salsadello (APPV, 1456-V-15). A més a més, com sembla norma entre els Dassió, presta diners fins i tot a veïns d'altres viles, com els 150 sous que va deixar a Martí de Cotanda, llaurador de Torrent (APPV, 1450-IV-9). Pel que fa al seu extens patrimoni cal destacar una explotació d'unes trenta fanecades: nou de vinya (que vené per 300 sous a Jaume Vicent, APPV, 1449-VII-19) i dues parcel·les de terra campa (una de nou fanecades, i una altra de dotze que també va vendre posteriorment per un preu de 1.000 sous, APPV, 1465-II-28). Sabem també, per una venda, que posseïa una casa a la Pobla amb l'alt valor de 1.100 sous (APPV, 1456-I-8). Fins i tot, era propietari d'un mul (que comprà per 460 sous) i d'un cavall blanc (valorat en 300 sous, APPV, 1449-XII-21 i 1456-I-9).

En bona lògica, dins d'aquest influent grup es va consolidar la formació, la tasca i el prestigi dels notaris Dassió. Però, quin tipus de notaris eren? Quin era el seu àmbit territorial de treball? Quina era la seua especialització? Quin tipus de clientela acudia a la seua taula? Quin volum de treball desenvolupaven anualment? Com evolucionà la seua activitat?

La geografia de l'activitat notarial dels Dassió cal relacionar-la amb dos àmbits essencials. En primer lloc, el que fa referència a l'espai de treball del notari i a la seua possible itinerància; i, en segon lloc, el que fa referència a l'origen dels seus clients. Segons mostren els registres, tot i que l'escrivania dels Dassió era a la Pobla, es movien sovint per les viles veïnes, però en un radi curt d'acció: Benaguasil, Llíria i Vilamarxant eren els llocs més visitats. De fet, com hem dit abans, la burocràcia de l'administració del senyoriu obligava el notari a adreçar-se amb freqüència a aquesta vila veïna de Benaguasil: la majoria de documents que Bernat Dassió, pare, enregistra a Benaguasil estan vinculats a l'administració senyorial (arrendaments municipals dels quatre molins fariners i de l'arrosser, arrendament de les taules de la carnisseria i el peix, pagament de rendes i actes relacionats amb la justícia). Les estretes relacions d'ambdues comunitats en el període que estudiem, com veurem més endavant, fan que el binomi la Pobla-Benaguasil siga constant a la documentació dels Dassió, i no només a la documentació notarial.¹⁵ De fet, els musulmans d'aquesta aljama acudien sovint a l'escrivania dels Dassió per resoldre els seus afers (generalment documents relacionats amb la propietat d'immobles rurals, compravendes de terres, contractes d'arrendament, compravendes de productes agropecuaris o, fins i tot, documents de pau i treva). Per altra banda, la visita del nostre notari a Llíria, important nucli cristià situat a deu quilòmetres de la Pobla, tot i que va ser un poc més esporàdica que a la vila anterior, sempre es relacionava amb negocis privats de més alta volada que tenien com a protagonistes membres de l'elit econòmica de l'esmentada vila, de l'artesanat tèxtil edetà, essencialment actius paraires locals, que compraven o venien llana, draps o immobles rústics del terme. Les visites a Vilamarxant i Riba-roja, viles a la vora del Túria, i també situades en un radi d'acció d'uns quinze quilòmetres, eren

15. Al castell de Benaguasil hi havia, fins i tot, església amb preveres assignats. Les visites pastorals del principi del segle XV així ho indiquen: *Visitatio ecclesie castri de Benaguazir, institute sub invocacione Sancte Marie*. L'any 1401 el rector era Ferran Pérez, i el vicari Joan Lop, de la Pobla. Vegeu Juan BOSCA i Milagros CÀRCEL, *Visitas Parroquiales de Valencia (siglos XIV-XV)*, València, 1996, p. 292-294.

presentes al treball de Bernat Dassió, pare, tot i que de forma encara més limitada que en el cas anterior. En aquestes dues comunitats el notari atenia assumptes relacionats de nou amb el negoci agrícola, essencialment la compravenda de ramat.

Des de ben prompte, per tant, gairebé des del seu origen, els Dassió esdevingueren notaris «comarcals» i desenvoluparen una àmplia tasca que pretenia cobrir les necessitats notariales dels veïns d'una extensa àrea territorial. Amb posterioritat, Dassió fill recollí els fruits d'aquest treball «comarcal» i d'aquests constants viatges del pare pels pobles de la rodalia. Bernat Dassió, júnior, pràcticament no viatjà per la comarca, tot i que continuà atenent els afers dels pobles veïns, però ara qui es traslladava buscant el prestigi dels Dassió eren els clients. La taula de Dassió, fill, a la Pobla acollí sovint els fills dels veïns que abans el pare havia atés als seus pobles d'origen. De nou el notari més jove s'aprofità del prestigi que el pare havia guanyat durant anys per tota la comarca.

Un fenomen tan destacable i interessant com aquesta mobilitat comarcal és el de la relació de tots dos notaris amb la ciutat de València. Ja hem dit més amunt que el fill alternava des del principi l'activitat a la capital amb el seguiment de la clientela comarcal a la vila de la Pobla, però també el pare va ser conscient, com la majoria de professionals de les comarques properes a València, que només a la capital podia progressar econòmicament i socialment. Aquesta capacitat d'atracció del cap i casal era freqüent no només en els mestres de notaria, sinó també en molts altres treballadors o artesans. La mateixa documentació notarial ho testimonia constantment, fins i tot en el cas que ens ocupa: a l'abril del 1456 Bernat Dassió, pare, apareix treballant a la Pobla, però ja com a veí de València. Feia servir aleshores l'expressió «ciudadà de València i habitant en la Pobla», tot indicant que la residència a la Pobla era temporal, i que la seua adreça era a la capital.¹⁶ Tot i que possi-

16. El document, del 18 d'abril de 1456, és el reconeixement de Bernat Dassió, pare, que Pere Bono, llaurador de la Pobla, li ha pagat 180 sous per un préstec censal que el notari li va deixar (APPV, 26.806). Un any després, la situació del notari ens apareix encara més ben definida en fer servir l'expressió de «notari i ciudadà de València, habitant ara en la Pobla», en el moment que ven deu fanecades de vinya al llaurador de la vila Pere Sacalm, per 160 sous (APPV 26.805, 1457-VIII-4). La informació sobre el patrimoni immoble de Bernat Dassió, sènior, ens pot donar dades sobre aquesta possible residència a València: sabem que posseïa també dues fanecades de terra campa a l'horta de la Pobla, que vengué al veí Pere Descó (APPV 26.806, 1456-II-28). La venda d'aquestes propietats pot semblar una incipient confirmació de la seua estada a València i del seu aveïnament a la ciutat.

blement passava més temps al Camp de Túria, com ho indica la seua intensa i continuada activitat a la Pobla que trobem als seus protocols, la ciutadania era un tret de prestigi davant els seus veïns. Tret que el seu fill va assumir des del principi de la seua carrera professional. De fet, ja a la primera aparició que el fill fa a la documentació del pare, l'any 1465, se'ns indica que és ciutadà de València: «*Bernardus Dassió, minor, notarius civis Valencie*». ¹⁷

Pel que fa als clients que acudien a la taula del primer Dassió, el resultat de l'anàlisi dels registres que hem desenvolupat és força interessant. El 63% dels clients eren veïns de la vila de la Pobla de Vallbona. A primer cop d'ull aquesta xifra sembla lògica i normal, no obstant això, ja revela un important detall del seu caire professional. Per esbrinar bé aquest apunt, cal fer una anàlisi més detallada del perfil clientelar d'aquest notari. El 21,08% dels clients eren veïns de la propera vila de Benaguasil, musulmans de la seua important aljama, que demanaven a Dassió escriptures pels seus contractes agraris (d'arrendament i parceria) i pels seus negocis de compravenda de cereals (vegeu quadre 1). A més a més, el 5,44% dels clients eren també d'altres viles de la comarca com les ja esmentades de Lliria, Vilamarxant, Riba-roja i Benissanó. Dassió captava aquests clients amb els seus trasllats temporals cap a aquests nuclis. Exceptuant el cas de Lliria, la resta de viles disposaven de comunitats islàmiques, la qual cosa sembla confirmar una inicial especialització del primer Dassió a resoldre els afers i negocis d'aquest col·lectiu, de la mateixa manera com ho feia en Benaguasil.

Fins i tot, entre els clients amb els quals tractava Dassió pare, també hi havia veïns d'altres comarques (dels Serrans i de l'Horta) i ciutadans de València (que sumaven una mica més del 10% del total), que s'aplegaven a la Pobla per tancar negocis relacionats amb la funció econòmica d'aquesta vila que explicàvem abans: centre d'abastiment de matèries primeres i productes agraris (cereals) per a la gran urbs valenciana. En efecte, pels protocols de Dassió circulen, com veurem després, artesans i mercaders de la ciutat (fins i tot els poderosos mercaders italians) a la recerca de matèries primeres i productes agrícoles que venien i distribuïen els mateixos llauradors locals o d'altres vinguts de viles properes com ara Benaguasil, Vilamarxant o Lliria, i més llunyanes com Xelva, Alpont o Andilla, al cor de la comarca dels Serrans.

17. APPV 26.811, 1465-II-2.

Tota aquesta informació ens permet deduir, en efecte, que Bernat Dassió, pare, inicià la seua carrera professional amb una clara vocació comarcal, és a dir, com a notari plenament conscient que el seu treball no podia reduir-se exclusivament dins els murs de la seua vila d'origen, tot i que es podria haver centrat de forma completa i exclusiva a satisfer les necessitats dels seus veïns, com ho exigia una vila en desenvolupament. Aquest interès a traçar ja des de ben prompte un perfil d'àmplia perspectiva laboral, amb l'intent d'eixamplar el seu espai d'acció i la seua posició dins la jerarquia notarial —a diferència del que van fer altres notaris locals—, fou el que el duqué posteriorment a inserir-se dins l'entramat professional de la ciutat de València, mentre que el seu fill féu el mateix des del principi del seu *cursus* laboral.

QUADRE 1

Origen de la clientela de Bernat Dassió, sènior (1449-1465)

<i>Lloc d'origen</i>	<i>Percentatge</i>
La Pobla	63,26
Benaguasil	21,08
Resta Camp de Túria	5,44
Ciutat de València	3,40
Els Serrans	3,40
Viles comarca de l'Horta	2,70
TOTALS	
Camp de Túria	87,55
Resta	12,45

Elaboració pròpia

Cal destacar, a més a més, com ja hem introduït més amunt, que el 5,44% dels clients que accedien a l'escribania de Dassió procedents de la ciutat de València eren, sobretot, artesans amb un alt nivell d'especialització (paraires, sastres i blanquers) que compraven a la Pobla matèries primeres per als seus tallers com ara la llana o el cuir, i també mercaders professionals (no tenders ni botiguers) que s'aplegaven a la Pobla per adquirir essencialment cereals i fusta en quantitats importants. D'aquest darrer grup destaquen alguns italians establerts a la capital del Regne, com ara Andrea de Gariboldi, «*mercator lombardus habitator civis Valencie*», i Batista Moneda, també «*mercator lom-*

bardus habitator civis Valencie», que, segons ens indica Dassió, desenvolupaven de forma continuada diferents negocis a la vila, tot mantenint relacions directes, sense intermediaris, amb els veïns de la Poble.¹⁸

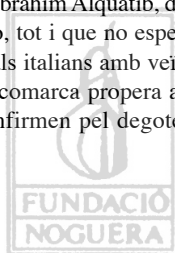
El següent àmbit percentual d'influència i clientela del nostre notari era la veïna comarca dels Serrans: un 3,40% dels clients dels seus llibres eren d'Andilla, Xelva, Villar o Xulilla, i acudien a la taula del nostre notari (perquè en cap moment no tenim notícia del trasllat de Dassió a aquestes viles tan allunyades) per tancar negocis de venda de les matèries primeres esmentades amb els artesans i mercaders de València, o també per validar i signar documents relacionats amb el «mercat» matrimonial, és a dir, germanies o donacions inter vivos per causa de matrimoni entre veïns de la Poble i de les viles esmentades, la qual cosa ens dóna una idea de l'ampli espai territorial on de vegades es buscava el futur cònjuge.

Finalment, els pobles de la comarca de l'Horta suposen l'origen del 2,72% dels clients de Bernat Dassió, pare. Paterna, Moncada, Godella, Meliana, Mislata, Manises i Torrent són els llocs d'on provenien, i la tipologia documental que s'hi relaciona més freqüentment és la compravenda de productes agropecuaris i, sobretot, d'animals de tir.

Afirmar, però, que Bernat Dassió, pare, era un notari comarcal i que atenia clientela molt diversa, no implica que descuidara els seus veïns. Ans, al contrari, sembla fins i tot que estem davant un notari que gairebé monopolitzava el servei jurídic d'aquesta vila, almenys si ens fixem en l'escassa documentació que hem trobat als protocols d'altres notaris també de la Poble de Vallbona. Per exemple, els dos llibres que conservem de l'esmentat Andreu Sacalm corresponen cadascun a un bon grapat d'anys (un inclou els deu anys que van del 1474 al 1484, i un altre del 1489 al 1494),¹⁹ a diferència dels Dassió, tant el pare com el fill, que pel seu volum de treball es veien obligats a redactar un gruixut llibre per any (amb una àmplia mit-

18. El primer nomenà procurador un botiguer de València, Andreu Cavall, perquè es fes càrrec dels seus afers mentre estiguera a la Poble. El segon nomenà procurador un altre mercader llombard, Luis de Rabis, per a vendre una esclava russa de vint anys, de la seua propietat. En tots dos documents els testimonis són llauradors veïns de la Poble (APPV 26.801, 1449-X-21). Mesos abans Abraham Alquatib, de Benaguasil, confessà que devia 460 sous al mercader Angelino de Prato, tot i que no especificava la causa (íd. 1449-VIII-12). Les relacions d'aquests professionals italians amb veïns de la zona, i la importància estratègica que per a ells tenia aquesta comarca propera a València per a l'abastiment de tota mena de matèries primeres, es confirmen pel degoteig de la presència i l'actuació dels mercaders urbans a la Poble.

19. APPV 26.337 i 26.340.

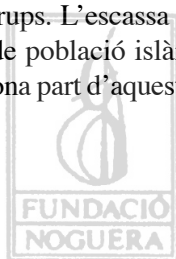
jana de cent vint registres anuals). El protocol conservat de Joan d'Arbequa correspon, com en el cas de Sacalm, al treball de sis anys d'aquest notari, del 1492 al 1497.²⁰ És a dir, l'ampli volum documental dels Dassió, per una banda, i l'escassa presència de documents referits a la Pobla en altres notaris de la mateixa cronologia, per l'altra, semblen confirmar el «monopoli» laboral d'aquesta família de notaris que ben bé podríem dir que van esdevindre els notaris de la vila. En efecte, pel seu intens treball a la Pobla, ningú com ells coneixia els veïns i les famílies, les seues necessitats i els seus interessos; coneixien així perfectament el mercat laboral i matrimonial local, i cap com ells podia posar en contacte els clients, els compradors i venedors, tant locals com forans. Si jutgem pels variats actes que trobem als seus llibres, els notaris Dassió van contribuir sens dubte a la vertebració social i econòmica de la comunitat.

Pel que fa al perfil socioprofessional dels clients que acudien al despatx del primer Dassió, hem d'indicar que pràcticament el 70% dels actors documentals eren llauradors, com sembla lògic pel caire agrícola de l'economia de les viles on el notari treballava (vegeu quadre 2). Si afegim el 3,70% que representen els ramaders, els treballadors del sector primari conformen gairebé el 72% dels individus que desfilaven per l'escrivania. L'escassa presència d'artesans i mercaders a comunitats rurals com les de la Pobla, Benaguasil, Vilamarxant o Riba-roja, condiciona aquest massiu percentatge de camperols. Fins i tot hem de recordar que molts dels mercaders i artesans que passaven per la taula del notari eren forans (de València i Lliria, essencialment).

Per altra banda, l'absència també d'una noblesa mitjana o baixa articulada a les viles esmentades, va fer que el nostre notari centralitzara encara més el seu treball dins el col·lectiu agrari. Només els representants del poder senyorial (sempre veïns de la zona) podien marcar una mínima dedicació del nostre notari, tot i que força limitada en el conjunt global del treball, en els interessos nobiliaris.

L'atenció als preveres i a d'altres col·lectius de professionals liberals era també força limitada (mai no sobrepassava el 2,5% dels seus clients), la qual cosa ens indica que el nostre notari tampoc no es podia especialitzar a resoldre els afers d'aquests grups. L'escassa presència d'aquests professionals en comunitats farcides de població islàmica, que comptaven amb els seus propis oficials, explica bona part d'aquesta reduïda activitat dels Dassió.

20. APPV 19.771.

Finalment, cal fer un esment de l'elevat percentatge de clients dels quals el notari no ens indica l'ofici (que frega el 10%). En aquestes comunitats rurals de mida mitjana o petita, el notari sovint podia obviar l'ofici dels actors documentals quan es tractava de veïns que podien desenvolupar diverses activitats econòmiques en distints sectors; així, molts llauradors en certs moments de l'any podien treballar en la manufactura de la llana per a d'altres artesans veïns o d'altres viles. Sabem que els paraires emprenedors contractaven sovint aquesta mà d'obra semiassalariada per a dur endavant les operacions inicials del tractament de la llana i del filat. Els ritmes que imposava la demanda d'aquests béns de consum, com ara els draps, determinava aquesta estacionalitat o combinació laboral.²¹

D'aquesta manera, hem vist com l'anàlisi dels protocols esmentats ens ha permès de reconstruir una mínima estructura laboral dels veïns de la Pobla, o almenys dels veïns que acudien a l'escrivania de Bernat Dassió, pare (que, com hem dit abans, sembla ser la majoria). Doncs bé, hi observem també que el nombre d'artesans poblans és força limitat, aquest fet confirma aquests percentatges, i sobretot el caràcter agrari de l'economia local, la qual, però, produïa en part per abastir el gran mercat de la ciutat de València, perquè, com dèiem abans, aquestes comarques properes desenvolupaven un important suport al cicle productiu urbà.²²

QUADRE 2

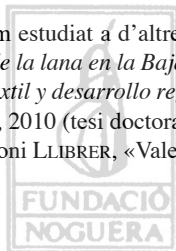
Perfil socioprofessional dels clients (1449-1465)

<i>Ofici</i>	<i>Percentatge</i>
Llauradors	67,91
Mercaders	7,40
Artisans	6,17
Ramaders	3,70
Preveres	2,46
Altres (barbers...)	2,46
Sense especificar	9,87

Elaboració pròpia

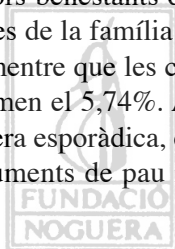
21. Vegeu els casos que ja hem estudiat a d'altres viles del sud del país, Antoni LLIBRER, *Los orígenes de la industria de la lana en la Baja Edad Media*, València: Generalitat, 2007; i Antoni LLIBRER, *Industria textil y desarrollo regional: la Vall d'Albaida y el Comtat en el siglo XV*, València: Universitat, 2010 (tesi doctoral inèdita).

22. Vegeu Josep BORDES i Antoni LLIBRER, «Valencia y su territorio durante los siglos XIV y XV...», p. 239-253.

Un estudi de la tipologia documental als registres de Dassió està en relació, evidentment, amb aquesta estructura econòmica dins la qual s'insereix el notari (vegeu quadre 3). Gairebé la meitat de l'activitat de Bernat Dassió, pare (45,75% dels documents analitzats) estava coberta per les transaccions econòmiques: per una banda, la compravenda de terres (70% del mercat d'immobles), recurs bàsic i font de la comunitat rural. El mercat de la terra que mostren els protocols era actiu i força intens: les parcel·les circulaven d'unes famílies a unes altres molt més del que es prodria pensar a primer cop d'ull. D'altra banda, i també relacionat amb l'economia local, la compravenda de productes agropecuaris i d'altres béns relacionats amb l'activitat del sector primari (animals de tir, ramat, matèries primeres com llana o cuir i productes com els cereals) suposava el 20% de tots els registres analitzats. La font és, lògicament, un reflex de l'estructura econòmica. Els afers familiars eren el segon motiu de redacció i ocupació a l'escripció del nostre notari (suposen el 23,81% del seu treball), s'hi inclouen documents que permeten reconstruir tot el cicle de la vida dels clients dins el marc d'enquadrament familiar: des de la creació de la família conjugal amb la signatura del contracte de *germania* (predominant davant els contractes dotals), i amb les *donacions inter vivos* mitjançant les quals els pares feien efectiva la transmissió de patrimoni als fills, que així formaven una nova cèl·lula productiva; fins als testaments i els inventaris o particions de béns que se'n derivaven. L'exigència legal i la necessitat de regular una correcta transferència patrimonial entre els fills expliquen l'abundant presència d'aquests documents. Com dèiem, aquesta important dedicació féu que els Dassió esdevingueren autèntics «notaris familiars» de molts llinatges, que davant qualsevol afer sempre recurrrien als Dassió, tot i la seua presència sovint intermitent a la ciutat de València.

Amb menors percentatges trobem d'altres tipus documentals: els registres relacionats amb l'administració local i senyorial, en un gran nombre redactats a Benaguasil, cap del senyoriu, suposen el 16% de la tasca notarial. El mercat del crèdit, gairebé monopolitzat pel deute censalista, conforma el 7,59% del gruix documental (mercat que tenia com a protagonistes i beneficiaris els llauradors benestants de la comarca, entre els quals estaven els mateixos membres de la família Dassió, que prestaven capital a les famílies més humils), mentre que les cartes de procuració otorgades amb caràcter general conformen el 5,74%. Altres afers, dels quals s'ocupava el nostre notari de manera esporàdica, eren els que feien referència a la conflictivitat veïnal (documents de pau i treva) i al mercat de treball

(contractes de servitud o aprenentatge de joves). L'absència d'aquests tipus de contractes laborals als protocols no ens indica la seua inexistència, més aviat vol dir que l'acord verbal entre veïns era suficient per validar aquesta relació semilaboral entre el patró i el pare dels joves aprenents o de les joves en servei domèstic en una casa aliena al nucli familiar.

Però, què es dedueix de totes aquestes dades? La limitada tipologia documental, basada en el predomini dels contractes de compravenda, ens indica que estem davant un notari especialitzat en els registres que demanaven unes comunitats d'economia agrària amb un actiu mercat de la terra, de productes agropecuaris i de matèries primeres, i on l'acció del capital mercantil (provinent de València) era cada volta més important per garantir l'abastiment de la gran ciutat. Els primers Dassió, que van desenvolupar encara un intens treball al seu lloc d'origen, tant a la Pobla de Vallbona com a la comarca del Camp de Túria (a diferència del que passaria amb els següents Dassió, que centraren el seu treball a la capital), van saber adaptar-se a les necessitats notariales que exigien unes viles rurals en desenvolupament econòmic a la rodalia de la ciutat de València, i dins el seu àmbit d'influència productiva.

Com que a la Pobla o a Benaguasil no trobem grans col·lectius artesanals o mercantils (que podien exigir notaris especialitzats en contractació comercial o canviària), ni tampoc famílies nobiliàries amb grans patrimonis (que generaven conjunts documentals específics), els Dassió centralitzaven la seua tasca a satisfer els negocis i afers socials necessaris per a la reproducció de l'economia camperola local. I és ací precisament on radica el valor de la seua documentació, en el fet d'esdevenir hui per a l'historiador un magnífic ventall, un complet llenç de les activitats d'ara fa cinc-cents anys.

QUADRE 3

Tipologies documentals en els protocols dels Dassió (1451-1453)

<i>Temàtica documental</i>	<i>Tipus documental</i>	<i>Nombre d'actes</i>	<i>Percentatge</i>
Deute	Censals i préstecs	29	
	Deutes i cessions de deute	8	
	TOTAL	37	7,59

<i>Temàtica documental</i>	<i>Tipus documental</i>	<i>Nombre d'actes</i>	<i>Percentatge</i>
Relacions familiars	Testaments	56	
	Inventaris	11	
	Almonedes	4	
	Germanies	20	
	Contractes dotals	1	
	Donació inter vivos	23	
	Partició de béns	1	
	TOTAL	116	23,81
Comerç i intercanvi	Productes agropecuaris	23	
	Ramat	14	
	Animals de tir	70	
	Esclaus	1	
	Tèxtils	8	
	TOTAL	115	23,61
Mercat d'immobles	Compravenda de terres	74	
	Arrendaments de terres	3	
	Compravenda de cases	29	
	TOTAL	106	21,76
Administració	Senyorial	59	
	Municipal	19	
	TOTAL	78	16,01
Mercat de treball	Afermaments	3	
	Pagaments de soldada	4	
	TOTAL	7	1,43
Representació	Procuracions	28	5,74
Conflictivitat social	Documents de pau i treva	5	1,02
	TOTAL DOCUMENTAL	492	100

Elaboració pròpia

LOS CATALANES EN LA DOCUMENTACIÓN NOTARIAL DE TENERIFE (1505-1525)

JUAN MANUEL BELLO LEÓN
ROBERTO J. GONZÁLEZ ZALACAIN

INSTITUTO DE ESTUDIOS MEDIEVALES Y RENACENTISTAS
UNIVERSIDAD DE LA LAGUNA

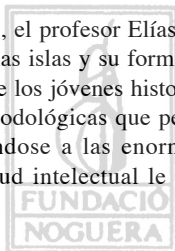
Introducción

Transcurridos más de sesenta años desde que los historiadores —impulsados por los trabajos de la llamada Escuela de *Annales*— comenzaron a utilizar la documentación notarial como fuente básica para interpretar los acontecimientos económicos, sociales y culturales del pasado, ya nadie puede dudar de que el acta notarial es imprescindible —sobre todo por sus posibilidades seriabiles y cuantificables— en toda investigación que pueda disponer de unos fondos que, como estos, suelen ser abundantes y prolijos.¹

En Canarias, al igual que en otras regiones, el uso de los protocolos notariales se remonta a una época en la que eruditos locales y especialistas en informes genealógicos utilizaron las actas como punto de apoyo para sus trabajos de investigación. Frente a aquel uso puntual de esta documentación, en los años cincuenta del pasado siglo la situación comenzó a cambiar cuando, siguiendo la iniciativa del profesor Elías Serra Ràfols,² varios

1. La labor de centenares de investigadores ha permitido que en nuestro país contemos con una larga tradición en el uso y aprovechamiento de los protocolos notariales. Las bases, los logros y los métodos para trabajar con esta fuente ya han sido expuestos en trabajos como los presentados en 1982 al *Segundo Congreso de Metodología Histórica Aplicada* celebrado en Santiago de Compostela, en el primer *Congrés d'Història del Notariat Català* celebrado en 1993 o, recientemente, en el seminario que reunió en Zaragoza a varios medievalistas bajo el título de *Perspectivas actuales sobre las fuentes notariales de la Edad Media*, Zaragoza, 2004.

2. De origen catalán (Girona), el profesor Elías Serra llegó a la Universidad de La Laguna en 1926. Su presencia en las islas y su formación como medievalista supuso un cambio en el quehacer científico de los jóvenes historiadores, y sobre todo, la apertura a nuevas corrientes temáticas y metodológicas que permitió a sus numerosos discípulos afrontar nuevos trabajos acercándose a las enormes masas documentales que aún permanecían inéditas. Su inquietud intelectual le llevó a preocuparse por múltiples

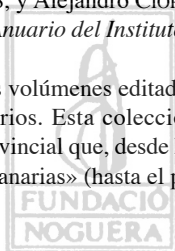
de sus discípulos iniciaron la edición y estudio de las escrituras correspondientes a los primeros escribanos de Tenerife. Aquella labor, inserta dentro del proyecto auspiciado por el Instituto de Estudios Canarios, y que ha dado a la luz más de cuarenta y cinco volúmenes de la colección llamada *Fontes Rerum Canariarum*, constituye, en estos momentos, una de las mayores colecciones documentales de estas características que se encuentran en nuestro país.³ Con los miles de extractos de testamentos, poderes, cartas de dote, reconocimiento de deudas, fletes, arrendamientos, compraventas, etc., se han elaborado memorias de licenciatura, tesis doctorales e infinidad de artículos publicados en el *Anuario de Estudios Atlánticos*, la *Revista de Historia de Canarias*, *Coloquios Canarias-América*, etc.

Breves consideraciones sobre los protocolos utilizados

Los orígenes del Archivo Histórico Provincial de Tenerife, como en el resto del Estado, se encuentran en las disposiciones legislativas promulgadas durante la Segunda República y en los decretos que regularon sus funciones en los años cuarenta del siglo XX. Desde entonces, la documentación notarial, la procedente de la Administración Periférica del Estado o los Registros de la Propiedad Urbana, fueron depositados en las dependencias de estos archivos, y también desde entonces se inició una labor de catalogación y conservación que ha permitido que, pese a las pérdidas y deterioro de algunos legajos correspondientes a las primeras escribanías de la

cuestiones, que reflejó en centenares de artículos, monografías, recensiones y conferencias que abarcaron problemas como la arqueología insular, la edición de fuentes documentales y crónicas, la biografía de los conquistadores, el proceso de aculturación o los viajes medievales al Archipiélago, etc. Algunos rasgos de su biografía pueden verse en Juan RÉGULO PÉREZ, «Currículo vitae» y bibliografía del Dr. Serra», en *Homenaje a Elías Serra Ràfols*, La Laguna, 1970, t. I, p. 1-8, y Alejandro CIORANESCU, «La obra histórica de Elías Serra Ràfols», *Estudios Canarios. Anuario del Instituto de Estudios Canarios* (La Laguna), XVI-XX (1978), p. 73-88.

3. La relación completa de los volúmenes editados puede verse en la página web del propio Instituto de Estudios Canarios. Esta colección se complementa con la reciente iniciativa del Archivo Histórico Provincial que, desde hace unos años, publica los llamados «Documentos para la Historia de Canarias» (hasta el presente nueve volúmenes).

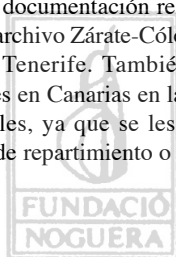
isla, este archivo custodie un rico fondo de escrituras notariales⁴ (véase cuadro nº 1) procedente de varias localidades de la isla. Con posterioridad se han diversificado los fondos documentales depositados en el archivo, siendo especialmente interesante la incorporación de la documentación perteneciente a algunos linajes y familias establecidas en el archipiélago, en los que, aunque pueda parecer sorprendente, también encontramos testimonios que afectan al objetivo de este trabajo.⁵

En cuanto a las características materiales de las escrituras con las que hemos trabajado, conviene advertir que son semejantes a las que se pueden encontrar en otros archivos de protocolos de la Corona de Castilla. Como puede verse en el cuadro, los legajos no suelen corresponder con las escrituras otorgadas en un solo año, sino que un mismo registro puede incluir los documentos de varios años pertenecientes a un mismo escribano o, incluso, los otorgados por varios escribanos en fechas y lugares distintos. En su aspecto formal reflejan las reformas introducidas en el notariado castellano a principios del siglo XVI, ya que poco a poco se pasa de unos textos breves —casi anotaciones— a escrituras que recogen ampliamente el formulismo propio de cada tipo documental. Incluso, a finales del periodo aquí estudiado, suele ser habitual la aparición de auténticos formularios en los que se dejan en blanco los espacios reservados para los otorgantes de la escritura y para algunas disposiciones del asunto que se trataba.

Internamente, cada legajo se estructura en una serie de cuadernos —que no suelen estar ordenados cronológicamente—, en los que se agrupan las escrituras según el tipo de contrato. Así, es habitual encontrarse con los dedicados a los poderes generales, cartas de obligación, los testamentos o lo que los escribanos denominaban como «contrataciones», es decir, arrendamientos, compraventas, cartas de dote, etc.

4. Desgraciadamente no ocurre lo mismo con el de Gran Canaria, donde los incendios y ataques piráticos del siglo XVI hicieron que apenas existan escrituras para las primeras décadas de la misma centuria.

5. Puede servir de ejemplo la documentación relacionada con la familia catalana de los Font que custodia el legado del archivo Zárte-Cólogan depositado en dependencias del Archivo Histórico Provincial de Tenerife. También hemos de advertir que el rastro documental dejado por los catalanes en Canarias en las primeras décadas del siglo XVI no se limita a los protocolos notariales, ya que se les puede encontrar en centenares de escrituras registradas en los libros de repartimiento o en los de acuerdos del concejo de la isla.

CUADRO 1

Protocolos notariales conservados en el Archivo Histórico Provincial de Tenerife correspondientes a los años 1500-1525

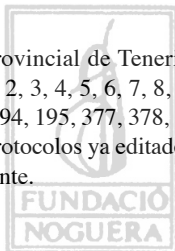
<i>Escribano</i>	<i>Localidad</i>	<i>Años</i>	<i>Legajos</i>
Varios	-	1500	Folios sueltos en varios legajos
Sebastián Páez	La Laguna	1505-1513	177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 187, 188
Antón de Vallejo	La Laguna	1506-1529	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
Hernán Guerra	La Laguna	1507-1518	372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385
Juan Ruiz de Berlanga	La Laguna	1508-1514	380, 381, 382.
Alonso Llerena	La Laguna	1513-1525	189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 1443
Alonso Gutiérrez	La Laguna	1520-1534	386, 387, 388, 389, 390, 391, 394
Juan Márquez	La Laguna	1517-1525	590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606
Varios	Los Realejos	1521-1523	358
Segundo Piamontes	Los Realejos	1521-1524	3359
Sancho de Bilbao	La Orotava	1520-1521	2782
Sebastián Ruiz	La Orotava	1520-1526	2782, 2783, 2784, 2785
Álvaro Quiñones	Garachico	1511	1980
Juan Rodríguez	Garachico	1515	2025
Benito Sánchez	Garachico	1516-1520	2025, 2026
Rodrigo Fernández	Garachico	1520-1538	2026, 2027, 2028, 2029, 2030
Alejo Velázquez	Garachico	1520	2026

También quisiéramos advertir que no hemos observado una especialización clientelar de ninguno de los notarios en relación con la comunidad catalana establecida en Tenerife. La mayoría de sus miembros residieron en la villa de San Cristóbal de La Laguna, por lo que era habitual que acudiesen a cualquiera de las cuatro escribanías existentes en la ciudad en aquellos momentos; aunque tampoco es extraño verlos otorgar sus escrituras en alguno de los notarios que ejercían su oficio en otros lugares de la isla si el asunto o el negocio tenía relación con los bienes o intereses que poseían en ese mismo lugar. Tan solo hay un pequeño indicio que podría indicarnos una estrecha relación entre uno de los escribanos y sus clientes catalanes. Nos referimos al hecho de que en la escribanía perteneciente al notario Juan Márquez se localizan un número mayor de contratos otorgados por los catalanes, lo que no significa, necesariamente, que los miembros de esta comunidad eligiesen preferentemente a este notario. Haría falta conocer el número total de escrituras otorgadas por esta comunidad para poder establecer la proporción de asuntos que se resolvían ante un notario u otro. Y de momento, eso no lo hemos conseguido.

Finalmente, para la presente colección documental, hemos intentado que la consulta de los protocolos notariales correspondientes al periodo analizado (años 1505-1525) sea lo más amplia posible. Es decir, nuestra intención era la de recoger la totalidad de las escrituras relacionadas con los catalanes conservadas para esos años, si bien el grado de deterioro de algunos legajos y los —razonables— límites que los editores podían poner a la publicación nos persuadieron de nuestra tarea. No obstante, el número de legajos inéditos consultados⁶ y las actas obtenidas de los protocolos ya publicados nos permiten afirmar que el muestreo logrado es muy amplio. Por tanto, creemos que el carácter cualitativo y cuantitativo de la información conseguida es lo suficientemente extenso como para que los investigadores puedan valorar la presencia de la comunidad catalana en Canarias a comienzos del siglo XVI.

6. En el Archivo Histórico Provincial de Tenerife hemos consultado los siguientes protocolos notariales: legajos nº. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 177, 178, 179, 180, 182, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 377, 378, 379 y 380. A todos ellos hay que unir los legajos correspondientes a los protocolos ya editados en las mencionadas *Fontes Rerum Canariarum* que se citan más adelante.

Algunas consideraciones sobre los catalanes en Tenerife a través de los protocolos notariales

La presencia catalanoaragonesa en el ámbito geográfico que aquí nos ocupa ha sido profundamente estudiada desde que los investigadores se preocuparon por lo que se ha denominado como Historia Atlántica. Los trabajos, entre otros, de Morales Padrón,⁷ Marina Mitja,⁸ Madurell Marimón,⁹ Sevillano Colom,¹⁰ Gabriel Llopart,¹¹ Vicenta Cortés¹² y, sobre todo, Antonio Rumeu,¹³ cimentaron las coordenadas de lo que fue el conocimiento de las rutas atlánticas, el papel desempeñado por las islas (Madeira, Azores, Canarias, Cabo Verde, etc.) en los vínculos creados entre Europa, África y América y la influencia de la Corona de Aragón en temas como el comercio del azúcar, la trata de esclavos, la implantación de la nueva fe, etc.

Desde entonces, coloquios, seminarios y el desarrollo de proyectos de investigación han dado como fruto el que hoy dispongamos de un amplio repertorio de fuentes publicadas, de estudios que analizan la interconexión mercantil entre los archipiélagos y el continente europeo o que la expansión de los súbditos de la Corona de Aragón por el Atlántico vuelva a interesar

7. FRANCISCO MORALES PADRÓN, «Los descubrimientos en los siglos XIV y XV y los archipiélagos atlánticos», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 17 (1971), p. 429-465.

8. MARINA MITJA, «Abandó de les Illes Canàries per Joan I d'Aragó», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 8 (1962), p. 325-353.

9. JOSÉ MARÍA MADURELL MARIMÓN, «Notas sobre el antiguo comercio de Barcelona con las Islas Canarias y de Santo Domingo», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 3 (1957), p. 563-592, y «Los seguros marítimos y el comercio con las islas de La Madera y Canarias (1495-1506). Documentos para su historia», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 5 (1959), p. 485-567.

10. FRANCISCO SEVILLANO COLOM, «Los viajes medievales desde Mallorca a Canarias. Nuevos documentos», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 18 (1972), p. 27-57.

11. GABRIEL LLOPART MORAGUES, «Personajes mallorquines del "Trescientos" canario», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 19 (1973), p. 217-235, y «La identitat de Jaume Ferrer, el navegant (1346)», *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics* (Palma) (2000), p. 7-20.

12. VICENTA CORTÉS, «La conquista de las Islas Canarias a través de las ventas de esclavos en Valencia», *Anuario de Estudios Atlánticos* (Madrid), 1 (1955), p. 479-548.

13. La obra historiográfica de don Antonio Rumeu es muy amplia, como podrá comprobar cualquier lector en las recientes valoraciones que de la misma han realizado los profesores Bethencourt Massieu y Benito Ruano. Pero para lo que aquí más nos interesa véase ANTONIO RUMEU DE ARMAS, *El obispado de Telde. Misioneros mallorquines y catalanes en el Atlántico*, Madrid: Gobierno de Canarias-Ayuntamiento de Telde, 1986.

a los investigadores formados en los centros de Mallorca, Barcelona o Valencia.¹⁴

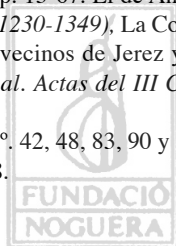
Cualquier archivo notarial conserva una variedad tan grande de tipos documentales que es difícil decidir cuáles pueden ser los más interesantes para el investigador. En la colección que aquí se presenta la muestra es muy amplia, si bien hemos de advertir que hay un predominio de las conocidas como escrituras de obligación, es decir, un modelo de documento que —como luego veremos— engloba varios tipos de contratos.

En primer lugar, podemos detenernos en los vínculos familiares que se observan en numerosas escrituras aquí recogidas. Como era habitual en las comunidades —especialmente mercantiles— que se encontraban fuera de su lugar de origen la solidaridad entre sus miembros se manifiesta de distintas formas. A muchos les unen lazos familiares (por ejemplo, los Font y los Jové son primos); en otras ocasiones representan los intereses en el Archipiélago de otros mercaderes catalanes establecidos en Andalucía,¹⁵ como sucedió en aquellos casos en los que se vieron afectados por ataques piráticos en sus viajes hasta las islas o cuando se trataba de ejecutar el cobro de alguna deuda contraída con ellos.¹⁶ Además, es habitual encontrarlos como testigos en muchos de los contratos firmados por otro catalán

14. De nuevo, la bibliografía es muy amplia así que citaremos solo aquellos trabajos más relevantes. Véanse de Manuel LOBO CABRERA, «Un català a Canàries: Joan Codina, mercader en el comerç europeu i atlàntic», en *II Jornades d'Estudis Catalano-Americans*, Barcelona, 1987, p. 41-55 y «Catalans de vocació atlàntica», en *III Jornades d'Estudis Catalano-Americans*, Barcelona, 1990, p. 135-149. Los trabajos de Juan Manuel BELLO LEÓN, «La presencia catalana en Andalucía a finales de la Edad Media», *Anuario de Estudios Medievales* (Barcelona), 40/1 (2009), p. 93-127 y «Los catalanes en el "Mediterráneo Atlántico". Nuevos negocios y oportunidades en Canarias a finales de la Edad Media» (en prensa). También Juan Manuel BELLO LEÓN y María del Cristo GONZÁLEZ MARRERO, «Los "otros extranjeros": catalanes, flamencos, franceses e ingleses en la sociedad canaria de los siglos XV y XVI (primera parte)», *Revista de Historia Canaria* (La Laguna), 179 (1997), p. 11-71 y «Los "otros extranjeros": catalanes, flamencos, franceses e ingleses en la sociedad canaria de los siglos XV y XVI (segunda parte)», *Revista de Historia Canaria* (La Laguna), 180 (1998), p. 13-67. El de Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *El reino de Mallorca y el Mundo Atlántico (1230-1349)*, La Coruña, 2008, o el de Ana VIÑA BRITO, «Los Benavente Cabeza de Vaca, vecinos de Jerez y grandes propietarios en La Palma (Canarias)», en *Andalucía Medieval. Actas del III Congreso de Historia de Andalucía*, Córdoba, 2003, v. II, p. 323-336.

15. Entre otros, documentos n.º 42, 48, 83, 90 y 169.

16. Documentos n.º 267 y 268.

o garantizando la tutela de los hijos de aquellos que habían fallecido en las islas.¹⁷ Finalmente, y como culminación de estos lazos de solidaridad, algunos grupos familiares de la comunidad catalana llegaron a disponer en Tenerife de una capilla que utilizaron para favorecer los funerales y enterramientos de su linaje.¹⁸

Varios testamentos, inventarios de bienes y algún reconocimiento de paternidad nos informan de otros aspectos relacionados con la vida familiar de estos catalanes.¹⁹ El más conocido de esos testamentos —que aquí no se recoge— es el que otorgó en 1527 Jaime Jové. Participante en la conquista de Tenerife, mercader y gran propietario en la isla, este catalán nos ha dejado un rastro documental considerable ya que de él se conservan varios centenares de escrituras que reflejan su actividad pública (fue jurado, regidor y alcalde mayor) y privada. Por su testamento sabemos que era natural de Barcelona, que había nacido hacia 1450 y que era hijo de Joan Jové y Ofrezina Jové. Que estaba casado con la también barcelonesa Olaya Font y que en el momento de su muerte (mayo de 1527) aún vivían cuatro de los cinco hijos que tuvo con su legítima mujer.²⁰ Pidió a sus albaceas que lo enterrasen en la ya mencionada capilla de los Font, edificada en el convento franciscano de La Laguna, y dispuso toda una serie de mandas y obligaciones que muestran su capacidad económica e influencia social.

Pero no es este el único testamento. Conocemos también las últimas voluntades del hijo mayor del citado Jaime Jové (también llamado Jaime Jové), casado en primeras nupcias en Barcelona con la hija de Simón Verdager, y en segundo matrimonio con Isabel Quintera, vecina de Huelva;²¹ o el otorgado por Juan Soler, hijo de Pedro Soler, catalán establecido en el sur de Tenerife en las primeras décadas del siglo XVI.²² En cuanto a inventarios de bienes, uno de los mejor conservados es el que se realizó tras la muerte de Antón Joven, regidor de la isla, y que nos permite conocer con

17. Documentos n.º. 276 y 288.

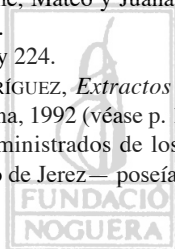
18. Documento n.º. 177.

19. Documento n.º. 270

20. Viven Jerónimo, Bartolomé, Mateo y Juana, mientras que ya había fallecido su hijo mayor, también llamado Jaime.

21. Documentos n.º. 202, 219 y 224.

22. Manuela MARRERO RODRÍGUEZ, *Extractos de los protocolos de Los Realejos (1521-1524 y 1529-1561)*, La Laguna, 1992 (véase p. 191-194). En el testamento, otorgado en 1551, declara que han sido administrados de los bienes e ingenio que otro catalán —Pedro de Benavente, veinticuatro de Jerez— poseía en la isla de La Palma.

detalle muchas de las propiedades y bienes muebles que poseía en Tenerife.²³

Pero, sin duda, son las actividades económicas las que quedan mejor reflejadas en esta colección documental. Los casi seiscientos documentos —aparecen en las tablas finales de este trabajo— que recogen las deudas contraídas por los vecinos de la isla con los mercaderes catalanes son, quizás, una de las mejores muestras de la capacidad económica de unos comerciantes que disponían de los productos que demandaban los repobladores y la liquidez necesaria para que otros hacendados —especialmente el gobernador— pudieran poner en explotación sus tierras e ingenios. Estas escrituras de obligación, muy comunes en todas las notarías castellanas, se caracterizan por incorporar unas características muy simples. En ellas, y con un formulario breve, una persona reconoce que debe a otra (en este caso a un catalán) cierta cantidad de dinero o bienes²⁴ en razón de una operación crediticia, de una compra anticipada o de la venta de algún producto. El documento suele incorporar algunas cláusulas legales y específica el lugar y fecha en el que se debe liquidar la deuda contraída.²⁵

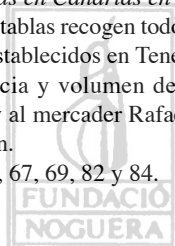
Son imprescindibles para conocer la realidad económica de las islas en aquellos primeros momentos de la colonización los documentos que relacionan a Rafael Font con el administrador —Diego de San Martíz— de la hacienda propiedad del duque de Medina Sidonia, al que prestó grandes cantidades de dinero y al que compró miles de arrobas de azúcar durante varios años.²⁶ En parecidos términos fue la relación de los hermanos Font

23. AHPT. Protocolos Notariales. Legajo nº. 3362, f. 219 y s.

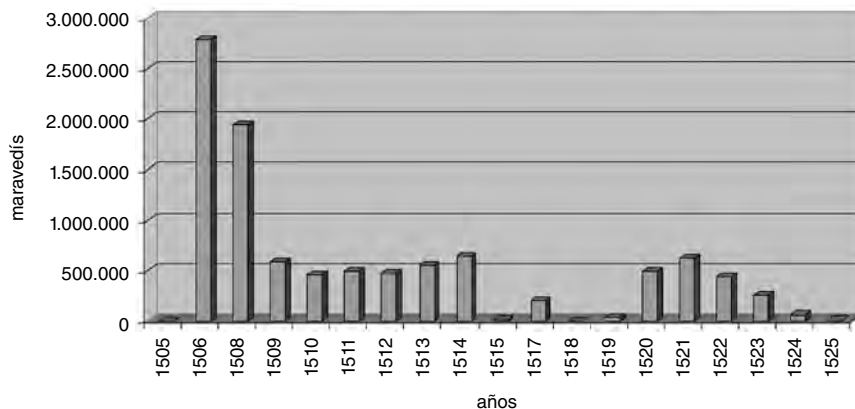
24. Como se puede ver en las tablas algunas de esas deudas corresponden a cereales, a azúcar o se expresan en distintas monedas. Para unificar los datos, poder comparar y elaborar el gráfico que se ofrece hemos otorgado a cada contrato que se expresa en esos términos su valor en maravedís teniendo en cuenta los precios habituales del azúcar, el trigo o la cebada en aquellas primeras décadas del siglo XVI, así como el valor, en maravedís, de cada una de las monedas utilizadas. Esos precios y valores monetarios aparecen en muchas actas notariales, pero para mayor comodidad pueden verse en la obra de Manuel LOBO CABRERA, *Monedas, pesas y medidas en Canarias en el siglo XVI*, Las Palmas, 1989.

25. Queremos advertir que las tablas recogen todos los documentos de reconocimiento de deuda a favor de los catalanes establecidos en Tenerife que hemos localizado. Además, algunas de ellas, por su importancia y volumen de la deuda —especialmente las que afectaron al gobernador de la isla y al mercader Rafael Font—, aparecen redactadas en el conjunto de extractos que se ofrecen.

26. Documentos nº. 6, 15, 61, 67, 69, 82 y 84.

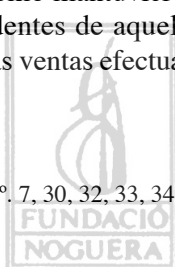
Deudas en mrs. reconocidas a los mercaderes catalanes

(Rafael y Miguel) con el gobernador y Adelantado de Canarias, Alonso Fernández de Lugo, al que prestaron varios millones de maravedís para que pusiera en explotación sus haciendas de Los Realejos, Icod y Garachico.²⁷ El resultado de los impagos que debía efectuar el gobernador y el progresivo endeudamiento con los Font culminaron cuando Fernández de Lugo tuvo que entregar varios de sus ingenios a esta familia catalana para poder cubrir sus deudas.

Otro negocio que aparece bien reflejado en la documentación que aquí se presenta es el de la participación catalana en la compraventa de esclavos. Es bien conocido como, en el conjunto del comercio bajomedieval catalán, el tráfico de esclavos está bien documentado desde principios del siglo XIII, y como, desde mediados del XIV, llegaban a los puertos de Valencia y Barcelona hombres y mujeres capturados en el Archipiélago. Conquistadas las islas, los esclavos que se compran y venden ya no tienen origen insular, pero eso no evita que los comerciantes establecidos en Canarias aprovechen su posición para beneficiarse del tráfico esclavista procedente de África. La muestra que se ofrece corresponde solo a Tenerife, pero es significativa de cómo mantuvieron intereses ligados a la compraventa de esclavos procedentes de aquel continente. En este sentido, llamamos la atención sobre las ventas efectuadas por los mercaderes Antón

27. Entre otros, documentos n.º 7, 30, 32, 33, 34, 43, 164, 166, 211 y 329.

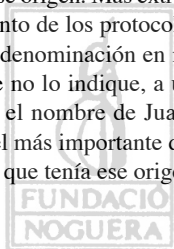
Font y Antón Jové, quienes entre 1517 y 1521 participaron al menos en catorce operaciones, o sobre la compra efectuada por Jaime Jové en 1506 en la que adquirió seis esclavos de una vez.²⁸

Con esta colección documental poco, o nada, se puede deducir sobre el posible mantenimiento de unos rasgos de «identidad» que pudieran considerarse como propios de la comunidad catalana establecida en el Archipiélago. Su grado de integración con el resto de habitantes de las islas y el hecho de que muchos de ellos lleguen a Canarias después de una larga estancia en Andalucía permiten suponer que algunos de los signos que los individualizaban se diluyeron con el resto de la población. Desde luego mantuvieron lazos con sus parientes de Cataluña, ya que hay algunos casos en los que encomiendan a familiares la venta de sus bienes en aquella región. Y aunque no hemos encontrado ningún documento que demuestre el uso del catalán (ni siquiera en las cartas de poder que llegan desde la Península), sí que hay indicios de que emplearon su lengua y de que mantuvieron una antroponimia catalana. Los casos de Mateo Carbón o Rafael Fonte, que más de una vez firman los documentos como Mateu Carbó o Rafael Font, y la reiteración de nombres como Jaime (Jaume), Antonio (Antoni) o Pedro (Pere) son habituales en los hijos de catalanes establecidos en las islas.

Finalmente, quisiéramos hacer alguna consideración sobre el número de catalanes establecidos en la isla a partir de la colección documental. Desde luego fijar un número exacto es difícil tanto por la pérdida de documentación como por la propia movilidad de una parte de la comunidad catalana, sin olvidar que algunos de los nombres hacen imposible asegurar su pertenencia a esta comunidad.²⁹ En cualquier caso, todo parece indicar, como ya advertimos en trabajos anteriores, que los catalanes mostraron un

28. Véase tablas de reconocimiento de deudas y documentos n.º. 45, 55, 86, 101, 112 y 341.

29. Son los casos, por ejemplo, de personas que aparecen en los protocolos con nombres como Guillermo Morell o Jaime Pujol, con claras resonancias catalanas pero que en ningún caso indican que tengan ese origen. Más extraño aún es el de un Benito Hernández que en 1531 aparece en un documento de los protocolos de Los Realejos como catalán, si bien no vuelve a aparecer con esta denominación en ninguna otra escritura. Sin embargo, sí aceptamos como catalán, aunque no lo indique, a un mercader establecido en Tenerife que aparece en los protocolos con el nombre de Juan Viader (también Viedel, Biedel o Vieden) ya que sus relaciones con el más importante de los catalanes, Rafael Fonte (era su mayordomo), nos inclinan a pensar que tenía ese origen.

escaso interés por participar en la conquista de las llamadas islas de realengo o por financiarla y que, todavía a comienzos del siglo XVI, su presencia en el Archipiélago se limitaba a unos pocos individuos.³⁰ A medida que avanzaba la centuria esa pequeña comunidad se transformó en un grupo cada vez más numeroso y, sobre todo, con una influencia económica y social cada vez mayor. Hasta el punto de que se puede afirmar que por su número, por sus actividades y por sus propiedades son equiparables a la otra gran comunidad foránea: la genovesa.³¹

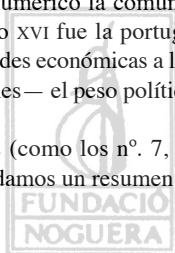
Nuestra edición

Los más de 950 documentos que forman parte de esta colección los hemos dividido en dos bloques bien diferenciados. En primer lugar ofrecemos un conjunto de 362, en los que se ha extractado la información básica que contiene el documento original, evitando el amplio formulismo y cláusulas legales que acompañan a las escrituras, de tal forma que —siguiendo modelos ya establecidos— el lector pueda obtener toda la información necesaria sobre el asunto tratado.³² En cualquier caso, hemos de advertir que no hemos incorporado a los documentos los testigos —salvo si son catalanes— que concurren a la firma de la escritura. Aún reconociendo que esta decisión resta información al lector, había que buscar una fórmula para reducir el tamaño de las escrituras, y la eliminación de los testigos no afectaba seriamente a la comprensión del documento. El segundo conjunto lo forman las ya citadas escrituras de obligación y reconocimiento de deuda, con casi 600 documentos. Como hemos dicho, estos se

30. Entre los primeros vecinos de la Corona de Aragón que se establecieron en Canarias también se encuentran algunos valencianos y mallorquines. En nuestro caso hemos recogido algunos documentos relacionados con el que parece que fue el valenciano más destacado de su momento. Nos referimos a Francisco Mirón, del que se ofrecen varios documentos (véanse documentos nº. 2, 13 y 79).

31. Desde el punto de vista numérico la comunidad extranjera más importante del Archipiélago a comienzos del siglo XVI fue la portuguesa, pero las características de su integración en las islas y las actividades económicas a las que se dedicaron no le permitieron alcanzar —salvo algunas excepciones— el peso político y social de genoveses, catalanes o flamencos.

32. Hay algunas excepciones (como los nº. 7, 162 y 164) en los que, debido a la extensión del documento, tan solo damos un resumen de su contenido.

caracterizan por una estructura muy homogénea y simple, lo que permite su distribución en tablas que sintetizan los datos básicos del negocio: fecha, otorgantes, cantidad debida y concepto de la deuda, a lo que hemos añadido la referencia documental para que, en todo momento, el interesado pueda comprobar los datos ofrecidos.

Por último, hemos destacado todos los nombres de catalanes que aparecen en la colección documental, para que el lector pueda diferenciar, a simple vista, a los miembros de esta comunidad. Y a su vez, hemos optado por no regularizar sus nombres y apellidos (Jové-Joven / Font-Fonte / Carbó-Carbón / Miró-Mirón...) y respetar la grafía diversa que nos ofrecen los mismos originales.

Fontes Rerum Canariarum (FRC) utilizadas para el regesto documental

FRC VII: GONZÁLEZ YANES, Emma y Manuela MARRERO RODRÍGUEZ, *Extractos de los protocolos del escribano Hernán Guerra, de San Cristóbal de La Laguna 1508-1510*, La Laguna, 1958.

FRC XII: LOBO CABRERA, Manuel, *Protocolos de Alonso Gutiérrez (1520-1521)*, Madrid-IEC: Aula de Cultura de Tenerife, 1979.

FRC XVIII: MARRERO RODRÍGUEZ, Manuela, *Protocolo del escribano Juan Ruiz de Berlanga. La Laguna 1507-1508*, La Laguna, 1974.

FRC XXIII: CLAVIJO HERNÁNDEZ, Fernando, *Protocolos de Hernán Guerra (1510-1511)*, Santa Cruz de Tenerife, 1980.

FRC XXIV: COELLO GÓMEZ, Mª Isidra, RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Margarita y Avelino PARRILLA LÓPEZ, *Protocolos de Alonso Gutiérrez (1522-1525)*, La Laguna, 1980.

FRC XXVII: MARTÍNEZ GALINDO, Pedro, *Protocolos de Rodrigo Fernández (1520-1526)*, La Laguna, 1988.

FRC XXIX: GALVÁN ALONSO, Delfina, *Protocolos de Bernardino Justiniano (1526-1527)*, 2 v., La Laguna, 1990.

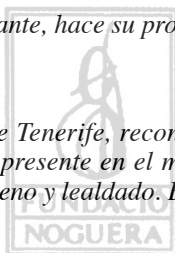
FRC XXXII: PADRÓN MESA, María, *Protocolos de Juan Márquez (1518-1521)*, 2 v., La Laguna, 1993.

FRC XXXIII: RIVERO SUÁREZ, Benedicta, *Protocolos de Juan Márquez, (1521-1524)*, La Laguna, 1992.

REGESTO DE DOCUMENTOS

- 1 1506, febrero, 6
Jaime Joven, vecino de Tenerife, se obliga a pagar a Francisco de Torres, también vecino, 11.000 maravedís o 55 fanegas de trigo por haberle comprado un caballo castaño.
Legajo nº. 177, s.f.
- 2 1506, junio, 14
Francisco Mirón, vecino de Valencia y estante en Tenerife, hace su procurador general a Alonso Velázquez. (En el f. 77 vuelve a otorgar poder, con fecha 29-7-1506.)
Legajo nº. 2, f. 47.
- 3 1506, julio, 1
Gonzalo Rodríguez, vecino de Tenerife, reconoce que traspasa a Rafael Fonte, mercader estante, 350 arrobas de azúcar blanco, bueno y lealdado. La entrega la hará Gonzalíanes, vecino de Daute, ya que este se las debía al citado Rodríguez. El azúcar se dará en el ingenio de Gonzalíanes antes de finales del agosto del presente año, según consta por un contrato público otorgado ante el escribano Antón de Vallejo. Rodríguez traspasa el azúcar a Rafael Fonte por la compra que, en dinero de contado, le había hecho el mercader catalán. La escritura fue otorgada en la villa de San Cristóbal el miércoles 1 de julio de 1506, en la plaza pública del lugar, junto a las casas de gobernador.
Legajo nº. 182, f. 611.
- 4 1506, julio, 4
Antón de los Olivos se obliga a pagar a Rafael Fonte 120 arrobas de azúcar bueno, blanco y lealdado, puestas en el ingenio de Guímar. Las ha de pagar por Fernando Guillén, vecino de Lepe. Firma Antón de los Olivos.
Legajo nº. 2, f. 129.
- 5 1506, agosto, 11
Bernardo Bielengo, genovés estante, hace su procurador a Antonio Cererotes.
Legajo nº. 2, f. 209.
- 6 1506, agosto, 14
Diego de San Martín, vecino de Tenerife, reconoce que debe entregar a Rafael Fonte, estante en la isla, y presente en el momento de otorgar la escritura, 1.000 arrobas de azúcar, bueno y lealdado. El citado Fonte se las ha compra-

do a razón de 300 maravedís cada arroba de azúcar, entregándole la mitad en ropa y la otra mitad en dinero al contado. El valor de todo el azúcar se estima en 300.000 maravedís.

Legajo nº. 182, f. 413.

7 1506, agosto, 14

Alonso Fernández de Lugo, adelantado de Canarias, vende a Rafael Fonte, mercader catalán estante, la mitad de la sierra de agua que tiene y le pertenece en el río de La Orotava, arriba de la montaña, en el pinar de la isla. Hasta el momento la poseía en compañía de Pero López de Villera, vecino de la isla. Precio de venta: 120.000 maravedís de la moneda de Canarias que Rafael Fonte ya había entregado. [Documento amplio en el que se establecen las cláusulas que regirán esta venta.]

Legajo nº. 182, f. 641-644.

8 1506, septiembre, 6

Alonso Fernández de Lugo, gobernador de Tenerife y La Palma y adelantado de las Islas Canarias, reconoce que ha de pagar a Rafael Fonte, mercader catalán estante en Tenerife, dos cuentos y 265.000 maravedís (2.265.000 mrs.) de la moneda de Canarias porque Fonte se los prestó en «dineros de contado» y en cédulas de cambio para Castilla. Otorgada la escritura en casa del gobernador en la fecha indicada. Firma.

Legajo nº. 182, f. 351.

9 1506, septiembre, 9

Rafael Fonte, catalán, mercader estante en la isla, entrega su poder para entender en todos sus asuntos a Jaime Joven, mercader catalán, vecino de la isla, y a Francisco Florencia, mercader estante.

[Aparece luego fletando una carabela, folio 317 o 217]

Legajo nº. 1.

10 1506, septiembre, 11

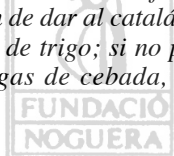
Juan Mateo Carbón, mercader estante, hace su personero a Pedro Porras, estante. Poder general.

Legajo nº. 2, f. 250.

11 1506, septiembre, 19

Jaime Joven, vecino de la isla, declara que tiene cincuenta fanegas de secano, de pan llevar, en la villa de San Cristóbal, con linderos, de una parte el camino que va a Santa Cruz y de otra el camino que va a Taoro, junto a la montaña, y de la otra tierras de Alcaraz y Mateo Viña. También declara que tiene dos yuntas de bueyes. Con estos bienes hace partido, asiento y conveniencia con Francisco de Malpica de la siguiente forma: que Jaime Joven da a Francisco las dos yuntas de bueyes y las cincuenta fanegas, mitad para Francis y sus herederos. A cambio habrán de dar al catalán durante nueve años, por el mes de agosto, ochenta fanegas de trigo; si no puede entregar el trigo habrá de pagar ciento sesenta fanegas de cebada, es decir el doblo que de trigo.

Legajo nº. 2, f. 164v-167v.

- 12** 1506, octubre, 1
Jaime Joven, *catalán, vecino de Tenerife, se obliga a pagar a Alfonso Alavarez, portugués, 180 ducados de buen oro por razón de diez esclavos negros que le compró, a razón de 18 ducados cada uno. Se obliga a pagarlos durante el mes de mayo de 1507.*
Legajo nº. 1.
- 13** 1506, octubre, 18
Francisco Mirón, *mercader estante, hace su procurador a Jaime Joven, mercader catalán, para que entienda en todos sus asuntos.*
Legajo nº. 1.
- 14** 1506, octubre, 20
Jaime Joven, *mercader catalán, vecino de la isla, hace su procurador a Juan de Zamora.*
Legajo nº. 1.
- 15** 1506, octubre, 22
Diego de San Martín, vecino de Tenerife, como principal deudor, y Gonzalo Muñoz, criado del duque de Medina Sidonia, estante en la isla, como su fiador, reconocen que deben pagar a Rafael Fonte, mercader estante en Cádiz, ausente, 12.000 maravedís de la moneda de Canarias por un préstamo que les hizo. A pagar al contado o en azúcar, apreciando, en este último caso, la arroba al precio del mercado en el momento de efectuar el pago. El azúcar se entregaría en uno de los ingenios de La Orotava antes de la Navidad próxima.
Legajo nº. 182, f. 380.
- 16** 1506, octubre, 26
Juan Mateo Carbón, *mercader ausente, hace su procurador a Mateo Viçente (?), para que entienda en todos sus asuntos.*
Legajo nº. 1.
- 17** 1507, mayo 21
Cristóbal Becerra, vecino, y Gonzalo de Béjar, portugués, estante, se conciertan de la siguiente forma: el segundo toma a partido todas las tierras y cañaverales que el primero tiene en compañía de Rafael Fonte, es decir unos 1.500 flejes de cañas de postura que están en las tierras de Hernando del Hoyo, en el Traslatahere [norte Tenerife]. Se obliga a regar, cavar, podar y criar estas cañas hasta que estén listas para moler. El precio será de 8 arrobas por cada 100, pagaderas del mismo azúcar que saliera de las cañas, después de hecho y purgado en la casa de purgar del ingenio donde se molieren, libras de diezmo, ingenio o de otro cualquier costo. Para ayuda a su mantenimiento Gonzalo de Béjar recibirá un cahíz y medio de pan, arroba y media de aceite, tres quesos y un puerco, la mitad a finales de agosto y el resto a finales de año.
Fontes XVIII, doc. nº. 14.

- 18** 1507, junio, 1
Francisco Florencia, mercader estante en Tenerife, da a renta durante un año y medio a Pedro Gomedio, vizcaíno, vecino de La Orotava, una sierra de agua para aserrar madera que posee en nombre de Rafael Fonte, mercader, vecino de Cádiz. La sierra está colocada en el agua que viene a La Orotava, en su comienzo, junto al pinar. También le arrienda los montes y pinares que la rodean y que pertenecen al citado Fonte. La renta será anualmente de noventa docenas de tablas de pino, de doce pies por dos palmos, a pagar cada tres meses junto a la sierra del agua. Para servicio de la sierra Francisco Florencia entregará a Gomedio 20.000 maravedís para que compre dos pares de bueyes. Entre los testigos firma Jaime Joven.
 Fontes XVII, doc. n.º. 23.
- 19** 1507, junio, 25
Gonzalo de Córdoba, labrador, vecino, dice que Juan Felipe Romano [mercader italiano], le debía cien arrobas de azúcar, según sentencia arbitraria por pleitos que había entre ellos, y a su instancia se le hizo ejecución en cuatro caballos de albarda con sus aparejos y tres bueyes que fueron rematados en almoneda pública por Tomás Justiniano, mercader, estante. Ahora el citado Gonzalo de Córdoba traspasa a Jaime Joven, vecino, todo el derecho que pudiera tener a los caballos y bueyes para que cobre de Tomás Justiniano o de otra persona los maravedís antes que termine la subasta, es decir, en los nueve días que el Derecho le otorga, porque Jaime Joven ha pagado el azúcar a Pero García, mercader, vecino, a quien se lo debía Córdoba. Por la presente da poder al citado Jaime Joven para que pueda realizar todo lo anterior.
 Fontes XVII, doc. n.º. 45.
- 20** 1507, julio, 7
Jaime Joven, vecino, vende a Esteban Mentón, mercader estante, unas casas situadas en la calle que va a San Francisco, enfrente de las casas del alcalde mayor Pedro de Vergara, y lindantes con casas de Gil Marrero, donde ahora vive Ruy Jiménez de Becerril, con casas de Vitoria y con la citada calle. El precio es de 5.000 maravedís de la moneda de Canarias.
 Fontes XVII, doc. n.º. 53.
- 21** 1507, julio, 14
Juan Benítez, vecino, dice que García Páez, vecino, le debe cien arrobas de azúcar por un contrato público otorgado ante Lope de Arceo, escribano público que fue de la isla. Ahora traspasa la deuda a Mateo Juan Carbón, mercader, estante, porque le ha pagado el valor de las cien arrobas de azúcar en dineros de contado y en otras mercancías. Por la presente da poder a Mateo Carbón para que pueda cobrar el azúcar.
 Fontes XVII, doc. n.º. 58.
- 22** 1507, agosto, 11
Bartolomé de Milán, mercader, estante, de una parte, y Juan Jácome, mercader, estante, de la otra, dicen que entre ellos ha habido y hay pleitos por un albalá

firmado y por las cuentas realizadas conjuntamente en los últimos tres años. Por la presente acuerdan dejar todos estos asuntos en manos de Tomás Justiniano, como representante de Bartolomé, y de Jaime Joven, como representante de Jácome, para que en un plazo de quince días resuelvan todo lo concerniente al albalá y cuentas de negocios realizados.

Fontes XVII, doc. n.º. 88.

23 1507, agosto, 21

Antón Franco, criador de puercos, vecino, declara recibir de renta, durante dos años, de Mateo Juan Carbón, mercader estante, veintitrés puercas, de unos dos años de edad. Pagará de renta anual veintitrés puercos, machos o hembras, según prefiera Mateo Carbón, de más de un año, que ha de entregar en el mes de agosto. Al final del arrendamiento devolverá las veintitrés puercas de la misma edad que las recibió.

Fontes XVII, doc. n.º. 100.

24 1507, octubre, 23

Pero Negrín, vecino, y Rodrigo Alonso, gallego, vecino, dicen que nombran a Jaime Joven y a Lope Fernández, vecinos, jueces árbitros para resolver en un plazo de diez días las diferencias que han surgido entre ellos por unas tierras con su agua, situadas en el valle de Taganan, que el citado Negrín arrendó a Rodrigo Alonso y a Juan Martín, portugués, según consta en una escritura otorgada ante el escribano Antón de Vallejo el 4-12-1503.

Fontes XVII, doc. n.º. 164.

25 1508, febrero, 8

Mateo Juan Carbón, mercader, vecino, vende a Francisco Martín un solar con ciertas tapias, situado en la calle de Santa María, que linda con casas de Pedro Losada, con solar de Pedro Nájera, con la calle real que va a Santa María y con la calle que atraviesa hacia la mancebía. El precio es de 3.000 maravedís de Canarias.

Fontes XVII, doc. n.º. 220.

26 1508, julio, 14

Mateo Juan Carbón, mercader, vecino, da poder general a Antono Cañamero, estante.

Fontes VII, doc. n.º. 374, f. 445r.

27 1508, julio, 21

Juan Benítez, vecino de la villa de Palos, nombra procurador a Jaime Joven, vecino, ausente, y le da poder general.

Fontes VII, doc. n.º. 384, f. 456r.

28 1508, agosto, 2

Mateo Juan Carbón da poder a Antono de Ortega, estante.

Fontes VII, doc. n.º. 392, f. 466r.

29 1508, septiembre, 22

Alonso Fernández de Lugo, gobernador y adelantado de Canarias, reconoce que debe a Rafael Fonte, mercader catalán, vecino y regidor de Cádiz y estante en Tenerife, 1.841.422 maravedís de la moneda de Canarias, debido a cierto dinero «de contado» que le prestó en Castilla el citado Fonte. El dinero se había entregado, en varios plazos, a Batista de Escanio, que fue alguacil mayor de Tenerife —ahora difunto— porque tenía poder del adelantado para recibir esas cantidades. Además del dinero, Rafael Fonte le había entregado varias varas de paño de contray, valencia y terciopelo. La entrega del dinero se hizo en varios pagos a distintas personas e instituciones, incluido el monasterio de Nuestra Señora de Santa María de Regla o el sobrino del gobernador. El documento menciona hasta dieciocho pagos distintos hasta completar los ya citados 1.841.422 maravedís. El documento lo firma el adelantado.
Legajo nº. 182, s.f.

30 1508, septiembre, 30

Alonso Fernández de Lugo, gobernador de Tenerife y adelantado de Canarias, reconoce que ha de pagar a Rafael Fonte, mercader catalán, vecino y regidor de Cádiz, presente en el momento de otorgar la escritura, y a su hermano Miguel Fonte, ausente, 853.961 maravedís en virtud de una escritura que Lope de Sosa, juez de residencia, había dado contra el citado gobernador. Por la presente don Alonso acepta la escritura y reconoce la deuda. Así mismo, también reconoce que ya les debía otros 555.617 maravedís por un contrato anterior. Por todo ello, la deuda reconocida asciende a un cuento y 409.578 maravedís (1.409.578 mrs.) de la moneda de Canarias. Además de esta deuda, el adelantado les debía otro cuento y 841.422 maravedís (1.841.422 mrs.) registrados en una obligación que pasó ante el escribano Sebastián Páez el 22 de septiembre de este mismo año. Mediante esta escritura Rafael Fonte otorga al gobernador un nuevo plazo para pagar los citados 1.409.578 maravedís, quien se obliga a pagarlos antes de finales de mayo del siguiente año. Para mayor seguridad el adelantado se compromete a no enajenar ningún azúcar, esclavos, oro o bienes que posee en el Realejo, en Icod ni en el ingenio que está haciendo en el río de Los Sauces (La Palma) hasta que se pague la deuda. Al margen de la escritura se indica lo siguiente: «Se dio a Jaime Joven, factor de Rafael Fonte». También al margen del siguiente folio: «Quinientos y nueve años, que desde el 15 de octubre de este año de 1508 podais tomar todos los azúcares que se hicieren en mis ingenios hasta pagar la citada cantidad». Firma el adelantado.
Legajo nº. 182, f. 487-489.

31 1508, octubre, 18

Gonzalo Rodríguez, vecino y jurado de Tenerife, reconoce que ha de pagar a Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz, y a su hermano Miguel Fonte, ausente, 183.737 maravedís de la moneda de Canarias, en razón del «fenecimiento» de todas las cuentas que ha habido entre ellos hasta el día de la fecha. Se compromete a pagarlos en «dineros de contado» antes de finales de abril del año 1509. Al margen: «en buen azúcar blanco, lealdado, de calidad y precio

de 300 maravedís cada arroba». El documento se entregó a Jaime Joven, factor de Rafael Fonte.
Legajo n.º. 182, f. 493.

32 1508, octubre, 26

Rodrigo de la Fuente, vecino, dice que por estar obligado a dar al Sr. Adelantado la mitad de la tablazón de la Sierra del Agua que el Adelantado tiene en El Realejo, por la presente carta se compromete a entregar esa tablazón a Rafael Fonte hasta que la deuda que con este tiene el Adelantado sea saldada. El Adelantado dice que da licencia a Rodrigo de la Fuente para que entregue la tablazón a Rafael Fonte. Los testigos dicen que alargan la carta a condición de que el escribano la haga más extensa, con todas las firmezas que una obligación puede llevar y conforme a una obligación que Rodrigo de la Fuente hizo a Rafael Fonte de entregarle todos los azúcares y esquilmos pertenecientes al Adelantado. Dicen que esto no se puso antes porque el Adelantado estaba de partida para La Palma.
Fontes VII, doc. n.º. 954, f. 418r.

33 1508, octubre, 5

Rodrigo de la Fuente, vecino, dice que el Adelantado otorgó dos obligaciones a Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz, presente, y a su hermano Miguel Fonte, ausente, ante el escribano Sebastián Páez, en 22 y 30 de septiembre próximo pasado, respectivamente, por las que se obligó a pagar 3.251.000 maravedís de la moneda de Canaria y todas las demás sumas que le fuesen prestadas. Por la presente carta, con licencia del Adelantado y como arrendador de sus ingenios y heredamientos de El Realejo, se constituye en deudor de Rafael y Miguel Fonte de todos los azúcares y esquilmos que está obligado a dar al Adelantado, o sea las tres cuartas partes del azúcar que se haga en los ingenios; y en cuanto a los otros esquilmos y frutos, de acuerdo con los contratos que existen entre el Adelantado y él. Ha de comenzar a pagar estos azúcares y esquilmos desde el día 15 del corriente mes de octubre. Rafael y Miguel Fonte podrán poner uno o varios hombres en las casas de purgar de los ingenios para que vigilen.
Fontes VII, doc. n.º. 1196, f. 844r.

34 1508, octubre, 26

Gonzalo Yanes, vecino, dice que el Adelantado otorgó a Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz, y a su hermano Miguel Fonte, ausente, dos obligaciones ante Sebastián Páez, escribano público, con fechas de 22 y 30 de septiembre próximo pasado respectivamente, por las que se comprometía a pagarles 3.251.000 maravedís de la moneda de Canaria y todo lo más que fuese por ellos entregado al Adelantado por cédulas, conocimientos y contratos. Gonzalo Yanes, como tributario que es del Adelantado, de su ingenio de Daute, del cual le pertenece el señorío directo, con percepción de 730 arrobas de azúcar anuales, con licencia expresa del Adelantado se constituye deudor de los hermanos Rafael y Miguel Fonte y se compromete a entregarles, a partir de 1º de marzo de 1509, las 730 arrobas de azúcar anuales hasta saldar la deuda de los 3.251.000 maravedís y todo lo demás que pudieren entregar al Adelantado.
Fontes VII, doc. n.º. 970, f. 451r.

- 35** 1508, octubre
Hernando del Hoyo, vecino de Tenerife, reconoce que ha de pagar a Rafael Fonte cierta cantidad de maravedís [el deterioro del documento impide leer la cifra exacta]. Se compromete a pagarlo en tres plazos, cada uno de ellos de 342.408 maravedís.
 Legajo nº. 182, f. 491. Documento muy deteriorado.
- 36** 1508, noviembre, 7
Mateo Juan Carbón y Jaime de Santa Fe dan a partido a Gómez de Salazar, estante, toda la madera y tozas que este pueda aserrar en su aserradero de San Cristóbal, durante seis meses, que comienzan a contarse desde el día de la fecha. Para ayudarle en este trabajo le dan por el mismo tiempo un esclavo negro llamado Juan, a quien se obligan a vestir y a mantener. Salazar recibirá en pago 5.000 maravedís de la moneda de Canaria, 2.500 al punto y otros 2.500 al finalizar los seis meses. De todas las tablas aserradas, la mitad corresponderá a Mateo Juan Carbón y a Jaime de Santa Fe y la otra mitad a Gómez de Salazar, pero los primeros comprarán la mitad correspondiente a este último al precio de 8 reales por docena, dinero que le irán pagando a medida que reciban las tablas. Si Carbón y Santa Fe no entregasen a Salazar toda la madera que él y el esclavo pudieren aserrar, pasados cuatro días estarán obligados a pagar a Salazar las pérdidas que su inactividad le ocasionare, según determinen personas entendidas en el oficio. Este partido no podrá quitarse a Salazar ni dejarlo él, so pena de 10.000 maravedís para la parte que cumpla el contrato.
 Fontes VII, doc. nº. 991, f. 482r.
- 37** 1508, noviembre, 29
Jaime Joven, vecino, dice que por un albalá del Adelantado le correspondió en repartimiento la tercera parte de las aguas del río y barranco de Tabzo, en esta isla. Como desde entonces no ha sacado ningún provecho de esta agua ni piensa sacarlo, por estar lejos de poblado y resultar muy costoso edificar allí, y como Francisco Jiménez dice que ha comprado o quiere comprar cierta parte del agua del dicho barranco a las otras personas que la obtuvieron en repartimiento, él le cede y traspasa la suya para que haga de ella lo que quiera.
 Fontes VII, doc. nº. 552, f. 5r.
- 38** 1509, enero, 2
Jaime Joven, vecino, mercader, se obliga a pagar a Ibone Fernández 25.800 maravedís de la moneda de Canaria porque los recibió en préstamo. Pagaderos a fines de mayo, en dineros y no en otra cosa.
 Fontes VII, doc. nº. 656, f. 115r.
- 39** 1509, enero, 29
Antón de Vallejo, escribano público y del Concejo, y Diego Rodríguez, cantero, vecinos, hacen un concierto por el que Diego Rodríguez se obliga a hacer a Antón de Vallejo, en un corral que está junto a las casas donde mora, que sale a la plaza de esta villa, una tienda de mampuesto y esquinas y contraesquinas

de cantería labrada, con una ventana para la plaza de la misma forma que tiene la del regidor Lope Fernández, una puerta almoxinete frente a la casa de la atahona del dicho Vallejo, de cantería labrada, según es la puerta de la tienda de Mateo Juan Carbón, y tres salteres de cantería vertidas hacia la huerta del dicho Vallejo, por donde entre la luz, y otra hacia el lado de la ventana; la obra tendrá cimientos y zanja abierta, cual conviene para casa, y será sobradada y de la altura de la casa de la cocina de Lope Fernández. Diego Rodríguez pondrá la mano de obra y Antón de Vallejo le dará todos los materiales necesarios de cal, arena y tierra, en el lugar de la obra, y un negro para que acarree el agua que se necesite. El precio del trabajo será de 4.500 maravedís de la moneda de Canaria, que Vallejo pagará en tres pagas, al comenzar, a la mitad y al finalizar la obra.

Fontes VII, doc. n.º. 1182, f. 816r.

40 1509, marzo, 17

Juan de Capua, refinador, estante, entra a soldada con el Adelantado por tiempo de cinco años, que comienzan a correr desde el día de la fecha. Lo servirá en su oficio de refinador en los dos ingenios de El Realejo, y recibirá por ello una arroba de azúcar por cada diez que refinar. El mayordomo —al presente Rodrigo de la Fuente— le dará también de comer y de beber, a él y a las personas que le hagan falta para que lo ayuden. También refinará algún mascabado si se presentare la ocasión, recibiendo su parte. Si algún azúcar se dañare por su culpa, él lo pagará, conforme a las ordenanzas de la Isla. Se obliga a llevar al Adelantado, o a quien este dispusiere, las dos terceras partes de todo cuanto azúcar refinado y mascabado se hiciere en los dos ingenios y todas las mieles, remieles y espumas. El Adelantado dice que está conforme con todo y dispone que se entreguen sus dos terceras partes a Rafael Fonte y a Miguel Fonte.

Fontes VII, doc. n.º. 768, f. 223r.

41 1509, abril, 13

Fernando de Lugo, hijo del Adelantado de Canarias, reconoce que debe pagar a Mateo Juan Carbón, mercader de la isla de Tenerife, 5.000 maravedís de la moneda de Canarias correspondientes a la compra de diez quintales de bizcocho. El cereal se adquirió para abastecer la armada que se estaba organizando con destino a Berbería, y se obliga a pagarlos a principios de julio de este año.

RUMEU DE ARMAS, Antonio, *España en el África Atlántica*, II. Documentos, Madrid, 1957, p. 174-176.

42 1509, mayo, 19

Poder general que entrega Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz, a Juan Almirall, mercader catalán estante en Tenerife.

Legajo n.º. 185, f. 49

43 1509, junio, 12

Alonso Fernández de Lugo, gobernador de Tenerife y La Palma, vende a Rafael Fonte, vecino de Cádiz y estante en Tenerife, y a su hermano Miguel Fonte, vecino de Barcelona, ausente, 330 arrobas de azúcar blanco, que correspon-

den al censo perpetuo que cada año se obligaba a pagar Gonzalo Yanes, portugués, por el ingenio que el gobernador poseía en Daute.
Legajo nº. 185, f. 802.

44 1509, junio, 25

Jaime Joven, Gonzalo de Córdoba y Pero López declaran que Blasino Romano [comerciante italiano] les debía las siguientes cantidades de dinero y azúcar: al primero 16.000 maravedís, por los que Blasino fió ciertos esclavos que tenía. A Gonzalo de Córdoba, 250 arrobas de azúcar y a Pero López, 105 arrobas de azúcar. Como el citado Blasino no tiene bienes con los que pagar la deuda, su hermano, Juan Felipe Romano, se compromete al pago de las citadas cantidades. Jaime Joven declara que, por la presente, se considera pagado.

Legajo nº. 185, f. 660.

45 1509, julio, 9

Rafael Fonte, regidor de Cádiz, vende a Gabriel Socarrás, catalán, vecino de San Miguel de La Palma, cinco esclavos de color negro [menciona sus nombres]. Precio de venta 5.000 (?) maravedís.

Legajo nº. 185, f. 681.

46 1509, julio, 11

Mencía Sánchez, mujer de Bartolomé Benítez, vecina, da poder especial a Rafael Fonte, mercader catalán, vecino y regidor de Cádiz, estante, para que en su nombre cobre y reciba todos los maravedís, joyas de oro y de plata, preseas de casa, vinos, aceite, trigo, cebada, casas, viñas, tierras, salinas, heredamientos y otros cualesquier bienes muebles, raíces y semovientes que le pertenezcan en la villa de Santa María y sus términos o en otro cualquier lugar. Estos bienes le corresponden por herencia de su padre Alonso Sánchez de la Cuerda y de su madre Marina Sánchez, vecinos que fueron del Puerto de Santa María. El poder es también para entender en la partición de los bienes con sus hermanos y para venderlos, arrendarlos y darlos a tributo a quienes y en las condiciones que tuviere por bien.

Fontes VII, doc. nº. 434, f. 520r.

47 1509, noviembre, 9

Jaime de Santa Fe, vecino, da poder general a Jaime Joven, mercader, vecino.

Fontes VII, doc. nº. 116, f. 154r.

48 1510, enero, 8

García Mercader, vecino de Tenerife, reconoce que debe a Rafael Fonte y a Mirall (?), mercaderes catalanes, vecinos de Cádiz, 283 doblas de buen oro, a razón de 375 maravedís cada una. La deuda se originó en la ropa y mercancías que el primero compró a Jaime Joven y Francisco Florençe, factores de los citados catalanes en las islas.

Legajo nº. 186, f. 337.

49 1510, abril, 10

Mateo Juan Carbón, mercader, estante, otorga su poder general a Alejo Velásquez, estante. Pocos días después también otorga poder a Alonso Velásquez.

Legajo nº. 3, f. 190.

- 50** 1510, mayo, 22
Juan González, ventero, se da por contento y pagado de 22.500 maravedís que le debía Martín López, calderero, por un contrato público ejecutorio. Testigos: Lope de Arceo y Lope de Carvallar. En 15 de julio de 1510, Diego de Mendietta sale por fiador de Francisco de Salamanca, que se va a la isla de La Gomera, y se obliga a pagar los maravedís, azúcares u otras cosas que debiere. Se obliga especialmente a pagar unos 5.000 maravedís a Jaime Joven, si Salamanca no los pagare en el plazo de dos meses.
Fontes VII, doc. n.º. 1490, f. 268v.
- 51** 1510, mayo, 24
Francisco de Sepúlveda, mercader, vecino, se obliga a pagar a Rafael Fonte 35.000 maravedís de buena moneda de Castilla (un ducado vale 375 maravedís de buena moneda), porque Jaime Joven, con poder que tiene de Antonio Cererolos, está de acuerdo en que él pague esta cantidad a Fonte por comisión. Pagaderos en dineros o en azúcar blanco —el azúcar en La Orotava y el dinero en esta villa—, en el plazo de ocho meses a partir de la fecha.
Fontes VII, doc. n.º. 1433, f. 178r.
- 52** 1510, junio, 6
Álvaro Fernández, carpintero y vecino de Tenerife, se compromete a fabricar para Jaime Joven cien cajas destinadas al transporte de azúcar. Las medidas serán de tres palmos de largo y dos de alto.
Legajo n.º. 186, f. 385.
- 53** 1510, junio, 13
Juan Rodríguez, gallego, y Juan Alfonso se obligan a entregar a Jaime Joven, mercader catalán, cien cajas para llevar azúcar de dos palmos y tres dedos de anchura, de haya y laurel, porque recibieron su valor en maravedís. Entregarán las cajas a razón de veinticinco cada mes, hasta el mes de septiembre.
Fontes VII, doc. n.º. 1460, f. 238v.
- 54** 1510, junio, 13
Sebastián Páez, escribano público, se obliga a entregar a Jaime Joven, vecino, 200 arrobas de azúcar blanco, porque recibió de él su valor en dineros. Se las entregará en el ingenio de Güümar, en el plazo de un mes a partir de la fecha. Hipoteca todo el azúcar que se hiciere de sus cañas que tiene en el valle de Güümar, las cuales se están moliendo.
Fontes VII, doc. n.º. 1541, f. 284r.
- 55** 1510, junio, 18
Jorge Sánchez, vecino, se obliga a pagar a Jaime Joven, mercader, 10 doblas de oro, resto del valor de una esclava que le compró. Pagaderas en dineros, en el plazo de un mes a partir del día de San Juan de junio.
Fontes VII, doc. n.º. 1461, f. 239v.
- 56** 1510, junio, 28
Lope Fernández, vecino y regidor, otorga su poder a Jaime Joven, mercader catalán, ausente, especialmente para que en su nombre pueda entender en el

pleito que tiene por razón del azúcar que tiene a partido en el ingenio de Taganana.

Legajo nº. 3, f. 293. Documento deteriorado.

57 1510, julio, 10

Juan de Benavente, vecino, se obliga a entregar a Antón Cañamero 25 quintales de pez que Jaime Joven debía al dicho Cañamero y él a su vez debía a Jaime Joven. Se los entregará en el plazo de diez días a partir de la fecha, en el puerto de Abona o en Agache. Testigos: Pedro de Aspetia y Fernando Esteban Cárdeno. Juan de Benavente se obliga a pagar el flete y todos los daños que se originaren si no entregare la pez al irla a buscar Cañamero.

Fontes VII, doc. nº. 1475, f. 253v.

58 1510, julio, 23

Jaime Joven declara que Rodrigo de Salamanca le debe 18.000 maravedís en virtud de una carta que pasó ante Sebastián Páez, de venta de una esclava llamada Isabel.

Legajo nº. 3, s.f. Documento deteriorado.

59 1510, agosto, 5

Andrés Suárez, vecino y regidor, otorga poder general a Miguel Fonte, catalán, mercader de la ciudad de Cádiz.

Legajo nº. 3, f. 376.

60 1510, agosto, 20

Martí Mirón, vecino de la ciudad de Valencia, mercader estante en la isla, otorga su poder a Francisco Mirón, ausente, para que pueda vender a quien quisiere una casa suya que tiene en la ciudad de Valencia, en Santa Catalina. La casa tiene corral y pozo. Expresa linderos.

Legajo nº. 3, f. 383.

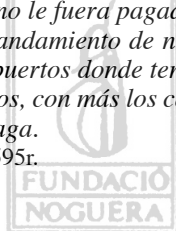
61 1510, septiembre, 16

Diego de San Martín, vecino de Tenerife, reconoce por esta carta de censo perpetuo que recibe de Rafael Fonte, mercader catalán, vecino de Cádiz y estante en Tenerife, 187 fanegas y media de tierra de riego, con el agua a ellas pertenecientes, que están situadas en el valle de La Orotava [Describe los linderos de estas tierras, que son las mismas que aparecen en otro documento de 1511. En el censo entran también las casas, ganado y esclavos]. Se obliga a pagar anualmente 368 arrobas de azúcar blanco, que ha de entregar en cualquiera de las casas de purgar de los ingenios de La Orotava durante el mes de abril de cada año. Si no pagara dos años seguidos perderá el contrato y devolverá las tierras. El documento está firmado por Rafael Fonte. En folio aparte, se recoge la toma de posesión que el citado Rafael hizo del cercado y molino que San Martín le vendió el 30 de julio de 1510. En otro folio se declara que Fonte tomó posesión de las tierras que le vendió San Martín en La Orotava el 7 de agosto de 1510.

Legajo nº. 186, f. 571.

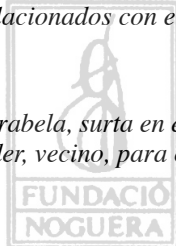

- 62** 1510, octubre, 13
Catalina de ...?, mujer de Francisco Serrano, vecino, declara que al tiempo que Mateo Juan Carbón, su yerno, se concertó con...? para casarse con Ana Serrana, prometieron darle como parte de la dote 200 arrobas de azúcar bueno, blanco y lealdado, puestas en la isla de La Gomera. Para entregárselas y pagarlas fue el citado Francisco Serrano con Juan Carbón a La Gomera, y que para cumplir con la deuda se comprometían a vender todas las tierras de secano y regadío que tenían en La Gomera. Como para ello es necesario su poder, por la presente otorga todo su poder a Francisco Serrano.
Legajo nº. 3, f. 451.
- 63** 1510, noviembre, 2
Poder general que entrega Francisco Mirón a Jaime Joven.
Legajo nº. 3, f. 488.
- 64** 1510, noviembre, 21
Diego de San Martín, vecino, dice que a pedimiento de Bartolomé Benítez, vecino, fue hecha entrega y ejecución en 100 arrobas de azúcar blanco que depositaron en Diego de Mesa, vecino, a ruego de Rafael Fonte, mercader, vecino de Cádiz y regidor de la dicha ciudad, quien por hacerle buena obra las recibió a cuenta, y se dio por pagado de Diego de San Martín. Y, porque el pleito está sin determinar todavía entre Bartolomé Benítez y Diego de San Martín, este ordena a Diego Mesa que entregue las arrobas de azúcar a Bartolomé Benítez, ya que se obliga a pagar a Rafael Fonte las 100 arrobas en un ingenio de La Orotava.
Fontes XXIII, doc. nº. 598, f. 578r.
- 65** 1510, noviembre, 15
Rafael Fonte dice que ha comprado a Guillén Peraza, señor de La Gomera, 2.500 arrobas de azúcar, a un precio de 300 maravedís la arroba. De esa cantidad, 1.000 arrobas tendrá que entregarlas a mediados de mayo de 1511, puestas en el ingenio de Valle Gran Rey (La Gomera), y las otras 1.500 arrobas, a pagar 500 a mediados del mes de agosto y el resto durante el de septiembre, en ambos casos del año 1512. Rafael Fonte se compromete a pagar al citado señor de La Gomera el azúcar en «dineros de contado», o como él quiera, cada vez que se cumpla el plazo de entrega.
Legajo nº. 186, f. 607.
- 66** 1510, noviembre, 19
Gonzalo del Castillo dice que Francisco de Sepúlveda, mercader, estante, le da 50 ducados porque los Riberoles [mercaderes genoveses] le dan en Castilla otros 50 ducados. Por la presente hipoteca 50 quintales de orchilla que tiene en la Isla, para que, si la cédula no le fuera pagada al plazo convenido, Sepúlveda o Antonio Cereroles, sin mandamiento de ningún juez eclesiástico ni seglar, venga hasta la Isla o a los puertos donde tenga la orchilla y pueda tomarla y hacer pago de los 50 ducados, con más los cambios, recambios, costas e intereses que sobre la cédula haga.
Fontes XXIII, doc. nº. 592, f. 595r.

- 67** 1510, noviembre, 30
Diego de San Martín, vecino de Tenerife, reconoce que debe a Rafael Fonte, mercader catalán, regidor de Cádiz y presente en la isla, 73.120 maravedís. La deuda tiene su origen en todos los maravedís y mercancías que ha recibido de Jaime Joven, factor del citado Rafael en Tenerife. A pagar durante el mes de marzo de 1511, en azúcar blanco, de buena calidad, en una entrega que se hará en cualquiera de los ingenios que se encuentra en La Orotava.
 Legajo nº. 186, f. 418.
- 68** 1510, diciembre, 1
El bachiller Juan Fernández de Anaya otorga poder general a Jaime Joven, mercader.
 Fontes XXIII, doc. nº. 647, f. 702v.
- 69** 1510, diciembre, 5
Diego de San Martín, vecino de Tenerife, reconoce que debe a Jaime Joven o a Rafael Fonte, 63.550 maravedís por ropa y «dineros de contado» que le entregaron para que el primero abonase ciertas deudas que había contraído. A pagar en azúcar blanco, de buena calidad, y a precio, cada arroba, de 300 maravedís. A entregar en 1511 en cualquiera de los ingenios de La Orotava.
 Legajo nº. 186, f. 420.
- 70** 1511, enero, 1
Juan Jácome de Carminatis, mercader florentino y vecino de Tenerife, reconoce que ha recibido de Jaime Joven, vecino de Tenerife, su suegro, en concepto de dote y casamiento con Juana, hija de Carminatis, 300 doblas de oro. Por su parte, en arras Carminatis entrega 100 doblas de oro.
 Legajo nº. 186, f. 602.
- 71** 1511, enero, 7
Mateo Juan Carbón, vecino, otorga poder general a Lope de Arceo, procurador de causas.
 Fontes XXIII, doc. nº. 726, f. 401r.
- 72** 1511, enero, 14
Pedro Fernández Señorino, por sí y en nombre de don Alonso Fernández de Lugo, gobernador de Tenerife y La Palma, reconoce que debe a Jaime Joven 69.000 maravedís por ropa y «dineros de contado» que recibió de él para el abastecimiento del ingenio de Los Sauces (La Palma). A pagar en azúcar blanco, de buena calidad, a 300 maravedís cada arroba, y puestas en las casas de purgar de dicho ingenio durante el mes de julio de 1511.
 Legajo nº. 186, f. 423.
- 73** 1511, enero, 21
Diego Ortíz, patrón, vecino, otorga poder especial a Jaime Joven, mercader, para cobrar los maravedís y azúcares que serán para Jaime Joven. Son, de la cuenta de Antón de Libio, 20 arrobas de azúcar, de Batista Bairola, 6.480 maravedís y de Garcia de Trujillo, 2.350 maravedís.
 Fontes XXIII, doc. nº. 774, f. 421r.

- 74** 1511, febrero, 4
Mateo Juan Carbón, *vecino de Tenerife, debe a Juan de Jumbrez, mercader flamenco, estante, 3.150 maravedís por razón de cierto paño que le vendió. A pagar a mitad de la cuaresma del año que viene.*
Legajo nº. 4, f. 540.
- 75** 1511, febrero, 26
Lope de Aguirre, *vizcaíno y vecino de Tenerife, reconoce que debe a Jaime Joven cuarenta docenas de tablas de pino, de doce pies de largo y dos palmos de ancho. La deuda corresponde a la mitad del pago que le ha de hacer a él y a Rafael Fonte del arrendamiento de la sierra de agua que le entregaron por un año.*
Legajo nº. 186, f. 435.
- 76** 1511, junio, 20
Antón Joven, *catalán, estante en la isla, otorga poder general a Alonso Velásquez, procurador de causas.*
Legajo nº. 4, f. 652.
- 77** 1511, junio, 25
Pedro de Lugo (*tachado*). *Francisco de Lugo, vecino, reconoce deber a Jaime Joven, mercader, 43.489 maravedís por ropa y dineros que recibió para el ingenio del Adelantado y su hacienda; los pagará en dineros de contado o en tanta azúcar, blanco y lealdado, a 300 maravedís la arroba, puesta en El Realejo, a finales del mes de agosto.*
Fontes XXIII, doc. nº. 1129, f. 309r.
- 78** 1511, agosto, 23
Tomás Justiniano, *mercader, vecino, reconoce deber a Juan Jácome de Carminatis o a Miguel Fonte 10 quintales de orchilla por maravedís que de ellos recibió; los entregará el día que llegare a Cádiz en el navío del «tenillo», que está surto en el puerto de Santa Cruz. La orchilla irá a riesgo de Miguel Fonte y de Juan Jácome, quienes además han de pagar fletes y costas, pero, si no los dieran, darán lo que la orchilla valiere en Cádiz, al precio mayor que allí valiere.*
Fontes XXIII, doc. nº. 1288, f. 362r.
- 79** 1511, agosto, 25
Rafael Fonte, *mercader catalán, vecino y regidor de Cádiz, en virtud de la facultad que le ha otorgado el señor obispo de Palencia, da su poder a Francisco Mirón, mercader [valenciano] estante en Gran Canaria. Le otorga el poder especialmente para que pueda demandar al gobernador Lope de Sosa los maravedís y documentos relacionados con el cobro de la Santa Cruzada.*
Legajo nº. 186, f. 309.
- 80** 1511, septiembre, 4
Alonso Ramos, *maestre de su carabela, surta en el puerto de Santa Cruz, la fleta a Mateo Juan Carbón, mercader, vecino, para cargar 500 fanegas de trigo para*

la isla de La Gomera; tomará la carga en el puerto de Santa Cruz, dentro de cuatro días, y recibirá 6.000 maravedís después de estar la carga en tierra.
 Fontes XIII, doc. n.º. 1351, f. 429r.

81 1511, octubre, 1

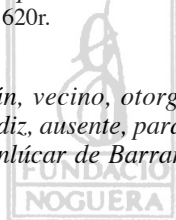
Mateo Juan Carbón, vecino, otorga poder general a su madre Angelina Carbona, vecina de la ciudad de Mallorca, que está en el reino de Aragón.
 Fontes XXIII, doc. n.º. 1467, f. 635r.

82 1511, octubre, 17

Diego de San Martín, vecino, vende a Rafael Fonte, mercader, catalán, vecino, lo siguiente: 21 fanegas de tierra de riego con su agua, en el valle de La Orotava, que lindan con tierras de Alcaraz, con el alcalde de Santa Cruz, con tierras propias y que fueron de Juan de Llerena; otro pedazo lindante con el camino, un majuelo de Pedro de Lugo, canario, y con los menores de la mujer de Francisco Galván; 3 fanegas de tierra de riego que fueron de Juan Zapata, en el valle de La Orotava, que lindan con tierras que fueron de Hernán Guerra, y con tierras de Guillén Castellano; otras 4 fanegas y 1/2 de tierra de riego, en el mismo valle, que lindan con tierras que fueron de Francisco Sepúlveda y con tierras que fueron de Antón de Vallejo, el escribano; otras 3 fanegas de riego que fueron de Barrios, en el valle de La Orotava, que lindan con tierras que fueron de Gaspar Drago, con las tierras de los herederos de Medina, y tierras que fueron de Juan de Benavente; otras 3 fanegas de tierra de riego, en el dicho valle de La Orotava, que fueron de la mujer de Francisco de Villalba, que lindan con tierras que fueron de Gomendio y con tierras de Alonso González, herrero, y ahora son de San Martín; 6 fanegas de tierra de riego, en el mismo valle de La Orotava, que lindan con tierras que fueron de Antonio de Padilla, y ahora son del Ldo., con tierras de Juan Cabello y con tierras que fueron de Juan de Espinosa; un cercado que fue de Pedro Coello, en La Orotava, que linda con tierras de Alonso de Pedraza, la acequia real del agua y un parral suyo; un esclavo, que se llama Pedro, de color negro, y un esclavo guanche, que también se llama Pedro, que fueron de Jerónimo de Valdés; 3 yeguas, 3 yuntas de bueyes, 2 novillos, que también fueron de Jerónimo de Valdés, y otros 3 bueyes que fueron de Juan de Carmona. Todos estos bienes se los vende por precio de 162.500 maravedís, que dice recibir. Testigos: Pero Gallego, Alonso Bello y Bartolomé de Calzadilla, vecinos. En 27 de octubre de 1511, en presencia del escribano Hernán Guerra y testigos, Diego de San Martín da posesión de las tierras y casas. Rafael Fonte toma la posesión de las tierras, excepto las cañas de las 6 fanegas de las de Francisco de Corvalán, ya que comparece Lope Gallego y dice que eran suyas las cañas, pero no las tierras y aguas, debido a que él las había pagado a la mujer de Corvalán.
 Fontes XXIII, doc. n.º. 1554, f. 620r.

83 1511, octubre, 18

Rafael Fonte, mercader, catalán, vecino, otorga poder especial a su hermano Miguel Fonte, vecino de Cádiz, ausente, para cobrar a Francisco de Espíndola, vecino de la villa de Sanlúcar de Barrameda, 5.000 ducados de oro por

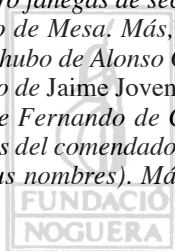

virtud de una cédula de cambio del Adelantado Alonso Fernández de Lugo; y para vender el ingenio y tierras de riego, cañaverales y otras cosas que el Adelantado le había vendido a Rafael Fonte, en esta isla de Tenerife. Testigos: Antón López, criado de Rafael Fonte, y Pero Gallego, estantes. Firma: Rafael Fonte.

Fontes XXIII, doc. n.º. 1556, f. 637r.

84 1511

Diego de San Martín, vecino de Tenerife, vende a Rafael Fonte una serie de tierras en La Orotava, que son las siguientes: tres fanegas que fueron de Alonso Galán y que lindan, de una parte, con tierras del citado San Martín, con el cercado de Guillén, con tierras de Francisco Albornoz y de otra con el arroyo que va hacia el Realejo. Cuatro fanegas que lindan con tierras de Miguel (...) y los herederos de Medina. Nueve fanegas que obtuvo de Vallejo y de Mendietta, que lindan con tierras de Diego de Cala. Cuatro fanegas que lindan con las tierras que obtuvo de Espino y, por la parte de abajo, con las del licenciado de la Fuente, que fueron de Fernán Guerra. Tres fanegas que lindan con el camino. Más seis fanegas que lindan con (roto) y con tierras de Fernando de (...). Más seis fanegas que hubo de Juan de Benavente, que lindan con tierras de Andrés Suárez Gallinato. Más doce fanegas que hubo de Antón de los Olivos, que lindan con tierras de Pedraza y por arriba con las de Pedro de Lugo. Más tres fanegas que hubo de Juan de (...), que lindan con tierras de Francisco Jiménez y tierras de Juan de Osorio. Más nueve fanegas que hubo de Alonso Gallego, herrero, Alonso Méndez y Fernando de Guanarteme, que lindan con tierras de Francisco Jiménez y con las de Pedro de Lugo y Bartolomé Benítez. Más tres fanegas que hubo de Juan de Mesa, que lindan con tierras de (roto), con las del citado Bartolomé Benítez y con el camino viejo. Más tres fanegas que hubo de Benito Fuentes, que también lindan con el camino viejo. Más cuatro fanegas que obtuvo en el repartimiento, que lindan con tierras del también citado Suárez Gallinato. Más siete fanegas que hubo de Juan Navarro, que lindan con tierras de Juan Osorio. Más doce fanegas que fueron de Nicolás de Baena, que lindan con tierras de Juan Galván y con el arroyo. Más veinticuatro fanegas que hubo de (...) Espino, de Miguel Briceño, de Antón Viejo, Alonso Pérez Navarrete, Ibone de Armas, Gaspar de (...) y Domingo Cabrera, tierras que lindan con las de Lope de Gallego, Alcaraz, vergara y camino que va al Realejo. Más una huerta que linda con tierras de Guillén castellano. Unas casas que hubo de Alonso Pérez, con su parral y huertas. Más otras casas y huerta que hubo de Padilla, junto a la acequia del agua. Mas otra casa que está en el camino del Realejo, con un cercado de tierras de secano. Más cuatro fanegas de secano que están en el Realejo, que lindan con tierras de Diego de Mesa. Más, en la villa de San Cristóbal, un molino, cercado y casa que hubo de Alonso Galán, que linda con el parral de Juan Fernández y el cercado de Jaime Joven. Más otras seis fanegas de riego en La Orotava que hubo de Fernando de Castro, que linda con tierras de Fernando del Hoyo y con las del comendador Gallego. Más cuatro esclavos y una esclava negros (cita sus nombres). Más quince caballos y doce asnos.

Todo lo cual se lo vende por un precio de 920.674 maravedís, que Diego de San Martín declara que ha recibido del comprador ya que este había pagado por él las siguientes personas las cantidades que se indican:

A Juan de la Fuente, mercader estante en Sevilla, 297769 maravedís.

A Jaime Joven, vecino de Tenerife, (roto)

A Antón Martín de Castilleja, 30.652 maravedís

A Francisco López, 20.000 maravedís

A Pero García, 28.000 maravedís

A Cristóbal Ruiz, 13.000 maravedís

A Juan Ruiz de Requena, 10.000 maravedís

A Godoy, calero, 12.000 maravedís

A Jácome de Cañaña, 26.000 maravedís

A Pero Gómez, trabajador, 4.000 maravedís

A Alonso Velásquez, 22.000 maravedís

A Francisco de Sepúlveda, 12.000 maravedís

A Juan Benítez, 6.000 maravedís

A Mateo Viña, 6.000 maravedís

A Alonso, desburgador, 10.000 maravedís

A Alonso, prensero (?), 8.000 maravedís

A Jaime Joven, 26.000 maravedís

A Bartolomé García, 13.000 maravedís

A Fernand Arias, 11.000 maravedís

A Jaime Joven, 20.000 maravedís

A Alonso Gallego, herrero, 10.500 maravedís

Al licenciado de la Fuente, 15.000 maravedís

A Fernando de Trujillo, 2.600 maravedís

Legajo nº. 186, f. 452.

85 1512, enero, 24

Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz, estante en Tenerife, en nombre de don Rodrigo de Argumedo, protonotario, chantre y canónigo de la Iglesia catedral de Cádiz, y en virtud del poder que de él tiene (inserta el poder en el folio 790, que fue dado en Cádiz el 24-X-1511) entrega a Diego de Herrera, clérigo presbítero, canónigo de la catedral de Canaria, el beneficio de la villa de San Cristóbal de La Laguna, con las condiciones establecidas en el poder dado a Fonte. En dicho poder se ordena que la entrega se hará conforme al memorial firmado por Sancho Benítez, arcediano de Fuerteventura, y que el tiempo de arrendamiento será de dos años y un precio de 60 ducados anuales.

Legajo nº. 188, f. 788.

86 1512, enero, 26

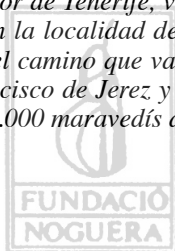
Jerónimo de Valdés, vecino y regidor de Tenerife, vende a Jaime Joven, vecino de la isla, una esclava de color llamada María, de unos veinticinco años aproximadamente, más una hija suya de unos dos años. Precio de venta 40 ducados de oro.

Legajo nº. 187, f. 86.

- 87** 1512, marzo, 20
Mateo Juan Carbón *da su poder a Ana Serrana, su mujer, para que entienda en todos sus asuntos.*
Legajo nº. 5, f. 318.
- 88** 1512, abril, 14
García de Córdoba, labrador, vecino de la isla, como principal deudor, y Martín Sánchez, como su fiador, se concertan con Jaime Joven, vecino de la isla, para lo siguiente: se comprometen a entregar a Jaime Joven todas las conchas que sacaren desde el día de la fecha hasta un mes cumplido; por cada una de las conchas le pagarán 50 maravedís de la moneda de Tenerife. [Al final del documento, y después de la fecha, Jaime Joven indica que habrán de darle las conchas igual a como se habían concertado los citados Córdoba y Sánchez con Francisco Mirón y Gabriel Mas.]
Legajo nº. 5, f. 328.
- 89** 1512, abril, 17
Rafael Fonte, *vecino de la isla, arrienda a Lope de Aguirre, vecino de la isla, la mitad de la sierra del agua que tiene en La Orotava, con todas sus cosas a ella perteneciente, por espacio de un año, que comienza a correr desde el primero de abril. En dicho tiempo aserrará toda la madera que pudiere. Le pagará de renta 35 docenas de tablas de marca de media vara en ancho y doce pies de cumplido, pagándose las de cuatro en cuatro meses.*
Legajo nº. 5, f. 331.
- 90** 1512, mayo, 4
Rafael Fonte, *mercader catalán, vecino de la isla, entrega su poder a Jaime Joven, vecino de la isla, especialmente para que pueda ir a la isla de La Gomera y El Hierro a cobrar 1.750 arrobas de azúcar que Guillén Peraza está obligado a entregarle, según consta en un contrato que ambos hicieron. También le entrega el poder para que pueda contratar con el citado Peraza la compra de hasta 300 quintales de orchilla. Do todos los contratos y actuaciones Jaime Joven podrá dar cartas de pago y finiquito. El documento fue otorgado en la casa del teniente de gobernador, el licenciado Cristóbal Lebrón, en La Laguna. [Un documento en parecidos términos se encuentra en el folio 588 de este mismo legajo.]*
Legajo nº. 377, f. 382.
- 91** 1512, mayo, 5
Antonio Cereroles, *mercader catalán, otorga su poder a Antón Rodríguez, vecino de la isla, y a Jácome Catano, mercader, para que en razón de cierta probanza que tiene pueda actuar contra Hernando del Hoyo, vecino de la isla, en virtud de una carta de receptoría dada por la Audiencia de Granada.*
Legajo nº. 5, f. 115.
- 92** 1512, mayo, 25
Jaime Joven, *catalán, da su poder a Francisco de Sepúlveda, vecino de Tenerife, para que pueda cobrar de Juan de Vargas, vecino de Gran Canaria, 21.000 maravedís que le debe en virtud de un contrato público.*
Legajo nº. 5, f. 122.

- 93** 1512, junio, 26
Juan Martín de Trebejo, vecino de la isla, reconoce que ha recibido de Rafael Fonte, vecino de la isla, 250 ovejas buenas, por tiempo de dos años, que comenzaron a correr desde el día de San Juan que pasó. Precio: 84 carneros anuales, buenos y gordos, de no más de ocho meses. A entregar la renta anualmente en la villa de San Cristóbal por el día de San Juan de junio.
 Legajo nº. 5, f. 191.
- 94** 1512, julio, 21
Pedro de Párraga, vecino de la isla, y su mujer, Isabel González, venden a Rafael Font, catalán, vecino de la isla, la mitad de unas huertas que tienen en San Cristóbal, y una noria, con todos sus pertrechos y aparejos pertenecientes, con los siguientes linderos: con las huertas de don Pedro Fernández de Lugo, con Andrés Suárez Gallinato, regidor, y de la otra parte corral y huerta y casas y pozo de los vendedores, y con calle y camino que va a la dehesa y el barranco. Precio de venta, 30.000 maravedís.
 Legajo nº. 5, f. 219.
- 95** 1512, julio, 21
Rafael Fonte, vecino de Tenerife, declara que ha comprado a Pedro de Párraga y a su mujer la mitad de una huerta y noria que tenían en La Laguna, según consta en la carta de venta que se inserta (vid. documento anterior). A continuación, vendedor y comprador acudieron a la tierra adquirida, entraron en ella y, mirando hacia donde se pone el sol, partieron la parcela a la mitad, tomando como primer lindero desde la esquina donde se encontraba una casa, a mano derecha, en cuya vivienda residía Alonso Carretero, y como segundo lindero el barranco y el lugar donde se encontraban los árboles frutales. Se inserta el protocolo para la toma de posesión, incluyendo un sorteo entre ambos para ver qué mitad le corresponde a cada uno.
 Legajo nº. 6, f. 1028-1034.
- 96** 1512, julio, 23
Juan (...), mercader estante en la isla, traspasa a Rafael Fonte, catalán, 150.000 de la moneda de Canarias que Francisco de Lugo, vecino de la isla, le debe pagar en cierto plazo, según consta en contrato público de mayor cuantía que le entregó ante este escribano. Se lo cede a Fonte porque el catalán ya le había entregado el dinero.
 Legajo nº. 5, f. 225.
- 97** 1512, agosto, 9
Jerónimo Valdés, vecino y regidor de Tenerife, vende a Rafael Fonte unas tierras «de pan llevar» situadas en la localidad de Tacoronte, que lindan, por una parte, con las cabezadas del camino que va hacia Taoro, de otra con (roto), de otra con tierras de Francisco de Jerez y con otra con tierras de Gonzalo Mejía. Precio de venta: 110.000 maravedís de la moneda de Canarias.
 Legajo nº. 187, f. 265.

- 98** 1512, agosto, 15
Juan Ruíz de Berlanga, escribano público en la isla de Tenerife, vende a Rafael Fonte, mercader catalán, unas casas con su corral, que posee en la villa de San Cristóbal de La Laguna. El documento expresa los linderos de la casa. Precio de venta: 30 ducados de oro.
Legajo nº. 377, f. 767.
- 99** 1512, septiembre, 30
Pedro de Mirón [valenciano], estante en Tenerife, en nombre de Hernando Mirón, vecino y regidor de La Gomera, reclama a Alberto Giralдин, mercader florentino, vecino de Tenerife, 23.500 maravedís correspondientes al resto de cierto azúcar que le vendió. Por el poder que el citado Hernando le entregó se compromete a pagar a Antonio Joven, mercader, 50 arrobas de azúcar blanco, lealdado, debido a que Joven se las pagó en «dineros de contado», al precio de 400 maravedís cada arroba. A pagar en La Gomera, en el ingenio del citado Hernando, durante el mes de mayo del siguiente año.
Legajo nº. 188, f. 653.
- 100** 1512, octubre, 1
Juan Rodríguez, portugués y vecino de Tenerife, reconoce que debe a Rafael Fonte, mercader, vecino de la isla, sesenta fanegas de trigo bueno y limpio, que son en razón de un pedazo de tierra que le tiene arrendadas durante esta sementera. A pagar a lo largo del mes de julio del próximo año.
Legajo nº. 188, f. 472.
- 101** 1512, octubre, 11
Francisco de Lugo, vecino de la isla, vende a Giraldo de la Chavega, genovés, estante en la isla, presente, cinco esclavos (describe nombres, edad y procedencia). Precio de cada esclavo 15.000 maravedís de la moneda de la isla. El genovés los pagará a Rafael Fonte y Juan Romano, a los que Francisco de Lugo les debía entregar cierta cantidad en nombre del Adelantado (al margen indica que cada esclavo vale 15.500 maravedís).
Legajo nº. 5, f. 597.
- 102** 1512, diciembre, 14
Juan Lorenzo y Sebastián Alonso, aserradores y vecinos de Tenerife, se obligan con Rafael Fonte para hacerle 60 docenas de tablas de til, de las cuales 30 docenas serán de dos palmos de ancho y el resto de palmo y tres dedos de ancho, y todas de 10 pies de largo. Se comprometen a entregarlas durante el mes de mayo de 1513. Rafael Fonte les pagará a razón de 500 maravedís por docena en el caso de las primeras 30 y 440 maravedís por el resto.
Legajo nº. 188, f. 555.
- 103** 1512, diciembre, 29
Pero Martín, cantero y vecino de Tenerife, vende a Rafael Fonte un solar que tiene en la villa de San Cristóbal, que linda con casas y solares del comprador. Precio de venta 4.000 maravedís.
Legajo nº. 187, f. 72.

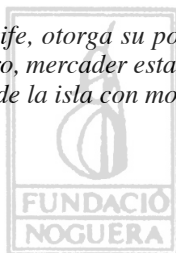

- 104** 1513, febrero, 19
 Gabriel Mas, *catalán estante en Tenerife, y el bachiller Góngora, en virtud del poder que tienen del comendador Lope de Conchillos, en la que les autoriza a ejecutar la merced real mediante la cual se le entregaba al citado Conchillos los bienes de extranjeros que superasen los 200.000 maravedís, demandan al genovés, vecino de Tenerife, Cristóbal de Ponte, la entrega de cierta cantidad de tierras y bienes. En el presente documento Cristóbal de Ponte se concierta con Gabriel Mas para entregarle 52 doblas de oro y así evitar la expropiación de bienes.*
 Legajo nº. 188, f. 579.
- 105** 1513, abril, 9
 Mateo Juan Carbón, *catalán, vecino de la isla, otorga poder general a Francisco Mirón, mercader valenciano, estante en Tenerife.*
 Legajo nº. 378, f. 220.
- 106** 1513, abril, 13
 Antón Joven, *mercader catalán, estante en la isla de Tenerife, hace su personero a Iserbat Castelín, comerciante flamenco estante en la isla de La Gomera. Le entrega su poder general para que entienda en todos sus asuntos en la citada isla.*
 Legajo nº. 378, f. 226.
- 107** 1513, abril, 31
El comendador Lope Conchillos, secretario del rey y miembro de su Consejo, declara que tiene una merced real por la cual todos los bienes de los extranjeros que superasen los 200.000 maravedís de valor se le entregarían a él. Ahora otorga su poder al bachiller Góngora y al catalán Gabriel Mas, para que cualquiera de ellos comparezca ante el señor Lope de Sosa, gobernador de la isla de Gran Canaria, o ante cualquier justicia, y puedan demandar todo lo relacionado con este asunto. El poder fue otorgado en Sevilla, estando en la ciudad el rey don Fernando, el 31 de abril de 1511. Se incorpora una carta de la reina dada en Valladolid el 29 de octubre de 1509, dirigida al gobernador de Gran Canaria, que recoge la merced hecha a Lope Conchillos. El documento fue copiado por Hernán Guerra, escribano en Tenerife, el 24 de enero de 1513. En virtud de estos documentos, Gabriel Mas declara que se ha concertado con Juan Fernández (...), portugués, para que este le entregue 25 ducados de oro porque sus bienes superan los citados 200.000 maravedís.
 Legajo nº. 378, f. 159.
- 108** 1513, mayo, 10
Francisco de Sepúlveda, vecino de Tenerife, como principal deudor, y Antonio Cereroles, mercader catalán, estante en la isla, como su fiador, reconocen que deben pagar al concejo y justicia de la isla, y a Juan Pérez de Zorroza, su mayordomo, 6.000 maravedís de la moneda de la isla, por la licencia concedida para que el primero pueda hacer 600 quintales de pez en los términos de Agache y Abona.
 Legajo nº. 6, f. 1146.

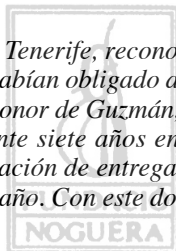

- 109** 1513, junio, 13
Fernando de Castro, estante en Tenerife, da su poder a Jaime Joven, vecino de la isla, para que pueda entender en todos sus pleitos, deudas y contratos que, por cualquier razón, tenga en la isla.
Legajo nº. 6, f. 1093.
- 110** 1513, junio, 20
Rafael Fonte, vecino de Tenerife, reconoce que debe entregar y pagar a Antonio Joven, mercader, estante, 300 arrobas de azúcar blanco, bueno y lealdado, porque se las ha comprado en dineros de contado. A entregar en la isla de La Gomera en junio del siguiente año.
Legajo nº. 6, f. 1214.
- 111** 1513, junio, 29
Diego López de Godoy, vecino de Tenerife, reconoce que debe dar y pagar a Antonio Joven, mercader estante en la isla, 20 arrobas de azúcar blanco, bueno y lealdado, porque se las ha comprado al precio de 550 (?) maravedís la arroba. A entregar el 15 de agosto siguiente.
Legajo nº. 6, f. 1215.
- 112** 1513, julio, 8
Rafael Fonte, mercader, vecino y regidor de la isla de Tenerife, da a renta a Diego de San Martín, también vecino, doce esclavos suyos cuyos nombres especifica (Francisco, Juan prieto, Juan desorejado, Abdalá moro, Francisco el moro, Gaspar desorejado, Rodrigo, Luis, Blas, Pate, Capitán y Barbasín). Se los entrega por un año, al precio de 8.000 maravedís por cada uno de los cuatro primeros y 7.000 por el resto. En total pagará por el arrendamiento 88.000 maravedís.
Legajo nº. 189, s.f.
- 113** 1513, julio, 12
Jaime Joven, vecino de la isla, otorga carta de finiquito a Diego Amarillo de todas las deudas que ha contraído, tanto de alimento como de ropa, y especialmente de cualquier mercancía que debiese a Rafael Fonte.
Legajo nº. 379, f. 523.
- 114** 1513, agosto, 11
Rafael Fonte, vecino y regidor de Tenerife, reconoce que vende, de buena voluntad, a Pedro de Párraga y a sus herederos, sin carga ni censo alguno, lo siguiente: una casa con una huerta que linda, de una parte, con huerta que fue de Pedro de Lugo y que ahora pertenece a Andrés F (...), de otra con huerta del citado Párraga y de otra con el barranco desde la esquina de una casa hasta el camino. Precio de venta 60 doblas de oro. Firma Rafael Font.
Legajo nº. 6, f. 1301.
- 115** 1513, agosto, 11
Pedro de Párraga, vecino de Tenerife, reconoce que ha recibido de Rafael Fonte, vecino y regidor, 95 doblas de oro de Bartolomé Benítez, también vecino y regidor, por unas casas y huertas que le vendió.
Legajo nº. 6, f. 1306. Documento deteriorado.

- 116** 1513, septiembre (?), 27
Juan Bordón y Simón (...), vecinos de la isla de Tenerife, venden a Jaime Joven una casa situada en el lugar de Santa Cruz por 10.000 maravedís.
 Legajo nº. 379, f. 955.
- 117** 1513, octubre, 19
Juan Gómez, cantero, vecino de la isla, se obliga a hacer a Rafael Fonte, vecino y regidor, una capilla en la iglesia que se está construyendo dedicada a San Francisco. La capilla se construirá, entrando por la puerta principal, a mano derecha, de 35 o 40 pies cuadrados, tomando como referencia el pie de fray Antonio, portero. El cantero se compromete a hacerla de cantería colorada, bien puesta, con cimientos fuertes, mientras que Fonte se obliga a facilitarle toda la piedra que fuera necesaria para la obra. La piedra se obtendrá de la cantera que poseen los frailes del monasterio de San Francisco. La capilla tendrá una portada de arco con bóveda de diez palmos de ancho y quince de alto para que desde ella se pueda ver la capilla mayor y los altares donde se dirán las misas. Rafael Fonte también le entregará la teja necesaria para cubrir la capilla y el cantero pondrá la cal con la que fortalecer la construcción. La capilla tendrá una ventana dirigida hacia la villa para que desde ella se pueda ver la ciudad. Juan Gómez se obliga a terminar la obra antes del día de Pascua Florida del año 1514, y reconoce que Rafael Fonte ya le ha entregado 65.000 maravedís y dos quintales de hierro.
 TARQUIS, Miguel y VIZCAYA, Antonio, *Documentos para la Historia del Arte en las Islas Canarias*. Tomo I, La Laguna, 1977, p. 152-153.
- 118** 1513, octubre, 18
Garpar Jorba, mercader estante en la isla de Tenerife, da su poder a Juan Correa, especialmente para que pueda demandar de Francisco Machicao [genovés], vecino de Gran Canaria, 25 doblas de oro que este último le debía, correspondiente al resto de un contrato público, de mayor cuantía, que se había firmado entre ellos. Correa podrá otorgar carta de pago y hacer cuanto considere oportuno para cobrar la deuda. Firma Gaspar Jorba.
 Legajo nº. 6, s.f.
- 119** 1513, octubre, 27
Gabriel Mas, estante en la isla de Tenerife, otorga su poder a Alonso Velásquez, procurador de causas, vecino de la isla, para que entienda en todos los asuntos que tiene pendientes.
 Legajo nº. 6, f. 1276.
- 120** 1513, noviembre, 5
Juan Márquez, vecino de Tenerife, otorga su poder a Jaime Joven, vecino de la isla, y a Bartolomé de Castro, mercader estante, especialmente para que puedan actuar ante el concejo de la isla con motivo de la provisión de una plaza de escribano público.
 Legajo nº. 6, s.f.

- 121** 1513, noviembre, 12
Francisco de Corvalán, vecino de Tenerife y regidor, vende a Rafael Fonte, vecino y regidor de la isla, 25 fanegas y media de tierras de riego, situadas en el valle de La Orotava y por un precio de 76.500 maravedís.
Legajo nº. 189, s.f.
- 122** 1514, marzo
Antoni Font, mercader estante en Tenerife, traspasa a Luis de Alarcón, presente en el momento de otorgar la escritura, 2.150 maravedís correspondientes a un contrato y obligación que tenía que pagar Juan Vázquez Parrondo, según constaban en un contrato anterior. Por la presente le da poder para que pueda cobrar dicha deuda.
Legajo nº. 7, f. 322.
- 123** 1514, mayo, 8
Rafael Fonte, vecino de Tenerife, otorga poder general a Manuel de Gibraleón, también vecino de la isla.
Legajo nº. 7, f. 443. Documento deteriorado.
- 124** 1514, mayo, 12
Juan Alfonso, aserrador, reconoce deber a Antón Fonte, mercader, estante, 60 cajas de laurel o til destinadas a contener azúcar, con unas dimensiones de seis palmos de ancho y dos de alto. El precio de cada caja se fija en 126 maravedís.
Legajo nº. 379, f. 288.
- 125** 1514, julio, 23
Rafael Fonte, vecino de Tenerife y regidor de su concejo, y Diego de San Martín, también vecino de la isla, otorgan, conjuntamente, su poder a Juan de la Fuente, mercader natural de Barcelona y estante en Sevilla, para que en nombre de los otorgantes pueda pagar a doña Leonor de Guzmán, duquesa de Medina Sidonia —a ella directamente o como tutora de sus hijos— 3.400 arrobas de azúcar blanco y lealdado. A entregar en uno de los ingenios de La Orotava, desde el día en que se firma esta obligación y en un plazo de siete años, a razón de 485 arrobas anuales. El acuerdo responde a la venta del ingenio y tierras de riego que la citada duquesa poseía en la localidad. El documento original se otorgó en La Laguna, en la casa del licenciado Valcárcel, pesquisidor de la isla de Tenerife, el 23 de julio de 1514. Firma Rafael Font. [En el folio 251 se encuentra otra copia de esta misma escritura, aunque en esta se aclara que el azúcar se empezará a entregar durante el mes de agosto de 1515.]
Legajo nº. 7, f. 45.
- 126** 1514, julio, 26
Diego de San Martín, vecino de Tenerife, reconoce con esta carta que él y Rafael Fonte, vecino y regidor, se habían obligado a dar y pagar a la señora duquesa de Medina Sidonia, doña Leonor de Guzmán, 3.400 arrobas de azúcar blanco, lealdado y entregado durante siete años en los ingenios de La Orotava. El contrato establecía la obligación de entregar 485 arrobas, 5 libras y 5 onzas a finales de agosto de cada año. Con este documento, el citado San Martín se

obliga, en exclusiva, a pagar el azúcar ya que él se las debía a Rafael Fonte por la venta de un ingenio azucarero y ciertas tierras que se encontraban en La Orotava. Por ello reconoce que Rafael Fonte no tendrá que pagar nada, dejándole libre de toda obligación. Así mismo, hipoteca a favor de Rafael Fonte el ingenio con todo lo que le pertenece, cuyos linderos son la calle real, tierras de propio San Martín y plantación de (...), junto con 38 fanegas de tierras de regadío y 12 fanegas de secano situadas en el mismo lugar. Este conjunto de bienes permanecerá en poder de San Martín hasta que se haga efectivo el pago de la deuda contraída con la duquesa de Medina Sidonia.
Legajo nº. 7, f. 286.

127 1514, agosto, 4

Rafael Fonte, vecino y regidor, entrega en arrendamiento a Juan Morillo, vecino de la isla, 20 fanegas de secano situadas en Tacoronte. El plazo del arriendo es por nueve años, y en ellos el citado Morillo se compromete a pagar 80 fanegas de trigo anuales además de poner en cultivo tres fanegas de tierra. El propietario le entrega, también, dos yuntas de bueyes y tres vacas para que las utilice en su trabajo.
Legajo nº. 189, s.f.

128 1514, agosto, 12

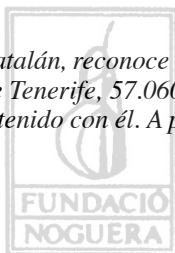
Jaime Joven, mercader, vecino de Tenerife, reconoce que Juan Márquez, escribano, le ha pagado 50 fanegas de cebada que le debía en nombre de Lope Vallejo, vecino de la isla y alguacil mayor de La Palma. El origen de la deuda se encuentra en la venta de 60 fanegas de tierra de secano, situadas en el término de Taoro, que Vallejo enajenó a favor del citado Márquez ante el escribano Sebastián Páez; después Lope Vallejo traspasó a Jaime Joven lo que había obtenido por la venta debido a una deuda que anteriormente había contraído con él.
Legajo nº. 7, f. 267.

129 1514, agosto, 20

Juan Antón, portugués, vecino de Tenerife, reconoce que debe pagar a Rafael Fonte, vecino y regidor, 100 docenas de tablas para construir cajas de azúcar. La madera tendrá que se de til, de las que 75 docenas serán de 12 pies de largo y dos pies de ancho, y las otras 25 docenas de 10 pies de largo y un palmo de ancho. Entregará las cajas en Taoro durante el mes de enero del año 1515. El 17 de noviembre de 1515, ante el escribano Antón de Vallejo, se presentó Rafael Fonte y declaró que el citado Juan Antón le había entregado todas las cajas. Firma como Rafael Font.
Legajo nº. 7, f. 290.

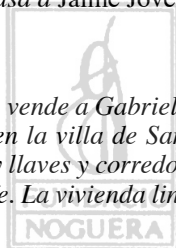
130 1514, septiembre, 23

Mateo Juan Carbón, mercader catalán, reconoce que debe a Rafael Fonte, también catalán, vecino y regidor de Tenerife, 57.060 maravedís debido a un resto de cuentas y compañía que ha tenido con él. A pagar en dinero de contado en un plazo de seis meses.
Legajo nº. 379, f. 634.

- 131** 1514, septiembre, 23
Rafael Fonte, *vecino de Tenerife y regidor, hace su procurador y da poder general a Antonio Joven, mercader estante en la isla, para que pueda entender en todos sus asuntos. Firma Rafael Fonte.*
Legajo nº. 7, f. 232.
- 132** 1514, septiembre, 23
Rafael Fonte, *vecino de Tenerife y regidor, hace su procurador y da poder general a Antonio Fonte, su sobrino, estante en la isla, para que pueda entender en todos sus asuntos. Firma Rafael Fonte.*
Legajo nº. 7, f. 234.
- 133** 1514, septiembre, 29
Rafael Fonte, *vecino de Tenerife y regidor, hace su procurador y da poder general a Jaime Joven, mercader, vecino de la isla, para que pueda entender en todos sus asuntos. Firma Rafael Fonte.*
Legajo nº. 7, f. 235.
- 134** 1514, octubre, 5
Juan Ruiz de Berlanga, escribano público, vecino de Tenerife, reconoce que debe a Antonio Joven 16.000 maravedís porque sale a pagarlos en nombre de Bernardo Escarlati, mercader florentino, a quien el citado Berlanga se los debía porque, a su vez, el florentino se obligó a pagárselos a Juan Romano por cierta ropa que le había comprado.
Legajo nº. 379, f. 654.
- 135** 1514, noviembre, 6
Jaime Joven *entrega a partido a Juan Francisco y Juan Álvarez, vecinos de Tenerife, cincuenta fanegas de tierra que posee en La Laguna. La parcela linda con tierras del regidor Hernando del Hoyo y con el camino real. Se la entrega para que la planten de viña, además de ciertos árboles frutales (higueras, duraznos, almendros, etc.). El arriendo será por tres años. En el primero cercarán un tercio de la parcela con los árboles que planten, y el resto a razón de otro tercio cada año.*
Legajo nº. 379, f. 875. Documento deteriorado.
- 136** 1515, enero, 20
Duarte Fernández Lordelo, portugués, vecino de Tenerife, reconoce que vende a Jaime Joven, vecino de la isla, y a sus herederos una viña que tiene en el lugar de Icod, que linda, por la parte de por arriba, con la iglesia del lugar, por abajo con tierras del gobernador y por los lados con el camino que va hacia el ingenio del Adelantado. Además le vende unas tierras de secano situadas en el malpaís de Icod, que son unas 60 fanegas, que lindan, de una parte, con el monte, de la otra con el camino real y de otra con las tierras de Juan Siverio. También le vende otra parcela de 60 fanegas de secano situada en Adeje, junto a las fortalezas. El precio de venta de todo es de 50 doblas de oro castellanias, valoradas cada una de ellas en 500 ? maravedís de la moneda de Tenerife.
Legajo nº. 7, f. 395.

- 137** 1515, marzo, 28
Pedro Fernández de Lugo, vecino de Tenerife, de una parte, y Jaime Joven, también vecino, de otra, acuerdan que el citado Pedro venderá a Jaime Joven una cierta cantidad de azúcar blanco, bueno y lealdado (el deterioro del documento impide leer la cantidad).
 Legajo nº. 7, s.f.
- 138** 1515, abril, 28
Jaime Joven, vecino de Tenerife, da su poder a Antonio Fonte, mercader estante en la isla, especialmente para que en su nombre pueda demandar y recibir de la mujer de Duarte Fernández de Lordelo, portugués, la venta de una viña que el citado Duarte le vendió en Icod (expresa los linderos ya indicados en el documento anterior). También para que reciba unas tierras que le vendió situadas en el malpaís de Icod y en Adeje. Por tanto, le entrega su poder para reclamar a la mujer de Duarte Lordelo la citada viña y las 120 fanegas de tierra que componen el resto de propiedades adquiridas.
 Legajo nº. 7, f. 488.
- 139** 1515, mayo, 25
Gonzalo Anes, portugués, vecino de Tenerife, en Daute, donde tiene su ingenio de azúcar, da su poder a Rafael Fonte, vecino de Cádiz, ausente, especialmente para que pueda recaudar y recibir de Simón Corzo, genovés, dieciséis cajas de azúcar blanco, bueno y lealdado que el citado Gonzalo le entregó en la isla de Tenerife, cargadas en la caleta de Garachico, para que las llevase a Génova.
 Legajo nº. 7, f. 505.
- 140** 1515, junio, 15
Gonzalo Muñoz, vecino de Tenerife, vende a Jaime Joven, también vecino de la isla, unas casas con su corral, con sus llaves y cerradura, que tiene en la villa de San Cristóbal, que linda por tres partes con la calle real y por otra con casas y corrales de Pedro Guillén, mercader. Precio de venta 52.500 maravedís de la moneda de Canarias.
 Legajo nº. 7, f. 510.
- 141** 1515, junio, 16
Gonzalo Muñoz, vecino de Tenerife, otorga su poder a Diego del Castillo, también vecino de la isla, especialmente para que entregue unas casas que tiene en San Cristóbal a Jaime Joven o a quien tuviera su poder, porque se las ha vendido al precio de 52.500 maravedís de la moneda de Canarias, cantidad que ya le ha entregado y pagado. El día 18 del mismo mes el escribano deja constancia de la entrega de la citada casa a Jaime Joven.
 Legajo nº. 7, f. 515.
- 142** 1515, julio, 4
Jaime Joven, vecino de Tenerife, vende a Gabriel Martín (?), también vecino de la isla, unas casas que tiene en la villa de San Cristóbal, en la que hay cinco morales, corrales, puertas y llaves y corredores, según las compró de Gonzalo Muñoz, vecino de Tenerife. La vivienda linda con la calle real y con la casa

y corrales de Pero Guillén. Se la vende sin carga de censo ni de tributo y por un precio de 52.500 maravedís de la moneda corriente de la isla.
Legajo nº. 7, f. 520.

143 1515, julio, 17

Juan Folquin, mercader florentino, vecino de Tenerife, hace su procurador a Jaime Joven, mercader, vecino de la isla, para que entienda en todos sus asuntos. Firma Joham Folquin.
Legajo nº. 7, f. 300.

144 1515, agosto, 3

Jaime Joven, mercader, vecino de Tenerife, hace su procurador y da su poder general a Antonio Joven, mercader estante en la isla.
Legajo nº. 7, f. 301.

145 1515, noviembre, 21

Jaime Joven, mercader, vecino de Tenerife, da su poder a Antón Ponce, mercader estante en la isla, especialmente para que pueda cobrar de Juan Fernández, almocrebe, 5.000 maravedís, y de Luis García, también almocrebe, otros 5.500 maravedís, cantidades que ambos le deben por contratos que habían firmado con él (firma Jaime Joven).
Legajo nº. 7, f. 983. Numeración antigua.

146 1515, sm, 19

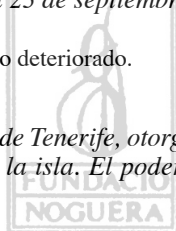
En Icod [de los Vinos], en la fecha indicada y en presencia de Juan Rodríguez, escribano público del lugar, compareció Duarte Fernández de Lordelo, portugués, vecino de la isla, para decir que él y su mujer vendieron a Jaime Joven, también vecino, una viña en Icod, que linda, por arriba, con la iglesia del lugar, por abajo con tierras del gobernador y por los lados con el camino que va hacia el ingenio del Adelantado. Declara, además, que le vendieron unas tierras en el malpaís de Icod, que lindan, de una parte, con la montaña, de otra con el camino real y de otra con las tierras de Juan Siverio. También le vendieron unas tierras que tenían en Adeje, junto a las fortalezas. Ahora Antonio Fonte, en nombre del citado Jaime Joven, toma posesión de las mencionadas tierras y viñas, en compañía del escribano y del vendedor. Se inserta el poder que Jaime Joven entregó a Antón Fonte para recibir las tierras compradas a Lordelo.
Legajo nº. 2025, s.f.

147 1516, enero, 7

Antonio Fonte, en nombre de Rafael Fonte, su tío, y en virtud del poder que de él tiene [se incorpora el testimonio del escribano Antón de Vallejo confirmando que el poder fue otorgado el 23 de septiembre de 1514], designa como procurador a Antón de Vallejo.
Legajo nº. 8, f. 225. Documento deteriorado.

148 1516, enero, 21

Juan Folquín, florentino, vecino de Tenerife, otorga carta de poder general a Jaime Joven, mercader, vecino de la isla. El poder fue entregado el 17 de julio de

1515. En virtud de este poder, Jaime Joven nombra como su procurador a Francisco de Sepúlveda, vecino de la isla, especialmente para que pueda cobrar de Francisco Mirón o de sus herederos, 69.975 maravedís que debía al citado Juan Folquín. El origen de la deuda se encuentra en cierto traspaso que los mercaderes Juan Romano, Juan Alberto Giraldín y Francisco Giraldín, su hermano, hicieron a Bernardo Escarlati, mercader florentino, de todos los paños, sedas y lienzos que tenían. A su vez, Bernardo Escarlati traspasó estas deudas a Juan Folquín para que las cobrase.

Legajo nº. 8, f. 135.

149 1516, septiembre, 6

Gaspar Jorben (sic), mercader catalán estante en Tenerife, hace su procurador a Antonio Joven, también mercader catalán estante en la isla. Le da poder general para que entienda en todos sus asuntos.

Legajo nº. 8, f. 406.

150 1516, noviembre, 19

Rafael Fonte, vecino y regidor, otorga su poder a Juan Monserrat y a Bernal de Almeralle, mercaderes estantes en la isla de Gran Canaria, especialmente para que en su nombre notificasen a Antonio de Arnao, genovés, también vecino de Gran Canaria, unos documentos de «renunciación» que tiene contra el citado genovés. El origen de esos documentos se encuentra en la renuncia que hizo el Adelantado de Canarias a favor de Rafael Fonte, y por ellos se deduce que Arnao fue condenado a pagar al Adelantado 700.000 maravedís, deuda que ahora ha pasado a favor de Rafael Fonte. Y para que Arnao no alegue ignorancia sobre este asunto ni pueda recurrirlo, Rafael Fonte entrega este poder a los ya citados para que puedan hacer todas las diligencias necesarias sobre este asunto.

Legajo nº. 8, s.f.

151 1516, noviembre, 21

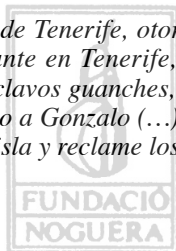
Diego de Torres, vecino de Tenerife, vende a Rafael Fonte, vecino y regidor, un sitio y asiento de solar que tiene en la villa de San Cristóbal, libre de censos y cargas, y plantado de árboles frutales. La parcela linda, por un lado, con la calle real, por otro con casas del citado Rafael Fonte, por otra con casas, patio y corral de Francisco Jerez y por otra con casas y corral del vendedor. Precio de venta 30.000 maravedís, los cuales Rafael Fonte ha entregado y pagado. Sigue el documento de toma de posesión por parte de Rafael Fonte, describiéndose la ceremonia que se realizó al efecto.

Legajo nº. 8, s.f.

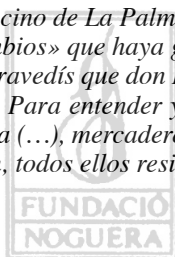
152 1517, febrero, 7

Jaime Joven, mercader, vecino de Tenerife, otorga su poder a Fernando Jayan, vecino de La Palma y estante en Tenerife, especialmente para que pueda cobrar en La Palma dos esclavos guanches, uno llamado Francisco y el otro Alonso, que había comprado a Gonzalo (...). Le autoriza a que se presente a las autoridades de aquella isla y reclame los esclavos que ha comprado.

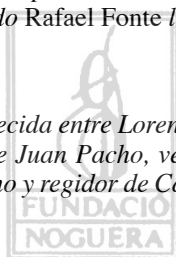
Legajo nº. 8, f. 601.

- 153** 1517, febrero, 22
 Antonio Joven y Antón Fonte, *mercaderes estantes en Tenerife, se concertan para pagar a Pedro de Vergara, vecino y alguacil mayor de la isla, mil ducados de oro nuevos, valorados cada uno en 375 maravedís, además de 425 doblas de oro castellanas «del cuño de la banda», valoradas cada una en 365 maravedís. La deuda la han contraído por la compra de veinticinco esclavos negros, entre los cuales había adultos y niños. Los esclavos proceden de una venta que Pedro de Lugo hizo al citado Pedro de Vergara. Se comprometen a pagar esta cantidad en Cádiz, para lo cual han dado una cédula de cambio dirigida a Miguel y Rafael Fonte, tíos de los otorgantes.*
 Legajo nº. 8, f. 605.
- 154** 1517, marzo, 16
 Juan Alberto Giraldín, *mercader florentino, y Antonio Joven, mercader catalán (sic), vecino de Tenerife, acuerdan lo siguiente. El primero hace donación «para siempre jamás» a Gaspar Catano, hijo de Jácome Catano [genovés], vecino de la isla, de 25 fanegas de tierra de secano situadas en el Cercadillo, en La Orotava. Las tierras lindan, en su parte de arriba, con el barranco hondo, y por la parte de abajo con tierras de Pero Gómez, del citado Jácome Catano y la ladera de Acentejo. Estas tierras fueron dadas a Juan Alberto por el gobernador durante el repartimiento de la isla. Por su parte, Antonio Joven también le entrega otras 25 fanegas de tierra de secano que recibió en el repartimiento y situadas en el mismo lugar. Ambos donan estas tierras en razón de las «muchas honras y buenas obras» que han recibido del ya citado Jácome Catano.*
 Legajo nº. 8, f. 625.
- 155** 1517, junio, 13
 Jaime Joven, *mercader vecino de Tenerife, da su poder a Esteban Fernández, procurador de causas y vecino de La Palma, especialmente para que pueda reclamar en la citada isla dos esclavos guanches —uno llamado Francisco Rodríguez y el otro Alonso— que había comprado en almoneda pública a Gonzalo Rodríguez.*
 Legajo nº. 8, f. 820.
- 156** 1517, julio, 3
 Pedro de Lugo, *vecino de la isla, reconoce que había entregado a Jaime Joven, mediante escritura pública, una obligación en la que se comprometía a pagarle 450 doblas en determinados plazos. Por este documento reconoce que dicho plazo ha pasado y que aún le debe 90 doblas de oro; por ello ha pedido a Rafael Spínola, regidor y vecino de La Palma, que pagase esta deuda con los «intereses, cambios y recambios» que haya generado. Rafael Spínola tomará el dinero de los 300.000 maravedís que don Pedro tiene, para el año 1518, en su hacienda de Los Sauces. Para entender y resolver todo este asunto da su poder a Gaspar Miguella y a (...), mercaderes valencianos, y a Iohan (sic) de la Fuente, mercader catalán, todos ellos residentes en Sevilla.*
 Legajo nº. 8, f. 833.

- 157** 1517, julio, 3
Alonso Fernández de Lugo, Adelantado de Canarias, reconoce que Pedro de Lugo, su hijo, otorgó a Jaime Joven un reconocimiento de deuda en la que se comprometía a pagarle 450 doblas en determinados plazos. Con este documento autoriza a Rafael Spínola, regidor y vecino de La Palma, para que entregue 150 doblas, más los intereses que haya generado, a Rafael Fonte, vecino y regidor de Tenerife. El dinero lo obtendrá de las mil arrobas de azúcar que anualmente le da su ingenio de Los Sauces, pagándose esta cantidad en la zafra que se hará en 1519. Como en el documento anterior, entrega su poder a Gaspar Miguella y a (...), mercaderes valencianos, y a Iohan (sic) de la Fuente, mercader catalán, todos ellos residentes en Sevilla. [En parecidos términos, y con la misma fecha, en los folios 835 y 836.]
 Legajo nº. 8, f. 834.
- 158** 1517, julio, 13
Jaime Joven, mercader vecino de Tenerife, reconoce en el presente documento que entrega a censo enfiteútico a Juan Martín, portugués y vecino de la isla, 100 fanegas de tierra de secano que posee en Acentejo. Las tierras lindan, por una parte, con el camino donde comienzan dichas tierras y hasta unos brezos que están junto a la venta vieja y desde allí hasta las tierras de Francisco Joven. El censo comienza desde la firma de este documento y su duración es indefinida, pagando por ellas 6.000 maravedís anuales de la moneda de Tenerife. El pago se efectuará en efectivo al finalizar cada anualidad. Firma como testigo Lucano Riberol. Rúbrica de Jaime Joven.
 Legajo nº. 8, f. 855.
- 159** 1517, septiembre (?), 1
Jerónimo Valdés, vecino de Tenerife, y Jaime Joven como fiador, se obligan a pagar a Silvestre Pinelo, mercader genovés estante en la isla, 20 ducados de oro que este había prestado a Valdés por «placer y buena obra». A pagar en efectivo desde el día de la fecha y hasta el mes de enero de 1518.
 Legajo nº. 8, f. 767.
- 160** 1517, sm, 3
Lorenzo Alonso, vecino de Tenerife, declara ante el escribano que el gobernador y repartidor de la isla, Alonso Fernández de Lugo, le entregó en repartimiento un herido para hacer un molino de pan. Para construir dicho molino necesitó mucho dinero y como él no podía terminarlo se asoció con Rafael Fonte para que el mercader catalán le diese una cantidad de dinero a cambio de una parte del herido y molino de pan. Hasta el momento se había gastado 20 doblas de las cuales el citado Rafael Fonte le ha dado la mitad.
 Legajo nº. 8, s. f.
- 161** 1518, febrero, 22
Escritura de la compañía establecida entre Lorenzo García, vecino de Cádiz, García González (en nombre de Juan Pacho, vecino de Tenerife) y Paula Fonte, mujer de Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz. Este última actúa en nombre

de Garpar Jorba, catalán establecido en Tenerife. La compañía tendrá una duración de dos años (desde el 1 de enero de 1518 al 1 de enero de 1520). Lorenzo García permanecerá en Cádiz donde estará preparado para recibir y proveer cualquier mercancía, y para demandar de Juan Pacho y Gaspar Jorba, que estarán en Tenerife, que, al final del contrato, vengan a Cádiz a rendir cuentas. Cada uno de los miembros de la compañía pondrá 333 y un tercio de ducados. De toda la ropa que tomase Lorenzo García a cuenta de la compañía los otros dos responderán conjuntamente, lo cual también ha de entenderse a las que tomasen desde el 1 de septiembre de 1517, en las que se incluyen tres partidas: una de presillas, una de paños de Gales y otra de Ruan (?). Juan Pacho y Gaspar Jorba no tendrán otras contrataciones fuera de la compañía, excepto en todo lo relacionado con el cobro de deudas. La casa de la compañía en Tenerife será servida por dos mozos y la mujer del citado Juan Pacho o una esclava de su servicio. Han de comprar azúcar, trigo, cebada, miel, cera, esclavos, pez y otros productos para destinarlos a la comercialización, y tendrán que pagarlos con ropas, dinero en efectivo o cédulas de cambio.

Legajo n.º. 191, s.f.

162 1518, mayo, 26

De una parte Bartolomé Benítez, Rafael Fonte y Pedro de Lugo, regidores de la isla de Tenerife, y de otra Lorenzo Báez, gallego, estante en la isla, reconocen que se han concertado para sacar cierta agua del río de La Orotava y hacer y repartir las acequias de dicha agua, con las siguientes condiciones: Primero, Lorenzo Báez se obliga a tomar para Fonte y los otros regidores el «agua grande» de La Orotava, encima de la madre del agua, por el barranco arriba, en el lugar señalado o en otro si se encontrara un lugar mejor. Allí hará la madre y madero fuerte, fijo y de argamasa, de tal forma que no lo pueda llevar ninguna avenida de agua. En segundo lugar, desde dicha madre y tomadero de agua, tanto de las grandes como de las menores y manantiales del barranco, han de ir por encima del cerro que está sobre dicho barranco, y desde allí por un pino que está encima (...), de tal forma que la acequia sea fija y firme, para que el agua pueda pasar sin perderse ni rezumar. Tercero, que la toma de dicha madre de agua la haga fuerte y de tal manera que no rezume agua ninguna ni se pierda por el barranco. Cuarto, que la toma de las canales desde el dicho barranco hasta las canales que ahora están nuevamente puestas, que sean firmes y fuertes, hechas de cal, arena y argamasa, fortaleciendo todas las canales de tal forma que queden fijas y firmes. Quinto, que se saque el agua que llaman de Pero Gil, por su acequia (...). Sexto, que los nacimientos de dicha agua, así de la principal como de las otras, sean limpios de tal forma que el ganado no los ensucie ni el agua disminuya o deje de fluir. Siguen un conjunto de cláusulas (hasta doce) que terminan con el compromiso del citado Lorenzo Báez de comenzar las obras antes de diciembre de 1518 y de los contratantes al pago de 300 doblas de oro por el trabajo que se realice.

Legajo n.º. 9, f. 26-29.

163 1518, julio, 29

Pedro de Vera, vecino de Tenerife, vende a Antonio Fonte, también vecino, dos cahíces de tierra de secano, sembrada de cereales, situada en Tacoronte (norte de Tenerife). El precio de venta es de 32 doblas.

Legajo nº. 191, s.f.

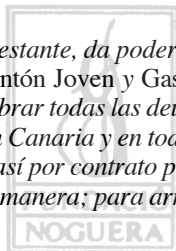
164 1518, julio, 30

De una parte Alonso Fernández de Lugo, gobernador y adelantado de Canarias, y de otra Rafael Fonte, vecino y regidor de la isla, se concertan de la siguiente forma. Primero, que el citado gobernador entregará a partido a Rafael Fonte todo su heredamiento del Realejo, es decir, el ingenio con sus casas de purgar y con todas sus tierras y aguas que le pertenecen y con todas las cañas de azúcar que están plantadas, además de un molino de pan, viñas, huertas y tributos. En segundo lugar, el adelantado entrega todo el heredamiento descrito por un tiempo de nueve años, que comenzarán a contar desde principios de 1520, y con la condición de que Rafael Fonte habrá de poner, a su costa, cañas de azúcar en el heredamiento ya desde 1519. Tercero, Rafael Fonte se obliga a hacer o mantener todos los edificios y acequias que fueran necesarias para la hacienda, aunque esas obras las hará a costa del adelantado, que se obliga a pagarlas. Esas obras las podrá hacer de tres en tres años hasta acabar el arrendamiento. En cuarto lugar, el adelantado se obliga a dar a Rafael Fonte las cañas que se plantarán en 1519, pero si llegado el momento no se las diere, Fonte podrá comprarlas a un precio de 100 doblas de oro que, luego, el adelantado se obligará a pagarlo dejando para Fonte, cada año, un tercio de lo que le corresponda. Quinto, que desde el «cabo del heredamiento viniendo hacia La Orotava», donde ahora se pasa el agua, el adelantado se compromete a dar a Fonte todas las tierras que le fueran necesarias para plantarlas de cañas; pero si no se las diere, Rafael Fonte podrá comprarlas o arrendarlas a costa del adelantado, que se compromete a pagarlas. Sexto, si algún año hubiese vecinos de fuera que quisieran moler en el citado ingenio, Rafael Fonte lo autorizará sin que de ello el adelantado lleve maquila alguna, y siempre que de esa molienda no se derive ningún perjuicio a la hacienda. Séptimo, el adelantado podrá tener una persona en el momento de la molienda para que pueda llevar la cuenta del azúcar que se hiciese. Octavo, que Rafael Fonte pueda poner los oficiales o los trabajadores que considerase necesarios para la molienda, siempre en número suficiente, respetando que los purgadores y refinadores sean maestros en su oficio. Noveno, que de todo el azúcar blanco que se obtuviere en el heredamiento del Realejo, la mitad sera para el adelantado y la otra mitad para Fonte. Las espumas, reespumas y remieles serán exclusivamente para Fonte, y ello en razón de los gastos que tendrá en hacer y mantener la hacienda. Cada uno de ellos estará obligado a pagar el diezmo que les corresponda. Décimo, el adelantado no podrá impedir ni estorbar a Fonte en la administración de la hacienda. Undécimo, Rafael Fonte podrá hacer a costa del adelantado un corral para la leña, edificación que el adelantado se compromete a pagar a lo largo de los tres primeros años. Así mismo, podrá hacer una casa en la hacienda para que viva en ella si así

lo desea, pero en el lugar que al adelantado le pareciere mejor. Siguen una serie de cláusulas (hasta veintitrés) que terminan con el compromiso de Rafael Fonte de entregar la hacienda, al finalizar los nueve años, libre y sin embargo alguno. El documento lo firman el adelantado y Rafael Fonte.

Legajo nº. 9, f. 3-9.

- 165** 1518, agosto, 8
Antonio Cereroles, mercader estante, entrega poder general a Martín de Ibarra, vecino de la isla de La Palma, para que entienda en todos sus asuntos en aquella isla.
Legajo nº. 9, f. 148.
- 166** 1518, agosto, 10
Alonso Fernández de Lugo, adelantado de Canarias, reconoce a Andrés Suárez Gallinato, regidor, y a Antón Joven, vecino de la isla, que se obliga a pagar a Rafael Fonte, vecino, 500 ducados de oro, a ciertos plazos y de cierta forma. Por el presente documento se compromete a pagar los citados 500 ducados, de tal forma que no sea exigida a los citados Andrés y Antón ninguna deuda. Para garantizar su compromiso hipoteca todo el azúcar que se hiciese en los ingenios que tiene en Los Realejos y en la isla de La Palma, obligándose a no vender azúcar hasta que no haya pagado a Fontes los 500 ducados de oro. El documento lo firma el adelantado y entre los testigos se encuentra el mercader Juan Alberto Giraldín.
Legajo nº. 9, f. 17.
- 167** 1518, agosto, 23
Antonio de Cereroles, mercader estante en Tenerife, hace su personero para que entienda en todos sus asuntos a Francisco de Sepúlveda, estante en la isla de Gran Canaria.
Legajo nº. 9, f. 74.
- 168** 1518, septiembre, 25
Bartolomé Benítez, vecino y regidor, otorga su poder a Rafael Fonte, vecino y regidor de Cádiz, a Juan de la Fuente, mercader tratante en la ciudad de Sevilla, a su primo Francisco de las Casas, a García de Baltasar, estante en la Corte, y a su sobrino Juan Benítez, para que se presenten ante la reina doña Juana y ante los señores del Consejo y Chancillería y entiendan en la demanda de 1.066 doblas de oro castellanas que le correspondieron por el remate de unos bienes que fueron de Guillén Peraza de Ayala.
Legajo nº. 9, f. 67.
- 169** 1518, diciembre, 11
Antón Fonte, mercader catalán, estante, da poder especial y general a Enrique Puy Resomy, su hermano, y a Antón Joven y Gaspar Mateo, sus primos, ausentes, para resolver los pleitos y cobrar todas las deudas, maravedís, y otras cosas que en las islas de Tenerife, Gran Canaria y en todas las otras islas de este obispado de Canaria le sean debidas, así por contrato público, albalaes, sentencias, cuentas corrientes, como en otra manera; para arrendar, atributar y acensuar todas

las tierras, posesiones, heredamientos y otros bienes que tiene en Tenerife y en las otras islas; y para revocar todos los poderes que haya otorgado antes de este. Testigos: Johan Montserrat, catalán, Rodrigo Fernández, Gonzalo de Jaén y Marcos Cuadrado, vecinos y estantes. Firma Antón Fonte.

Fontes XXXII, doc. n.º. 13, f. 480r.

170 1519, enero, 14

Gabriel Mas, vecino, declara haber recibido de Juan de Palacios, mercader, presente, 19 doblas de oro. Palacios se las pagó por Pedro Yanes, herrero, vecino, como su fiador, por un contrato público ejecutorio que de las dichas doblas le otorgó ante el presente escribano. Testigos: Micael Juan Mas, Diego García y Miguel de Almonte, vecinos y estantes. Firma Gabriel Mas.

Fontes XXXII, doc. n.º. 23, f. 545r.

171 1519, enero, 29

Estando junto a unas casas, en la villa de San Cristóbal, lindantes con casas de Jaime Joven, el Viejo, con Jaime Joven, el Mozo, con el barranco y arroyo, y con la calle real, presente Mateo Juan Carbón, vecino, y ante Juan Márquez, escribano público, y de los testigos, comparece Antón Joven, como procurador de Rafael Fonte, regidor, según carta de poder que presentó, y dice que Mateo Juan Carbón había vendido a Rafael Fonte dichas casas por precio de 250 doblas de oro, de las que se dio por contento según consta por la carta de venta ante dicho escribano. En consecuencia pide se le dé la tenencia y posesión de las casas. Mateo Juan Carbón le da la posesión de la forma acostumbrada. Testigos: Antonio Cereroles y Jaime de Santa Fe. Va inserta la carta de poder: Rafael Fonte, vecino y regidor, da poder especial y general a Antón Joven, Antón Fonte y Gaspar Mateos, sus sobrinos, para resolver los pleitos y para cobrar los maravedís y otras cosas que en Tenerife o en las otras islas le sean debidas, así por contratos públicos, albalaes, sentencias, como por tributos, arrendamientos, rentas y aloqueres, o en otra manera. También para tratar, regir y administrar todos sus bienes, hacienda y posesiones en las islas Canarias, en tal manera que de todo ello y de los frutos, rentas y aloqueres de sus bienes, uso y trato de mercader, puedan hacer todo lo que quisieren, y, si fuera necesario, los puedan arrendar, atributar y acensuar. Hecha la carta en la villa de Santa Cruz, que es en el puerto principal de Tenerife, a 12 de agosto de 1518. Testigos: Gaspar Jorba, Bartolomé Fernández, Gonzalo Yanes de Daute y Martín Rodríguez, vecinos. Rafael Fonte. Juan Márquez, escribano público, firma y signa.

Fontes XXXII, doc. n.º. 29, f. 538r.

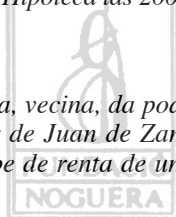
172 1519, febrero, 8

Juan Soxan, mercader, estante, dice que en la ciudad de Cádiz se querelló contra Juan Albarracín porque lo había acuchillado, sobre lo que hay proceso ante la Justicia y ante los jueces eclesiásticos de Cádiz. Por la presente lo perdona del delito y da por ningunas todas las acusaciones y procesos que contra Albarracín ante las dichas justicias haya hecho. Testigos Nicolás de Aramburo, Antonio Cereroles y Antón Joven, estantes.

Fontes XXXII, doc. n.º. 34, fol. 537r.

- 173** 1519, febrero, 8
Juan Albarracín, vecino de la ciudad de Cádiz, estante, dice que Elvira Sánchez, su mujer, presente, se ausentó de su poder con Juan Soxan, catalán, estante en Tenerife, sin su licencia, y se vino a esta isla de Canaria; ante tales hechos se querelló a la Justicia y Hermandad de Castilla contra su mujer y Juan Soxan, porque, además del delito de adulterio, le robaron los bienes y hacienda que tenía en su casa en compañía de su mujer, y le fueron dadas cartas de justicia contra ellos para que los prendiesen y, presos con todos los bienes que fuesen hallados, fueran remitidos a la cárcel pública de la villa de puerto Real, jurisdicción de Jerez de la Frontera, según más largamente se contiene en la carta de justicia, la cual presentó contra los susodichos ante la Justicia de Tenerife, haciéndose proceso contra ellos. Por la presente los perdona y da por ningunos la querella y el proceso. Testigos Nicolás de Aramburo, Antón Joven, Antonio de Zamora y Antonio Cererolos, vecinos.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 35, fol. 553r.
- 174** 1519, abril, 11
Antón Joven, mercader catalán, vecino, da poder especial a Juan de Monserrate, estante en Gran Canaria, ausente, para cobrar todas las deudas, maravedís, pan —trigo y cebada—, ducados, doblas, paños, sedas y otras cosas que le sean debidas en la isla de Gran Canaria, así por contratos públicos, albaales, sentencias, cuentas corrientes de dares y tomares, como en otra manera.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 69, f. 460r.
- 175** 1519, mayo, 5
Jaime Joven, vecino de Tenerife, entrega un poder general a Alonso Velázquez, procurador de causas y vecino de la isla.
 Legajo n.º. 9, f. 92.
- 176** 1519, mayo, 10
Gaspar Mateo, estante, da poder especial a Juan de Trujillo, vecino y regidor, para cobrar de Rafael Espíndola y de Bartolomé Benítez, vecino y regidor, su fiador, 10.000 maravedís que le deben por un contrato. Una vez recibidos, se quedará con ellos porque Mateo se los debía de un caballo que le compró.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 81, f. 112r.
- 177** 1519, mayo, 21
Juan de Armas, natural de La Gomera y vecino de Adeje, declara haber recibido de Gaspar de Jorba, vecino, 200 cabras por tiempo de seis años, a partir del día de San Juan de junio del presente año. Se obliga a pagar de renta 200 reales anuales, es decir, 1 real por cada cabra. Al final del arrendamiento ha de devolver 200 cabrillas de un año de edad. Hipoteca las 200 cabrillas y sus multiplicaciones.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1.
- 178** 1519, mayo, 31
Catalina González, la Zamorana, vecina, da poder especial a Antón Joven, mercader, vecino, para cobrar de Juan de Zamora, vecino de La Orotava, 32 fanegas de trigo que le debe de renta de unas tierras que Catalina le dio a

renta. Una vez recibido, Joven se quedará con el trigo porque Catalina se lo debe. Otorgado dentro de las casas del Adelantado.

Fontes XXXII, documento n. 96, f. 389r.

- 179** 1519, agosto, 8
Antonio de Cereroles, *mercader estante en Tenerife, entrega un poder general a Martín de Ibarra, vecino de la isla de La Palma.*
Legajo n.º. 9, f. 148.
- 180** 1519, agosto, 9
Pedro Soler, vecino, da poder especial a Juan de la Fuente, mercader catalán, vecino de la ciudad de Sevilla, ausente, para cobrar a Pedro Bonoga todos los maravedís y deudas de pan, trigo, cebada, joyas y otras cosas que le deba.
Fontes XXXII, doc. n.º. 154, f. 187r.
- 181** 1519, agosto, 23
Hernando de Castro, vecino de la isla, arrienda a Antonio Joven, mercader, también vecino, todas las aguas y manantiales que tiene en Tenerife, en el lugar de Los Realejos, donde tiene su heredamiento de parrales y árboles frutales. El agua se sacará por las acequias y serán destinadas a regar los cañaverales de Antón Joven. Mientras no cause ningún estorbo al riego de los cañaverales, Hernando de Castro podrá utilizar el agua sobrante en su beneficio. El arrendamiento es por cinco meses, que comenzarán a contar a partir del año siguiente, y la renta a pagar 10 doblas de oro.
Legajo n.º. 9, f. 16.
- 182** 1519, agosto, 31
Juan Cherino, vecino, dice que tiene a tributo y censo perpetuo de Gabriel Mas, vecino, un majuelo en esta isla, cercado, en término de Tegueste, lindante con tierras de San Sebastián y con tierras de Diego del Castillo, por precio de una bota de vino anual, puestas en dicho majuelo, con ciertas condiciones, penas e incomisos contenidas en la carta de censo otorgada ante el presente escribano. Por la presente vende a Rodrigo Álvarez, estante, la dicha heredad, majuelo y cercado, con el cargo del tributo. El precio de la venta es de 30 doblas de oro, que declara haber recibido. Rodrigo Álvarez se obliga a pagar el tributo de la bota de vino anual a Gabriel Mas.
Fontes XXXII, doc. n.º. 181, f. 293r.
- 183** 1519, agosto, 31
Gabriel Mas, vecino, da a tributo y censo perpetuo enfiteutico a Juan Cherino, estante, presente, un cercado de majuelo que tiene en Tenerife, en término de Tegueste, lindante con tierras de San Sebastián y con tierras de Diego del Castillo, con todos los mejoramientos que hoy día tienen y de aquí adelante tuvieren. Le ha de pagar una bota llena de vino cada año, puesta en el majuelo el día de San Miguel; la primera paga será por el día de San Miguel de 1521, y así sucesivamente. Condiciones: 1) Juan Cherino está obligado a cercar por todas partes el majuelo, de manera que esté defensible de daño; 2) Cherino y sus sucesores están obligados a tener el majuelo bien labrado,

enhiesto y reparado a su propia costa; 3) Si estuvieren dos años consecutivos sin pagar el tributo, caerán en comiso y perderán los dichos bienes y mejoramiento; 4) Todos los frutos, rentas, esquilmos y alojueres del majuelo quedan hipotecados a la paga de la bota de vino del tributo. Juan Cherino hipoteca dicho majuelo a la paga del tributo.

Fontes XXXII, doc. n.º. 182, f. 298r.

184 1519, septiembre, 1

Antonio Cereroles, vecino, da poder especial a Cristóbal Moreno, albartero, vecino, para cobrar lo siguiente: a Hernando del Hoyo y a sus herederos 350 ducados de oro de intereses y costos de 82.300 y tantos maravedís que le debía, sobre lo cual traen pleito pendiente ante Hernán Guerra, escribano público; a Jaime de Santa Fe, vecino, 50 ducados de oro que le debe, sobre lo que está dada sentencia, y más 8.000 maravedís que Antonio Cereroles le tiene puestos por demanda; y a Francisco Durán y Pero Yanes 184 quintales de pez que le deben por un contrato otorgado ante Hernán Guerra. Una vez recibidas las deudas, se quedará con ellas hasta tanto que Antonio Cereroles haya dado cuenta con pago a los herederos de Bernaldo de Avellano, vecino que fue de Sevilla, difunto, desde que tiene los bienes de los dichos menores a su cargo y poder como tutor y curador. El poder es alargado con tal condición que Cristóbal Moreno no puede hacer concierto con ninguno de los deudores sin el acuerdo y consentimiento de Cereroles. Testigos: Juan Ochoa, Hernando de la Fuente, Alonso de Astorga y Jaime Joven, vecinos. Firma: Antonio Cereroles.

Fontes XXXII, doc. n.º. 184, f. 214r.

185 1519, septiembre, 27

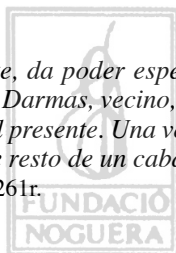
Antonio Joven, mercader y vecino de Tenerife, de una parte, y Jaime de Santa Fe, en nombre de Juan Jácome, de otra, reconocen lo siguiente: que el citado Antonio ha recibido de Andrés Suárez Gallinato, vecino y regidor de la isla, como tutor y administrador de los bienes de los hijos de Diego de San Martín —difunto—, 25.889 maravedís que este último le debía en virtud de un contrato público que había pasado ante el escribano Hernán Guerra. Por su parte, Jaime de Santa Fe reconoce que ha recibido, también de Suárez Gallinato, 76.500 maravedís que San Martín le debía. Por tanto, todos los maravedís que debían a Antonio Joven y a Juan Jácome eran 102.300 (sic) maravedís, que fueron pagados de la siguiente forma: con nueve fanegas de tierra de riego situadas en La Orotava, con 27.000 maravedís que fueron (...), con cien cabezas de puercos, con 30.000 maravedís al contado y con cierta cantidad de trigo y cebada que San Martín poseía.

Legajo n.º. 9, f. 36.

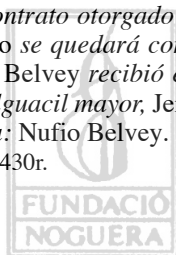
186 1519, septiembre, 28

Nufio Belvey, mercader, estante, da poder especial a Gaspar Mateo, mercader, estante, para cobrar a Juan Darmás, vecino, 20 doblas de oro que le debe por un contrato otorgado ante el presente. Una vez recibidas, se quedará con ellas porque Nufio se las debe de resto de un caballo que le compró.

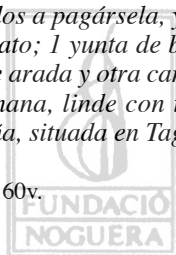
Fontes XXXII, doc. n.º. 221 f. 261r.

- 187** 1519, octubre, 6
 Antón Joven, *mercader, vecino, nombra su personero y procurador general a Gaspar Mateos, catalán, estante, generalmente para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares, ganados y otros bienes que le sean debidos, así por contratos públicos, albaales, sentencias, como en otra manera. También le da poder para arrendar, atributar y acensuar todos los bienes muebles y raíces que tiene: para concertar con la persona que maravedís y otras cosas le deban y dar los tiempos de espera y dilaciones de pagas que quisiera; para comprometer y arbitrar todos los pleitos, causas, negocios y contrataciones que tiene en estas islas con cualquier persona, vecinos y moradores de ellas; también le da poder para librar en él todas las cédulas de cambio que quisiere, en poca o en mucha cantidad, cumplirlas y aceptarlas a los plazos. Testigos: Pedro Soler, Francisco Hernández, criado del bachiller Funes. Firma: Antón Joven.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 231, f. 9r.
- 188** 1519, noviembre, 14
 Gonzalo Yanes, *hortelano de Rafael Fonte, estante, debe a Marcos Franco, estante, 2.517 maravedís de moneda corriente en Tenerife por ropa que le compró, a pagar la mitad por el día de San Juan de junio de 1520 y la otra mitad en agosto luego siguiente. Testigos: Miguel Jerónimo y Jerónimo Joven, estantes.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 264, f. 102r.
- 189** 1519, diciembre, 9
 El bachiller Hernando de Fraga, *vecino, da poder especial a Juan de la Fuente, mercader, estante, para cobrar a Nufio Belvey 11 doblas de oro que le debe, según se contiene en un albalá firmado de su nombre. Una vez recibidas, se quedará con ellas. Si la mujer de Juan de Trujillo pariere según se contiene en dicho albalá, Nufio Belvey pagará a Juan de la Fuente las 11 doblas luego que le fueren pedidas, porque Juan de la Fuente dio al bachiller 5 doblas de oro por el traspaso. Juan de la Fuente tomó a su riesgo el partido que el bachiller tiene hecho con Nufio Belvey en tal manera que si la mujer del dicho Juan de Trujillo pariere niño llevará las dichas 11 doblas, pero, si niña, perderá las 5 doblas dadas al bachiller; pero, si Nufio Belvey no le pagare las 11 doblas, el bachiller estará obligado a dárselas.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 316, f. 683r.
- 190** 1519, diciembre, 12
 Nufio Belvey, *mercader, estante, da poder especial a Gaspar Mateo, mercader, estante, para cobrar a Alonso de Jaén, vecino, 54 doblas de oro y 300 maravedís que le debe por un contrato otorgado ante el presente escribano. Una vez recibidas, Gaspar Mateo se quedará con ellas por otras tantas doblas y maravedís que de él Nufio Belvey recibió en dineros de contado. Testigos: Fernando de Sagramena, alguacil mayor, Jerónimo Joven y Miguel Jerónimo de Almonte, estantes. Firma: Nufio Belvey.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 320, f. 430r.

- 191** 1519, diciembre, 28
 Antón Fonte, *mercader catalán estante en Tenerife, da su poder a Francisco de Lugo, vecino de la isla, ausente, especialmente para que pueda demandar y cobrar todos los azúcares, esclavos, artillería y otras cosas que a él le fueron rematados en la isla por los bienes del conde don Guillén Perezza de Ayala, según lo estableció Alonso Mejías, juez comisionado para esta causa.*
 Legajo nº. 9, s.f.
- 192** 1520, enero, 24
 Juan Martín, *como deudor, y Beatriz Fernández, su madre, y Fernán Martínez, hermano de Juan Martín e hijo de Beatriz, vecinos, deben a Jaime Joven, vecino, presente, 25.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife de resto de todos los maravedís que hasta hoy día le debían por ropa y otras cosas, a pagar en dineros de contado, la tercia parte a fines de septiembre, el segundo tercio por el día de San Juan de junio de 1521, y el otro tercio por el día de San Juan de junio de 1522. Otorgada dentro de las casas de la morada de Jaime Joven. Juan Martín dice que Jaime Joven le vendió unos 3 cahíces de tierra en Acentejo, debajo del camino, en los cuales entraba un pedazo de tierra puesto de majuelo. Como no ha podido cumplir ni pagar a Jaime Joven los maravedís del precio de la venta, por la presente da por ninguna dicha venta. Testigos: Antón García, Antonio Cereroles y Francisco Joven, estantes. Por no saber firma Antonio Cereroles.*
 Fontes XXXII, doc. nº. 393, f. 518r.
- 193** 1520, febrero, 8
 Gabriel Mas y Luis de Salazar, *boticario, vecinos, deben a Juan de la Fuente, mercader, estante, 4.500 maravedís de moneda corriente en Tenerife por ropa que le compraron para María de las Hijas, a pagar a fines de agosto. Testigos: Miguel Jerónimo y Jerónimo Joven. Firman: Luis de Salazar, boticario, y Gabriel Mas.*
 Fontes XXXII, doc. nº. 444, f. 523r.
- 194** 1520, febrero, 15
 Luis de Alarcón, *en nombre de Antón Joven, según carta de poder otorgada ante el presente escribano, da a renta a Rubín Dumpiérrez, como arrendador, y a Juan Lozano y Luis Dumpiérrez, sus hijos, como sus fiadores, presentes, 160 cabrillas de año, que tiene en Tenerife del dicho Antón Joven. El tiempo es de tres años, a partir del día de Navidad próxima pasada. Ha de pagar de renta 15 cabrillas por 100, y así al respecto por las 160 cabrillas, entregadas a fines de los tres años, a vista de criadores, en término de esta laguna. Condiciones: 1) Cumplidos los tres años, le devolverá las 160 cabrillas tan buenas como las recibió, excepto la que se muriere de su muerte natural, pero, si de otra manera muriese, estarán obligados a pagársela, y serán creídos por su juramento. Hipotecan 200 cabras de hato; 1 yunta de bueyes, «Cabrero» y «Hermoso»; 2 vacas de su hierro, una de arada y otra campesina; 20 fanegas de tierras en sembradura sitas en Taganana, linde con tierras de Ibone Fernández y de Alonso del Barco; y una viña, situada en Taganana, linde con tierras de Juan de Armas y Pedro Pícar.*
 Fontes XXXII, doc. nº. 477, f. 60v.

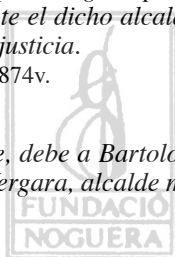
195 1520, febrero, 18. Puerto de Santa Cruz

En el lugar y puerto de Santa Cruz, ante el presente escribano y testigos, presente Alonso de Antequera, teniente de alguacil mayor en dicho puerto, comparece Nufio Belhey, estante, y presenta un mandamiento de posesión de Pedro de Vergara, alcalde, por el licenciado Sebastián de Brizianos, juez de residencia y justicia mayor de Tenerife y La Palma. Leído por el escribano dice así: «Alguacil mayor de esta isla o su lugarteniente, sabed que ante el presente escribano pareció el procurador de Antonio Joven y le presentó un contrato público ejecutorio contra la persona y bienes de Juan de Benavente, difunto, de cuantía de 50.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife por los cuales y por su petición y juramento le fue dado mandamiento de ejecución, la cual parece que se hizo en unas casas de la morada del dicho Juan de Benavente, que están en Santa Cruz, y en todas las otras cosas que el dicho Juan de Benavente tenía en Santa Cruz, los cuales bienes la parte del dicho Antón Joven señaló por bienes del dicho Benavente, los cuales anduvieron en venta y pregón y pública almoneda, y di y pronuncié sentencia de hacer trance y remate de las dichas casas y bienes en la persona que más diere y de su valor mandé pagar al dicho Joven los 50.000 maravedís y costos, la cual dicha sentencia, después de haber sido pasada en cosa juzgada, por Joven me fue pedida la mandase ejecutar, y, en ejecución y cumplimiento de ella se pregonaron las dichas casas y bienes y se remataron en Nufio Belbey en 50.500 maravedís de moneda corriente en Tenerife, de los cuales se hizo distribución como de lo procedido parece; después de lo cual la parte de Antón Joven se dio por contento, y por el dicho Nufio Belbey me fue pedido le mandase dar y diese mi mandamiento de posesión, y mandé dar este mi mandamiento, por el cual mando al alguacil que vaya a Santa Cruz y ponga en la tenencia y posesión de las dichas casas y de los otros bienes del dicho Benavente, en que se hizo la dicha ejecución, al dicho Nufio Belbey. A 2 de febrero de 1520. Pedro de Vergara. Juan Márquez, escribano público.» En 18 de febrero de 1520 se manda al alguacil mayor lo contenido en el mandamiento. Pedro de Vergara. Juan Márquez, escribano público. Nufio Belbey dice que requiere al alguacil le dé la tenencia y posesión de las dichas casas, según consta en el mandamiento y conforme a él. Testigos Juan de Godoy y Rodrigo Luis Hernández. Alonso de Antequera, alguacil, en cumplimiento del mandamiento, fue al puerto de Santa Cruz, al sitio de las casas que fueron de Juan de Benavente, lindantes por la parte de hacia la villa de San Cristóbal con casas de Hernando Talavera, de frente de ellas con la mar, y de la otra parte la plaza del lugar de Santa Cruz, y da la tenencia a Nufio Belbey en la forma acostumbrada. Testigos Los dichos. Nufio Belbey toma posesión con el ceremonial acostumbrado. El alguacil dice que si alguna persona se sintiese agraviada de lo susodicho, que pareciese ante el dicho alcalde mayor que, conforme al dicho mandamiento, guardaría su justicia.

Fontes XXXII, doc. n.º. 487, f. 874v.

196 1520, febrero, 20

Nufio Belbey, mercader, estante, debe a Bartolomé Benítez, vecino y regidor, 20 doblas de oro, a Pedro de Vergara, alcalde mayor, 12 doblas de oro, y a Juan

Benítez, alguacil mayor, 8 doblas de oro, porque Nufio Belbey las paga por Diego Alfonso, maestre, quien las debía por ciertos bastimentos y otras cosas que recibió en su navío en el viaje que hizo cuando fue de armada a Berbería con Rafael Espíndola, a pagar por el día de San Juan de junio. Firma: Nufio Belvey.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 489, f. 864r.

197 1520, marzo, 5

Alonón Yanes, vecino de El Sauzal, y María Díaz, su mujer, venden a Pero Domínguez, vecino, de color prieto, unas casas con su corral, donde al presente vive Domínguez, que lindan con casas de Rafael Fonte, con casas de Vasquianes, tejero, con corrales de Juan de Carmona y con la calle real que dicen de Juan Bordón, francés, por 29 doblas de oro que declaran haber recibido. Otorgada en las casas de la morada de Pero Machado, donde vive Juan Fernández.
 Fontes XXII, doc. n.º. 35, f. 503r.

198 1520, marzo, 27

Guillén Castellano, vecino y regidor, nombra personero y procurador general a Micael Juan Mas, ausente, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares, ganados y otros bienes que en esta isla de Tenerife o en otras partes le deban así por contratos públicos, albalaes, sentencias, como en otra manera.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 608, f. 57r.

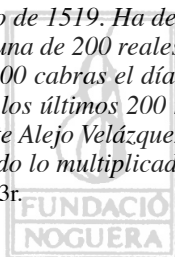
199 1520, abril, 11

Jordán Pérez, herrador, estante, debe a Alonso Velázquez, procurador de causas, presente, 3.220 maravedís de moneda corriente en Tenerife por cebada que le compró, a pagar en dineros de contado en marzo. Hipoteca la mitad de una sementera que al presente hace en las tierras de Gabriel Mas y Rafael Espíndola.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 628, f. 623r.

200 1520, abril, 24

Juan de Llerena, vecino de El Realejo, dice que tiene puestas y plantadas este presente año ciertas cañas de azúcar en las tierras que fueron de Hernando del Hoyo, lindantes con tierras y heredamiento de Hernando de Castro. Asimismo tiene que poner y plantar durante dicho tiempo... (roto). Por la presente se obliga a moler las cañas, tanto las plantadas como las que ha de plantar durante el tiempo de dicho año, en el ingenio de Rafael Fonte, en La Orotava, que Andrés Suárez Gallinato, vecino y regidor, tiene a cargo, conforme al contrato y concierto de la molienda que Andrés Suárez Gallinato, Antón Joven y Juan de Llerena tienen hecho ante el presente escribano. Se obliga a molerlas en dicho ingenio y no en otro, y a moler todas las dichas cañas y no sacar ninguna para plantar ni para otra cosa. Se obliga a traer la planta necesaria, para acabar de poner en dichas tierras, de las cañas que hoy día tiene puestas y plantadas en la Rambla de los Caballos, en las tierras de Francisco de Mesa y de los herederos de Hernando del Hoyo. Se obliga a cumplir lo susodicho, so pena de 100.000 maravedís para Andrés Suárez Gallinaro, además de pagarle toda la maquila de vacío como si hubiese molido en dicho ingenio.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 653, f. 99r.

- 201** 1520, abril, 26
 Antonio Cereroles, vecino, da poder general a Hernando de Talavera, procurador de causas de la Chancillería de Granada, y a Gonzalo González, portugués, estante, ausentes.
 Fontes XXII, doc. n.º. 127, f. 516r.
- 202** 1520, abril, 28
 Jaime Joven el Mozo, vecino, recibe en dote con Isabel Quintera, su mujer, 200 ducados de oro en ciertas botas de vino, joyas y preseas de casa, de Cristóbal de Arenas y de Catalina Fernández, sus padres, vecinos de Moguer. Los bienes que él tiene: unas casas en que vive con su atahona, que lindan con casas de Mateo Carbón y con las calles reales; un pedazo de tierra que linda con la casa y un molino; un cercado que está delante del barranco, que linda con Jaime Joven, su padre; otra casa que tiene en esta villa lindante con casas de Rodrigo Álvarez, que compró de Juan Blanco, y 75 fanegas de tierra, camino de la fuente del Adelantado, que lindan con Juan de Espino. Estos bienes se los hipoteca a su mujer. Otorgado en las casas de Jaime Joven, linde con casas de Mateo Carbón y con la calle real que va a Santa Cruz.
 Fontes XXII, doc. n.º. 134, f. 665r.
- 203** 1520, mayo, 11
 Francisco Serrano y Catalina de Coronado, su mujer, vecinos, con licencia de su marido, venden a Antonio Joven, vecino, ausente, unas casas, sitas en esta villa de San Cristóbal, lindantes con casas de los herederos de Gil Marrero y por ambas partes las calles reales, una calle que va al monasterio de San Francisco y la otra que va al molino del viento. El precio de la venta es de 10.000 maravedís, de moneda corriente en Tenerife, que Antonio Joven recibió en parte de pago de 14.000 maravedís que Francisco Serrano le debía por un contrato otorgado ante él. Hipotecan 2 parrales, uno armado y otro por armar, que tienen en término de Adeje, lindante el parral armado con parral de Pedrángel y con el río, y el parral por armar linda con tierras de Jácome de Verués y con el barranco de Adeje. Testigos: Gabriel Mas, vecino, y Juan de Vargas, estante. Francisco Serrano. Por no saber, firma Gabriel Mas.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 682, f. 104r.
- 204** 1520, mayo, 14. San Pedro
 Juan Darmas, natural de La Gomera, vecino de Tenerife, debe a Gaspar de Jorba, vecino, 1.200 reales de plata, cada uno vale 42 maravedís de la moneda corriente en estas Islas, y 200 cabrillas de un año a vista de criadores, por 200 cabras que del dicho Gaspar recibió a renta por tiempo de seis años a partir del día de San Juan de junio de 1519. Ha de pagar los 1.200 reales y las 200 cabras en seis pagas, cada una de 200 reales, por el día de San Juan de junio de 1520 en adelante y las 200 cabras el día de San Juan de junio del último año del arrendamiento con los últimos 200 reales, o sea, por el San Juan de junio de 1525. Otorgada ante Alejo Velázquez, escribano de San Pedro y Dautte. Hipoteca las cabras y todo lo multiplicado.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 83, f. 63r.

- 205** 1520, mayo, 30
Nufro Belbey, *catalán, mercader, nombra procurador y da poder general a Marcos Raberto, catalán, ausente.*
Fontes XXII, doc. n.º. 183, f. 449r.
- 206** 1520, mayo, 30
Marcos Raberto, *catalán, estante, nombra procurador y da poder general a Nufro Belbey, catalán, vecino.*
Fontes XXII, doc. n.º. 184, f. 450.
- 207** 1520, junio, 4
Juan de Monserrate y Nufro Belbey, *como su fiador, se obligan a pagar a Antón Joven y a Gaspar Mateo 26.857 maravedís de moneda canaria por cebada; a fines de junio o antes si antes viniese del cabo de Aguer. Firman: Juan de Monserrate, Nufro Belbey.*
Fontes XXII, doc. n.º. 197, f. 69r.
- 208** 1520, junio, 13. Buenavista
Gabriel Fernández, portugués estante, dice que tenía hecho cierto partido y concierto de ganado de puercas y puercos con Gonzalo Yanes de Daute y con su yerno Gaspar de Jorba, según se contiene en una escritura otorgada ante Benito Sánchez, escribano que fue de esta parte. Como ahora Gabriel quiere ir a Portugal o a donde Dios quiera, traspasa el partido a Gonzalo Martín, portugués presente.
Fontes XXVII, doc. n.º. 107, f. 35r.
- 209** 1520, junio, 18
Nufro Belbey, *vecino, da poder general a Juan de Vargas, vecino.*
Fontes XXII, doc. n.º. 220, f. 463r.
- 210** 1520, junio, 18
Gaspar Jorba, *vecino, da poder especial a Francisco Morillo, mercader, estante, para cobrar a Gonzalo Ruiz, mercader, estante en Gran Canaria, 44 ducados que le fueron librados por una cédula de cambio de Gonzalo Ruiz y por un libramiento de Juanote de Luna. Testigos: Jerónimo Joven, Martín Sánchez y Fernando de Trigueros, vecinos y estantes. Firma: Gaspar Jorba.*
Fontes XXXII, doc. n.º. 838, f. 699r.
- 211** 1520, junio, 28. Icod
Ante el escribano, comparece Antonio Joven en nombre y como procurador de Rafael Fonte y en haz de Juan Méndez hace leer un requerimiento, el tenor del cual es este que sigue. Testigos Bartolomé Delgado, alguacil, Álvaro Báez y otros. Testimonio dado a Antonio Joven en nombre de Rafael Fonte. Joven dice que Juan Méndez, vecino, viene al ingenio y heredamiento de Icod, propiedad de Rafael Fonte, según escrituras, por mandato del adelantado para tomarle los azúcares pesados y otros que están por pesar que son de Rafael Fonte, además le quiere sacar la gente puesta en los cañaverales y quitársela. Por lo tanto requiere que no le tome los azúcares ni le perturbe la gente que cura los cañaverales y le muestre el poder del adelantado y la comisión que le da para ello.

Juan Méndez, ante el escribano, presenta un poder firmado y signado del escribano público que el Adelantado, don Alonso Fernández de Lugo, le da para que pueda tomar la posesión del ingenio de Icod y entregar el azúcar que en él está a quien quisiere y otras cosas según más largamente en el poder se contiene. El poder viene firmado y signado de Alonso Gutiérrez, escribano público. Otorgado el 25 de junio de 1520. Requiere a Antonio Joven le dé la posesión del ingenio. Si algún requerimiento quiere hacer que no le empeza al dicho Juan Méndez, sino lo vaya a pedir ante el Adelantado.

Antonio Joven requiere a Juan Méndez muestre la facultad que trae y las instrucciones del Adelantado, por donde se manda quitar la gente puesta para curar los cañaverales, pues el poder no especifica cosa alguna.

Juan Méndez presenta una instrucción, firmada del Adelantado Don Alonso Fernández de Lugo, gobernador y justicia mayor, conforme a la cual requiere se le entreguen todos los azúcares y todo lo en ella contenido. «Señor Juan Méndez lo que haréys en Ycoden es esto: entraros en el yngenyo y poned por ante sí todas las cosas de Perico Camacho que ally hallardes. Iten en la hazienda entender y proved de gente como vyéredes que cumple y toda la gente que estuyere por Rafael Fonte despedilla y tomalla a poner de vuestra mano en nombre de su Señorya. Iten pesar todo el açúcar y tomar la mytad para su Señorya y dexar la otra a los menores y sy alguno contradyxere por Rafael Fonte rresponded presentando el poder de su Señorya y dezid que se venga a quexar a él o a quien vyere que le cunple. –El Adelantado.»

Antonio Joven requiere al escribano le dé traslado «autenticado» del poder e instrucciones que el adelantado dio a Juan Méndez por donde manda tomar los azúcares y quitar la gente que en la hacienda tiene puesta; asimismo le dé por testimonio las arrobas de azúcar y panes suyos que se pesaron y de cómo le quitan la gente que él tiene puesta. Testigos Gonzalo de Lepe, Pedro Ángel, Pero Hernández y Bartolomé Delgado.

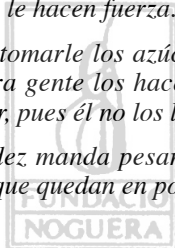
Juan Méndez dice que se atiene a lo ordenado por el adelantado. Antonio Joven requiere a Juan Méndez no le allegue a sus azúcares, pues son suyos y los tiene pesados.

Juan Méndez contesta que él hace lo que le está mandado por el adelantado, por virtud de un poder e instrucción. Si algún derecho tiene Joven que comparezca ante el adelantado o su teniente.

Antonio Joven pide a los presentes le fuesen testigos de cómo Juan Méndez le toma los azúcares que están en la casa de purgar de Rafael Fonte, su parte, y protesta de quejarse porque le hacen fuerza.

Juan Méndez responde no tomarle los azúcares sino que, en presencia del alcalde, un escribano y otra gente los hace pesar por el adelantado y allí quedan en la casa de purgar, pues él no los lleva en su poder.

A continuación Juan Méndez manda pesar 120 arrobas de azúcar blanco empapelado en 411 panes, que quedan en poder de Álvaro Báez, purgador, a

quien los entrega hasta tanto que por su Señoría sea mandado lo que se deba hacer.

Antonio Joven requiere a Gonzalo de Lepe, alcalde del lugar de Icod, pregunte bajo juramento a Álvaro Báez, purgador, por quién tenía el azúcar empapelado y pesado, por quién lo había pesado y si los tenía por Antonio Joven.

El alcalde contesta no poder tomar el juramento por no ser juez de la causa, pero si su Señoría le envía comisión para ello, él tomará juramento al purgador.

Juan Méndez manda pesar 150 arrobas de azúcar blanco, 503 en panes, de los que hace dos partes, 75 en cada una, y las entrega al purgador para que las dé a quien su Señoría mandare o Juan Méndez en su nombre. Juan Méndez manda pesar 6 arrobas de mascabado en 23 panes y las entrega al purgador para que las dé al adelantado o a quien él mande.

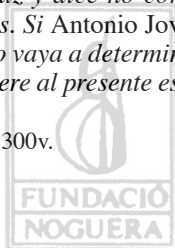
Antonio Joven requiere al escribano que se lo dé todo por testimonio. Juan Méndez llama a Pedro Afonso, cañavero, y le pregunta por quién estaba y por quién regaba las cañas. Pedro Afonso contesta que por Antonio Joven, pues lo tenía a soldada: Juan Méndez manda a Pedro Afonso, por virtud del poder que tiene del adelantado, no ande en la hacienda por Antonio Joven, pero si se quiere concertar con Juan Méndez en nombre del adelantado lo puede hacer, en caso contrario se salga de la hacienda.

Ante el escribano, Antonio Joven en haz de Diego de Santa Cruz, mercader, hace leer un requerimiento, el tenor del cual es este que sigue. Testigos Juan Méndez, Bartolomé Delgado y Pero Hernández.

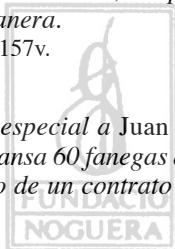
Testimonio dado a Antonio Joven en nombre de Rafael Fonte. Joven dice a Diego de Santa Cruz, mercader, que Rafael Fonte, su parte, tiene y posee el ingenio y heredamiento de Icod desde muchos tiempos acá, según escrituras, donde su parte, él en su nombre o Luis de Alarcón por su mandado, tiene recibidas, pesadas y empapeladas en dicho ingenio 124 arrobas de azúcar blanco, además de otras que están por pesar. Ahora el adelantado se los toma forzosamente sin tener derechos a tales azúcares y los da a Diego de Santa Cruz. Por tanto, Joven requiere a Diego de Santa Cruz no recibir los azúcares pesados ni los otros que están por pesar pues son del dicho su parte, donde no le protesta en el dicho nombre de tomárselos en cualquier parte donde los enviare o a cualquier persona a quien los traspasare. Antonio Joven.

Diego de Santa Cruz pide traslado del requerimiento. Ante el escribano, comparece Diego de Santa Cruz y dice no conocer a Antonio Joven, ni tener recibidos ningunos azúcares. Si Antonio Joven tiene alguna pendencia o litigio con el adelantado que lo vaya a determinar con él pero no proteste contra el propio Santa Cruz. Requiere al presente escribano no dé testimonio a Antonio Joven.

Fontes XXVII, doc. nº. 133, f. 300v.

- 212** 1520, junio, 29
 Micael Juan Mas, *estante, debe a Francisco Díaz, mercader, estante, 3.021 maravedís de moneda corriente en Tenerife por ropa, a pagar en dineros de contado por el día de San Juan de junio de 1521.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 884, f. 370r.
- 213** 1520, julio, 2
 Andrés Suárez Gallinato, *vecino y regidor, debe a Cristóbal Moreno, albartero, vecino, 19.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife porque se los paga por los menores hijos de Diego de San Martín, quienes los debían a Antonio Cereroles y este los debía a Cristóbal Moreno, como tutor de los menores hijos de maestre Bernaldo Avellano, pagaderos en dineros de contado en agosto de 1521.*
 Fontes XXXII, doc. n.º 894, f. 373r.
- 214** 1520, julio, 5
 Nufio Belbey y Pedro Soler, *mercaderes catalanes, estantes en Tenerife, deben a Gaspar Mateo, mercader, estante, presente, 52.350 maravedís de moneda corriente en Tenerife por razón de tantos dineros y ropa que recibieron, a pagar en dineros de contado en agosto. Testigos: Gonzalo Sánchez, Alonso Velázquez y Jerónimo Joven, vecinos. Firman: Nufio Belvey y Pedro Soler. En 29 de julio de 1522, ante Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparece Gaspar Mateo, mercader, estante, y se da por pagado de los 52.350 maravedís porque se los pagó Pedro Soler. Firma: Gaspar Mateu.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 911, f. 544r.
- 215** 1520, julio, 6
 Pedro Soler, *catalán, vecino, y Nufro de Belbey, catalán, mercader, estante, se obligan a pagar a Antonio Joven o a Antonio Fonte 180.483 maravedís por ropa, en un año. Otorgado en las casas de Rafael Fonte. Testigos Gaspar de Jorva, Micael Juan Núñez y Juan de Vargas, vecinos. Firman: Pedro Soler y Nufro Belbey.*
 Fontes XXII, doc. n.º. 273, f. 73r.
- 216** 1520, julio, 6
 Nufro Belbey, *catalán, estante, da poder a Marcos Raberto, su procurador.*
 Fontes XXII, doc. n.º. 274, f. 483r.
- 217** 1520, julio, 9
 Marcos Ruberto, *mercader, estante, nombra personero y procurador general a Alonso Velázquez, procurador de causas, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares, ganados y otros bienes que en Tenerife y en otras partes le deban, así por contratos públicos, albalaes, sentencias, como en otra manera.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 936, f. 157v.
- 218** 1520, julio, 14
 Gabriel Mas, *vecino, da poder especial a Juan de la Fuente, mercader, estante, para cobrar de Juan de Almansa 60 fanegas de trigo y 38 de cebada, que Juan de Almansa le debe de resto de un contrato público ejecutorio que contra él*

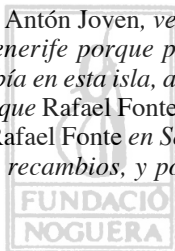
tiene. Una vez recibidas, Juan de la Fuente se puede cobrar 11 doblas de oro que Gabriel Mas le debe por cierta ropa que le compró. Juan de la Fuente ha de tomar el trigo y la cebada al precio que valiere de contado al tiempo de la paga. También le da poder para cobrar de Juan de Almansa 2.628 maravedís que le debe por virtud de otro contrato de mayor cuantía, otorgado ante el presente escribano. Una vez recibidos, Juan de la Fuente se quedará con ellos porque Gabriel Mas se los debe, resto de un contrato de mayor cuantía.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 949, f. 290r.

219 1520, julio, 22

Jaime Joven, el Mozo, vecino, hace testamento por estar enfermo. Desea ser sepultado en el monasterio de San Francisco de esta villa de San Cristóbal. Manda con su cuerpo a la tierra 5 maravedís y a su confesor de penitencia otros 5 maravedís porque tenga cargo de rogar a Dios por su alma; a la Merced, a la Trinidad, a la Cruzada y a las otras casas y ermitas acostumbradas, a cada una 5 dineros; el día de su entierro le digan los frailes del monasterio una misa de réquiem, con su cuerpo presente, ofrendada de pan, vino y cera en tabla; le hagan sus nueve días, ofrendados de pan y vino; un treintenario los dichos frailes; den a todos los pobres que se hallaren en los hospitales de esta villa de San Cristóbal a cada uno 4 maravedís, en limosna por el alma del testamentario. Declara no deber nada al presente en esta isla de Tenerife. Le debe Machado, almocrebe, 3 reales de alquiler de una casa; Antonio, criado de Antonio Joven, 3 reales de alquiler de una casa; Bartolomé Fernández, una vaca que le compró por 2 doblas y media, y Bartolomé Fernández quedó en darla para la sementera al tiempo de arar; Juan Grande ciertos maravedís, que pueden ser hasta 2 reales. Establece por sus albaceas a Juan Jácome Carminates y a Isabel Quintera, su mujer. Confiesa que recibió en dote con su mujer 15.000 maravedís en alhajas, ropas y preseas de casa, manda que su mujer los haya en lo mejor parado de todos sus bienes muebles, raíces y semovientes, de buena moneda de Castilla. Dice que entregó en Castilla, en la villa de Moguer, a Cristóbal García, su suegro, padre de su mujer, 73 cruzados de oro y otros 20 cruzados que dio por él Rafael Fonte, vecino de la ciudad de Cádiz, en total 93 cruzados, como su suegro le ha enviado en mercaderías y en otras cosas cierta cantidad de maravedís, le resta 42 ducados de oro, se cobren. Dejó a su suegro un caballo morisco, de color castaño, se cobre de él o su justo valor. Nombra herederos a Pablos y Antón, sus hijos, y de su mujer, y al hijo o hija que su mujer pariere.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 969, f. 529r.

220 1520, agosto, 14

Juan de Llerena, vecino, debe a Antón Joven, vecino, presente, 68.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife porque pagó por él a ciertas personas a quienes Juan de Llerena debía en esta isla, además de haber recibido parte en dineros de contado. Quiere que Rafael Fonte, vecino y regidor de la ciudad de Cádiz, u otra persona que Rafael Fonte en Sevilla y Valencia nombrare, tenga la cuenta de los cambios y recambios, y por la cuenta se obliga a entrar y

pasar. Pagará a Antón Joven los maravedís, más todos los cambios, recambios e intereses que hubieren fenecido, de hoy día de la fecha en dos años. Dentro de los dos años se obliga a quitar dichos cambios y a pagar el principal. Antonio Joven podrá apremiado quitarlos. Hipoteca toda la acción y derecho que le pertenece en unas tierras, sitas en la Rambla de los Caballos, que son de doña María, mujer que fue de Hernando del Hoyo, y de Francisco de Mesa, con más todas las cañas que hoy día están puestas en dichas tierras y se plantaren de aquí adelante y el azúcar que de todas ellas procediere; también le hipoteca toda la acción que tiene a unas tierras, arrendadas de Doña María, sitas junto a la hacienda de Hernando de Castro, con todas las cañas que hasta hoy día están plantadas y se plantaren y el azúcar que de ellas procediere; asimismo hipoteca dos esclavos negros, llamados Cristóbal y Pedro, y diez yeguas de su hierro y marca. Declara haber recibido los 68.000 maravedís de Antonio Joven para ayuda a la cultura y granjería de dichos bienes, tierras y cañaverales que hipoteca. Testigos: Alonso Velázquez, Jerónimo Joven y Juan Fernández, vecinos.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1052, f. 561r.

221 1520, agosto, 18

Juan de Trujillo, vecino y regidor, debe a Antón Joven y Antón Fonte 130 doblas de oro porque se las prestó por hacerle placer, amor y buena obra, a pagar de hoy día de la fecha en tres años en esta manera: cada un año Antón Joven y Antón Fonte, por su propia autoridad, se han de cobrar de todo el trigo que le están obligados a pagar de renta por las tierras del Peñol. Han de recibir el trigo apreciado a como valiere de contado en cada año a mediados de agosto; si tal trigo no se pudiere recibir al precio que comúnmente valieren los otros trigos al tiempo de la venta, lo han de recibir al precio que dos personas dijeren que vale.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1066, leg. 596, f. 448r.

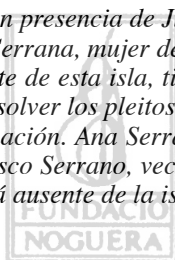
222 1520, agosto, 18

Johan de Llerena, vecino, da poder especial a Rafael Fonte, vecino y regidor de la ciudad de Cádiz, ausente, para tornar y hacer tornar a cambio y recambio desde la ciudad de Sevilla para la ciudad de Valencia y desde Valencia para Sevilla a la persona que quisiere 136 doblas castellanas, o su justo valor, para pagarlas a la persona y plazo que Rafael Fonte quisiere. Se obliga a pagar las dichas 136 doblas, con los cambios, recambios e intereses, conforme a la cuenta.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1071, f. 551r.

223 1520, septiembre, 5

Ante el Dr. Sancho de Lebrija, en presencia de Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparece Ana Serrana, mujer de Mateo Juan Carbón, y dice que, como su marido está ausente de esta isla, tiene necesidad de un procurador para cobrar las deudas y resolver los pleitos, y pide licencia para nombrarlo. El Dr. le manda dar información. Ana Serrana presenta por testigos a Hernando de Almonte y Francisco Serrano, vecinos. Ambos afirman ser público que Mateo Juan Carbón está ausente de la isla. El Dr. le da la licencia. Testi-

gos: los dichos. Ana Serrana da poder general a Alonso Velázquez, procurador de causas, vecino, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares, ganados y otros bienes que le sean debidos por contratos públicos, albalaes, sentencias o en otra manera.

Fontes XXXII, doc. nº. 1151, f. 519r.

224 1520, septiembre, 12

Isabel Quintera, viuda de Jaime Joven el Mozo, da a renta a Francisco Serrano, vecino, unas casas tejadas, otra de paja con una atahona, linde con casas de Mateo Carbón y con un pedazo de tierra de sequero de la vendedora, que también se la da a renta, con la calle real que va a dar al camino que va a Santa Cruz; entra en el arriendo un molino con dos piedras que está en el barranco, que va por detrás de las casas; un pedazo de tierra de sequero encima del molino, linde con viña de Jaime Joven el Viejo; por tres años y precio de 12.000 maravedís, 4.000 cada año, pagados en tercios. Otorgado en las casas de Isabel Quintera. Testigos: Juan Jácome de Carminatis, Juan de Godoy y Cristóbal Fernández, vecinos. A ruego: Juan Jácome de Carminatis. Francisco Serrano. Días más tarde ante el escribano, Jerónimo de Valdés dijo que, por ser bienes de menores, él pujaba 10 doblas anuales. Testigos: Diego Donis y Juan Jácome. Se dio pregón por Francisco Díaz, pregonero público. Francisco Serrano pujó las heredades en 40 doblas por los tres años. Testigos: Juan Jácome y Jaime de Santa Fe. Nuevo pregón. Valdés puja el heredamiento en 41 doblas y pide que se le remate por ser el tercer pregón. Testigos: Juan Jácome y Gonzalo de Oporto. A continuación el pregonero adjudica a Valdés el heredamiento —atahona, molino, casa y tierras— de la mujer y herederos de Jaime Joven el Mozo.

Fontes XXII, doc. nº. 457, f. 676r.

225 1520, octubre, 1

Gaspar Mateo, mercader, en nombre de Nufio Belvey, como su cesionario, declara haber recibido de Alonso de Jaén, presente, 54 doblas y 300 maravedís que debía a Nufio Belvey por un contrato otorgado ante el presente escribano, y Belvey lo traspasó a Gaspar Mateo, según consta en una escritura.

Fontes XXXII, doc. nº. 1269, f. 360r.

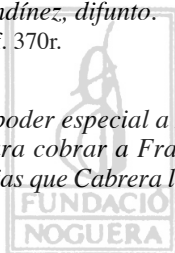
226 1520, octubre, 5

Jaime Joven, vecino, da poder especial a Antón Joven, regidor, y a Antón Fonte para cobrar a Juan Martín, Fernán Martín y Beatriz Fernández, su madre, 33 doblas y un tercio de dobla, que le deben por un contrato público, de la tercera y segunda paga del contrato, otorgado ante Juan Márquez, escribano público. Una vez recibidas, se quedarán con ellas porque las han de haber por los menores hijos de Pedro Fondínez, difunto.

Fontes XXXII, doc. nº. 1301, f. 370r.

227 1520, octubre, 5

Alonso de Cabrera, vecino, da poder especial a Alonso Velázquez, procurador de Nufio Belvey, presente, para cobrar a Francisco Delgado 42 cameros que le debe de renta de unas ovejas que Cabrera le arrendó por un contrato otorga-

do ante el presente escribano, de la paga de esta Navidad. Una vez recibidos, Nufio Belvey se quedará con ellos porque Alonso de Cabrera se los debía.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 1302, f. 373r.

228 1520, octubre, 10

Hernando de León y Agustín de León, su hijo, vecinos, venden a Gabriel Mas, vecino, presente, un pedazo de tierra que tienen en El Realejo, 12 fanegas hechas y las otras por romper, lindantes con cañaverales del Adelantado, con el barranco que atraviesa el lugar de El Realejo y con la casa de los otorgantes. El precio de la venta es de 14.463 maravedís, que declaran haber recibido.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 1325, f. 390r.

229 1520, octubre, 10

Hernando de León, vecino, vende a Agustín de León, su hijo, vecino, todas cuantas tierras tiene y le pertenecen, en Icod de los Trigos, lindantes con tierras de Catalina Sánchez, con tierras de Antón Joven, con el camino que va a Icod y con el barranco que está cabe las tierras de doña María Abarca. El precio de la venta es de 14.000 maravedís, que declara haber recibido.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 1326, f. 392r.

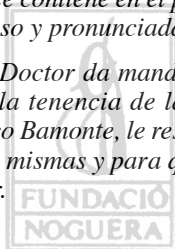
230 1520, octubre, 12

Antón Joven, regidor y vecino, en nombre de Gaspar de Jorba, según poder que de él tiene, hace procurador sustituto a Gaspar de Silva, vecino, para todas las cosas y casos contenidos en la carta de poder. Testigos: Juan de Vargas, Rodrigo Álvarez y Diego López Godoy. Antón Joven. Alonso de Llerena, escribano público, firma y signa. Va inserto el poder: Gaspar de Jorba, vecino, da poder general a Inés Borges, su legítima mujer, a Luis Jorba, su hermano, a Antonio Joven y a Antón Fonte. Otorgado en San Cristóbal a 17 de septiembre de 1520.
 Fontes XXXVII, doc. n.º. 236, f. 559r.

231 1520, octubre, 12

A petición de Antón Joven por sí y en nombre de Juan de Trujillo, por virtud de una sentencia pasada en cosa juzgada, se dio mandamiento de ejecución contra los bienes de Vasco de Bamonte por ciertos maravedís contenidos en dicha sentencia. La ejecución se hizo en unas tierras sitas en El Palmar, lindantes con tierras de Pedro Texena, con tierras de Martín Yanes y con el barranco. Tales tierras anduvieron en venta y pregón y, pasados los términos de derecho, fue dada sentencia de trance y remate. Las tierras fueron rematadas en Simón Lorenzo, vecino, quien las traspasó a Jaime de Santa Fe, vecino, y este pidió mandamiento de posesión. Francisco Jiménez, vecino, se opuso, pues decía ser suyas las tierras, según se contiene en el proceso de esta causa, el cual por las dichas partes fue concluso y pronunciada sentencia.

Va inserta la sentencia: El Doctor da mandamiento de posesión a Jaime de Santa Fe para ponerlo en la tenencia de las dichas tierras que se puedan averiguar ser del dicho Vasco Bamonte, le reserva su derecho a salvo en cuanto a las tercias partes de las mismas y para que pueda demandar a Francisco Jiménez. Nebrisensis doctor.

Ahora Antón Joven, en nombre de Gaspar de Jorba, según el proceso, sentencia y traspaso que en el dicho Gaspar de Jorba hizo Jaime de Santa Fe de las dichas tierras. pide al Doctor dé mandamiento para tomar posesión de dichas tierras. El Doctor manda al alguacil mayor o a su teniente dar posesión de la tercia parte de las dichas tierras a Gaspar de Jorba. Nebrisensis doctor. Por mandado de su Merced. Alonso de Llerena, escribano público.

Fontes XXVII, doc. n.º. 237, f. 600r.

232 1520, octubre, 15

Alonso de las Hijas, vecino, regidor y fiel ejecutor, vende a Antón Joven y Antón Fonte 15 fanegas de agua, que tiene en La Orotava, del propio río de agua con que se riegan las tierras, cañaverales y heredamiento de La Orotava. El precio de la venta es de 50.000 maravedís, que declara haber recibido.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1348, f. 345r.

233 1520, noviembre, 6

Antonio Cereroles, estante, da poder a Jerónimo Fernández, vecino, para cobrar de Rodrigo de Orantes toda la pez, por una sentencia pasada ante Alonso de Llerena.

Fontes XXII, doc. n.º. 628, f. 342r.

234 1520, noviembre, 7

Miguel Juan Mas, estante, debe a Miguel y Antón Ruiz 7.395 maravedís, de moneda corriente en Tenerife por ropa, a pagar en dineros de contado el primero de agosto de 1521.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1426, f. 687r.

235 1520, noviembre, 8

Jaime Joven, vecino, debe a Francisco Morillo, mercader, presente, 5.221 maravedís de moneda corriente en Tenerife por ropa, a pagar en dineros de contado en agosto. Otorgada dentro de las casas de Jaime Joven.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1429, f. 690r.

236 1520, noviembre, 10

Domingos Álvarez, vecino, se obliga a pagar a Antón Joven o a Antón Fonte 60 fanegas de trigo por la renta de unas tierras en Acentejo, que fueron de Juan de Llerena.

Fontes XXII, doc. n.º. 632, f. 277r.

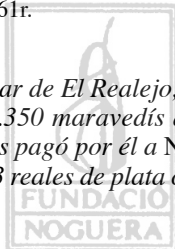
237 1520, noviembre, 19

Pedro Soler, vecino, da poder especial a Diego Ochoa para que comparezca ante las justicias de Gran Canaria y Lanzarote, y presente su carta de justicia contra Nufro de Belbey y para cobrar sus deudas.

Fontes XXII, doc. n.º. 642, f. 661r.

238 1521, enero, 12

Rodrigo, el Cojo, vecino del lugar de El Realejo, debe a Alonso Velázquez, procurador de causas, vecino, 8.350 maravedís de moneda corriente en Tenerife porque Alonso Velázquez los pagó por él a Nufro Belbey, a quien los debía, a pagar en trigo, a precio de 3 reales de plata cada fanega, con saca de esta isla

para fuera de ella, a fines de junio, en el lugar de Taoro o en esta villa de San Cristóbal. Hipoteca todo el trigo que cogiere este presente año de la sementera que tiene hecha en las tierras del Adelantado, en el término de Taoro. En 26 de junio de 1521, en presencia de Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparece Alonso Velázquez y da por libre y quito a Rodrigo, el Cojo, de todo lo contenido en este contrato.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1544, f. 41r.

239 1521, febrero, 21

Nufio Belvey, mercader catalán, estante, debe a Gaspar Mateo, mercader, estante, 18 ducados de oro y justo peso porque se los prestó en dineros de contado por hacerle placer, amor y buena obra, a pagar, a Gaspar Mateos o a Juan Cervera, mercader catalán, vecino de la ciudad de Barcelona, en septiembre.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1642, f. 128r.

240 1521, marzo, 8

Ante el señor Vergara, alcalde mayor, escribano y testigos, Isabel Quintera, vecina, dice que su marido, Jaime Joven, el Mozo, falleció hace seis meses dejando herederos a sus hijos Pablo y Antón, de los que fue nombrado tutor Antonio de Torres, vecino; ahora pide tener la tutela de sus hijos, y da por fiador a Jaime Joven, el Viejo, su suegro. El alcalde accede a lo pedido. Testigos: Antón Joven, Diego Martín y Luis de Maya. Pedro de Vergara. En 11 de marzo Isabel da poder a su suegro, y lo revoca en 18 de septiembre de 1522. Testigos: Alonso Velázquez, Diego de Oviedo y Rodrigo Roldán. Sin firma. Isabel vende a Antón Fonte, mercader, unas casas, linde con casas de Rodrigo Álvarez, chapinero, con casas y corral que fueron de Juan de Blanco y con la calle real que va de casa de Gonzalo de Córdoba a la Concepción, por 18 doblas de oro. Testigos: Manuel de Gibraleón, Jaime Joven y Cristóbal de Arenas, vecinos y estantes.

Fontes XXII, doc. n.º. 824, f. 190r.

241 1521, marzo, 9

Gonzalo de Córdoba, vecino y alguacil de Tenerife, debe a Juan Prieto, mercader, vecino, 8.032 maravedís de moneda corriente en Tenerife porque los paga por Gabriel Mas, a quien Gonzalo de Córdoba los debía por unas tierras que le compró sitas en Tacoronte, y Gabriel Mas los debía a Juan Prieto, a pagar en dineros de contado por el día de San Juan de junio.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1663, f. 147r.

242 1521, abril, 18

Ruy Garda, vecino de la villa de Ayamonte, maestre de la carabela «Santo Espíritu», surta en el puerto de Santa Cruz para hacer su viaje a Castilla, fleta a Francisco Morillo, mercader, estante, la carabela para cargarla de cebada para la ciudad de Cádiz o el Puerto de Santa María, a elección de Jaime o Juanote de Luna, mercaderes, vecinos de Cádiz. El maestre se obliga a recibir dicha carga con su carabela, en el puerto de Santa Cruz o en otro puerto de esta isla, según quisiera Morillo de hoy en veinticinco días, a cargadero a la

lengua del agua. Recibida la cargazón, el maestre se obliga a hacer vela e ir derecho a la bahía de Cádiz o al Puerto de Santa María para entregar la cebada a Jaime y Juanote de Luna, o a cualquiera de ellos, desde el día de su llegada en dos días laborantes. El precio del flete es de 460 maravedís de buena moneda de Castilla por cada tonelada, 2 cahíces de cebada por tonelada, pagados todos los maravedís del flete desde el día en que entregara la carga en ocho días, horras de las averías acostumbradas. Durante el tiempo del viaje el maestre se obliga a darle la carabela estanca de quilla y costado, bien aparejada y amarinada como navío que tal viaje ha de hacer, con agua dulce, sal, leña y batel esquipado.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1739, f. 284r.

243 1521, mayo, 11

Pero Soler, catalán, vecino, da poder especial a Francisco Morillo, mercader, estante, presente, para cobrar a Juan González y a Baltasar González 50 doblas de oro que le deben por un contrato público ejecutorio otorgado ante Ximón Rabelo, escribano público del Cabo de Aguer. Una vez recibidas, se quedará con ellas en parte de pago de 30 y tantos mil maravedís que Pero Soler y Nufio Belvey le deben por un contrato público ejecutorio, otorgado ante Alonso de Llerena, escribano público. Francisco Morillo, mercader, estante, como cesionario de Pero Soler, catalán, vecino, da poder especial a Manuel de Gibraleón, procurador de causas, para demandar a Baltasar González y a Juan González las dichas 50 doblas de oro. (Sin terminar.)

Fontes XXXII, doc. n.º. 1814, f. 316r.

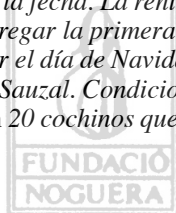
244 1521, mayo, 27

Francisco Morillo, mercader, estante, debe a Jaime y Juanote de Luna, mercaderes catalanes, estantes en la ciudad de Cádiz, 130 ducados de oro porque los pagaron en Roma por fray Fernando de la Rocha, a ruego de Morillo, a pagar cada y cuando se los pidan y demanden. Podrán tomar los 130 ducados a cambio de Sevilla para Valencia y de Valencia para Sevilla y para otras partes, una o tantas veces cuantas quisieran hasta ser pagados de los 130 ducados, cambios, recambios e intereses. Quiere que los susodichos sean creídos por su simple palabra y traigan la cuenta de ellos Pero Miguel y Pedro Forcadell o Juan de la Fuente, vecinos de la ciudad de Sevilla. Testigos: Antón Fonte, Juan Fernández y Marcos Falcón, vecinos y estantes.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1862, f. 285r.

245 1521, junio, 5

Antón Joven, vecino y regidor, da a renta a Alonso Yanes, vecino, presente, 19 puercas de vientre, que compró al dicho Alonso Yanes. El tiempo es de tres años, a partir de hoy día de la fecha. La renta anual es de 19 cochinos castrados, de año cada uno, a entregar la primera paga de la Navidad que viene en un año, la segunda paga por el día de Navidad siguiente, y la tercera por otra Navidad, en un canal de El Sauzal. Condiciones: 1) Alonso Yanes está obligado a guardar a Antón Joven 20 cochinos que le compró, por un año; 2) A fines

de los tres años y al final de dicho año, le devolverá dichas puerkas y cochinos, vivos, excepto el puerco o puerca que muriere de su muerte natural.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1902, f. 287r.

246 1521, junio, 17. San Pedro

Francisco Pérez, labrador, y Mari Sánchez, su mujer, con su licencia venden a Gaspar de Jorba, vecino, unas casas sitas en el lugar de San Pedro de Daute, de piedra y barro, cubiertas de paja, lindantes con casas de Bartolomé de Llerena, vecino del dicho lugar, con solar de Francisco Pérez, carpintero, con la calle real y por las espaldas con otra calle real que pasa por delante de las casas de Pedrianes, zapatero. El precio de la venta es de 35 doblas, que declaran haber recibido. Ante el escribano, Gaspar de Jorba dice que en presencia del escribano habían otorgado Francisco Pérez y su mujer carta de venta de unas casas sitas en San Pedro de Daute. Francisco Pérez toma por la mano a Gaspar de Jorba y lo mete dentro de las casas, cierra las puertas y echa fuera a los que dentro estaban, se pasea por ellas y hace otros muchos actos de posesión como señor y poseedor pacífico de ellas. El escribano da fe de la toma de posesión, sin contradicción de persona alguna.

Fontes XXXVII, doc. n.º. 404, f. 190r.

247 1521, junio, 18

Gabriel Mas, vecino, vende a Gonzalo de Córdoba, vecino, presente, unas tierras, sitas en Tacoronte, que compró a Lope de Arcea, vecino, lindantes con tierras de Gonzalo de Córdoba, por arriba con la montaña, y por las otras partes con tierras del dicho Gonzalo de Córdoba. El precio es de 8.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife, que declara haber recibido. El esquilmo de este año pertenece a Gabriel Mas.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1923, f. 268r.

248 1521, junio, 19

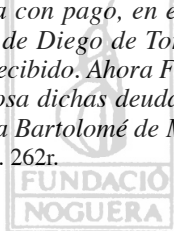
Francisco Martín, zapatero, vecino, debe a Juan de la Fuente, mercader, estante, 2.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife, resto de 8 doblas que le debía por un traspaso que Juan de la Fuente le hizo de unas casas, que fueron de Mateo Juan Carbón, las cuales se remataron a pedimento de Juan de la Fuente, a pagar en dineros de contado por el día de Santiago.

Fontes XXXII, doc. n.º. 1939, f. 393.

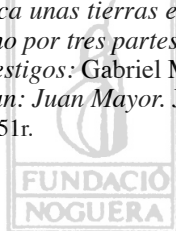
249 1521, junio, 21

Francisco de Lara, clérigo, estante, dice que cuando marchó a Castilla, hace ahora año y medio, dejó a Bartolomé de Milán, vecino, presente, un albalá y memorial para cobrar ciertas deudas, que en esta isla le debían. Bartolomé de Milán le ha dado cuenta con pago, en especial 4 doblas de Mateo Juan Carbón, 18.000 maravedís de Diego de Torres, y de Francisco Jiménez 52 doblas, que declara haber recibido. Ahora Francisco de Lara cede y traspasa a Martín y Pedro de Espinosa dichas deudas, por la presente da por libre y quita de la dicha cobranza a Bartolomé de Milán.

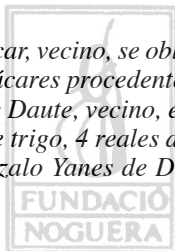
Fontes XXXII, doc. n.º. 1945, f. 262r.

- 250** 1521, junio, 25
Gaspar Afonso Márquez, portugués, vecino de la ciudad de Tavira, estante, vende a Antón Joven, vecino y regidor, presente, un navío redondo, «Santo Espíritu», que al presente tiene en Tenerife, en el puerto de Santa Cruz, de unas 90 toneladas de porte, con su barca y todos los otros aparejos que están dentro y fuera penden. El precio de la venta es de 520 doblas de oro, que declara haber recibido.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 1953, f. 254r.
- 251** 1521, junio, 29. San Pedro
Juan de Guzmán, vecino, da poder especial a Antón Joven o a Antón Fonte para pedir a don Alonso Fernández de Lugo, gobernador y justicia mayor de estas islas, la saca de cebada que le pertenece como a labrador y vecino. Ha de pedir 100 fanegas de saca pues cogerá 300 fanegas de cebada, antes más que menos.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1, f. 164r.
- 252** 1521, junio, 30
Gonzalo Yanes de Daute, Gaspar de Jorba y Juan de Mesa, vecinos, dan poder especial a Juan González, hijo de Gonzalo Yanes de Daute.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 429, f. 171r.
- 253** 1521, julio, 9
Juan de Lepe y Enrique Fonte, mercaderes, estantes, dan poder especial a Juan González, Hernando Gutiérrez Calderón, predicador, Asensio Muñoz, Gonzalo Bueno, maestre de su navío, y Domingos de Prado, barbero, para comparecer ante el capitán de la villa de Santa Cruz del cabo de Aguer y presentar ellos cartas de receptoría de la justicia de Tenerife por un pleito que contra ellos traía Juan de Badajoz, alguacil. Testimonios: Jerónimo Joven y Juan de Vargas, estantes. Firman: Juan de Lepe. Enrique Fonte.
 Fontes XXII, doc. n.º. 940, f. 152r.
- 254** 1521, julio, 10
Jaime Joven, mercader, vecino, en nombre de Isabel Quintera, su nuera, da a censo perpetuo a Juan Mayor, vecino, unas casas con su atahona, linde con casas de Mateo Juan Carbón, la calle real que va de la plaza pública para Santa Cruz, un pedazo de tierras que está al lado de la casa hasta lindar con el drago; otro pedazo de tierras que está por la otra banda del barranco, linde con viñas que vendió a Pedro López y con el risco hasta venir a dar al drago; y le da también un molino que está en el barranco junto a los pedazos de tierra, por 10 doblas de oro anuales, pagaderas por mitades. Si Mayor quisiere pagar 100 doblas por el censo, quedarán por suya la casa y tierras, pudiendo pagar de 25 en 25, descontando del tributo la parte que cupiese que es la quinta parte. Mayor hipoteca unas tierras en el Peñol, 35 fanegas, linde con tierras de Guillén Castellano por tres partes y con Blasino Perdomo. Otorgado en las casas de Joven. Testigos: Gabriel Mas, Juan Díaz, zapatero, y Jácome Danano, vecinos. Firman: Juan Mayor. Jaime Joven.
 Fontes XXII, doc. n.º. 941, f. 151r.

- 255** 1521, julio, 20
El doctor Lebrija da poder especial a Juan de Badajoz, teniente alguacil mayor, para que comparezca ante el juez eclesiástico de Gran Canaria y responda a una carta requisitoria que, a pedimiento de Diego de Villanueva, le fue notificada por pleito que se trata contra Enrique Fonte, Rodrigo Dorantes y Juan de Lepe.
 Fontes XXII, doc. n.º. 953, f. 480r.
- 256** 1521, agosto, 5. San Pedro
Juan de Regla, alcalde del lugar de San Pedro de Daute, y Juan Rodríguez de Reina, su sobrino, deben a Gaspar de Jorba, vecino, 21.841 maravedís de resto a la iglesia de San Pedro de Daute de la que Jorba es mayordomo, a pagar en enero de 1522.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 462, f. 79r.
- 257** 1521, agosto, 13
Diego Pérez de Turiel, vecino, debe a Antón Joven y Antón Fonte 30 fanegas de trigo por 20 fanegas de tierras que recibió a renta para hacer esta sementera venidera. Las tierras están en Tacoronte, en las tierras de Rafael Fonte, que son las que le señaló Juan Vicente, aperador de los susodichos. Entregará el trigo en julio, o antes si cogiere el pan en dichas tierras, en las eras de las mismas. Hipoteca todo el trigo y cebada que de dichas tierras se cogiere. Testigos: Juan Fernández, Martín de Castro y Gonzalo Sánchez. Por no saber, firma Juan Fernández. En 11 de agosto de 1522, ante Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparece Antón Fonte y se da por pagado de Diego Pérez de Turiel de las 30 fanegas de trigo porque las recibió de él, por él y en nombre de Juan Vieder, catalán, su factor.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2087, f. 502r.
- 258** 1521, agosto, 28
Ruy Díaz, vecino, da poder a Antón Fonte, mercader, y a Antonio Joven para cobrar de Miguel de Ayllón 19 doblas de oro, y de Juan de Castañeda 3 doblas y 50 maravedís. Testigos: Jerónimo Joven, Antonio de Torres y Francisco de Sepúlveda, vecinos. Ruy Díaz.
 Fontes XXII, doc. n.º. 1022, f. 440r.
- 259** 1521, agosto, 29
Antonio Cereroles, vecino, da poder general a Gonzalo de Carmona, estante. Testigos: Jerónimo Joven, Juan González y Juan González. Antonio Cereroles.
 Fontes XXII, doc. n.º. 1026, f. 442r.
- 260** 1521, septiembre, 6. San Pedro
Pedro González, maestro de azúcar, vecino, se obliga a Gaspar de Jorba y a Gaspar de Silva a templar todos azúcares procedentes de los cañaverales del heredamiento de Gonzalo Yanes de Daute, vecino, en la zafra de 1522, por precio de 5 doblas de oro, 1 fanega de trigo, 4 reales de plata cada mes de los que templare en el ingenio de Gonzalo Yanes de Daute y cuartillo y medio de vino

cada día. Todos los días que el ingenio pinjare durante la zafra le han de pagar la mitad de la soldada y mantenimiento al respecto según queda dicho. Pedro González se obliga a templar los azúcares en toda la zafra sin que otra persona lo haga por él, pero, si no los templase, podrán tomar otro maestro para hacerlo a los mayores precios, a costa de Pedro González, además de los daños, menoscabos e intereses que resultasen de la pérdida de los azúcares. Pedro González se obliga a tener cargo, cocer y refinar todas las mieles procedentes de los azúcares y a dar cuenta de las mismas, como lo suelen dar los maestros de esta isla. Por razón de lo cual Gaspar de Jorba se obliga a pagar a Pedro González de cada 12 arrobas que refinase 1; también se obliga a darle de comer mientras refinare las mieles. Otorgada dentro del escritorio de Rodrigo Fernández, escribano público.

Fontes XXVII, doc. n.º. 483, f. 132r.

261 1521, septiembre, 8

Ante el alcalde Juan de Regla, y en presencia de Rodrigo Fernández, escribano público, Gaspar Jorba presenta una licencia del Ayuntamiento, firmada por el Doctor Sancho de Lebrija, y de Antón Vallejo, escribano del Cabildo, y pide al alcalde que la cumpla según en ella se contiene. Gaspar Jorba, después de haber jurado, dice que hará cortar la madera necesaria para sus casas y para unas cajas en la petición contenidas, y da por sus fiadores a Bartolomé de Llerena y a Pedro González, maestro de azúcar, vecinos, presentes. Jorba y sus fiadores se obligan a no sacar dicha madera. Testigos: Pedro de Lugo, Luis Jorba y Agustín de Torres. Pedro González. Bartolomé de Llerena. Gaspar de Jorba.

Dado a Juan de Llerena, mercader. Ante Juan de Regla, alcalde, en presencia de Rodrigo Fernández, escribano público de Daute, y de testigos, Bartolomé de Llerena y Juan Picazo dicen que Juan de Llerena, mercader, estante, tenía cierto pleito contra ellos por vía de ejecución por cierta cuantía de cebada y maravedís que le deben por un contrato público otorgado ante el escribano. Ellos dan por pasados todos los pregones y almonedas que el derecho manda, pues no quieren decir ni alegar, ni probar cosa alguna en contra de la dicha ejecución y piden sentencia de remate. Dada y pronunciada por el doctor Sancho de Lebrija, la consienten.

Fontes XXVII, doc. n.º. 486, f. 131r.

262 1521, noviembre, 2

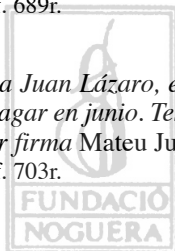
Micael Juan Mas, vecino, debe a Juan de Jerez, mercader, vecino, 4.322 maravedís de moneda corriente en Tenerife de resto de todos los maravedís y otras cosas que le deba hasta el día de hoy, a pagar el día de San Juan de junio.

Fontes XXXII, doc. n.º. 2288, f. 689r.

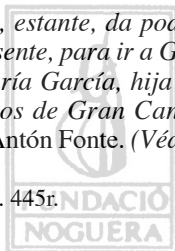
263 1521, noviembre, 11

Juan Valenciano, estante, debe a Juan Lázaro, estante, presente, 7 doblas de oro por trigo que le compró, a pagar en junio. Testigos: Mateo Juan Carbón y Juan Yanes, clérigo. Por no saber firma Mateu Juan Carbó.

Fontes XXXII, doc. n.º. 2305, f. 703r.

- 264** 1521, noviembre, 18
 Gabriel Mas, *vecino, debe a Lope de Portillo, presente, 8.332 maravedís de resto de todos los maravedís que hasta hoy él y su mujer le debían, por albalaes, sentencias y cuentas corrientes, a pagar el día de San Juan de junio.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2329, f. 765r.
- 265** 1521, diciembre, 6
 Magdalena González, *vecina, vende a Antón Fonte, catalán, vecino, presente, un pedazo de tierra calma en la ciudad de San Cristóbal, lindante con tierra y viña de Alonso de Alcaraz y con tierra de la vendedora. El pedazo comienza desde el pozo hacia lo de Alcaraz como lo tiene amojonado con el dicho Antón Fonte. El precio de la venta es de 6.000 maravedís de moneda Canaria, que declara haber recibido. Francisco González, como tutor de Magdalena, aprueba la venta.*
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 24, f. 905r.
- 266** 1521, diciembre, 8
 Antonio Cererolos, *vecino, da poder a Gonzalo García, vecino, para cobrar a Gonzalo de Carmona, vecino de Fuerteventura, lo que le deba.*
 Fontes XXII, doc. n.º. 1222, f. 372r.
- 267** 1521, diciembre, 15
 Francisco Morillo, *mercader, estante, dice que Jaime y Juanote de Luna, mercaderes, estantes en Cádiz, mandaron, en el navío donde es maestro Alonso Viera, mercancías por valor de 500 ducados que le robaron en el mar ciertos franceses corsarios; por la presente da poder a Antonio Pons, mercader catalán, estante en Cádiz, para embargar los bienes de franceses que hay en Gran Canaria.*
 Fontes XXII, doc. n.º. 1230, f. 463r.
- 268** 1521, diciembre, 15
 Juan Pacho, *mercader, vecino, por sí y en nombre de Lorenzo García, su compañero, vecino de Cádiz, dice que Lorenzo García cargó en el navío del maestro Alonso Viera ciertos bienes y mercaderías, en más de 300 ducados de oro, para traerlos a esta isla a poder de Juan Pacho, y, viniendo por la mar, ciertos franceses corsarios robaron dicha mercadería, según es público y notorio. Por la presente da poder especial a Antonio Ponce, mercader catalán, estante en Gran Canaria, ausente, para embargar bienes de franceses, que hay al presente en Gran Canaria y hubiere de aquí adelante, en la dicha cantidad de los 300 ducados.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2401, f. 451r.
- 269** 1521, diciembre, 17
 Antón Fonte, *mercader catalán, estante, da poder especial a Antonio Joven, su primo, vecino y regidor, presente, para ir a Gran Canaria y lo pueda desposar y por él se despose con María García, hija de Cristóbal García y de María Rodríguez, su mujer, vecinos de Gran Canaria. Testigos: Gaspar Mateo y Michael Juan Mas. Firma: Antón Fonte. (Véase documento 2.405 de este volumen de Fontes.)*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2402, f. 445r.

270 1521, diciembre, 18

Antón Joven, vecino y regidor, hace donación a Mari Hernández, natural de Gran Canaria, vecina, ausente, de unas casas, sitas en esta ciudad, sobradadas y labradas de piedra y teja, con todo su solar, corral, trascorral y todas sus pertenencias, lindantes con casas del bachiller Nuño Núñez, con casas de Diego del Castillo, por detrás con huerta y casa de Antonio Fonte y por delante con la calle real. También le da unas tierras de sequero, 50 fanegas de sembradura, que tiene en término de El Realejo, deslindadas bajo ciertos linderos, las cuales tiene a partido por nueve años Antón de Godoy, vecino de El Realejo, por precio de 50 fanegas de trigo anuales, según consta en la escritura ante Alonso de Llerena, escribano público. Le hace donación de las tierras y renta que Antón de Godoy le ha de dar. La donación se la hace por muchas honras y buenas obras que de ella ha recibido hasta el día de la fecha. Condiciones: 1) Mari Hernández no podrá vender, trocar ni cambiar dichas casas y tierras, sino ha de gozar de ellas durante los días de su vida y luego las heredarán Luisa y María, hijas de Mari Hernández y de Antón Joven, por iguales partes, y los hijos que de las mismas sucedieren; si una de sus hijas muriese sin descendencia, heredará la otra y los hijos e hijas de ella. 2) Si las dos hijas muriesen sin tener hijos, en tal caso, al morir Mari Hernández, ha de heredar los bienes el hospital de Nuestra Señora, que ha de ser uno de los dos hospitales que están en esta ciudad de San Cristóbal, bajo las advocaciones, uno de Nuestra Señora de los Dolores y el otro de Nuestra Señora de la Concepción; el hospital que ha de heredar será el que tuviere la bula y perdonanzas que ganó del Santo Padre Martín de Jerez, difunto. Una vez heredados dichos bienes, el dicho hospital, los cofrades y hermanos de él han de decir, en cada semana, dos misas rezadas, el sábado a Nuestra Señora, y la otra por las almas del Purgatorio. Lo que rentaren dichos bienes será para vestir y alimentar a los pobres de dicho hospital, en beneficio y limosna por las almas de Mari Hernández y Antón Joven, para que se les perdonen sus pecados. Fontes XXXII, doc. n.º. 2404, f. 447r.

271 1521, diciembre, 10

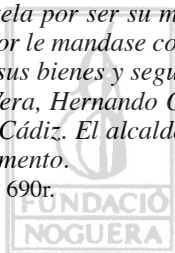
Antón Fonte, mercader catalán, estante, da poder especial a Antón Joven, su primo, presente, para ir a Gran Canaria y lo pueda desposar y por él se despose con Catalina Mirabal, hija de Hernando Bachicao y de Constanza de Ervás, su mujer, vecinos de Gran Canaria. Testigos: Gaspar Mateo y Juan de Vargas. Firma: Antón Fonte. (Véase documento 2.402 de este volumen de las Fontes.) Fontes XXXII, doc. n.º. 2405, f. 445r.

272 1521, diciembre, 31

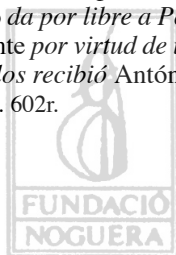
Mateo Juan Carbón, vecino, vende a Francisco González, vecino, guantero, la mitad de un solar que tiene en esta isla, en la calle de la cárcel, que linda con casas de Martín Sánchez Matamoros, con la mitad del dicho solar y casas del vendedor, con la calle real y con el solar del bachiller Belmonte, por precio de 4.000 maravedís, que declara haber recibido. Testigos: Alonso Fernández de Porcuña, Antón Cereroles y Juan Valenciano, vecinos. Firma: Mateo Juan Carbón. Fontes XXIV, doc. n.º. 33, f. 8v.

- 273** 1521, diciembre
Antonio Cereroles, *vecino, da poder general a Antonio Fonte, vecino.*
Fontes XXII, doc. n.º. 1246, f. 380r.
- 274** 1522, febrero, 12
Ante el Doctor Sancho de Lebrija, teniente de gobernador, comparece Alonso de Cabrera, vecino, y dice que debe a Antón Joven y a Antón Fonte 39.171 maravedís de moneda canaria por un contrato público ejecutorio a plazo pasado, quienes han querido hacer ejecución en sus bienes, por lo que él señala por bienes suyos libres los siguientes: 100 cabras mayores; 70 fanegas de tierra de sembradura que tiene en esta isla, en El Sauzal, lindantes con tierras de Bartolomé Estévez y con la Rambla del Ahorcado; un parral que tiene en El Sauzal con su agua, lindante con parral de Juan Picar y con parral de Pedro de Vera. Pide que se haga la ejecución en los dichos bienes. El doctor Lebrija así lo hace. Después de cumplidos los trámites que el derecho dispone, el teniente da la sentencia y firma. Alonso de Cabrera acepta la sentencia. Testigos: Sancho de Merando, Antón Jiménez y Gonzalo de Villanueva. A continuación, Antón Joven dice que tiene a bien que se sobresea el remate hasta el día de San Juan de junio.
Fontes XXIV, doc. n.º. 125, f. 643v.
- 275** 1522, marzo, 15
Magdalena González, vecina, vende a Alonso de Alcaraz, vecino, un pedazo de tierra con su pozo, situado en la ciudad de San Cristóbal, frontero del monasterio de San Francisco, lindante con un pedazo de tierra que vendió a Antón Fonte, con tierras del comprador y con tierras de su hermano Juan Martín, por precio de 15.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife, que declara haber recibido.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 280, f. 935r.
- 276** 1522, abril, 9
Traslado de una carta de tutela dada por oficio de juez, firmada y signada de escribano público en la ciudad de Cádiz, miércoles 9 de abril de 1522, ante el licenciado Manuel de Sama, alcalde mayor y de la Justicia de la misma ciudad, por Antonio Vázquez de Cepeda, corregidor y Justicia Mayor del mismo lugar, por don Carlos y la Reina, ante Hernán Sánchez de Alcaraz, escribano público de Cádiz, compareció Pabla Fonte, mujer que fue de Rafael Fonte, Veinticuatro de Jerez, vecino, regidor, de Cádiz, difunto, y dijo que su marido falleció y dejó por sus hijos y herederos a Jerónimo Fonte, Lázaro Fonte y Ana Francisca, que Jerónimo era mayor de dieciocho años y menor de veinticinco, ausente, y Lázaro y Ana eran menores de diez y catorce años, y que como de derecho le pertenecía la tutela por ser su madre y renunciar a las segundas bodas, pidió al alcalde mayor le mandase confirmar la tutela de sus hijos y el poder para arrendar todos sus bienes y seguir sus pleitos. Testigos: el bachiller Alonso Sánchez de la Vera, Hernando Ortiz, alguacil, Lorenzo García y Diego Castaño, vecinos de Cádiz. El alcalde mayor dijo que dé información de lo susodicho y haga juramento.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 385, f. 690r.

- 277** 1522, mayo, 14
Antón Fonte, mercader, vecino, da poder general a Antón Pérez, a Gastón de Caycedo y a Juan de Medrana, procuradores de la chancillería de Granada, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares y ganados.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 463, f. 66r.
- 278** 1522, mayo, 27
Antonio Joven, vecino, regidor, da poder especial a Juan de Llerena, vecino del El Realejo, presente, para que en su nombre pueda demandar y recibir todas las aguas corrientes y manantiales que Hernando de Castro le arrendó, que son abajo de Los Realejos, donde es el heredamiento y parrales del dicho Hernando de Castro, según consta en la carta de arrendamiento. Recibidas las aguas, Juan de Llerena las sacará por las acequias para regar todos los cañaverales, y gozará todo el tiempo del arrendamiento.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 491, f. 126r.
- 279** 1522, junio, 21
Antón Joven, regidor, debe a Sancho de Merando, vecino, 350 doblas de oro por unas tierras, sitas en el Peñol, por unas casas en la ciudad de San Cristóbal y por 8 yeguas que le compró. Aunque en la carta de venta otorgada ante Juan Márquez, escribano público, se da por pagado la verdad es que se las debe. Pagará en esta manera: 124.950 maravedís en 3.501 fanegas de trigo de la medida de esta isla, puestas en la Isleta de Gran Canaria en el navío, a su riesgo y costa, en el mes de agosto, y las 5 doblas y 50 maravedís restantes el día de Navidad venidero, en Gran Canaria, en dineros de contado.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 566, f. 318r.
- 280** 1522, julio, 30
Pedro de Párraga, vecino, vende a Gaspar Mateo, catalán, mercader, estante, presente, 400 fanegas de trigo, cada fanega a 5 reales y medio, viejos. Las entregará en la casa de Gaspar Mateo, en esta ciudad, en agosto, la mitad con saca o en caso contrario medio real por cada fanega de las 200. Gaspar Mateo le ha de dar 100 doblas de oro en dineros de contado, un esclavo de color negro de edad de veinte o veinticinco años de nombre Juan apreciado en 35 doblas que Pedro de Párraga tiene al presente en casa de Bernaldo Escarlaty y los maravedís que Párraga le debe por contrato y escrituras a Antón Joven y a Antón Fonte. Si todavía Gaspar Mateo debiera maravedís los pagará en el mes de febrero. En 12 de marzo de 1523, en presencia de Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparecen Gaspar Mateo y Pedro de Párraga y se dan por pagados. Gaspar Mateo da por libre a Pedro de Párraga de 18.966 maravedís que debía a Antón Fonte por virtud de un contrato público que pasó ante Juan Márquez, por cuanto los recibió Antón Fonte en trigo.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 695, f. 602r.

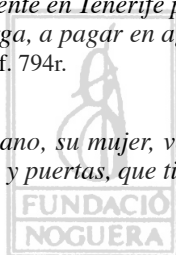

- 281** 1522, agosto, 4
Juan de Carmona, vecino, da poder general a Gaspar Jorba, vecino. Da el poder para que pueda cobrar, como cosa suya propia, de Simón Luis y de Juan Afonso 4 doblas de oro que le deben por un contrato público ejecutorio; le traspasa todo el derecho que contra ellos tiene. Testigos: Antonio Cererolos, Sancho de Bilbao y Rodrigo Roldán. Firma: Juan de Carmona.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 375, f. 455r.
- 282** 1522, agosto, 5
Antonio Cererolos, vecino, da poder general a Antonio Fonte, vecino. Da el poder para que pueda cobrar, como cosa suya propia, de Alonso Lorenzo, peguero, 184 quintales de pez que le debe por un contrato público.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 378, f. 456r.
- 283** 1522, agosto, 18
Gonzalo Yanes, pescador, vecino, se obliga a servir a Antón Joven, vecino, regidor, presente, con su persona, un almocrebe y seis caballos que tiene en el ingenio de El Realejo, propiedad del Adelantado, para acarrear caña todo el tiempo que dure la molienda que Antón Joven ha de hacer en dicho ingenio este año y el venidero. Se obliga a comenzar cuando Antón Joven lo requiera y a dar cada día dos caminos y medio de caña, desde la Rambla de los Caballos, de las que tiene plantadas Juan de Llerena: si hiciera menos acarreto se descontará del precio estipulado, pero, si más camino diera se le pague al respecto. Por el acarreto ha de recibir, en cada mes, por él, por el almocrebe y por las seis bestias 10 doblas de oro, además de la comida para él y el almocrebe. Todos los maravedís que él, el almocrebe y las bestias ganaran serán para pagar 10.000 maravedís que Yanes debe a Joven por un contrato: si saldada la deuda sobrare maravedís Joven se los pagará acabada la zafra. Hipoteca todos los caballos que hoy día tiene, dos rucios, tres castaños y un morcillo, por 10 doblas en cada mes.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 721, f. 621r.
- 284** 1522, septiembre, 10
Juan González, Catasol y Gil Afonso, estantes, se obligan a servir a Antón Joven, vecino, regidor, presente, con sus personas y con tres machos que al presente tienen en el ingenio de El Realejo, del Adelantado, para acarrear cañas y leñas u otro servicio de acarreto que Antón Joven quiera, todo el tiempo que durase la molienda de caña que Antón Joven ha de hacer en el dicho ingenio este año y el venidero hasta acabada la dicha zafra. Se obligan a comenzar a hacer el servicio cuando Joven les requiera. Harán cada día dos caminos y medio de cañas desde la Rambla de los Caballos de las cañas que tiene plantadas Juan de Llerena. Si menos camino hicieran se descontará del precio estipulado pero si dieran más se pagará al respecto. La paga será 5 doblas de oro por cada mes a cada uno, además de comida a los almocrebes que trajeren las bestias. Todos los maravedís que ganaren con su persona y bestias se descontarán para pagar cierto trigo que cada uno le debe por dos contratos otorgados ante el presente escribano público. Si saldada la deuda sobrare maravedís se los pagará acabada la zafra.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 776, f. 623r.

- 285** 1522, septiembre, 27
 Gabriel Mas, vecino, da a partido a Alonso Martín de Gerena, vecino, 14 vacas de vientre, mayores, de su marca y hierro, que tiene en término de esta isla, por tres años, a partir del día de la fecha. De todas las reses, grandes o chicas, herradas y marcadas o por marcar y las que nacieren en el dicho tiempo, llevará Alonso Martín un cuarto, y Gabriel Mas las tres cuartas partes restantes, después de haber pagado el diezmo. Al final de los tres años, Martín devolverá las 14 vacas de su marca y hierro, con todas las crías que hubieren nacido en esos tres años.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 516, f. 663r.
- 286** 1522, septiembre, 30
 Martín Sánchez debe a Antón Fonte, mercader, vecino, 8.337 maravedís por renta de un pozo, noria y un pedazo de tierra que recibió a renta por trece meses a partir del día de la fecha, a pagar a fines de cada mes 15 reales de plata de manera que cumplidos los trece meses le acabe de pagar. Se obliga a dar cada día en casa de Antón Joven ocho cántaros de agua; en casa de Rafael Fonte ocho cántaros de agua; en casa de Rodrigo Cabeza toda el agua que quisiera para su casa, hacienda, ganado y para el campo, con tal que no sea para vender por la villa; para la madre de sus hijos toda el agua que fuera menester; para la casa de Gaspar Mateo cada día ocho cántaros; y para Juan Márquez, escribano público, cuatro cántaros cada día, pero que vayan por ella al pozo. Se obliga a adobar y reparar la noria y albarrada de la dicha tierra y a dejarla a Antón Fonte defensible como está y con todas las bienhechorías que estuvieran hechas. También se obliga a plantar en dichas tierras lo que cupiere de árboles membrillos y manzanos, a 10 pies uno de otro, y almendros de estacas. Se obliga a dar 2 maravedís de ensalada cada día. Las tierras lindan con viña de Alonso de Alcaraz y con huerta de Juan Martín Sardo.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 894, f. 626r.
- 287** 1522, octubre, 4
 Luis Álvarez, el Viejo, vecino, debe a Juan Viedel, mercader, mayordomo de Rafael Fonte, estante, 20 doblas de oro por trigo, a pagar, en esta ciudad, por el primero de agosto de 1523. Testigos: Juan Lozano y Rodrigo Roldán. A ruego, firma Rodrigo Roldán.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 535, f. 259r.
- 288** 1522, octubre, 13
 Pabla Fonte, mujer que fue de Rafael Fonte, veinticuatro de Jerez, vecino, regidor de la ciudad de Cádiz, como tutora de las personas y bienes de Jerónimo Fonte, Lázaro Fonte y Ana Francisca, sus hijos e hijos legítimos y herederos de su marido, por virtud de la tutela que de ellos tiene confirmada ante juez competente, según que pasó ante Fernán Sánchez de Alcaraz, escribano público de Cádiz, nombra procurador y da poder especial a Gaspar Jorba, mercader, catalán, estante, ausente, para cobrar maravedís, ducados, doblas, azúcar, trigo, cebada, bueyes, vacas, esclavos, esclavas, ganados, casas, tierras, viñas, cañaverales, hacienda y otros bienes raíces, muebles y semovientes o.

tributos y otras cosas que a los menores o a ella le deban en Gran Canaria, Tenerife, La Palma y en otras islas y lugares, por muerte y herencia del dicho Rafael Fonte, como por contrato de deuda, tributo, rentas y albalaes. También le da poder para arrendar tierras, cañaverales y heredades y para hacer rentas y partidos de azúcares, trigo, cebada, esquilmos de las dichas heredades, hacer trueques y cambios y cobrar cuentas y acabarlas y pueda tratar, regir y administrar todos los bienes, haciendas, ingenios, heredades, cañaverales y tierras que los menores tienen en la isla de Gran Canaria. Otorgada en ciudad de Cádiz, en la casa de la morada de Pabla Fonte. Testigos: Gabriel de la Vega, Juan Font, Luis Jorba, catalanes, y Domingo de Aguirre, estante en Cádiz. Firma: Pabla Fonte. Hernán Sánchez de Alcaraz, escribano público de Cádiz, firma y signa. Sacado el traslado de la carta de poder según estaba, en 28 de noviembre de 1522. Testigos: Miguel Jerónimo y Francisco de Lucena Fontes XXXIII, doc. n.º. 966, f. 686r.

- 289** 1522, octubre, 17
 Gaspar Mateu, estante, nombra personero general a Luis de Salazar y a Jaime de Santa Fe, vecinos. Se entiende que no cobre más de lo que le debe Miguel Juan. Fontes XXXIII, doc. n.º. 999, f. 204r.
- 290** 1522, noviembre, 4
 Gabriel Mas, vecino, debe a Silvestre Pinelo, mercader, genovés, estante, 11.760 maravedís de moneda corriente en Tenerife por trigo, a pagar, en dineros de contado, el día de San Juan de junio. Testigos: Alonso Camacho y Miguel Jerónimo, estantes: Firma: Gabriel Mas. En 24 de diciembre de 1523, ante Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparece Silvestre Pinelo y se da por pagado de Gabriel Mas. Fontes XXXIII, doc. n.º. 1088, f. 781r.
- 291** 1522, noviembre, 8
 Francisco de Mesa, vecino, regidor, da poder especial a Juan Jácome de Carmiñates, vecino, para cobrar de Antón Joven, vecino, regidor, 50 ducados de oro, o su justo valor, en tanto azúcar del que ha de moler en el ingenio del Adelantado, en El Realejo, por virtud de un libramiento que el Adelantado libró en Antonio Joven, quien lo tiene aceptado en las espaldas. Una vez recibido el azúcar Jácome se quedará con él porque le pertenece. Fontes XXXIII, doc. n.º. 1115, f. 715r.
- 292** 1522, noviembre, 10
 Antón Joven, vecino, regidor, debe a Juan de Xerez, mercader, estante, 77.200 maravedís de moneda corriente en Tenerife por trigo, que son 200 fanegas de trigo, puestos debajo de verga, a pagar en agosto. Fontes XXXIII, doc. n.º. 1125, f. 794r.
- 293** 1522, noviembre, 14
 Mateo Juan Carbón y Ana Serrano, su mujer, venden a Juan Núñez, vecino, un solar, casas, tapias, madera y puertas, que tiene en la calle pública de la cár-

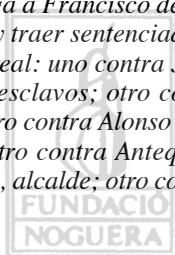
cel, lindante con casas y solar de Barbadillo, con casas y solar de Francisco González, guantero, por las espaldas con solar de Belmonte y por delante la calle real. El precio es de 6.000 maravedís, de los que se da por contento. Hecho en las casas de la morada. Testigos: Jaime Joven, Cristóbal Moreno, carpintero, y Alonso Sánchez, carpintero. Firma: Mateo Juan Carbón.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 653, f. 28v.

294 1522, noviembre, 14

Mateo Juan Carbón, vecino, de una parte, y el bachiller Nuño Núñez, en nombre y como procurador que es de Francisco de Alcázar, vecino de La Gomera, según poder que tiene, de la otra, dicen que el segundo trata en la Chancillería de Granada seis pleitos, de los que están concluidos: uno contra Juan Agustín Salvago, regidor de La Gomera, sobre ciertos esclavos; otro contra Alonso de la Rocha, sobre cierta heredad que le tiene; otro contra Alonso de Valladolid, sobre otra heredad de cañaverales y parral; otro contra Antequera, sobre unas viñas que tiene al presente Antonio de la Peña, alcalde; otro contra Diego de Cazalla, sobre 170 cabras y 20 arrobas de azúcar; otro contra Guadalupe o contra la persona que tiene los bienes de los sobrinos de Francisco de Alcázar, hijos de Juan de Alcázar. Por tanto, Mateo Juan Carbón se obliga a ir a la Chancillería de Granada donde los pleitos penden, para seguir, solicitar y hacer todas las diligencias necesarias, hacer las sentencias y sacar las ejecutorias de los pleitos y traerlos a Francisco de Alcázar o al bachiller. Por todo ello, Mateo Juan Carbón se da por contento de una esclava negra, de dieciséis años, Elena, por la que dio a Francisco de Alcázar 3 doblas. Si sacare las ejecutorias ha de recibir 30 doblas de oro y, en cada mes de los que estuviere solicitando los pleitos, 1.000 maravedís. Comenzará a correr desde el día que partiere de la isla hasta un año cumplido, si pasado el año, aunque los pleitos estén fenecidos, no le dará más de 1.000 maravedís cada mes. Testigos: Antonio Cereroles, Antón de Godoy y Alonso de Gibrleón. Firma: Mateo Juan Carbón. El bachiller Núñez.

Van insertos los documentos siguientes: Francisco de Alcázar, vecino de La Gomera, da poder especial al bachiller Nuño Núñez, estante, para que en su nombre se concierte con alguna persona para ir a solicitar a Granada los pleitos, según una memoria firmada de su nombre, y promete 50 doblas de oro por la solicitud hasta la final conclusión. Otorgado en la villa de San Sebastián, isla de La Gomera, en el escritorio de García Ramos, escribano público, a 30 de enero de 1522. Testigos: Diego de Castro, Martín de Valle y Bartolomé de Zamora, vecinos. García Ramos, escribano público del Concejo, firma y hace su signo.

Mateo Juan Carbón se obliga a Francisco de Alcázar y al bachiller Núñez, en su nombre, a ir a Granada y traer sentenciados los pleitos que penden y están concluidos en la audiencia real: uno contra Juan Agustín Salvago, regidor de La Gomera, sobre ciertos esclavos; otro contra Alonso de la Rocha, sobre cierta heredad que tiene; otro contra Alonso de Valladolid, sobre otra heredad de cañaverales y parral; otro contra Antequera, de unas viñas que tiene al presente Antonio de la Peña, alcalde; otro contra Diego de Cazalla, sobre 170

cabras y 20 arrobas de azúcar; otro contra Guadalupe o contra la persona que tiene los bienes de los sobrinos de Francisco Alcázar, hijos de Juan de Alcázar, por el testimonio que va en poder de Mateo Juan Carbón, como cumplió la ejecutoria de SS. MM. Más por Francisco de Alcázar lo que su letrado le aconsejare sobre razón del pleito de la capilla contra el conde de La Gomera, y traer las ejecutorias de los pleitos hasta ser fenecidos. Por esto, Francisco de Alcázar y el bachiller Nuño le tienen dado una esclava negra, Elena, de dieciséis años, por la que Mateo le dio a Alcázar 3 doblas; le darán 30 doblas de oro y 1.000 maravedís cada mes, desde el día que partiere de esta isla. Hipoteca la esclava, y, si Mateo muriere mientras estuviera resolviendo los asuntos, no podrán pedirles a los herederos la esclava. Si no cumpliere lo susodicho, devolverá la esclava, siempre que le devuelvan las 3 doblas.

Fontes XXIV, doc. n.º. 656, f. 711r.

295 1522, noviembre, 23

Doña Juana de Masieres, mujer del Adelantado, da poder general a Francisco Guerra, su criado, para que en su nombre pueda tomar posesión de un solar en esta ciudad, lindante con huerta de los herederos de Rafael Fonte, con casa y corral de Juan González, herrero, con la calle real que va a dar a San Miguel de las Victorias, que se dice la calle de Rafael Fonte, con la calle que dicen de Rodrigo Escudero y con el ejido de la laguna; y de todas las tierras que a ella le han sido dadas en repartimiento, según consta en el título y merced que el Adelantado le hizo. Otorgada en las casas de la morada del Adelantado.

Fontes XXIV, doc. n.º. 673, f. 713r.

296 1522, noviembre, 28

Gaspar de Jorba, mercader catalán, vecino, en nombre de Jerónimo, Lázaro Fonte y Ana Francisca, hijos de Rafael Fonte, difunto, y de Pabla Fonte, su mujer, como tutora de sus personas y bienes, por virtud de la carta de poder que le dio Pabla Fonte, en su nombre y en el de los menores, otorgada ante Fernán Sánchez de Alcaraz, escribano de Cádiz, en 13 de octubre de 1522, nombra procurador sustituto a Francisco de Lucena, procurador de causas, vecino, para todas las cosas y casos contenidas en la carta de poder.

Fontes XXXIII, doc. n.º. 1205, f. 689r.

297 1522, diciembre, 5

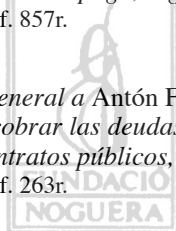
Gaspar de Jorba, vecino, debe a Jácome de Monteverde, vecino de La Palma, ausente, 65.504 maravedís de moneda corriente en Tenerife por ropa, que Juan Pacho en «vuestro nombre recibí comprada», a pagar de hoy en cinco meses, en dineros, en azúcar, en espuma o en remieles, a como valiere en dineros de contado al tiempo de la paga, según prefiera Gaspar Jorba.

Fontes XXXIII, doc. n.º. 1243, f. 857r.

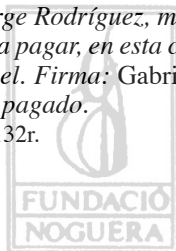
298 1522, diciembre, 12

Juan Fonte, catalán, da poder general a Antón Fonte y a Gaspar Mateo, estantes, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares y ganados, por contratos públicos, albalaes y sentencias.

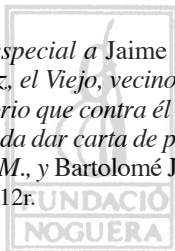
Fontes XXXIII, doc. n.º. 1284, f. 263r.

- 299** 1523, enero, 4. Buenavista
Alonsianes, clérigo presbítero, beneficiado cura del lugar de Buenavista, vende a Gaspar de Jorba unas casas hechas de piedra seca y paja con su corral, sitas en el lugar de San Pedro de Daute, lindantes con casa de Fernand Travieso, que es ahora de Rodrigo Fernández, escribano público, con un risco que está yendo para Nuestra Señora, linde con solar de Bartolomé de Llerena que hubo de Tomé Núñez, por delante con la calle real y por las espaldas con cercado y hacienda de Cristóbal de Ponte, según se contiene en un título que tiene Alonso Yanes de Cristóbal de Ponte firmado de su nombre. El precio de la venta es de 14 doblas de oro, que declara haber recibido.
Fontes XXVII, doc. n.º. 1042, f. 446r.
- 300** 1523, enero, 19
Gabriel Mas, vecino, debe a Francisco de Jaén, mercader, estante, 7.581 maravedís de moneda corriente en Tenerife por trigo, a pagar el día de San Juan de junio.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 1380, f. 53r.
- 301** 1523, enero, 27
Gabriel Mas, vecino, debe a Alonso de Jaén, mercader, vecino, 2.750 maravedís de moneda corriente en Tenerife por ropa, a pagar, en dineros de contado, en agosto.
Fontes XXXIII, doc. n.º. 1407, f. 67r.
- 302** 1523, enero, 29. San Pedro
Cristóbal Ponce, vecino, debe a Pedro de la Nuez, mercader genovés, 8.640 maravedís de esta moneda por ropa, a pagar en agosto de 1523. Testigos: Pero González, maestro de azúcar, y Fernand Florencia. Señal.
En enero de 1523, Gaspar de Jorba, vecino, da a partido a Juan de Mora unas tierras donde dicen Los Almacigos (...) Mora ha de pagar de renta por las tierras 600 fanegas de trigo en agosto de cada año, la primera paga por el día de San Juan de Junio de 1524. Si Juan de Mora quisiere pagar a Gaspar de Jorba las 600 fanegas de trigo todas juntas o 200 o 300 o 400 el primer año (...), Mora hipoteca unas tierras que tiene en el término del Palmar, lindantes con Alonso de León y sus hijos, con el camino que va al Valle de Santiago, con Gonzalo Luis y con aguas vertientes a las montañetas, unos 3 cahíces de sembradura, y los bueyes que recibe del dicho Gaspar de Jorba.
Fontes XXVII, doc. n.º. 1055, f. 427v.
- 303** 1523, enero, 30
Gabriel Mas, vecino, debe a Jorge Rodríguez, mercader, vecino, 7.000 maravedís por tanto trigo que recibió, a pagar, en esta ciudad, a fin de este año. Testigos: Juan Méndez y Diego Riquel. Firma: Gabriel Mas. En 28 de mayo de 1523, Jorge Rodríguez se dio por pagado.
Fontes XXIV, doc. n.º. 773, f. 132r.

- 304** 1523, marzo, 16
Pedro Machado, vecino, debe a Diego Martín, portugués, vecino de la ciudad de Gando, presente, 28 doblas de oro por 28 doblas que Diego Martín le dio en una cédula de cambio de Gaspar Jorba, vecino, dirigida a Pabla Fonte, mujer que fue de Rafael Fonte, vecino de la ciudad de Cádiz, a pagar, en dineros de contado, a mediados de agosto. Testigos: Alonso Camacho, Diego Camacho y Martín Corchado, vecinos. Firma: Pedro Machado. En 12 de septiembre, en presencia de Juan Márquez, escribano público, y testigos, comparece Diego Martín y se da por pagado de Pedro Machado.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1552, f. 232r.
- 305** 1523, marzo, 17
Gaspar de Jorba, mercader, vecino, da poder general a Pedro de Lepe, vecino de La Palma, ausente, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares y ganados, por contratos públicos, albalaes, sentencias y cuentas corrientes.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1553, f. 325v.
- 306** 1523, marzo, 25
Juan Martín de (...), vecino, debe a Miguel de Ayllón, vecino, presente, una bota de vino mosto, llena hasta la boca, porque se lo compró y pagó en dineros de contado, a entregar del vino primero que cogiere de la viña de Gabriel Mas, en la dicha viña que es en Tegueste, a mediados de septiembre. Ayllón ha de dar el casco.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1574, f. 247r.
- 307** 1523, abril, 8
Gaspar de Jorba, vecino, nombra personero general a Sebastián Rodríguez, vecino, presente, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares y ganados, por contratos públicos, albalaes, sentencias y cuentas corrientes.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1597, f. 342r.
- 308** 1523, mayo, 18
Juan Vieder, vecino, nombra personero general a Jaime de Santa Fe, procurador de causas, presente, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares y ganados, por contratos públicos, albalaes, sentencias y cuentas corrientes. Aprueba todas las demandas, pedimientos y requerimientos que en su nombre haya hecho.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1686, f. 371v.
- 309** 1523, junio, 26
Juan Viedel, estante, da poder especial a Jaime Joven, vecino, ausente, para que pueda cobrar de Luis Álvarez, el Viejo, vecino, 20 doblas de oro castellanas por un contrato público y ejecutorio que contra él tiene ante Alonso Gutiérrez, escribano público, y para que pueda dar carta de pago y finiquito. Testigos: Diego de Andrada, escribano de SS. MM., y Bartolomé Joven, estante. Firma: Juan Biedel.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 961, f. 412r.

310 1523, agosto, 4

Antón Fonte, catalán, vecino, y Tristán Báez, vecino de El Sauzal, hacen compañía para hacer la sementera venidera de 1524. Se obligan a sembrar 36 fanegas de trigo macho de sembradura, y más si pudieren, en las tierras que Antón Fonte tiene en El Sauzal, lindantes con tierras de Álvaro Yanes, y en otras partes donde al dicho Tristán Báez pareciere y pudiere hallar a renta, para poner a medias la simiente de trigo. Tristán Báez pondrá en la sementera su persona y una yunta de bueyes, y Antón Fonte otra yunta de bueyes y un esclavo, más 1 fanega de trigo, 1 real cada mes y 3 maravedís cada día para las costas y alimentos del esclavo y molienda del trigo. Tristán Báez tendrá a su cargo el esclavo y su manutención. Fonte ha de dar el esclavo y la yunta de bueyes al empezar la sementera hasta que se siegue el pan, se asiente y limpie en la era. Todas las costas que en lo susodicho se hicieren, así en escardar, segar, trillar, hasta ponerlo y limpiarlo en la era, se pagarán de por medio, y todo el trigo que de la sementera Dios diere, sacado del montón el diezmo, se partirá de por medio, en partes iguales. Tristán Báez debe pagar a Antón Fonte 20 fanegas de trigo por la mitad de la renta de las tierras, y, si se arrendaren más tierras, la renta se pagará de por medio. Báez se obliga a escardar, segar y trillar, y a hacer todos los beneficios que fueren necesarios, según un buen aperador está obligado.

Fontes XXIV, doc. n.º. 997, f. 429r.

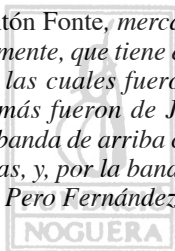
311 1523, agosto, 25

Juan González, aserrador, vecino, debe a Antonio Fonte, vecino, 5 docenas de tablas de pino de tea, de 20 pies de largo, 2 palmos de ancho y 2 dedos de grueso, porque se las compró y pagó en dineros de contado. Las paga de esta manera: todas las de tea, que no tengan ningún blanco, y sin nudo ni vento, puestas en el puerto de Santa Cruz, a la lengua del agua a fines de octubre. Esta tablazón ha de ser para canales de ingenio. Testigos: Diego de Andrada, escribano de SS. MM., Rodrigo Roldán, estantes, Fernán Yanes y Álvaro Pérez, aserrador, vecinos. Por no saber, firma Diego de Andrada, escribano de SS. MM. En el mismo día, Antonio Fonte, vecino, debe a Juan González, vecino, 19 doblas de oro y 2 reales de plata por 5 docenas de tablas que le compró. Le pagará dos tercios en dineros de contado y otro tercio en ropa, al precio que valiere de contado, un tercio de los maravedís y ropa de hoy en cinco días primeros siguientes, el otro tercio a fines de septiembre, y el restante a fines de octubre.

Fontes XXIV, doc. n.º. 1019, f. 490r.

312 1523, agosto, 30

Ruy Gómez, vecino, vende a Antón Fonte, mercader, vecino, 45 fanegas de tierra de sembradura aproximadamente, que tiene en la isla, en las tierras del pastel, cerca del agua de García, las cuales fueron las cabezadas de las de Pero Fernández, y todas las demás fueron de Juan Izquierdo, lindantes con el barranco de García, por la banda de arriba con el camino que va a Taoro, con tierras de Alonso de las Hijas, y, por la banda de abajo, con las cabezadas de los dichos Juan Izquierdo y Pero Fernández. Si más tierras hubiere de las 45

fanegas, todas las demás le vende, y asimismo vende el derecho que tiene a un pedazo de tierra que tuvo Jorge Báez, que está dentro de las dichas tierras y de los dichos linderos. El precio de la venta es de 28.500 maravedís, de los que se da por contento y pagado. Testigos: Juan de Vargas, escribano de las entregas, Gonzalo de Córdoba, mercader, y Gonzalo Fernández, Canijo, vecino. Firma: Ruy Gómez. En el mismo día, Isabel López, mujer de Ruy Gómez, vecino, dice que su marido vendió a Antón Fonte, mercader, catalán, vecino, 45 fanegas de tierra de sembradura que Ruy Gómez y Fonte tenían en las tierras del pastel, cerca del agua de García, las cuales fueron las cabezadas de las de Pero Fernández, y todas las demás de Juan Izquierdo. Las tierras lindan con el barranco de García, por la banda de arriba con el camino que va a Taoro, por el otro lado con las tierras que son de Alonso de las Hijas, y, por la banda de abajo, con las cabezadas de Juan Izquierdo y Pero Fernández. Si más tierras hubiere de las 45 fanegas, todas las demás le vende, y asimismo el derecho y acción que tiene a un pedazo de tierra que ella y su marido tuvieron de Jorge Báez, que está dentro de las dichas tierras. Se lo vende por 28.500 maravedís de moneda canaria, que declara haber recibido. Por la presente ratifica la escritura de venta otorgada por su marido.

Fontes XXIV, doc. nº. 1031, f. 333v.

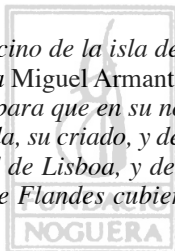
313 1523, septiembre, 4

Juan Mateos, vecino, se conierta con Antonio Fonte, vecino, para cortar y entregarle una rueda de ingenio de palo de barbuano prieto, sin viento ninguno, y si alguno tuviere que sea en parte y lugar donde no le haga perjuicio. La rueda ha de ser de 20 piezas para vueltas, labradas de machado con sus vueltas, que ha de tener 40, y ha de darle la rueda en la montaña, a su costa. Asimismo se obliga a entregarle dos palos para aspas, en que haya cuatro, que han de tener 30 palos de largo, de barbuano prieto; a darle en la dicha montaña cuatro tozas cuadradas, labradas de machado, de 12 pies, 1 palmo de largo y 1 jeme de frente, del dicho palo barbuano. Si fuere menester más madera para hacer la dicha rueda, se obliga a darla, puesta en la montaña; y a darle dos cajas de palo blanco para bagazo. Le entregará la rueda y la madera a vista de oficiales que de ello sepan, pero, si alguna madera no recibiere, a su costa le dará otra tanta en la montaña. Antonio Fonte le ha de pagar 15 doblas y media de oro, razonadas a 500 maravedís de moneda canaria, dos tercios en dinero y uno en ropa, a como valiere de contado al tiempo de la paga: el día que fuere a cortar la madera 3 doblas de oro, y el resto después de entregada la madera a vista de oficiales.

Fontes XXIV, doc. nº. 1040, f. 677r.

314 1523, septiembre, 23

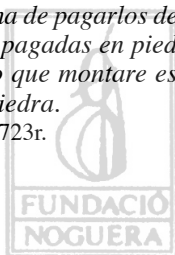
Francisco García, mercader, vecino de la isla de Gran Canaria, estante en Tenerife, otorga poder especial a Miguel Armant, mercader, catalán, estante en la ciudad de Lisboa, ausente, para que en su nombre pueda demandar, recibir y cobrar de Alonso de Miranda, su criado, y de Fernán, mercaderes burgaleses, estantes en la dicha ciudad de Lisboa, y de cualquier otra persona en cuyo poder estuviere, un cofre de Flandes cubierto de un cañamazo, con ciertas

ropas de vestir, cerrado, un cuarto con cierto estanco y otro cuarto de mercería, una cama de campo de Flandes, y una caja pequeña con unos ciriales, que les dejó para guardar que está marcado de la siguiente manera (signo). Recibido y cobrado, lo pueda dirigir a esta isla de Tenerife, o a la de Gran Canaria, para darlo y entregarlo a Antón Fonte, mercader, catalán, su cuñado.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1079, f. 678v.

- 315** 1523, septiembre, 28
Esteban Forte, portugués, estante, debe a Antonio Fonte, catalán, estante, 18 palos de tea para esteos de canales, de 22 pies de cumplido y de 1 palmo de gordo, de 4 dedos de frente por el pie y 1 palmo arriba, los cuales sean de tea pura, sin blanco ninguno y sin nudos, porque se los compró y pagó en tantos dineros y ropa, a entregar a fines del mes de octubre.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1092, f. 615r.
- 316** 1523, octubre, 13. San Pedro
Antonio Joven, vecino y regidor de esta isla de Tenerife, da poder general a Pero Soler, vecino, catalán, presente.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1172, f. 842r.
- 317** 1523, octubre, 15
Gaspar Jorba, mercader, vecino, da poder general a Gabriel Socarrate, vecino, regidor de La Palma, ausente, para resolver los pleitos y cobrar las deudas: maravedís, pan, trigo, cebada, azúcares y ganados, por contratos públicos, albalaes, sentencias y cuentas corrientes.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1956, f. 563r.
- 318** 1523, octubre, 17
Alonso de Jaén, mercader, y Francisco de Jaén, su hijo, vecino, deben a Antón Fonte, mercader, vecino, 50.387 maravedís, por ropa que le compraron. Los pagarán en dineros de contado en esta isla, a fines de agosto de 1524. Testigos: Manuel Martín, Vasco Fernández, vecinos, y Rodrigo Roldán, estante. Firma: Alonso de Jaén. Francisco de Jaén. En 22 de octubre de 1524, ante el escribano compareció Antón Fonte, mercader, catalán, y dijo que se daba por pagado de los 50.387 maravedís que Alonso y Francisco de Jaén, su hijo, le debían.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1153, f. 317r.
- 319** 1523, octubre, 18
Diego Álvarez, pedrero, vecino, promete segar a su costa los panes que Gabriel Mas, vecino, tiene sembrados en el término de Tegueste, unas 36 fanegas de sembradura, cuando los panes estuvieren para segar. Por ello Gabriel Mas le ha de dar 18 doblas de oro castellanas, razonadas a 500 maravedís de moneda canaria cada una, pagadas en tres tercios, un tercio al empezar a segar, otro tercio, segada la mitad, y, al acabar, el otro. Además le ha de dar 2 fanegas de trigo y 6 quesos de los que se hacen en Tegueste, y se obliga a dar de comer a los peones que a la dicha siega vinieren. En 24 de septiembre de 1523, ante el escribano público, Diego Álvarez se daba por contento y pagado de los maravedís.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1155, f. 689r.

- 320** 1523, octubre, 19
 Gabriel Mas, vecino, debe a Pero Álvarez, trabajador, estante, 3.500 maravedís por un trueque que hicieron, en el que Mas recibió de Álvarez dos bueyes, llamados «Calvillo» y «Romero», y, a su vez, Álvarez recibió de Mas otros dos, llamados «Aguillón» y «Brasido». Pagará los 3.500 maravedís en dineros de contado por el día de Navidad.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1158, f. 640r.
- 321** 1523, octubre, 20
 Gabriel Mas, vecino, debe al bachiller Alonso de las Casas, vecino y regidor, 30 fanegas de trigo por dos bueyes llamados «Ligero», de color barroso, y «Cordero», de color bermejo casi hosco, que recibió a renta para la sementera presente de este año. Las entregará puestas y medidas en las casas de su morada, en la ciudad de San Cristóbal, por el día de San Juan de junio de 1524. No podrá arar con los dichos bueyes en otras partes, salvo en la propia sementera, y, al acabar esta le entregará los dichos bueyes. Si alguna lesión les viniere por culpa de Gabriel Mas o de sus criados, pagará, aparte de la renta de los bueyes, 20 doblas de oro.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1164, f. 644r.
- 322** 1523, octubre, 24
 Guillermo Morel, vecino, debe a Juan Vieder, vecino, 30.000 maravedís de moneda corriente en Tenerife por cierta mercadería que le compró, a pagar, en dineros de contado, la mitad el día de Pascua Florida y la otra en agosto. Testigos: Alonso Camacho y Francisco Toscano, estantes. Firma: Guillermo Morel. En (...) de enero de 1526, en presencia de Bernaldino Justiniano, escribano público, comparece Juan Vieder y se da por pagado de Guillermo Morel de los maravedís porque ha recibido 13.912 maravedís de Guillermo Morel y 16.808 maravedís que recibió de Juan de Torres en nombre de sus herederos. Testigos: Alonso Camacho y Enrique Font. Firma: Juan Vieder.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 1994, f. 493r.
- 323** 1523, octubre, 26
 Alonso Fernández de Porcuna, vecino, se concierta con Antón Fonte, vecino, para sacar de la pedrera de Juan Jácome y Antón Joven 600 carretadas de piedra jabaluna y todas las esquinas que en ella salieren, por precio de 11 maravedís cada carretada de piedra y por las esquinas 22 maravedís cada carreta, de moneda canaria. La piedra ha de ser rajadiza y no redonda, tal, que sea a contento de los albañiles. Por esta carta se obliga a comenzar a sacar las piedras el primer día de febrero. Los maravedís que se montaren de las 600 carretadas de piedra Fonte ha de pagarlos de esta manera: al ponerse la mano en la obra, 4 doblas de oro pagadas en piedra, luego otras 4 doblas y esquitadas otras 4, el resto de lo que montare está obligado a pagárselo cuando haya acabado de sacar la piedra.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1181, f. 723r.

324 1523, octubre, 29

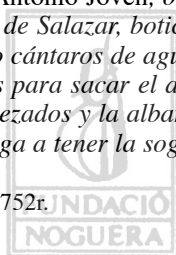
Diego Álvarez, pedrero, vecino, se conierta con Antón Fonte, vecino, para sacar 300 carretadas de piedra rajadiza, buena, a vista de oficiales y a su contento, de la cantera donde Juan Álvarez empezó a sacar la piedra, de allí para abajo hacia la villa del lugar y del cercado de Antón Joven y de Alcaraz. Además se obliga a sacar todas las esquinas y contraesquinas que en ella sacare la dicha piedra, hasta cumplir las 300 carretadas. Antón Fonte ha de pagarle, por cada carretada, 10 maravedís, y por cada esquina y contraesquina, otros 10 maravedís, a pagar 2 doblas, entregada tanta piedra a cumplimiento de ellas, luego otras 2 doblas, y así hasta ser cumplidas las 300 carretadas de piedra. Si más piedra sacare de la cantera estará obligado a darla, y Antón Fonte a recibirla a dicho precio. Se obliga a comenzar a sacar la piedra del día de la fecha en adelante. Testigos: Antón Joven, Guillén Castellano, regidores, y el bachiller Nuño Nuñez. Firma: Antón Fonte. Diego Álvarez.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1188, f. 727r.

325 1523, octubre, 29

Hernán Sánchez de la Sala, escribano de SS. MM., vecino de la villa de Madrid, da poder especial a Lorenzo García, mercader, vecino de la ciudad de Cádiz, ausente, para cobrar a Juan de la Fuente, mercader, catalán, vecino de la ciudad de Sevilla, 110 doblas de oro, o justo valor, por una cédula de cambio que tiene de Gabriel Socarrates, mercader, catalán, vecino de la isla de La Palma, de 110 doblas para Juan de la Fuente. Testigos: Diego Márquez, Jerónimo Joven y Francisco Toscano, vecinos, estantes. Firma: Hernán Sánchez, escribano de SS. MM.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 2013, f. 543r.

326 1523, noviembre, 2

Gómez López, vecino, debe a Antón Fonte, mercader, vecino de la isla de Gran Canaria, 8.000 maravedís de moneda canaria, porque, durante trece meses, a partir del día de la fecha, se ha de aprovechar de un pozo y de un pedazo de tierra, lindante con el pozo que dicen del Gomero, y con la viña de Alonso de Alcaraz. Los paga en esta ciudad en dineros de contado, cada mes 15 reales, hasta cumplir los 8.000 maravedís y los trece meses. Se obliga a darle cada día 2 maravedís de verdura mientras la hubiere; asimismo le place que todos los ganados de Antón Fonte beban en el dicho pozo, y que Antón Fonte pueda llevar para su casa y su campo toda el agua que quisiere y necesitare; igualmente que Catalina Díaz, madre de sus hijos, pueda llevar todo el agua que necesitare. Gómez López podrá vender a una esclava suya hasta seis cántaros cada día; para la casa de Antonio Joven, ocho cántaros; para la de Gaspar Mateo, otros ocho; para la de Salazar, boticario, cuatro cántaros; y para la de Gaspar Jorba, otros ocho cántaros de agua. Antón Fonte le ha de dar dos tinas, una sogá y dos cubos para sacar el agua. Gómez se obliga a tener la noria y pozo limpios y aderezados y la albarrada enhiesta de la manera que la recibe; en el pozo se obliga a tener la sogá y cubos de la mañana hasta la noche.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1201, f. 752r.

327 1523, noviembre, 3

Juan Afonso, vecino, debe a Johan de Ascanio, vecino, 24 fanegas de trigo por una junta de bueyes que recibió a renta, llamados «Hidalgo» y «Gamido», de color bermejo y bragado, uno, del hierro de Mateo Viña, y el otro hosco. Las entregará puestas y medidas en las eras de las tierras de los catalanes, que están en Tacoronte, a fines de julio primero. Se obliga a devolverle los bueyes sanos.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1207, f. 735r.

328 1523, diciembre, 1

Gabriel Mas, vecino, debe al bachiller Alonso de las Casas, regidor y vecino, 28 fanegas de trigo por la renta de dos bueyes, de color bermejo uno, y el otro de color rubio, de nombre «Picudo» y «Garrido», que le dejó para esta sementera. Las entregará puestas y medidas en la ciudad de San Cristóbal, por el día de San Juan de junio de 1524. Recibe los bueyes con las condiciones contenidas en un contrato de arrendamiento de otros dos bueyes llamados «Ligero» y «Cordero». Testigos: Antonio Cereroles, Pero López, vecino, y Rodrigo Roldán, estante. Firma: Gabriel Mas.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1264, f. 821r.

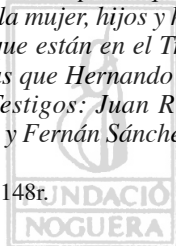
329 1524, enero, 25

El Adelantado da poder especial al Dr. Mejías, al licenciado de la Puebla y a Juan de Medrano, vecinos de Granada, ausentes, para que comparezcan ante los Reyes y Sres. de su Consejo, presidente y oidores, residentes en la ciudad de Granada, en seguimiento de un pleito que Rafael Fonte, difunto, y sus herederos han tratado contra él, sobre el heredamiento de Icod, que tiene aguas, tierras e ingenios y sobre otras cosas que le han movido. Testigos: Juan Ruiz de Requena, regidor, Diego Riquel, vecinos, y Fernando Sánchez de Salas, escribano de SS. MM., estante. Firma: el Adelantado.

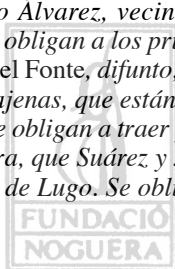
En el mismo día, el Adelantado da poder especial a Juan Gómez de Anaya, escr. de SS. MM., y vecino, para cobrar a Pero de Ribera, vecino de Granada, 40 ducados de oro que le dio Francisco de Lugo, en nombre del Adelantado, para pagar ciertas costas y expensas de ciertos pleitos que trata en la corte y chancillería de Granada, con ciertas personas. Otorgada dentro de las casas de su aposento. Testigos: el bachiller Mansilla, Gonzalo de Córdoba y Antón Jiménez, vecinos. Firma: el Adelantado.

En el mismo día, el Adelantado da poder especial al Doctor Mejías, al licenciado de la Puebla y a Juan Medrano, vecinos de Granada, ausentes, para parecer ante SS. MM., Consejo, presidente y oidores que residen en la ciudad de Granada, en seguimiento de un pleito que Hernando de Castro, difunto, y sus herederos tratan contra la mujer, hijos y herederos de Hernando del Hoyo, difunto, por ciertas aguas que están en el Traslata dere de Taoro, término de El Realejo, y por otras cosas que Hernando de Castro y sus herederos hayan movido sobre las aguas. Testigos: Juan Ruiz de Requena, regidor, Diego Riquel, procurador, vecinos, y Fernán Sánchez de Salas, escribano de SS. MM. Firma: el Adelantado.

Fontes XXIV, doc. n.º. 1356, f. 148r.

- 330** 1524, febrero, 15. San Pedro
Bartolomé Hernández, carpintero, vecino de San Pedro de Daute, debe a Pedro de Almonte, vecino, presente, 10 doblas de oro de esta moneda de Canaria por una casa de piedra y paja que recibió comprada sita en dicho lugar y lindante con casas de Cristóbal Ponce, con casas que fueron de Alonso Yanes, clérigo, que ahora son de Gaspar Jorba, por las espaldas con cercado de Cristóbal de Aponte y por delante con la calle real. La casa está en poder de Bartolomé Hernández. Se obliga a pagar las dichas doblas de oro a fines de marzo del presente año.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1247, f. 647v.
- 331** 1524, marzo, 8
Gabriel Mas y Juan Mayor, vecinos, deben a Alonso Gutiérrez, notario apostólico, vecino, 3 cahíces de trigo, porque se los prestó del trigo de las tercias, a entregar puestos y medidos en esta ciudad, a fines de julio.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1441, f. 31r.
- 332** 1524, marzo, 13
Francisco de Morillo, mercader, vecino, da poder general a Jaime de Luna y a Bartolomé Chiprana, su sobrino, mercaderes, vecinos de la ciudad de Cádiz, ausentes.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1457, f. 201v.
- 333** 1524, marzo, 13
Juan Viader, mercader, vecino de la ciudad de San Cristóbal, da poder a Pero Simón, su cuñado, catalán, ciudadano de la ciudad de Barcelona, ausente, para cobrar todos los maravedís, oro, plata, azúcares, pan, trigo, cebada y otras mercancías que le fueren debidas, y para administrar sus bienes que tiene en Barcelona o fuera de ella.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1458, f. 202v.
- 334** 1524, marzo, 31
Juan Fernández, labrador, portugués, vecino, vende a Francisco Álvarez, carpintero, vecino, unas casas que tiene en la collación de Nuestra Señora de los Remedios, lindantes con casas del vendedor, con casas de Nicolás Álvarez, con casa de Antón Fonte, con el corral de Juan Gordo y con la calle pública, por precio de 20 doblas de oro, que declara haber recibido.
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 2188, f. 1.057v.
- 335** 1524, junio, 25
Andrés Suárez Gallinato, regidor y vecino, y Gaspar de Jorba, vecino, de una parte, y Álvaro Pérez y Alonso Álvarez, vecinos, de la otra, se concertan de manera que los segundos se obligan a los primeros a acarrear y traer al ingenio de los herederos de Rafael Fonte, difunto, todas las cañas que tienen en La Orotava, así propias como ajenas, que están obligados a moler en el ingenio, la zafra venidera de 1525. Se obligan a traer y acarrear al ingenio toda la leña necesaria para la dicha zafra, que Suárez y Jorba les darán cortada en Higa, adelante del corte de Pedro de Lugo. Se obligan a llevar toda la leña, puesta

en el ingenio, que baste para hacer cada tarea, de ocho calderas cada una, y para hacer los refinados y para la despensa, mieles y espumas, todo el tiempo que la dicha zafra durase y el ingenio moliere y acabare de refinar los azúcares provenientes de la dicha zafra. Se obligan a dar este presente año, después que el ingenio acabare de moler y hasta que empezare la dicha zafra, dos cargas de leña cada semana puestas en el ingenio para la despensa de este. Se obligan a traer y poner en el ingenio y casa del purgar todo el barro necesario para purgar los azúcares de toda la dicha zafra. Todo esto lo han de hacer con sus bestias, y Andrés Suárez y Gaspar Jorba se obligan a pagarles 1.300 maravedís por cada tarea de ocho calderas y una bota de remiel para las bestias en toda la zafra, más todas las espumas que salieren de las calderas, según se suele dar a todos los almocrebes que en el ingenio han andado. Se obligan también a dar por el almocrebe que anduviere con cada cuatro bestias de las que anduvieren en el acarreto, cada mes 1 fanega de trigo y 3 reales para su alimento, a pagar los maravedís, un tercio en ropa y los dos tercios en dinero de contado. Pérez y Álvarez recibirán 10 doblas al comienzo y el resto como fueren sirviendo. Testigos: Luis de Aday, Antonio de Cereroles y Cristóbal Martín, vecinos. Firma: Andrés Suárez Gallinato. Gaspar de Jorba. Por tº, Luis de Aday. Álvaro Pérez.
 Fontes XXIV, doc. nº. 1588, f. 383r.

336 1524, julio, 7

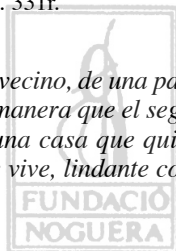
Diego Ochoa, vecino, vende a Pedro Soler, mercader, catalán, vecino, unas casas en esta ciudad, con su corral, lindantes con casas de Juan Cisneros, con casas del vendedor, con la calle real que viene de Nuestra Señora de la Concepción a dar al camino de Santa Cruz, y por detrás con corrales de Juan Martín de Padilla, su hermano; le vende también un esclavo negro, Diego, de cincuenta años aproximadamente, con todas sus tachas buenas y malas. El precio de la venta es de 27.105 maravedís que declara haber recibido.
 Fontes XXIV, doc. nº. 1602, f. 391v.

337 1524, septiembre, 5. San Pedro

Bartolomé Hernández, carpintero, vecino de San Pedro de Daute, vende a Gaspar de Jorba, vecino, presente, unas casas de piedra y paja con su corral, sitas en el lugar de San Pedro de Daute, lindantes con casas de Gaspar de Jorba, con casas de Silvestre Pinelo, por delante con la calle real y por las espaldas con el cercado y hacienda de Cristóbal de Aponte. El precio es de 8.000 maravedís de esta moneda de Canaria que recibió del dicho Gaspar de Jorba por las dichas casas.
 Fontes XXVII, doc. nº. 1351, f. 331r.

338 1524, octubre, 7

Antón Fonte, mercader, catalán, vecino, de una parte, y Pero López, albañil, vecino, de la otra, se concertan de manera que el segundo se obliga a hacer y a labrar al primero las paredes de una casa que quiere hacer en esta ciudad de San Cristóbal en que al presente vive, lindante con casas de Álvaro Yanes y con la

Verana, de piedra y mampuesto de 80 pies de largo y 21 pies de hueco, que tenga 7 tapias en alto sobre la tierra. Pero López se obliga a abrir los cimientos a su costa y Fonte le dará, para toda la obra, todos los materiales al pie de ella, esto es, piedra, agua, cal, arena, madera para los andamios, sogas, espuertas y un peón solamente, sin que por él Fonte pague cosa alguna, desde que empezare a abrir los cimientos hasta que acabare la obra. Fonte pagará 62 maravedís de moneda canaria por cada tapia y por cada canto que en la casa se pusiere y asentare de cantería, siendo llano, real y medio viejo, y le pondrá la cantería al pie de la obra. El albañil se obliga a hacer una portada, en la sala principal que en la dicha casa ha de hacer, de la labor y molduras de la de Rafael Fonte. Pero López pondrá en la obra tres oficiales y su persona desde su comienzo hasta su término y no ha de alzar la mano de ella; está obligado a hacer y labrar en la casa una chimenea de cantería. Los maravedís que en todo lo susodicho, al dicho precio, montare, Fonte se los irá dando a medida que vaya haciendo la obra, de manera que al terminarla se terminará de pagar.

Fontes XXIV, doc. n.º. 1787, f. 593v.

339 1524, octubre, 14

Francisco González, guantero, vecino, María Martín, su mujer, y Juan Martín, sardo, su hermano, venden a Antón Fonte, vecino, unas tierras de pan sembrar, rompidas y por romper, que tienen en esta isla, abajo del Pico Bermejo, lindantes con tierras de Andrés Suárez Gallinato, con el barranco del agua, con tierras de Alonso de Alcaraz y, hacia la dehesa, con tierras de Juan López, cerrajero, unas 40 fanegas de sembradura, conformes a los títulos que de ellas tienen del Adelantado, por precio de 28 doblas de oro, que declaran haber recibido.

Fontes XXIV, doc. n.º. 1799, f. 599r.

340 1524, octubre, 17

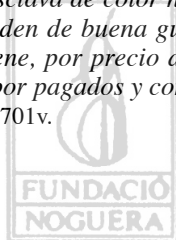
Elvira Gutiérrez, mujer de Gabriel Mas, difunto, vecina, deudora, y Juan Mayor, vecino, fiador, deben a Bartolomé Lorenzo, zapatero, 12.000 maravedís de moneda canaria, 17 doblas porque se las debía de préstamo, y las 7 restantes por trigo que Catalina (sic) le compró. Los pagará el día primero de agosto de 1525. Hipoteca un esclavo negro llamado Juanillo. Testigos: Cristóbal de Ojeda y Hernán Ramos. Firma: Juan Mayor. Cristóbal de Ojeda. En 3 de agosto de 1525, Bartolomé Lorenzo se da por contento de los maravedís que recibió de Antonio Fonte, quien los pagó por Ana (sic) Gutiérrez y Juan Mayor.

Fontes XXIV, doc. n.º. 1801, f. 644r.

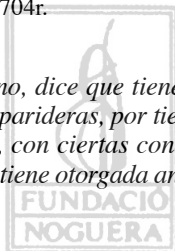
341 1524, octubre, 31

Juan Fernández de la Fuente, vecino, y Elvira de Sayavedra, su mujer, venden a Antón Fonte, vecino, una esclava de color negro, llamada Catalina, de unos veinticinco años. Se la venden de buena guerra y no de paz, con todos los vestidos que al presente tiene, por precio de 10.000 maravedís de moneda canaria, de los que se dan por pagados y contentos.

Fontes XXIV, doc. n.º. 1834, f. 701v.

- 342** 1524, noviembre, 4
Diego Riquel, procurador de causas, vecino, debe a Antonio Joven, regidor y vecino, 15.935 maravedís, resto de todas las cuentas que hasta hoy han tenido, a pagar en todo el mes de agosto de 1525.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1845, f. 667r.
- 343** 1524, noviembre, 4
Rodrigo Cañizares, vecino, debe a Antón Fonte, mercader, vecino, 24.234 maravedís por tanto trigo que le compró, a pagar a fines de julio de 1525. Hipoteca unas casas que tiene en esta ciudad, lindantes con casas de Lorenzo Martín, carbonero, con un solar suyo y con la calle real que va de Nuestra Señora de los Remedios al camino de Nuestra Señora de Candelaria.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1846, f. 671r.
- 344** 1524, noviembre, 4
Antón Fonte, vecino, de una parte, y Juan González, aserrador, vecino, de otra, se conciertan de manera que Juan González se obliga a aserrar toda la madera que necesitare Antón Fonte para las casas que ahora hace, así edificio de tablas como de tijeras, más lo que quisiere, hasta cuantía de 50 tozas aproximadamente. Antón Fonte ha de dar la madera puesta en su corral y dar abierto el aserradero. Juan González se obliga a traer dos sierras y hombres para trabajar, desde el primero de enero de 1525. Fonte le pagará por cada docena de tablas, 6 reales viejos, por cada docena de tijeras, 5 reales, y por los nudillos, 2 reales y medio. Las tablas de los enforros de las tablas y tijeras han de ser de 13 pies y medio y las otras de 12 pies. De los maravedís que montare, pagará dos tercios en dineros de contado y el otro tercio en ropa, al precio que valiere de contado. Juan González declara haber recibido 20 doblas en trigo y dinero, y recibirá el resto según hiciere el trabajo. Juan González se obliga a ir a la montaña y aserrar todas las vigas, tirantes y flechales que para la obra se necesitaren, para lo cual ha de ver lo que dijeren dos oficiales que se merecen. Los oficiales son Rodrigo de Cañizares y Juan Antón. Si fuere necesario aserrar otra cualquier madera para la casa, Juan González estará obligado a hacerlo, y Antón Fonte a pagarle lo que dijeren Juan Antón y Rodrigo de Cañizares. Testigos: Francisco de Portillo, el Viejo, Diego de Andrada, escribano de SS. MM., y Rodrigo Roldán. Firma: Antón Fonte. Por no saber, Rodrigo Roldán.
En 7 de noviembre de 1524, Iñigo López, vecino, reconoce haber recibido de Antón Fonte, vecino, 20 doblas de oro, por cuenta y parte de pago de los acarretes de madera que está obligado a traerle para sus casas; de las 20 doblas se da por contento y pagado.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1848, f. 704r.
- 345** 1524, noviembre, 8
Juan de Llerena, mercader, vecino, dice que tiene dado a partido a Fernán Pérez, vecino, 70 puercas mayores, parideras, por tiempo de cuatro años, desde el 7 de septiembre próximo pasado, con ciertas condiciones, según se contiene en la escritura pública que de ello tiene otorgada ante Segundo Piomontes, escribano.

público de El Realejo. Por esta presente cana traspasa a Antón Fonte, vecino, las 70 puercas y le da todo el partido. Hace el traspaso por 35 doblas de oro, de las que se otorga por contento y pagado. Testigos: Alonso González, dorador, Hernando de Frexenal y Gonzalo Báez de Tavira, vecinos. Firma: Juan de Llerena.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1854, f. 709v.

346 1524, noviembre, 16

Jorge Fernández, tejero, vecino, debe a Antón Fonte, mercader, catalán, vecino, 6.000 tejas buenas porque se las compró y pagó en dineros de contado, a pagar en todo el mes de mayo de 1525, en el tejar.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1872, f. 683r.

347 1524, noviembre, 16

El Adelantado otorga poder especial a Juan de Medrana, procurador de causas en la Cancillería de SS. MM., que está y reside en la ciudad de Granada, ausente, para que en su nombre pueda resolver ante los señores de la Audiencia y Cancillería cierto pleito que hay entre él, Gabriel Socarrate y con el menor hijo y heredero de Benavente, sobre un molino y 6 fanegas de tierra con su agua, así como sobre todas las otras cosas y diferencias que tiene y espera tener con los susodichos en cualquier manera.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1874, f. 717r.

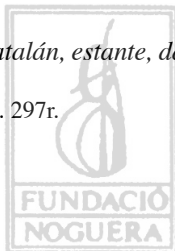
348 1524, noviembre, 16

Gaspar Jorba, vecino, otorga poder especial a Pero de la Nuez, genovés, vecino, ausente, para que por él y en su nombre pueda cobrar de Antón Pérez, portugués, 1.650 maravedís de moneda canaria que le debe por una sentencia que contra él tiene y pasó ante Alonso Gutiérrez, escribano público.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1875, f. 718v.

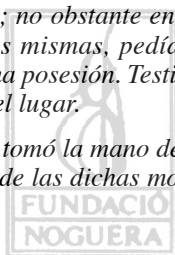
349 1524, diciembre, 22. San Pedro

Juan Pérez Gaviar, vecino de la isla de Madera, estante al presente en Tenerife, maestre de su navío «La Conçebición» surto en este puerto de San Pedro de Daute, para seguir viaje a la bahía de Cádiz, fleta su navío a Gaspar Jorba y Juan Asensio, su factor, para cargar 496 quintales de pez y siete cajas de azúcar en que hay 70 arrobas. Gaspar de Jorba le ha de dar la carga puesta en el puerto de Garachis desde hoy día de la fecha en ocho días. Acabada de cargar el maestre se obliga a partir con el primer buen tiempo que hiciere directamente a la bahía de Cádiz y a entregar la dicha carga a quien Gaspar de Jorba le consignara, como es uso y costumbre en la ciudad de Cádiz. Recibirá de flete por cada quintal de pez 40 maravedís de la moneda de Castilla, buena moneda, y por las cajas de azúcar 8 reales de la misma moneda de Castilla. Se obliga a no dar escala en ninguna otra parte, y a dar el navío estanco de quilla, costado, bien aparejado y marinado, es decir, preparado para tal viaje. Juan Asensio como factor de Gaspar de Jorba se obliga a cumplir lo susodicho. Otorgado dentro del escritorio de Rodrigo Fernández, escribano público. Testigos: Suero de Quiñones, Bras Afonso y Jaime Pojol, catalán. Firma: Juan Asensio. Por no saber, Suero de Quiñones.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1421, f. 282r.

- 350** Sin fecha
 Jaime Joven y (*en blanco*), su mujer, vecinos, con su licencia, venden a Antón Joven, vecino, regidor, unas casas con su corral y huerta, sitas en la Ciudad de San Cristóbal, lindantes con casa y corral de los vendedores, en que al presente vive Diego Fernández, clérigo, con casa y corral de Juan de Badajoz, que tiene a tributo, con el barranco y con la calle real. Venden las casas sacando fuera otras casas que son linderas de las que venden, en que ahora vive, por su alquiler, Diego Fernández. Se las venden con sus corrales, horno, puertas, llaves y cerraduras, por precio de 200 doblas de oro castellanas, de valor cada una de 500 maravedís como ahora corren en Tenerife, que declaran haber recibido. (*Sin terminar porque faltan folios.*)
 Fontes XXXIII, doc. n.º. 2260, f. 1.080r.
- 351** 1525, enero, 2
 Jorge Fernández, tejero, vecino, debe a Antonio Fonte, mercader, vecino, 17.000 tejas buenas, porque se las compró y pagó en una esclava, llamada Catalina, negra, de unos veinticinco años. Las entregará en esta ciudad, 5.000 tejas por el día de San Juan de junio de este año, otras 5.000 por el mes de julio, y las restantes por el día de Nuestra Señora de Agosto, las cuales han de ser a contento de un albañil. Hipoteca la dicha esclava que recibió.
 Fontes XXIV, doc. n.º. 1917, f. 7r.
- 352** 1525, enero, 9. San Pedro
 Jaime Campos, catalán, estante, da poder general a Antón Fernández Barbablanca, estante.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1445, f. 270r.
- 353** 1525, febrero, 16. San Pedro
 Pedro Machado, vecino, da poder especial a Diego González, albañil, ausente, para cobrar de la hacienda de Gabriel Socarrás y Pedro de Benavente sita en la isla de La Palma y de Alfonso Guiot y Marcos Ruberto, como factores y administradores de la dicha hacienda, unos 1.600 maravedís según consta en los libros de la hacienda por cierto trabajo de carpintería que en ella hizo.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1485, f. 297r.
- 354** 1525, marzo, 10. San Pedro
 Jaime Campos, catalán, estante, da poder general a Alonso López, procurador y vecino. Revoca un poder dado a Antón Fernández, Barbablanca, a quien deja en su honra y buena fama.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1511, f. 460r.
- 355** 1525, mayo, 16
 Bartolomé Salavert, mercader catalán, estante, da poder general a Diego de Jerez, procurador, estante.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2415, f. 297r.

- 356** 1525, mayo, 23
 Juanote Sans, *mercader catalán, estante, nombra personero y procurador general a Miguel Reche, mercader catalán, estante en la isla de La Palma, ausente. Testigos: Gaspar Mateo, Alonso Camacho y Jaime Pujol, estantes. Firma: Juanote Sans.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2420, f. 341r.
- 357** 1525, junio, 2
 Antón Joven, *vecino y regidor, nombra personero y procurador general a Antón Pérez, en la Chancillería de Granada, ausente.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2423, f. 333r.
- 358** 1525, junio, 26
 Antón Joven, *vecino y regidor, da poder especial a Hernán Gutiérrez, procurador de causas en Gran Canaria, ausente, para cobrar y tomar de la persona en cuyo poder estuviere una carabela suya, latina, «Santa María de la Luz», de hasta 30 toneladas de porte, que Antón Joven compró a Gaspar de Silva, vecino. El maestre de dicha carabela es Diego Díaz. Una vez recibida, la enviará a Tenerife con la persona que quisiera.*
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2428, f. 315r.
- 359** 1525, julio, 28
 Gaspar de Jorba, *vecino, da poder especial al doctor Jerónimo Fonte y a Juan Asensio, vecino, para tomar posesión de unas casas sitas en el lugar de San Pedro de Daute, que compró a Álvaro Pérez, almocrebe, y a su mujer. Otorgado en San Cristóbal. Testigos: Juan Amarillo, Alonso Camacho y Diego de Llerena, vecinos. Juan Márquez, escribano público, firma y signa.*
En el lugar de San Pedro de Daute, a 25 de septiembre de 1525, en presencia de Rodrigo Fernández, escribano público, por Juan Rodríguez, alguacil, fue dada la posesión de siete moradas que le vendió Álvaro Pérez a Gaspar de Jorba y tomó la posesión Juan Asensio por este poder y Juan Rodríguez, alguacil, se la dio. Testigos Andrés Hernández, tonelero, y Alonso Donís. Estando presente Álvaro Pérez, vecino, vendedor (todo el párrafo tachado).
En el lugar de San Pedro de Daute, a 25 de septiembre de 1525, en presencia de Rodrigo Fernández, escribano público, y de testigos, Juan Asensio, criado de Gaspar de Jorba, vecino, presenta una carta de poder. Álvaro Pérez, portugués, vecino, en presencia de Juan Rodríguez, portugués, teniente de alguacil mayor, dice que había vendido a Gaspar de Jorba un asiento de casas de piedra cubiertas de teja, sitas en San Pedro de Daute, que son cinco moradas según consta en la carta de venta; no obstante en la carta de venta le daba poder para tomar posesión de las mismas, pedía a Juan Rodríguez, teniente de alguacil mayor, le dé la dicha posesión. Testigos: Alonso Donís y Andrés Hernández, tonelero, vecinos del lugar.
El alguacil Juan Rodríguez tomó la mano de Juan Asensio, criado de Gaspar de Jorba, y le metió en una de las dichas moradas donde al presente la tenía

en alquiler una mujer llamada María Méndez, y el dicho Juan Asensio entró, se paseó, cerró y abrió las puertas y echó fuera a las personas que dentro estaban y se llamó señor y poseedor pacífico de la dicha morada. Juan Asensio fue más adelante por las dichas casas y moradas y entró en unas casas donde vivían unos orchilleros y en otras donde vivía un Pero López y por todas ellas hasta una casa que Juan Asensio tenía ocupada con una caballeriza se anduvo paseando de una parte a otra y tomó posesión de todas las dichas casas, que son cinco moradas o seis con una que está cerrada. Pidió al escribano se lo diese por fe y testimonio para guarda y conservación de su derecho.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1592, f. 209r.

360 1525, septiembre, 7

Antón Joven, regidor y vecino, nombra personero y procurador general a Hernando de la Fuente, mercader, vecino de la ciudad de Sevilla, en la collación de Santa Catalina, ausente, para cobrar las deudas y resolver los pleitos. También le da poder para tomar cuenta y razón a la persona que le deba alguna cosa y de él haya llevado de estas islas de Canaria para las Indias, para vender y tratar por él; hacerles alcances de dichas deudas y cobrarlas.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2442, f. 289r.

361 1525, octubre, 17

Antón Joven, regidor y vecino, da poder general a Damián Morel, catalán, vecino de Cádiz, para cobrar las deudas y resolver los pleitos.
 Fontes XXXII, doc. n.º. 2445, f. 273r.

362 1525, octubre, 31

Da poder especial Gonzalo Yanes de Daute, vecino, a Luis de Jorba, vecino de la ciudad de Cádiz, mercader, hermano de Gaspar de Jorba, vecino, para cobrar a Diego Díaz, piloto, una carabela que Gonzalo Yanes entregó a Diego Díaz y los fletes, alquileres y ganancias que la carabela haya podido ganar.
 Fontes XXVII, doc. n.º. 1652, f. 81r.

Deudas reconocidas a los catalanes registradas en los protocolos notariales de Tenerife (1505-1525)

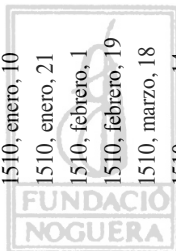
<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1505, noviembre, 27	Mateo Juan Carbón	Juan Salin (Salinas)	vecino	800	1 vara Londres	Leg. 177, f. 45
1505, diciembre, 19	Mateo Juan Carbón	Pedro de Madrid	estante, sastrre	1.100	ropa	Leg. 177, f. 54v
1506, abril, 23	Mateo Juan Carbón	Juan Izquierdo	de G. Canaria	2.000	mercaderías	Leg. 2, f. 107
1506, abril	Jaume Jové	Miguel de Güímar		4.190	ropa	Leg. 177, f. 143
1506, mayo, 2	Mateo Juan Carbón	Catalina Sánchez		2.400	mercaderías	Leg. 2, f. 113
1506, mayo, 22	Mateo Juan Carbón	Juan de Ordoñez		38 fa. trigo	1 yegua	Leg. 2, f. 117
1506, mayo, 26	Mateo Juan Carbón	Antón Padilla	vecino	840	mercaderías	Leg. 2, f. 119
1506, julio, 4	Rafael Font	Antón de los Olivos		120 arr. azúcar		Leg. 2, f. 129
1506, julio, 7	Mateo Juan Carbón	Diego de Torres	vecino	70 fa. trigo	esclavo 13 años	Leg. 2, f. 132
1506, julio, 6	Mateo Juan Carbón	Andrés Fernández		1.000	ropa	Leg. 2, f. 134
1506, septiembre, 2	Mateo Juan Carbón	Luis de Morales		1.021	ropa	Leg. 1, s.f.
1506, octubre	Rafael Font	(...)		10.000	ropa	Leg. 177, f. 267
1506, octubre, 23	Mateo Juan Carbón	Alonso Méndez	portugués	1.300	ropa	Leg. 177, f. 272
1506, octubre, 26	Mateo Juan Carbón	Bernaldino Alonso	carretero	3.974	ropa	Leg. 177, f. 276
1506, octubre, 29	Mateo Juan Carbón	Blas Afonso	portugués	1.350	ropa	Leg. 177, f. 282
1506, noviembre, 4	Mateo Juan Carbón	Diego Dorador	vecino	1.624	ropa	Leg. 177, f. 298
1506, noviembre, 5	Mateo Juan Carbón	Pero Gómez del Camino		5.188	ropa	Leg. 177, f. 300
1506, noviembre, 11	Mateo Juan Carbón	Diego González	canario	2.000	ropa	Leg. 177, f. 315
1506, noviembre, 13	Mateo Juan Carbón	Diego de Guibante	guanche	2.830	ropa	Leg. 177, f. 318
1506, noviembre, 15	Mateo Juan Carbón	Gonzalo de Córdoba	labrador	4.500	ropa	Leg. 177, f. 336
1506, noviembre, 15	Mateo Juan Carbón	Alonso López		3.000	ropa	Leg. 177, f. 337

Fecha	Mercader catalán	Deudor	Ocupación/vecino	Mrs. Canarias	Concepto	Referencia
1506, noviembre, 19	Mateo Juan Carbón	Diego Maldonado	Contino Reyes	20.000	mercaderías	Leg. 1, s.f.
1506, noviembre, 21	Mateo Juan Carbón	Diego (...)	boyero	10.270	ropa	Leg. 177, f. 329
1506, noviembre, 22	Mateo Juan Carbón	Gonzalíanes	criado	1.600	ropa	Leg. 177, f. 331
1506, noviembre, 22	Mateo Juan Carbón	Juan Salinero		13 fan. trigo	deuda	Leg. 177, f. 332
1506, noviembre, 23	Mateo Juan Carbón	Alfonso (...)		2.250	ropa	Leg. 177, f. 334
1506, noviembre, 27	Mateo Juan Carbón	Diego de Mendieta	vecino	2.000	ropa	Leg. 177, f. 343
1506, noviembre, 28	Mateo Juan Carbón	Gomes (...)	vecino, labrador	3.209	ropa	Leg. 177, f. 344
1506, noviembre, 29	Mateo Juan Carbón	Gil Rodríguez	vecino, portugués	4.393	ropa	Leg. 177, f. 345
1506, noviembre, 30	Mateo Juan Carbón	Alonso Tabordo	vecino	1.656	ropa	Leg. 177, f. 348
1506, diciembre, 2	Mateo Juan Carbón	Juan de la Torre	vecino, canario	4.124	ropa	Leg. 177, f. 355
1506, diciembre, 2	Mateo Juan Carbón	Cristóbal Monedero	vecino, canario	1.675	ropa	Leg. 177, f. 355
1506, diciembre, 12	Francisco Mirón	Francisco Jiménez	vecino	2.800	ropa	Leg. 177, f. 357
1506, diciembre, 5	Mateo Juan Carbón	Pedro Mayor	vecino, canario	1.850	ropa	Leg. 177, f. 364
1506, diciembre, 7	Mateo Juan Carbón	Juan Pícar	vecino	1.600	ropa	Leg. 177, f. 367
1506, diciembre, 10	Mateo Juan Carbón	Antón Franco	vecino	1.880	ropa	Leg. 177, f. 373
1506, diciembre, 13	Jaume Jové	Catalina López	estante, portuguesa	12.000	compra casa	Leg. 177, s.f.
1506, diciembre, 15	Mateo Juan Carbón	Juan Navarro	vecino	3.800	ropa	Leg. 177, f. 384
1506, diciembre, 17	Mateo Juan Carbón	Pedro de la Lengua	vecino	6.000	ropa	Leg. 177, f. 388
1506, diciembre, 28	Mateo Juan Carbón	Pero Fernández de la Isla	vecino	4.300	ropa	Leg. 177, f. 397
1509, marzo, 15	Rafael Font	Juan Pérez Zorroza	vecino, mercader	176.231	«cuentas»	Leg. 185, f. 333
1509, abril, 3	Jaume Jové	Diego Fernández	estante, tintorero	5.000	6 varas paño	Leg. 185, f. 343
1509, abril, 13	Mateo Juan Carbón	Alonso López	estante	1.500	paños	Fontes VII, d. 607
1509, abril, 16	Rafael Font	Rodrigo de la Fuente	vecino	108.963	mercaderías	Leg. 185, f. 349
1509, mayo, 8	Rafael Font	Diego de San Martín	vecino	205.333		Leg. 185, f. 471

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1509, septiembre, 23	Jaume Jové	Navarro	vecino	40 arr. azúcar	ropa y lienzos	Leg. 2, f. 357
1509, septiembre, 29	Jaume Jové	Pedro Gallego		15 arr. azúcar		Leg. 185, f. 467
1509, octubre, 1	Jaume Jové	Luis Álvarez y Gonzalo Glez.	vecinos	15 arr. azúcar	deudas	Fontes VII, doc. 761
1509, octubre, 3	Jaume Jové	García de Mercado	vecino	20 arr. azúcar	ropa y lienzos	Leg. 2, f. 365
1509, agosto, 20	Jaume Jové	Martín López	vecino	5.000	azúcar	Leg. 2, f. 367
1509, octubre, 24	Jaume Jové	Alonso de las Hijas	vecino, regidor	80 doblas		Leg. 2, f. 426
1509, noviembre, 12	Jaume Jové	Andrés de Güímar	guanche	5.000	deudas	Fontes VII, doc. 930
1509	Jaume Jové	Francisco Suárez		40 arr. azúcar	ropa	Leg. 185, f. 328
1510, enero, 10	Jaume Jové	Gregorio Tabordo	vecino	3.080	ropa	Leg. 186, f. 343
1510, enero, 21	Mateo Juan Carbón	Jaime de Santa Fe		11.637	66 fan. trigo	Leg. 186, f. 347
1510, febrero, 1	Jaume Jové	Diego García	vecino, sastre	2.100	paños	Leg. 3, s.f.
1510, febrero, 19	Mateo Juan Carbón	Rodrigo Xenis		3.770	deudas	Fontes VII, doc. 1308
1510, marzo, 18	Jaume Jové	Juan de Zapata	vecino	12 arr. azúcar	2 varas paño	Leg. 3, s.f.
1510, mayo, 14	Jaume Jové	Juan Niñez	vecino	60 arr. azúcar	venta casas	Leg. 3, s.f.
1510, mayo, 31	Jaume Jové	Fernando Guadarteme	vecino	4.300	ropa	Fontes VII, doc. 1447
1510, junio, 3	Jaume Jové	Rodrigo de Salamanca	vecino	1.800	1 esclava	Leg. 186, f. 382
1510, junio, 3	Jaume Jové	Diego de San Martín	vecino	6.900	ropa	Leg. 186, f. 383
1510, junio, 18	Jaume Jové	Jorge Sánchez	vecino	10 doblas oro	1 esclava	Fontes VII, doc. 1461
1510, julio, 22	Jaume Jové	Juan Méndez	vecino	45.000	«cuentas»	Fontes VII, doc. 1481
1510, julio, 23	Jaume Jové	Rodrigo Salamanca		18.000	esclavo	Leg. 3, s.f.
1510, julio, 28	Jaume Jové	Rodrigo Salamanca	vecino	8.046	1 esclavo	Leg. 186, f. 379
1510, agosto, 9	Jaume Jové	Diego de Ibaute	vecino, guanche	1.250	paño	Fontes XXIII, doc. 217
1510, agosto, 12	Jaume Jové	Pedro Isasaga	vecino	60 arr. azúcar	deudas	Fontes XXIII, doc. 224

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1510, agosto, 16	Jaume Jové	Tomás de Morales y Juan Izquierdo		8.183	ropa	Leg. 187, s.f.
1510, agosto, 18	Jaume Jové	Gonzalo Martín y Diego (...)		10.000	ropa	Leg. 187, s.f.
1510, agosto, 31	Jaume Jové	Jerónimo de Valdés	vecino	30 doblas oro	1 caballo	Leg. 186, f. 397
1510, septiembre, 19	Jaume Jové	Pedro Picar	vecino	4.028	ropa	Fontes XXIII, doc. 372
1510, septiembre, 24	Jaume Jové	Tomás de Morales		3.500	ropa	Fontes XXIII, doc. 386
1510, septiembre, 28	Jaume Jové	Martín Ponce	vecino	5.500	ropa	Fontes XXIII, doc. 410
1510, octubre, 4	Jaume Jové	Juan Izquierdo	vecino	6.588	ropa	Fontes XXIII, doc. 432
1510, octubre, 5	Jaume Jové	Fernando de Torres		6.312	ropa	Fontes XXIII, doc. 436
1510, octubre, 5	Jaume Jové	Fernando de Torres		6.526	ropa	Fontes XXIII, doc. 438
1510, octubre, 15	Jaume Jové	Diego de Torres	vecino	5.512	ropa	Leg. 186, f. 408
1510, octubre, 15	Jaume Jové	Alonso de Pedraza		17 arr. azúcar	ropa	Leg. 186, f. 409
1510, octubre, 22	Jaume Jové	Rodrigo Jaén y Ruy Jiménez		3.000	ropa	Fontes XXIII, doc. 482
1510, octubre, 24	Jaume Jové	Diego de Mendieta	vecino	3.300	ropa	Fontes XXIII, doc. 491
1510, noviembre, 13	Jaume Jové	Pero Coello	vecino, herrero	3.000	ropa	Fontes XXIII, doc. 578
1510, noviembre, 22	Jaume Jové	Ruy Blas	vecino, sacerdote	14.750	resto cuentas	Fontes XXIII, doc. 602
1510, noviembre, 26	Jaume Jové	Hernando de Tacoronte	vecino	2.000	ropa	Leg. 186, f. 415
1510, noviembre, 29	Jaume Jové	Rodrigo «el Cojo»	canario	3.867	«cuentas»	Leg. 186, f. 416
1510, noviembre, 30	Rafael Font	Diego de San Martín	vecino	73.120	«cuentas»	Leg. 186, f. 418
1510, diciembre, 2	Jaume Jové	Pedro Álvarez	almocrebe	2.340	2 asnos	Fontes XXIII, doc. 650
1510, diciembre, 3	Mateo Juan Carbón	Lope Gallego	vecino	14.583	«cuentas»	Fontes XXIII, doc. 656
1510, diciembre, 3	Jaume Jové	Fernando de Castro	vecino	4.627	«cuentas»	Fontes XXIII, doc. 652

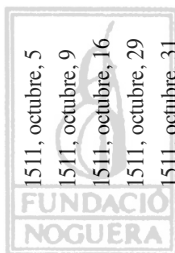
<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1510, diciembre, 5	Rafael Font	Diego de San Martín	vecino	63.550	«cuentas»	Leg. 186, f. 420
1510, diciembre, 7	Antonio Jové	Diego de San Martín	vecino	40 arr. azúcar	deudas	Fontes XXIII, doc. 672
1510, diciembre, 12	Jaume Jové	Juan Ruiz de Berlanga	vecino, escribano	29.000	«cuentas»	Leg. 186, f. 590
1511, enero, 7	Mateo Juan Carbón	Juan de Benavente	vecino	2.000		Leg. 4, f. 534
1511, enero, 8	Jaume Jové	Juan González	estante	1.000	I asno	Fontes XXIII, doc. 731
1511, enero, 14	Jaume Jové	Alonso Fernández de Lugo	Gobernador	69.000	ropa y dineros	Leg. 186, f. 423
1511, enero, 14	Jaume Jové	Alonso Fernández de Lugo	Gobernador	55.000	ropa	Fontes XXIII, doc. 753
1511, enero, 18	Jaume Jové	Diego de Godoy	vecino	13 doblas oro	I caballo	Fontes XXIII, doc. 768
1511, enero, 21	Jaume Jové	Martín Sánchez y Alonso Donaire	vecinos	4.144	ropa	Fontes XXIII, doc. 775
1511, enero, 21	Jaume Jové	Pedro de la Lengua	vecino	4.130	ropa	Fontes XXIII, doc. 777
1511, enero, 22	Jaume Jové	Andrés de Güímar	vecino	3.030	ropa	Fontes XXIII, doc. 781
1511, enero, 23	Jaume Jové	Miguel de Güímar	vecino, guanche	2.500	ropa	Fontes XXIII, doc. 785
1511, enero, 23	Jaume Jové	Gaspar Fernández	vecino, guanche	5.170	ropa	Fontes XXIII, doc. 786
1511, enero, 25	Jaume Jové	Juan de Almansa	vecino	9.469	ropa	Fontes XXIII, doc. 791
1511, enero, 27	Jaume Jové	Alonso Fernández de Lugo	Gobernador	5.000	ropa y dineros	Leg. 186, f. 427
1511, enero, 29	Jaume Jové	Fernandyanes		1.040	ropa	Leg. 186, f. 431
1511, enero, 24	Jaume Jové	Fernando de Tacoronite y Sebastián A.	vecinos	6.128	ropa	Leg. 187, f. 4
1511, enero, 31	Jaume Jové	Fernando de Tacoronite	vecino	2.620	mercaderías	Leg. 4, f. 539
1511, febrero, 7	Jaume Jové	Jorge Grimón	vecino, flamenco	3.212	ropa	Fontes XXIII, doc. 824
1511, febrero, 8	Jaume Jové	Diego Fernández	vecino	12.500	2 caballos	Fontes XXIII, doc. 829

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1511, febrero, 12	Jaume Jové	Luis Álvarez		3.030	ropa	Leg. 186, f. 431
1511, febrero, 15	Jaume Jové	Gregorio Taborado	vecino	7.811	«cuentas»	Leg. 4, f. 605
1511, febrero, 19	Jaume Jové	Luis Álvarez	vecino	1.408	ropa	Leg. 4, f. 608
1511, febrero, 19	Jaume Jové	Juan Fernández		2 arr. azúcar	deudas	Fontes XXIII, doc. 873
1511, febrero, 23	Jaume Jové	Fernand Álvarez		4.070	mercaderías	Leg. 4, f. 612
1511, febrero, 27	Jaume Jové	Rubín Rumpierrez	vecino	2.146	ropa	Fontes XXIII, doc. 894
1511, marzo, 2	Jaume Jové	Martín Alonso	vecino	4.100	ropa	Fontes XXIII, doc. 903
1511, marzo, 6	Jaume Jové	Baltasar Angulo	vecino, herrero	1.350	ropa	Leg. 4, f. 614
1511, marzo, 10	Jaume Jové	Luis Álvarez	vecino	2.748	ropa	Fontes XXIII, doc. 931
1511, marzo, 14	Jaume Jové	Blas Fernández	vecino, calderero	12.000	esclavo	Leg. 4, f. 617
1511, marzo, 18	Jaume Jové	Pedro Fernández	vecino	1.450	ropa	Fontes XXIII, doc. 972
1511, marzo, 21	Mateo Juan Carbón	Alonso Belmonte	vecino, bachiller	15.000	3 caballos	Fontes XXIII, doc. 979
1511, marzo, 24	Jaume Jové	Ruy Jiménez de Becerril		7.500	1 esclavo	Fontes XXIII, doc. 983
1511, marzo, 29	Jaume Jové	Pedro y Francisco de Lugo	vecinos	38.000	ropa	Fontes XXIII, doc. 997
1511, marzo, 31	Jaume Jové	Juan González	vecino, maestro azúcar	3.400	«cuentas»	Leg. 4, f. 622
1511, abril, 15	Mateo Juan Carbón	Tomás de Morales	vecino	1.113	«cuentas»	Leg. 4, f. 629
1511, mayo, 8	Mateo Juan Carbón	Juan Benítez	alguacil mayor	7.500	tablas	Fontes XXIII, doc. 1051
1511, mayo, 24	Jaume Jové	Juan de Zorroza	vecino	5.500	1 caballo	Fontes XXIII, doc. 1074
1511, junio, 23	Jaume Jové	Alonso de Pedraza		3.000	ropa	Fontes XXIII, doc. 1121
1511, junio, 25	Jaume Jové	Francisco de Lugo	vecino	43.489	ropa y dineros	Fontes XXIII, doc. 1129
1511, junio, 25	Mateo Juan Carbón	Alonso Sánchez	vecino, herrero	140 fan. trigo	préstamo	Fontes XXIII, doc. 1128
1511, junio, 27	Jaume Jové	Martín Ponce	vecino	3.180	ropa	Fontes XXIII, doc. 1134

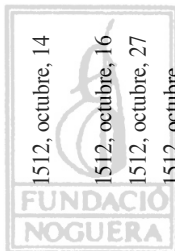
<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1511, julio, 26	Jaume Jové	Pedro de Espinar		10.149	ropa	Leg. 186, f. 454
1511, julio, 27	Jaume Jové	G. Fernández, A. Bonilla y A. Gutiérrez	guanches	5.160	ropa	Fontes XXIII, doc. 1199
1511, agosto, 7	Jaume Jové	Juan Alfonso	guanche	1.670	ropa	Fontes XXIII, doc. 1232
1511, agosto, 21	Jaume Jové	Juan González	vecino	2.500	ropa	Fontes XXIII, doc. 1279
1511, agosto, 29	Mateo Juan Carbón	Juan	vecino, canario	1.300	«cuentas»	Fontes XXIII, doc. 1313
1511, septiembre, 16	Jaume Jové	Jordán Pérez y Juan (...)		26.000	4 caballos	Leg. 187, f. 6
1511, septiembre, 24	Jaume Jové	Andrés Suárez Gallinato	vecino, regidor	23.870	«cuentas»	Leg. 186, f. 464
1511, octubre, 5	Jaume Jové	Alonso de Pedraza	vecino	13.000	ropa y cuentas	Fontes XXIII, doc. 1492
1511, octubre, 9	Mateo Juan Carbón	Gregorio Taborido	vecino	3.500	tejas	Fontes XXIII, doc. 1520
1511, octubre, 16	Jaume Jové	Diego Fernández	vecino	6.450	«cuentas»	Leg. 186, f. 472
1511, octubre, 29	Jaume Jové	Alonso de Pedraza	vecino	4.843	deudas	Fontes XXIII, doc. 1606
1511, octubre, 31	Jaume Jové	Martín de Jerez y Nicolás Molina		4.715	ropa	Fontes XXIII, doc. 1610
1511, diciembre, 15	Jaume Jové	Pero Estévez	vecino	2.250	deudas	Fontes XXIII, doc. 1723
1512, febrero, 21	Jaume Jové	Alfonso Yanes	portugués	4.270	paños	Leg. 5, f. 35
1512, marzo, 5	Jaume Jové	Luis de Espino	vecino	1.626	«cuentas»	Leg. 377, f. 36
1512, abril, 5	Jaume Jové	Rodrigo «el Cojo»	aborigen	7.000	ropa	Leg. 5, f. 47
1512, abril, 22	Jaume Jové	Gonzalo Muñoz	vecino	2.500	«cuentas»	Leg. 5, f. 114
1512, mayo, 25	Jaume Jové	Juan de Vargas	vecino Gran Canaria	21.000	«cuentas»	Leg. 5, f. 122
1512, junio, 11	Jaume Jové	Rubi Umpierrez e hijo	vecino	5.250	mercaderías	Leg. 5, f. 130
1512, junio, 16	Jaume Jové	Gonzalo Muñoz	vecino	4.520	«cuentas»	Leg. 187, f. 341
1512, agosto, 3	Jaume Jové	Fernando Guanarteme	vecino, aborigen	3.296	ropa	Leg. 5, f. 243

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1512, abril, 24	Jaume Jové	Diego Flores	vecino	23.834	vino	Leg. 5, f. 377
1512, abril, 24	Jaume Jové	Diego Fernández		23.834	vino	Leg. 5, f. 378
1512, abril, 24	Jaume Jové	Marcos Pérez		23.834	vino	Leg. 5, f. 378
1512, junio, 21	Jaume Jové	Francisco de Morales		1.800	mercaderías	Leg. 5, f. 388
1512, julio, 9	Jaume Jové	Juan González	portugués	6.500	ropa	Leg. 5, f. 391
1512, julio, 28	Jaume Jové	Pablo Gallego	canario	5.000	ropa	Leg. 187, f. 373
1512, agosto, 3	Jaume Jové	Alonso de Pedraza	vecino	6.000	ropa	Leg. 187, f. 375
1512, agosto, 11	Jaume Jové	Fernando Aguaberge	canario	1.833	ropa	Leg. 187, f. 382
1512, agosto, 12	Jaume Jové	Juan Alfonso	aserrador	9.823	ropa	Leg. 187, f. 383
1512, agosto, 16	Jaume Jové	Pero Fernández		6.948	ropa	Leg. 187, f. 388
1512, agosto, 27	Jaume Jové	Juan de la Mar	vecino	2.316	ropa	Leg. 187, f. 394
1512, agosto, 27	Mateo Juan Carbón	Alonso de las Islas	vecino	1.800	ropa	Leg. 5, f. 397
1512, agosto, 30	Mateo Juan Carbón	Fernando de León	vecino	3.460	ropa	Leg. 5, f. 399
1512, agosto, 31	Jaume Jové	Francisco Melián	vecino	5.980	ropa	Leg. 187, f. 406
1512, septiembre, 2	Jaume Jové	Diego de Ibaute	guanche	2.231	ropa	Leg. 187, f. 410
1512, septiembre, 4	Antón Jové	Luis de Baena	vecino, alguacil	11.212	ropa	Leg. 402
1512, septiembre, 7	Antonio Céreroles	Diego López Godoy		2.000	ropa	AHPT leg. 5, f. 404
1512, septiembre, 15	Jaume Jové	Fernando de Torres		10.032	ropa	Leg. 188, f. 444
1512, septiembre, 13	Jaume Jové	Pero Mendez	vecino	9.971	ropa	Leg. 5, f. 410
1512, septiembre, 17	Jaume Jové	Juan de Armas		4.578	ropa	Leg. 188, f. 446
1512, septiembre, 18	Jaume Jové	Hernán Yanes	vecino	4.691	ropa	Leg. 188, s.f.
1512, septiembre, 22	Jaume Jové	Bartolomé Diaz	vecino	3.441	ropa	Leg. 5, f. 415
1512, septiembre, 24	Mateo Juan Carbón	Francisco Fernando		3.050	ropa	AHPT leg. 5, f. 416
1512, septiembre, 27	Antonio Céreroles	Diego de Mendieta	estante, mercader	5.768	ropa	AHPT leg. 5, f. 419
1512, septiembre, 9	Jaume Jové	Francisco de Tasarte	vecino	2.104	ropa	Leg. 5, f. 435

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1512, septiembre	Antón Jové	Diego de Pérez	vecino	4.200	ropa	AHPT leg. 5, f. 461
1512, septiembre, 22	Antón Jové	Juan (...) y Luis Fernández		6.750	ropa	AHPT leg. 5, f. 462
1512, octubre, 1	Rafael Font	Juan Rodríguez	portugués	60 fan. trigo	arrend. tierras	Leg. 188, f. 472
1512, octubre, 2	Jaume Jové	Luis González	estante	4.600	ropa	Leg. 6, f. 956
1512, octubre, 5	Jaume Jové	Jorge Báez		88 doblas oro	«cuentas»	Leg. 188, f. 478
1512, octubre, 5	Antón Jové	Diego de (...)	vecino	5.200	mercancías	Leg. 6, s.f.
1512, octubre, 11	Mateo Juan Carbón	López de Godoy	vecino	9.300	ropa	Leg. 6, f. 961
1512, octubre, 12	Antonio Cererolles	Francisco de Aguaberge	vecino, gomero	1.638	ropa	Leg. 6, f. 963
1512, octubre, 14	Jaume Jové	Francisco Gil de Mérida	vecino	3.149	ropa	Leg. 188, f. 499
1512, octubre, 16	Antón Jové	García (...)		6.421	ropa	Leg. 6, f. 966
1512, octubre, 27	Antonio Cererolles	Fernando Avero	vecino, herrero	2.607	ropa	Leg. 6, f. 970
1512, octubre	Jaume Jové	Fernando Báez	vecino	3.000	«compra»	Leg. 6, f. 979
1512, junio, 28	Mateo Juan Carbón	Alonso Sánchez	vecino	3.821	mercaderías	AHPT leg. 5, f. 468
1512, julio, 13	Antonio Cererolles	Jorge Grimón	vecino, flamenco	50 arr. azúcar	compra de azúcar	AHPT leg. 5, f. 471
1512, julio, 15	Jaume Jové	Antonio Cañamero	vecino	7.000	ropa	Leg. 5, f. 471
1512, julio, 19	Jaume Jové	Sebastián (...)		4.133	ropa	Leg. 5, f. 476
1512, julio, 30	Jaume Jové	Pedro Juan	gomero	3.300	ropa	Leg. 5, f. 478
1512, septiembre, 9	Antón Jové	Diego de (...)	vecino	6.000	ropa	AHPT leg. 5, f. 489
1512, septiembre, 9	Mateo Juan Carbón	(...) Riquel	vecino	3.000	ropa	AHPT leg. 5, f. 492
1512, septiembre, 13	Antonio Cererolles	Juan (...)		1.500	ropa	AHPT leg. 5, f. 496

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1512, septiembre, 15	Antonio Cereroles	Bartolomé	vecino	1.150	ropa	AHPT leg 5, f. 498
1512, septiembre, 16	Jaume Jové	(...)		4.204	ropa	Leg. 5, f. 499
1512, septiembre, 17	Antón Fonts	Juan González		12.000	préstamo	AHPT leg. 5, f. 501
1512, septiembre, 18	Mateo Juan Carbón	Cristóbal (...)		7.620	ropa	AHPT leg. 5, f. 502
1512, septiembre, 20	Antón Jové	(...)		5.335	ropa	AHPT leg. 5, f. 503
1512, septiembre, 20	Antón Jové	Diego (...)		2.266	ropa	AHPT leg. 5, f. 504
1512, septiembre, 22	Mateo Juan Carbón	Diego Dorador	vecino	1.720	ropa	AHPT leg. 5, f. 505
1512, septiembre, 23	Mateo Juan Carbón	Diego de (...)		13.294	ropa	AHPT leg. 5, f. 510
1512, septiembre, 24	Jaume Jové	Juan Vázquez		3.000	ropa	Leg. 5, f. 511
1512, noviembre, 17	Mateo Juan Carbón	Fernando de (...)	gomero	1.082	ropa	AHPT leg. 377, f. 720
1512, diciembre, 3	Antonio Cereroles	Juan Navarro	vecino	2.000	1 caballo	Leg. 6, s.f.
1512, diciembre, 7	Jaume Jové	Alonso de Aroche		9.480	ropa	Leg. 377, f. 748
1512, diciembre, 13	Antón Jové	Juan Borges	vecino	2.825	ropa	AHPT leg. 377, f. 860
1512, diciembre, 13	Antón Jové	Marco Cordero	vecino	2.000	ropa	AHPT leg. 377, f. 866
1512, diciembre, 13	Jaume Jové	Diego (...)		4.400	ropa	Leg. 377, f. 867
1512	Antonio Cereroles	María de Solís	vecina	3.286	«cuentas»	Leg. 6, s.f.
1512	Jaume Jové	Rodrigo de Jaén	vecino	5.568	ropa	Leg. 377, f. 254
1512	Antonio Cereroles	Juan de (...)	vecino	3.500	ropa	Leg. 6, f. 963
1512	Jaume Jové	Pero (...)	estante, carpintero	3.500	ropa	Leg. 6, f. 981
1512	Antón Jové	Diego de San Martín	vecino	14 arr. azúcar		Leg. 6, f. 989
1513, enero, 5	Jaume Jové	Pero Estébanez	vecino	3.171	ropa	Leg. 6, f. 942
1513, enero, 27	Antón Jové	Diego de Mendieta	vecino	46.015	deudas	AHPT leg. 378, f. 1
1513, enero, 31	Antón Jové	Alonso González	herrero	3.221	ropa	AHPT leg. 378, f. 10
1513, febrero, 5	Antón Jové	Alonso de Aroche	vecino	3.821	deudas	AHPT leg. 378, f. 20

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1513, febrero, 5	Antón Jové	Pero Álvarez	vecino	4.750	ropa	AHPT leg. 378, f. 22
1513, febrero, 10	Antonio Cereroles	Pero Juanes	vecino, peguero	30 quin. pez	ropa	AHPT leg. 378, f. 35
1513, febrero, 11	Mateo Juan Carbón	Fernand Osorio	guanche	1.695	ropa	AHPT leg. 378, f. 36
1513, febrero, 12	Jaume Jové	Juan Fernández Aguabertque	guanche	5.000	ropa	Leg. 378, f. 37
1513, febrero, 25	Antón Jové	Miguel del Castillo	vecino	3.037	ropa	AHPT leg. 378, f. 49
1513, marzo, 3	Antonio Cereroles	Diego de Mendieta	mercader, estante	13.500	mercancías	Leg. 6, s.f.
1513, marzo, 7	Antón Jové	Alonso (...)	vecino	3.170	ropa	AHPT leg. 378, f. 62
1513, marzo, 12	Antón Jové	Diego San Martín	vecino	34 arr. azúcar		Leg. 6, f. 1071
1513, marzo, 14	Jaume Jové	Alonso Báez		4.959	ropa	Leg. 378, f. 65
1513, marzo, 14	Antón Fonte	Alonso (...)	vecino	2.185	ropa	AHPT leg. 378, f. 66
1513, marzo, 14	Antón Jové	Juan Darmas	vecino	4.442	ropa	AHPT leg. 378, f. 70
1513, marzo, 19	Jaume Jové	Lope de Salazar	vecino	3.545	ropa	Leg. 378, f. 76
1513, marzo, 21	Mateo Juan Carbón	Juan Gómez		3.000	ropa	AHPT leg. 378, f. 77
1513, marzo, 26	Antonio Cereroles	Juan de Regla		17.140	«cuentas»	AHPT leg. 378, f. 82
1513, febrero, 15	Jaume Jové	Gregorio Ramos		11.117	ropa	Leg. 378, f. 91
1513, febrero, 23	Jaume Jové	Juan Fernández y Pedro Junquera	gomerós	4.130	ropa	Leg. 378, f. 92
1513, enero, 5	Antón Jové	Miguel del Castillo	vecino	3.820	deudas	AHPT leg. 378, f. 97
1513, febrero, 16	Jaume Jové	Fernando Alamego y Álvaro Pérez	herrerós	7.640	ropa	Leg. 378, f. 99
1513, febrero, 23	Jaume Jové	Juan Rodrigo y Francisco Fernández		4.646	ropa	Leg. 378, f. 103
1513, enero, 31	Antón Jové	Afonso Gomes	portugués	3.850	ropa	AHPT leg. 378, f. 301
1513, enero, 12	Mateo Juan Carbón	Juan Dana	guanche	4.200	ropa	AHPT leg. 378, f. 311

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1513, enero, 13	Antonio Céreroles	Rodrigo de Jaén		3.274	paño de Valencia	AHPT leg. 378, f. 313
1513, enero, 19	Antón Jové	Francisco Yanes	vecino	900	lienzos	AHPT leg. 378, f. 323
1513, enero, 19	Antón Jové	García Pérez	vecino	4.700	ropa	AHPT leg. 378, f. 325
1513, enero, 21	Antonio Céreroles	Alfonso Fernández		5 doblas oro	mercaderías	AHPT leg. 378, f. 326
1513, enero, 21	Antón Jové	Diego Fernández		3.000	ropa	AHPT leg. 378, f. 328
1513, enero, 23	Jaume Jové	Alfonso Yanes	vecino	6.379	ropa	AHPT leg. 378, f. 332
1513, enero, 23	Antón Jové	Gonzalo de Córdoba	labrador	3.621	ropa	AHPT leg. 378, f. 333
1513, enero, 23	Rafael Fonte	Juan Fernández Barcelós	vecino	12 duc. oro	deudas	AHPT leg. 378, f. 334
1513, marzo, 21	Jaume Jové	Antón de los Olivos		6.288	deudas	Leg. 378, f. 365
1513, abril, 13	Antón Jové	Pedro Fernández de Lugo	vecino	6.000	compra esclavo	AHPT leg. 378, f. 368
1513, abril, 5	Antón Jové	Juan de Regla	vecino	1.375	cuentas	AHPT leg. 378, f. 372
1513, abril, 5	Mateo Juan Carbón	Martín de Luis	vecino	1.006	ropa	AHPT leg. 378, f. 374
1513, abril, 29	Jaume Jové	Antón Martín	vecino	2.553	ropa	Leg. 378, f. 399
1513, abril	Jaume Jové	Francisco Hernández	vecino, gomero	3.500	ropa	Leg. 6, f. 991
1513, mayo, 18	Jaume Jové	Francisco de Madrigal	estante	7.500	deudas	Leg. 379, f. 489
1513, mayo, 19	Mateo Juan Carbón	Diego de Godoy	vecino	12.000	ropa	Leg. 379, f. 489
1513, mayo, 24	Jaume Jové	Juan Pérez	vecino	4.688	ropa	Leg. 379, f. 495
1513, mayo, 15	Jaume Jové	Pedro de Vera	vecino	2.528	ropa	Leg. 379, f. 512
1513, junio, 18	Mateo Juan Carbón	Fernando de Trigueros	vecino	2.000	deudas	Leg. 6, f. 1212
1513, junio, 23	Jaume Jové	Bartolomé Díaz	vecino, tejero	4.695	ropa y deudas	Leg. 379, f. 595
1513, julio, 17	Jaume Jové	Juan Gobianes ?	estante	12.000	ropa	Leg. 379, f. 631

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1513, julio, 20	Mateo Juan Carbón	Diego Amarillo	vecino	2.500	ropa	Leg. 379, f. 636
1513, agosto, 25	Jaume Jové	Antonio Fdez. y Juan Valenciano	vecinos	1.126	12 varas paño	Leg. 6, f. 1311
1513, agosto, 30	Antonio Cererolles	Anatino Cañamero	estante	2.000	mercaderías	Leg. 379, f. 760
1513, septiembre, 1	Jaume Jové	Francisco y Gregorio	vecinos	7.233	ropa	Leg. 379, f. 773
1513, agosto, 30	Jaume Jové	Rodrigo de Salamanca	vecino	9.812	ropa	Leg. 379, f. 779
1513, septiembre, 17	Jaume Jové	Francisco Pérez	vecino	3.091	ropa	Leg. 379, f. 813
1513, septiembre, 22	Antón Jové	Francisco de Albormoz	vecino	11.430	«cuentas»	Leg. 379, f. 823
1513, septiembre, 23	Jaume Jové	Pedro de (...)	estante	4.693	ropa	Leg. 379, f. 874
1513, septiembre, 27	Jaume Jové	Alfón Bález	vecino	14.058	ropa	Leg. 379, f. 880
1513, octubre, 1	Jaume Jové	Cristóbal (...)	estante	3.640	ropa	Leg. 379, f. 888
1513, octubre, 10	Jaume Jové	Cristóbal de la (...)	vecino	5.796	«cuentas»	Leg. 379, f. 899
1513, octubre, 12	Jaume Jové	Juan Vizcaino	vecino	5.501	ropa	Leg. 379, f. 902
1513, octubre, 13	Rafael Fonte	Juan Bordón	vecino	12 doblas oro	préstamo	Leg. 6, f. 1232
1513, octubre, 19	Jaume Jové	Rodrigo de Jaca	vecino	4.629	ropa	Leg. 379, f. 911
1513, octubre, 21	Jaume Jové	Francisco de Lugo	vecino	19.515	ropa	Leg. 6, f. 1240
1513, octubre, 21	Jaume Jové	Cristóbal Fdez. de Toledo	estante	4.204	ropa	Leg. 379, f. 1015
1513, octubre, 21	Mateo Juan Carbón	Pedro de Simancas	vecino	2.219	ropa	Leg. 379, f. 1017
1513, octubre, 21	Jaume Jové	Rubi de Umpierrez	vecinos	6.560	ropa	Leg. 379, f. 1018
1513, octubre, 24	Mateo Juan Carbón	García Pérez e Isabel López	vecinos	2.100	ropa	Leg. 379, f. 1027
1513, octubre, 29	Jaume Jové	Francisco Jiménez	vecino	2.073	ropa	Leg. 379, f. 1042
1513, noviembre, 3	Jaume Jové	Juan Pérez	vecino	3.528	trigo	Leg. 379, f. 1095
1513, noviembre, 3	Jaume Jové	Bartolomé Gutiérrez	vecino	5.292	trigo	Leg. 379, f. 1096

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1513, noviembre, 3	Mateo Juan Carbón	Francisco Fernández y Pedro (...)	vecino Gomera	2.500	ropa	Leg. 379, f. 1097
1513, noviembre, 5	Antonio Cererolés	Pedro Mayor	de Gran Canaria	1.134	ropa	Leg. 379, f. 1099
1513, noviembre, 6	Mateo Juan Carbón	Pedro Martín	vecino	5.126	ropa	Leg. 379, f. 1100
1513, noviembre, 7	Jaume Jové	Pedro Martín	vecino	5.921	ropa	Leg. 379, f. 1101
1513, noviembre, 7	Mateo Juan Carbón	Alonso de Córdoba	de Gran Canaria	2.208	ropa	Leg. 379, f. 1102
1513, noviembre, 7	Jaume Jové	Diego de Torres	vecino	4.410	trigo	Leg. 379, f. 1103
1513, noviembre, 14	Jaume Jové	Cristóbal Serrano	vecino	5.000	trigo	Leg. 379, f. 1117
1513, noviembre, 16	Jaume Jové	Juan Báez	portugués	6.666	ropa	Leg. 379, f. 1122
1513, noviembre, 28	Jaume Jové	Sancho de Salazar	vecino	3.550	ropa	Leg. 379, f. 1134
1513, septiembre, 16	Jaume Jové	A. Fernández y B. Alonso	vecinos	2.401	ropa	Leg. 379, f. 1164
1513, septiembre, 12	Jaume Jové	A. Picón, F. Medina y (...)		4.678	ropa	Leg. 379, f. 1170
1513, noviembre, 28	Jaume Jové	P. Yanes, Alonso y Diego de Manzanilla	estantes	12.468	ropa	Leg. 379, f. 1177
1513, noviembre, 7	Jaume Jové	Francisco Fernández y Pedro (...)	guanche	1.554	ropa	Leg. 379, f. 1178
1513, noviembre, 26	Jaume Jové	Francisco de Sepúlveda y Alonso Fdez.	vecinos	26.870		Leg. 379, f. 1182
1513, noviembre, 28	Jaume Jové	Alonso Benítez y Juan Cordero	vecinos	7.015		Leg. 379, f. 1183
1513, noviembre, 30	Jaume Jové	Esteban (...) y Juan Fernández	vecinos	35.000	ropa	Leg. 379, f. 1184

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1513, noviembre	Jaume Jové	Fernando (...) y Fernando Moguer	gomeros	2.292	ropa	Leg. 379, f. 1186
1513, diciembre, 30	Antonio Cererroles	Francisco Ferral	mercader, estante	25.346	ropa	Leg. 6, s.f.
1514, enero, 7	Jaume Jové	Fernando (...)	estante	3.000	herrajes	Leg. 380, f. 10
1514, enero, 9	J. Jové y R. Font	Juan Gutiérrez	mercader	75 reales	«cuentas»	Leg. 380, f. 15
1514, febrero, 25	Antonio Cererroles	Pero Díaz	estante	15 arr. azúcar	ropa	Leg. 380, f. 98
1514, marzo, 4	Antonio Cererroles	Alonso de Pedraza	vecino	10 arr. azúcar	ropa y dineros	Leg. 380, f. 109
1514, marzo, 31	Jaume Jové	Juan Rodríguez	portugués	5.589	ropa	Leg. 380, f. 192
1514, abril, 4	Jaume Jové	Gutiérrez de León	de Gran Canaria	5.285	ropa	Leg. 380, f. 239
1514, abril, 6	Jaume Jové	Pedrianes	estante	3.971	ropa	Leg. 380, f. 243
1514, abril, 10	Jaume Jové	Pedro de Talavera	vecino	3.976	ropa	Leg. 380, f. 247
1514, mayo, 5	Jaume Jové	Juan Díaz	vecino	4.125	ropa	Leg. 380, f. 272
1514, mayo, 29	Jaume Jové	Pedro Yanes	vecino, portugués	4.767	ropa	Leg. 380, f. 311
1514, mayo, 31	Jaume Jové	Andrés Suárez	vecino, regidor	17.080	217 varas	Leg. 380, f. 316
		Gallinato			presillas	
1514, julio, 4	Jaume Jové	Pedro de (...)		1.472	ropa	Leg. 380, f. 432
1514, julio, 5	Jaume Jové	Rodrigo Alonso	vecino	4.190	ropa	Leg. 380, f. 434
1514, julio, 12	Jaume Jové	Pero Rodríguez	gomero	1.351	ropa	Leg. 380, f. 509
1514, julio, 19	Jaume Jové	Francisca del Castillo	vecina	5.015	ropa	Leg. 380, f. 547
1514, julio, 22	Jaume Jové	Fernando de (...)		7.290	ropa	Leg. 380, f. 549
1514, julio	Jaume Jové	Gonzalo Fernández	vecino	5.655	ropa	Leg. 380, f. 486
1514, agosto, 4	Jaume Jové	Antonio (...)		13.588	ropa	Leg. 380, f. 510
1514, agosto, 7	Jaume Jové	Juan Rodrigo	vecino	4.800	ropa	Leg. 380, f. 564
1514, agosto, 8	Jaume Jové	Alonso Yanes	almocrebe	200	ropa	Leg. 380, f. 565
1514, agosto, 13	Jaume Jové	Alonso López	vecino	3.150	ropa	Leg. 380, f. 536

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1514, agosto, 11	Jaume Jové	Fernando de Moguer	vecino	1.666	ropa	Leg. 380, f. 956
1514, agosto, 17	Jaume Jové	Luis de Mesa	vecino	5 doblas oro	ropa	Leg. 380, f. 574
1514, agosto, 21	Antón Jové	Pedro (...) el Viejo	vecino	14.500	ropa	Leg. 380, f. 672
1514, agosto, 23	Gaspar Jorba	Diego de San Martín	vecino	36.077	ropa	Leg. 380, f. 676
1514, agosto, 23	Antón Jové	Juan de (...)		6.933	ropa	Leg. 380, f. 678
1514, agosto, 26	Antonio Ceroles	Alonso B.	vecino, peguero	42 quin. pez	1 asno	Leg. 380, f. 686
1514, agosto, 25	Jaume Jové	Pedro del Obispo	vecino	4.130	ropa	Leg. 380, f. 683
1514, agosto	Jaume Jové	Juan de Mesa	vecino	2.565	ropa	Leg. 380, f. 561
1514, septiembre, 2	Jaume Jové	Vasco Fernández		3.745	ropa	Leg. 380, f. 697
1514, septiembre, 18	Jaume Jové	Pedro (...)		11.511	ropa	Leg. 380, f. 713
1514, septiembre, 18	Antón Jové	Gonzalo de Porto		9.341	ropa	Leg. 380, f. 714
1514, noviembre, 2	Jaume Jové	Lorenzo Estévez		5.132	ropa	Leg. 380, f. 890
1514, noviembre, 3	Antón Jové	Sebastián de (...)	vecino	6.160	ropa	Leg. 380, f. 893
1514, noviembre, 3	Jaume Jové	Pedro Alda	vecino	9.272	ropa	Leg. 380, f. 895
1514, noviembre, 11	Jaume Jové	Alonso Gutiérrez	herrero	5.400	ropa	Leg. 380, f. 911
1514, noviembre, 12	Jaume Jové	Gonzalo (...)		1.578	ropa	Leg. 380, f. 914
1514, noviembre	Jaume Jové	Sebastián (...)		3.479	ropa	Leg. 380, f. 933
1514, septiembre, 31	Jaume Jové	Pedro Magdalena		9.216	ropa	Leg. 380, f. 952
1514, septiembre, 9	Jaume Jové	Álvaro Yanes	portugués	3.500	ropa	Leg. 380, f. 609
1514, septiembre, 4	Antón Jové	Juan de Armas	vecino	46.500	2 esclavos	Leg. 380, f. 700
1514, septiembre, 5	Antón Jové	Andrés Suárez Gallinato	vecino, regidor	40.000	2 esclavos	Leg. 380, f. 702
1514, septiembre, 11	Antón Jové	Pero (...)		6.221	ropa	Leg. 380, f. 612
1514, septiembre, 27	Jaume Jové	Diego de Badajoz	vecino	2.271	ropa	Leg. 380, f. 640

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1514, septiembre, 28	Antón Jové	Diego de San Martín	vecino	17.500	1 esclavo	Leg. 380, f. 647
1514, octubre, 3	Jaume Jové	Vasco Fernández		3.790	ropa	Leg. 380, f. 652
1514, octubre, 4	Antón Jové	Juan Vizcaino	canario	8.550	ropa	Leg. 380, f. 653
1514, octubre, 5	Antón Jové	Juan Ruiz de Berlanga	vecino, escribano	16.000	deudas	Leg. 380, f. 654
1514, octubre, 5	Antón Jové	Diego Fernández		5.500	ropa	Leg. 380, f. 656
1514, octubre, 6	Jaume Jové	Cristóbal Fernández		4.500	ropa	Leg. 380, f. 657
1514, octubre, 10	Jaume Jové	Diego Flores	vecino	12.000	ropa	Leg. 380, f. 668
1514, octubre, 11	Jaume Jové	Pedro Fernández de Lugo		440 doblas	«cuentas»	Leg. 380, f. 671
1514, diciembre, 2	Jaume Jové	Luis de Espino		1.196	ropa	Leg. 380, f. 967
1514, diciembre, 4	Jaume Jové	Juan de Almanza		14.500	1 esclavo	Leg. 380, f. 968
1514, diciembre, 9	Jaume Jové	Diego Espinel	vecino	3.021	ropa	Leg. 380, f. 983
1515, abril, 6	Jaume Jové	Diego Díaz	vecino, tejero	2.370	ropa	Leg. 7, f. 333
1515, abril, 25	Jaume Jové	Miguel de las Hijas	vecino, guanche	3.000	ropa	Leg. 7, f. 382
1515, abril, 30	Jaume Jové	Juan Fernández	vecino	5.000	(...)	Leg. 7, f. 334
1515, junio, 5	Jaume Jové	Luis González	vecino, almocrebe	5.500	1 potro	Leg. 7, f. 337
1515, junio, 26	Jaume Jové	Vasco Álvarez	portugués	2.354	ropa	Leg. 7, f. 339
1517, enero, 10	Rafael Fonte	Andrés Martín Barbadillo	vecino	1.310	ropa	Leg. 8, f. 450
1517, febrero, 7	Antón Fonte	Juan de Armas	vecino	8.000	1 esclavo	Leg. 8, f. 464
1517, febrero, 23	A. Jové y A. Fonte	Juan López	vecino, cerrajero	28 doblas	1 esclava	Leg. 190, s.f.
1517, febrero, 25	A. Jové y A. Fonte	Fernando de Ibaute	vecino, guanche	11.000	1 esclavo	Leg. 190, s.f.
1517, marzo, 2	A. Jové y A. Fonte	Antonio Pérez	vecino, carpintero	33 doblas	1 esclava	Leg. 190, s.f.
1517, marzo, 2	Antonio Jové	Ruiz Díaz	vecino, portugués	10.000	1 esclava	Leg. 190, s.f.

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1517, marzo, 3	A. Jové y A. Fonte	Juan de Lepe	vecino	27 doblas	1 esclavo	Leg. 190, s.f.
1517, marzo, 4	A. Jové y A. Fonte	Catalina Fernández	vecina, canaria	15.000	1 esclavo	Leg. 190, s.f.
1517, marzo, 7	A. Jové y A. Fonte	Fernando de Trigueros	vecino	34 oblas	1 esclavo	Leg. 8, f. 470
1517, marzo, 10	Antonio Jové	Alfonso Yanes	vecino, almocrebe	17 doblas oro	1 esclavo	Leg. 190, s.f.
1517, abril, 2	A. Jové y A. Fonte	Pedro Miguel	vecino, guanche	21.000	1 esclavo	Leg. 190, s.f.
1517, abril, 6	Antonio Fonte	Alonso de Astorga	vecino	38 doblas oro	1 esclava	Leg. 8, f. 485
1517, abril, 25	Antonio Fonte	Juan de Espino	vecino	2.336	trigo	Leg. 8, f. 487
1517, mayo, 4	A. Jové y A. Fonte	Pedro Espino	vecino	35 doblas oro	1 esclava	Leg. 190, s.f.
1517, mayo, 12	A. Jové y A. Fonte	Alonso de Astorga	vecino	7 doblas	vino	Leg. 190, s.f.
1517, mayo, 20	A. Jové y A. Fonte	Juan Gómez de Anaya	vecino, escribano	25 doblas oro	1 esclavo	Leg. 190, s.f.
1517, julio, 20	Antonio Fonte	Bernaldo Rodríguez	estante, almocrebe	5.000	1 caballo	Leg. 190, s.f.
1517	Antonio Fonte	Rodrigo de Taoro	vecino, guanche	10.500	1 esclava	Leg. 8, f. 483
1518, julio, 5	Antonio Cererolos	Francisco de Castro	vecino	8 doblas oro	«deudas»	Leg. 9, f. 51
1519, agosto, 1	Antón Jové	Juan González	vecino	20.000	1 esclava	Leg. 191, s.f.
1519, octubre, 5	Antón Jové	Francisco Gil y Gonzalo Rguez.	vecinos	2.835	trigo	Fontes XXXII, doc. 229
1519, diciembre, 11	Gabriel Mas	Gaspar Hernández	vecinos	10.371	ganado	Fontes XXXII, doc. 317
1520, febrero, 6	Jaume Jové	Rafael Spinola	vecino	3.000	trigo	Fontes XXXII, doc. 436
1520, febrero, 7	Gaspar Mateo	Alonso de Cabrera	vecino	2.640	trigo	Fontes XXXII, doc. 440
1520, febrero, 24	Nufo de Belbey	Diego Alfonso	maestre carabela	30 doblas oro	préstamo	Fontes XXXII, doc. 509
1520, marzo, 1	Nufo de Belbey	Luis Hernández	estante, candelero	6.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 532
1520, marzo, 23	Nufo de Belbey	Rodrigo Fernández	vecino	3.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 85
1520, abril, 4	Nufo de Belbey	Inés de Lorca	vecina	3,5 doblas	ropa	Fontes XXXII, doc. 101
1520, abril, 13	Pedro Soler	Luis Maya	vecinos	7 doblas oro	1 novillo	Fontes XXXII, doc. 630
1520, mayo, 11	Antón Jové	Francisco Serrano	vecino	4.000	deudas	Fontes XXXII, doc. 678

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1520, mayo, 12	A. Jové y A. Fonte	Vasco Rodríguez	estante, herrero	3.312	hierro	Fontes XXXII, doc. 687
1520, mayo, 25	Gabriel Mas	Juan de Almansa	vecino	80 fa. trigo-62 ce.	renta tierras	Fontes XXXII, doc. 727
1520, mayo, 25	Gabriel Mas	Juan de Almansa	vecino	10.408	renta tierras	Fontes XXXII, doc. 728
1520, mayo, 28	A. Jové y A. Fonte	Alfonso González	cantero, vecino	5.000	ropa	Fontes XXII, doc. 170
1520, junio, 9	A. Jové y A. Fonte	Juan de Segura		3.000	ropa	Fontes XXII, doc. 208
1520, junio, 15	A. Jové y A. Fonte	Fernando de la Rocha	estante	12.555	ropa	Fontes XXII, doc. 215
1520, junio, 16	A. Jové y A. Fonte	Juan Beltrán	vecino	16.300	ropa	Fontes XXXII, doc. 829
1520, junio, 18	A. Jové y A. Fonte	Pero Seco	vecino	2.321	ropa	Fontes XXII, doc. 221
1520, junio, 22	A. Jové y A. Fonte	Francisco Portillo	vecino	3.600	ropa	Fontes XXXII, doc. 858
1520, julio, 2	A. Jové y A. Fonte	Francisco Díaz	vecino Gran Canaria	4.727	ropa	Fontes XXXII, doc. 895
1520, julio, 3	A. Jové y A. Fonte	Hernán Báez	vecino	4.151	ropa	Fontes XXXII, doc. 898
1920, julio, 5	Nuño de Belbey	Gaspar Mateos	estante	5.000	préstamo	Fontes XXXII, doc. 909
1520, julio, 7	A. Jové y A. Fonte	Juan Pascual	estante	1.757	ropa	Fontes XXXII, doc. 922
1520, agosto, 2	A. Jové y A. Fonte	Alonso Castellano	vecino, espartero	5.385	ropa	Fontes XXXII, doc. 1005
1520, agosto, 3	A. Jové y A. Fonte	Pedro Delgado	vecino	2.084	ropa	Fontes XXXII, doc. 1006
1520, agosto, 5	Gaspar de Jorba	Juan de Regla	vecino, alcalde	6 botas vino	compra	Fontes XXXVII, doc. 157
1520, agosto, 8	A. Jové y A. Fonte	Bartolomé Fernández	vecino	15.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 1023
1520, agosto, 16	A. Jové y A. Fonte	Lope de Aguirre	vecino	5.900	ropa	Fontes XXXII, doc. 1056
1520, agosto, 16	A. Jové y A. Fonte	Pedro de Baena	vecino	3.559	trigo	Fontes XXXII, doc. 1058
1520, agosto, 18	A. Jové y A. Fonte	Gaspar Díaz	vecino	5.328	ropa	Fontes XXXII, doc. 1064
1520, agosto, 19	Gaspar de Jorba	Fernand Pérez		2.000	ropa	Fontes XXXVII, doc. 172
1520, agosto, 22	A. Jové y A. Fonte	Pedro Donis	vecino	23.975	ropa	Fontes XXII, doc. 398
1520, agosto, 27	A. Jové y A. Fonte	Juan Sánchez	canario	1.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 1108

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1520, septiembre, 1	A. Jové y A. Fonte	Luis González	vecinos	8.485	ropa	Fontes XXXII, doc. 1132
1520, septiembre, 3	A. Jové y A. Fonte	Gonzalo Martín	vecino	12.517	ropa	Fontes XXII, doc. 428
1520, septiembre, 6	A. Jové y A. Fonte	Estéban Báez	vecino	5.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 1155
1520, septiembre, 6	A. Jové y A. Fonte	Álvaro Cabrera	vecino	5.180	ropa	Fontes XXII, doc. 437
1520, septiembre, 11	A. Jové y A. Fonte	Bartolomé de Castro	estante, mercader	23.509	deudas	Fontes XXXII, doc. 1172
1520, septiembre, 11	A. Jové y A. Fonte	Pedro Corrales y Fco. Delgado	vecinos	13.440	trigo	Fontes XXXII, doc. 1173
1520, septiembre, 18	A. Jové y A. Fonte	Juan de la Guardia	vecino	12.286	ropa	Fontes XXII, doc.471
1520, septiembre, 25	A. Jové y A. Fonte	Francisco Guillama	vecino	3.419	ropa	Fontes XXXII, doc. 1243
1520, septiembre, 26	A. Jové y A. Fonte	Diego de Torres	vecino	30.000	ropa-trigo	Fontes XXXII, doc. 1250
1520, octubre, 1	A. Jové y A. Fonte	Hernán García Plazuelas	vecino	2.503	ropa	Fontes XXXII, doc. 1263
1520, octubre, 1	A. Jové y A. Fonte	Jorge Fernández	vecino	7.350	ropa	Fontes XXXII, doc. 1265
1520, octubre, 2	A. Jové y Miguel F.	Juan del Hierro	vecino	1.286	ropa	Fontes XXXII, doc. 1278
1520, octubre, 5	A. Jové y A. Fonte	Pero Alfonso	vecino	3.125	ropa	Fontes XXXII, doc. 1299
1520, octubre, 5	A. Jové y A. Fonte	Juan Rabelo	vecino	2.625	ropa	Fontes XXXII, doc. 1300
1520, octubre, 8	A. Jové y A. Fonte	Alonso Díaz	vecino	3.000	ropa-trigo	Fontes XXII, doc. 548
1520, octubre, 8	A. Jové y A. Fonte	Niño Álvarez	vecino	10.664	ropa-trigo	Fontes XXII, doc. 551
1520, octubre, 20	A. Jové y A. Fonte	Rodrigo Yanes y Juan Cago	vecinos	1.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 1371
1520, octubre, 22	A. Jové y A. Fonte	Francisco Serrano	vecino	7.328	ropa-trigo	Fontes XXXII, doc. 1372
1520, octubre, 24	A. Jové y A. Fonte	Johan Berriel	vecinos	12.768	trigo	Fontes XXXII, doc. 1380
1520, octubre, 27	A. Jové y A. Fonte	Juan Martín	vecino	6.934	ropa	Fontes XXXII, doc. 1389
1520, noviembre, 2	A. Jové y A. Fonte	Diego de León y Juan de León	vecinos	14.888	trigo	Fontes XXXII, doc. 1412

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1520, noviembre, 3	A. Jové y A. Fonte	Juan González	vecino	2.746	ropa	Fontes XXXII, doc. 1415
1520, noviembre, 22	A. Jové y A. Fonte	Manuel Martín	vecino	3,5 doblas oro	trigo	Fontes XXXII, doc. 1464
1520, noviembre, 27	Gaspar Mateo	Juan de Armas	vecino	2.297	deudas	Fontes XXXII, doc. 1476
1520, noviembre, 27	Gaspar Jorba	Hernán García de Teba	vecino	2.975	deudas	Fontes XXXII, doc. 1477
1520, diciembre, 3	A. Jové y A. Fonte	Juan Pérez	vecino, zurrador	6.420	ropa-trigo	Fontes XXXII, doc. 1492
1520, diciembre, 10	A. Jové y A. Fonte	Francisco Sepúlveda	vecino	5.430	ropa	Fontes XXII, doc. 667
1520, diciembre, 28	A. Jové y A. Fonte	(...)	vecino	18.011	ropa-trigo	Fontes XXII, doc. 710
1520, diciembre, 31	A. Jové y A. Fonte	Juan Muñoz	vecino	5.633	ropa	Fontes XXII, doc. 723
1520	A. Jové y A. Fonte	Andrés Galán	estante	2.000	ropa	Fontes XXII, doc. 729
1520	Gaspar de Jorba	Juan Darnas	vecino, gomero	1.200 reales	renta ganado	Fontes XXXII, doc. 301
				plat.		
1521, enero, 7	A. Jové y A. Fonte	Pedro Comejo	estante	2.250	ropa	Fontes XXXII, doc. 1523
1521, enero, 9	Marcos Roberto	Juan Darnas	vecino	2.400	deudas	Fontes XXXII, doc. 1533
1521, enero, 9	A. Jové y A. Fonte	Francisco de Portillo	vecino	5.101	ropa-trigo	Fontes XXXII, doc. 1534
1521, enero, 11	A. Jové y A. Fonte	Alonso de Jaén y Fco. Jaén	vecinos	87.382	ropa	Fontes XXXII, doc. 1541
1521, febrero, 3	A. Jové y A. Fonte	Juan Martín	vecinos	7.088	ropa	Fontes XXXII, doc. 1585
1521, febrero, 8	A. Jové y A. Fonte	Hernando Vivas	vecino	1.000	ropa	Fontes XXXII, doc. 1603
1521, febrero, 8		Alonso Castellano	vecino, espartero	4.820	cañamo-hilo	Fontes XXXII, doc. 1604
1521, febrero, 16	A. Jové y A. Fonte	Alonso de las Hijas	vecino, regidor	28.988	ropa	Fontes XXXII, doc. 1625
1521, marzo, 7	A. Jové y A. Fonte	Andrés Martín Barbadillo	vecino	19.000	1 esclava e hija	Leg. 192, s.f.
1521, marzo, 20	A. Jové y A. Fonte	Juan Méndez	vecino	37.286	ropa-trigo	Fontes XXXII, doc. 1684
1521, marzo, 26	Gaspar de Jorba	Diego Afonso	vecino, cajero	2.020	ropa	Fontes XXXII, doc. 1692

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1521, abril, 2	A. Jové y A. Fonte	Esteban Báez	vecinos	73.400	trigo y 2 esclavos	Fontes XXXII, doc. 1693
1521, abril, 7	Gaspar de Jorba	Juan Afonso	vecino	1.250	ropa	Fontes XXXVII, doc. 351
1521, abril, 9	A. Jové y A. Fonte	Alonso Medina	vecino Fuerteventura	16.613	ropa	Fontes XXXII, doc. 1715
1521, abril, 11	A. Jové y A. Fonte	Diego Mayor	vecino	15.000	1 esclavo	Fontes XXXII, doc. 1718
1521, abril, 11	A. Jové y A. Fonte	Pedro Donís	vecino	4.850	ropa	Fontes XXXII, doc. 1719
1521, abril, 11	A. Jové y A. Fonte	Juan Pérez	vecino, zurrador	5.720	ropa	Fontes XXXII, doc. 1720
1521, abril, 20	A. Jové y A. Fonte	Gonzalo Báez	vecino	7.848	ropa	Fontes XXXII, doc. 1750
1521, mayo, 8	Antón Fonte	Diego Fernández	vecino, carnicero	24 fan. trigo	1 esclava	Leg. 192, s.f.
1521, mayo, 10	A. Jové y A. Fonte	Salvador González	vecino, almocrebe	3.621	ropa	Fontes XXXII, doc. 1811
1521, mayo, 11	A. Jové y A. Fonte	Luis Álvarez	vecino	31 doblas oro	1 esclava	Fontes XXXII, doc. 1815
1521, mayo, 15	A. Jové y A. Fonte	Luis de Castro	vecino	4.377	ropa	Fontes XXXII, doc. 1833
1521, mayo, 22	Antón Jové	Gonzalo Martín	vecino, carnicero	16.500	1 esclavo	Leg. 192, s.f.
1521, mayo, 23	A. Jové y A. Fonte	Pedro Donís	vecino	3.400	ropa	Fontes XXXII, doc. 1856
1521, mayo, 27	Gaspar de Jorba	Francisco Paris (sic)	vecino	3.579	ropa	Fontes XXXII, doc. 381
1521, mayo, 27	A. Jové y A. Fonte	Pedro Álvarez	vecino	2.600	ropa	Fontes XXXII, doc. 1864
1521, mayo, 27	A. Jové y A. Fonte	Diego Riquel	vecino	4.467	ropa	Fontes XXXII, doc. 1865
1521, mayo, 31	A. Jové y A. Fonte	Juan de la Guarda	vecino	44 doblas oro	1 esclavo	Fontes XXXII, doc. 1877
1521, junio, 7	Gaspar de Jorba	Juan Rodríguez	estante, bachiller	1.000	ropa	Fontes XXVII, doc. 388
1521, junio, 7	Gaspar de Jorba	Bartolomé de Llerena	vecino	7.000	ropa	Fontes XXVII, doc. 389
1521, junio, 11	Gaspar de Jorba	Juan Clavijo	vecino	14.964	ropa	Fontes XXVII, doc. 393
1521, junio, 12	A. Jové y A. Fonte	Alonso Mirabal	vecino	14.786	ropa	Fontes XXXII, doc. 1913
1521, junio, 13	Gaspar de Jorba	Juan Cabeza	vecino	7.200	ropa	Fontes XXXII, doc. 396
1521, junio, 13	Gaspar de Jorba	Juan Rodríguez de Reina	vecino	5.446	ropa	Fontes XXXII, doc. 397

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1521, junio, 14	Gaspar de Jorba	Lope Gudino	portugués, herrero	3.200	ropa	Fontes XXVII, doc. 399
1521, junio, 15	Antón Fonte	Martín Domínguez	vecino	45 doblas oro	1 esclava	Fontes XXII, doc. 918
1521, junio, 17	Gaspar de Jorba	Rodrigo Núñez	vecino	2.275	ropa	Fontes XXVII, doc. 402
1521, junio, 20	Gaspar de Jorba	Diego Hernández	estante, portugués	3.284	ropa	Fontes XXVII, doc. 412
1521, junio, 20	A. Jové y A. Fonte	Juan Enríquez	vecino	8.500	ropa	Fontes XXXII, doc. 1942
1521, junio, 20	A. Jové y A. Fonte	Francisco de Salamanca	vecino	2.275	ropa	Fontes XXXII, doc. 1943
1521, junio, 25	A. Jové y A. Fonte	Sancho de Bilbao	vecino, escribano	4.295	ropa	Fontes XXXII, doc. 1961
1521, junio, 28	A. Jové y A. Fonte	Alonso de Jaén y Fco. Jaén	vecinos	10.795	ropa	Fontes XXXII, doc. 1973
1521, junio, 30	A. Jové y A. Fonte	Miguel de Almansa	vecino	13.600	ropa	Fontes XXXII, doc. 1974
1521, julio, 1	A. Jové y A. Fonte	Fernando de Trigueros	vecino	19 doblas	1 esclavo	Leg. 192, s.f.
1521, julio, 3	A. Jové y A. Fonte	Francisco Pérez	vecino, carpintero	18 fan. trigo	compra	Fontes XXVII, doc. 434
1521, julio, 20	Gaspar de Jorba	Juan Darnas	vecino, gomero	4.557	ropa	Fontes XXVII, doc. 450
1521, julio, 20	Gaspar de Jorba	Pedro Vargas y Hernando Izquierdo	vecino	200	ropa	Fontes XXVII, doc. 451
1521, agosto, 5	Gaspar de Jorba	Gonzalo Rodríguez	vecino	100 fan. cebada	compra	Fontes XXVII, doc. 463
1521, agosto, 19	A. Jové y A. Fonte	Bernaldo Yanes	estante, almocrebe	3.200	ropa	Fontes XXXII, doc. 2096
1521, agosto, 21	Gaspar Mateo	Gil Gutiérrez	estante, calcetero	34.851	ropa	Fontes XXXII, doc. 2103
1521, septiembre, 13	J. Moral y C. Ponce	Pero López	zapatero	5.000	zumaque	Fontes XXVII, doc. 497
1521, septiembre, 17	Gaspar de Jorba	Francisco Luis	vecino	2.178	ropa	Fontes XXVII, doc. 499
1521, septiembre, 19	Antón Jové	Juan Pérez	vecino	19 fan. cebada	resto deudas	Fontes XXXII, doc. 2182
1521, septiembre, 20	Jaume Jové	Juan Mayor	vecino	5 doblas oro	ropa	Fontes XXII, doc. 1084
1521, septiembre, 20	Gaspar Mateo	Bartolomé Rodríguez	vecino	20 fan. cebada	compra	Fontes XXXII, doc. 2184

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1521, octubre, 17	Gaspar de Jorba	Diego Fernández	portugués	24 fan. trigo	compra	Fontes XXVII, doc. 537
1521, octubre, 20	Gaspar de Jorba	Pedro González	maestro de azúcar	4 arr. azúcar	compra	Fontes XXVII, doc. 544
1521, octubre, 24	A. Jové y A. Fonte	Francisco Guiliama	vecino	2 doblas oro	resto deudas	Fontes XXXII, doc. 2270
1521, diciembre, 2	Gaspar Mateo	Pedro de Parraga		18.378	ropa-trigo	Fontes XXXII, doc. 2365
1522, enero, 2	Gaspar Jorba	Ruy Pérez	estante, portugués	2.065	ropa	Fontes XXVII, doc. 660
1522, enero, 9	Gaspar Jorba	Agustín León y Pedro Camacho		2.925	ropa	Fontes XXVII, doc. 667
1522, enero, 27	Gaspar Jorba	Pero González	vecino, aserrador	2.700	ropa	Fontes XXVII, doc. 697
1522, enero, 28	Antón Fonte	Juan Rodríguez Cortés	vecino	60 reales	trigo	Fontes XXXIII, doc. 103
1522, febrero, 6	Jaume Jové	Gonzalo Villareal	vecino	4,5 doblas	trigo	Fontes XXIV, doc. 103
1522, febrero, 11	A. Jové y A. Fonte	Alonso de Cabrera	vecino	39.171	resto deudas	Fontes XXIV, doc. 115
1522, febrero, 11	Antonio Jové	Alonso Cabrera	vecino	34.000	resto deudas	Fontes XXIV, doc. 115
1522, febrero, 11	Antón Fonte	Luis de Aday	vecino	10.280	ropa	Fontes XXXIII, doc. 143
1522, febrero, 14	Gaspar Mateo	Pedro Parraga	estante, mercader	60 fan. trigo	compra	Fontes XXXIII, doc. 152
1522, febrero, 22	Jaume Jové	Martín Sánchez	vecino	5 doblas oro	ropa	Fontes XXIV, doc. 143
1522, febrero, 24	Jaume Jové	Alonso Marqués	vecino	4.000	ropa	Fontes XXIV, doc. 152
1522, marzo, 1	A. Jové y A. Fonte	Francisco de Jaén y A. de Jaén		36.292	ropa	Fontes XXXIII, doc. 215
1522, marzo, 18	Jaume Jové	Luis de Salazar	vecino, boticario	10.821	paños	Fontes XXXIII, doc. 296
1522, marzo, 22	Gaspar Mateo	Hernando de Trigueros	vecino	100 fan. cebada	compra	Fontes XXXIII, doc. 303
1522, marzo, 24	Gaspar Jorba	Juan Pérez	zapatero, vecino	5.000	deudas	Fontes XXIV, doc. 191
1522, marzo, 31	Gaspar Mateo	Jorge Rodríguez	estante, mercader	9 doblas	deudas	Fontes XXXIII, doc. 325
1522, marzo, 31	A. Jové y A. Fonte	Francisco Méndez	zapatero, vecino	25 doblas oro	1 esclava	Fontes XXIV, doc. 208
1522, abril, 1	Mateo Juan Carbón	Francisco González	guantero, vecino	2 doblas	deudas	Fontes XXIV, doc. 210

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1522, abril, 17	Gaspar Mateo	Hernando de Fraga		25 fan. cebada	trigo	Fontes XXXIII, doc. 409
1522, abril, 24	Gaspar Mateo	Álvaro Yanes		200 fan. cebada	compra	Fontes XXXIII, doc. 427
1522, julio, 5	Gaspar Jorba	Gonzalo Luis	vecino	30 arr. azúcar	compra	Fontes XXVII, doc. 837
1522, julio, 24	Antón Fonte	Alonso Millán		5.811	deudas	Fontes XXXIII, doc. 674
1522, julio, 30	Gaspar Mateo	Micael Juan Mas		24 fan. trigo	compra	Fontes XXXIII, doc. 690
1522, agosto, 14	Gaspar Jorba	Hernán Báez y Francisco Luis		1.785	ropa	Fontes XXVII, doc. 890
1522, septiembre, 10	Antonio Joven	Gil Afonso	estante, almocrebe	100 fan. trigo	deudas	Fontes XXXIII, doc. 773
1522, septiembre, 10	Antonio Joven	Juan González	vecino, aserrador	90 fan. trigo	deudas	Fontes XXXIII, doc. 774
1522, octubre, 1	Juan Viadar	Diego Pérez	vecino	40 fan. trigo	renta de tierras	Fontes XXXIII, doc. 901
1522, octubre, 15	Antón Joven	Gil Afonso	vecino, almocrebe	17.000	venta caballos	Fontes XXXIII, doc. 976
1522, octubre, 15	Antonio Fonte	Hernando de Carmona	estante	4.500	deudas	Fontes XXIV, doc. 584
1522, octubre, 15	Antonio Fonte	Alonso Castellano	espartero, vecino	6.900	clavazón	Fontes XXIV, doc. 586
1522, octubre, 20	Gaspar Mateo	Juan Rodríguez	vecino, alguacil	19.950	trigo	Fontes XXXIII, doc. 1005
1522, octubre, 25	Gaspar Jorba	Gabriel Mas	vecino	15.120	trigo	Fontes XXXIII, doc. 1040
1522, octubre, 27	A. Jové y A. Fonte	Luis de Aday	vecino	12.500	1 caballo	Fontes XXIV, doc. 613
1522, octubre, 29	Antón Fonte	Juan de Vergara	escribano entregas	10 doblas oro	ropa	Fontes XXXIII, doc. 1061
1522, noviembre, 3	Mateo Juan Carbón	Pedro Aday	vecino, guanche	10 doblas oro	deudas	Fontes XXIV, doc. 629
1522, diciembre, 2	Gaspar Mateo	Francisco del Castillo	vecino	7.570	trigo	Fontes XXXIII, doc. 1225
1522, diciembre, 4	Gaspar Mateo	Pedro de Parraga	vecino	21.000	50 fan. trigo	Fontes XXXIII, doc. 1239
1522, diciembre, 11	Gaspar Mateo	Juan Rodríguez Cortés	vecino	15.120	trigo	Fontes XXXIII, doc. 1267
1523, enero, 14	Antón Joven	Antón Jiménez		1.890	préstamo	Fontes XXXIII, doc. 1364
1523, enero, 16	Gaspar Mateo	Gabriel Mas	vecino	7.560	trigo	Fontes XXXIII, doc. 1373

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1523, enero, 24	Gaspar Mateo	Juan Méndez	vecino	12.096	trigo	Fontes XXXIII, doc. 1401
1523, febrero, 25	Gaspar Mateo	Juan de Llerena	vecino, mercader	14 quin. pez	ropa	Fontes XXXIII, doc. 1485
1523, marzo, 12	Juan Viadar	Bastián González	vecino, almocrebe	4 doblas	deudas	Fontes XXXIII, doc. 1531
1523, marzo, 12	Gaspar Jorba	Maria de Liria	vecina	4.100	deudas	Fontes XXXIII, doc. 1532
1523, marzo, 16	Gaspar Jorba	Juan Rodríguez	vecino, gallego	4.100	deudas	Fontes XXXIII, doc. 1546
1523, marzo, 23	Gaspar Mateo	Pedro de Párraga	vecino	30 fan. trigo	préstamo	Fontes XXXIII, doc. 1568
1523, marzo, 24	Antonio Cererolles	Francisco Serrano	vecino	3 doblas oro	trigo	Fontes XXIV, doc. 840
1523, abril, 11	Gaspar Jorba	Juan Cabeza	vecino	6.048	trigo	Fontes XXIV, doc. 860
1523, abril, 11	Gaspar Jorba	Tomás García	estante	1.000	trigo	Fontes XXVII, doc. 1100
1523, abril, 17	Gaspar Jorba	Juan Doramas	vecino	2.000	trigo	Fontes XXVII, doc. 1102
1523, abril, 28	Gaspar Jorba	Juan Afonso	vecino	2.021	trigo	Fontes XXVII, doc. 1105
1523, junio, 2	Gaspar Mateo	Francisco de Albormoz	vecino	50 fan. trigo	compra	Fontes XXXIII, doc. 1719
1523, junio, 3	Gaspar Mateo	Luis Pérez	vecino	50 fan. trigo	compra	Fontes XXXIII, doc. 1723
1523, junio, 8	Gaspar Mateo	Jorge Sánchez	vecino	100 fan. trigo	compra	Fontes XXXIII, doc. 1737
1523, junio, 20	Gaspar Jorba	Pedro de Párraga	vecino	30 fan. trigo	préstamo	Fontes XXIV, doc. 954
1523, junio	Gaspar Mateo	Francisco de Porras	vecino	36 fan. trigo	compra	Fontes XXXIII, doc. 1764
1523, junio	Antonio Fonte	Gonzalo Martín	vecino	30,5 doblas	ropa	Fontes XXIV, doc. 1075
1523, septiembre, 20	Antonio Fonte	Pedro Donís	vecino	36.585	ropa	Fontes XXXIII, doc. 1940
1523, octubre, 11	Antonio Fonte	Juan de Ortega	vecino	4.000	ropa	Fontes XXIV, doc. 1132
1523, octubre, 12	Antonio Fonte	Alonso de Jaén	vecino, mercader	50.387	ropa	Fontes XXIV, doc. 1153
1523, octubre, 17	Antonio Fonte	Guillermo Morell	vecino	30.000	mercancías	Fontes XXXIII, doc. 1994
1523, octubre, 24	Juan Viadar	Gonzalo Martín	vecino	5 doblas y 300	ropa	Fontes XXXIII, doc. 1995
1523, octubre, 25	Juan Viadar	Hernán Bález	vecino, portugués	30 doblas oro	ropa y mula	Fontes XXXIII, doc. 2001
1523, octubre, 26	Antón Fonte	Francisco de Lucena	vecino	2.628	ropa	Fontes XXXIII, doc. 2023

<i>Fecha</i>	<i>Mercader catalán</i>	<i>Deudor</i>	<i>Ocupación/vecino</i>	<i>Mrs. Canarias</i>	<i>Concepto</i>	<i>Referencia</i>
1523, noviembre, 3	Antonio Joven	Luis de Salazar	vecino, boticario	7.750	deudas	Fontes XXXIII, doc. 2029
1523, noviembre, 4	Gaspar Jorba	Juan Antonio Botaso		1.230	ropa	Fontes XXXIII, doc. 2035
1523, noviembre, 18	Gaspar Jorba	Francisco Alfonso	vecino	30 fan. trigo	renta de tierras	Fontes XXXIII, doc. 2064
1524, octubre, 24	Antonio Fonte	Nicolás de Baena	vecino	15.200	trigo	Fontes XXIV, doc. 1823
1524, octubre, 24	Antonio Fonte	Antonio de Franques	vecino	10.600	trigo	Fontes XXIV, doc. 1824
1524, octubre, 30	Antonio Fonte	Francisco de Salamanca	vecino	1.764	trigo	Fontes XXIV, doc. 1833
1524, noviembre, 3	Antonio Fonte	Sebastián Garcés	vecino	5 doce. tablas	ropa	Fontes XXIV, doc. 1842
1524, noviembre, 4	Antonio Fonte	Rodrigo Cañizares	vecino	24.234	trigo	Fontes XXIV, doc. 1846
1524, noviembre, 14	Antonio Fonte	Pero González	vecino, aserrador	1.764	trigo	Fontes XXIV, doc. 1865
1524, noviembre, 16	Antonio Fonte	Jorge Fernández	vecino, tejero	6.000 tejas	compra	Fontes XXIV, doc. 1872
1524, noviembre, 16	Gaspar Jorba	Antón Pérez	portugués	1.650	deudas	Fontes XXIV, doc. 1875
1524, diciembre, 28	Antonio Fonte	Alonso Díaz	estante	6.700	préstamo	Fontes XXIV, doc. 1913
1525, enero, 13	Gaspar Jorba	Hernando de Fraga	vecino, bachiller	2.562	ropa	Fontes XXIV, doc. 1924
1525, febrero, 22	Jaime Campos	Antón Fernández		1.750	préstamo	Fontes XXVII, doc. 1490
1525, marzo, 12	Gaspar Jorba	Alonso González	vecino, tabernero	2.800	ropa	Fontes XXVII, doc. 1512

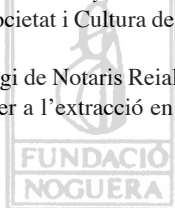

Reunit en consell, el 28 d'abril de 1658, el Col·legi de Notaris Reials de Barcelona va procedir a fer elecció dels tres examinadors que havien d'avaluar les proves d'un nou aspirant a ingressar en aquesta institució. Seguint el mecanisme habitual de la insaculació, un minyó, després de senyar-se tres vegades, extreia els rodolins de fusta de les bosses de priors veterans i de priors joves, en les quals hi havia anotats tots els membres del Col·legi. De la bossa de joves en sortí el nom de Josep Forcada, el qual, malgrat tot, no pogué formar part de la terna d'examinadors. El motiu, segons recullen els llibres dels consells del Col·legi, fou ben clar: «Y per lo impediment de la vista fonch extret altre.»¹

L'objectiu d'aquest article és, doncs, mostrar un cas excepcional dins la història del notariat català: el de Josep Forcada, que va exercir aquest ofici a pesar de ser cec. Forcada va pertànyer al cos de notaris reials de 1648 a 1689, l'any de la seva mort. Una malaltia als ulls que li va sobrevenir el 1655, quan tenia trenta anys i escaig, el va privar totalment de la vista durant la resta de la seva vida. Malgrat aquest impediment, Forcada va seguir exercint el seu ofici i va gaudir de gran prestigi i consideració entre els notaris de Barcelona, no debades va arribar a ocupar fins a cinc cops el càrrec de prior del Col·legi de Notaris Reials i cinc més el de claviari, la majoria de vegades estant ja impedit de la vista. De la mateixa manera, fou escollit diverses vegades, juntament amb altres membres del Col·legi, per defensar els interessos dels notaris reials en conflictes amb

*. Aquest article forma part de la tesi doctoral en curs titulada *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, dirigida per Agustí Alcoberro, dins del programa de doctorat Societat i Cultura de la facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona.

1. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, f. 40v. Sobre el procediment usat per a l'extracció en aquesta institució vegeu el Llibre 9, 1667-1675, f. 121.

altres institucions. El nom de Josep Forcada, a més, destaca perquè fou el propietari d'una de les imprentes més actives de la Barcelona de la segona meitat del segle XVII.²

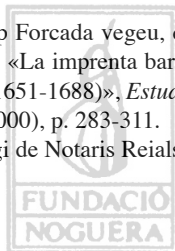
Sigui com vulgui, el camí de Josep Forcada no fou de roses. Ans al contrari, va haver de lluitar de valent per fer prevaler la seva capacitat com a notari per damunt de la seva deficiència física. El fet de mancar-li la vista, un entrebanc prou evident per exercir un ofici com el de notari, però també els prejudicis socials envers els cecs, heretats de l'edat mitjana, obligaren Forcada a enfrontar-se amb la direcció del Col·legi de Notaris Reials i també amb el Consell de Cent per tal de defensar els seus drets.

Així, uns mesos després que li fos negada la participació en la terna d'examinadors, el Col·legi de Notaris Reials de Barcelona va haver de deliberar, de nou, sobre la capacitat de Forcada per exercir càrrecs dins d'aquesta institució. El 27 de desembre de 1658, festivitat de Sant Joan Evangelista, dia en què els notaris reials acostumaven a elegir els càrrecs per a l'any que començava, Josep Forcada va ser escollit per fer de clavari. Immediatament, sorgí el dubte de «si dit Forcada pot o no exercir lo càrrech de clavari que és stat extret per lo impediment que té de la vista, per no veurer-hi gens, y si se'n traurà de altre en son lloch». Finalment, el consell va considerar que Forcada podia exercir el càrrec valent-se d'un ajudant.

Attès que dit Forcada sempre ha pagat los talls y tatxes del present Col·legi y lo excident [accident] de perdre la vista li és vingut de després de ésser aquell col·legiat, que bé pot perçò exercir lo dit càrrech de clavari, valent-se emperò dit Forcada tot lo temps de son claviari de un col·legiat del present Col·legi, per axí aquell puga assentar en lo llibre del clavari los partits de dèbit y crèdit y tot lo demés que menester serà per rahó de son claviari. Entès emperò que lo present Col·legi no hage de pagar ni pague més de un salari que s'acostuma de pagar als clavaris quiscun any.³

2. Sobre la impremta de Josep Forcada vegeu, dins la col·lecció d'aquesta mateixa revista: Carlos PIZARRO CARRASCO, «La imprenta barcelonesa en el siglo XVII. El caso de Josep Forcada, notario e impresor (1651-1688)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XVIII (2000), p. 283-311.

3. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, f. 42v-43v.

Així doncs, Josep Forcada va exercir de clavari del Col·legi de Notaris Reials durant l'any 1659, de manera que, almenys de forma momentània, el dubte que ocasionava la seva condició de cec fou resolt.

El recurs d'utilitzar una altra persona com a guia o ajudant, de fet, fou una solució emprada a bastament en l'època moderna davant de casos semblants. En un dels pocs treballs existents sobre la història de la ceguera a Europa, Zina Weygand aporta alguns exemples de francesos il·lustres, contemporanis de Josep Forcada, que van superar el handicap de la manca de visió gràcies a l'ajut d'altres persones. Un dels més destacats fou l'enginyer militar Blaise François Pagan, comte de Merveilles (1604-1665), considerat el mestre de Sébastien Le Prestre, marquès de Vauban, que, al seu torn, fou un dels grans impulsors de la modernització dels sistemes defensius de ciutats i fronteres. Pagan, que es va quedar cec abans dels quaranta anys, disposava d'un secretari que l'ajudava a llegir i escriure, gràcies al qual va poder publicar un tractat sobre fortificacions.⁴

Un altre dels cecs il·lustres que esmenta Weygand fou François Malaval (1627-1719), teòleg i escriptor, autor de l'obra titulada *La belle ténèbre. Pratique facile pour élever l'âme à la contemplation*. Impedit de la vista des de la infantesa, els pares de Malaval van posar al seu servei un «lector-secretari».⁵ D'igual forma, el pare Jean Lejeune (1592-1672), conegut pels seus extensos sermons, es va quedar cec a l'edat de quaranta-quatre anys, tot i que això no va interrompre la seva activitat com a missioner. Segons Weygand, el pare Lejeune, igual que Pagan i Malaval, es valia dels serveis d'un secretari.⁶ Aquests exemples, a parer d'aquesta historiadora francesa, mostren, «encara que el nombre d'involucrats sigui limitat, l'emergència a l'època moderna d'un individu cec autònom».⁷

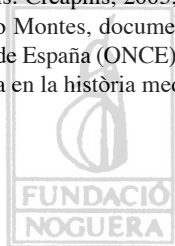
L'interès per aconseguir aquesta autonomia es constata, d'igual forma, en alguns escrits de l'època. L'any 1540 l'escriptor i humanista sevillà Pedro Mexía va publicar una obra titulada *Silva de varia lección*, pertanyent al gènere de les miscel·lànies i enciclopèdies, que va tenir una gran

4. Zina WEYGAND, *Vivre sans voir: les aveugles dans la société française, du Moyen Age au siècle de Louis Braille*, Paris: Créaphis, 2003, p. 67. Agraeixo la informació sobre l'existència d'aquest llibre a Evelio Montes, documentalista de la revista *Integración*, de l'Organización Nacional de Ciegos de España (ONCE). Malauradament, no he localitzat cap obra que tracti el tema de la ceguera en la història medieval i moderna de Catalunya.

5. *Ibidem*, p. 61.

6. *Ibidem*, p. 67.

7. *Ibidem*, p. 63.

difusió a tot Europa. En un dels capítols, Mexía, citant Erasme de Rotterdam, un dels seus referents, parlava de l'existència d'un aparell amb el qual «alguns homes cecs del tot, van aprendre a escriure perfectament».⁸ Es tractava d'una peça de marfil en la qual hi havia gravades les lletres de l'abecedari, de manera que, amb l'ajut d'un punxó molt fi, un cec, segons l'autor, podia practicar la cal·ligrafia fins arribar a «escriure qualsevol cosa que volgués». Val a dir, això no obstant, que un altre autor renaixentista, el matemàtic italià Girolamo Cardano, es va referir també a aquest sistema, qualificant-lo com a «admirable, però poc útil».⁹

Segons assenyala Isaías Lerner, responsable d'una edició recent de *Silva de varia lección*, l'obra de Pedro Mexía va arribar a ser impresa en cent llengües diferents durant els següents dos-cents anys.¹⁰ A Catalunya se'n van publicar, segons els exemplars conservats, almenys dues edicions, que foren impreses a Lleida en els anys 1571 i 1572 pels stampers Pedro de Robles i Juan de Villanueva.¹¹ D'igual manera, al llarg del segle XVII se n'imprimiren unes quantes edicions més en castellà, principalment a Madrid.¹²

Al seu torn, un altre matemàtic italià, el jesuïta Francesco Lana de Terzi, en una obra publicada el 1670, parlava d'un instrument, format per una plantilla i uns fils que servien per delimitar les línies, amb el qual, segons ell, un cec podia aprendre a escriure.¹³ Lana de Terzi, de fet, és considerat com un dels precursors de Louis Braille.

L'existència d'aquests mètodes d'aprenentatge demostra que a l'època moderna hi havia un cert interès per afavorir la integració dels cecs en la societat o, almenys, per procurar que els individus alfabetitzats que havien perdut la vista, poguessin tornar a escriure. És molt probable, en aquest sentit, que Josep Forcada, com a propietari d'una impremta, hagués tingut coneixement de l'existència d'aquestes obres, sobretot la de Pedro Mexía, i d'aquests mètodes d'aprenentatge. Una cosa ben diferent, a hores d'ara, és saber si les va arribar a utilitzar.

8. Pedro MEXÍA, *Silva de varia lección*, edició d'Isaías Lerner, Madrid: Castalia, 2003, p. 548. Citat per Zina WEYGAND, *Vivre sans voir...*, p. 42.

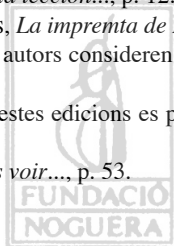
9. Zina WEYGAND, *Vivre sans voir...*, p. 42-43.

10. Pedro MEXÍA, *Silva de varia lección...*, p. 12.

11. Romà SOL i Carme TORRES, *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Alcoletge: Ed. Ribera i Rius, 1996, p. 32. Aquests autors consideren *Silva de varia lección* com «un best seller del seu temps».

12. Per a la localització d'aquestes edicions es pot consultar el Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC).

13. Zina WEYGAND, *Vivre sans voir...*, p. 53.

Sigui com vulgui, el cert és que Josep Forcada va haver de batallar fort per ser considerat com un individu plenament vàlid per exercir l'ofici de notari, sobretot a partir de 1668 quan, de nou, va sorgir el debat dins el Col·legi de Notaris Reials de Barcelona. El 8 de març d'aquell any es va fer l'elecció de les persones que havien de comprovar les virtuts dels nous aspirants a notaris. Josep Forcada fou extret per actuar com a «síndic per fora de la ciutat», un encàrrec que consistia a investigar, en el lloc de procedència, si un aspirant reunia els requisits de «llinatge, pràtiga, vida i costums». Tot i que en aquell moment Forcada ja havia ocupat, a pesar de ser cec, diversos càrrecs del Col·legi, els notaris que aquell any integraven la dotzena de consellers dels priors, un consell reduït, van determinar que «per no tenir vista dit Forcada» s'escollís una altra persona per actuar com a síndic. Davant d'això, Forcada va protestar: «Y dit Joseph Forcada pretén que la dita dotsena no l'ha pogut suffocar y que deu ell exercir lo dit càrrech.»¹⁴ Tot i les queixes, el Col·legi de Notaris Reials va determinar que d'aleshores endavant cap persona cega no exercís cap ofici ni càrrec d'aquesta institució:

Que lo sr. Forcada se abstinga de exercir tal càrrech de síndich (...) y que de vuy en anllà qualssevol persona dels col·legiats del present Col·legi que stigan impeditos de la vista y seran extrets en algun càrrech del present Col·legi, no pugan may més concórrer en ningun offici ni benefici del present Col·legi, ans bé sien aquells suffocats y en lloch de aquell o aquells que se'n tragan de altres.¹⁵

Tanmateix, aquest afer no es va aturar aquí. Dos mesos després, el maig de 1668, el consell del Col·legi de Notaris Reials tornava a deliberar sobre aquesta qüestió.

Per quant als vuyt del mes mars pròxim passat fou deliberat [que] (...) los notaris del present Col·legi que estarian impeditos de la vista (...) no pugan may més concórrer en ninguns officis ni beneficis del present Col·legi (...) y com vuy en die estigan impe-

14. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 9, 1667-1675, f. 16.

15. *Ibíd.*

dits de la vista mr. Joan Cortés, prior vuy en die del dit present Col·legi, y mr. Joseph Forcada, se seran servits moderar dita deliberació.¹⁶

Així doncs, tal i com es desprèn d'aquesta deliberació, Josep Forcada no era l'únic notari que estava impedit de la vista. Sens dubte, Forcada es deuria sentir agreujat davant del fet que la persona que aquell any actuava com a prior del Col·legi de Notaris Reials fos també cega. Tot seguit, el consell va rectificar la decisió inicial:

Que dita deliberació sie moderada en aquesta forma: que tots los col·legiats que vuy són y per temps seran que estigan impeditos de la vista o de altre qualsevol impediment que sí e pugan aquells concórrer en les extraccions de dit Col·legi y gaudir de tots los honors y beneficis del present Col·legi, exceptat que no puga ser aquells tals axí impeditos ser síndichs ni notaris a effecte de fer proves, tant dins de la present ciutat com fora d'ella, en quant a negocis del present Col·legi, a effecte de fer proves de llinatge de fadrins. Y que si acàs lo tal impedit de la vista serà extret en prior del present Col·legi y en lo any de son priorat los priors tindran de fer alguna relatió de falsedat de algun acte o de altra scriptura, que lo tal prior axí impedit de dita vista no puga fer aquella, sinó que hage de subrogar altre notari en son lloch per fer dita relatió.¹⁷

D'aquesta forma, el Col·legi de Notaris Reials va permetre que en endavant Josep Forcada pogués, a pesar de la seva mancança, ocupar els càrrecs de prior i de clavari quan fos elegit. De fet, el 27 de desembre de 1671 Forcada tornà a sortir extret per al càrrec de prior, una posició que va exercir durant l'any 1672.¹⁸

16. *Ibidem*, f. 18v.

17. *Ibidem*.

18. *Ibidem*, f. 62.

Rebuig del Consell de Cent

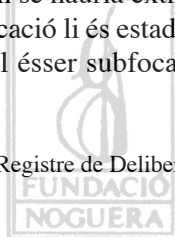
Malgrat l'acceptació del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, les complicacions per a Josep Forcada, derivades de la seva condició de cec, encara no havien tocat sostre. Uns mesos després, l'escenari de la polèmica es traslladà al Consell de Cent. El 7 de gener de 1673 el Consell Ordinari de 36 va procedir, com era habitual l'endemà del dia de l'Epifania, a fer extracció dels oficials de la visita.

E de la bossa de ajudant de scrivà major de la present Casa fonch procehit a fer-se extracció de procurador fiscal de dita visita y fonch extret Anton Fabra, notari real, y per ser subsíndich de la present Ciutat y per exa causa haver de ser visitat fonch suffocat y en son lloch extret Joseph Forcada, notari real, al qual lo síndich de la present Ciutat, present en consell, li oposà excepció, dient que per ser ciego ere impedit de obtenir officis y beneficis de la present Ciutat y que axí havia de ser suffocat y en son lloch extret altre, la qual excepció posada fonch encontinent per los srs. Consellers proposada al present Consell [Ordinari de 36] per a que sie servit deliberar si aquella proceheix o no. E lo dit Concell féu la declaració i deliberació següent: que la dita excepció proceeix y per consegüent se deu procehir a extracció de altre.¹⁹

Josep Forcada, per tant, fou privat de l'ofici del Consell de Cent pel qual havia sortit elegit. Dos dies després, el notari presentava una súplica als consellers de Barcelona:

A notícia de Josep Forcada, notari reial col·legiat, ha pervingut novament de que lo dia que comptàvem a 7 de janer 1673, essent estat extret per vs. en lo offici de procurador fiscal de la visita de la present casa, fóra estat per vs. mateix y Concell de 36 subfocat per rahó de algun pretès impediment de la vista, o altrament, y en son lloch se hauria extret altre en lo dit offici, la qual deliberació y subfocació li és estada molt prejudicial y gravatòria per no poder aquell ésser subfocat per les causas y rehons que

19. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 7 de gener de 1673, f. 28v.

llargament se deduhiran en lo discurs de la present causa. Per lo que recurrent de la dita deliberació y subfocació feta per lo dit Concell de 36, a vs. mateix o savi Consell de Cent o a aquell o aquells a qui toque y specte, suplica ésser la dita deliberació de subfocació en millor commutada, declarant ésser legítima la extracció que és estada feta en la persona de esta part y nulla la feta en la persona del novament extret.²⁰

Com que la seva súplica no va ser escoltada, el 16 de gener de 1673 Forcada va presentar un recurs a la Reial Audiència, que fou acceptat a tràmit aquell mateix dia. A grans trets, Forcada assegurava que la privació d'exercir l'ofici per al qual havia estat extret li havia causat molt perjudici i es queixava que el síndic li hagués posat excepció per motiu de la seva ceguera. En aquest sentit, Forcada argumentava que «en tèrmens de ocupacions y adiministracions de officis públichs, la cessitat no impedeix lo tenir aquells, sempre que llur administració concisteix en obra intel·lectual y que lo deffecte de la vista se pot suplir per adjutori de tercera persona».²¹ En aquesta mateixa línia argumental, Forcada afegia:

Que lo officio de procurador fiscal de la visita concisteix en instar las querelas, serrar testimonis, fortificar aquellas y fer lo demás exercisi manual tocant al officio de procurador (...), de aquí y altrament que lo dit officio de procurador fiscal de la visita no té cosa en son exercici que no puga lo procurador fiscal, encara que sie siego, ajudar-se y valer-se de tercera persona per a que li suplie lo deffecte de llur cessitat, legint-li las íntimas provisions y altres coses tocants a la visita.²²

En el transcurs d'aquest procés, que es va allargar fins al 1674, Forcada va recordar al tribunal que l'autoritat i ofici públic de notari reial col·legiat de Barcelona l'havia obtinguda abans de patir la ceguera i que, a pesar d'això, havia conservat aquesta facultat, com ho demostrava el fet que, segons ell, en aquell moment estava treballant en algunes causes a la Reial Audiència i en altres coses relacionades amb l'ofici de notari. A més,

20. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 21630, 9 de gener de 1673.

21. *Ibidem*, 6 de juny de 1674.

22. *Ibidem*.

recordava també que després de perdre la vista havia exercit càrrecs dins del Col·legi de Notaris Reials i que, de fet, aquell mateix any actuava com a clavari d'aquesta institució.²³

Al seu torn, la part que representava el síndic del Consell de Cent va demanar que el recurs presentat per Forcada a la Reial Audiència no fos considerat vàlid. El principal argument d'aquesta part era que, segons un privilegi reial concedit al Consell de Cent l'any 1503 pel rei Ferran el Catòlic, quan els consellers de la ciutat declaraven algú inhàbil per exercir un ofici o càrrec públic, aquesta persona, un cop esgotada la via de la súplica al mateix Consell de Cent, no podia recórrer al virrei ni a cap altra instància o oficial reial, sinó només directament al rei.²⁴

A pesar que la causa no inclou la sentència, sembla del tot probable que Forcada no va guanyar aquest plet.²⁵ Si més no, quan l'any 1677 va sortir altre cop extret per ocupar el mateix ofici públic, la resposta del síndic fou immediata i contundent:

E de la bossa de ajudant de scrivà major fonch procehit a fer-se extracció de procurador fiscal de la visita y fonch extret Joseph Forcada, notari reial col·legiat, al qual per lo síndich de la present Ciutat li fonch posada exepció, dient que per ser dit Forcada ciego ere inhàbil de obtenir officis ni beneficis de la present Ciutat y que perçó havia de ser extret altre en son lloch.²⁶

Aquell mateix any, curiosament, la sort dels rodolins tornà a acompanyar Forcada en l'extracció per escollir els membres del plenari del Consell de Cent feta el 30 de novembre, dia de Sant Andreu. El síndic, però, tornà a barrar-li el pas, recordant que «ere ciego y com a tal inhàbil».²⁷ Aquesta

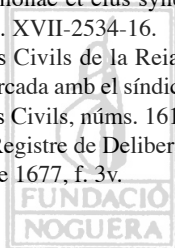
23. *Ibidem*. Josep Forcada havia sortit extret per ocupar el càrrec de clavari el 27 de desembre de 1673. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 9, 1667-1675, f. 92v.

24. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 21630, 8 de març de 1673. Els arguments del Consell de Cent foren recollits en una al·legació jurídica que fou impresa. Vegeu: «Iuris allegatio pro inlyta civitate Barcinonae et eius syndico contra Iosephum Forcada, not. regium collegiatum Barcin...» BUB. XVII-2534-16.

25. El registre de Conclusions Civils de la Reial Audiència no recull cap sentència relacionada amb el plet de Josep Forcada amb el síndic de la ciutat. En aquest sentit, vegeu: ACA, Reial Audiència, Conclusions Civils, núms. 161 a 177.

26. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 7 de gener de 1677, f. 26v.

27. *Ibidem*, 30 de novembre de 1677, f. 3v.

situació es repetí el gener de 1678, en ser extret per exercir l'ofici de portaler de la ciutat, així com també uns anys després, el desembre de 1684, en l'extracció dels administradors de places. En tots els casos el síndic de la ciutat va impedir a Forcada l'exercici d'aquests oficis.²⁸

Val a dir, això no obstant, que Josep Forcada no fou l'única persona cega que va ser exclosa de l'exercici de funcions públiques. L'any 1690, Joan Baptista Corridor, també notari reial, va sortir extret per formar part del plenari del Consell de Cent, però, immediatament, el síndic de la ciutat li va posar excepció «per ser ciego».²⁹ Un altre exemple, en aquest cas el d'un militar, fou el de Joan Baptista Planella, que el 1696 sortí extret per formar part també del plenari, però se li va posar excepció per ser «impedit de la vista».³⁰

A pesar de l'actitud del Consell de Cent, la legislació no era gaire clara sobre en quin moment un defecte físic era raó suficient per impedir l'exercici d'un càrrec públic. Uns anys abans, l'eminent jurista Joan Pere Fontanella exposava el cas de Bernat Pena, un ciutadà de Vic que el 1605 va presentar una demanda judicial contra els consellers d'aquesta ciutat perquè l'havien privat de l'exercici d'un ofici públic per ser sord. Fontanella, en relació amb la sentència d'aquest plet, destacava que davant d'un cas com aquest, calia veure quin era el grau real de la deficiència, és a dir, si l'home era sord del tot o només en part.³¹

Fins i tot, dins del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona es donaren altres casos semblants, a més dels ja esmentats de Forcada, Cortés i Corridor. Així, el 1650 el consell del Col·legi va proposar la substitució de Miquel Domènec Castells com a cap d'esquadra de la companyia en la qual servien els notaris per estar «impedit de la vista». Tanmateix, el consell va deliberar finalment no procedir a aquesta substitució, «attès que Castells no vol renuntiar lo càrrech de cap de esquadra y té alientos de servir aquell».³² A pesar d'això, segons es constata en els llibres dels consells del Col·legi de Notaris Reials, Miquel Domènec Castells va ocupar diversos

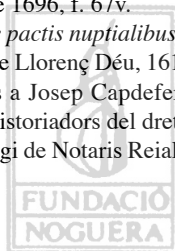
28. *Ibidem*, 17 de gener de 1678, f. 50v, i 13 de desembre de 1684, f. 23.

29. *Ibidem*, 30 de novembre de 1690, f. 5v.

30. *Ibidem*, 14 de desembre de 1696, f. 67v.

31. Joan Pere FONTANELLA, *De pactis nuptialibus, sive capitulis matrimonialibus tractatus...*, v. 1, Barcelona: Impremta de Llorenç Déu, 1612, f. 148v-149. Agraeixo la informació sobre l'existència d'aquest cas a Josep Capdeferro, així com també les indicacions donades per ell i per Oriol Oleart, historiadors del dret català.

32. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, 19 de desembre de 1650, s.f.

càrrecs en aquesta institució al llarg dels anys posteriors, sense que en cap moment es fes menció a la seva mancança. És possible, en aquest sentit, que l'impediment de Castells hagués estat només temporal.

És evident que al darrere de tot plegat hi havia una lògica, basada en el pragmatisme més elemental, que pretenia evitar que una persona cega pogués ocupar un càrrec o ofici per al qual la capacitat visual era un requisit bàsic. Ara bé, tal com ha explicat Moshe Barash, cal tenir en compte també que a l'Europa del segle XVII encara s'arrossegaven una sèrie de prejudicis a l'entorn de la ceguera. «Per comprendre la imatge mental dels cecs que es va formar la cultura europea, i en especial les connotacions morals i religioses que va tenir la ceguera des de l'edat mitjana fins l'inici de l'època moderna, hem de començar per la Bíblia.»³³ Aquest historiador israelià opina que seguint l'Antic Testament «la societat medieval va establir unes regles que prohibien que els cecs fessin de jutges i consellers o exercissin qualsevol altra funció social d'importància».³⁴

A això s'afegia també l'associació que durant l'edat mitjana es feia entre cecs i captaires, uns prejudicis que, segons Barash, es van mantenir fins ben entrat el segle XVII.

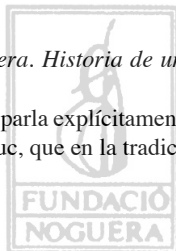
De vegades es deia que els captaires ambulants causaven directament la ceguera, sobretot als nens petits. Es deia que robaven nens i els arrancaven els ulls per fer que despertessin compassió i fossin més útils per a mendicar. (...) L'actitud tradicional envers els cecs va sobreviure també en l'estesa creença que la ceguera era un càstig. Al segle XVII s'explicaven moltes històries de persones que es quedaven cegues pels pecats que havien comès, històries que trobaven molts oients crèduls. De forma oberta o implícita, doncs, es considerava que els cecs eren pecadors.³⁵

Aquestes històries, tant si eren certes com si no, van tenir un fort impacte en la consideració que la societat medieval tenia dels cecs, una opinió que es veia influïda per la quantitat de persones que patien aquesta

33. Moshe BARASH, *La ceguera. Història de una imatge mental*, Madrid: Cátedra, 2003, p. 25.

34. *Ibidem*, p. 133. Barash no parla explícitament de l'Antic Testament, sinó del Levític, el tercer dels llibres del Pentateuc, que en la tradició cristiana forma part d'aquell.

35. *Ibidem*, p. 197-198.

deficiència en aquella època. De fet, el nombre de cecs que hi havia a Barcelona, ja des de l'edat mitjana, era considerable, com ho mostra el fet que l'any 1338 el rei Pere el Cerimoniós autoritzés la creació de la confraria dels cecs, sota la invocació de Sant Martí. L'any 1483 aquesta confraria es va unir a la del Sant Esperit, juntament amb els coixos i els contrets.³⁶ En aquest sentit, per exemple, destaca l'acta d'un consell de la confraria del Sant Esperit dels cecs i contrets, celebrat el 19 de maig de 1673, en el qual foren presents un total de quaranta-tres persones, un nombre prou elevat en comparació amb l'assistència habitual als consells de la majoria de les confraries de la ciutat.³⁷

Segons ha assenyalat l'historiador Albert Garcia Espuche, a la Barcelona dels segles XVII i XVIII els anomenats «cecs d'ofici», que es guanyaven la vida principalment gràcies a la música, van ser sempre més d'una cinquantena.³⁸ Així, hi ha constància que el Consell de Cent disposava d'una «capella de siegos» que tocava en els dies assenyalats, com també la Diputació disposava d'una banda de cecs que acostumava a tocar per sant Jordi a la capella del palau de la Generalitat.³⁹ A banda de l'elevat nombre de cecs que hi havia a la ciutat, Garcia Espuche ha assenyalat també que, tot i que era una de les ocupacions menys afavorides, la seva situació econòmica no era necessàriament dolenta, com ho mostra el fet que cap al final del segle XVII la confraria dels cecs de Barcelona fou capaç d'ampliar la capella del Sant Esperit i construir alguns edificis al costat.⁴⁰

36. Vegeu l'entrada «cec» a l'Enciclopèdia Catalana. Les organitzacions dedicades a la caritat en benefici dels cecs eren presents a Europa des de molts anys abans. L'any 1260 fou fundada a París «la casa dels *Quinze-Vingts*», habitada, inicialment, per uns tres-cents «pobres cecs de la ciutat» i que funcionava com a hospital i com a confraria. Zina WEYGAND, *Vivre sans voir...*, p. 29-30.

37. AHPB, Francesc Llauder, *Onzè manual*, 19 de maig de 1673, f. 318-319 (787/11).

38. Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona 1700*, Barcelona: Empúries, 2010, p. 277.

39. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 18 d'agost de 1679, f. 166. I ACA, Generalitat, Sèrie General, Deliberacions del Consistori, Trienni 1686-1689, (N) 241, f. 892.

40. Albert GARCIA ESPUCHE, *Barcelona 1700...*, p. 276-277.

Una activitat pública limitada

Josep Forcada va néixer, molt probablement, a Barcelona, entre els anys 1623 i 1624, i era fill de Jaume Forcada, fuster, i d'una tal Magdalena.⁴¹ El seu pare era fill de Jaume Forcada, pareire d'Alcover, vila del Camp de Tarragona, i d'una tal Tecla.⁴² Josep Forcada va sol·licitar l'ingrés al Col·legi de Notaris Reials de Barcelona el febrer de 1648.⁴³ L'abril d'aquell any, en plena guerra dels Segadors, el síndic «per fora de la ciutat», que havia de recollir informació sobre «llinatges, pràctica vida y costums» de Forcada a Alcover, «de hont los avis paternals de dit Forcada són naturals», va refusar anar-hi per la proximitat de «lo enemich». El Col·legi va determinar que es recollís aquella informació a Vilafranca del Penedès o en un altre lloc «fora del perill de l'enemich».⁴⁴ Les proves de Josep Forcada resultaren favorables, amb la sola esmena que li faltava «algun poch de pràctica».⁴⁵ Amb tot, al final d'aquell mes d'abril, els membres del Col·legi van votar les qualitats de Forcada i van acceptar la seva admissió amb quinze vots a favor i quatre en contra.⁴⁶ El desembre de 1648 va superar l'examen i va obtenir la facultat per exercir de notari de forma pública.⁴⁷

Les actes notarials signades per Josep Forcada que s'han conservat, recollides en cinc llibres, es guarden a l'Arxiu Històric de Protocols de

41. L'any de naixement de Josep Forcada es pot deduir d'un document de 1688, en què diu que té seixanta-quatre anys. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 16 de setembre de 1688, f. 211-226 (811/70). És molt probable que fos batejat a la parròquia de Santa Maria del Pi de Barcelona, ja que el seu pare, en un altre document, diu que n'és parroquià. AHPB, Francesc Ribes, Llibre manual de capítols matrimonials, testaments, inventaris i rendes, 26 de febrer de 1658, f. 270-271 (722/2). Malauradament, no es conserven els llibres de baptismes de la parròquia de Santa Maria del Pi que es corresponen amb el probable any de naixement de Josep Forcada.

42. AHPB, Francesc Ribes, Llibre manual de capítols matrimonials, testaments, inventaris i rendes, 26 de febrer de 1658, f. 270-271 (722/2). Una consulta als llibres de baptismes de la parròquia d'Alcover, disponibles a través del web de l'arxiu de l'Arquebisbat de Tarragona, ha permès constatar que Josep Forcada no fou batejat en aquesta població.

43. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, 27 de febrer de 1648, s.f.

44. *Ibidem*, 11 de març de 1648, s.f.

45. *Ibidem*, 24 d'abril de 1648, s.f.

46. *Ibidem*, 28 d'abril de 1648, s.f.

47. *Ibidem*, 22 de desembre de 1648, s.f.

Barcelona.⁴⁸ Segons es dedueix d'aquests llibres, Josep Forcada va actuar com a notari públic, per autoritat reial, des del 3 de gener de 1649, quan va signar el primer document, fins al 28 de maig de 1661, data del darrer que es conserva. Tanmateix, hi ha la possibilitat que Forcada hagués actuat com a notari públic amb posterioritat a aquesta data però que els llibres on es recullen els instruments s'hagin perdut. En qualsevol cas, sembla que l'activitat de Josep Forcada com a notari públic fou més aviat reduïda.

El primer dels llibres conservats inclou quatre manuals, que abasten el període de 1649 a 1661. El segon dels llibres conté dotze capítols matrimonials, fets entre els anys 1651 i 1657. Aquest llibre conté una rúbrica en la qual, a banda d'aquests capítols, hi ha una relació de tretze testaments, vint-i-dos inventaris, dos encants, una requesta, una venda i una concòrdia. De tots aquests protocols, malauradament, només s'han conservat els testaments, fets entre 1650 i 1653, que s'inclouen en el tercer dels llibres. En el quart llibre hi ha bàsicament procures fetes el 1654 i el cinquè, i darrer, conté uns documents de la confraria de sabaters de Barcelona de l'any 1653. Val a dir que les escriptures i els documents de Forcada foren llegats per aquest, poc abans de la seva mort, al notari Lluís Cases, que era nebot seu.⁴⁹

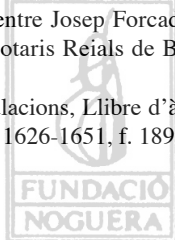
A banda de la seva activitat com a notari públic, Josep Forcada va exercir, abans de perdre la vista, diversos oficis dins del Consell de Cent. De fet, el novembre de 1651, tres anys després d'esdevenir notari, fou insaculat en la bossa de l'ajudant de l'escrivà major —integrada per vint-i-cinc notaris públics i cinc de reials—, en la d'administradors de places i en la de portalers i cauquilladors.⁵⁰ Val a dir que el seu pare, Jaume Forcada, que era fuster, estava insaculat en la bossa de portalers i cauquilladors des de 1628, en la de verguer i correu des de 1638 i en la de credencers i romaners des de 1644.⁵¹ Posteriorment, el març de 1653, arran de l'establiment del control de les insaculacions per part de Felip IV, els Forcada, pare i fill, foren

48. Sobre els instruments signats per Josep Forcada es pot consultar: Lluïsa CASES I LOSCOS, *Inventari de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona*, vol. III, 1601-1650, Barcelona: Fundació Noguera, 2004, p. 388-389.

49. AHPB, Joan Navés, Testaments, 1678-1694, 30 de desembre de 1688, f. 75v-76v (845/28). La relació de parentesc entre Josep Forcada i Lluís Cases es pot comprovar a AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 10, 1675-1688, 29 d'abril de 1675, f. 5.

50. AHC B, Consellers, Insaculacions, Llibre d'ànima de les bosses d'insaculació de consellers, Consell de Cent i oficis, 1626-1651, f. 189v, 302 i 444.

51. *Ibidem*, f. 242, 279 i 230v.

ratificats en les respectives bosses per Joan Josep d'Àustria, virrei de Catalunya.⁵² A més, en aquest document consta que aquell any Josep Forcada fou també insaculat en la bossa de Consell de Cent, en la d'obrers i en la de receptors i pallolers.⁵³

Això no obstant, Josep Forcada va obtenir els primers oficis públics gràcies a la subrogació i no pas a l'extracció. Així, hi ha constància que des del mes de juliol de 1651 fins a octubre de 1654 va rebre 45 lliures cada tres mesos del Consell de Cent per exercir l'ofici de credencer del banc com a subrogat de Jaume Forcada, el seu pare, que ocupava aquest ofici de forma vitalícia.⁵⁴ D'igual forma, el 1653 la Diputació va pagar 30 lliures a Josep Forcada pels treballs fets com a credencer del banc per servei del General durant un any, en substitució del seu pare.⁵⁵ Encara, el 1658, «com a fill y hereu de Jaume Forcada», va rebre la quantitat de 20 lliures per la liquidació del que es devia al seu difunt pare pels treballs fets a compte del General com a credencer del banc fins al dia de la seva mort.⁵⁶

La subrogació, de fet, era una pràctica habitual a la Barcelona de l'època, que solia fer-se quan el titular de l'ofici, generalment per alguna indisposició relacionada amb la salut, delegava la seva funció a una persona propera, amb el vistiplau de l'autoritat.⁵⁷ Seguint aquesta pràctica, Josep Forcada va exercir també el càrrec de subsíndic de la ciutat, en substitució de Francesc Fitor, el qual, trobant-se indisposat, va delegar en el notari aquest ofici.⁵⁸ El juliol de 1652, el Consell de Cent, arran de la renúncia de Fitor, va confirmar Forcada com a subsíndic provisional fins al nomena-

52. AHCB, Consellers, Insaculacions, Originals d'insaculacions, 1653-1699, f. 41v, 43, 45v, 47, 49 i 49v.

53. *Ibidem*, f. 16v, 27v i 44v.

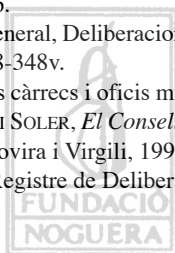
54. AHCB, Consellers, Llibre d'adveracions, 1651-1665, f. 1-54. El registre d'adveracions és el llibre on l'escrivà racional deixava constància de la supervisió dels pagaments fets pel Consell de Cent, tant als seus oficials com a comptes externs. Un cop adverats o esmenats («tatxats»), els comptes eren enviats als consellers i al trenenari o al plenari per a la seva aprovació definitiva.

55. ACA, Generalitat, Sèrie General, Deliberacions del Consistori, Trienni 1650-1654, (N) 207, 15 de juliol de 1653, f. 526.

56. ACA, Generalitat, Sèrie General, Deliberacions del Consistori, Trienni 1656-1659, (N) 215, 27 de juliol de 1658, f. 348-348v.

57. Sobre el funcionament dels càrrecs i oficis municipals, les subrogacions i els salaris es pot consultar Núria FLORENSA I SOLER, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Barcelona: Universitat Rovira i Virgili, 1996, p. 300-327.

58. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 13 de juny de 1652, 265v.

ment d'un de definitiu.⁵⁹ Uns dies després, els consellers deliberaven que fossin pagades 14 lliures i 14 sous a Forcada pels dies que havia servit com a subsíndic.⁶⁰

Precisament, exercint aquest càrrec, Forcada fou l'encarregat, a la primavera d'octubre de 1652, de llegir al mariscal Philippe de la Motte, virrei de Catalunya, la proposta de capitulació redactada per les institucions catalanes per tal de lliurar la ciutat de Barcelona a Felip IV:

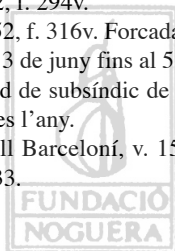
En aquest die [2 d'octubre de 1652] los srs. Joseph Miquel Quintana y don Honofre Alentorn, embaxadors de la present Ciutat, a las sis oras de la tarda anaren en lo palacio del sr. Mariscal de la Motte, devant la plassa de st. Francesch, al qual trobaren en la sala gran de dit palatio y allà per Joseph Forcada, notari reial, servint lo offic de subsíndich de la present Ciutat, y en presentia de dits srs. embaxadors, foren llegits a dit sr. de la Motta los pactes o capitulacions que la present Ciutat té intent fer ab la Magestat del Rey cathòlich acerca de la entrega de la present Ciutat, las quals foren fetes per les persones ab lo últim Consell de Cent nomenades per part de la Ciutat y altres anomenades per part del consistori dels molt Illtres. Srs. deputats, molt Illtre. capítol y Illtre. Bras militar, llegides les quals dits srs. embaxadors, després de haver-los dit, dit sr. de la Motte, que ell respondria a dites coses, se'n anaren.⁶¹

Un cop acabada la Guerra dels Segadors, Josep Forcada va actuar com a ajudant del secretari del Braç Reial en les sessions del Parlament General que se celebraren entre els mesos de març i juny de 1653, amb la presència de Joan Josep d'Àustria, el nou virrei de Catalunya. En aquestes sessions hi participaren també, com a ajudants dels diferents secretaris, cinc notaris més: Pere Trelles i Francesc Avellà serviren com a ajudants del secretari del Braç Eclesiàstic; Josep Fontana i Josep Burgués, del Braç Militar, i Andreu

59. *Ibidem*, 6 de juliol de 1652, f. 294v.

60. *Ibidem*, 24 de juliol de 1652, f. 316v. Forcada va cobrar 6 lliures, 7 sous i 9 diners per la servitud de subrogat des del 13 de juny fins al 5 de juliol, a raó de 100 lliures l'any, i 8 lliures i 6 sous més per la servitud de subsíndic de la ciutat, feta des del 6 fins al 20 de juliol, comptant el salari a 200 lliures l'any.

61. *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, v. 15, 1649-1652, Barcelona: Impremta d'Henrich i Companyia, 1916, p. 333.

Vilar, juntament amb Josep Forcada, del Braç Reial. Cada un dels ajudants va rebre 140 lliures de la Diputació del General en concepte de salari pels seus treballs, que els foren pagades en dues vegades.⁶²

Tanmateix, el retorn de Catalunya a l'obediència de la monarquia hispànica va tenir repercussions negatives per a Josep Forcada, així com també per als altres notaris que, com ell, havien obtingut la facultat per exercir durant la guerra. En un consell del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona celebrat el 26 d'abril de 1653, els priors —un dels quals era, precisament, Forcada— van informar la resta dels membres que una ordre arribada el dia abans obligava a examinar-se de nou tots els notaris que havien obtingut la facultat per exercir durant el període de fidelitat al rei de França.

Lo dia de ayr lo sr. Jaume Salamó, secretari per part del sr. advocat fiscal de la Règia Cort, digué y referí que's representàs y fes sabidor al present Col·legi que tots los notaris de aquell que tenian la autoritat de França, la prenguessen de nou de nostro Rey, que altrament los que no tenint-la de Espanya actuarian processos o pendrian actes, serian severament castigats.⁶³

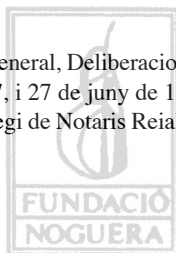
D'aquesta manera, el Col·legi va respondre a l'ordre manant als notaris que havien obtingut la llicència durant la Guerra dels Segadors que es presentessin davant de les autoritats reials, tot demanant que, mentrestant, se'ls permetés seguir exercint.

Se confaescan ab los srs. advocat fiscal o ab lo sr. regent y altres persones que convinga, representant-los que tots los notaris col·legiats del present Col·legi que no tindran la autoritat real de la Magestat (que Déu guarde) la enviaran a sercar, donant los noms y cognoms al secretari, presentant que vingan ab tota la comoditat possible y que en lo entretant sie permès a dits notaris que puguen continuar en actuar processos, rèbrer actes y fer tot lo demés que com a col·legiats poden fer.⁶⁴

62. ACA, Generalitat, Sèrie General, Deliberacions del Consistori, Trienni 1650-1654, (N) 207, 31 de maig de 1653, f. 497, i 27 de juny de 1653, f. 509.

63. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, 26 d'abril de 1653, s.f.

64. *Ibíd.*

Aquesta ordre, tal com es comprova a través dels llibres dels consells del Col·legi de Notaris Reials, va afectar, com a mínim, una desena de membres d'aquesta institució, que foren: Dídac Cortell, Francesc Ribes, Josep Ferrer, Josep Forcada, Baltasar Oriol, Josep Cervera, Bernat Folera, Pere Riembau, Josep Pahissa i Pere Trelles.⁶⁵ A banda d'aquests, durant la guerra es van examinar també Josep Riera, Pere Pau Ros, Josep Bosch, Josep Puig i Joan Avellanos, dels quals, malgrat tot, no hi ha constància que tornessin a repetir l'examen un cop acabat el conflicte.⁶⁶ Molt probablement, aquests cinc notaris no van sobreviure a la guerra o a l'epidèmia de pesta que es va declarar en aquells anys, ja que el 1655, quan es va fer la revisió de les bosses d'insaculats, ja no figuraven com a membres del Col·legi de Notaris Reials.⁶⁷

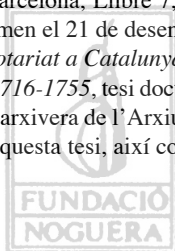
La situació que van viure els notaris catalans després de la Guerra dels Segadors és idèntica a la que es va produir uns anys després, amb la implantació del model borbònic. El 1714, en acabar la Guerra de Successió, el govern de Felip V va ordenar la suspensió dels notaris que s'havien examinat en els anys de regnat de l'arxiduc Carles d'Àustria. A partir d'aleshores, els notaris catalans van haver de dirigir-se al Consell de Castella per obtenir el títol, cosa que ja succeïa al regne de València des del 1707.⁶⁸

65. Dídac Cortell, Francesc Ribes i Josep Ferrer van repetir l'examen el 13 de desembre de 1653 (AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, s.f), Josep Forcada i Baltasar Oriol ho van fer l'endemà, 14 de desembre (ibídem); Josep Cervera, Bernat Folera i Pere Riembau es van tornar a examinar el 23 de març de 1654 (ibídem), mentre que Josep Pahissa i Pere Trelles ho van fer el 22 de desembre de 1654 (ibídem, Llibre 8, 1654-1667, f. 6).

66. Josep Riera va obtenir la llicència el 20 de desembre de 1643 (AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, s.f); Pere Pau Ros, el 21 de desembre de 1643 (ibídem); Josep Bosch s'examinà el 21 de desembre de 1645 (ibídem); Josep Puig, el 21 de desembre de 1646 (ibídem), i, finalment, Joan Avellanos ho féu el 20 de desembre de 1648 (ibídem).

67. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, f. 15v. En canvi, la sort de Jaume Congost fou diferent. L'abril de 1653 va presentar una sol·licitud al Col·legi de Notaris Reials per fer l'examen públic. Congost argumentava que el 1641 havia superat les proves de llinatge, però que, com a conseqüència de les «turbacions passades y calamitats dels temps» no li havia estat possible examinar-se (AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, 2 d'abril de 1653, s.f.). Finalment, Congost va passar l'examen el 21 de desembre de 1653 (ibídem).

68. Arcadi GARCIA OMS, *El notariat a Catalunya després de la Guerra de Successió. La implantació del model castellà, 1716-1755*, tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2010, p. 27 i 84. Agraïixo a Lluïsa Cases, arxivera de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, la informació sobre l'existència d'aquesta tesi, així com també l'ajut prestat per a l'elaboració d'aquest article.

En qualsevol cas, poc després d'haver-se hagut d'examinar de nou, Josep Forcada rebia una notícia positiva. En l'extracció feta al Consell de Cent el gener de 1654, la sort dels rodolins va fer que obtingués una de les quinze places de portaler de la ciutat, un ofici de tres anys.⁶⁹

Tanmateix, mesos després, la carrera de Forcada va fer un gir inesperat, com a conseqüència de l'esclat de l'anomenada «guerra dels miquelets» que van protagonitzar, principalment, rebels catalans partidaris de França. Exercint, en paraules seves, l'ofici de «notari del criminal», Forcada va acompanyar el jutge Josep Martí i Ferran «en serto funció fahedora en la vila de Moyà y altres parts del present Principat a effecte de inquirir y processar contra molts hòmens facinerosos, micalets de França, qui causaven aleshores grans danys a la quietud pública del present Principat». Forcada feia aquesta declaració en el plet que l'any 1673 el va enfrontar amb el síndic del Consell de Cent, en la qual explicava de quina manera havia perdut la vista:

Per obeir dita esta part al servey y orde real anà per la dita funció a la dita vila de Moyà y altres parts convenients ahont estigué entretingut ab ditas ocupacions molt temps, treballant ab moltíssima fatiga (...). Per lo sobrat treball que esta part prenia en lo demasiat escriurer y per ésser la terra de temperament molt humit y fret, li ocasionà (segons sentir dels metges) una malaltia en la vista, trobant-se-li aquella per lo qual effecte li fonc frisós dexar la ocupació en que's trobava y tornar-se'n en la present ciutat. (...) Després de tornar esta part en la present ciutat, fonch tant grave la dita malaltia que esta part patia en los ulls o vista que no obstant lo haver aplicats infinits remeys y en ells haver consumit la major part de sa hazienda, finalment no tingué remey, antes restà totalment privat de la vista.⁷⁰

En la declaració davant la Reial Audiència, Josep Forcada no especificava l'any en què va fer aquell viatge, tot i que es pot deduir que fou entre 1652 i 1659. Xavier Torres i Sans ha explicat que la «guerra dels miquelets» va tenir lloc al llarg d'aquests anys en una zona molt àmplia de Catalunya, que, segons les èpoques, anava des de la Seu d'Urgell a l'Empordà

69. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 7 de gener de 1654, f. 62.

70. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 21630, 6 de juny de 1674.

i Girona; de la Cerdanya fins a la Garrotxa, el Ripollès, el Berguedà, la Plana de Vic i, fins i tot, arribava al Vallès.⁷¹ El període de més intensitat en l'activitat dels «miquelets francesos», segons aquest historiador, fou el comprès entre els anys 1653 i 1655, sobretot en zones properes a Vic i Olot.⁷² Aquests anys coincideixen també amb el temps d'activitat de Josep Martí i Ferran com a jutge del penal —a qui Forcada va acompanyar en la seva acció contra els miquelets—, que fou de 1653 a 1656.⁷³

D'altra banda, resseguint les actes dels consells del Col·legi de Notaris Reials es comprova que Josep Forcada no va assistir a cap de les dotze sessions que es van celebrar entre l'11 de gener i el 4 de novembre de 1655.⁷⁴ Aquesta absència coincideix també, segons es desprèn dels seus manuals notariaus, amb dos intervals de cinc i quatre mesos —del 3 de gener al 28 de maig de 1655 i d'aquesta data fins al 15 de setembre del mateix any— durant els quals Forcada no va signar cap acta pública.⁷⁵ Per tot plegat, es pot concloure que Josep Forcada va realitzar el viatge en què va patir, en paraules seves, «l'accident de perdre la vista» al llarg de l'any 1655, quan tenia poc més de trenta anys.

71. Xavier TORRES I SANS, «Segadors i miquelets a la revolució catalana (1640-1659)», a Eva SERRA [et al.], *La revolució catalana de 1640*, Barcelona: Crítica, 1991, p. 84. Sobre la «guerra dels miquelets» vegeu també: Xavier TORRES I SANS, *La vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers*, Vic: Eumo, 1995.

72. Xavier TORRES I SANS, «Segadors i miquelets...», p. 91. Tot i que Torres i Sans no esmenta el Bages, on es troba la vila de Moià, aquesta comarca no deuria quedar lliure de la «guerra dels miquelets». Malauradament, no hi ha cap treball d'àmbit local que hagi estudiat el fenomen dels miquelets després de la Guerra dels Segadors en aquesta població. Això no obstant, a l'Arxiu Històric de Moià es conserva un document que, tingui o no relació directa amb la «guerra dels miquelets», mostra l'existència d'un cert grau de violència contra els soldats del bàndol reial en aquesta part del Principat. Es tracta de la partida de defunció de Josep Costa, sergent major del terç de la ciutat de Manresa, fill d'un mercader de Barcelona, a qui el setembre de 1653 van trobar mort d'un tret i diverses ganivetades en un torrent de Moià. Arxiu Històric de Moià, Fons Mn. Pere Bertran, capsa 1, n. 198, 17 de setembre de 1653. Agraeixo aquesta informació a Jaume Clarà, membre d'Associació Cultural Modilianum, de Moià.

73. Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Barcelona: Fundació Noguera, 2006 (Estudis, 33), p. 242 i 279-280. Segons aquest autor, Josep Martí i Ferran fou jutge de Cort des del 1653 fins al febrer de 1656, quan fou nomenat oïdor de la sala del Canceller.

74. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, f. 3v-13v.

75. AHPB, Josep Forcada. Manual, 1652-1661, s.f. (740/1).

La causa que va provocar la ceguera a Josep Forcada és difícil de precisar. Segons ell, aquesta li va arribar com a conseqüència d'una malaltia provocada, a parer dels metges, per les moltes hores de treball, la humitat i el fred. Els primers símptomes l'obligaren a retornar sobtadament a Barcelona per tractar el problema, sense que els remeis existents en l'època, ni els diners que hi va invertir, ho poguessin evitar. A la darrerria de 1658, quan, per primer cop, el Col·legi de Notaris Reials de Barcelona va expressar els seus dubtes sobre la seva capacitat, Forcada ja era completament cec.⁷⁶

La historiadora francesa Zina Weygand ha explicat que les principals causes de la ceguera durant l'edat mitjana a l'Europa occidental, deixant de banda els accidents i els conflictes violents, eren «la malnutrició, l'absència d'higiene i les malalties infeccioses que afectaven de forma crònica la gent del camp i les ciutats».⁷⁷ Fins i tot, Weygand, per mostrar que el nombre de cecs era molt elevat, ha comparat aquell període amb la situació actual dels països subdesenvolupats, on les infeccions, els paràsits, les carències nutricionals o bé les cataractes són, segons ella, la causa de milions de casos de deficiència visual.⁷⁸

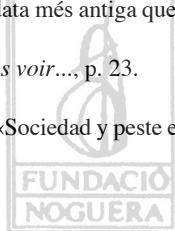
Aquesta situació, de ben segur, es produïa, en gran mesura, a mitjan segle XVII a Catalunya. Cal tenir en compte, a més, que el viatge de Forcada per la zona propera a Moià va tenir lloc en un moment en què era molt recent un dels episodis de pesta més greus que ha patit el país al llarg de la història. Aquella epidèmia, que es va declarar a València el 1647, va arribar al Principat el 1648 i, després de causar una gran mortaldat a Barcelona el 1651, es va estendre cap a les comarques del Berguedà, el Solsonès, la Noguera i part del Pirineu, fins a remetre el 1654.⁷⁹ En qualsevol cas, bé fos com a conseqüència d'una malaltia infecciosa, d'unes cataractes o bé de les pèssimes condicions de treball, la ceguera que va patir Josep Forcada fou un més entre els milers de casos que deuriem existir a Catalunya a mitjan segle XVII.

76. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, f. 40v. Es tracta del document amb data més antiga que confirma la condició de cec de Josep Forcada.

77. Zina WEYGAND, *Vivre sans voir...*, p. 23.

78. *Ibidem*.

79. José Luis BETRÁN MOYA, «Sociedad y peste en la Barcelona de 1651», *Manuscrits*, 8 (1990), p. 256.

Participació en altres negocis

A pesar que va perdre la vista, Josep Forcada no es va veure abocat a la indigència ni a la mendicitat, que era la situació que patien moltes de les persones cegues en aquella època, sinó que, com ell mateix assegurava el 1674 davant la Reial Audiència, va continuar treballant com a notari en processos d'aquest tribunal i en altres coses relacionades amb l'ofici.⁸⁰ De fet, l'activitat de Forcada com a notari públic, segons es desprèn dels manuals que s'han conservat, es va allargar fins a 1661, cosa que indica que, almenys, va signar actes notariaus sense veure-hi durant més de tres anys. D'igual manera, al llarg de la seva vida va exercir de prior del Col·legi de Notaris Reials cinc vegades, quatre de les quals amb posterioritat a la pèrdua de la vista.⁸¹ A més del de prior, va ocupar també el càrrec de clavari del col·legi cinc vegades des del 1659, quan ja era cec.⁸² Paral·lelament, va formar part un total de disset vegades de l'anomenada «dotzena de consellers dels priors», un consell reduït format pels dos priors, cinc notaris vells i cinc de joves.⁸³

A banda de tot això, el Col·legi de Notaris Reials va escollir Josep Forcada diverses vegades per defensar els interessos d'aquesta institució. Per

80. ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 21630, 6 de juny de 1674. Un exemple d'aquesta activitat és l'inventari dels béns del mercader Salvi Rocafort, que Forcada va fer en el marc d'un plet a la Reial Audiència, com es constata en l'època que se signà el 1664 de la meitat de les 120 lliures corresponents als seus honoraris. AHPB, Josep Ferrer, setze manual, 11 d'agost de 1664, f. 161v-162 (737/12).

81. Josep Forcada va exercir de prior del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona els anys 1653 (AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 7, 1633-1654, 29 de febrer de 1653, s.f.), 1661 (ibídem, Llibre 8, 1654-1667, 27 de desembre de 1660, f. 58v), 1672 (ibídem, Llibre 9, 1667-1675, 27 de desembre de 1671, f. 62), 1676 (ibídem, Llibre 10, 1675-1688, 27 de desembre de 1675, f. 15v) i 1683 (ibídem, Llibre 10, 1675-1688, 27 de desembre de 1682, f. 97v).

82. Josep Forcada va exercir de clavari del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona els anys 1659 (AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 8, 1654-1667, 27 de desembre de 1658, f. 42v), 1674 (ibídem, Llibre 9, 1667-1675, 27 de desembre de 1673, f. 92v), 1678 (ibídem, Llibre 10, 1675-1688, 27 de desembre de 1677, f. 44v), 1680 (ibídem, 27 de desembre de 1679, f. 73v) i 1686 (ibídem, 27 de desembre de 1685, f. 111).

83. Josep Forcada va formar part de la dotzena de consellers dels priors del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona els anys 1657, 1658, 1660, 1662, 1665, 1667, 1670, 1671, 1674, 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1686, 1687 i 1688 (vegeu AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibres 7, 8, 9 i 10).

exemple, el març de 1675 el consell del Col·legi va decidir nomenar quatre notaris vells i quatre de joves per resoldre un conflicte que havia sorgit amb el Col·legi de Notaris Públics de Barcelona. Entre els notaris veterans, un dels escollits fou Forcada, que en aquell moment, amb gairebé trenta anys d'exercici de la professió, s'havia convertit en un dels notaris més experimentats.⁸⁴ Uns mesos després, el juny d'aquell mateix any, el Col·legi va nomenar sis dels seus membres, entre ells Forcada, per tal de tractar un problema que havia sorgit a la Reial Audiència en relació amb la substitució d'un notari que hi treballava.⁸⁵ De nou, el gener de 1678, va formar part d'un grup de vuit notaris nomenats per tractar un afer relacionat amb una causa judicial que el Col·legi tenia amb els escrivans de manament.⁸⁶

A més de continuar treballant com a notari, Josep Forcada, seguint una pràctica molt habitual entre els professionals liberals del segle XVII, va intervenir en altres negocis ben diferents al del seu ofici. Una d'aquestes ocupacions fou la de regentar una impremta, tot i que, val a dir, va esdevenir propietari d'aquest negoci gairebé sense pretendre-ho. El març de 1651, arran del seu matrimoni amb Elena Girbau, vídua de l'impressor Llorenç Déu, va rebre, en concepte de dot, la impremta que la seva esposa havia heretat del seu primer marit. La donació incloïa també la casa on hi havia el taller, a Barcelona, a la cantonada del carrer de la Freneria amb la «devallada» que va de la catedral a la plaça del Rei, a tocar del palau del Lloctinent.⁸⁷ El mateix any del seu casament, com ho mostra el fons conservat, sortien d'aquest taller els primers impresos amb el nom de Forcada en el peu d'impremta.

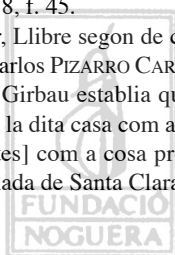
Poc després, molt probablement gràcies a la seva vinculació amb el Consell de Cent, Forcada fou nomenat «estamper de la Ciutat», un reconeixement que comportava la tasca d'imprimir la documentació municipal que així ho

84. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 9, 1667-1675, 4 de març de 1675, f. 131v.

85. *Ibidem*, Llibre 10, 1675-1688, 21 de juny de 1675, f. 9v.

86. *Ibidem*, 5 de gener de 1678, f. 45.

87. AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 31 de març de 1651, f. 220-227 (703/46), citat a: Carlos PIZARRO CARRASCO, «La imprenta barcelonesa...», p. 290. En aquest document Elena Girbau establí que «lo dit marit seu haja, tinga, reba posseesca tota la dita sua dot, ço és, la dita casa com a fundo dotal inestimat y los dits béns mobles [la impremta i altres objectes] com a cosa pròpia». La «devallada» que va de la catedral a la plaça del Rei és la baixada de Santa Clara.

requeria. El novembre de 1651 el Consell Ordinari de 36 va aprovar aquest nomenament, que es feia per omplir la vacant deixada per la mort de Paula Mathevat, vídua de Sebastià Mathevat, propietaris d'una de les impremtes més actives de la primera meitat del segle XVII.⁸⁸

Tanmateix, el febrer de l'any següent, el Consell Ordinari de 36, arran de la súplica presentada per Caterina Mathevat, filla i hereva de Sebastià i Paula Mathevat, va reconsiderar la decisió presa uns mesos abans. Caterina Mathevat va exposar al Consell de Cent que els consellers, «mal informats», havien cregut que tots els membres de la família Mathevat havien mort com a conseqüència de l'epidèmia de pesta, cosa que no era del tot certa, ja que Caterina havia sobreviscut i administrava la impremta. El trentenari, així doncs, va revocar el nomenament de Josep Forcada i el va atorgar a Caterina Mathevat, «per acostumar la present Ciutat fer semblants mercès als fills dels oficials mecànics de aquella».⁸⁹

A pesar d'això, Josep Forcada va exercir com a impressor d'altres institucions, en aquest cas vinculades a l'administració reial, com eren la Batllia General de Catalunya i el Tribunal de la Capitania General.⁹⁰ Els llibres de comptes de la Batllia General recullen els pagaments fets a Forcada, que apareix com a «estamperius BGC», des de l'any 1654 fins a 1689, quan, arran de la seva mort, fou substituït per l'impressor Rafael Figueró.⁹¹ D'igual forma, els llibres de la Tresoreria Reial recullen també alguns pagaments fets a Forcada els anys 1674 i 1675, principalment per la impressió d'edictes i crides virregnals.⁹² La relació de Forcada amb l'administració reial és, molt probablement, la raó per la qual la producció de la seva impremta que s'ha conservat en els arxius catalans d'accés públic estigui formada, en la major part, per documents de caràcter jurídic, com memori-

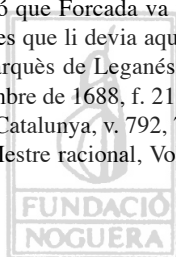
88. AHCB, Consell de Cent, Registre de Deliberacions, 4 de novembre de 1651, f. 465v.

89. *Ibidem*, 29 de febrer de 1652, f. 123-124.

90. La relació de Josep Forcada amb el Tribunal de la Capitania General es constata en diversos documents com, per exemple, en una sentència emesa per la Reial Audiència el juliol de 1679. ACA, Reial Audiència, Conclusions Civils, 167, 4 de juliol de 1679, f. 314v. Un altre exemple és la consignació que Forcada va fer al convent de Santa Caterina de Barcelona el 1688 d'un es de 146 lliures que li devia aquest tribunal, segons constava en una ordre de pagament signada pel marquès de Leganés, virrei de Catalunya. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 16 de setembre de 1688, f. 211-226 (811/70).

91. ACA, Batllia General de Catalunya, v. 792, 793 i 794.

92. ACA, Reial Patrimoni, Mestre racional, Volums, Sèrie General, 450/17, f. 7v, i 451/1, f. 8.

als, sentències i escrits d'al·legació. En el fons conservat hi ha també alguns llibres i impresos menors com, per exemple, fulls de notícies.⁹³

Sigui com vulgui, el fet que Josep Forcada fos propietari d'una impremta no vol dir, necessàriament, que exercís aquest ofici o que conegués l'art d'imprimir. Els càrrecs municipals que va exercir a partir de 1651 — creder del banc i subsíndic de la ciutat— no li deixaven, de ben segur, gaire temps per ocupar-se de la impremta. Posteriorment, pels volts del 1655 va estar absent de la ciutat durant uns mesos, ajudant el jutge Josep Martí i Ferran en la persecució de miquelets. Arran d'aquest viatge li va sobrevenir el problema als ulls, de manera que, sense la capacitat visual, és evident que no podia ocupar-se d'una impremta. Per totes aquestes raons, com era habitual a Barcelona entre els propietaris d'impremtes, Forcada va delegar la gestió del taller a oficials stampers, professionals d'aquest tipus de negoci. Un dels impressors que s'ocupà de la impremta de Josep Forcada fou Francesc Pasqual.⁹⁴ Això no vol dir, però, que en alguns documents, com a mera formalitat, el notari no pogués aparèixer com a coneixedor de l'art d'imprimir. Un exemple és el contracte d'aprenentatge que Forcada va signar el 1681 amb el jove Domènec Taller, de catorze anys, en el qual el notari es comprometia a «ensenyar-li l'ofici d'impressor».⁹⁵

A banda de la impremta, Josep Forcada va invertir també en altres negocis ben diferents. El setembre de 1673 va crear una societat amb Anto-

93. La relació de les, aproximadament, quatre-centes obres sortides de la impremta de Josep Forcada que es conserven en els arxius catalans d'accés públic es pot consultar en el Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC). Un resum i explicació d'aquestes obres es troba a Carlos PIZARRO CARRASCO, «La impremta barcelonesa...», p. 302-309. Els fulls de notícies publicats per la impremta de Josep Forcada, així com els d'una vintena d'impressors barcelonins, són, ara per ara, objecte d'estudi en el marc de la tesi doctoral titulada *L'impressor Rafael Figueró (1642-1726) i la premsa a la Catalunya del seu temps*, a càrrec de l'autor d'aquest article, sota la direcció d'Agustí Alcoberro. Sobre els orígens de la premsa a Catalunya vegeu, per exemple: Agustí ALCOBERRO, Mireia CAMPABADAL i Xevi CAMPRUBÍ, *El setge de Barcelona, 1713-1714. Diario del sitio y defensa de Barcelona*, València: Tres i Quatre, 2009.

94. La relació de Francesc Pasqual amb Josep Forcada es demostra, per exemple, en l'època que l'impressor va signar al notari el 1681 per un pagament de 44 lliures «per tota feyna de estampa feta en vostra estampa». AHPB, Lluís Cases, Manual de 1681, 10 d'octubre de 1681, f. 55v-56 (828/3). Francesc Pasqual fou un dels dos impressors encarregats d'avaluar la impremta de Llorenç Déu quan la seva vídua, Elena Girbau, la va donar en concepte de dot a Josep Forcada, el seu nou marit, l'any 1651. AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 31 de març de 1651, f. 220-227 (703/46).

95. AHPB, Lluís Cases. Manual de 1681, 26 de desembre de 1681, f. 79v (828/3).

ni Llopis, mariner de Sitges, i Francesc Valeri, canonge de la seu de Barcelona, per explotar conjuntament el negoci d'una barca.⁹⁶ La nau, que es deia *Nostra Senyora del Roser, Nostra Senyora del Vinyet i Sant Antoni de Pàdua*, havia sigut construïda a Canet per encàrrec de Llopis i tenia capacitat per transportar 250 quintars de pes, unes 10 tones i mitja.⁹⁷ El cost de la seva construcció, que pujava a 534 lliures i 18 sous, fou assumit pels tres socis a parts iguals. Entre les condicions pactades hi figurava que Llopis transportaria mercaderies «per les parts de Catalunya y no en altra part» i que tots tres compartirien tant els beneficis com les pèrdues. Dos anys després, aquesta societat es va dissoldre i la barca fou venuda a un patró de Vinarós. Aleshores, Antoni Llopis va pagar 136 lliures, 13 sous i 4 diners a Forcada per la part que li corresponia d'aquesta venda.⁹⁸

D'altra banda, Josep Forcada va participar també, encara que de forma molt discreta, en el sistema rendista de Barcelona, una modalitat d'inversió molt estesa a Catalunya entre nobles, mercaders i clergat, a la qual van accedir també molts professionals liberals, sobretot a partir del segle XVII. Des del 1683 Forcada rebia del Consell de Cent una pensió anual de 4 lliures, 18 sous i 9 diners d'un censal mort que li havia cedit Francesc Pasqual, impressor que treballava al seu taller, molt probablement per resoldre algun compte pendent.⁹⁹ Aquest censal havia estat creat i venut el 1669 pel clavari del Consell de Cent a Miquel Milàngels, un assaonador de Barcelona, el qual el va consignar a Francesc Pasqual el 1678.¹⁰⁰

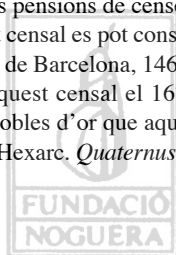
96. Sobre la vida del canonge Francesc Valeri i la seva contribució al mecenatge artístic es pot veure: Carles DORICO i ALUJAS, «El llegat del canonge Francesc Valeri i el retaule de la capella de les Ànimes de la catedral de Barcelona», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XV (1997), p. 221-256.

97. AHPB, Bonaventura Vila, Manual de 1673, 13 de setembre de 1673, f. 139v-141v (766/25).

98. *Ibidem*, Manual de 1675, 29 de juny de 1675, f. 396 (766/28).

99. AHPB, Lluís Cases, Manual de 1683, 15 de novembre de 1683, f. 261v-263 (828/3). Els pagaments fets pel Consell de Cent a Josep Forcada en concepte d'aquest censal es poden comprovar en els registres anuals com, per exemple, a: AHCB, Consellers, Censals, Llibre d'èpoques de mitges pensions de censos i censals, 1683-1684, f. 150v.

100. Per a l'evolució d'aquest censal es pot consultar també AHCB, Consellers, Censals, Capbreu de censals de la ciutat de Barcelona, 1464-1704, gener i febrer, f. 211. Milàngels havia «obligat» o hipotecat aquest censal el 1673, per assegurar el pagament d'un debitori a Francesc Pasqual de 16 dobles d'or que aquest li va deixar «graciosament», és a dir, sense interessos. AHPB. Rafael Hexaré. *Quaternus instrumentorum, 30 de juliol de 1673*, s.f. (754/2).

El dot i l'herència: base patrimonial

Josep Forcada va enviuar el mes de desembre de 1686. La seva dona, Elena Girbau, havia fet testament el febrer de l'any anterior, en què instituí el seu marit com a hereu universal de tots els seus béns.¹⁰¹ La tardor de 1688, considerant que ja tenia seixanta-quatre anys, que no hi veia i que li faltava la dona, Forcada va fer donació de les seves pertinences al convent de Santa Caterina de Barcelona.¹⁰² A canvi, demanava un lloc per viure dins d'aquest convent, que se li donés de menjar i beure, per a ell i per al «minyó» que el guiava, i que possessin a la seva disposició un frare que li netegés la cel·la i li proporcionés l'assistència necessària, «per estar impedit de la vista com està dit y no poder obrar cosa alguna de mon govern». Forcada demanava també 25 lliures anuals per poder-se vestir i per gastar a la seva voluntat. La donació feta al convent de Santa Caterina consistia en la casa del carrer de la Freneria i la impremta, la meitat d'una altra casa, situada al carrer de Santa Anna, també a Barcelona, i, finalment, tots els béns mobles que Forcada tingués en el moment de la seva mort a la cel·la on vivia.¹⁰³

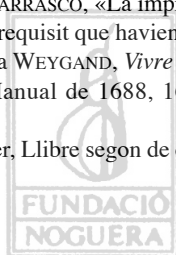
El gruix dels béns de Josep Forcada provenia de l'aportació dotal que li havia fet la seva dona en els capítols matrimonials signats l'any 1651, que eren, principalment, la impremta i la casa del carrer de la Freneria.¹⁰⁴ En concepte d'aquest dot, Forcada va rebre, a més de la casa, la quantitat de 3.410 lliures, 3 sous i 6 diners, de les quals 1.936 lliures i 6 sous corresponien al valor de la impremta — amb les premses, lletreria i altres estris —, que Elena Forcada havia heretat del seu primer marit, l'impressor Llorenç Déu. La resta de diners provenia de l'estimació del valor d'uns mobles, roba de lli i de llana i d'unes peces d'or i de plata que l'esposa també va

101. AHPB, Joan Guiu, Llibre de testaments, 9 de febrer de 1685, f. 253-254 (776/31). El testament d'Elena Girbau es publicà el 24 de desembre de 1686. Agraïxo la informació de l'existència d'aquest document a Rosa Nacente, usuària de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, així com també per les moltes informacions facilitades.

102. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 16 de setembre de 1688, f. 211-226 (811/70). Citat a: Carlos PIZARRO CARRASCO, «La impremta barcelonesa...», p. 291. A França, la donació de béns era també el requisit que havien de complir els cecs que ingressaven a l'hospital dels *Quinze-Vingts*. Zina WEYGAND, *Vivre sans voir...*, p. 29-30.

103. AHPB, Josep Güell, Manual de 1688, 16 de setembre de 1688, f. 211-226 (811/70).

104. AHPB, Francesc Reverter, Llibre segon de capítols matrimonials, 31 de març de 1651, f. 220-227 (703/46).

lliurar en dot al seu marit.¹⁰⁵ Es tractava, sens dubte, d'una quantitat gens menyspreable per la situació de guerra que es vivia a Catalunya i que superava, molt probablement, la capacitat econòmica de Forcada. De fet, tractant-se d'una vídua, el nou marit es va estalviar l'escreix, que hauria suposat l'aportació de la meitat del valor total del dot.¹⁰⁶

La casa que Josep Forcada posseïa al carrer de Santa Anna de Barcelona era propietat, a parts iguals, d'ell i de la seva germana Agnès, casada amb Pau Santacreu, doctor en medicina. Tots dos l'havien heretada del seu pare, que així ho va disposar en el seu testament, fet l'any 1658, poc abans de morir.¹⁰⁷ Jaume Forcada, el pare, havia adquirit aquesta casa el 1628 a Lluís Camell, mestre de cases de Barcelona, a través d'un establiment emfiteùtic, a cens de 20 lliures anuals de pensió.¹⁰⁸ És probable que, al llarg dels anys, els Forcada haguessin lluit part d'aquest cens, ja que el 1688 el notari només pagava 18 sous de pensió per la seva meitat.¹⁰⁹ Això no obstant, aquesta casa estava hipotecada per assegurar un censal mort que Forcada havia venut al convent de Santa Caterina de Barcelona el 1677. El notari, «per expedició d'alguns negocis», va manllevar 266 lliures al convent, a canvi de pagar una pensió anual de 13 lliures i 6 sous.¹¹⁰

En el moment de fer la donació dels seus béns al convent de Santa Caterina, Forcada devia nou pensions d'aquest censal, de manera que, per pagar-les, va consignar al prior d'aquest convent la quantitat de 146 lliures que li devia el Tribunal de la Capitania General.¹¹¹ Amb les condicions de la donació, Forcada va acordar també que a partir d'aleshores el convent es fes càrrec de pagar les 51 lliures anuals del cens de la casa del carrer de la

105. *Ibidem*. Els mobles i la roba estaven valorats en 1.022 lliures i 6 sous, mentre que les peces d'or i de plata tenien un valor estimat de 451 lliures, 11 sous i 6 diners.

106. L'escreix era una forma de «gratificar» la virginitat de la futura esposa. Per entendre la complexitat de la institució dotal a Catalunya es pot consultar: Carles VELA I AULESA, *Especiers i candelers a Barcelona a la Baixa Edat Mitjana. Testaments, família i sociabilitat*, v. I, Barcelona: Fundació Noguera, 2007, p. 216-227.

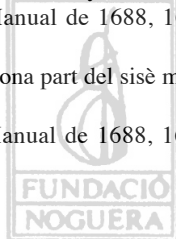
107. AHPB, Francesc Ribes, *Llibre manual de capítols matrimonials, testaments, inventaris i rendes*, f. 270-271 (722/2).

108. AHPB, Francesc Pastor, *Esborrany de 1628*, 13 de març de 1628, s.f. (651/5).

109. AHPB, Josep Güell, *Manual de 1688*, 16 de setembre de 1688, f. 211-226 (811/70).

110. AHPB, Josep Güell, *Segona part del sisè manual*, 25 d'octubre de 1677, f. 368-372 (811/48).

111. AHPB, Josep Güell, *Manual de 1688*, 16 de setembre de 1688, f. 211-226 (811/70).

Freneria, els 18 sous del cens de la casa del carrer de Santa Anna i la pensió de 13 lliures i 6 sous del censal mort.¹¹²

Finalment, en l'acta de donació, Josep Forcada va demanar ser enterrat a l'església del convent de Santa Caterina de Barcelona i que, un cop difunt, fossin dites en aquesta església mil misses per la seva ànima, per la d'Elena Forcada, la seva dona, així com també per la de Llorenç Déu, el primer marit d'ella. Al final de desembre de 1688, Forcada va establir les darreres disposicions testamentàries en un codicil, amb l'objectiu de llegar els béns que no havia inclòs en la donació feta al convent de Santa Caterina. Així, el notari Lluís Cases, nebot seu, va rebre totes les escriptures i documents, mentre que al cirurgià Pere Màrtir Castells, cosí-germà de Forcada, li va llegar el censal mort de 4 lliures i 18 sous de pensió que cada any rebia del Consell de Cent, amb la condició que es fes càrrec de pagar qualsevol deute que no fos contemplat per l'acta de donació dels seus béns.¹¹³ El testament de Josep Forcada fou publicat el 5 de gener de 1689, a instància de Pere Màrtir Castells, de manera que es pot deduir que la seva mort es produí pocs dies abans.¹¹⁴

Conclusions

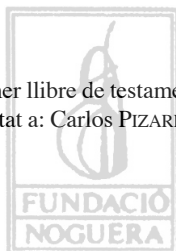
L'exemple de Josep Forcada mostra que la integració, adaptació i consideració respecte els cecs en la societat de l'època moderna, almenys pel que fa a aquells que gaudien d'alfabetització i d'una certa posició econòmica i social en el moment de patir aquesta discapacitat, havia millorat respecte de segles precedents. Tot i que, després de perdre la vista, el Consell de Cent, molt pendent del respecte pels privilegis i els procediments, va impedir Forcada l'exercici d'oficis públics, el Col·legi de Notaris Reials, no sense debat, va optar per permetre-li ocupar càrrecs de direcció dins d'aquesta institució.

Com era habitual en l'època, Josep Forcada es va valer de minyons que li feien de guia per poder-se desplaçar. De la mateixa manera, a pesar de l'existència d'alguns mètodes, de dubtosa funcionalitat, per tal que els cecs poguessin escriure, tot sembla indicar que Forcada va disposar de l'ajut

112. *Ibídem.*

113. AHPB, Joan Navés, Primer llibre de testaments i últimes voluntats, 30 de desembre de 1688, f. 75v-76v (845/28), citat a: Carlos PIZARRO CARRASCO, «La imprenta barcelonesa...», p. 295.

114. *Ibídem.*

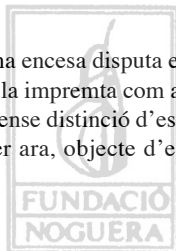
d'altres persones a l'hora de signar actes notariais. En aquest sentit, els instruments públics dels quals va donar fe entre els anys 1655 i 1661, que es conserven a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, foren considerats plenament vàlids. D'igual forma, el Col·legi de Notaris Reials va permetre que altres persones s'ocupessin de signar en nom de Forcada els documents que ho requerien quan aquest exercia de prior o de clavari.

Per aquesta raó, l'exemple de Josep Forcada serveix per constatar la presència d'un canvi de mentalitat respecte els cecs a la Catalunya moderna. A pesar que la caritat vers aquest col·lectiu ja existia des de molt abans, com ho mostra la creació, al segle XIV, de la confraria dels cecs de Barcelona, el cas de Josep Forcada representa un pas endavant en la seva acceptació dins l'àmbit professional. Així, mentre que la caritat fou una pràctica amb arrels plenament medievals, l'acceptació d'un notari cec constitueix una mostra de modernitat.

A banda d'això, Josep Forcada és també un exemple que il·lustra un altre fenomen no menys important en la Catalunya del segle XVII: el creixent interès dels professionals liberals per invertir en la indústria i en el comerç, en aquest cas, en la impremta i en el transport marítim. Val a dir, però, que de la mateixa manera que Forcada ni practicava ni coneixia l'art de la mar, tampoc treballava d'impressor, sinó que delegava aquesta funció en oficials estampers.

Així, el cas de Josep Forcada serveix per corregir un dels errors més freqüents entre els estudiosos del món del llibre i de la impremta: el d'equipar els impressors pròpiament dits, amb els propietaris de les impremtes. Forcada, sens dubte, és l'exemple més representatiu d'aquest error. És evident que, mancat de la vista, Forcada no treballava d'impressor, per molt que el seu nom figurés en tots els peus d'impremta de les obres que sortien del seu taller. D'igual forma, quan Forcada va assumir l'ofici d'estamper d'institucions com el Consell de Cent o la Batllia General no ho feia en qualitat d'impressor sinó de propietari. Aquestes institucions consideraven el seu impressor com un «oficial mecànic», és a dir, una feina pròpia d'un menestral. Per aquesta raó, Forcada, que en tant que notari formava part de l'estament dels artistes, no hauria acceptat mai ser considerat com a practicant d'un ofici d'una categoria inferior.¹¹⁵

115. Al segle XVII hi hagué una encesa disputa entre els llibreters i els impressors de Barcelona sobre la consideració de la impremta com a art liberal i, a resultes d'això, sobre la llibertat que qualsevol persona, sense distinció d'estament, pogués ser propietària d'una impremta. Aquest debat és, ara per ara, objecte d'estudi en el marc de la tesi doctoral esmentada.

Finalment, la lluita que Josep Forcada va mantenir al llarg de gairebé tota la seva vida per ser reconegut i poder optar, a pesar de la seva mancança física, als oficis del Consell de Cent, serveix també per mostrar fins a quin punt era valorat l'exercici d'un càrrec o ofici públic a la Catalunya moderna. En aquest sentit, són nombrosos els plets contra el Consell de Cent a la Reial Audiència per disputes, com la de Forcada, relacionades amb les insaculacions i l'impediment de l'exercici d'oficis a determinades persones.

Sigui com vulgui, Josep Forcada va guanyar, encara que simbòlicament, la seva guerra particular contra aquells que un dia el consideraren inhàbil per a treballar en llocs de responsabilitat, no debades va continuar ocupant càrrecs fins i tot un cop difunt. El març de 1689, dos mesos després de la seva mort, Forcada figurava com a present en una reunió de la dotzena del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, per a la qual havia estat elegit el 27 de desembre de l'any anterior. Algú, segurament per error, havia afegit, en lletra més petita, el seu nom a la relació d'assistents.¹¹⁶

116. AHPB, Consells del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, Llibre 11, 1689-1701, 3 de març de 1689, s.f.

LA LLEI DEL REI A CATALUNYA: ELS ALCALDES MAJORS D'ÀGRAMUNT DURANT EL REGNAT DE FELIP V

RAFAEL CERRO NARGÁNEZ

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Introducció

El nostre interès per tot allò estretament relacionat amb el personal polític i judicial de l'administració territorial catalana del segle de la Il·lustració ha estat recollit en nombrosos articles.¹ Els alcaldes majors i tinents de

1. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Barcelona y sus alcaldes mayores: perfil sociológico de una élite letrada al servicio de los Borbones (1718-1750)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), 17 (1997), p. 217-240. Ídem, «Los alcaldes mayores del corregimiento de Lérida en el siglo XVIII», *Cuadernos Dieciochistas* (Salamanca), 2 (2001), p. 37-72. Ídem, «Los alcaldes mayores del corregimiento de Gerona», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), 22 (2002), p. 155-178. Ídem, «Los alcaldes mayores del corregimiento de Tarragona (1717-1808)», *Cuadernos de Investigación Histórica* (Madrid), 20 (2003), p. 299-324. Ídem, «Sociología profesional de una élite letrada: los alcaldes mayores de Tortosa (1709-1808)», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), 23-1 (2003), p. 263-282. Ídem, «Prosopografía de una vara pirenaica: los alcaldes mayores de Puigcerdá (1717-1808)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (Barcelona), 49 (2003-2004), p. 353-370. Ídem, «La justícia ordinària a Catalunya: els alcaldes majors del corregiment de Mataró (1718-1808)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XXII (2004), p. 155-184. Ídem, «Varas catalanas en el siglo XVIII: los alcaldes mayores del corregimiento de Vic», *Obradoiro de Historia Moderna* (Santiago de Compostela), 15 (2006), p. 239-268. Ídem, «Servir al rey en Cataluña: los alcaldes mayores del corregimiento de Villafranca del Penedés (1719-1808)», *Estudis. Revista de Historia Moderna* (València), 33 (2007), p. 255-283. Ídem, «Els alcaldes majors del corregiment de Barcelona durant la segona meitat del segle XVIII», *Revista de Dret Històric Català* (Barcelona), 6 (2007), p. 131-172. Ídem, «Una magistratura castellana en Cataluña: los alcaldes mayores del corregimiento de Manresa en el siglo XVIII», *Cuadernos de Historia Moderna* (Madrid), 34 (2009), p. 7-31. Altres treballs relatius a aquests lletrats es poden consultar a: José Manuel de BERNARDO ARES, *Los alcaldes mayores de Córdoba (1750-1833)*, Córdoba: 1978 (Colección Medina y Corella; 4). Ricardo GÓMEZ RIVERO, «Alcaldes mayores del Reino de Aragón (1750-1808)», *Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos* (Zaragoza), 2 (1993), p. 153-164. Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *Militares en Valencia (1707-1808)*, Alicante: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert, 1990 (Ensayo e Investigación;

corregidor de l'alcaldia major d'Agramunt —integrada dins el corregiment de Cervera— no podien pas ésser una excepció. No obstant això, sí que considero necessari fer unes observacions prèvies per justificar el perquè d'un treball relatiu a aquests jutges de primera instància durant el regnat del primer Borbó.

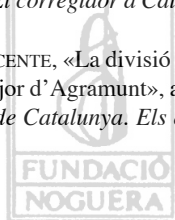
En primer lloc, el malaguanyat Josep Maria Gay Escoda féu en el seu moment un esforç per oferir-nos un complet repertori prosopogràfic de tots els corregidors de la Catalunya del segle XVIII, inclosos els de Cervera.² Més recentment, la professora de la Universitat d'Alacant María del Carmen Irlés Vicente assumí l'estudi sociològic precisament dels alcaldes majors d'Agramunt, però només per a la segona meitat de la centúria.³ Ella mateixa limità el seu reduït marc temporal, en assenyalar l'escassetat de dades existents sobre els individus que exerciren aquest càrrec sota Felip V. Per tant, hi havia un buit informatiu, per a aquest període fonamental de la història d'Agramunt, que calia omplir amb una certa urgència.

Com explicarem a continuació, els motius sensibles que dificulten trobar informació sobre els alcaldes majors depenen, és clar, del període cronològic seleccionat. Fins a l'any 1749, els alcaldes majors i tinentes de corregidor d'Espanya —inclosos els catalans— eren nomenats pel corregidor del seu districte. L'Ordenança d'Intendents-Corregidors, publicada el 13 d'octubre de 1749 i ratificada per un altre Decret del 2 de desembre del

30), p. 159-189. Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya*, Barcelona: Edicions 62, 1968, p. 315-321. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Barcelona: Curial, 1982, p. 229-234. María del Carmen IRLÉS VICENTE, «Nuevas varas valencianas a finales del setecientos: génesis i evolución», a Antonio MESTRE SANCHÍS, Pablo FERNÁNDEZ ALBALADEJO y Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ (coord.), *IV Reunión Científica de la Asociación Española de Historia Moderna (Monarquía, Imperio y pueblos en la España Moderna)* (Alicante), 1 (1997), p. 117-126. Ídem, «Justicia y poder. Los alcaldes mayores de Teruel en el siglo XVIII», a *I Conferencia Internacional «Hacia un Nuevo Humanismo»* (Córdoba), II (2001), p. 995-1.011. Ídem, «Una institución de nueva planta: la Alcaldía Mayor de San Felipe en el siglo XVIII», a Jaime CONTRERAS CONTRERAS, Alfredo ALVAR EZQUERRA y José Ignacio RUIZ RODRÍGUEZ (coord.), *Política y cultura en la época moderna (cambios dinásticos, milenarismos, mesianismos y utopías)*, Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá de Henares, 2004, p. 405-418.

2. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya*, Madrid: Marcial Pons, 1997, p. 637-645.

3. María del Carmen IRLÉS VICENTE, «La divisió territorial i judicial de les terres catalanes en el segle XVIII: l'alcaldia major d'Agramunt», a *V Congrés Internacional d'Història Local. L'Estructuració Territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l'espai*, Barcelona: L'Avenç, 2001, p. 432-442.

mateix any, permeté al rei designar lloctinents lletrats, gràcies a una terna de tres candidats proposats per la Cambra de Castella, però sempre tutelada per la molt influent Secretaria del Despatx de Gràcia i Justícia.⁴ Òbviament, qui volgués estudiar algun aspecte referent als alcaldes majors catalans de la segona meitat del XVIII, per força hauria de revisar els importantíssims lligalls de consultes de la Cambra de Castella que es troben a l'Archivo Histórico Nacional de Madrid (secció de *Consejos Suprimidos*).⁵ Però, sobretot, hauria de fer una notable recerca al voltant dels expedients extrac-tats per l'esmentada Secretaria del Despatx, perquè ella era la responsable de despatxar les designacions amb el rei «en gabinete privado».⁶

Aquests expedients són considerats una excepcional font informativa per a l'historiador que investiga el perfil sociològic i professional dels magistrats hispànics de l'antic règim. Avui dia, però, el dipositari de tota aquesta voluminosa documentació és l'Archivo General de Simancas de Valladolid (secció de *Gracia y Justicia*). Tanmateix, poca informació detallada trobarà l'investigador, respecte els alcaldes majors de la primera meitat del segle, en aquests dos arxius estatals. En tot cas, la trobarà dispersa i fragmentada o bé repartida entre els llibres de registres de places, salaris o *media annata*. I resulta lògic, perquè si el rei no fou durant aquests anys qui designava els alcaldes majors, sinó el corregidor, poca constància documental ha quedat a Madrid i Valladolid.

Necessàriament, la nostra recerca hauria de centrar-se en la documentació municipal de l'època —per desgràcia també incompleta i desigual per al cas agramuntí— o bé en aquella de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Aquest arxiu català, dins les seves àmplies sèries de registres: *Cancelleria* (regnat de Felip V) i *Reial Audiència* (seccions: *Consultes*, anys 1714-1746; *Diversorum*, anys 1718-1746 i *Officialium*, anys 1716-1747) custodia informació dels primers titulars a la vara d'alcalde major d'Agramunt. Especialment reveladors són per a l'investigador els títols de nomenament signats pel corregidor de Cervera, el qual —com ja hem assenyalat— fou el responsable de la seva elecció fins a 1749.⁷

4. Archivo Histórico Nacional (AHN), *Consejos*, llig. 1.103. *Ordenanza de Intendentes-Corregidores del 13 de octubre de 1749*.

5. María Jesús ÁLVAREZ-COCA GÓNZÁLEZ, «La Corona de Aragón: documentación en el Consejo y en la Cámara de Castilla (1707-1834). Fuentes en el Archivo Histórico Nacional», *Hispania. Revista Española de Historia* (Madrid), 173 (1989), p. 895-948.

6. Ricardo GÓMEZ RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia en el Antiguo Régimen», *Documentación Jurídica* (Madrid), 65-66 (1990), p. 135-176.

7. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim...*, p. 21-28.

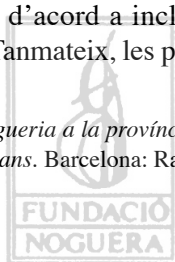
A partir d'aquesta positiva constatació documental, podem defensar, davant el lector, la viabilitat d'un estudi ben estructurat, tot i que breu, sobre els alcaldes majors d'Agramunt. No és pas la nostra intenció, en aquest article, repetir o corregir res d'allò publicat fins ara respecte a aquests lletrats agramuntins. Tan sols volem oferir noves aportacions informatives que ajudin a reforçar, encara més, les exposicions dels grans treballs publicats per Gay Escoda i per la professora Irles Vicente. En aquesta línia, les dades que nosaltres oferim han estat rigorosament contrastades per la bibliografia pertinent i per fonts d'arxiu catalanes i estatals. Som conscients de les limitacions que imposa la documentació d'arxiu per a una etapa d'estudi tan concreta com és el regnat de Felip V, i més encara si es tracta d'una alcaldia major considerada remota dins el panorama polític català del XVIII. Però per a nosaltres, Agramunt representà el complement territorial d'un corregiment, com era Cervera, mitificat, no obstant això, per les autoritats reials de Barcelona per la seva fidelitat borbònica durant el conflicte dinàstic. El seu component humà, exclusivament català —malgrat la preferència de Madrid per lletrats castellans— fou reclutat entre l'elit nativa del país, més per consideracions polítiques que professionals. D'alguna manera, constatem que, a Agramunt, es volgué recompensar aquells individus addictes a Felip V, els quals complirien les funcions de vehicles transmissors de les disposicions repressives de la Corona i que, a grans trets, foren recollides pel Decret de Nova Planta.

Singularitat jurídica de l'alcaldia major d'Agramunt

Sens dubte, una de les repercussions administratives més visibles que tingué el Decret de Nova Planta sobre la vila d'Agramunt fou la seva reducció de vegueria a alcaldia major. Tot semblava indicar que aquesta unitat territorial d'origen medieval seria diluïda dintre la nova demarcació castellana anomenada corregiment.⁸

En els seus coneguts informes, escrits a la primavera de 1715, el conseller de Castella català, Francesc Ametller i Perer, i l'intendent de Catalunya, José Patiño, estigueren d'acord a incloure Agramunt dins la xarxa corregimental del Principat. Tanmateix, les primeres discrepàncies sorgiren

8. Jesús BURGUEÑO, *De la vegueria a la província. La formació de la divisió territorial contemporània als països catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1995 (Col·lecció Camí Ral; 7), p. 22.

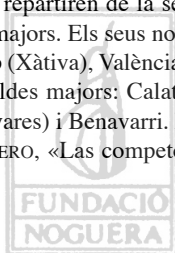
en el moment d'establir la seva adscripció territorial a un o altre partit. Ametller era partidari d'unir Agramunt a les vegueries de Lleida i Balaguer per a constituir «otro corregimiento grande». En canvi, Patiño proposà que la població i el seu districte s'integraren al corregiment de Cervera, juntament amb la sotsvegueria dels Prats de Rei.⁹

En un context molt més ampli, Ametller i Patiño el que volien era dissoldre les quinze vegueries i nou sotsvegueries del país per establir dotze corregiments. Els seus noms resulten prou coneguts per la nostra historiografia: Barcelona, Mataró, Girona, Vic, Puigcerdà, Talarn, Lleida, Tortosa, Tarragona, Vilafranca del Penedès, Cervera i Manresa. Al marge quedava el districte de la Vall d'Aran. No obstant això, complementant aquesta estructura annexa als corregiments, els dos ministres proposaren al rei nou capitals d'alcaldia major. Una d'elles seria Agramunt. Però, en realitat, el número d'alcaldes majors repartits per tota la geografia catalana fou més nombrós, perquè mai no baixà dels vint durant tota la centúria.¹⁰ Era un número que duplicava els que llavors s'havien desplegat a València, Aragó i Mallorca.¹¹ Evidentment, Felip V pensava que el Principat podia assumir la remuneració salarial de més corregidors i alcaldes majors. El temps, però, demostrà que aquesta apreciació mai no tingué cap fonament. Malgrat això, Ametller i Patiño consideraven que no tots els districtes catalans

9. Josep Maria GAY ESCODA, «La gènesi del Decret de Nova Planta de Catalunya. Edició de la consulta original del Consejo de Castilla de 13 de juny de 1715», *Revista Jurídica de Catalunya* (Barcelona), 1-2 (1982), p. 306 i 321.

10. Eren considerades capitals d'alcaldia major les següents poblacions catalanes: Agramunt, Balaguer, Berga, Besalú, Camprodon, Granollers, Igualada, Montblanc i Tàrraga. Les alcaldies majors vinculades a la capital de corregiment foren: Barcelona (dues vares), Girona, Lleida, Manresa, Mataró, Puigcerdà, Tarragona, Tortosa, Vic i Vilafranca del Penedès. L'any 1803 l'alcaldia major de Besalú fou suprimida i traslladada a Figueres i l'any 1805 la vara de Camprodon passà a la vila d'Olot. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Los alcaldes mayores de Cataluña: una evolución desigual y conflictiva (1717-1808)», *Hispania. Revista española de Historia* (Madrid), 207 (2001), p. 290-296.

11. Durant el segle XVIII, València, Aragó i Mallorca sumaren vint places d'alcaldes majors que gairebé eren el total de les que tenia només Catalunya (dinou alcaldies majors amb vint alcaldes majors) i que es repartiren de la següent manera. València tingué vuit alcaldies majors amb nou alcaldes majors. Els seus noms eren: Alzira, Alacant, Castelló de la Plana, Morella, Oriola, Sant Felip (Xàtiva), València (dues vares) i Xixona. Aragó tingué nou alcaldies majors amb deu alcaldes majors: Calataiud, Cinc Viles, Alcanyís, Daroca, Osca, Jaca, Terol, Saragossa (dues vares) i Benavarri. Mallorca tingué tan sols una alcaldia major: Palma. Ricardo GÓMEZ RIVERO, «Las competencias del Ministerio de Justicia...», p. 153-154.

havien de tenir necessàriament alcaldes majors. Tot depenia que Felip V acceptés classificar-los en partits de lletres o de capa i espasa.

Francesc Ametller no parla gaire dels districtes que havien de tenir aquests oficials, però raonava, en el cas que fossin de lletres Mataró, Puigcerdà, Talarn, Vilafranca del Penedès i Manresa: «[...] podrían juzgar las causas, sin necesitar thenientes letrados, por lo menos de tantos, y no sería menester darles tan crecidos salarios para poder mantener los thenientes». ¹² Per tant, un corregiment que fos definit com de lletres, en principi, no havia de tenir alcaldes majors. Diferent era el cas dels titulars de capa i espasa, per la qual cosa deduïm que el conseller de Castella adjudicava alcaldes majors a la resta de partits que no esmentava. Indirectament Cervera ben podia ésser un corregiment de capa i espasa amb alcaldes majors.

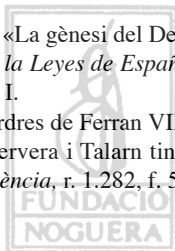
Patiño, però, fou més precís, en aquest punt, que el seu col·lega català. Al cap i a la fi el Decret de Nova Planta recollirà bona part del seu dictamen. En aquesta línia —igual que Ametller— José Patiño defensava que Puigcerdà, Talarn, Vilafranca i Manresa (no així Mataró) s'estalviaren «el nombramiento de thenientes en los lugares de su residencia». ¹³ Tanmateix, Vilafranca del Penedès i Manresa eren proposades per a tenir alcaldes majors. Però aquests oficials lletrats de justícia foren marginats a Talarn i Puigcerdà. La resta de districtes podrien tenir-ne un, inclosa la ciutat de Cervera. De fet, si analitzem l'article 30 del Decret de Nova Planta recollit per la «Novísima Recopilación», s'establia que a la «fidelísima» Cervera —seu de la nova universitat literària borbònica— havia de residir «su corregidor con un teniente en Cervera, y otro en Agramunt». ¹⁴ Finalment, Puigcerdà sí que gaudí de la presència efectiva d'alcaldes majors. En canvi, Cervera mai no en tingué. Més encara, Talarn i Cervera foren els únics corregiments catalans del XVIII que mai no tingueren alcaldes majors; tan sols assessors lletrats. Irònicament, el corregidor cerverí tingué facultats —fins a l'any 1749— de nomenar el seu alcalde major a Agramunt, però a Cervera el corregidor —fos de lletres o militar— s'hagué de conformar amb un simple assessor, considerat d'inferior categoria jeràrquica que l'alcalde major. ¹⁵

12. Biblioteca Universitària de Barcelona (BUB), ms. 1969. *Papeles de Francisco Ametller y Joseph Ametller*, f. 369v.

13. Josep Maria GAY ESCODA, «La gènesi del Decret de Nova Planta...», p. 321.

14. *Novísima Recopilación de la Leyes de España*, Madrid: BOE, 1805-1807 (edició facsímil, 1975), Lib. V, Tit. IX, Ley I.

15. Hem d'esperar les reials ordres de Ferran VII, signades el 3 de gener de 1828 i el 22 de setembre de 1830, perquè Cervera i Talarn tingueren alcaldes majors. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Reial Audiència*, r. 1.282, f. 5r-8v. Barcelona, 8 de gener de 1828.

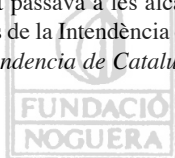

L'existència de nou capitals d'alcaldia major a Catalunya —com la d'Agramunt—, tot i que integrades a la xarxa corregimental, ens ha de fer repensar, una mica més, el seu paper dintre la nova estructura administrativa establerta per la Nova Planta, perquè malgrat la supressió de les vegueries i sotsvegueries, les noves alcaldies majors no tan sols heretaren una part important dels seus límits territorials, sinó també el marge de maniobra jurisdiccional sobre aquelles poblacions antigament subordinades.¹⁶ Fins i tot, podem dir que algunes de les alcaldies majors adquiriren una certa rellevància fiscal com a subdelegacions de la Intendència. Aquests foren els casos de Montblanc, Camprodon i Berga, on els seus alcaldes majors serien sempre els subdelegats de la Intendència i no el corregidor del districte.¹⁷

Els edictes expedits pel marquès de Castelfrigo, el 27 d'octubre de 1718 i el 2 de gener de 1719, donaren al partit cerverí una superfície de 3.431 km². Cervera fou, doncs, el tercer corregiment més gran de Catalunya. Només era superat per Girona i Lleida. Les seves fronteres territorials limitaven amb els partits de Vilafranca del Penedès, Manresa, Puigcerdà, Talarn, Lleida i Tarragona. Tanmateix, existí un important desequilibri entre poblacions sotmeses al rei i a la jurisdicció dels barons.

16. Necessàriament, sempre sota la supervisió de la Reial Audiència. Tanmateix, no resulta pas estrany comprovar l'existència d'una intensa correspondència directa entre aquest tribunal suprem català i els alcaldes majors, sense passar pel filtre controlador del corregidor militar, el qual, molt sovint, es queixà al capità general d'aquesta comunicació sense el seu consentiment. Pensem, però, que aquestes pràctiques tàcites, malgrat el Decret de Nova Planta, foren una mostra més de la supervivència jurisdiccional de les antigues vegueries i sotsvegueries —ara alcaldies majors—, però configurades dintre d'una unitat territorial superior com era el corregiment castellà, per la qual cosa l'autonomia política i judicial d'aquests lletrats seria més important a capitals d'alcaldis majors, com ara Agramunt, que a capitals de corregiment —com Barcelona, Tarragona, Lleida o Girona— on la distància física i geogràfica respecte l'autoritat superior de l'Audiència i el corregidor serien, sens dubte, un avantatge. En aquest sentit, són nombrosos els exemples de correspondència, per correu ordinari, entre els alcaldes majors de les capitals d'alcaldia major i l'Audiència de Catalunya. ACA, *Reial Audiència*, r. 8, f. 204v-206r. Barcelona, 7 de gener de 1724. *Ibidem*, r. 32, f. 10v-11r. Barcelona, 28 de gener de 1739.

17. A les subdelegacions d'Intendència catalanes del segle XVIII que coincidiren amb la capital de corregiment, el subdelegat normalment era el mateix corregidor. Però a l'alcaldia major de Montblanc, vinculada al corregiment de Tarragona, hi havia un subdelegat que era alhora alcalde major. Igualment passava a les alcaldies majors de Camprodon (Vic) i Berga (Manresa), on els subdelegats de la Intendència eren els alcaldes majors del districte. Eduard ESCARTÍN SÁNCHEZ, *La Intendencia de Cataluña en el siglo XVIII*, Barcelona: Santandreu Editor, 1995, p. 180-181.

Segons diferents recomptes efectuats al llarg del segle XVIII per l'administració borbònica, el corregiment de Cervera acollia 249 poblacions, de les quals 11 eren del rei, 200 dels barons i 38 mixtes. A l'alcaldia major d'Agramunt —com a antiga vegueria— li corresponien 62 poblacions: 9 pertanyien al rei i 53 eren mixtes.¹⁸ Malgrat això, el Consell de Castella estudià, durant algun temps, la possibilitat de transferir Agramunt al corregiment de Lleida i segregarla de Cervera. Però al final el projecte fou desestimat per la seva inviabilitat.¹⁹

Molt s'ha parlat de la naturalesa civil o militar dels corregidors cerversins. El fet que el seu primer titular fóra lletrat s'ha volgut veure com una recompensa especial a la fidelitat dels seus habitants a Felip V durant el conflicte successori. Recordem que tant Ametller com Patiño defensaren per a Cervera un corregidor de capa i espasa, amb capacitat de nomenar alcaldes majors, i que no fos oficial de l'exèrcit. Avui, però, hem de matisar aquest argument, perquè els dos ministres el que no volien per a Catalunya eren corregidors que fossin, alhora, governadors militars i polítics. És a dir, no volien militars amb el títol de corregidor, tal com llavors passava a València amb nefastos resultats. No obstant això, tècnicament parlant, un corregidor de capa i espasa sí que podia, a tots els efectes, ésser membre de la milícia i, per tant, la Corona sempre jugà amb aquesta ambigüitat quan volgué dotar Cervera d'un corregidor militar.²⁰

En aquesta línia direm que el rei Felip V mai no garantí a Cervera un corregidor de capa i espasa no militar o un de lletres a perpetuïtat. És cert

18. Josep IGLÈSIES, «Les divisions territorials», apèndix a Lluís SOLÉ SABARÍS (dir.), *Geografia de Catalunya, Geografia Comarcal*, Barcelona: Aedos, 1968, III-2, p. 695. ACA, *Reial Audiència*, r. 5, f. 258r-272v (Barcelona, 18 de novembre i 30 de desembre de 1719). *Ibidem*, r. 9, f. 34v-47r (Barcelona, 3 de febrer i 31 de maig de 1722). *Ibidem*, r. 26, f. 21v-r (Barcelona, 21 d'agost de 1718). AHN, *Consejos*, llig. 17.991. *Informes de los corregidores y alcaldes mayores sobre los sueldos que gozan*.

19. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya...*, p. 277.

20. En efecte, els corregidors de Cervera, durant les primeres dècades del segle XVIII, foren proposats al rei per la Cambra de Castella, però sempre per mitjà de la Secretaria del Despatx de Gràcia i Justícia. Per Decret del 2 de juliol de 1750, el corregiment cerversí fou sostret del control de Cambra i traspasat a la via reservada militar de la Secretaria del Despatx de Guerra, com llavors passava amb la totalitat de corregiments catalans. El capità Antonio Martínez de Arguedas fou el primer corregidor designat per aquesta via. Recordem que els corregiments catalans considerats governs militars i polítics foren: Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Tortosa, Puigcerdà i Figueres. La resta de districtes eren corregiments sense govern militar, però assimilats: Cervera, Manresa, Vic, Mataró, Talam i Vilafranca del Penedès. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya...*, p. 350-355.

que un corregidor de lletres podia rebre un sou més reduït que un de militar. La Reial cèdula del 23 de juny de 1718 afirmava que: «[...] para el corregimiento de Cervera solamente ha de gozar de mil dos cientos escudos de vellón de Castilla, con advertencia que, si alguna vez fuere provehido este corregimiento en persona militar que tuviese el grado de theniente coronel inclusive arriba, deva éste gozar los mil ocho cientos escudos de Castilla al año como los demás corregidores».²¹ A més, un corregidor de lletres, lògicament, no necessitava pas al seu costat un alcalde major lletrat. Per tant, la simplificació administrativa que inicialment comportà per a Cervera tenir corregidors de baix perfil polític, i sense alcaldes majors auxiliars, implicà per al veïnatge del partit un beneficiós estalvi salarial en sous gens menyspreable, la qual cosa sempre s'agraïa a causa de l'elevada pressió fiscal imposada a Catalunya pel règim borbònic.

Que Cervera podia tenir militars sense cap complex quedà demostrat el 6 d'octubre de 1714 quan el duc de Berwick nomenà veguer de Cervera el capità Joan Baptista Mujal: «en el interín y hasta que Su Magestad mande otra cosa». Aquest individu fou confirmat pel marquès de Castellarodrigo, exactament, un any després.²² De fet, si tot hagués anat com ho

21. ACA, *Reial Audiència*, r. 6, f. 118r-121r (Valsaín, 23 de juny de 1718).

22. ACA, *Cancelleria*, r. 6.110, f. 112r-113r (Barcelona, 5 d'octubre de 1715). La resta de veguers i sotsveguers borbònics interins foren nomenats entre els anys 1714 i 1716 fins a l'arribada dels corregidors i els seus alcaldes majors: Josep de Viladomat i Foix (veguer de Barcelona), Jaume Ferrer (veguer d'Agramunt), capità Agustí Febrés (veguer de Lleida), Maguí Saguer (veguer de Puigcerdà), Jerònim Badia (sotsveguer de Besalú), Salvador Irià (sotsveguer del Lluçanès), Nicolau Arberàs (sotsveguer de Ribes), Francesc Canal i Amorós (sotsveguer del Pallars), Jerònim Puig (sotsveguer del Vallès), Josep Llavinga (veguer de Camprodon), Francesc d'Anglesell i de Cortada (veguer de Girona i Besalú), Jaume Llisach (veguer de Manresa), Gaspar Gil (veguer de Tarragona), Joan Baptista Carrera (sotsveguer de Barcelona), Onofré Melcior (sotsveguer d'Igualada), Joan Renovau (sotsveguer de Girona), Antoni Vila de Prat i Saleta (veguer de Vic), Josep Andreu (veguer de Balaguer), capità Pere Renovau (veguer de Montblanc), Feliu Boch (sotsbatlle de Girona), Jacint Gomar (veguer de Tàrraga), Antoni Baxeres (sotsveguer de Vic), Francesc Miret (veguer de Vilafranca del Penedès), Lorenzo Beatriu (sotsveguer de Manresa), Marià Viera (batlle de Mataró), Josep Coromines (batlle de Besalú), Francesc Moragues (batlle de Balaguer), Raimon Terés (batlle de Tàrraga), Josep Ventura Güell i Manuel Simó (jutges ordinaris de Lleida), Joan Riera (batlle d'Igualada), Antoni Bolos (lloctinent del veguer de Camprodon a Olot), Pere Joan Busquets (sotsbatlle de Mataró), Josep Àvia (batlle de Montblanc), Josep Prats (batlle de Figueres), Jaume Torres (sotsveguer de Moià i Moianès), Joan Casamitjana (sotsveguer dels Prats de Rei), Ignasi Rossinyol (sotsveguer de Berga). El coronel Francisco Cao de Benós, baró de Lés, fill de Gaspar de Lés —executat pels austriacistes— fou des de 1711 governador de la Vall d'Aran i Castell-Lleó. ACA, *Cancelleria*, r. 6.110 i 6.182.

tenia planejat Felip V, l'andalús José Curiel, proposat al rei l'11 de desembre de 1715, però nomenat el 6 d'octubre de 1717, s'hauria convertit en el primer corregidor de Cervera amb facultats de nomenar alcaldes majors a Agramunt.

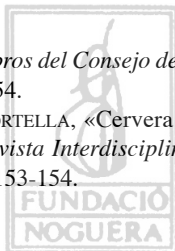
Curiel era germà de Luis Curiel y Tejada, conseller de Castella entre 1713 i 1724, però alhora enemic acèrrim del regalista Melchor de Macanaz. Sabem, però, que diversos membres de la família pertanyien a l'orde de Sant Jaume i que José havia estat «asentista» a l'exèrcit de Gibraltar. Això indica que José era militar o bé gaudia de fur militar. En tot cas, no prengué possessió del càrrec perquè morí sobtadament.²³ La inesperada mort de Curiel obrí el camí del nomenament al graduat de la Universitat d'Alcalà, Francisco de Haro Agüero, alcalde major i corregidor a Salamanca, Xerès de la Frontera, Linares i Ponferrada. Haro era lletrat i, des de 1691, advocat dels Reials Consells. Tot i que no estava proposat a la terna, fou nomenat corregidor de Cervera a la consulta de la Cambra del 4 de maig de 1718. Tres mesos més tard, Haro Agüero prenia possessió de la seva plaça a l'Ajuntament de la ciutat, davant els regidors. El veguer Mujal li donà la benvinguda i li oferí, en un acte cerimoniós, la vara «alta de justícia», símbol del poder i l'autoritat reial. Amb aquest gest protocol·lari, però solemne, Cervera posava fi a la institució catalana dels veguers per donar pas a unes altres d'estranyes com eren els corregidors de planta castellana i els seus alcaldes majors a Agramunt.²⁴

Alcaldes majors i tinents de corregidor

Malgrat les dures disposicions establertes per la monarquia al Decret de Nova Planta, l'arribada d'alcaldes majors a la vila d'Agramunt trigà més del compte a fer-se efectiva. Com hem pogut veure, Felip V necessità dos anys per a nomenar el primer corregidor de Cervera, sense el qual era impensable designar els lloctinents lletrats de l'alcaldia major. Joan Mercader i Josep Maria Torras i Ribé identificaren, en el seu moment, una confusa transició a Agramunt, fins a l'arribada dels nous agents reials.

23. Janine FAYARD, *Los miembros del Consejo de Castilla (1621-1746)*, Madrid: Siglo veintiuno editores, 1982, p. 158 i 254.

24. Josep Maria LLOBET I PORTELLA, «Cervera durant el segle XVIII, un període de canvis substancials», *Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinària de Estudios Histórico-Jurídicos* (Zaragoza), 13-14 (2004-2006), p. 153-154.

Mentrestant, la figura del veguer continuà omplint el buit de poder al territori. Això sí, prèviament depurats els seus titulars per les autoritats filipistes, en funció de la seva vinculació a la sort del Borbó durant la Guerra de Successió.²⁵

En aquesta línia punitiva, confirmem que, el 6 d'octubre de 1714, el duc de Berwick escollí, com a veguer d'Agramunt, el català Jaume Ferrer, els mèrits particulars del qual ens són desconeguts, però que degueren ésser notoris, sinó no s'entendria un nomenament com el seu fonamentat sobre la més estricta fidelitat. Ferrer substituïa Antoni Pastor i Ferrer, que havia estat designat per l'arxiduc Carles l'any 1709.²⁶ En tot cas, direm que fou aquesta una elecció interina que no necessità pas la confirmació del suprimit Consell d'Aragó, però sí la del capità general de Catalunya, marquès de Castelrodrigo, el qual tornà a ratificar el nostre home, el setembre de 1715.²⁷ Per fer costat al veguer en assumptes fiscals, a finals de 1714, José Patiño nomenà Felipe Vilaplana com a subdelegat de la Intendència.²⁸

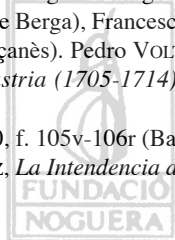
Així doncs, en principi, el futur alcalde major agramuntí havia d'ésser triat entre aquests dos individus, però el corregidor de Cervera —l'esmentat Francisco de Haro Agüero— tenia altres plans. Haro Agüero —recordem— prengué possessió del seu càrrec el 16 d'agost de 1718. Un dia després escrigué a Madrid un informe en què manifestava la seva malfiança vers els lletrats d'origen català i reiterava el seu desig de nomenar un foraster —com a alcalde major i tinent de corregidor seu a Agramunt— per fer aplicar les lleis de Castella. Tanmateix, Haro es lamentava del poc interès dels castellans per les alcaldies majors del país, a causa, sobretot, de l'escàs salari de les places existents. Si aquesta tendència —deia el corregidor— no era revi-

25. Joan MERCADER I RIBA, *Felip V i Catalunya...*, p. 94. Josep Maria TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim...*, p. 132-142.

26. L'any 1709, l'arxiduc Carles nomenà els següents veguers i sotsveguers: Magí Dalmau i Antoni Casagemàs (sotsvegueries de Mojà i Moianès), Vicent Llorrach i Pere Gerrió (vegueria de Manresa), Antoni Gil i Federic (el 1708 fou veguer de Tortosa i després de Vilafranca del Penedès i Barcelona), Ignasi de Pontarro (vegueria de Montblanc), Joan Casademunt (sotsvegueria de Besalú), Josep Aguilar i Alós (vegueria de Cervera i sotsvegueria de Besalú), Tomàs Ferrer (sotsvegueria d'Igualada), Bernardí Estebanell (vegueria de Vic), Joan Savall (sotsvegueria de Berga), Francesc de Porell (sotsvegueria del Pallars) i Manuel Grau (sotsvegueria del Lluçanès). Pedro VOLTES BOU, *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1963, II, p. 263-264.

27. ACA, *Cancelleria*, r. 6.110, f. 105v-106r (Barcelona, 30 de setembre de 1715).

28. Eduard ESCARTÍN SÁNCHEZ, *La Intendencia de Cataluña...*, p. 178.

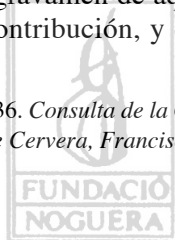
sada es veuria obligat a nomenar un lletrat català «*aunque con gran repugnancia*». Per evitar aquest inconvenient, el corregidor proposava augmentar, de manera significativa, el salari de l'alcalde major, i passar dels 300 escuts anuals als 500, com llavors gaudia el titular de la vara d'alcalde major criminal de Barcelona, que era el tinent de corregidor millor remunerat del Principat. Amb aquesta mesura, Francisco de Haro no dubtava que s'aconseguiria atreure l'atenció de molts magistrats castellans.²⁹

La Cambra de Castella, però, adreçà l'informe del corregidor a Francesc Ametller, a qui Felip V acostumava sol·licitar dictamen sobre tots aquells assumptes relatius a Catalunya. La resposta d'Ametller mereix ésser reproduïda, íntegrament, per la seva fermesa, perquè desmuntà amb sòlids arguments les demandes del corregidor de Cervera. Per aconseguir-ho Ametller féu una lectura jurídica molt efectiva de la legislació establerta per la Nova Planta, la qual ell coneixia perquè havia ajudat a dissenyar-la. Tot i així, la Cambra de Castella mai amagà la seva inclinació pels principis bàsics manifestats pel corregidor.

Era de domini públic que els ministres de la Cambra eren sensibles a qualsevol mesura que facilités la castellanització de Catalunya i força receptius, en les seves preferències, per lletrats castellans. No obstant això, la precària situació econòmica del Principat després de la guerra, unida a la pressió fiscal existent, feia recomanable no tocar els salaris dels oficials del rei. A més, la Cambra de Castella, fent seva l'opinió d'Ametller, estava disposada a acceptar —tot i que amb prejudicis— lletrats catalans lleials a Felip V; un mèrit que, com sabem, fou finalment disculpat a molts catalans. Però Ametller, el que també volia era posar de manifest les virtuts personals i professionals dels fidels i soferts súbdits catalans filipistes els quals, segons ell, eren tan mereixedors de la «*Real Gracia*» com qualsevol castellà:

Lo que se me ofrece y parece sobre esta instancia del corregidor de Cervera [deia Ametller], es que considero por rara su idea de que para que sea su theniente o alcalde mayor, de la villa y partido de Agramunt, un letrado castellano y de estas partes de Castilla se le aumente el salario de 300 escudos a 500 ducados con más excesivo gravamen de aquellos pueblos sobre la carga tan grande de la contribución, y otras muchas que llegan a lo

29. AHN, *Consejos*, llig. 18.536. *Consulta de la Cámara, del 5 de diciembre de 1718, sobre la instancia del corregidor de Cervera, Francisco de Haro Agüero, del 17 de agosto de 1718.*

sumo de lo que pueden soportar. Y si reconoce inconveniente en que tal alcalde mayor sea natural de Cataluña, lo mismo sería en todos los otros onze corregimientos que también se les habría de aumentar a 500 ducados, con insoportable gravamen de los pueblos contra lo resuelto por Su Magestad con el Decreto de 11 de junio de este año; y me da a creher que lo insta para complazer y beneficiar a algún amigo suyo de por acá, porque no discurro en qué funda que tenga inconveniente que el alcalde mayor de Agramunt sea natural de Cataluña, pues por Decreto de Nueva Planta de la Real Audiencia de Cataluña en su capítulo 54 están quitadas las extrangerías y dize el rey que su real intención es que en sus reynos las dignidades y honores se confieran recíprocamente a sus vasallos por el mérito y no por el nacimiento en una u otra provincia de ellas, y estos años passados fue servido Su Magestad conferir el empleo de corregidor de Motril a don Juan de Copons y Grimau y el de Huete a don Francisco Martí, ambos catalanes, que le han exercido con toda satisfacción; y actualmente ha conferido el empleo de corregidor de Tarassona en Aragón a don Baltasar Huguet, catalán, y antes confirió el de Juez de Lérida a don Joseph Güell y Trelles, que lo exerció algunos años y que hoy se halla de oidor de la Real Audiencia de Cataluña, y en propios términos de thenientes de corregidor o alcalde mayor lo es el doctor don Francisco Gayola, natural de Gerona, en la misma ciudad nombrado por el corregidor don Tiberio Carafa, aprobado por Su Magestad y por el Real Consejo. Assimismo, en Mataró el doctor Joseph Montaner aprobado también por Su Magestad y por el Consejo, y en Granollers, del mismo partido de Mataró, el doctor Juan Huguet, ambos catalanes. Y lo son también los thenientes y alcaldes mayores de Puigcerdá y sotsveguerio de Ribas y el de Tortosa y el de Lérida y otras partes, y parece más conveniente, como sean letrados de conocida fidelidad, porque están capaces y versados en las leyes y constituciones del país que Su Magestad se sirvió mandar observar como nuevamente establecidas por el Decreto de Nueva Planta en todo lo que en él no estoviese prevenido en contrario, y tienen más conocidos y experimentados los genios de los naturales como se afianza más el buen gobierno y la cabal administración de justicia, lo que falta en los extrangeros, que han de menester mucho tiempo para enterarse de aquellos genios y de las leyes y costum-

bres del pahís; y en tanto ha considerado esto Su Magestad que aun ha formado la Audiencia de Cataluña de muchos ministros catalanes sin hazer reparo que los fuese, y assí lo que conviene es que el corregidor de Cervera escoja letrado para alcalde mayor de Agramunt, que sea bien afecto y de conocida fidelidad que los hallará algunos en Cataluña si haze la diligencia particularmente en Barcelona y Cervera, y dexé de tal novedad en insoportable gravamen de los pueblos.³⁰

Rebutjada la seva sol·licitud, el corregidorSERVERÍ no tingué més remei que escollir per lloctinent un natiu. Tot i així, Francisco de Haro no seguí les prudents recomanacions fetes per Ametller, perquè, d'una banda, donà a entendre no tenir pressa a fer efectiva la designació i, de l'altra, quan la féu, demostrà que la seva elecció fou clarament desencertada. Només una inusitada deixadesa per part del corregidor pot explicar el nomenament del primer alcalde major d'Agramunt en la persona del doctor en dret Francesc Boxadell.

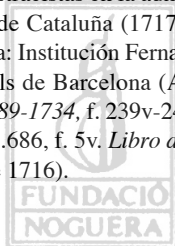
Aquest tinent lletrat era fill del cirurgià barceloní Pau Boxadell i familiar del militar austriacista Jerònim Boxadell, capità de la companyia de Sant Martí que morí en el setge de Barcelona de 1714.³¹ Boxadell, però, es mullerà l'any 1709 amb Francesca Camprubí, filla del ciutadà honorat de Barcelona Joan Camprubí Sastre.³² Malgrat la clara desafecció de la família durant el conflicte, les autoritats borbòniques no dubtaren a habilitar el nostre home com a advocat de la Reial Audiència.³³ Més encara, el 23 de maig de 1720 —com ja hem assenyalat— el corregidor Francisco de Haro el designà alcalde major d'Agramunt. El Consell de Castella, fins i tot,

30. AHN, *Consejos*, llig. 18.536. *Informe del consejero de Castilla, Francisco Ametller, sobre la representación del corregidor de Cervera, Francisco de Haro Agüero* (Madrid, 9 d'octubre de 1718).

31. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Els alcaldes majors de Catalunya: entre austriacistes i borbònics (1717-1725)», *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* (Barcelona), XVI (1998), p. 286. Ídem, «Austriacistas en la administración territorial bajo el reinado de Felipe V: los alcaldes mayores de Cataluña (1717-1746)», a Eliseo SERRANO MARTÍN (ed.), *Felipe V y su tiempo*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2004, 2, p. 454-455.

32. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Francesc Busquets (menor), *Llibre de Capítols Matrimonials, 1689-1734*, f. 239v-244r (Barcelona, 2 d'octubre de 1709).

33. ACA, *Reial Audiència*, r. 1.686, f. 5v. *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia* (Barcelona, 2 de maig de 1716).

aprovà el seu despatx el 23 d'agost. Alhora, Francesc Boxadell rebé l'honor d'ésser exonerat del pagament de la *media annata*, perquè Agramunt fou considerada vara de nova creació. Una llicència de la Cambra de Castella li permeté jurar el càrrec davant el corregidor. Però, malgrat tot, aquest fou satisfet, a Barcelona, el 9 de setembre, en presència del regent de l'Audiència Cristóbal del Corral Idiáquez.³⁴

Era evident que l'Audiència borbònica tenia molt d'interès a conèixer el nou alcalde major agramuntí. Tot indicava que l'Audiència no es refiava dels mèrits personals de Boxadell i, per aquest motiu, inicià una exhaustiva investigació sobre la seva conducta durant la guerra. Finalment, la Sala Criminal del tribunal no trigà a manifestar la seva disconformitat per l'elecció de Boxadell i l'any 1723, a punt de concloure el seu trienni, els cinc alcaldes del crim recomanaren al comte de Montemar: «otro theniente de corregidor letrado y afecto vasallo de Su Magestad respecto de hallarse sin estas tan esenciales circunstancias el citado Boxadell y haber sido escandaloso su nombramiento».³⁵

Francesc Boxadell fou cessat un any després, però el corregidor Francisco de Haro continuà confiant en ell i el designà assessor lletrat en la cúria reial ordinària de Cervera. Poc abans de morir, Boxadell exercia l'ofici d'advocat fiscal del tribunal de la Universitat de Cervera.³⁶ El seu primogènit i hereu, el batxiller en lleis Francesc Boxadell i Camprubí, era llavors jutge de causes veïnals i advocat de pobres quan demanà al rei, l'any 1747, una plaça de regidor a Cervera. Però no fou fins el 1757 quan Ferran VI decidí atorgar-li la desitjada regidoria, un cop mort Bonaventura de Montaner.³⁷

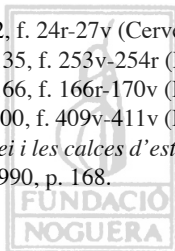
Boxadell fou reemplaçat pel també català Francesc Tarragona i Finestres. Sabem, però, que aquest individu era natural d'Igualada i que gaudia de la dignitat de ciutadà honrat de Barcelona. A més, era doctor en dret per la Universitat de Gandia i advocat de l'Audiència de Catalunya. Tarragona i Finestres fou nomenat alcalde major pel corregidor Juan Francisco de Muro Oliván a la ciutat riojana d'Arnedo el 14 de setembre de 1725.

34. ACA, *Cancelleria*, r. 6.122, f. 24r-27v (Cervera, 23 de maig de 1720).

35. ACA, *Reial Audiència*, r. 135, f. 253v-254r (Barcelona, 5 de desembre de 1723).

36. ACA, *Reial Audiència*, r. 166, f. 166r-170v (Barcelona, 29 d'abril de 1747).

37. ACA, *Reial Audiència*, r. 500, f. 409v-411v (Buen Retiro, 15 de ? de 1757). Igualment, vegeu Enric TELLO, *Visca el rei i les calces d'estopa. Reialistes i botiflers a la Cervera setcentista*, Barcelona: Crítica, 1990, p. 168.

L'aprovació del seu títol es féu efectiva per Decret del 14 de desembre. En canvi, el jurament del càrrec fou satisfet, a Madrid, el mateix dia.³⁸

El mandat de Francesc Tarragona i Finestres a Agramunt fou més polèmic que el del seu antecessor. L'any 1728 el capità general, marquès de Risbourg, el va ordenar fer acte de presència a Barcelona per donar explicacions sobre el pèssim funcionament de la seva cúria.³⁹ El 1736 fou acusat d'arbitrarietat en el lliurament de llicències d'armes a Pau Tarragona i Jacint Tarragona i Finestres, ambdós germans seus.⁴⁰ Aquell mateix any, després de quasi una dècada exercint el càrrec d'alcalde major, Francesc Tarragona abandonà Agramunt i retornà a casa seva a Igualada. L'any 1740 fou designat regidor degà i dos anys més tard alcalde major de la vila. Tanmateix, el seu tarannà autoritari li valgué una severa amonestació per part del corregidor de Vilafranca del Penedès, el tinent coronel José Moreno Pérez. L'any 1752 la Cambra de Castella proposà al rei la seva designació com a alcalde major de Puigcerdà, però Francesc rebutjà la plaça per la seva escassa remuneració. No així la vara que li fou oferta a Manresa per Decret de Ferran VI.⁴¹ Un any després —com va passar a Igualada— compaginava l'alcaldia major manresana amb una regidoria, malgrat la seva evident incompatibilitat.⁴² Però de nou, el caràcter susceptible del nostre home provocà incidents amb els regidors de la ciutat, als quals Francesc no dubtà a denunciar per «venganza y despique de la mala voluntad y enemiga que a mi parte profesan». Francesc Tarragona i Finestres cessà en l'alcaldia major el 1757, però mantingué l'ofici de regidor fins a la seva mort, produïda l'any 1762.⁴³

Igualadí com Tarragona i Finestres fou Jaume Cerdà i Aguilera, membre destacat de l'oligarquia d'aquella població, on fou alcalde major entre 1726 i 1731. Aquest darrer any sol·licità plaça de regidor a Vilafranca del Penedès.⁴⁴ Jaume no tingué èxit en la seva demanda, però sí que despertà l'interès del corregidor de la capital del districte, el tinent coronel Luis de Gálvez

38. ACA, *Cancelleria*, r. 6.146, f. 172v-174v (Arnedo, 14 de setembre de 1725).

39. ACA, *Reial Audiència*, r. 141, f. 134v-135r (Barcelona, 17 d'octubre de 1728).

40. ACA, *Reial Audiència*, r. 30, f. 174v-175r (Barcelona, 24 d'octubre de 1736).

41. Archivo General de Simancas (AGS), *Gracia y Justicia*, llig. 152 (Decret del rei a la Cambra de Castella, del 30 d'agost de 1752).

42. ACA, *Reial Audiència*, r. 496, f. 222v-225r (Buen Retiro, 2 de setembre de 1753).

43. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «Servir al rey en Cataluña: los alcaldes mayores del corregimiento de Villafranca del Penedés...», p. 274-275.

44. ACA, *Reial Audiència*, r. 149, f. 61v-64r (Barcelona, 30 de desembre de 1731).

Saavedra, el qual li confià la vara de lloctinent fins a l'any 1735. Sens dubte, alguna relació d'amistat hi havia entre ambdós, perquè quan Gálvez fou nomenat corregidor interí de Cervera el 1736, la primera cosa que féu fou designar Jaume Cerdà alcalde major d'Agramunt. No obstant això, no hem pogut localitzar el seu títol de nomenament, però sí una breu representació seva, datada el setembre de 1736, en què informava l'Audiència que havia estat escollit alcalde major interí pel mateix Gálvez.⁴⁵ Jaume Cerdà Aguilera no pogué finalitzar el seu trienni, perquè morí l'any 1738.

També català era Francesc Garceran, tot i que desconeixem el nom de la població on nasqué. Sí que sabem, però, que es doctorà en dret a la Universitat de Cervera i que l'any 1739 fou admès com a advocat de la Reial Audiència de Catalunya.⁴⁶ Poc abans, el 19 d'agost de 1738, el corregidor de Cervera, Luis de Gálvez Saavedra, el nomenà alcalde major d'Agramunt. L'aprovació del seu despatx s'efectuà per Decret del 2 d'agost. Si més no, així ho recorda una carta del Consell de Castella que fou enviada al corregidor. No obstant això, ignorem la seva data de presa de possessió.⁴⁷ Garceran fou cessat de la vara l'any 1743. Encara residia a Agramunt quan l'Audiència li féu consulta per a fer-se càrrec, el 1745, d'una plaça vacant de regidor de Lleida.⁴⁸ El 1758, Ferran VI el nomenà alcalde major de Vilafranca del Penedès i, el 1762, Carles III li confià l'alcaldia major targarina. Dos anys més tard morí en aquesta població després de patir una llarga malaltia.

Raimon Siscar i de Fivaller era natural d'Agramunt i membre d'una destacada família de cavallers de l'orde de Sant Joan. Els Siscar i Fivaller estaven emparentats amb importants llinatges catalans com els Bru, Rocobruna i Pons. També n'estaven amb el comte de Darnius, marquès de Villel i duc d'Almenara Alta.⁴⁹ El seu pare fou Raimon Siscar i Solanés, senyor de Valldeu i d'Os, que participà a les Corts de Felip V el 1701. Durant el conflicte dinàstic visqué al seu castell d'Os. Per contra, la mare del nostre

45. ACA, *Reial Audiència*, r. 158, f. 21v-22r (Barcelona, 17 de setembre de 1736).

46. ACA, *Reial Audiència*, r. 1.686, f. 109r-110v. *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia* (Barcelona, 1 de juny de 1739).

47. ACA, *Reial Audiència*, r. 216, f. 46r-47r (Cervera, 19 d'agost de 1738).

48. ACA, *Reial Audiència*, r. 167, f. 103v-104r (Barcelona, 15 de maig de 1745).

49. Pere MOLAS RIBALTA, «Comte de Darnius, marquès de Villel, duc d'Almenara Alta». *Discurs llegit el dia 11 de març de 1999 en l'acte de recepció pública de Pere Molas a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i contestació de l'Acadèmic numerari doctor Jesús Lalinde Abadía*, Barcelona, 1999, p. 20-21.

home —Maria Rosa de Fivaller— tenia nombrosos familiars membres de l'esmentat orde de Sant Joan, com Joan de Fivaller, sogre de Raimon Bru, llavors regidor de Barcelona. Fills seus foren Diego i Gaspar de Fivaller, que entraren a l'orde militar els anys 1770 i 1780, respectivament. Un germà seu, Manuel de Fivaller, fou regidor degà d'Agramunt i tingué dos fills barons vinculats a l'orde. Un d'ells, Francesc, ingressà el 1785 i l'altre, anomenat Manuel, féu el mateix el 1786.⁵⁰

No tenim constància de la pertinença de Raimon Siscar i de Fivaller a aquest orde, però sí que hem pogut documentar nou anys d'estudis de filosofia, lleis i cànons a la Universitat de Cervera, on es llicencià l'any 1739. Poc després obtingué el títol de doctor en dret civil i canònic. Posteriorment, féu pràctiques de passant en un prestigiós estudi d'advocats. L'any 1740 el Consell de Castella consultà el rei vacant per a ocupar càtedra de prima de cànons a Cervera. Siscar i de Fivaller estava inclòs en la terna, però no fou escollit.⁵¹ El desembre de 1742 fou admès com a advocat de la Reial Audiència de Catalunya.⁵² I poc després —el 19 de novembre de 1742— el corregidor català, Joan Miquel de Portell, el nomenava el seu alcalde major a Agramunt. El Decret del Consell de Castella, datat el 2 de març de 1743, aprovà la seva designació. Raimon prengué possessió del seu càrrec, amb llicència de la Cambra, el 13 d'abril. Prèviament, havia satisfet els drets de *media annata*.⁵³

El seu mandat no fou, precisament, gaire tranquil. L'any 1750 les seves reiterades intromissions en les jurisdiccions dels batlles del partit li valgueren una dura advertència de l'Audiència, la qual l'amenaçà amb «aplicar contra él la providencia que corresponda a la calidad de sus excesos».⁵⁴ Clogué el seu govern el 1752, en un context polític molt diferent com era el regnat de Ferran VI, en què ja feia tres anys que l'Ordenança de 1749 havia privat el corregidor de les seves facultats de nomenar lletrats i les havia transferides al rei.

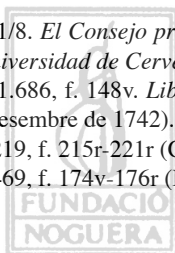
50. José María de ALÓS Y DE DOU, *Índice y extracto de las pruebas de los caballeros y señoras del hábito de San Juan en el Gran Priorato de Cataluña*, Barcelona: Tipografía Católica Casals, 1925, p. 215-216.

51. AHN, *Consejos*, llig. 6.831/8. *El Consejo propone candidatos a ocupar diversas cátedras vacantes de leyes en la Universidad de Cervera* (Madrid, 27 de març de 1740).

52. ACA, *Reial Audiència*, r. 1.686, f. 148v. *Libro de matrículas de abogados de la Real Audiencia* (Barcelona, 20 de desembre de 1742).

53. ACA, *Reial Audiència*, r. 219, f. 215r-221r (Cervera, 19 de novembre de 1742).

54. ACA, *Reial Audiència*, r. 469, f. 174v-176r (Barcelona, 14 de maig de 1750).

Conclusions

Malgrat l'animadversió que sempre tingueren les autoritats cortesanes de Madrid pels jutges nadius, podem afirmar que durant el regnat de Felip V els cinc alcaldes majors i tinents de corregidor d'Agramunt foren catalans.

La monarquia borbònica, però, sempre pensà en forasters per ocupar alcaldies majors catalanes, perquè, com a lloctinents dels corregidors i governadors militars i polítics, ambdós agents de la Corona eren els instruments més idonis per portar a terme la política uniforme i castellanitzadora dels Borbons. No obstant això, la distància del país, el desconeixement de la llengua i del seu dret civil no abolit, l'escàs salari i les poques possibilitats de promoció a les Reials Audiències, sembla que dissuadiren molts lletrats castellans d'acceptar el servei en vares catalanes, almenys, durant la primera meitat del segle XVIII. Contra tot pronòstic, la tinença d'Agramunt fou monopolitzada per nadius del país, alguns d'ells, fins i tot, veïns de la població, malgrat que les lleis castellanques de judici de residència ho prohibien. Però, en aquest cas, com en molts d'altres semblants, recordà el conegut magistrat salmantí Lorenzo de Santayana y Bustillo que la irregularitat «se disimulaba». ⁵⁵ De fet, hem d'esperar a l'any 1757 perquè Agramunt visqui la inèdita experiència de tenir un lletrat estrany a la terra.

En efecte, un cop publicada per Ferran VI l'Ordenança d'Intendents-Corregidors de 1749, el predomini dels lletrats catalans tocà a la seva fi. En controlar la Cort —per mitjà de la Cambra de Castella i la Secretaria del Despatx— les designacions d'alcaldes majors, el rei tingué més possibilitats d'oferir l'alcaldia major agramuntina a forasters que començaven la carrera de vares. De fet, Agramunt fou sempre considerada una plaça ideal per a lletrats de poca experiència en la judicatura que necessitaven adquirir experiència prèvia per a ascendir a altres tribunals reials ordinaris de primera instància més importants.

No ens entretindrem gaire a comentar aspectes ja estudiats per la professora María del Carmen Irlés Vicente. Simplement, recordarem que a Agramunt l'esperit de l'Ordenança no fou aplicat fins a 1752, moment en què clogué el seu mandat Raimon Siscar. La Cambra de Castella consultà al rei terna de tres candidats el 22 de març d'aquell any i proposà, en primer

55. Lorenzo de SANTAYANA Y BUSTILLO, *Gobierno político de los pueblos de España, y el corregidor y alcalde y juez en ellos*, Madrid: Imprenta de la viuda de Eliseo Sánchez, 1769, p. 299-300.

lloc, el lletrat aragonès Ignacio Ferraz, alcalde major de Granollers des de 1732. Però aquest individu rebutjà la vara perquè llavors aspirava a una plaça d'alcalde del crim de l'Audiència de Catalunya que no ocupà fins a l'any 1760. Per tant, la Cambra recomanà al rei el segon consultat de la terna: el català Josep Bru i Descallar, assessor del cos d'artilleria i cosí del mateix Raimon Siscar.⁵⁶

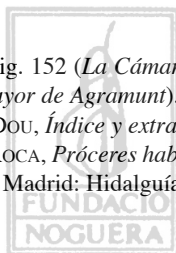
Sabem, però, que aquest lletrat català era natural de la vila de Berga i que també estava emparentat amb el regidor barceloní Raimon Bru i amb Francesc Xavier Bru i Rou, alcalde major de Berga entre 1735 i 1740.⁵⁷ Alguns membres de la seva família havien participat a les Corts de l'arxiduc Carles de 1705 i a la Junta de Braços de 1713.⁵⁸ Quan fou cessat Josep Bru l'any 1756, va ser substituït per l'andalús Miguel Ruiz Heredia, el qual es convertí en el primer alcalde major foraster d'Agramunt del segle XVIII. És a dir, quaranta anys després de publicar-se el Decret de Nova Planta, la vila d'Agramunt rebé per fi un lletrat aliè a la cultura del país.

Tanmateix, no podem oblidar que l'Ordenança de 1749 tingué notables conseqüències jurídiques per a la resta d'alcaldis majors. En primer lloc, oferí estabilitat laboral a un ofici que fins llavors no formava part de la carrera administrativa. Molts lletrats pogueren continuar prestant serveis a la Corona en altres alcaldies majors i corregiments de lletres de la península; cosa que amb Felip V, per exemple, mai no fou possible. A canvi, el rei exigí als lletrats catalans mobilitat territorial per acceptar oficis de justícia en jutjats fora del Principat. Paral·lelament, la dotació de lletrats forasters a Catalunya fou incrementada, gradualment, sota l'impuls de la Cambra de Castella. Aquesta política interessada explicaria, doncs —com ja hem assenyalat—, l'arribada a Agramunt de molts forasters a partir de 1757. No obstant això, si bé és cert que el procés de castellanització triomfà entre els corregidors de Cervera, és just afirmar que també fracassà amb els alcaldes majors. Com molt bé ha demostrat Josep Maria Gay Escoda, fins a 1808, aquest districte tingué quinze corregidors, però només un fou català: el barceloní Joan Miquel de Portell, corregidor de Cervera entre 1742 i 1750. Portell era fill de Francesc de Portell, influent ministre de Felip V en els

56. AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 152 (*La Cámara, el 22 de marzo de 1752, propone letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt*).

57. José María de ALÓS Y DE DOU, *Índice y extracto...*, nota 14, p. 20.

58. Francisco José MORALES ROCA, *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII, 1599-1713*, Madrid: Hidalguía, 1983, 1, p. 168.

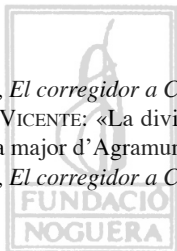

Consells de la Croada, Guerra, Aragó i Castella.⁵⁹ Tot i així, direm que aquest càlcul optimista no es complí pas per al cas dels alcaldes majors d'Agramunt, perquè dels setze titulars identificats en el mateix període, només set no eren de Catalunya: tots ells feren acte de presència a la vila durant la segona meitat de la centúria. En opinió de María del Carmen Irlés Vicente, aquestes eleccions de forasters foren excepcionals i mai no tingueren ànim de continuïtat.⁶⁰ Ni tan sols els dos Decrets de 29 de març de 1783 i de 7 de novembre de 1799 que convertiren Agramunt en alcaldia major de primera classe o d'entrada, aconseguiren incrementar l'interès dels castellans per aquesta vara allunyada que, a l'any 1781, tingué una dotació salarial pressupostada en tan sols 4.400 rals anuals.⁶¹

59. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya...*, p. 641-642 i 645.

60. María del Carmen IRLES VICENTE: «La divisió territorial i judicial de les terres catalanes en el segle XVIII: l'alcaldia major d'Agramunt...», p. 438.

61. Josep Maria GAY ESCODA, *El corregidor a Catalunya...*, p. 492.

APÈNDIX DOCUMENTAL

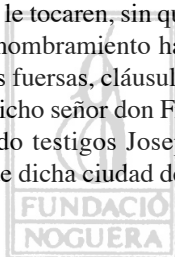
1

1720, maig, 23. Cervera

Nomenament de tinent de corregidor de la vila d'Agramunt a favor del doctor Francesc Boxadell, efectuat per Francisco de Haro Agüero, corregidor de Cervera.

ACA, Cancelleria, r. 6.122, f. 24r-27v.

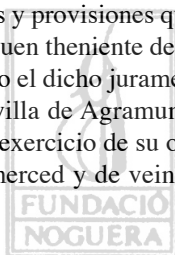
En la ciudad de Cervera del principado de Cataluña, a veinte y tres días del mes de mayo de este presente año de mil setecientos y veinte, ante mí, el escribano y testigos, pareció el señor don Francisco de Haro y Agüero, corregidor de dicha ciudad y su partido, y dijo que por quanto por Su Magestad (que Dios guarde) gosa y obtiene la merced y gracia del dicho corregimiento de Cervera con el despacho y título firmado de su real mano y refrendado de don Juan Milán de Aragón, su secretario, en devida forma, su fecha en Balsaín a veinte y uno de junio del año de mil setecientos dies y ocho, y para que deva servir el empleo de alcalde mayor y theniente de corregidor de la villa de Agramunt y su jurisdicción necesita de persona de sciencia y conciencia y, ateniendo a que estas y otras buenas partes y servicios concurren en el doctor Francisco Boixadel, abogado en la Real Audiencia de Cataluña, desde luego en aquella vía y forma que más haya lugar, nombrava y nombró al susodicho por alcalde mayor y theniente de corregidor de la dicha villa y su jurisdicción, para que conosca de todos los pleytos civiles y criminales y demás negocios y dependencias que se ofrescan en justicia, y pide y suplica a Su Magestad que de su Real y Supremo Consejo de Castilla le hayan por nombrado y le aprueben y manden dar el despacho que convenga, para que sirva el oficio de alcalde mayor y theniente de corregidor, y que haya y lleve los derechos, gages y emolumentos que por esta razón le tocaren, sin que para ello se le ponga embarazo ni impedimento alguno, y este nombramiento haze a favor del expresado doctor Francisco Boxadell con todas las fuersas, cláusulas y firmesas en derecho requeridas. Y assí lo otorgó y firmó el dicho señor don Francisco de Haro Agüero, a quien yo, el escribano, doy fee, siendo testigos Joseph Corts, boticario, y Domingo Andrés, sastre, los dos vesinos de dicha ciudad de Cervera. Sig+no de mí, Ambro-

sio Copons, notario público y escribano de ayuntamiento de la ciudad de Cervera, obispado de Solsona, principado de Cataluña, que al sobredicho nombramiento fui presente en mí por ser recibido en el presente, pagado de sello tercero lo continué y en fee los mismos día, mes y año lo cerré.

Don Joseph de Bordonava, escribano de Cámara del rey nuestro señor y de Gobierno del Consejo por lo tocante a los reynos de la Corona de Aragón. Certifico que, habiéndose visto por los señores de él, el nombramiento de alcalde maior de la forma antecedente, echo en el doctor Francisco Boxadell para la villa de Agramunt y su jurisdicción por don Francisco de Haro y Agüero, corregidor de la ciudad de Cervera, de cuya jurisdicción es la villa de Agramunt, le aprobaron en todo y por todo según y como en él se contiene y, para que conste, lo firmé en Madrid, a veinte y tres de agosto de mil setecientos y veinte. Don Joseph de Bordonava.

Don Phelipe, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de León, de Aragón, de las Dos Sicilias, de Jerusalén, de Nabarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córsega, de Murcia, de Jaén, señor de Biscaya y de Molina, etcétera. A vós, el regente de la nuestra Audiencia que reside en la ciudad de Barcelona, salud y gracia. Saved que por parte del doctor Francisco Boixadell, avogado de essa Real Audiencia, se nos ha representado que por don Francisco de Haro y Agüero, corregidor de la ciudad de Cervera, en esse Principado, se le havía nombrado por alcalde mayor de la villa de Agramunt y su jurisdicción, según consta del nombramiento que presentó en cuya atención y hallarse muy distante desta nuestra Corte y, por esta causa, serle muy costoso el venir a jurar este empleo al nuestro Consejo en la forma acostumbrada, nos suplicó fuésemos servido concederle licencia para hazer dicho juramento en vuestras manos y porque hemos venido en concederlo, visto por los del nuestro Consejo, y la orden de nuestra Real Persona a él remitida, se acordó expedir esta nuestra carta. Por la qual os mandamos que presentándose ante vos el dicho doctor Francisco Boxadell, con el dicho nombramiento de alcalde mayor de la villa de Agramunt y su jurisdicción (que con ésta os será mostrado), aprovado por los del nuestro Consejo, le examinéis de su honestidad y suficiencia y hallándole hábil le recibiréis juramento de que usará bien y fielmente el dicho oficio y guardará el servicio de Dios y nuestro, y tendrá cuenta del bien y buena gobernación de dicha villa y su jurisdicción y de los pobres, y hará justicia a las partes sin excepción de personas y que no llevará ni consentirá a sus oficiales lleven derechos demasiados, dádivas, coechos ni otra cosa alguna más que lo que legítimamente le tocare, y que guardará y hará guardar las leyes y provisiones que sobre ello disponen. Y en todo hará y cumplirá lo que como a buen theniente de corregidor y alcalde mayor deve y juzgado hazer y, haviendo echo el dicho juramento en la forma referida, mandamos al ayuntamiento de dicha villa de Agramunt y demás villas y lugares de su jurisdicción le admitan al uso y exercicio de su oficio en virtud de dicho nombramiento, so pena de la nuestra merced y de veinte mil maravedís para la nuestra

Cámara, que assí es nuestra voluntad. Dada en Madrid, a veinte y tres días del mes de agosto de mil setecientos y veinte.

Don Luis de Miraval. Licenciado don Andrés de Medrano. Don Pedro Joseph Lagrana. Don Francisco Ameller. Don Francisco Medrano y Valencia.

Yo, don Joseph de Bordonava, escribano de Cámara del rey nuestro señor, la hize escribir por su mandado con acuerdo de los de su Consejo.

Registrada. Mathías de Anchoca.

Por el canciller nuestro, Matías de Anchoca.

Escribano Bordonava.

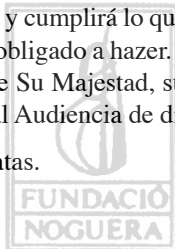
Licencia para que el doctor Francisco Boixadell jure la vara de alcalde mayor de Agramunt en manos del regente de Barcelona.

Gobierno. Corregida.

Síguesse el juramiento.

En Barcelona, a nueve de septiembre mil setecientos y veinte. Constituido personalmente el doctor Francisco Boxadell, elegido y nombrado por don Francisco de Haro y Aguero, corregidor de la ciudad de Cervera y su tierra, en alcalde mayor y theniente de corregidor de la villa de Agramunt y su jurisdicción, como parece de su nombramiento que exhibió y presentó, su fecha en Cervera, a veinte y tres de mayo del corriente año de mil setecientos y veinte, ante el ilustre señor don Cristóval de Corral y Idiáques, regente de la Real Audiencia del principado de Cataluña, juró sobre una Cruz y los Santos Evangelios en manos y poder de dicho ilustre señor regente en fuerza de especial comission y licencia que para esto tiene concedida de Su Magestad como parece del Real Despacho en devida forma expedido, su fecha en Madrid a veinte y tres de agosto de dicho año, habiendo primeramente precedido el examen ante el dicho ilustre señor regente en jornada de oy, como en el referido Real Despacho se previene, a quien halló su señoría hábil y capaz que durante el tiempo que exerciere el referido oficio de alcalde mayor y theniente de corregidor a que ha sido nombrado usará de él, bien y fielmente, y guardará el servicio de Dios y el del rey, y tendrá cuenta del bien y buena gobernación de ella y de los pobres, y hará justicia a las partes sin excepción de personas, y que no llevará ni consentirá que sus oficiales lleven derechos demasiados, dádivas, coechos, ni otra cosa alguna más de lo que legítimamente les tocare, y hará guardar las leyes y provisiones que sobre ello disponen y en todo ará y cumplirá lo que como a buen theniente de corregidor y alcalde mayor debe y es obligado a hazer. Assí lo certifico yo, don Salvador de Prats y Matas, del Consejo de Su Magestad, su secretario y escribano principal de Cámara y Gobierno en la Real Audiencia de dicho principado de Cataluña.

Don Salvador de Prats y Matas.

2

1725, setembre, 14. Arnedo (La Rioja)

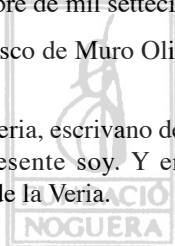
Nomenament d'alcalde major de la vila d'Agramunt a favor del doctor Francesc Tarragona i Finestres, efectuat per Juan Francisco de Muro, corregidor de Cervera.

ACA, *Cancelleria*, r. 6.146, f. 172v-174v.

El licenciado don Francisco de Muro y Oliván, abogado de los Reales Consejos, prior de la Sangre de Christo de la ciudad de Arnedo, corregidor y capitán a Guerra de la de Cervera y de su partido en Cataluña por Su Magestad, por quanto el rey nuestro señor (Dios lo guarde) en virtud de Real Cédula dada en San Ildefonso, en dies de julio próximo passado, refrendada del señor don Lorenzo de Vivanco Angulo, de su Consejo y su secretario de Justicia y Patronato Real en lo tocante a la Corona de Aragón, se ha servido haserme merced del corregimiento de la dicha ciudad de Cervera y su partido y jurisdicción, y en su devida obediencia tengo presentado el nombrado juramento en el Real Supremo de Castilla, a dies y ocho de agosto de dicho año, y que en el referido Real Despacho sigue Su Magestad darme y concederme la facultad de poder nombrar y poner alcaldes y thenientes de corregidor en dicho partido. Por quanto usando de esta facultad y permiso, hallándome plenamente informado de la legalidad, literatura y rectitud que asisten en ambos derechos al doctor don Francisco de Tarragona y Finestras, natural de Cataluña, y de sus buenas partes y prendas para el exercicio de la jurisdicción y administración de justicia, le elijo y nombro por alcalde mayor de la villa de Agramunt y su distrito del partido de mi corregimiento, como devo nombrarle, conforme lo mandado en la Real Cédula de la Nueva Planta de Gobierno de Cataluña, para que como a tal use y exerza dicho empleo de alcalde mayor y theniente mío en dicha villa de Agramunt y su distrito y partido, y goze y perciba los salarios correspondientes, los mismos que Su Magestad tiene señalados con todos los demás derechos y emolumentos que justamente deviere haver, perzibir y gozar, según y en la forma que hasta ahora lo han percibido y gozado sus predecesores por el uso y exercicio de este empleo. Para lo qual, y en virtud de este nombramiento, acuda a Su Magestad y señores de su Real Consejo para su aprobación, a quienes suplico se sirvan admitirle y aprobarle por tal alcalde mayor o theniente de corregidor de dicha villa de Agramunt. A cuyo fin le doy el presente, firmado de mi mano y refrendado del infraescripto scrivano en la dicha ciudad de Arnedo, a catorse días del mes de septiembre de mil settecientos y veinte y cinco años.

Licenciado don Juan Francisco de Muro Oliván, por su mandado, Manuel de la Veria,

Yo, el dicho Manuel de la Veria, escrivano del rey nuestro señor y del número de esta ciudad de Arnedo, presente soy. Y en fee de ello firmo y signo en testimonio+de verdad. Manuel de la Veria.

Juramento.

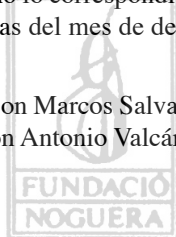
En la villa de Madrid, a catorse de diciembre de mil settecientos y veinte y cinco, ante los señores de Su Magestad en la Sala de Gobierno, en conformidad de el nombrado antecedente, juró por alcalde mayor de la villa de Agramunt y su partido el doctor don Francisco Tarragona, de que certifico yo, don Balthasar de San Pedro Azevedo, scrivano de Cámara del rey nuestro señor y de Gobierno de el Consejo, por indisposición de don Joseph de Bordonaba, que lo es por lo tocante a los reynos de la Corona de Aragón.

Don Balthasar de San Pedro Azevedo.

Aprobación de dicho nombramiento.

Don Phelipe, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de León, de Aragón, de las Dos Sicilias, de Jerusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaén, señor de Vizcaya y de Molina. Por quanto por parte del doctor don Francisco de Tarragona y Finestres se nos ha representado que por el licenciado don Juan Francisco de Muro, nuestro corregidor de la ciudad de Cervera en el principado de Cataluña, se le havía nombrado por alcalde mayor de la villa de Agramunt y su jurisdicción, como resultava del nombramiento de que hizo presentación, suplicándonos fuésemos servido aprobarle y, en su consecuencia, mandar se le diesse el despacho necessario para usar dicho empleo. Y visto por los de el nuestro Consejo con lo que sobre ello se dixo por el nuestro fiscal por decreto que proveyeron en catorse de este mes, se acordó expedir esta nuestra carta, por la qual aprobamos y confirmamos el nombramiento de alcalde mayor de dicha villa de Agramunt y su partido echo a favor del referido doctor don Francisco Tarragona por el expressado don Juan Francisco de Muro, corregidor de la ciudad de Cervera, su fecha en la ciudad de Arnedo, a catorse de septiembre passado de este año. Y queremos se guarde, cumpla y execute su contenido en todo y por todo. En cuya consecuencia mandamos a las justicias y ayuntamientos de dicha villa de Agramunt y su partido que, siéndoles presentada esta nuestra carta, juntamente con el citado nombramiento, hayan y tengan al dicho don Francisco Tarragona por tal alcalde mayor y no le impidan ni embarazen su uso y exercicio con ningún pretexto ni motivo, constándoles primero y ante todas cosas haver echo el susodicho el juramento y solemnidad que para usar y exercer dicho empleo requiere y es necesario y no en otra forma, que assí es nuestra voluntad. Y se declara que el dicho don Francisco ha satisfecho lo correspondiente al derecho de la media annata. Dada en Madrid, a quinze días del mes de desembre de mil settecientos veinte y cinco.

Juan Obispo de Sigüenza. Don Marcos Salvador. Don Francisco Ameller. Don Francisco Velásquez Zapata. Don Antonio Valcárcel.

Yo, don Joseph de Bordonaba, scrivano de Cámara del rey nuestro señor lo hize escribir por su mandado con acuerdo de los de su Consejo.

Registrada. Antonio de Arrieta.

Lugar del sello.

Por el chanciller mayor, Antonio de Arrieta, scrivano Bordonaba.

Aprobación del nombramiento de alcalde mayor de la villa de Agramunt a favor del doctor don Francisco Tarragona.

Gobierno. Corregida.

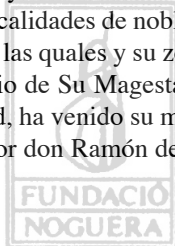
3

1742, novembre, 19. Cervera

Nomenament d'alcalde major de la vila d'Agramunt a favor del doctor Raimon Siscar, efectuat per Joan Miquel de Portell, corregidor de Cervera.

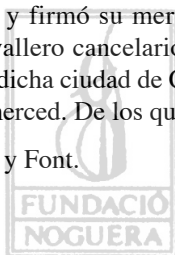
ACA, *Reial Audiència*, r. 219, f. 215r-221r.

En la Ciudad de Cervera, obispado de Solsona, en el principado de Cataluña, a diez y nueve días del mes de noviembre del año de mil setecientos quarenta y dos. Ante mí, el escribano y testigos infrascriptos, pareció el señor don Juan Miguel de Portell y Font, regidor perpetuo de la ciudad de Barcelona, capitán de Guerra, justicia mayor y corregidor por Su Magestad (que Dios guarde) de dicha ciudad de Cervera, su tierra y jurisdicción y subdelegado en ella por la Intendencia General (al qual yo, el escribano, doy fe que conosco) y dixo que, por quanto su Real Magestad, con su Real Despacho, de su real mano firmado con el real sello sellado y demás debidas y acostumbradas solemnidades expedido, cuya fecha fue en San Ildefonso a veinte y siete días del mes de septiembre de este presente año, fue servido nombrarle por su corregidor de la expressada ciudad de Cervera y su tierra con los oficios de justicia y jurisdicción civil y criminal, alcaldía y alguacilazgo por el tiempo de su real voluntad, y hasta que le de otro destino, con amplia facultad que en los dichos oficios de alcaldía y alguacilazgo y otros del annexos y pertenecientes los pueda poner, quitar y remover quando al real servicio y execución de justicia convinieren, y dezeando nombrar persona de su satisfacción y confianza que sirva el oficio de theniente y alcalde mayor de la villa de Agramunt y su tierra annexo y perteneciente a aquel, y siéndolo el doctor en derechos don Ramón de Cisquar, en quien concurren las calidades de nobleza, prudencia, ciencia, conciencia, rectitud y demás partes, con las cuales y su zelo, cuydado y aplicación sabrá y procurará cumplir al real servicio de Su Magestad y ministrar justicia. Por tanto, usando de la expressada facultad, ha venido su merced en nombrarle, como por el presente nombro, al citado doctor don Ramón de Cisquar, por theniente y alcalde

mayor de la expressada villa de Agramunt y su tierra, para que les sirva con el ejercicio de toda jurisdicción ordinaria, civil y criminal, y demás a dichos oficios de thenencia y alcaldía de la citada villa de Agramunt anexo y perteneciente, oyga, libre y determine los pleytos, negocios y causas civiles y criminales que en aquella villa y su tierra estuvieren pendientes y ocurrieren todo el tiempo que tuviere este oficio, y pueda llevar y lleve los derechos y salarios que le correspondan. Y, para que pueda exercerlo assí, manda su merced a los regidores de la referida villa y a todas y qualesquiera otras personas de qualesquier grado, calidad, condición, estado y preheminiencia qua sean, que el presente vieren, leyeren, oyeren o entendieren, sujetas a su jurisdicción y a las que no lo son, de parte de Su Majestad, exorta y requiere se conformen todos con él y le den el favor y auxilio que pidiere y huviere menester. Y proceda en todo y en lo demás que ocurriere, según y como lo han practicado sus antecessores, cumpliendo con todo lo dispuesto por leyes y pragmáticas de estos reynos y con todo quanto por dicho oficio deba, procurando assí mismo la quietud, paz, sosiego y conservación de aquella villa y demás pueblos de su distrito y de sus moradores que consiga para premio de los buenos y castigo de los malos. Manda assí mismo su merced por el presente a dichos regidores y demás personas susodichas sujetas a su jurisdicción, y a los que no lo son, en nombre de Su Majestad, exorta y requiere que luego, encontinente que el presente estubiere aprobado por Su Majestad, sus Reales Consejos u otras qualesquieras personas a quienes toca, ante quienes se debe presentar este despacho para su aprobación, hayan y tengan por tal theniente y alcalde mayor de la expressada villa de Agramunt y su tierra al nombrado doctor don Ramón de Cisquar, que desde ahora le recibe su merced y ha por recibido a este oficio; obedeciendo sus órdenes y mandatos y que le guarden y hagan guardar todas las honras, libertades, exenpciones, inmunidades y demás cosas que le deben ser guardadas y han tenido y gozado los demás sus antecessores. Que, prestado por el citado doctor don Ramón de Cisquar el acostumbrado juramento de llevarse bien y fiel y debidamente en el ejercicio de este oficio y otro qualesquier que se requiera presentándosele este despacho con su debida aprobación, le admitan al mismo doctor don Ramón y Cisquar y pongan en posesión de aquel, y le acudan y hagan acudir con los derechos y salarios que le pertenezcan en la conformidad que con todos los demás sus predecesores se ha practicado, y a las personas que al presente tienen las varas de justicia de la referida villa que luego las den y entreguen al dicho doctor don Ramón de Cisquar, y no usen más de ellas ço las penas en que incurren los que usan de oficios públicos sin facultad. Y, para que conste donde convenga, mando expedir el presente que otorgó y firmó su merced, siendo testigos don Joseph Andreu, alguacil mayor del cavallero cancelario de la Insigne Pontificia y Real Universidad Literaria de la susodicha ciudad de Cervera, y don Manuel Campos y Velázquez, de la familia de su merced. De los que yo, el escribano, doy fee.

Don Juan Miguel de Portell y Font.

Ante mí, Raymundo Texidor y Grau, escribano público real y colegiado de los del collegio de la susodicha ciudad de Cervera.

Y en testimonio de verdad de lo arriba continuado de mi mano escrito en papel del real sello primero en la primera oja, yo, dicho Raymundo Texidor y Grau, por la autoridad apostólica y del rey nuestro señor (que Dios Guarde) escribano público real y colegiado de los del collegio de dicha ciudad de Cervera, ante quien fue dicho despacho otorgado, lo firmé signé y cerré, requerido en el mesmo arriba dicho día.

En testimonio+de verdad, Raymundo Texidor y Grau.

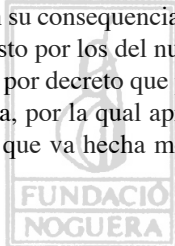
Nosotros los escribanos públicos y reales de la ciudad de Cervera, obispado de Solsona, en el principado de Catalunya, que abajo firmamos y signamos, certificamos como el sussodicho Raymundo Texidor y Grau, de cuya mano y signo la antecedente escritura va signada, firmada y serrada es por las autoridades con que se intitula tal escribano público real y colegiado de los del collegio de dicha ciudad, fiel y leal, y que a los autos y escrituras públicas por él firmadas y signadas siempre se les ha dado y da entera fee y crédito en todas partes, así en juicio como fuere de él. En cuyo testimonio damos las presentes, firmadas de nuestras manos, y signadas con nuestros acostumbrados signos. En dicha ciudad de Cervera, día, mes y año arriba dichos.

En testimonio+de verdad, Francisco Antic Copons, notario público real collegiado de Cervera.

En testimonio+de verdad, Valentín Suris, notario público real colegio de Cervera. Don Pedro Manuel de Contreras

Aprobación del nombramiento que antecede de alcalde mayor de Agramunt a favor del doctor don Ramón Siscar.

Don Phelipe, por la gracia de Dios, rey de Castilla, de León, de Aragón, de las Dos Sicilias, de Jerusalén, de Navarra, de Granada, de Toledo, de Valencia, de Galicia, de Mallorca, de Sevilla, de Cerdeña, de Córdoba, de Córcega, de Murcia, de Jaén, señor de Vizcaya y de Molina, etcétera. Por quanto, por parte del doctor don Ramón de Siscar y Fivaller, abogado de nuestros Reales Consejos, se nos ha representado que don Juan Miguel de Portell, corregidor de la ciudad de Cervera, le había nombrado para alcalde mayor de la villa de Agramunt y su tierra annexo a dicho corregimiento, como consta del nombramiento que presentó, nos suplicó fuésemos servido aprobarle y, en su consecuencia, se le dará el despacho necesario para exercer dicho empleo. Y visto por los del nuestro Consejo con lo dicho en su inteligencia por el nuestro fiscal por decreto que provisionó en dos de este mes, se acordó expedir esta nuestra carta, por la qual aprobamos y confirmamos el nombramiento de alcalde mayor de que va hecha mención, su fecha en la ciudad de

Cervera, a diez y nueve de noviembre del año próximo pasado, hecho a favor del dicho don Ramón Siscar y Fivaller por el sitado don Juan Miguel Portell, su corredor, para que su contenido se guarde, cumpla y execute y, en su consecuencia, mandamos al ayuntamiento y regidores de la dicha villa de Agramunt y demás de su jurisdicción que, siéndoles presentada esta nuestra carta, junto con dicho nombramiento firmado y rubricado del infrascripto nuestro escribano de Cámara, hayan y tengan al susodicho por tal alcalde mayor y le admitan a su uso y exercicio y no le impidan ni embarazen con ningún pretexto ni motivo, constándoles ante todo y cosas haver hecho el juramento y solemnidades que en tales se acostumbra, para lo qual se ha dado y librado Real Zédula dirigida al dicho corregidor de la ciudad de Cervera, y se declara que el susodicho ha satisfecho lo correspondiente al derecho de la media annata. Dada en Madrid, a nueve de marzo de mil setecientos quarenta y tres.

El Cardenal Molina. Don Bernardo Santos Calderón de la Barca. Don Francisco Rallo y Calderón. Don Diego de Sierra. Don Thomás Antonio de Guzmán y Spínola.

Yo, don Pedro Manuel de Contreras, escribano de Cámara del rey nuestro señor, la hize escribir por su mandando con acuerdo de los de su Consejo.

Registrada. Joseph Ferrán.

Derechos 400 maravedís de plata.

Lugar del Se+lllo.

Theniente de Chanciller mayor. Joseph Ferrán. Escribano Contreras.

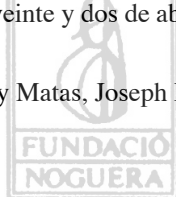
Derechos quarenta reales de plata.

Aprobación del nombramiento de alcalde mayor de la villa de Agramunt a favor del doctor don Ramon Siscar.

Gobierno. Corregida. Don. Francisco de Prats y Matas.

Certifico que, haviéndose visto en el Real Acuerdo de fecha de oy la presente original Real Provisión del Consejo de Su Majestad, aprueba el nombramiento de alcalde mayor de la villa de Agramunt hecho al doctor don Ramón de Siscar. Se acordó que se guarde, cumpla y execute lo que Su Majestad manda con dicha Real Provisión, que se registre en el libro que corresponde y debuelva original a la parte para usar de ella como le convenga. Y, para que conste a pedimento del referido doctor don Ramón Siscar y de orden del Real Acuerdo, doy la presente firmada de nuestra mano. En Barcelona, a veinte y dos de abril de mil settecientos quarenta y tres.

Por don Francisco de Prats y Matas, Joseph Escofet y Matas.

Real Zédula en que Su Magestad concede licencia al doctor don Raymundo Siscar y de Fivaller para jurar el empleo de alcalde mayor de la villa de Agramunt en manos del corregidor de Cervera.

El rey

Al corregidor de la ciudad de Cervera en el mí principado de Cataluña. Por quanto he venido en conceder al doctor don Raymundo Siscar y de Fivaller que jure en vuestras manos el empleo de alcalde mayor de la villa de Agramunt en que esta nombrado, dispensándole que venga a ejecutarlo en el mi Consejo (como es estilo), os ordeno y mando que presentándose ante vós con el titulo original y ésta mi cédula, recivais de él el juramento y solemnidad que por dicho empleo de alcalde mayor de la villa de Agramunt devía hacer en el mi Consejo. Y hecho, mando sea recibido abiso y exercicio de dicho empleo, no obstante qualesquier leyes que haya o pueda haver en contrario, las quales por esta vez dispense dexándolas para en adelante en su fuerza y vigor. Que así es mi voluntad. Y se declara ha satisfecho lo correspondiente al derecho de la media annata que toca de esta merced. Fecha en el Pardo, a veinte y uno de febrero de mil setecientos quarenta y tres.

Yo, el rey.

Por mandado del rey nuestro señor, don Francisco Campo de Arve.

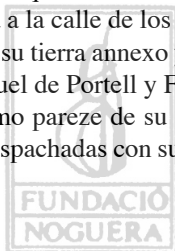
Contiene en el calce tres distintas rúbricas.

Concede vuestra Majestad licencia al doctor don Raymundo Siscar y de Fivaller para que jure el empleo de alcalde mayor de la villa de Agramunt en manos del corregidor de la ciudad de Cervera.

Registrada y sellada, quatro ducados plata por mitad.

Síguese el juramento.

En la ciudad de Barcelona, a los treze días del mes de abril de mil settecientos quarenta y tres, constituido personalmente don Ramón Siscar y de Fivaller, doctor en ambos derechos, en la villa de Agramunt, obispado de Urgel, domiciliado y en esta de Barcelona hallado, en presencia del muy ilustre señor don Juan Miguel de Portell y Font, regidor perpetuo de la dicha ciudad de Barcelona, capitán de Guerra, justicia mayor y corregidor por Su Magestad (Dios le guarde) de la ciudad de Cervera, su tierra y jurisdicción y subdelegado en ella por la Intendencia General, personalmente hallado en las casas que demora, sitas en dicha ciudad de Barcelona, en la calle que va desde la Boria a la calle de los Algodoneros, theniente y alcalde mayor de la villa de Agramunt y su tierra anexo y perteneciente a aquel, por dicho muy ilustre señor don Juan Miguel de Portell y Font, elegido y nombrado y por el rey nuestro señor, aprobado como parece de su aprobación con Reales letras del Consejo Supremo de Castilla, despachadas con su real sello selladas por don Pedro

Manuel de Contreras, escribano de Cámara de Su Magestad, refrendadas su fecha en Madrid, a nueve días del mes de marzo próximo pasado, en dicho nombre y en conformidad de la Real Cédula de Su Magestat que antecede por el rey nuestro señor. Firmada y por don Francisco Campo de Arve refrendada, su fecha en el Pardo, a veinte y uno de febrero, también próximo pasado. Haviendo primeramente presentado a dicho muy ilustre señor don Juan Miguel de Portell y Font el título de aprobación y la dicha Real Zédula que antecede, prestó el juramento y solemnidad de llevarse bien y lealmente en el encargo y empleo de alcalde mayor de la dicha villa de Agramunt, el qual devía hacer ante el Real Consejo, lo que queda con dicha Real Cédula dispensado por esta vez. Y el dicho muy ilustre señor don Juan Miguel de Portell y Font le recibió aquel con la expresión de llevarse bien y fielmente en dicho su encargo y assí lo juró. Con todo lo que fue hecho en virtud y fuerza de los sobrecitados reales despachos en dicha ciudad de Barcelona, en el día, mes y año arriba dichos. Siendo a ello presente yo, Salvador Golorons y Prous, notario público y real colegiado de número de Barcelona, baxo escrito. Y también presentes, por testigos, Mauro Fita y Pons, escribiente, y Joseph Serra, de la familia de dicho muy ilustre señor don Juan Miguel de Portell y Font, para esto llamados y rogados.

Sig+no de mí, Salvador Golorons y Prous, por las autoridades apostólica y del rey nuestro señor (que Dios Guarde), notario público real colegiado de número de Barcelona, quien al juramento ante dicho entrevine y presente fui y a continuación del despacho que antecede le hize escribir y lo signé y cerré en el referido día en testimonio de verdad.

4

Títols, despatxos i consultes dels alcaldes majors d'Agramunt (1720-1808)

Francesc BOXADELL

(ACA, *Cancelleria*, r. 6.122, f. 24r-27v. Cervera, 23 de maig de 1720)

Francesc TARRAGONA I FINESTRES

(ACA, *Cancelleria*, r. 6.146, f. 172v-174v. Arnedo, 14 de setembre de 1725)

Francesc GARCERAN

(ACA, *Reial Audiència*, r. 216, f. 46r-47v. Cervera, 19 d'agost de 1738)

Raimon SISCAR I DE FIVALLER

(ACA, *Reial Audiència*, r. 219, f. 215r-221r. Cervera, 19 de novembre de 1742)

Josep BRU I DESCALLAR

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 152. *La Cámara*, el 22 de marzo de 1752, propone letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 299)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 495, f. 397v-403r. Buen Retiro, 28 de setembre de 1752)

Miguel RUIZ HEREDIA

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 155. *La Cámara propone, el 30 de octubre de 1756, letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt*)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 300)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 500, f. 42v-45v. Buen Retiro, 11 de gener de 1757)

Gaspar JOVER I TERÉS

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 158. *La Cámara propone, el 17 de mayo de 1762, letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt*)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 301)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 878, f. 293v-296v. San Ildefonso, 31 d'agost de 1762)

Antoni MACIÀ D'ARENÝ

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 159. *La Cámara, el 22 de julio de 1766, propone letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt*)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 302)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 883, f. 188r-193r. Aranjuez, 11 de juny de 1767)

José BIBIANO Y PUGA

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 160. *La Cámara propone, el 24 de octubre de 1770, letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt*)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 303)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 886, f. 25r-27r. San Lorenzo, 27 de novembre de 1770)

Antoni QUER I VILLARÓ D'ANGLADA

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 161. *La Cámara propone, el 6 de mayo de 1774, letrados para la vara de alcalde mayor de Agramunt*)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 303)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 889, f. 527v-531r. San Lorenzo, 10 de novembre de 1774)

Vicente ROVIRA I MARTÍ

(AGS, *Gracia y Justicia*, llig. 162. *La Cámara propone letrados, el 27 de octubre de 1778, para la vara de alcalde mayor de Agramunt*)

(AGS, *Gracia y Justicia*, Libro Registro, 304)

(ACA, *Reial Audiència*, r. 895, f. 189r-193r. Aranjuez, 20 de maig de 1779)

Alonso VALENZUELA Y COVADELA

(ACA, *Reial Audiència*, r. 900, f. 45v-49r. Aranjuez, 11 de desembre de 1783)

Ignacio NORIEGA Y ROBREDO

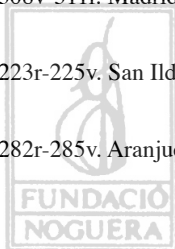
(ACA, *Reial Audiència*, r. 1.188, f. 308v-311r. Madrid, 9 d'agost de 1790)

José ARRÓN Y VIDAL

(ACA, *Reial Audiència*, r. 1.194, f. 223r-225v. San Ildefonso, 7 de setembre de 1796)

Antoni MADOLLEL I CASTILLO

(ACA, *Reial Audiència*, r. 1.203, f. 282r-285v. Aranjuez, 17 de març de 1803)

5

*Alcaldes majors i tinents de corregidor d'Agramunt (1720-1834)*⁶²

Francesc BOXADELL (1720-1724)

Francesc TARRAGONA I FINESTRES (1725-1736)

Jaume CERDÀ I AGUILERA (1736-1738)

Francesc GARCERAN (1738-1743)

Raimon SISCAR I DE FIVALLER (1743-1752)

Josep BRU I DESCALLAR (1752-1756)

Miguel RUIZ HEREDIA (1757-1762)

Gaspar JOVER I TERÉS (1762-1766)

Antoni MACIÀ D'ARENY (1767-1770)

José BIBIANO Y PUGA (1770-1774)

Antoni QUER I VILLARÓ D'ANGLADA (1774-1779)

Vicente ROVIRA I MARTÍ (1779-1783)

Alonso VALENZUELA Y COVADELA (1784-1790)

Ignacio NORIEGA Y ROBREDO (1790-1796)

José ARRÓN Y VIDAL (1796-1803)

Antoni MADOLLEL I CASTILLO (1803-1808)

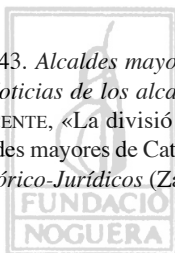
Antoni SEGUÍ I SASTRE (1816-1820)

Manuel ABAD ESCUDERO (1824-1825)

Nicolás MALATESTA Y MAYOR (1825-1828)

Rafael LARRAZ (1828-1834)

62. AHN, *Consejos*, llig. 18.543. *Alcaldes mayores de Agramunt, 1750-1820*. ACA, *Real Audiència*, r. 1.685, f. 15v. *Noticias de los alcaldes mayores del Principado, 1800-1834*. María del Carmen IRLES VICENTE, «La divisió territorial...», p. 442. Rafael CERRO NARGÁNEZ, «La nómina de los alcaldes mayores de Cataluña (1717-1834)», *Ivs Fvgit. Revista Interdisciplinaria de Estudios Histórico-Jurídicos* (Zaragoza), 8-9 (2001), p. 72-73.

L'EXPROPIACIÓ PER RAÓ D'UTILITAT PÚBLICA A BARCELONA, 1772-1858. APLICACIÓ, EVOLUCIÓ DEL PROCEDIMENT I TIPUS D'ESCRITURES

MARINA LÓPEZ GUALLAR

BARCELONA

Els principis d'expropiació per raó d'utilitat pública i d'indemnització dels particulars afectats s'apliquen a Barcelona a les obres de reforç de les fortificacions i realineació de la rambla de Santa Mònica el 1771-1776, al traçat del passeig de Gràcia el 1824-1827 i a l'obertura del carrer de la Princesa el 1852-1858. Només aquesta darrera obra és posterior a la promulgació de la Llei d'expropiació forçosa de 1836, considerada la primera espanyola sobre la matèria. No són els únics casos d'expropiació coneguts dins del període considerat, però són importants per l'entitat de les operacions urbanístiques que els promouen i pel nombre d'expropiacions implicades. Portar aquells principis a la pràctica va fer possible l'acumulació d'una extensa experiència sobre expropiacions, base de la crítica barcelonina a la legislació espanyola sobre expropiació que es produeix el 1859,¹ i justifica l'interès d'esbossar-ne la història, que és l'objecte de l'article.

El primer apartat presenta les obres públiques que donen lloc als processos d'expropiació que s'estudien. Interessa esbrinar els responsables polítics de la decisió d'emprendre l'obra, el projecte tècnic que hi ha darrere, el finançament de les indemnitzacions i els gestors que l'executen. El segon apartat afronta el punt central del procés, la taxació dels perjudicis, i en dibuixa les diferents fases, des de la identificació dels propietaris i les finques afectades fins a l'aprovació del dictamen pericial pel plenari. El tercer és el més divers: descriu l'evolució de les escriptures d'expropiació, examina el lligam entre aquests documents i el lliurament de la indemnització, i posa en relleu les connotacions del concepte d'expropiació que fan servir governants i governats a través dels contextos històrics canviants, l'absolutisme monàrquic, el moment revolucionari i la consolidació del liberalisme.

1. Marina LÓPEZ GUALLAR, «Cerdà i la tradició urbanística local», *Barcelona Metropolis* (Barcelona), 76 (2009), p. 54-57.

A cadascun dels apartats es mostren i contrasten les tres sèries d'expropiacions, encara que no les coneixem amb el mateix grau de profunditat i que la comparació té els seus límits. Hi ha una causa externa —el volum d'informació disponible és creixent a mesura que avança el temps—, però una altra d'interna i difícilment superable: malgrat les continuïtats evidents, la concepció i factura de l'expropiació és cada cop més complexa i integrada. La taxació és una operació aliena a la gestió de l'obra, deixada en mans dels perits en els casos de la Rambla i del passeig de Gràcia, mentre que el caràcter global del projecte del carrer Princesa fa que s'insereixi en el curs general de l'execució de l'obra i que la contenció i l'agilitat de les taxacions siguin la pedra de toc de l'èxit de l'empresa.

La utilitat pública i les afectacions particulars

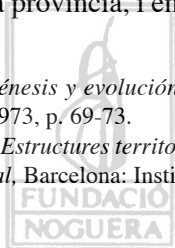
La rambla de Santa Mònica, 1771-1774 i 1774-1776

La història de l'expropiació a Espanya sol començar per la llei de 1836.² Lluís Cortada ha assenyalat que l'expropiació en funció de l'interès general amb el pagament d'una indemnització que limita els danys apareix per primer cop en una ordenança militar dictada el 1768.³ No ha de sorprendre aquesta irrupció primerenca de l'expropiació en l'àmbit militar. Existien prou antecedents de la protecció de la propietat anteriors al règim constitucional, i la importància concedida a la conservació del territori pel govern d'un país fa que la utilitat pública aparegui com a inherent a les obres de defensa.

A l'Espanya de l'antic règim, una Reial ordre era suficient per aprovar una obra de fortificació, manar que uns o altres propietaris fossin expropiats i que la Reial Hisenda n'assumís el cost; la declaració expressa d'utilitat pública sobrava. Al segle XVIII, la responsabilitat tècnica d'executar els treballs, que havia estat en mans de professionals procedents de camps molt diferents en èpoques anteriors, va passar als enginyers militars, un cos de l'exèrcit especialment creat per acomplir aquesta funció. En conseqüència, els destinataris de les reials ordres d'aquest tipus eren tots militars: el primer, el capità general de la província, i en un graó inferior, l'intendent i

2. Martín BASSOLS COMA, *Génesis y evolución del Derecho Urbanístico Español, 1812-1956*, Madrid: Montecorvo, 1973, p. 69-73.

3. Lluís CORTADA I COLOMER, *Estructures territorials, Urbanisme i Arquitectura poli-
orètics a la Catalunya preindustrial*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1998, p. 286.

el comandant del cos d'enginyers. L'intendent era responsable de fer i pagar les expropiacions; el comandant elaborava el projecte, aixecava el plànol parcel·lari de les finques afectades i n'identificava els propietaris amb el seu nom.

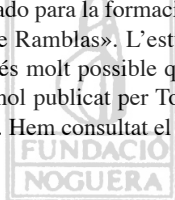
Segons Manuel Arranz, l'intendent de Catalunya va aplicar una Reial ordre de 19 de juny de 1771 que indicava que es compressin i enderroquesin diverses construccions properes a les Drassanes per eixamplar el carrer que portava de la Rambla al portal de Santa Madrona i facilitar així el moviment de la guarnició. La major part de les escriptures d'expropiació s'atorgaren entre novembre de 1771 i abril de 1774.⁴

Una Reial ordre de 31 de maig de 1774, comunicada pel comte de Ricla, antic capità general de Catalunya i en aquell moment secretari de Guerra, a Felipe de Cabanes, el seu substitut a Capitanía, contenia l'aprovació del projecte de fortificació de les Drassanes que Ricla mateix havia encarregat a l'enginyer Miguel Moreno, de la Comandància de Barcelona; decretava l'enderroc de la muralla vella de la Rambla i la compra de les propietats; ordenava a l'intendent fer les expropiacions de forma immediata i confiava l'execució del projecte al seu autor. Les obres estaven acabades ja el 1776.

L'abast de les dues operacions és diferent. La primera afectava sols set propietats, amb un cost equivalent al 9% de la quantitat que es va pagar per les trenta-una expropiacions de la segona. En aquesta, a la finalitat militar se sumà l'objectiu de començar a acomplir el projecte de l'enginyer Pedro Martín Cermeño de 1772, que pretenia donar a la Rambla un traçat més rectilini i regularitzar-ne l'amplada. A més de les escriptures datades entre desembre de 1774 i abril de 1775, hi ha un plànol específic de l'obra que és una còpia de l'alineació i el parcel·lari de Cermeño per al tram inferior de la Rambla, però que conté una numeració de les parcel·les diferent a la de les còpies conegudes; tant la numeració com la relació nominal de propietaris són idèntiques a les que figuren a l'expedient de l'obra, a l'Arxiu de Simancas.⁵

4. Manuel ARRANZ HERRERO, *La Rambla de Barcelona. Estudi d'història urbana*, Barcelona: Rafael Dalmau, 2003, p. 51-56.

5. Manuel DE TORRES CAPELL, *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1988, p. 130, 12405, «Plan de casas y terrenos que por cuenta de la hacienda se han comprado para la formación de las obras que se construyen en las Atarazanas y nuevo proyecto de Ramblas». L'estudi de Manuel Arranz és posterior i Torres Capell no identifica l'obra; és molt possible que Arranz establís el lligam entre la documentació de Simancas i el plànol publicat per Torres Capell, però ni s'hi al·ludeix al text ni figura entre les il·lustracions. Hem consultat el plànol a AHCB, Gràfics, R.3503.

L'Administració municipal barcelonina actuà d'intermediària entre els militars i els propietaris particulars per facilitar els tractes i administrar els fons. Ja el 1772, O'Connor Phaly, capità general interí, havia demanat opinió a l'Ajuntament de Barcelona sobre el projecte de realineació de la Rambla. La resposta dels regidors no fou gens engrescadora: el consideraren irrealitzable per l'elevat cost de les indemnitzacions dels edificis que s'haurien de destruir «sin saberse de que caudales se les ha de compensar ni pagar». Es tractava d'eludir qualsevol compromís d'aportació d'efectiu, impensable en el sistema de finançament del consistori, una «dotació» anual de quantia fixa distribuïda en partides invariables sense pressupost per obra nova ni per expropiacions. La manera d'operar del consistori en les operacions urbanístiques que empenia pel seu compte s'explica pel mateix motiu. Els anys vuitanta, la més ambiciosa d'elles, la primera realineació d'un carrer en tota la seva extensió —el carrer de l'Argenteria—, per suprimir-ne els voladissos, se saldà amb la desaparició d'aquests però al preu de l'estrenyiment de la via. La pèrdua dels cossos sortints es compensava amb l'avançament de les façanes, entre altres solucions. No era una opció privativa del municipi, perquè els militars preveïen utilitzar-la en certes seccions de la Rambla.

El passeig de Gràcia, 1821-1822 i 1824-1827

El projecte d'un passeig que, travessant la zona polèmica, havia d'unir Barcelona i Gràcia, no és una obra militar en el sentit estricte que ho és la intervenció anterior a la Rambla. Malgrat la ubicació i la implicació dels caps i els tècnics de l'exèrcit, no hi va haver una disposició reial per manar fer les expropiacions ni per finançar-ne el cost perquè l'obra no depenia del govern central.⁶ Fou una obra pública civil concebuda per donar feina

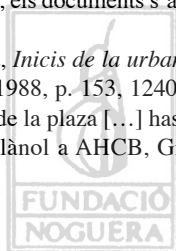
6. El fons documental de l'antiga Junta d'Auxilis, que havia heretat els papers dels gestors anteriors del passeig de Gràcia, passà el 1836 a l'Ajuntament de Barcelona. Avui ocupa, a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, dues caixes numerades: 46937 (Any 1820-1836, G134, *Passeig de Gràcia*) i 46938 (Any 1821-1829, G 101; *Passeig de Gràcia, I-8*). Dins la caixa 46937 hi ha diferents lligalls de documents; n'hem consultat especialment: XIII, *Inserció socio-laboral, Junta d'Obreria, Plans d'ocupació i foment [...] arranjamet de carreteres [...] Passeig de Gràcia, 1821-1822*, que ens ha servit per reconstruir la gestió de la Comissió de Beneficència, la intervenció de l'enginyer Ramon Plana i de Josep Mas i Vila al llarg de la primera etapa de l'obra. La segona, 46938, conté dos grans

als aturats i fruit d'una iniciativa local, que té un precedent immediat en la construcció del passeig de l'Esplanada pel capità general Agustí de Lancaster el 1797 en circumstàncies anàlogues de crisi econòmica i malestar social: la dificultat de la conjuntura, que anima la col·laboració entre militars i civils; l'activisme de les autoritats locals i l'autonomia que, amb matisos diferents, s'irroguen respecte als poders centrals, i també la improvisació i excepcionalitat de les mesures que s'hi apliquen. El seu plantejament en el moment del Trienni Liberal arrenca del reconeixement de les competències de l'Ajuntament de Barcelona sobre l'espai urbà i atorga un paper als tècnics municipals en aquesta primera fase. La seva continuació, després d'un intermedi bèl·lic i del triomf de la reacció absolutista, és assegurada pel capità general que presideix una junta mixta de civils i militars.

L'agost de 1821, la responsabilitat política del llançament de l'obra va recaure en una comissió especial de beneficència creada pel consistori i a la qual s'incorporà com a vocal i com a tècnic el comandant general d'enginyers de la plaça, Ramon Plana. Aquest enginyer fou l'autor del plànol d'alineació del passeig i parcel·lari de les afectacions amb la relació de propietaris, que incloïa el disseny d'una plaça al territori de Gràcia en un moment d'enfrontament entre aquella població i Barcelona a propòsit dels límits jurisdiccionals.⁷ El disseny no comprèn la declaració expressa d'utilitat pública, que, tàcitament o expressa, es reserva sempre al cap de l'Estat però que, en aquest cas, es dóna per descomptada per l'Administració i els ciutadans. Tothom sabia que l'article 173 de la Constitució de Cadis proclamava el principi de l'expropiació per raons d'interès general i el rescabament dels perjudicis.

blocs de papers, el primer és *G.118, Gestió urbanística, Urbanització del Passeig de Gràcia, sol·licituds d'indemnitzacions, valoració de terrenys, lligalls 1-4, 1824-1835*; d'aquí procedeixen les quinze escriptures d'expropiació estudiades; l'altre bloc de papers és *G.118, Gestió urbanística, Urbanització del Passeig de Gràcia, subscripció dels gremis, entitats i persones físiques, lligalls números 5-8*, i n'hem utilitzat especialment el lligall 8, que conté la correspondència de la Junta d'Auxilis, que ens ha servit per reconstruir la gestió de la segona etapa del passeig. En general, els documents s'agrupen en plec separats sense numeració seguida.

7. Manuel DE TORRES CAPELL, *Inicis de la urbanística municipal de Barcelona*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1988, p. 153, 12404, «Proyecto para un nuevo paseo o alameda desde el paseo del recinto de la plaza [...] hasta el nuevo pueblo de Nuestra Señora de Gracia». Hem consultat el plànol a AHCB, Gràfics, R.2764; no digitalitzat en el moment de la consulta.

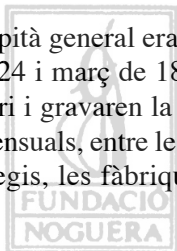

La Comissió i Plana, obligats a aconseguir un finançament local, havien pensat pagar els treballadors amb el producte d'una col·lecta pública organitzada entre els ciutadans barcelonins —que es va arribar a fer— i cobrir el cost de 32.000 rals de les expropiacions amb la venda dels solars de la plaça traçada sobre terrenys desamortitzats —no materialitzada per la resistència de Gràcia a qualsevol alteració dels límits amb el municipi barceloní. L'obertura del passeig fou aprovada en primera instància per l'Ajuntament i de passada per la Diputació Provincial en autoritzar l'ús de fons municipals com a garantia de les indemnitzacions. L'esclat de l'epidèmia de la febre groga els primers dies de setembre de 1821 va suposar una primera interrupció dels treballs i la suspensió dels contactes segurament previstos amb el govern central.

La intervenció del consistori portà la Comissió d'Obres, una de les tres comissions permanents que formaven l'executiu municipal, a participar en la gestió del passeig. Descobrí irregularitats en l'administració dels fons i es va enfrontar amb Ramon Plana. El novembre, l'arquitecte municipal Josep Mas i Vila ja actuava com a interventor general, responsable de la reorganització dels treballs i encarregat de les taxacions dels terrenys, tasca que va completar al llarg de la primera meitat de 1822. L'enginyer va demanar, sense èxit, que el consistori el reconegués com a director de l'obra, autor del projecte i únic tècnic autoritzat per introduir-hi modificacions. Tot quedà en suspens de nou a la segona meitat de l'any per la invasió francesa i el final del Trienni.

Fou el marquès de Campo Sagrado, capità general interí designat al final de març de 1824, qui rellançà l'obra en circumstàncies que continuaven sent crítiques. Aquesta vegada, el consistori, representatiu de l'absolutisme més radical i enfrontat a la tendència més contemporitzadora del militar, fou deixat de banda. Però el capità general va crear el juliol d'aquell any una Junta d'Auxilis, com s'havia fet el 1797. Formada per tècnics, representants dels diferents estaments de la ciutat i funcionaris de l'administració militar, aquesta junta mixta —una organització preferida de l'època— seguí el dia a dia de l'obra sota dependència directa de Campo Sagrado. Plana s'hi va incorporar des del primer moment com a vocal i director de l'obra.

El pla de la Junta i del capità general era donar feina als aturats durant vuit mesos entre agost de 1824 i març de 1825; els recursos tingueren un cop més caràcter extraordinari i gravaren la ciutadania. Es concretaren en un ampli ventall de quotes mensuals, entre les quals els funcionaris militars i civils, els gremis, els col·legis, les fàbriques i el comerç de Barcelona

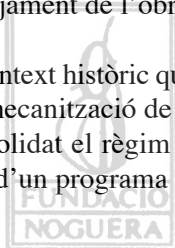
podien triar la més convenient; alhora, s'imposà una contribució als habitants de Gràcia i persones amb interessos en aquell territori. En complir el tràmit de demanar l'aprovació reial del passeig, Campo Sagrado sol·licità l'autorització per imposar un arbitri sobre el consum de la carn de moltó a Gràcia. Una i altra petició foren concedides per Reial ordre de 22 d'agost de 1824. El juny de 1825, el capità general que havia substituït Campo Sagrado durant la primera meitat de l'any, feia un balanç de l'acompliment dels objectius i, entre línies, es pot llegir que l'obra estava poc més que començada, que no s'havia pagat cap expropiació i que els recursos recaptats eren del tot insuficients.

Amb el retorn de Campo Sagrado a mitjan juliol, reforçat ara pel fet que era titular de la Capitania General, el passeig agafà embranzida. A instàncies de la Junta, que declarava no disposar del plànol de l'obra que dirigia, Plana va presentar un segon projecte, que és el que es realitzà finalment, i del qual només tenim la descripció continguda en un dictamen tècnic. El passeig arbrat passava de tres a cinc carrers i comprenia la construcció de dues rotondes amb fonts; hi havia referències anteriors a aquestes rotondes que, no obstant això, no havien estat dibuixades al plànol conegut del primer projecte. L'augment dels recursos va venir d'una nova Reial ordre de 17 d'agost de 1825 que imposava un arbitri sobre el consum de la carn de porc a Barcelona que, concedit per a un termini de dos anys, va ser després prorrogat tres anys més i aportà ingressos que multiplicaven per vint la recaptació obtinguda anteriorment a Gràcia. L'agilitació de les expropiacions en fou el resultat; les escriptures es començaren a firmar el març de 1827, poc abans de la inauguració oficial del passeig el maig de 1827. La revolta dels Malcontents l'estiu de 1827 va fer fora de la Capitania General de Catalunya el marquès de Campo Sagrado i al final d'aquell any el substituï el comte d'Espanya, sota el mandat del qual es completà l'escripturació el juliol de 1829.

L'obertura del carrer de la Princesa, 1852-1854

El context històric i el plantejament de l'obra

L'obra s'emprèn en un context històric que és molt diferent al dels anys vint. A punt de culminar la mecanització de la indústria cotonera, tancada la fase revolucionària i consolidat el règim liberal, la burgesia local, que teixeix consensos a l'entorn d'un programa industrialista, empeny la libe-

ralització de l'economia i exigeix del govern una política activa de provisió d'infraestructures a escala de país. A Barcelona, el projecte comprèn la culminació de la reforma interior i l'assoliment de l'eixample de la ciutat, les reivindicacions de primera hora del liberalisme. La conjuntura expansiva que segueix la superació de la crisi de 1848 afavoreix la dècada de realitzacions dels anys cinquanta. El 1852, l'obertura del carrer de la Princesa és la represa de l'operació més ambiciosa de la reforma urbana.⁸ El 1853, Duran i Bas, secretari de l'Ajuntament, teoritzava la gran ciutat com l'únic entorn on la civilització moderna pot desenvolupar totes les seves possibilitats i fa una crida a l'emulació de París, Londres o Viena, exemples de modernització urbana, una opció que —predica— només és factible si l'eixample és il·limitat.⁹ Al llarg de l'any, el consistori n'orquestra la demanda al govern de Madrid mentre engega l'obra del nou carrer.

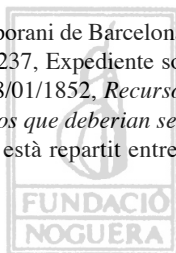
Una descripció ben abstracta de Manuel de Solà-Morales exalta, per contrast, la modernitat de l'empresa de l'eix transversal i permet copsar-ne el salt respecte a la realineació del carrer de l'Argenteria, el pas acomplert seixanta anys abans: «un carrer —un simple carrer— que travessa pel punt mitjà un nucli antic amb una recta d'amplada constant (nou metres) i una longitud d'un quilòmetre (970 metres)».¹⁰ Però la crítica desfermada el 1844 per l'alineació defectuosa del carrer de Jaume I demostra que la continuació de l'eix transversal no estava exempta de problemes. Foren els veïns i propietaris del carrer de la Princesa els que van rebutjar un projecte d'obertura que s'intentava materialitzar, i el gener de 1852 van advertir el consistori de la «diferencia que hay entre continuar rectamente la hermosa calle de Fernando VII y seguir el desvío o desvíos cometidos en el pequeño trecho llamado calle de Jaime I».¹¹

8. Marina LÓPEZ GUALLAR, «La política urbanística barcelonina. Una dècada decisiva, 1851-1860», a *Cerdà i Barcelona. La primera metròpoli, 1853-1897*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2010, p. 15-25.

9. Marina LÓPEZ GUALLAR, «Les arrels de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888», a *La Barcelona de ferro. A propòsit de Joan Torras Guardiola*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011, p. 216-218, sobre la teorització de la gran ciutat de Duran i Bas.

10. Manuel de SOLÀ-MORALES, *Deu lliçons sobre Barcelona*, Barcelona: COAC, 2008, p. 83.

11. Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona (AMCB), Q136, Comissió d'Obres Públiques-Fomento/Interior, 3/1, 1237, Expediente sobre apertura de una nueva calle llamada de la Princesa (1852), f.3, 28/01/1852, *Recurso de los señores [...] para que a sus expensas se nombren dos arquitectos que deberían seguir la calle de Fernando 7º prolongada*. El contingut de l'expedient està repartit entre quatre caixes. L'expedient general ocupa la caixa núm. 14577.

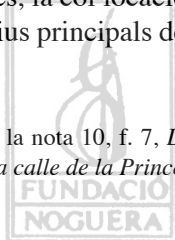

Aleshores el consistori, que té un nou alcalde-corregidor, Santiago Luis Dupuy, un empresari passat al món de la política, rectifica i prepara un projecte nou, aprovat el 20 d'abril. L'Ajuntament de Barcelona n'assumeix la responsabilitat política, i no com l'òrgan subordinat dissenyat pel centralisme de la Llei municipal de 1845, sinó com a actor polític principal que executa un programa al servei dels interessos locals i disposa de suficient influència política, primer per aconseguir el vistiplau dels superiors en un temps rècord, l'agost de 1852, i després, per imposar la inauguració de les obres, el novembre de 1853.

Esventrar i traçar una línia recta no són les úniques novetats; ho és també el plantejament de l'obra. La comparació amb la Rambla i el passeig de Gràcia és prou eloqüent. L'obertura del carrer Princesa és una obra civil i gestionada per les autoritats civils que ha d'inventar un nou model d'obra pública urbana competitiu amb el ben assentat dels militars i alternatiu al tradicional del consistori, insuficient per tirar endavant una reforma ambiciosa. Els arquitectes municipals relleven els enginyers militars i la contractació d'un emprèstit dona autonomia financera — i política — al consistori, confrontat obertament al capità general. Francesc Daniel Molina i Casamajó, arquitecte per l'Academia de San Fernando i primer premi del concurs convocat per a la plaça Reial, fa el plànol d'alineació del nou carrer i parcel·lari de les propietats que s'havien d'expropiar.

El nou plantejament imposa unes determinades condicions que són altres tants reptes per als gestors de l'obra. La definició de l'obra pública com una inversió productiva i del crèdit com un recurs ordinari de finançament obliga a no dilatar l'execució de l'obra, perquè l'èxit de l'empresa depèn de l'obtenció dels beneficis dins el termini previst. L'emprèstit cobreix el 60% del pressupost de les expropiacions — tres milions de rals de billó sobre cinc i mig —; els dos milions i mig restants provenen de partides estalviades o desviades del pressupost de 1852 — un milió, el 16% del total previst — i de les vendes de béns patrimonials del municipi — un milió i mig, el 24%.¹² Al final de 1852, en caixa i destinat al carrer de la Princesa, només havia el milió estalviat, la resta s'havia de negociar i, sobretot, calia que el preu de les indemnitzacions no es desviés de les previsions. L'agilitació del procés, la col·locació de l'emprèstit i el control de les taxacions foren els objectius principals dels responsables de tirar endavant l'obertura del carrer.

12. AMCB, expedient citat a la nota 10, f. 7, *Demostración de las cantidades que pueden aplicarse a la apertura de la calle de la Princesa*.

Els beneficis de les operacions de reforma interior

L'escripturació i pagament de les indemnitzacions del passeig de Gràcia coincideixen en el temps amb l'inici del traçat de l'eix transversal però, en comparació, el coneixement disponible sobre possibles expropiacions als dos primers trams és escadusser i contradictori. Dels mètodes expeditius emprats per al desnonament dels veïns pel Cos de Sapadors de l'Exèrcit, en començar l'obertura del carrer Ferran des de la Rambla, deriva la idea de la no compensació dels afectats. Però el 1828, el capità general va autoritzar el consistori a extreure una quantitat global del proveïment de la carn per repartir-la proporcionalment entre els expropiats. El 2 d'abril de 1830, el mateix capità general i alhora president de la Junta d'Auxilis del passeig de Gràcia demanà al rei, en nom propi i de l'altra junta mixta patrocinadora de l'obra del carrer Ferran, que «se dignase mandar que, bajo legales tasaciones, todos aquellos propietarios de fincas y terrenos que han tenido aumento en su valor con este proyecto sin el menor dispendio por su parte contribuyan para indemnizar a los que han sido perjudicados». Les dificultats de finançament de les obres civils obliguen les autoritats a la contínua recerca de nous recursos però la solució proposada al rei no és una ocurrència.¹³

Quan va plantejar-se, a propòsit de la supressió dels voladissos, la realineació d'un carrer en el seu conjunt, dues idees quallaren en la seu municipal: que les operacions urbanístiques afectaven els veïns de forma desigual i que la càrrega havia de ser repartida solidàriament entre els que formaven la comunitat del carrer. Les maneres d'aplicar aquests principis són diverses i ja n'hem citat alguna, però, entre altres, n'hi ha una que utilitza el capità general: el propietari ha de pagar al consistori la diferència entre la pèrdua de la volada que s'enderroca i el guany que representa l'avançament de la façana de la casa segons la reforma del carrer.¹⁴

13. Avís publicat per la Capitanía General el 2 de desembre de 1828 a *Diario de Barcelona*, p. 2695; la petició del capità general, a Arxiu de la Diputació de Barcelona (ADB), Pleitos contenciosos administrativos, Año 1848, número 28, Don José Roig y Mercader contra el Excelentísimo Ayuntamiento de esta capital por indemnización de perjuicios por el terreno que se le ocupa para la prolongación de la calle de Fernando VII.

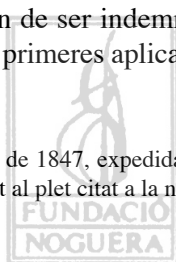
14. Joaquim SABATÉ I BEL, *El proyecto de la calle sin nombre. Los reglamentos urbanos de la edificación* (tesi doctoral dirigida per Manuel de Solà-Morales Rubió, presentada el juliol de 1986 a ETSAB, UPC de Barcelona), p. 469.

No passaria de ser una anècdota, però la influència d'aquest costum és perceptible en el primer intent local de regulació del procediment expropiatori que la Reial Audiència tramita des del 1828. El capità general i l'Audiència comparteixen el govern general del Principat i la data esmentada coincideix amb la insuficiència esmentada de les indemnitzacions repartides al carrer Ferran. El 18 de juny de 1831, s'elevà un informe al rei amb cinc propostes dels fiscals del tribunal sobre les fases del procediment expropiatori: 1) la convocatòria de tots els afectats; 2) la formació d'un expedient particular per a cadascun dels afectats amb nomenament de perits per cada part i, en cas de discòrdia, d'un tercer per part del Tribunal «y de este modo se liquiden las pérdidas o los beneficios»; 3) «que de estos asuntos conozca [...] el oidor más moderno con las apelaciones a este Supremo Tribunal y Sala de Gobierno»; 4) «que con el importe que resulte deban abonar los beneficiados se indemnice a los que han perdido, y si no alcanzase se distribuya sueldo a libra» i 5) «que el resto que falte para completar la indemnización se satisfaga de los recursos comunes de la ciudad de Barcelona, que ha reportado el beneficio, aunque para ello sea necesario crear un arbitrio». Una Reial cèdula de 28 de juliol de 1832 aprovà el dictamen fet per l'Audiència i assumit pel Consell Reial sobre les indemnitzacions per l'obertura del carrer de Ferran, amb una diferència: l'abonament dels perjudicis anirà a càrrec dels «fondos públicos de la ciudad» y no «de los que resultasen beneficiados».¹⁵

D'aquesta manera, l'Ajuntament, expressió de la comunitat urbana, és vist per l'Estat com a beneficiari directe de l'obra pública, i el pes de les indemnitzacions es descarrega en les corporacions locals. Són dos supòsits que es troben també a la llei de 1836 i, tant en una data com en l'altra, la prescripció es consigna sense l'assignació de fons per cobrir-ne el cost.

Un cop promulgada la Llei de 1836, s'obre la possibilitat d'impugnar les expropiacions executades pel municipi davant les instàncies superiors de l'administració. Els primers recursos conservats daten de 1844 i versen sobre expropiacions del darrer tram del carrer Ferran ja tocant a la plaça de Sant Jaume, que serviren per anar establint els perjudicis a avaluar. Es decidí aleshores que el solar i la casa dels particulars que perdien íntegrament la seva propietat havien de ser indemnitzats; no hi hagué discussió perquè això es feia des de les primeres aplicacions de la Llei d'expropiació

15. Certificació del 2 d'agost de 1847, expedida per l'arxiver de la Reial Audiència que és el document número 1 adjunt al plet citat a la nota 13.

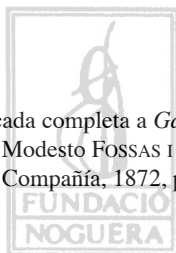

a Barcelona, i per la mateixa raó la previsió de despeses d'aquestes dues partides era recollida al projecte d'abril de 1852 i als documents posteriors que s'hi relacionen. Ara bé, quan els particulars que perderen part del solar — i n'havien rebut la indemnització corresponent — hagueren de reedificar les cases amb façana al nou carrer i reclamaren el finançament de l'obra nova com a part de la indemnització prevista per la llei, l'Ajuntament mirà de posar límits a les demandes dels particulars.

Hi havia un altre camí per assolir el mateix objectiu. Els arquitectes i els juristes al servei del municipi barceloní coneixien la primera llei francesa d'expropiació, dictada per Napoleó el 1807, que estenia la possibilitat d'aplicar l'expropiació des d'obres públiques com la dessecació dels pantans a les obres públiques urbanes com la reforma interior, font inspiradora de la legislació espanyola de 1836, i en van extreure un principi no incorporat per la norma estatal: el càlcul de la indemnització com a diferència entre els perjudicis reconeguts per la legislació i els beneficis reals rebuts pels propietaris per l'augment de valor de l'immoble imputable a l'operació urbanística.

El nou criteri suscità oposició. Els recursos contraris foren debatuts i rebutjats pel Consell Provincial, la primera instància d'una administració contenciosa que estava a les beceroles. El presentat per un propietari del carrer Ferran contra l'Ajuntament de Barcelona va esgotar tot el recorregut administratiu i arribà fins la darrera instància, el Consell Reial, que era alhora el màxim assessor del govern central. Una sentència de l'esmentat òrgan, contrasignada pel gabinet, va donar la raó al consistori i desestimà la reclamació. La sentència del Consell Reial de 26 de juny de 1849 interpretava el concepte clau de la llei de 1836 de la mateixa manera que la llei francesa de 1807 «debiendo entenderse por abono de perjuicios la cantidad que acaso resulte después de estimados y compensados los beneficios que la expropiación haya tal vez ocasionado al propio demandante».¹⁶ La jurisprudència del Consell Reial va servir per ajustar la llei de 1836 a les necessitats i costums que dominaven la política urbanística barcelonina.

16. La sentència va ser publicada completa a *Gaceta de Madrid*, 5435 (martes 31 de julio de 1849), p. 1; un comentari a Modesto FOSSAS I PI, *Tratado de policía y obras públicas urbanas*, Barcelona: Ramírez y Compañía, 1872, p. 409-410.

El lliurament de la indemnització abans de la translació del domini

No cal dir que l'aplicació rigorosa de la legislació expropiatòria és una altra de les peticions dels propietaris i promotors del carrer de la Princesa i que el consistori s'hi mostra molt comprensiu. Però com es desprèn de la narració anterior, el consistori té altres preocupacions que matisen el seu acatament de la llei. Més que el rigor és el pragmatisme —al servei de les prioritats del projecte— el que caracteritza la interpretació i l'acomodació de la llei a Barcelona.

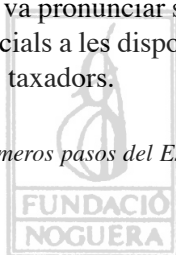
Són significatives al respecte les diferents actituds davant els quatre requisits que l'article primer d'aquella norma considerava que havien de precedir l'acte d'expropiació.

L'Ajuntament va obviar sense recança el primer —la declaració expressa d'utilitat pública de l'obertura del carrer—, malgrat que el tràmit era considerat pels experts la garantia més sòlida del dret de propietat.¹⁷ Com que el nou carrer era una continuació de l'eix transversal, el consistori va acollir-se a declaracions anteriors, que deia dictades per al traçat de l'eix transversal en la seva totalitat. Era un argument discutible que ningú es va molestar a provar, perquè interessava eludir una diligència complicada que podia endarrerir el començament de l'obra. L'autoritat provincial hi va estar d'acord, i a Madrid no posaren dificultats.

El segon requisit era la identificació de les propietats que havien de ser expropiades sense que els legisladors concretessin com s'havia de fer. La pràctica dels experts s'hi havia avançat en aquest punt, i els plànols parcel·lars de les propietats afectades complien la funció amb escreix. Però això no era prou per als que prepararen el projecte, que van introduir-hi millores notables. La relació nominal dels propietaris, derivada del plànol, es va completar amb dues dades, l'amidament de tots els terrenys expropiables i el cost previst per a cadascuna de les indemnitzacions. Com que s'havia decidit presentar dues alineacions, aquest treball es va haver de realitzar per partida doble; no hi hagueren grans diferències entre totes dues ni en les dimensions de les parcel·les resultants ni en el cost de les expropiacions.

En canvi, el consistori es va pronunciar sobre els dos requisits restants que aportaven canvis substancials a les disposicions aplicades pels militars i als mètodes que seguien els taxadors.

17. Alejandro NIETO, *Los primeros pasos del Estado Constitucional*, Madrid: Ariel, 1996, p. 560-569.

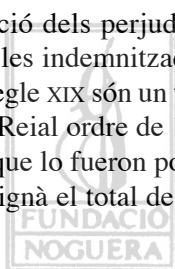
L'enunciat del tercer requisit era molt breu, «justiprecio de lo que haya de cederse o enajenarse», però l'article setè de la llei el desenvolupava en detall; deia d'entrada que la taxació s'havia de fer «a juicio de peritos nombrados uno por cada parte o tercero en discordia por entreambas», i precisava a continuació que, si no es posaven d'acord, el nomenament correspondria als jutges i, en aquest cas, concedia a les parts el dret de recusar fins a dues vegades el perit nomenat. Molina, l'arquitecte que va organitzar el procés d'expropiació i que va intervenir personalment en totes les expropiacions en representació dels interessos municipals, va rebre una ordre molt clara dels seus superiors: havia d'aconseguir consensuar totes les indemnitzacions sense excepció. Es tractava, un cop més, d'evitar dilacions innecessàries, però es volia alhora desmantellar un procediment acusat d'encarir els preus.

El quart requisit deia simplement: «pago del precio de la indemnización», però l'article 8è precisava que «el precio íntegro de la taxación se satisfará al interesado con anticipación a su desahucio». El consistori de 1852 interpretà aquest punt de manera literal i assumí el compromís solemne amb els propietaris de no començar l'obertura del carrer fins que no s'hagués pagat la totalitat de les indemnitzacions. Mai no s'havia fet una promesa similar, i la pràctica era ben bé la contrària —es feia tot abans de lliurar les compensacions—, però podia no semblar una promesa forassenyada —l'emprèstit era prou garantia del compliment— i tenia un valor afegit per als encarregats de l'obra. Recollir els diners, pagar les expropiacions, començar l'obra i fer-la d'una tirada era una alternativa eficaç a la manera ordinària d'afrontar els treballs públics; tram a tram si es disposava dels diners i, si s'esgotaven i s'havia de buscar nous recursos, l'obra es parava fins que se'n trobaven.

El procés de taxació dels perjudicis

El mètode de les taxacions abans de 1852

Des del principi, la taxació dels perjudicis per experts és el mètode establert per fixar el preu de les indemnitzacions, i les escriptures setcentistes i les dels anys vint del segle XIX són un testimoni de la generalitat amb què s'aplica. Per executar la Reial ordre de 1771, l'intendent manà «justipreciar las citadas casas, las que lo fueron por expertos», i a cadascun dels instruments notariais es consignà el total de la indemnització. És possible

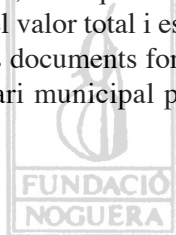

que s'aixequés acta de l'estimació pericial, però no es va transcriure, i l'escriptura no dóna cap detall sobre la manera d'avaluar els perjudicis. En fou una excepció l'expropiació de les dependències i hort del convent dels franciscans vora la muralla de Mar. Els terrenys i les construccions foren avaluats per separat; els primers, per un geòmetra i un pagès; el geòmetra va mesurar el terreny i calculà el cost dels perjudicis a partir del preu fixat per unitat de mesura indicat pel pagès; les construccions foren apreciades per un arquitecte i un fuster.

L'esquema descrit es manté en el cas del passeig de Gràcia, però el curs de la taxació és tan enrevessat com el de la gestió o el finançament. Tots els que hi intervenen declaren que el pagament de les compensacions és la seva prioritat, i l'enginyer Ramon Plana, pressionat per les protestes dels propietaris, entaulà una negociació directa sobre l'import de les indemnitzacions amb els interessats. Mas i Vila va controlar una primera estimació entre febrer i març de 1822. A l'acta, l'arquitecte municipal va tenir cura d'expressar la reserva de no haver avaluat els terrenys destinats a les rotondes del passeig per la carència de dades. Tampoc no es valoraren les propietats eclesiàstiques, perquè, desamortitzades de feia poc, el consistori n'havia demanat al govern la cessió.

El mètode seguit a les taxacions introdueix algunes novetats respecte al segle XVIII. La regla és el doble perit, un en representació dels interessos públics i un altre en representació de la propietat. És un primer assaig, perquè hi ha un sol perit particular per representar el col·lectiu de propietaris.

D'altra banda, es generalitza el nomenament de tipus diferents d'experts per raó de l'objecte confiscat, en aquest cas terres de cultiu i construccions auxiliars. Es designen dos perits de cada classe per mantenir la representació dels interessos contraposats. Els pagesos, triats entre agricultors propietaris que treballaven el seu camp i entre colons dels grans dominis de l'Església, van distingir fins a quatre classes diferents de terres dins del conjunt de les propietats que consten al plànol del primer projecte; determinaren el preu unitari de cadascuna; van assignar també quantitats a tant alçat per pagar treballs com la preparació dels guarets o la sembra, que, enllestits en el seu moment, havien esdevingut estèrils, i redactaren dos dictàmens. Sobre aquesta base, els arquitectes, que tenien la funció d'amidar els terrenys, calcular-ne el valor total i estimar els bastiments, elaboraren l'acta de taxació. Els tres documents foren presentats per la Comissió d'Obres i aprovats pel plenari municipal poc abans de la crisi final del Trienni.

La taxació es va repetir quan la Junta d'Auxilis encomanà un nou plànol del passeig a Josep Sociats, cap de les brigades que hi treballaven. És molt possible que el plànol, que no es troba entre els papers de la institució esmentada, fos una reproducció del segon projecte de Plana. Fins a cert punt podria ser reconstruït, perquè els lligalls de les noves valoracions en contenien còpies parcials per avalar-les o nous plànols de les finques fets a instància dels propietaris per rectificar-les. A la segona estimació figuren tots els terrenys i algunes expropiacions de darrera hora com la del planter d'arbres, el famós *Criadero*. Les dues valoracions són complementàries i, en uns pocs casos, l'extensió dels terrenys expropiats augmenta entre la primera i la segona.

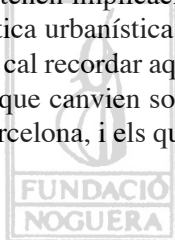
El mètode de les taxacions de 1852-1853

L'execució del projecte: de la política a la gestió

Donada la solidaritat entre les diverses facetes del projecte del carrer de la Princesa, l'execució de l'obra dins els terminis previstos pressuposava la cooperació entre les tres administracions i exigia el desplegament en paral·lel de les operacions de recaptació dels recursos i de taxació dels danys; només així es podria arribar al clímax promès: l'escripturació i pagament de les indemnitzacions, el pas dels terrenys al domini públic, el començament de l'obra.

La deriva política instal·lada a Espanya des de la caiguda de Bravo Murillo el desembre de 1852, que arrossegà Dupuy i col·locà el govern central i l'Ajuntament barceloní en camps oposats, suscità enfrontaments repetits entre el consistori i el governador, i el projecte del carrer de la Princesa va estar a punt de ser abandonat.

Malgrat que el soroll polític va pertorbar la gestió de l'obra, els seus responsables directes es movien en un àmbit propi i havien d'afrontar-ne els problemes específics. La distinció radical entre política i gestió és útil, però els polítics prenen decisions que trastoquen el dia a dia de l'obra, i els gestors van fent accions que tenen implicacions polítiques. S'ha parlat ja, en un altre lloc, sobre la política urbanística d'aleshores — batalles, protagonistes, episodis —, i només cal recordar aquí un mecanisme molt simple: els governadors provincials, que canvien sovint, poden bloquejar els projectes de l'Ajuntament de Barcelona, i els que exerceixen al llarg de 1853,

ho fan.¹⁸ Toca aquí esbossar l'evolució d'aquest any des de la perspectiva dels gestors.

El primer trimestre de 1853, els problemes es concentraren en tres punts: el governador vetà la venda dels béns patrimonials i, en intentar agilitar l'aprovació de les taxacions, els serveis municipals en descobriren la falta de control; tot trontollà quan aquestes mancances, que es van amagar al principi, foren de domini públic en el moment que s'intentaven assegurar compromisos d'adquisició de les obligacions de l'emprestit a Barcelona, abans de demanar-ne l'aprovació definitiva a Madrid.

La resposta dels gestors s'articulà durant el segon trimestre. Pel que toca a les finances, es demanà i s'obtingué l'aprovació definitiva de l'emprestit i es començaren els tràmits per fer-ne una ampliació en substitució de les vendes no realitzades. Les taxacions es van accelerar i, a l'agost, en quedaven cinc de pendents i les ja acabades tenien totes l'aprovació del plenari. Però la decisió més important fou començar l'obra amb els diners disponibles, el sobrant del pressupost municipal de 1852, i afrontar l'obertura pel tram entre Moncada i Flassaders.

El tercer trimestre, i mentre es venien els bons de l'emprestit amb les benediccions del govern central, el nou plantejament aflorà a través d'una proposta de la Comissió d'Obres, que va anunciar la inauguració de l'obertura del carrer a l'octubre; obrí negociacions amb els propietaris per obtenir-ne el desallotjament de les cases i va preparar la fase següent del procediment d'expropiació, en fer aprovar el model d'escriptura. De cop, tot es bloquejà per una nova intervenció del governador, que va desautoritzar l'Ajuntament i va suspendre la inauguració. El recurs directe a la reina, un gabinet més amic i l'eficàcia del lobby van aconseguir un èxit a mitges: s'autoritza la inauguració el novembre de 1853, però l'ampliació del crèdit s'ajornà i no va arribar fins a principis de 1854; massa tard, l'empitjorament de la conjuntura econòmica i política n'impossibilità aleshores la contractació.

L'obertura del carrer de la Princesa es convertia així en irreversible a canvi d'assumir-ne de forma definitiva les dilacions i la precarietat de l'execució. L'atorgació de les escriptures i el pagament de les indemnitzacions, iniciades poc abans de la inauguració, seguiren la mateixa pauta.

18. Sobre la gestió política, l'obra citada a la nota 7.

La preparació i el control de les taxacions

Per controlar el cost de les indemnitzacions, el consistori començà per la imposició d'un procediment reglat a les estimacions pericials. El 26 d'agost de 1852, un cop obtinguda l'aprovació del projecte del carrer de la Princesa pel govern central, el consistori decidí afegir a l'expedient general del carrer de la Princesa, obert el gener de 1852, quaranta-sis expedients particulars, un per cadascun dels propietaris afectats. Mentre que a l'expedient general es registrava el nomenament de Francesc Daniel Molina com a perit en representació dels interessos del consistori i el model d'una carta de l'alcalde als propietaris, als particulars es registrava una còpia d'aquella que els concedia un termini de cinc dies per a la designació dels perits particulars. Divuit propietaris sobre quaranta-sis els nomenaren dins el termini, i el mateix nombre, al llarg del mes de setembre; poc després tothom ho havia fet. Les cartes de resposta a l'alcalde són el segon full dels expedients particulars.

El més sorprenent és que la carta és el darrer full d'alguns expedients perquè no totes les finques són taxades. Tan sols trenta-cinc contenen l'acta original de l'estimació pericial i es tanquen amb el pagament d'una indemnització. Si es col·loquen aquestes onze propietats sobre el plànol del carrer, la majoria es localitzen al mateix lloc, el costat de mar del carrer Esgrima, que quedava comprès dins el terreny que havia d'ocupar el carrer de la Princesa. El carrer és d'ínfima categoria si s'ha de jutjar pel preu dels terrenys, les dimensions dels habitatges són modestes i la porció expropiada és proporcionalment petita. Les propietats dels veïns del costat de muntanya, que tenen cases de dimensions més generoses, però perden una part més important dels seus solars, són taxades i indemnitzades.

No es troba cap explicació a les onze excepcions ni als expedients particulars interromputs ni a l'expedient general, però és evident que la reducció del nombre de compensacions —un doble estalvi de temps i diners— afavoreix els interessos del municipi.¹⁹ La solució contraposada aplicada a situacions anàlogues podria ser el resultat d'aplicar el principi de solidaritat recí-

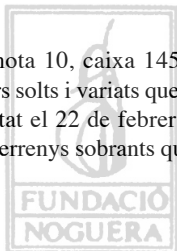
19. Els expedients particulars o seqüel·les de l'expedient 1237 citat a la nota 10 estan repartits entre les quatre caixes numerades 14577-14580. Es pot observar que, en vuit expedients, només es cobreix la primera diligència de nomenament del perit; a un altre, l'expedient obert és anul·lat i s'acumula l'expropiació d'una segona finca a un altre d'anterior i a nom del mateix propietari; als dos restants, la tramitació continua però es tanca amb la decisió de no indemnitzar; només es coneix la protesta d'un dels dos propietaris que, al final del procediment, es troba amb la decisió de no pagament.

proca entre veïns del mateix carrer; a un costat, els beneficis de la nova localització se sumaven a la no reducció significativa dels solars; a l'altre, els beneficis de situació podien no compensar l'empetitiment dels habitatges.

Si el nomenament dels perits es va enllestir de seguida, l'engegada del procés de taxació va ser lenta. Entre la data de nomenament dels perits particulars i la firma de les corresponents taxacions passaren molts dies; l'interval, si es prescindeix dels valors extrems, se situa entre els quarantacinc dies i els noranta. Una part d'aquest temps es va dedicar als preparatius de les avaluacions. Molina va explicar retrospectivament que quan era encarregat de les expropiacions, per fer-les «menos gravosas a los intereses comunales» es va reunir amb els perits particulars, i consensuaren el preu dels terrenys; també, que tots els propietaris de les cases amb façana al carrer de la Princesa, des del carrer Vora del Rec fins al carrer Moncada, haguessin de pagar «catorze reales por cada palmo superficial que quedara a su favor y útil para volver a edificar».²⁰ És cert que les primeres taxacions es localitzaren en aquella zona i que l'augment de valor dels terrenys edificables que restaren als propietaris fou el sistema adoptat per descomptar-ne els beneficis d'acord amb la sentència de 20 de juny de 1849.

La cronologia de les estimacions pericials és una guia útil per seguir les fases del procediment de taxació, assenyalar els relatius assoliments en cadascuna i col·locar les opinions dels gestors en el seu context immediat. L'any 1852 es començaren catorze taxacions, i només tres no s'acabaren dins l'any, per desacord. Quatre mesos després del començament de les taxacions, l'alcalde-corregidor Dupuy calculava —atenent les onze taxacions aleshores acabades sobre una xifra que ell calculava d'unes quaranta— que es necessitaria un any sencer per tancar el procés; escandalitzat, esbroncava Molina, instava a accelerar-ne el ritme i insistia a evitar sistemàticament la intervenció del perit tercer. No comptava que, un cop acabades, les taxacions havien de ser presentades al plenari per a la preceptiva aprovació i que el nou tràmit encara retardaria més el procés: només sis van ser aprovades el 1852, no hi hagué temps per a les cinc restants, que eren posteriors al 20 de desembre. En començar el 1853, hi hagué pressa per passar al plenari les encara pendents.

20. A l'expedient citat a la nota 10, caixa 14580, hi ha un altre lligall anomenat «1237bis», que és un recull de papers solts i variats que haurien de ser a l'expedient general; entre ells es troba un document datat el 22 de febrer de 1853 on s'anoten els preus dels terrenys expropiats i els preus dels terrenys sobrants que encaixa amb el relat de l'arquitecte municipal.

El 4 de gener, tres avaluacions consensuades foren discutides pel plenari però no van ser aprovades en aquella sessió per motius diferents que s'explicaran més tard. Dues ho foren a la sessió següent, però la tercera, que afectava un alt càrrec del consistori, Antoni Xuriguera, va ser impugnada per un grup de regidors, i en una nova sessió, el 21 de gener, se'n demanà als perits una revisió i la presentació d'un nou dictamen.

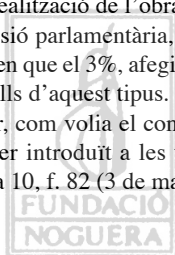
El mateix dia, el consistori aprovava una proposició presentada pel regidor Valentí Esparó, un dels membres destacats de l'equip de Dupuy, que es relaciona directament amb la discussió anterior, tant pel títol, «Bases que hayan de seguirse para las expropiaciones», com per l'entradeta o resum inicial: «A fin de que el Excelentísimo Ayuntamiento pueda apreciar con mejor conocimiento los valores parciales de la expropiación forzosa de los terrenos y edificios de la proyectada calle de la Princesa.»²¹ Els dos articles inicials obligaven respectivament a taxar per separat els terrenys que s'ocupaven i els danys causats als habitatges i a presentar, per ser visada pel plenari, una relació del preu del pam quadrat dels terrenys dels carrers afectats per l'obertura del carrer de la Princesa. Es feia des de la primera taxació el que es demanava al primer, i Molina ja n'havia esmentat la relació de preus al·ludida al segon, però era una novetat que el plenari hagués de contrasignar-la.

Més que el replantejament de les expropiacions que el títol suggereix, la proposta del regidor és un memoràndum de com s'havien anat fent les coses fins aquell moment amb la idea de continuar-les de la mateixa manera. Els tres articles següents, que versen sobre el control que han d'exercir la comissió especial i el consistori sobre les taxacions, confirmen la impressió; la comissió citada ja funcionava el 1852.

Però la idea d'aplicar preus votats pel plenari va semblar una intromissió excessiva en el treball dels perits i fou exclosa expressament de l'aprovació de la proposta.²² I si calia agilitar les aprovacions, els controls enco-

21. AMCB, Expedient 1237, citat a nota 10, f. 73.

22. Per reduir el preu de les indemnitzacions es podia apuntar més alt i el consistori va refusar davant el governador la inclusió de les rendes perdudes pel desallotjament dels habitatges durant tot el període de realització de l'obra pública en l'avaluació dels perjudicis. En base a les actes de la discussió parlamentària, els serveis jurídics del municipi i la Comissió de Governació interpretaren que el 3%, afegit al preu final de la indemnització per la llei del 1836, venia a cobrir serrells d'aquest tipus. La resposta ambígua del governador va impedir anar més enllà i anul·lar, com volia el consistori, un criteri dels taxadors, que, per la reacció que suscità, devia ser introduït a les taxacions del carrer de la Princesa, AMCB, expedient 1237, citat a nota 10, f. 82 (3 de març de 1853).

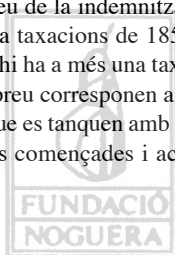
manats a la comissió i al plenari destorbaven. Al llarg de 1853, el visticplau de la primera és automàtic i el canvi de la fórmula utilitzada per a l'aprovació del plenari diu prou sobre la voluntat de defugir qualsevol responsabilitat directa. A la primera taxació de Mateu Cuyàs el 5 de novembre de 1852, la proposta de la comissió és molt clara, «se propone que se apruebe la relación pericial», i el plenari aprova expressament l'acta i publica el muntant de la indemnització. A la de Francesc Roset, el 22 de febrer de 1853, en canvi, el plenari només aprova que «se unan a su expediente dos dictámenes de la Comisión 2ª en que se manifiesta no tener que oponer reparo alguno de los que permite la ley».

El sisè article del document d'Esparó introduïa una segona novetat: l'obligació de la comissió de presentar mensualment «la cifra a que ascienden los valores de las expropiaciones y la deducción correspondiente por razón de los valores de los terrenos sobrantes que hayan quedado en favor [del Ayuntamiento]». Molina i la Comissió 2a d'Obres es van reunir a mitjan febrer, i al dors de la convocatòria enviada a l'arquitecte, ell mateix va fer una llista de les taxacions completades i del seu cost. Era l'esborrany del dictamen que la Comissió va presentar l'1 de març.²³ El preu de les indemnitzacions coincideix amb el que figura a les actes de taxació, i la comparació amb les xifres pressupostades no mostra increments rellevants: les onze indemnitzacions consignades puguen a 1.632.930 rals; és a dir, el 31% de les taxacions importa el 30% dels cinc milions i mig pressupostats. És veritat que a la llista no hi ha cap taxació en desacord o simplement litigiosa.

Després del fracàs de les presentades a la primera sessió de gener, les aprovacions pendents de 1852 havien quedat suspeses, i fins al 25 de febrer no es van reprendre i, amb l'excepció de dues no consensuades, totes superaren l'obstacle.

El 1853 es començaren vint-i-una taxacions entre el 8 de gener i el 16 de setembre, de les quals divuit consensuades, però el més notable és que la meitat ja s'havien tancat el mes de maig. El mateix passà amb les aprovacions del plenari; només n'hi hagué tres entre final de febrer i abril de

23. Són onze noms amb el preu de la indemnització i quatre més sense aquesta indicació. Dels onze, deu corresponen a taxacions de 1852 i l'onze a una de no consensuada però tancada el 3 de gener de 1853; hi ha a més una taxació consensuada també de gener de 1853. Els noms sense indicació de preu corresponen a taxacions sense acord que encara no s'han acabat i a les dues taxacions que es tanquen amb la decisió de no pagar indemnització; s'ha fet cas omís de dues taxacions començades i acabades el 1852 perquè no han estat encara aprovades per l'Ajuntament.

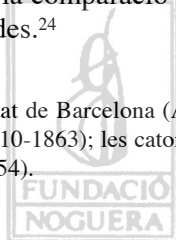
1853 i, de cop, el maig s'aprovaren taxacions a totes les sessions del consistori, i sis en un sol dia el 17 de maig; fins a deu en tot el mes, inclosa una encara pendent de 1852. Abril i maig són els mesos en què l'equip de Dupuy optà per començar les obres al més aviat possible; l'acceleració de les taxacions i aprovacions fou una conseqüència de la decisió de començar les obres a qualsevol preu i al setembre totes les taxacions, menys les tres no consensuades, s'havien acabat i aprovat.

Els tipus de taxacions: completes i abreujades

Les dues facetes de l'acció municipal estudiades fins ara són el control administratiu de les taxacions i la defensa dels interessos públics davant dels interessos particulars dels propietaris. L'anàlisi del mètode de les taxacions permet acostar-se a la complexitat i la diversitat de les expropiacions concretes i a un altre aspecte de la política urbanística. Les expropiacions són només una eina per a la realització de les obres públiques, i aquesta finalitat condiona la tipologia de les taxacions. De vegades, el paper dels propietaris acaba amb el cobrament de la indemnització, en altres el propietari ha de reedificar casa seva; en tot moment, el municipi vol que el terreny ocupat quedi expedit per començar l'obra i per aconseguir-ho, pot subrogar-se en el lloc del propietari o compartir-ne càrregues i obligacions. És una perspectiva molt influent, però no és l'única explicació de les respostes del consistori, que sovint obeeixen al pragmatisme atiat per les urgències quotidianes o al paternalisme característic de les administracions de proximitat, i entren en contradicció amb la lluita tan proclamada contra l'encariment de les indemnitzacions.

L'anàlisi es limita a les catorze fetes el 1852; si s'ampliés al total de les trenta-cinc excediria els límits de l'article. Com que la planificació prèvia i la continuïtat en l'execució dominaren tot el temps, les conclusions extremes són extrapolables a les estimacions de 1853, tot i que la verificació encara no ha estat possible. La descripció és la manera més adequada de presentar el mètode de les avaluacions, però s'ha intentat arribar a generalitzacions vàlides mitjançant la comparació entre els elements del conjunt format per les catorze indicades.²⁴

24. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), 1D (*Ajuntament borbònic i constitucional*), VIII (Protocols, 1810-1863); les catorze taxacions de 1852 es reparteixen entre els volums 16 (1853) i 17 (1854).

Fins ara, seguint la llei, s'han dividit les taxacions en consensuades i no consensuades, però, si el criteri és el mètode dels experts, les taxacions són o completes o abreujades. Entre les catorze de 1852, vuit són completes —incloses les tres sense acord—, cinc abreujades i una que no encaixa en cap tipus.

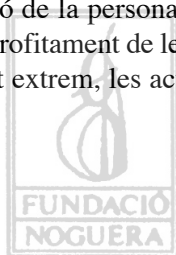
Les completes avaluen cinc partides; les abreujades, dues. La diferència no es relaciona amb el muntant de les indemnitzacions. Si ordenem les catorze quantitats començant per la més petita, la mediana se situa en 88.000 rals, i de les quatre abreujades, dues són inferiors a la mediana i dues superiors; el resultat, quatre i cinc, és similar a les completes.

La divisió té a veure amb les dimensions de la part expropiada del solar. Els terrenys ocupats a les taxacions completes representen proporcions inferiors al 50% del solar. L'avaluació està dividida en cinc partides que avaluen els costos següents: 1) la part del solar necessària per al nou carrer; 2) la casa edificada sobre aquell solar; 3) la reedificació de la casa en la part del solar que resta al propietari; 4) els lloguers no cobrats durant el període estimat de duració de l'obra, i 5) la revalorització dels terrenys conservats pel propietari, és a dir, els esmentats guanys que suposa el consistori. La suma de les quatre primeres partides són els perjudicis. La cinquena, que es resta del total anterior, són els beneficis. Les tres primeres partides ja s'avaluen en les darreres taxacions del carrer Ferran el 1844; la quarta partida apareix a la primera taxació del carrer Princesa i ha de ser una novetat si jutgem per la reacció contrària del consistori.²⁵

Les abreujades comporten l'ocupació de més del 70% del solar, l'enderroc de la casa i la renúncia a la reedificació. Les dues partides avaluades són el terreny i la casa, i l'expropiació afecta la totalitat de la finca amb el consegüent canvi de titularitat de la propietat a favor de l'Ajuntament barceloní.

L'enderroc de la casa antiga és una opció comuna als dos tipus de taxació; els perits no es cansen de repetir que és la conseqüència de la retallada del solar, que suprimeix elements fonamentals de l'edifici i n'altera la distribució. Als dos tipus de taxació, figuren deduccions i increments. Les deduccions es vinculen al cost de l'enderroc de la casa i al valor de les desferres resultants. En aquesta ocasió, l'avaluació de la partida és menys important que la determinació de la persona que carrega amb l'enderroc i de la que es beneficia per l'aprofitament de les desferres. Malgrat que la llei de 1836 és clara sobre aquest extrem, les actes són poc precises i una dis-

25. Vegeu la nota 21.

posició posterior torna a insistir-hi, l'article 7 del Reial decret de 25 de gener de 1853.²⁶ A les taxacions completes, el defecte és freqüent; de vegades, es diu que s'assignen les desferres al propietari a canvi d'assumir l'enderroc de la casa; en altres casos, les desferres s'avaluen i es descompten de la indemnització sense alliberar expressament el propietari de l'enderroc. En canvi, a les abreujades, els experts anoten sempre a l'acta que el consistori es fa càrrec de l'enderroc i rep els ingressos en espècie que representen les desferres; també, que el consistori es queda, si existeixen, els terrenys sobrants de l'expropiació que el propietari no pot fer servir, però que poden ser útils als confrontants.

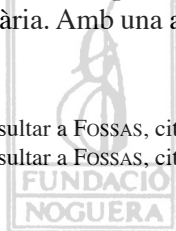
La llei de 1836 mana que s'afegeixi un 3% al total de la indemnització per cobrir possibles perjudicis no taxats, i no prospera l'aplicació restrictiva d'aquest increment que s'intenta a Barcelona: carregar el 3% tan sols sobre la suma de l'estimació del terreny i de la casa, com a les abreujades. Un Reial decret de 27 de juliol de 1853 imposa una darrera deducció, la retribució dels taxadors, que apareix a les poques taxacions del carrer de la Princesa posteriors a la data.²⁷

La taxació de Mateu Cuyàs i Roig, la primera de la sèrie (23 d'octubre de 1852), és un bon exemple de taxació completa feta de comú acord. El perit particular és Josep Oriol Mestres i Esplugues, arquitecte titulat per l'Acadèmia de San Fernando, professional reconegut i taxador expert que, des de l'aprovació de l'obertura del carrer, és el segon de Molina. L'acta de taxació diu que s'ocupen 1.100 pams quadrats del solar i no s'hi assenyalen la dimensió total, però és possible deduir del conjunt que és d'uns 2.500 pams quadrats; es prendria així un 44% de la parcel·la; la casa s'enderroca totalment i se'n preveu la reedificació. N'és una singularitat que l'estimació assignada a la reedificació de la casa es rebaixa a menys de la meitat perquè el propietari podrà aprofitar uns materials que, segons s'especifica, estan en bon estat. Dues taxacions completes més —Molins i Janer— són molt similars a la de Cuyàs.

La segona taxació de 1852, de la propietat de Teresa Verdaguer (27 d'octubre de 1852), vídua, és un exemple representatiu de taxació abreujada. Els taxadors tornen a ser Molina i Mestres, s'ocupen 2.071 pams i en sobren 520, dividits en dos trossos separats i de curta dimensió —141 i 379—, inútils per a la propietària. Amb una afectació del 80% de la parcel·la

26. El Reial decret es pot consultar a FOSSAS, citat a la nota 15, p. 402-403.

27. El Reial decret es pot consultar a FOSSAS, citat a la nota 15, p. 403-406.

la, l'expropiació és total. Els terrenys sobrants queden sota la custòdia de l'antiga propietària per ser venuts al preu fixat i a la persona designada pel consistori en el moment que aquest ho decreti. Una altra taxació abreujada —Guardiola— s'assembla molt a la de Verdaguer.

En general, tant a les taxacions completes com a les abreujades, la justificació de les xifres de les diferents partides avaluades no és uniforme. És possible conèixer els càlculs de l'avaluació del terreny en els dos tipus de taxació —a l'acta de Cuyàs, per exemple, a més de donar-ne les dimensions, s'indica i s'aplica el preu assignat pel consistori al pam quadrat del carrer Esgrima, 16 rals— i també els dels lloguers a les finques completes, perquè figura la quantitat global de l'estimació i el nombre de mesos. Però no es pot saber com s'ha arribat a fixar el valor de la casa antiga a les abreujades, o el de casa antiga i la nova a les completes, perquè es dóna sols la xifra global. Respecte als beneficis a descomptar, hauria de ser possible refer els càlculs —no falta mai el nombre de pams quadrats, i l'augment de catorze rals per pam quadrat dels terrenys que resten al propietari ha estat consensuat—, però no sempre és aquesta quantitat la que s'aplica i no sempre s'hi especifica el preu alternatiu.

Treta la taxació completa de l'exemple i les dues assimilades, queden cinc estimacions pericials completes. Dues són taxacions que, presentades al plenari el 4 de gener, no foren aprovades a la sessió corresponent. La discussió recollida a les actes municipals sobre la corresponent a Teresa Ricart, que cobra la indemnització més baixa de la sèrie, especifica el motiu del rebuig: s'han concedit compensacions en forma d'exempció del compliment de les ordenances que el plenari no vol consentir.

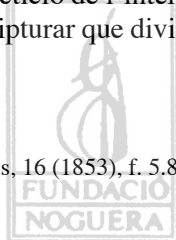
L'altra taxació, de la propietat d'Antoni Xuriguier, és la que es presenta a l'aprovació del consistori el 4 de gener de 1853 i, no aprovada, provoca la proposició de Valentí Esparó ja comentada. Es tracta d'una finca de grans dimensions, formada per la compra i addició de propietats veïnes i fruit de transaccions recents en vistes a l'obertura del carrer; l'adequació a la nova alineació implica avançaments de façana i l'accés a una situació privilegiada: la cantonada carrer de l'Argenteria i la plaça de l'Àngel. És propietat d'un dels homes forts de l'Ajuntament, Antoni Xuriguier, i és una taxació feta per mutu acord entre Molina i Josep Fontserè, un arquitecte titulat per l'Academia de San Fernando i molt pròxim als cercles municipals que és nomenat arquitecte municipal al final d'aquest any. L'aprovació es va ajornar sessió darrere sessió durant quatre mesos malgrat un «aclarament» exigint als taxadors i presentat a començament de febrer que no va convèncer els crítics. La taxació està plena de detalls estranys; per exemple, els ter-

renys ocupats són avaluats, no al preu fixat per al carrer de l'Argenteria, 70 rals, sinó a un de més baix, 49 rals. Més que la discussió municipal, mínimament recollida a les actes municipals, el tercer paràgraf de l'aclariment demostra, com a mínim, les mancances de l'acta de taxació. Diu així: «Que cuando manifestamos en nuestra anterior relación que debía [...] formar esquina de la nueva calle de la Princesa [la casa de Xuriguer], entendimos decir que el Sr. Xuriguer debía satisfacer al Excelentísimo Ayuntamiento la cantidad que resultara por el valor dado a juicio de peritos nombrados uno por parte y un tercero en discordia por cada un palmo superficial que debiere adelantar [...]»²⁸ El conflicte entre el consistori i Xuriguer no va acabar amb l'aprovació pel plenari. Es va anar complicant i va ser de llarg recorregut; només es va tancar l'abril de 1859, un dels diversos contenciosos que el consistori va liquidar en plena batalla de l'eixample. Les tres taxacions completes que resten tenen una evolució molt específica pel fet que no van ser consensuades i es comenten a l'apartat següent.

De les cinc taxacions abreujades, treta la de l'exemple i l'assimilada, resten tres que encaixen dins del tipus indicat, però formen un grup a part que comparteix una mateixa situació —els propietaris han fet fallida—, tot i que hi ha una petita diferència en la resposta del consistori: en dos dels casos es paga una mínima part de la indemnització (Rodà i Gaspar) i al tercer (Carrerres), res. L'explicació rau en la hipoteca que carrega sobre dues de les cases i no sobre la tercera. A la carta de pagament de les cases hipotecades, que és una de les parts de l'escriptura d'expropiació, es delimita l'abast de la responsabilitat del consistori, que ha disposat de l'immoble sense comptar amb els creditors. S'hi inclou un criteri debatut pels experts, com es veu després, però que només és utilitzat a efectes comptables en aquest cas. D'una banda, existiria la indemnització que els taxadors fan pagar al consistori, tot el solar i tota la casa, i, de l'altra, la indemnització en sentit estricte, la que s'hauria hagut de pagar, la part realment ocupada del terreny i la part de l'edifici elevada sobre aquell terreny limitat.

Queden per ressenyar dues excepcions a la sèrie. La taxació de Fiter és atípica, paga una expropiació total —la mateixa decisió de les taxacions abreujades—, que és expressada per una única xifra sense cap mena de justificació; a posteriori, i a petició de l'interessat, que és un advocat, hi ha un «aclariment» abans d'escripturar que divideix aquell total en dues parts,

28. AHCB, 1D-VIII, Protocols, 16 (1853), f. 5.85.

la corresponent al terreny i la de l'edifici. Es tracta d'una casa gran amb un solar de 9.768 pams, del qual se n'ocupen 6.451 (66%) i en resten per al propietari 3.316. La indemnització és la més alta de la sèrie i multiplica per 14 l'import de la més petita. La combinació d'una taxació menys justificada que la resta i el muntant de la recompensa afavoreixen una persona acomodada. Però sembla que les dimensions i proporcions del terreny ocupat, que són les pròpies d'una taxació abreujada, van fer pensar als taxadors que una resposta anàloga a la d'aquelles era l'adequada.

La segona excepció és la taxació de la propietat de Josep Borrell i Fortuny, de 31 de desembre de 1852, que es va tancar amb la decisió de no indemnitzar-lo i ha estat exclosa per aquesta raó del conjunt de les catorze. És una rectificació relativa de la decisió anterior, que s'ha revelat poc pràctica. El desenllaç final —en les mateixes circumstàncies que Xuriguera, al final de tot l'agost de 1858— és el pagament d'una indemnització. A l'original de l'acta de taxació consta la decisió de no pagar cap quantitat en concepte d'indemnització, però, alhora, que Borrell rep i no paga un terreny sobrant necessari per poder reedificar la façana al carrer de la Princesa. Després, un plet familiar per la titularitat de la propietat justifica un recurs de nul·litat contra l'estimació pericial que és desestimat el 1854. Hi ha un problema de fons que paga la pena desvetllar. L'expropiació és del tipus corresponent a les taxacions completes —s'expropia una part mínima de la propietat, cal enderrocar la casa i reedificar-la de nou—, però, com que no es paga indemnització, l'afectat porta a judici el consistori perquè és discutible quin dels titulars de la propietat n'ha d'assumir les càrregues: el consistori, propietari del terreny ocupat, o els Borrell, que conserven el terreny excident de l'expropiació i una casa a mig enderrocar. El destorb que representa la casa abandonada amb vista a l'acabament de les infraestructures del carrer i una possible resolució del plet, que tot i que fos favorable obligaria el consistori a enderrocar la casa i tal vegada a reedificar-la a costa seva, avala un acord final que és un intercanvi de favors: el fill de Borrell accepta la validesa de la taxació i el consistori subvenciona l'enderroc i reedificació de la casa amb una quantitat que equival al 75% de la indemnització més baixa de la sèrie.²⁹

29. AHC B, 1D-VIII, Protocols, 20 (1858-1859), f. 21 (19 d'agost de 1858).

Les taxacions no consensuades

Entre les completes, les taxacions no consensuades són un capítol a part perquè sempre van acompanyades d'una gran polèmica. A més de l'alentiment del procés d'expropiació que originen, i que ja s'ha constatat, se les acusa de l'encariment de les indemnitzacions, un motiu d'escàndol per a l'opinió pública i un problema recurrent per al consistori. Al final d'octubre de 1852, els mateixos dies que arrenquen les taxacions del carrer de la Princesa, Dupuy recusa la indemnització concedida pel tercer perit en una expropiació en un carrer secundari de la ciutat antiga i obre una negociació directa amb el propietari, que es tanca amb una rebaixa notabilíssima però amb trampa: una part de la compensació es fa en espècie. El llibre d'acords del consistori que relata l'episodi no permet anar més enllà de l'anècdota.

Les actes de taxació del carrer de la Princesa ajuden a interpretar conflictes del mateix tipus, a matisar aquella alça i presenten una cara desconeguda de les estimacions pericials triples, que revelen els punts més controvertits entre els experts. En aquest primer apartat es presenta la dinàmica de les taxacions triples; al següent, els principals temes de debat.

Per treure profit de la preparació del procés de taxació i aplicar les regles acordades, en el moment de tirar-lo endavant, calia activar la cooperació entre els implicats. Criteris i preus s'havien d'ajustar als casos concrets, i un intercanvi o una reunió més o menys formal dels perits de les parts era la manera de fer-ho. Si s'arribava al consens, el resultat era una acta única, segurament redactada per l'arquitecte municipal, molt més familiaritzat amb les rutines administratives —les relacions pericials segueixen sempre una pauta uniforme—, i rubricada al final pels dos professionals. Si l'acord esdevenia impossible, cada perit redactava pel seu compte un dictamen particular i el consistori permetia que les dues parts consensuessin la designació d'un tercer perit. Aleshores, la temptació d'extremar les diferències que els separaven per influir sobre la taxació del darrer perit en un sentit favorable als seus interessos devia ser molt forta per als perits particulars, i s'hi cedia. La peça més reveladora d'aquesta deriva és la del tercer perit; pren la forma d'una discussió dirigida a esbrinar la part de raó de les posicions enfrontades i a posar els fonaments d'una transacció que s'aboca en els càlculs finals. La pressió sobre aquests «homes bons» devia ser notable: la tercera taxació funcionava com un pronunciament arbitral obligatori per a les parts que el consistori aplicava al peu de la lletra. En aquestes circumstàncies, arribar a una transacció acceptable per a les parts acabava pesant més que la consideració més o menys

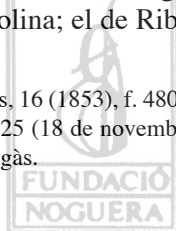
encertada dels criteris particulars de cadascú. És un fet que el preu de la indemnització fruit de l'arbitratge tendeix a coincidir amb la mitjana aritmètica de les dues taxacions precedents. Aquesta desnaturalització de l'acte jurídic de taxar com a resultat del marc legal vigent i de la interacció entre les tres relacions pericials qüestiona la visió de l'encariment progressiu atribuïble a la taxació triple: el perit municipal taxa a la baixa, el perit particular a l'alça i el tercer perit se situa al mig. En tot cas, l'encariment atribuït al segon i al tercer no es pot mesurar prenent com a referència la taxació primera. La qüestió rellevant és trobar un punt inicial per mesurar l'encariment, i aquest punt està fora de la taxació.

Les generalitzacions anteriors es verifiquen a les tres taxacions sense acord de 1852. Dues de les tres taxacions no acordades estan fetes pels mateixos perits: Molina, com sempre; Fèlix Ribes i Solà, per part del propietari, i Joan Casademunt i Torrents per dirimir les diferències entre els anteriors. Tot tres són arquitectes titulats per l'Academia de San Fernando, però entre ells hi ha diferències que paga la pena advertir. Ribes, el més gran, nascut el 1797, té títol del 1834. El segueix Casademunt, nascut el 1805 i amb títol de 1830. El més jove és Molina, nascut el 1812 i amb títol de 1843. El 1852, Ribes i Casademunt, amb cinquanta-cinc i quaranta-set anys respectivament, divuit i vint-i-dos anys després de la titulació, tenen la carrera feta. En canvi, amb quaranta anys i titulat de fa nou anys, Molina fa mèrits per succeir un primer arquitecte municipal amb moltíssims anys al càrrec. Tots tres són arquitectes rellevants; el que menys, Ribes, que, tanmateix, pertany a una dinastia famosa de constructors, és també perit agrimensor des de 1837 i ocupa el càrrec d'arquitecte a la Diputació de Barcelona. Casademunt, director de la classe d'arquitectura de l'Escola de la Llotja i successor de Celles, és el més reconegut i un dels caps de fila de la professió.

A la tercera, hi participen els mateixos perits per les parts, però Casademunt és substituït per Mximo de Robles i Mendivil, un altre arquitecte de San Fernando, que és un assessor habitual dels tribunals barcelonins.

Les taxacions triples es començaren a tramitar el novembre de 1852. La primera, que segueix les de Cuyàs i Verdaguer, correspon al propietari Francesc Serra. La segona, només uns vint dies després, a Josep Almirall. La tercera, passats set dies, a Urbà de Partagàs.³⁰ El primer dictamen particular acostuma a ser el de Molina; el de Ribes segueix immediatament; el

30. AHCB, 1D-VIII, Protocols, 16 (1853), f. 480-499 (16 d'octubre de 1853), taxació Almirall; al mateix volum, f. 616-625 (18 de novembre de 1853), taxació Serra; al volum 17 (1854), f. 207-230, taxació Partagàs.

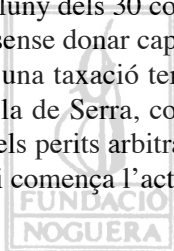
dictamen de Casademunt triga tres mesos en el cas de Serra i poc més d'un mes en el d'Almirall, en funció del temps que han necessitat les parts per posar-se d'acord sobre el seu nomenament; per aquesta raó, la seva acta de la segona taxació és anterior a la de la primera. Nomenat en darrera instància pel jutge, Robles triga sis mesos.

La concentració de la taxació en comptades mans i en un espai de temps tan breu reforça la influència recíproca entre les diferents relacions pericials. Cada acta de taxació combina dos objectius: avaluar, per descomptat, però també qüestionar les estimacions dels altres perits i defensar la pròpia. Encara que les dues parts estan molt lligades i, de vegades, es confonen, per ordenar l'exposició ens ocupem ara de la casuística de l'estimació.

De la propietat de Serra, se n'ocupen 2.304 pams quadrats i en queden a disposició del propietari 1.488; s'expropia un 60% del solar, una proporció que se situa en la banda elevada de les expropiacions completes. La indemnització de Ribes quasi quadriplica (229.688 rals) l'estimació de Molina (81.120 rals). Casademunt taxa en 151.147 rals, una quantitat propera a 155.504, la mitjana aritmètica entre les altres dues propostes. L'acord entre els perits de les parts es limita als resultats de l'amidament del sòl. El pronunciament de Molina no té res a veure amb la taxació completa que no fa ni un mes ha aplicat a la propietat de Cuyàs. És un discurs particular, cenyit a les circumstàncies de la casa —la servitud vinculada a la localització en zona polèmica, que en limita l'altura, el preu de l'adquisició recent de la casa per Serra i la renda produïda— i que pretén exclusivament justificar l'única xifra que hi apareix, el muntant de la compensació.

Les taxacions posteriors interpreten com una provocació la relació pericial de l'arquitecte municipal. Les actes de Ribes i Casademunt tenen la mateixa estructura: es comença per exposar com hauria de ser la taxació ideal i després s'apliquen els criteris a la propietat concreta; tanmateix, el valor respectiu de cadascuna és molt diferent per a cadascun dels dos perits. La taxació ideal de Ribes és una versió de la completa, ampliada a sis partides i desenvolupada o retocada en algun punt. Si s'examina la segona part de l'acta, la taxació pròpiament dita, Ribes oblida el model i només supera la taxació de Molina perquè dóna dues xifres. Una és l'avaluació del terreny calculada al preu de 48 rals, lluny dels 30 consensuats. L'altra xifra engloba tota la resta de perjudicis sense donar cap detall sobre el càlcul.

El primer cop que firma una taxació tercera —dins l'avaluació de la propietat d'Almirall i no de la de Serra, com ja s'ha dit—, Casademunt expressa la posició general dels perits arbitrals davant les taxacions divergents dels seus predecessors i comença l'acta amb la descripció irònica de

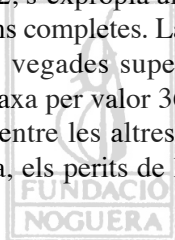

la pròpia reacció: «Examinadas las relaciones de dichos peritos no pudo menos de admirar la grande diversidad de sus opiniones acerca los valores de los perjuicios que dicha casa ha de sufrir con la abertura de la nueva calle, sin embargo de estar conformes con el valor del terreno que ésta le ha de ocupar.»

El tercer perit no repeteix aquesta crítica quan li toca pronunciar-se sobre la propietat de Serra, però el contingut triat per substituir-la és, de forma implícita, també crític, perquè descriu el que ell ha fet: ha estudiat amb cura els peritatges anteriors; ha visitat la casa per apreciar-ne l'emplaçament; ha examinat l'estat de la construcció. Si Ribes s'entreté molt amb el seu ideal, Casademunt va al gra i enumera els cinc punts de la taxació completa sense cap comentari sobre la sisena partida a avaluar, introduïda pel perit particular.

Però a la segona part, Casademunt sí que aplica aquells punts; en destaquen els tres que impugnen o corregeixen propostes dels perits anteriors. En primer lloc, i pel que fa al valor del terreny ocupat, es recupera la idea de Molina sobre les servituds de la propietat de Serra, concretament la limitació d'altura, i s'aporta un argument addicional —el fet de ser una casa amb façana a dos carrers amb preus diferents— per rebaixar el preu, des dels 48 rals de Ribes fins a 37, més acostat als 30 proposat pel consistori. En segon lloc, es nega a Molina l'augment del valor del terreny que queda a favor del propietari, perquè es creu contraestat per la dràstica disminució de les dimensions i la forma irregular de la parcel·la resultant de l'ocupació; en conseqüència, no hi ha beneficis a descomptar. En tercer lloc, es corregeix el termini de duració de l'obra segons els dos perits de les parts: entre els dotze mesos de Ribes i els tres de Molina, s'opta pels sis mesos. Al final de la taxació totes les dades s'ordenen en un quadre a dues columnes, el concepte i la quantitat estimada, de manera que les quatre primeres partides se sumen i del total es resta l'estimació de les desferres que queden per al propietari; finalment, al resultat s'afegeix un 3%. Hi ha una taula semblant a la taxació de Cuyàs, però l'ordenació de les partides no afavoreix la progressió del càlcul.

De la propietat d'Almirall s'ocupen 3.998 pams quadrats i en queden a disposició del propietari 5.552; s'expropia un 42% del solar, una proporció bastant corrent en les taxacions completes. La indemnització proposada per Ribes (553.661 rals) és tres vegades superior a l'estimació de Molina (186.953 rals). Casademunt taxa per valor 367.961 rals, una quantitat propera a la mitjana aritmètica entre les altres dues propostes, que seria de 370.307 rals. Aquesta vegada, els perits de les parts es posen d'acord per

complir les regles dictades prèviament; un cop mesurat el terreny, el preu del pam quadrat coincideix amb l'establert pel consistori, i l'import de la indemnització per aquest concepte és idèntic. Les diferències, per tant, es concentren en les altres partides.

L'acta firmada per Molina no és atípica com l'anterior, però continua sent diferent de les dels seus col·legues, que són partidaris de la taxació completa i coincideixen en la presentació de les dades en forma de quadre. L'arquitecte municipal, en canvi, avalua tres partides: el terreny, el conjunt de perjudicis, exclòs el terreny, i els beneficis; en restar aquests darrers, la indemnització queda reduïda en més d'una cinquena part. És tan petita que els altres dos experts li retreuen que, o bé no ha avaluat la casa antiga, o bé ha avaluat a la baixa les dues cases, l'antiga i la nova. Ribes va més enllà, irritat i assabentat de les crítiques corrents a la divergència entre les taxacions, acusa Molina de retorçar xifres i criteris per tal de rebaixar el preu de les indemnitzacions. Casademunt opta per ignorar l'acta de l'arquitecte municipal i s'aplica a retallar les quantitats avançades per Ribes i a moderar el criteri de Molina. Així disminueix un 10% l'estimació de la casa antiga i un 41% la de la casa nova i torna a negar que els terrenys perdin valor a conseqüència de l'obertura, que és el criteri que el perit particular utilitza per combatre la tesi de Molina, però la revalorització que els atribueix és la meitat de la quantitat fixada per l'arquitecte municipal.

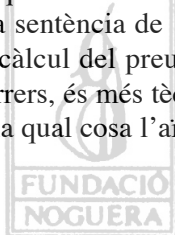
La propietat d'Urbà de Partagàs està formada per dues cases. S'ocupen 632 pams quadrats en una d'elles; no es dona l'extensió del solar però probablement no superaria els 1.000 pams quadrats; s'expropia un 63%, una proporció en la banda alta de les taxacions completes. En canvi, s'ocupen 4.316 pams i resten en mans del propietari 5.525 pams quadrats a la segona casa; s'expropia un 43%, una proporció en la banda baixa de les taxacions completes. Corregits alguns errors en les operacions, la indemnització de les dues cases proposada per Ribes (276.900 rals) és una mica més de dues vegades i mitja l'estimació de Molina (105.342). Robles, el tercer perit, les estima en 183.657 rals, i 191.121 és la mitjana aritmètica dels altres perits. Ribes diu que els perits de les parts s'han posat d'acord en l'avaluació del terreny; si es contrasten les seves dades amb les donades per Molina es veu que això no és cert, com ja adverteix l'àrbitre tercer, que ho atribueix a un malentès o error, «pues mala fe no es posible suponer en ninguno de dichos señores». Passa que la medicció i els preus són idèntics, però la indemnització és diferent, la del perit municipal és només dues terceres parts de la del seu rival. La manera d'aconseguir-ho és bastant grollera; són cases que donen a tres i dos carrers, respectivament; un de relativament important i

els altres dos, carrerons d'ínfima categoria; amb un raonament impossible, Molina avalua les dues cases al mateix preu, el més baix, que correspon als carrerons. En resum, aquesta estimació del terreny de Partagàs és un pas enrere amb relació al consens sobre el valor dels terrenys assolit a la taxació d'Almirall, però no és sobrer observar que la taxació de Ribes ha baixat de multiplicar per quatre l'estimació de Molina a fer-ho per dos i mig. Trets els terrenys, la resta de les avaluacions responen a la tònica de les anteriors: Molina i Ribes repeteixen procediments i, de vegades, en reproduïxen les paraules dels respectius informes.

La taxació de Robles reprèn la crítica general de Casademunt als facultatius que els han precedit; diu, sense embuts, que «el señor Molina se ha quedado excesivamente corto, al paso que el señor Ribes se ha excedido en sentido contrario». Després, l'exposició d'aquest perit és molt inferior a la dels altres; manca la divisió en dues parts del discurs i el quadre final. En resulta una acta informe i, a estones, confusa, que s'ajusta al cas concret però que només arriba a formular la seva pròpia estimació i a manifestar els seus criteris — alguns de ben argumentats — barrejant-los amb les propostes dels facultatius anteriors. Les seves correccions són les d'un mestre d'escola: s'aplica a corregir l'embolic de Molina sobre l'estimació dels terrenys i aplaudeix la decisió de Ribes, que, per una vegada, concedeix la revaloració del solar d'una de les cases.

Els debats sobre el mètode de taxació

El plantejament de la taxació triple, que arrossega els perits a un carreró sense sortida, els porta també a deixar de banda els prejudicis i a qüestionar-se el mètode i les rutines de l'ofici, almenys respecte a algunes partides a avaluar, perquè mai no es discuteix l'estimació dels terrenys. Un repàs dels punts més debatuts proporciona un inventari de problemes mal resolts i de les actualitzacions que es consideren imprescindibles, però ens cenyim a tres: la indemnització de les inversions per adequar els edificis a funcions industrials o comercials; els criteris sobre avaluacions de les cases — l'existent i construïda i la que s'ha de reedificar —, i la pertinença dels «beneficis» autoritzats per la sentència de 1849. El quart aspecte que es recull, la discussió sobre el càlcul del preu del terreny quan els edificis tenen façanes a dos o tres carrers, és més tècnic que metodològic. Molina no participa en la discussió, la qual cosa l'aïlla encara més en una posició singular i irreductible.

El mèrit de Ribes és plantejar el debat a la primera estimació que firma com a perit particular, la casa Serra. El mòbil no és desinteressat, es tracta d'establir un precedent contra l'arquitecte municipal a la primera ocasió que se li ofereix, però l'arrencada assenyala el camí i, no sense algun estirabot, la discussió se situa en un terreny doctrinari. La llei utilitza l'expressió «danys i perjudicis» per designar tot allò que la indemnització ha de pagar. Ribes s'embarca en una disquisició erudita per individualitzar el significat de cadascuna de les paraules per separat. Els danys — diu — són els terrenys ocupats, les inversions no amortitzades per adequar els edificis a una funció productiva o comercial i «el valor de la obra sentada sobre el terreno ocupado para la nueva calle». Els perjudicis són la depreciació del terreny que resta al propietari, la reedificació de la casa i els lloguers perduts durant el temps que dura l'obra. Val a dir que l'arquitecte català no és l'únic que tracta el tema d'aquesta manera; el Reial decret de 25 de gener de 1853, promulgat un parell de mesos després que ell escrigui, intenta el mateix; els seus redactors anònims recomanen una apreciació per separat de «tanto los daños o valor de parte o el todo de la cosa expropiada, cuanto los perjuicios o demérito que recae en el resto o pérdida en los intereses del propietario». A Barcelona, la nova distinció arriba tard i queda sense aplicar, i en general no ha prosperat. A les escriptures, el notari municipal opta per una solució àgil i la carta de pagament de l'escriptura d'expropiació d'Almirall n'és un exemple. S'hi fa constar que aquest ha rebut una determinada quantitat «por la parte del solar que deja para vía pública y lo restante en indemnización de los perjuicios expresados en la relación formada per el perito tercero en discordia que arriba queda copiada».

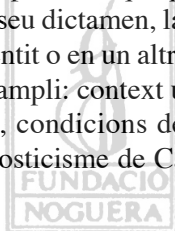
Com ja s'havia anunciat, Ribes fa una glossa del model de taxació completa, que, a propòsit dels danys, introdueix una sisena partida i treu a la llum la reclamació d'una indemnització específica dels perjudicis causats als establiments comercials o obradors pel tancament sobtat per raó de l'obra pública, que a l'època era una reivindicació reiterada dels afectats. Al capítol dels perjudicis, una proposta sobre l'avaluació de la casa o cases palesa la conflictivitat d'aquesta avaluació. La doble taxació de l'edifici, justificada per les despeses anteriors de construcció de l'edifici vell — sense plantejar-ne l'amortització — i per les despeses futures de reedificació — sense establir-ne els límits — havia despertat molts dubtes des de la seva implantació el 1844. Cap indicació al respecte a la llei vigent i als reials decrets posteriors tot i que, en contrast amb l'objectivitat de la taxació dels terrenys, l'estimació de les cases resultava massa subjectiva i, a més, era molt opaca. Només a la taxació final d'una part de la propietat de Xuriguera

el 1858 s'explicita que s'han avaluat tres partides, que, sumades, determinen la indemnització per la casa antiga, i són: el cost de la construcció dels fonaments, el valor dels materials utilitzats i la reducció de la capacitat de la casa mesurada per la disminució de la renda.

La proposta de Ribes era indemnitzar únicament la part de la casa vella sobre els pams ocupats per al carrer, una idea poc pràctica que no va tenir gaire fortuna tret d'utilitzacions esporàdiques pel consistori ja citades. Però en llegir l'escrit de Ribes, Casademunt se sent interpel·lat i busca una solució després d'acotar el problema pel costat de la reedificació; defineix la reedificació com una espècie de restitució de l'edifici anterior; per bé que el propietari té el dret a augmentar el volum construït d'acord amb les ordenances municipals i no es pot impedir que millori les condicions i la qualitat del nou edifici si disposa de recursos, l'excés sobre l'obra antiga no s'ha d'indemnitzar.

Robles, més directe o més retòric, explicita la pregunta que està en la ment de tots: pagar per la casa enderrocada i per la reedificació de la nova casa, no és pagar dues vegades la mateixa cosa? En contestar-la, dubta entre diverses solucions que explica enrevessadament; la més intel·ligible, és: donat el valor menor de la casa antiga, restar-lo de l'estimació més alta del nou edifici, i la diferència fixaria la indemnització. Expressada d'una altra manera, la idea és idèntica a la de Casademunt. Hi ha altres indicadors del caràcter dubtós de la doble indemnització, com la fallida de les previsions municipals al respecte; el pressupost inicial de les expropiacions preveia que el cost de les compensacions dels edificis equivaldria a dos terços del destinat als terrenys, que era la partida que es pensava que podia encarir-se tenint en compte les mesures preventives del seu encariment.

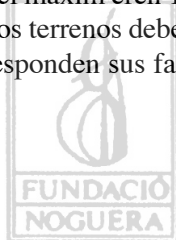
L'associació entre l'expropiació per raó d'utilitat pública i la indemnització compensatòria de la propietat afectada, aparentment, entra en contradicció amb la idea que les expropiacions poden ser una font de beneficis per als propietaris. En aquest sentit, la polèmica està servida, i la determinació de Molina i Ribes a mantenir les posicions respectives n'és una bona mostra. Casademunt i Robles, en canvi, defugiren aquest debat. A la taxació d'Almirall, Casademunt accepta que l'augment o bé la disminució de valor són matèria avaluable però no passa d'aquí, perquè aquesta afirmació s'enquadra en la part primera del seu dictamen, la de les disquisicions generals, i creu que inclinar-se en un sentit o en un altre depèn de les característiques de l'edifici en un sentit molt ampli: context urbà, dimensions i forma de la parcel·la, volum d'afectació, condicions de la construcció, etc. Robles, d'una banda, perllonga l'agnosticisme de Casademunt i admet, en alguna

estimació de terreny concret, les pèrdues de valor que argumenta Ribes, però, de l'altra, és també més lleuger i repeteix obvietats, que, tanmateix, convé recordar: que els augments de valor poden ser simples expectatives de compliment incert, i que, donades les circumstàncies, la prudència —el desinflament de la partida de beneficis— és obligada. Doncs bé, aquesta és la tònica que predomina en el comú de les taxacions fora de l'ambient enrarit de les taxacions triples.

Convé notar que Molina triomfa i imposa el principi de la rebaixa dels beneficis, tot i que els altres taxadors el rebutgen, com el perit tercer de la taxació final de la casa Xuriguier el 1858, que critica les estimacions fetes «fundándose en que [...] el terreno que pierden los propietarios con la rectificación de la línea de las casas está compensado con la mejora que reciben», i està al corrent de la feblesa de l'argument des del punt de vista jurídic: «mucho se podría decir con respecto a esto, mas quede sentado que es costumbre, no ley». Però també és cert que el principi s'aplica amb una gran flexibilitat, començant pel mateix arquitecte municipal, que no fa servir el tipus únic d'augment prefixat de 14 rals, i, en carrers menors, el rebaixa a 10 rals. Sent aquesta la pràctica, la idea de Ribes —que els terrenys deixats al propietari perden valor a causa de l'operació urbanística— és una ocurrència que passa desapercibuda en el debat i no supera la prova de l'aplicació.

La discussió sobre el càlcul del preu del terreny quan els edificis tenen façanes a dos o tres carrers és una interrogació dirigida més a l'examen d'un cas concret, que no als criteris generals. El problema és la delimitació del terreny que ha de ser taxat a cadascun dels preus. L'argúcia de Molina és dir que les cases que taxa donen a carrers que tenen el mateix preu —però no és veritat, els terrenys d'un dels carrers són més cars— i, prèvia atribució de la totalitat del terreny que s'ha d'ocupar a les vies més barates, aplicar-hi el preu inferior. Robles, basant-se en el plànol «y el más ligero estudio del terreno», conclou que tota la superfície correspon al carrer més car i passa a enumerar una sèrie de criteris; que la façana principal correspon a aquell carrer, que «el edificio en cuestión sólo tiene de fondo en su término medio unos sesenta y un palmos, lo cual hace que se le deba considerar como comprendido en aquella zona» —el màxim eren 100 pams—, i «por último, que en todos los casos análogos, los terrenos deben suponerse como situados en las calles mejores a que corresponden sus fachadas y muy particularmente en el presente caso».

Les escriptures i el lliurament de la indemnització

El pagament de les indemnitzacions

Abans i després de 1852, les obres públiques es comencen sense firmar cap escriptura i sense haver pagat les indemnitzacions, però quan el traspàs del domini privat al públic és ja un fet consumat. Dit així, es comprèn millor el que significa renunciar a complir la llei de 1836. El pla alternatiu traçat l'agost de 1853 preveu començar a firmar les escriptures pocs dies abans de la inauguració del carrer i no interrompre el procés fins que es paguin totes les indemnitzacions; el nou compromís és la contrapartida del desallotjament acceptat pels propietaris i respon a la idea que els pagaments s'ajornen, però que es disposarà dels diners pressupostats al seu temps.³¹ Un document pactat entre el governador i la comissió municipal creada per gestionar la inauguració de l'obra, un cop la resolució del govern a favor del consistori ja està decidida i cal escenificar l'acord entre tots els implicats, conté un estat de comptes a 11 de novembre de 1853 i un tercer pla de lliurament dels diners.³²

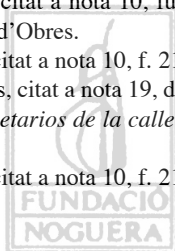
El compte és senzill, a caixa hi ha quatre milions de rals, és a dir, el producte de les obligacions de l'emprèstit que ja ha estat ingressat; el milió i mig que continua faltant depèn de l'ampliació del crèdit pendent del vistiplau del govern que encara no ha arribat. El document avança el total de les indemnitzacions que resulta de les taxacions però en deixa de comptar dues —una de no aprovada encara pel plenari i una altra no consensuada encara no acabada—; si se sumen totes, el muntant puja a cinc milions nou-cents mil rals; és a dir, un encariment reconegut d'un 7%.³³ Aleshores es demana a una sèrie de propietaris que renunciïn a cobrar de forma immediata; entre ells hi ha persones que, tot i que no rebutgen la condició, prefereixen cobrar-ne una part i fer l'escriptura. Entre els que opten per l'ajornament, el marquès de Castellbell manifesta la seva posició: *dóna la conformitat, però es dol dels perjudicis «por el indefinido término del propio aplazamiento»*.³⁴

31. AMCB, expedient 1237, citat a nota 10, full renumerat, 110-111 (2 d'agost de 1853), dictamen de la Comissió 2a d'Obres.

32. AMCB, expedient 1237, citat a nota 10, f. 212-216 (11 de novembre de 1853).

33. AMCB, expedient 1237bis, citat a nota 19, document solt, *Acta de la reunió de la Comisión 2ª [...] con algunos propietarios de la calle de la Princesa [...] (10 de setembre de 1853)*.

34. AMCB, expedient 1237, citat a nota 10, f. 219 (11 de novembre de 1853).

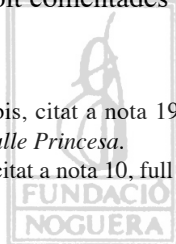
El govern aprovà el nou crèdit al començament de 1854 però la crisi final dels moderats, que abocaria a un pronunciament militar a l'estiu, ensorrà qualsevol possibilitat de contractació del préstec. Un nou document, que no porta data però que ha de ser de final d'agost de 1854, amb els progressistes ja instal·lats al poder, fa una relació de vint-i-set expropiacions fetes i pagades; i, efectivament, es firmaren aquest nombre d'escriptures entre el 28 de setembre de 1853 (Gaspar Malet) i el 24 d'agost de 1854 (Boi Carreres).³⁵ I no hi consten vuit propietaris, és a dir, s'han pagat algunes indemnitzacions de les ajornades, però les escriptures corresponents a aquest darrer grup es firmen una el 1856, sis al llarg de 1857 i la darrera el 1858.

Entre unes i altres, la crisi política, econòmica i social que acompanyà el Bienni Progressista anava empitjorant; el fons destinat al pagament de les expropiacions del carrer de la Princesa va ser desviat a les necessitats més urgents, com l'epidèmia de còlera, i es deixaren de pagar indemnitzacions i interessos de l'emprestit. Josep Oriol Mestres, que havia estat nomenat arquitecte municipal amb Josep Fontserè en coincidència amb la inauguració de l'obra, dimití del càrrec el novembre de 1854. El progressiu agreujament de la qüestió social a Barcelona —la primera vaga general i el restabliment de l'estat de setge a mitjan 1855— es combinà amb la caiguda del gabinet el juliol de 1856 i el trasbals produït pel retorn dels moderats a l'octubre; així s'expliquen el dilatat ajornament de la segona etapa de firma de les escriptures i la pressió desfermada dels propietaris per cobrar un cop constituït el nou ajuntament conservador. L'abril de 1857 s'aconseguí dissenyar un enèsim pla per l'acabament de l'obra i es va muntar un tipus de finançament sense res a veure amb l'anterior. A remolc de la doble iniciativa dels propietaris del carrer, el consistori encertà a pagar les expropiacions pendents i es construïren les infraestructures del carrer sota la direcció de Molina i Fontserè.³⁶

Al final, doncs, hi hagué una diferència a favor de la Rambla i el passeig de Gràcia respecte al carrer de la Princesa pel que fa a l'escripturació, perquè en els dos primers casos les escriptures es van fer en un període curt i sense interrupcions. No és estrany que les expropiacions del darrer tram de l'eix transversal fossin molt comentades i que Cerdà fes de la seva crí-

35. AMCB, expedient 1237bis, citat a nota 19, document sense data ni firma, no numerat, *Expropiaciones para la calle Princesa*.

36. AMCB, expedient 1237, citat a nota 10, full 311-314 (6 d'abril de 1857).

tica —que fóra bo enquadrar i comentar— la justificació del canvi a favor de la nova legislació francesa sobre expropiació dictada per a París el 1852.

En totes les èpoques, la indemnització es va pagar al titular del domini útil. Abans de 1852, el problema de l'abonament de la part corresponent de la indemnització a la resta de titulars del domini es deixa de banda. Al segle XVIII, l'intendent va publicar el 1771 un decret que donava trenta dies per presentar la documentació acreditativa als que podien al·legar drets sobre les propietats expropiades i que ja no apareix el 1774. Tot el temps, a les escriptures es va descomptar una tercera part de la indemnització per pagar el domini eminent que era consignada a la Taula de Comuns Dipòsits dependent del municipi o a la Tresoreria de l'Exèrcit. No se sap res ni de l'èxit de l'avís, ni de la sort dels dipòsits.

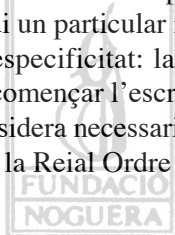
Al passeig de Gràcia, el sistema canvià i alguns dels senyors eminents cobraren en el moment d'escripturar, bé a l'escriptura d'expropiació o a una carta de pagament adjunta, però eren ells mateixos els que s'havien mogut per fer-se visibles a les autoritats. Si l'usufructuari cobrava el preu total de la taxació, a l'escriptura d'expropiació s'inclouïa l'obligació d'abonar-ne la part corresponent als que reclamessin els seus drets. És palesa la dificultat d'esbrinar a qui toca pagar, que requereix sovint la intervenció judicial.

El 1852, l'administració municipal va afrontar el problema utilitzant els dos sistemes anteriors; en aquesta ocasió es publicà a la premsa la llista de les propietats afectades poc abans de començar l'escripturació. D'una manera o d'una altra les demandes augmentaren, però és molt difícil avançar, ni tan sols de forma aproximada, el nombre o el percentatge de senyors que cobraren. Hi va contribuir que la part de les indemnitzacions recollida a la Taula de Comuns Dipòsits quedava a disposició dels titulars de manera indefinida i que el consistori era receptiu davant les reclamacions per la vulneració d'un dret fonamental.

Les escriptures d'expropiació

Les escriptures d'expropiació del segle XVIII són escriptures de venda i com a tals són classificades als índexs dels protocols notarials.

El fet que el venedor sigui un particular i el comprador la Reial Hisenda determina la seva única especificitat: la referència a les disposicions oficials relatives a l'obra en començar l'escriptura. A la primera escriptura d'expropiació de 1771 es considera necessari resumir totes les disposicions dictades als diferents nivells: la Reial Ordre d'aprovació de l'obra, els dos

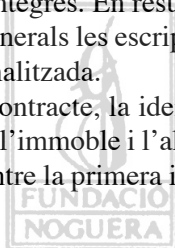
autos firmats per l'intendent sobre la manera de fer i de pagar les expropiacions i l'avís ja esmentat. A l'escriptura s'anota una única dada de la taxació: el total de la indemnització.

L'escriptura d'expropiació de 1827-1828 és igualment una escriptura de venda però als protocols es prefereix classificar-la com a «cessió» i sovint com a «cessió i carta de pagament». És una escriptura d'extensió semblant a la setcentista, però la redacció és més sintètica. La part inicial de les disposicions oficials està reduïda al mínim, es diu poc més que l'obra té l'aprovació reial. En canvi, es recullen dades de la taxació com les dimensions del terreny ocupat i es fa referència a un document escrit on consta el nom dels experts i la data de la firma; com si es volgués deixar constància del compliment d'una norma especialment exigida.

Les escriptures d'expropiació de 1852 són molt més extenses i complexes. Tenen una estructura molt clara, amb una primera part introductòria i una segona molt més substancial, que és anomenada «conveni», i com a «convenis» figuren a l'índex dels protocols; una minuta o esborrany d'aquesta darrera secció, preparada pel notari municipal, va ser discutida pel plenari.

La part introductòria té dos elements. El primer és una transcripció completa i fidedigna de la normativa —és feta a la vista dels originals continguts als expedients particulars— que obre la primera part. Com en el cas de 1771, la llista és exhaustiva. Les dues primeres són la Reial ordre d'aprovació de l'obertura del carrer i de les propostes municipals per executar-la pel governador, entre elles l'autorització de la firma de les escriptures amb vista a la inauguració de l'obra a la primera data prevista. Com que el conflicte amb el governador implicà la suspensió de la firma de les escriptures, el tercer document és l'aixecament, un cop el govern central dóna el vistiplau a la inauguració de les obres el mes de novembre; però aquest contingut, servit per una prosa elusiva dels fets i farcida de compliments amb els uns i els altres, passa quasi desapercebut. El segon és la transcripció de l'acta o actes de taxació i de les revisions o aclariments a partir de l'original inserit als expedients particulars; és a dir, s'hi apliquen les mateixes formalitats amb les quals abans s'han transcrit les prescripcions governatives. Aquest bloc pot arribar a ser el més extens de l'escriptura, perquè tots els documents es reproduïxen íntegres. En resum, el contingut d'aquesta primera part recorda en línies generals les escriptures d'expropiació anteriors, però l'expressió és molt formalitzada.

Com en qualsevol altre contracte, la identificació de les dues parts, el veí de la ciutat i propietari de l'immoble i l'alcalde de Barcelona, precedeix el conveni, i fa de transició entre la primera i la segona part de l'escriptura.

L'esquema de qualsevol conveni és una successió de pactes o acords entre les parts. La característica d'aquests convenis d'expropiació és el contrast entre el primer pacte i la resta. El conjunt de dades requerides per la venda o cessió a les escriptures anteriors s'aboca dins d'aquest pacte, que, per aquesta raó, no manca mai i sempre ocupa el primer lloc. La descripció de les propietats i de la transmissió dels dominis útils i eminents al llarg del temps competeixen en extensió amb les taxacions de la primera meitat de l'escriptura.

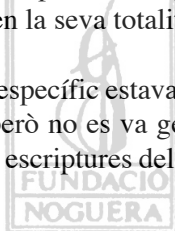
El nombre i la successió de la resta dels pactes varia en funció del tipus de taxació completa o abreujada i de l'existència o no de terrenys sobrants.

Si la taxació és completa, després del primer pacte, en vénen dos més que fixen el compliment de les obligacions que faran possible començar l'obertura del carrer: l'enderroc de la construcció anterior, el desenrunament del terreny i la reedificació del nou edifici. Es tracta d'assenyalar els terminis màxims per a cadascuna de les tres operacions. El segon pacte dóna quinze dies per començar l'enderroc i, passats aquests, un nou termini de dos mesos per deixar el terreny net i expedit per poder començar la reedificació. El tercer pacte, que obliga a edificar el nou edifici d'acord amb l'alineació del nou carrer, concedeix un termini de dos mesos a comptar des del dia del pagament de la indemnització per començar la construcció.

Si la taxació és abreujada, els pactes segon i tercer són diferents. El segon regula en aquest cas les obligacions del propietari respecte als terrenys sobrants que l'Ajuntament li ha pagat però que queden en les seves mans a disposició del consistori. El tercer pacte indica la quantitat o quantitats que cal descomptar de la indemnització per càrregues o deutes que pesaven sobre la casa i el terreny i que queden dipositades a la Taula de Comuns Dipòsits per ser entregades als creditors. Si s'escau, aquests quatre o cinc pactes, generalment, s'agreguen a les taxacions completes.

La sèrie d'acords es tanca amb un element que no falta a les escriptures precedents, la carta de pagament de la indemnització, que també s'aprofita sovint per corregir imprecisions o errors de les taxacions, i ja s'ha comentat un exemple de delimitació de la responsabilitat del consistori en un pacte d'aquest tipus. A més, es descriu la forma de pagament — sempre en «bona» moneda metàl·lica barcelonina— i les formalitats del lliurament amb la intervenció del dipositari municipal i l'entrega material de la retribució. Si la indemnització no es paga en la seva totalitat, es fixen les quantitats i els terminis de les entregues.

Un disseny tan articulat i específic estava pensat per esdevenir el model d'escriptura d'expropiació, però no es va generalitzar, almenys en aquell moment; mentre que totes les escriptures del carrer de la Princesa —redac-

tades pel notari municipal o, excepcionalment, per altres professionals— segueixen el model, les escriptures d'altres obres i altres processos d'expropiació són diferents, i diverses entre elles. La que contrasta més és una escriptura d'expropiació que conté el compromís municipal de pagar una indemnització i enumera detalladament els recursos que s'hi destinaran, les alternatives previstes si aquests manquen i els béns hipotecats com a garantia en cas d'impagament.

El context històric i el concepte d'expropiació

A la introducció de l'article es diu que els principis d'expropiació per raó d'utilitat pública i d'indemnització dels particulars afectats s'apliquen a Barcelona des del darrer terç del segle XVIII. La continuïtat no implica que no hi hagi canvis de significat del concepte d'expropiació al llarg d'una etapa de transició com l'estudiada. Malgrat l'aridesa del tema i la redacció convencional de les escriptures, les idees de l'època coloreixen les referències a l'expropiació o al cobrament de la compensació que apareixen al text.

A la frase que resumeix la Reial ordre d'aprovació el 1771, el dret a la indemnització és reconegut sens dubte al revenedor Gabriel Garriga, però la forma d'expressió és la pròpia de l'absolutisme monàrquic: «se sirvió S. M. resolver que se comprasen y demoliesen entre otras las casas de que abajo se hablará».³⁷ En una escriptura del 1774 es fa constar que l'usufructuari ha donat la seva conformitat al cobrament de les dues terceres parts de la indemnització, però també que no ha tingut cap altra opció atès que ho ha fet «por allanamiento del mismo José Carreras, se contentó aquél en recibir las dos terceras partes por el dominio útil».³⁸

Les fórmules que obren la part de la cessió pròpiament dita a les escriptures del passeig de Gràcia són diverses. Una escriptura de 1828 diu que «atendiendo que consecuente a ello [l'expropiació] el referido Pedro Mayol ha pedido a la Junta encargada de la ejecución de dicha obra que tuviese a bien satisfacerle el importe del terreno que se le ocupa mediante firmar la correspondiente cesión del mismo, a lo que ha condescendido la

37. Arxiu de la Corona d'Aragó, Real Patrimonio, Intendencia, 2/55, f. 461-464.

38. ACA, Real Patrimonio, Intendencia, 2/58, f. 111-114.

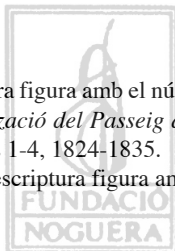

referida Junta. [...]».³⁹ En una altra de 1829 s'escriu: «Y atendido finalmente que el otorgante ha solicitado el pago de dicha cantidad mediante otorgar y firmar la correspondiente escritura de cesión del indicado terreno, cuya demanda ha reconocida justa la Junta. [...]».⁴⁰ Comparades les dues, el segon redactat és més impersonal i palesa una relació entre la persona expropiada i les institucions més moderna: acomplert un tràmit, el ciutadà espera una determinada resposta i l'administració, subjecta a la llei, compleix la seva obligació.

Finalment, el conveni com a model de relació entre governants i governats, que iguals en drets i obligacions contrauen compromisos recíprocs, és una superació tant de l'«allanamiento» que anoten els executors de l'expropiació del Set-cents com del «tuviese a bien» que els expropiats suggereixen als que els han de pagar la indemnització el 1828.

39. Mireu la nota 6, l'escriptura figura amb el número 5 a AMCB, caixa 46938, lligall G.118, *Gestió urbanística, Urbanització del Passeig de Gràcia, sol·licituds d'indemnitzacions, valoració de terrenys*, lligalls 1-4, 1824-1835.

40. Mireu la nota anterior. L'escriptura figura amb el número 11.

EL PALLARS *IL·LUMINA* CATALUNYA: L'INICI DE L'EXPLOTACIÓ HIDROELÈCTRICA A GRAN ESCALA DELS RIUS PIRINENCS, 1911-1940

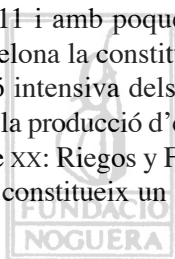
○ ————— XAVIER TARRAUBELLA I MIRABET
ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

El fenomen de la implantació de les empreses hidroelèctriques al Pirineu lleidatà per a la producció d'electricitat a gran escala, a partir de 1911 i quan tot just enguany es compleix el primer centenari, ens permet afirmar que el Pallars en certa manera *il·lumina* Catalunya durant el primer terç del segle XX. En efecte, l'aportació d'electricitat des de les centrals que es construeixen a la Conca de Tremp i a la Vall Fosca, juntament amb la de Seròs al Segrià i la de Camarasa a la Noguera, possibilita a Barcelona i a la seva conurbació disposar de grans quantitats d'energia elèctrica i suposa un impuls fonamental a la Segona Revolució Industrial a Catalunya.

D'altra banda, les conseqüències de tot tipus associades a la construcció de grans aprofitaments hidroelèctrics en un territori on encara es mantien les bases d'una societat tradicional, arcaica i en bona part autosuficient, ocasionaren la seva transformació progressiva en tots els àmbits, físic, econòmic, social, cultural o mental. Així, comunicacions, transport, comerç, empresa, circulació del diner, especulació, negoci, migració, regadiu, electricitat, noves formes d'oci, turisme o conflictivitat social són aspectes associats a l'arribada de les hidroelèctriques al Pallars Jussà i marquen l'inici d'un camí sense retorn cap a la seva integració definitiva en la xarxa de relacions pròpies de l'economia de mercat, amb els avantatges i inconvenients que això suposa.

La creació de les empreses hidroelèctriques

Els darrers mesos de 1911 i amb poques setmanes de diferència, es formalitza a la ciutat de Barcelona la constitució de les dues empreses que portaran a terme l'explotació intensiva dels principals rius del terç nord-occidental de Catalunya per a la producció d'electricitat a gran escala durant les primeres dècades del segle XX: Riegos y Fuerza del Ebro i Energía Eléctrica de Cataluña. Aquest fet constitueix un punt d'inflexió fonamental en

el procés d'electrificació del país. Si fins aquell moment havia estat un fenomen a escala local, tant pel que fa al negoci de la producció com al de la distribució, a partir d'aleshores es féu el salt a l'escala regional.

La constitució de les dues empreses indicades també suposa el tret de sortida de l'aprofitament integral de l'eix format pels rius Flamicell, Noguera Pallaresa i Segre, el qual permetrà la disponibilitat de grans volums d'energia elèctrica per satisfer les necessitats creixents de l'àrea de Barcelona per a usos diversos, com ara industrials, transports, domèstics, enllumenat o lúdics.

Riegos y Fuerza del Ebro (RFE) havia estat creada el 12 de setembre de 1911 a Toronto (Canadà) amb el nom d'Ebro Irrigation and Power Company Limited, i el 14 de desembre es portà a terme la seva legalització a Espanya mitjançant l'escriptura formalitzada davant el notari de Barcelona Lluís Rufasta Banús.¹ De fet, RFE és una filial del holding empresarial Barcelona Traction Light and Power Company Limited, creat també a Toronto el mateix dia 12 de setembre per iniciativa de l'enginyer nord-americà Fred Stark Pearson.² Aquest grup empresarial serà conegut i denominat popularment a Espanya amb el nom de *la Canadiense*.

Pearson, en paraules d'Àngel Calvo,³ tenia intel·ligència, entusiasme, capacitat de treball i visió de futur, però també experiència tècnica i influència en medis financers internacionals. Aquesta experiència era resultat dels projectes de producció i de distribució d'electricitat portats a terme des de 1890 als EUA, Brasil i Mèxic, i de la creació d'empreses semblants a Barcelona Traction per executar-los: Somerville Electric Light Company (1887), Mexican Light and Power Company (1901) o Brazilian Traction Light and Power Company (1907), entre altres.⁴

La legalització a Espanya de RFE⁵ la gestiona el seu gerent, Edward Dwight Trowbridge, en representació dels fundadors i primers accionistes

1. José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, José María OLLÉ ROMEU, *Orígenes de la industria eléctrica barcelonesa*, Barcelona: Instituto Municipal de Historia, 1961, p. 63.

2. José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, José María OLLÉ ROMEU, *Orígenes de la industria...*, p. 59.

3. Àngel CALVO, «Frank Pearson y la Barcelona Traction Light and Power», a Alejandro SÁNCHEZ (dir.), *Barcelona, 1888-1929. Modernidad, ambición y conflictos de una ciudad soñada*, Madrid: Alianza Editorial, 1994, p. 59.

4. *Dr. Pearson. Notas biográficas*, Barcelona: Rotary Club, 1928, p. 8-11.

5. Escripura notarial de legalització a Espanya de l'empresa Riegos y Fuerza del Ebro, Barcelona, 14 de desembre de 1911. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Lluís RUFASTA BANÚS, Manual 1911, v. 5è, f. 3.721r-v.

de l'empresa: James Steller Lovell, Robert Gowans, William George Flood, Robert Musgrave Coates, Samuel Maximilian Mehr, Samuel Goodman Crowell i George Hamilton Cassels. D'acord amb una pràctica habitual al Canadà, els fundadors de l'empresa són membres i empleats del despatx d'advocats encarregat de gestionar-ne la constitució.⁶

Les clàusules de legalització de l'empresa a Espanya incloses en l'escriptura notarial són les següents:⁷

Primero: Que residencia a los efectos de que pueda practicar en España cuantas operaciones ejecute y con sujeción a las reglas y Estatutos unidos a continuación de la presente, la Sociedad que bajo la denominación de «Riegos y Fuerza del Ebro Sociedad Anónima» (Ebro Irrigation and Power Company Limited) fue constituida en la ciudad de Toronto (Canadá).

Segundo: La Sociedad dará principio a sus operaciones en España en esta fecha y se residencia con el capital de dos millones quinientos mil dólares, o sea, con el mismo con que fue creada la Sociedad al constituirse en la ciudad de Toronto mediante el Acta y Estatutos de que se deja hecha mención.

Tercero: La duración de la Sociedad será indeterminada, pudiéndose disolver en los términos, modo y forma que se expresan en el Acta y Estatutos que meritados puedan.

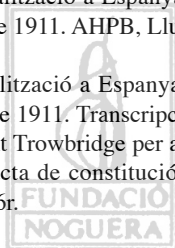
Cuarto: La Sociedad para cuantas operaciones verifique en España se sujeta en un todo a las leyes españolas, designando como domicilio de la misma en España a todos los efectos legales la presente ciudad y lugar donde tenga establecidas sus oficinas.

La finalitat fonamental de RFE és, d'acord amb el que s'indica en els documents de constitució:⁸

6. José Luis SUREDA, *El caso de «Barcelona Traction»*, Barcelona: Grafesa, 1959, p. 96-97.

7. Escripura notarial de legalització a Espanya de l'empresa Riegos y Fuerza del Ebro, Barcelona, 14 de desembre de 1911. AHPB, Lluís RUFASTA BANÚS, Manual 1911, v. 5è, f. 3.722r- 3.723v.

8. Escripura notarial de legalització a Espanya de l'empresa Riegos y Fuerza del Ebro, Barcelona, 14 de desembre de 1911. Transcripció i traducció dels certificats d'atorgament de poders a Edward Dwight Trowbridge per actuar en nom de l'empresa, on s'inclouen els continguts de la seva acta de constitució a Toronto. AHPB, LLUÍS RUFASTA BANÚS, Manual 1911, v. 5è, f. 3.726r.

(...) llevar el negocio de una Compañía que suministre luz y fuerza eléctrica en todos sus ramos y de construir todas las obras necesarias para el desarrollo, acumulación y distribución de electricidad, y de adquirir, ejercer, llevar y gozar de cualquier licencia, poder, autorización, franquicia, concesión, derecho o privilegio que cualquier Gobierno o Autoridades, supremas, municipales o locales, o que cualquier asociación u otro cuerpo público pueda tener la facultad de autorizar, hacer o conceder.

La creació de Barcelona Traction i de Riegos y Fuerza del Ebro com a instruments fonamentals de F. S. Pearson per portar a terme els projectes de producció, distribució i explotació d'electricitat a Catalunya, segurament no s'hauria produït sense la intervenció de Carlos Montañés. És aquest enginyer català qui, després de la negativa d'alguns banquers del país a invertir en els seus projectes d'electrificació de Catalunya i d'alguns contactes internacionals, s'entrevistarà amb Pearson a Barcelona el juliol de 1911 per explicar-li les seves idees i les possibilitats de negoci elèctric.⁹ Arran d'aquesta visita Pearson decideix implicar-se a fons en el projecte, i dos mesos més tard ja s'han constituït a Toronto les dues empreses esmentades. Per això, creiem interessant transcriure el paràgraf del llibre de B. Roig,¹⁰ que es pot considerar com les memòries de Carlos Montañés, en el qual aquest relata com va convèncer Pearson:

Según lo convenido, a las 7 de la mañana del siguiente día fui a buscarle al Hotel Colón —plaza de Cataluña— en mi coche descapotable Turicum matrícula B-730. Ascendimos sin prisa a la cumbre del Tibidabo. Quería mostrar a Pearson una vista panorámica de los objetivos de nuestro proyecto y él accedió. Se puso en seguida a nuestra disposición, con actitud servicial, pero con su acostumbrado señorío.

El día amaneció claro y transparente. Desde allí podíamos ver a nuestros pies el despertar de Barcelona. Al otro lado, Sabadell y Tarrasa, en los extremos visibles del Vallés. Más al norte, el Montseny y los Pirineos completamente nevados.

9. Barto ROIG AMAT, *Orígenes de la Barcelona Traction (Conversaciones con Carlos E. Montañés)*, 2a edició, Barcelona: Planeta DeAgostini, 1995, p. 251-252.

10. Barto ROIG AMAT, *Orígenes de la Barcelona...*, p. 254-255.

Eran ya algo más de las ocho de la mañana. Desplegué los planos, que situaban todo lo que podíamos alcanzar con la vista. Expliqué a Pearson todo el plan, hablando con pausa. Él me escuchaba atentamente, mientras, pensativo, contemplaba el panorama. Las chimeneas de las fábricas del llano de Barcelona y de las ciudades de Sabadell y Tarrasa comenzaban a echar abundante humareda, como ocurre al iniciarse la combustión todavía con calor insuficiente. Ello era la prueba más evidente de la potencia instalada en toda aquella zona. Mis datos se mostraban con toda claridad ante nuestros ojos. 110 mil HP era el objetivo que yo veía de inmediato y expliqué con abundantes razonamientos a Pearson.

Había dibujado, además, en un plano de Barcelona y las zonas industriales adyacentes una cuadrícula, y en cada cuadro detallaba la potencia que se encontraba instalada y que podía electrificarse.

Pearson comenzó a hacerme preguntas concretas. Se iniciaba con ello su segundo «test». Su pensamiento se dirigía de inmediato a los asuntos claves, a lo más relevante, a lo crucial. (...) Cuando le pareció que la información era completa y cabal, me puso una mano sobre el hombro, se quedó mirándome unos segundos y me dijo: «Montañés, perlas como ésta ya no quedan apenas en el mundo.... me quedo con el asunto». Con aquellas breves palabras ya se había tomado la decisión y puede decirse que se constituyó el sistema de electrificación que se llamó más tarde la Canadiense.

Un factor clau que permeté a Riegos y Fuerza del Ebro iniciar, de manera immediata, la seva activitat de producció d'hidroelectricitat a Catalunya va ser la disponibilitat de les concessions per a l'aprofitament de l'aigua dels rius Noguera Pallaresa i Segre, que Pearson havia adquirit a Domènec Sert i a Ignasi Romaña, coincidint amb la creació de l'empresa, l'estiu de 1911.¹¹ De Domènec Sert prové la concessió per a l'aprofitament de 20.000 litres/segon d'aigua del riu Noguera Pallaresa i els drets sobre les concessions al riu Segre que havia demanat al govern de Madrid.

11. José Luis SUREDA, *El caso...*, p. 93-94.

I d'Ignasi Romañà obté l'opció de compra d'una concessió al riu Segre i una altra al riu Vansa.

Gràcies a aquestes concessions i a alguna altra adquirida posteriorment,¹² RFE podrà construir fins a set centrals hidroelèctriques als rius Noguera Pallaresa i Segre entre 1912 i 1940, com després explicarem. Algunes d'aquestes explotacions hidroelèctriques esdevindran cabdals per a l'electricificació de Catalunya: Seròs (1914), Talarn (1916) i Camarasa (1920).

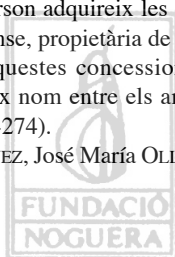
D'altra banda, Energía Eléctrica de Cataluña (EEC) es crea el 18 de novembre de 1911, mitjançant l'escriptura de constitució formalitzada davant el notari de Barcelona Antonio Gallardo Martínez.¹³ L'impulsor d'EEC és el financer català Emili Riu i Periquet, nascut a Sort (Pallars Sobirà) i gran coneixedor del Pirineu gràcies a la pràctica de l'alpinisme. La revista *Electricidad*, en el seu número d'abril de 1919, descriu de la següent manera com Riu descobreix les possibilitats energètiques dels rius pirinencs:

Un pallarés intrépido, para quien era un juego trepar por las despiadadas cumbres de su patrio solar en los días de su adolescencia, volvió a cruzar el puerto en lo mejor de su juventud. Volvió a contemplar los lagos con las aguas dormidas en sus tazas de granito, y otra vez las súbitas tempestades le obligaron a buscar refugio en los huecos de las altas rocas. El agua descendía tumultuosa, llevando consigo la desolación y a veces la muerte. El pallarés, que ya había leído historias de hazañas semejantes, pensó que sería posible domar aquella fuerza que parecía irresistible.

Riu i el seu cunyat Cristòfol Massó i Escofet eren propietaris de diverses concessions per a l'aprofitament de l'aigua dels rius Flamicell, Noguera Pallaresa i Garona, i ja l'any 1904 havia encarregat un projecte d'explotació i aprofitament de les aigües de la regió lacustre de Cabdella al Pallars Jussà.

12. El 16 d'abril de 1912 Pearson adquireix les dues tercers parts de les accions de l'empresa Compañía de Gas Reusense, propietària de tres concessions al riu Segre per a la producció d'electricitat. Una d'aquestes concessions és la de Seròs, que permetrà la construcció de la central del mateix nom entre els anys 1912 i 1914 (Barto ROIG AMAT, *Orígenes de la Barcelona...*, p. 273-274).

13. José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, José María OLLÉ ROMEU, *Orígenes de la industria...*, p. 70.

La finalitat i els objectius fonamentals d'EEC són:¹⁴

(...) la producción y la distribución de energía eléctrica por todos los medios y, particularmente, por la utilización de saltos de agua, para el alumbrado, fuerza motriz, calefacción, tracción y transportes o conducción de aguas y generalmente para toda clase de usos, tanto en Cataluña como, por extensión, en el resto de España; la empresa de toda clase de trabajos y servicios públicos o privados que utilicen dicha energía o que, en cualquier forma, se relacionen con la misma; la obtención, adquisición y retrocesión de cualquier concesión, permiso o autorización relativos a estos usos.

La producción, distribución y explotación de la energía por medio de todos los fluidos, agua, gas, aire, etc. etc. Con las mismas facultades que las indicadas en el párrafo precedente, relativamente a la energía eléctrica.

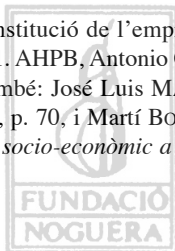
La construcción, arreglo, adquisición, alquiler, explotación y cesión de saltos de agua, de cualquier clase de fábricas de producción, de transformación o distribución y de cualquier inmueble.

La fabricación, compra, venta, alquiler y explotación de todo el material, aparatos y objetos relativos al alumbrado, a la calefacción, la fuerza motriz, a la industria de transporte, a la conducción de agua y generalmente toda utilización de la energía eléctrica y de energía producida por cualquier otro medio y bajo cualquier forma.

L'empresa es constitueix amb un capital de deu milions de pessetes, representats per vint mil accions de cinc-centes pessetes cadascuna. El repartiment de les accions permet veure qui són els seus principals accionistes:¹⁵ la francesa Compagnie Générale d'Electricité (9.410 acci-

14. Escritura notarial de constitució de l'empresa Energía Eléctrica de Cataluña, Barcelona, 18 de novembre de 1911. AHPB, Antonio GALLARDO MARTÍNEZ, Manual 1911, vol. 6è, f. 4.623v-4.624v.

15. Escritura notarial de constitució de l'empresa Energía Eléctrica de Cataluña, Barcelona, 18 de novembre de 1911. AHPB, Antonio GALLARDO MARTÍNEZ, Manual 1911, vol. 6è, f. 4.649r-4.630r. Vegeu també: José Luis MARTÍN RODRÍGUEZ, José María OLLÉ ROMEU, *Orígenes de la industria...*, p. 70, i Martí BONETA I CARRERA, *La Vall Fosca: els llacs de la llum. Desenvolupament socio-econòmic a començaments del segle xx*, Tremp: Garsineu Edicions, 2003, p. 46.

ons), la Société Suisse pour l'Industrie Electrique (6.640 accions), Cristòfol Massó (3.000 accions) i Emili Riu (600 accions). A banda dels principals, hi ha set petits accionistes més, amb 50 accions cadascun: Ubaldo Castells, Pablo Doumer, Pablo Azarí, Pablo Bizet, Renato Koechlin, Alfredo Wieland i Diederich Machenius.

Cristòfol Massó aporta, a canvi de les 3.000 accions assignades, les dues concessions per a l'aprofitament hidràulic que posseeix al riu Flami-cell (Pallars Jussà) i que es descriuen de la manera següent en l'escriptura de constitució de l'empresa:¹⁶

Concessió para derivar del río Flamisell 3.500 litros de agua por segundo de tiempo, al propio tiempo que la regularización de los lagos llamados de Capdella, con destino a una fábrica de electricidad y sus aplicaciones en término de Capdella.

Concessió para derivar del río Flamisell en el término de Espuy 3.500 litros de agua por segundo de tiempo, con destino a una fábrica de electricidad y sus aplicaciones que ha de establecerse en término municipal de Monrós.

La disponibilitat d'aquestes concessions permetrà a EEC iniciar de manera immediata les obres de construcció de la que serà la seva primera i més emblemàtica explotació hidroelèctrica, la central de Cabdella, que es posarà en funcionament l'any 1914 i resultarà també fonamental per a l'aportació de l'electricitat necessària a l'àrea de Barcelona en aquells moments crucials de l'inici de la Primera Guerra Mundial.

Algunes revistes especialitzades de l'època, com *La Energía Eléctrica* o la *Revista de Economía y Hacienda*, es fan ressò tant de la creació de l'empresa com de les seves intencions d'engegar els treballs de construcció d'explotacions hidroelèctriques al Pirineu de Lleida destinades al subministrament d'electricitat a Barcelona.¹⁷

L'explotació hidroelèctrica dels rius del Pallars durant el primer terç del segle XX la completarà l'empresa Productora de Fuerzas Motrices (PFM), creada l'any 1917 per iniciativa d'Emili Riu. L'empresa fou fun-

16. Annex a l'escriptura notarial de constitució de l'empresa Energía Eléctrica de Cataluña, Barcelona, 18 de novembre de 1911. AHPB, Antonio GALLARDO MARTÍNEZ, Manual 1911, vol. 6è, f. 4.660r i 4.672v.

17. Martí BONETA I CARRERA, *La Vall Fosca...*, p. 46.

dada a Bilbao, amb escriptura de constitució formalitzada davant el notari lldfonso Urigaz el 3 d'abril, i era propietària d'algunes concessions al tram inferior del riu Flamicell i al riu Garona (Vall d'Aran).

PFM es constituí amb un capital inicial de 6.400.000 pessetes. El seu consell directiu fundacional estava format per: Emili Riu i Periquet (president); Benito Marco Gardoqui, advocat i exalcalde de Bilbao (vicepresident); Cristòfol Massó, cunyat d'Emili Riu i també fundador d'EEC; Daniel Riu i Periquet; Luis Aranguren, tinent d'alcalde de Bilbao, i Antonio Sacia, director de la Caja de Ahorros de Bilbao.¹⁸ Com després veurem, aquesta empresa construeix dos aprofitaments hidroelèctrics al Pallars.

Malgrat que va mantenir-se formalment i nominalment com a societat independent durant dècades, Energía Eléctrica de Cataluña passà a mans de Riegos y Fuerza del Ebro pocs anys després de la seva creació: l'any 1923 RFE adquirí totes les accions d'EEC mitjançant la societat Unión Eléctrica de Cataluña, creada expressament amb aquesta finalitat.¹⁹

L'explotació integral de l'eix Flamicell, Noguera Pallaresa, Segre (1911-1940)

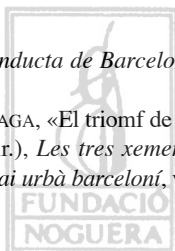
En el període 1911-1940, l'eix format pels rius Flamicell, Noguera Pallaresa i Segre (en el seu recorregut per les comarques del Pallars Jussà, la Noguera i el Segrià) experimenta una explotació i un aprofitament intensiu per a la producció de grans volums d'energia elèctrica, amb la construcció de dotze centrals hidroelèctriques. D'aquestes, Riegos y Fuerza del Ebro en construeix set, Energía Eléctrica de Cataluña tres, i la petita empresa Productora de Fuerzas Motrices, dues.

Riegos y Fuerza del Ebro construeixen les centrals de:

- *Sosís*: construïda l'any 1912 amb la finalitat inicial de subministrar l'electricitat necessària per a les obres de l'embassament de Sant Antoni a Talarn. La central està situada al nord de la Pobla de Segur i

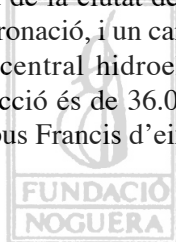
18. Pedro VOLTES BOU, *La conducta de Barcelona Traction como grupo de presión*, Barcelona, 1967, p. 73.

19. Horacio CAPEL, Luis URTEAGA, «El triomf de la hidroelectricitat i l'expansió de *La Canadiense*», a Horacio CAPEL (dir.), *Les tres xemeneies. Implantació industrial, canvi tecnològic i transformació d'un espai urbà barceloní*, v. II, Barcelona: FECSA, 1994, p. 37.

rep l'aigua del riu Noguera Pallaresa conduïda per un canal d'uns 5 km de llarg, des de la presa de derivació situada a la sortida del congost de Collegats, de 4 m d'alçada i 74 m de llargada. La seva producció és de 4.000 kW, mitjançant un salt de 24 m de desnivell i tres turbines tipus Francis d'eix horitzontal.

- *Talarn*: construïda entre els anys 1912 i 1916, aprofita l'aigua de la Noguera Pallaresa mitjançant l'embassament de Sant Antoni, a la Conca de Tremp, amb una capacitat inicial de 228 milions de metres cúbics. És el primer gran embassament que es construeix a Catalunya i un dels primers de l'Estat espanyol. La presa que el forma, de 84 m d'alçada i 204 m de llargada al coronament, fou la més gran d'Europa i la setena del món quan es construï. La seva producció és de 28.000 kW, mitjançant quatre turbines dobles tipus Francis d'eix horitzontal.
- *Gavet*: construïda entre els anys 1930 i 1931, aprofita l'aigua procedent de la central de Talarn, mitjançant un canal de 8 km de llargada. La seva producció és de 23.000 kW, mitjançant un salt de 53 m de desnivell i dues turbines tipus Francis d'eix vertical.
- *Terradets*: es construeix entre 1931 i 1935 i aprofita l'aigua del riu Noguera Pallaresa, mitjançant un embassament de 33 hm³ format per una presa de 44 metres d'alçada i 160 metres de llargada al coronament, situada a l'entrada del congost de Terradets. La seva producció és de 26.000 kW, mitjançant dues turbines Francis d'eix vertical.
- *Camarasa*: construïda entre 1917 i 1920, utilitza l'aigua del riu Noguera Pallaresa abans d'unir-se al Segre gràcies a un embassament de 157 milions de metres cúbics de capacitat, format per una presa de 92 m d'alçada i 145 m de llargada al coronament. La seva producció és de 56.000 kW, mitjançant quatre turbines tipus Francis d'eix vertical.
- *Sant Llorenç de Montgai*: construïda entre 1928 i 1930, aprofita l'aigua del riu Segre mitjançant una presa que forma un petit embassament de 950 metres cúbics de capacitat. La seva producció és de 8.000 kW, mitjançant dues turbines tipus Francis d'eix vertical.
- *Seròs*: la seva construcció s'inicia l'any 1912 i es posa en funcionament el 1914. Aprofita l'aigua del riu Segre, mitjançant una presa de derivació situada al nord de la ciutat de Lleida, de 5,80 m d'alçada i 390 m de llargada a la coronació, i un canal de gairebé 25 km que condueix l'aigua fins a la central hidroelèctrica, al terme municipal d'Aitona. La seva producció és de 36.000 kW, mitjançant un salt de 52 m i quatre turbines tipus Francis d'eix vertical.

Energía Eléctrica de Catalunya construeix les centrals de:

- *Cabdella*: construïda entre 1912 i 1914, és la primera gran central hidroelèctrica catalana que es posa en funcionament, juntament amb la de Seròs. Aprofita l'aigua de diversos llacs de la capçalera de la vall del Flamicell, situats entre els 2.000 i els 2.500 metres, recollint-la mitjançant un sistema de túnels i galeries de manera que tota la conca lacustre actua com un gran embassament natural. L'aigua es concentra a l'Estany Gento i des d'aquí es condueix a la central de Cabdella mitjançant una canonada que aprofita un gran salt de 836 metres de desnivell. La seva producció és de 26.000 kW, mitjançant cinc turbines tipus Pelton d'eix horitzontal.
- *Molinos*: es construeix entre 1915 i 1919 i aprofita l'aigua procedent de la central de Cabdella i del riu Flamicell, mitjançant un canal de conducció de 6.880 metres de llarg. La seva producció és de 17.500 kW, mitjançant un salt de 273 m de desnivell i tres turbines tipus Pelton d'eix horitzontal.
- *La Plana*: es construeix entre els anys 1931 i 1940, però ja es posa provisionalment en funcionament el 1936. Aprofita l'aigua provinent de la central de Molinos, mitjançant un canal de 2.500 metres de llarg. La seva producció és de 5.000 kW, mitjançant un salt de 95 m de desnivell i una turbina doble tipus Francis d'eix horitzontal.

Productora de Fuerzas Motrices construeix les centrals de:

- *La Pobla de Segur*: es construeix entre els anys 1917 i 1920 i aprofita l'aigua del riu Flamicell, mitjançant una petita presa de derivació situada uns 800 metres aigües avall de la població de Senterada. L'aigua arriba a la central, situada prop de la Pobla de Segur, mitjançant un canal de gairebé 9 km. La seva producció és de 16.000 kW, mitjançant un salt de 193 m de desnivell i tres turbines tipus Francis d'eix horitzontal.
- *Congost*: es posa en funcionament l'any 1923 aprofitant part de l'aigua del canal de la central de la Pobla de Segur, a l'alçada del congost d'Erinyà, aproximadament a la meitat del seu recorregut. La producció d'electricitat es fa mitjançant un salt de 98 m de desnivell i dues turbines tipus Francis. La seva vida fou molt curta, perquè es tancà l'any 1929.

L'impacte socioeconòmic de l'explotació hidroelèctrica en el territori

L'estudi de la implantació de les hidroelèctriques al Pirineu durant el primer terç del segle XX és important, no només des del punt de vista de la industrialització de Catalunya, del procés d'electrificació, de l'evolució empresarial de les companyies o de les característiques tècniques de les explotacions, sinó també per l'impacte i les conseqüències econòmiques, socials i culturals que el procés ha tingut per als territoris i les poblacions on s'han situat les diferents explotacions.

Les obres de construcció de les explotacions hidroelèctriques i la seva posada en funcionament van ser un dels primers factors de transformació d'aquests territoris i de modificació de les bases econòmiques que fins aquell moment havien estat les habituals i tradicionals.

És evident que no totes les transformacions tingueren lloc al mateix temps ni les seves repercussions van ser igual de significatives, però sense cap mena de dubte, la construcció de les explotacions hidroelèctriques que es portà a terme durant el primer terç del segle XX tingué un gran impacte a molts nivells i induí transformacions de tota mena, com tot seguit veurem.

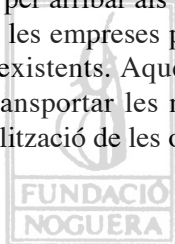
Quan parlem de les conseqüències o repercussions de la implantació de les hidroelèctriques, cal diferenciar entre aquelles immediates i les que es produeixen a més llarg termini.

Conseqüències immediates

Són les que es produeixen durant el període de construcció de les explotacions hidroelèctriques i són directament propiciades per aquest procés. En bona part dels casos, aquests efectes desapareixen un cop el procés constructiu ha finalitzat i l'explotació entra en funcionament, tot i que hi ha alguns efectes importants que esdevenen estructurals. A grans trets i en termes generals, les repercussions immediates foren les següents:

Millora de les comunicacions

A causa de les dificultats per arribar als llocs on s'han de construir els aprofitaments hidroelèctrics, les empreses promotores han d'obrir noves carreteres o millorar les ja existents. Aquesta és una actuació prèvia i imprescindible per poder transportar les màquines, els materials i els homes necessaris per a la realització de les obres.

Energía Eléctrica de Cataluña, per poder iniciar els treballs d'exploració dels llacs de la capçalera de la Vall Fosca i la construcció de la central de Cabdella, hagué de construir una nova carretera des de la Pobla de Segur a Cabdella, que fins llavors només estaven comunicades per camins de ferradura i que no permetien el pas de vehicles. Aquests 35 km de carretera es construïren en només tres mesos i hi treballaren fins a 3.000 obrers.²⁰

Riegos y Fuerza del Ebro també hagué de construir una nova carretera per poder realitzar els treballs de la central de Talarn. Es tracta d'un tram d'uns 8 km de la carretera de Balaguer a Tremp, al seu pas pel congost de Terradets (serra del Montsec), l'únic que faltava construir d'aquesta via. La construcció d'aquesta carretera es realitzà durant els primers mesos de l'any 1912, com una obra preparatòria mentre es procedia a l'aprovació definitiva del projecte de construcció de l'embassament de Sant Antoni. L'obertura de la carretera tenia una importància cabdal per a la Canadenc, ja que reduïa extraordinàriament la distància a recórrer amb vehicle des de les explotacions hidroelèctriques del Pallars fins a la ciutat de Lleida (quan no existia el tram dels Terradets, la carretera que comunicava Lleida amb els Pallars era la que anava de Balaguer a Artesa de Segre i d'aquí a Tremp pel port de Comiols).²¹

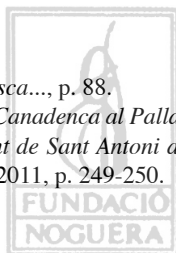
I també la Canadenc, i en aquest cas a causa de la creació de l'embassament de Sant Antoni, construí nous trams de la carretera ja existent entre Tremp i la Pobla de Segur en aquells indrets on el traçat quedaria sota les aigües de l'embassament. Aquesta actuació suposà una millora del traçat, amb obres d'enginyeria civil innovadores com el *Pont de la Solana*, prop de la població de Salàs de Pallars, que suposà la utilització per primer cop del formigó armat en una obra realitzada a la comarca.

Augment demogràfic

La realització de les grans obres hidroelèctriques féu necessària una gran quantitat de mà d'obra, tan per l'envergadura i complexitat dels projectes com pels escassos mitjans tècnics existents al principi del segle XX. Per això, l'arribada massiva i sobtada d'una gran quantitat de persones en uns territoris amb escassa població ocasionà un impacte important.

20. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 88.

21. Xavier TARRUBELLA, *La Canadenc al Pallars. Repercussions socioeconòmiques de la construcció de l'embassament de Sant Antoni a la Conca de Tremp, 1910-1920*, 2a edició, Tremp: Garsineu Edicions, 2011, p. 249-250.

Segons diverses fonts, entre els anys 1911 i 1920 la població a la comarca del Pallars Jussà s'incrementà temporalment en unes 10.000 persones, la qual cosa representa un augment de prop del 80% respecte la població total, que era d'un 12.000 persones. Aquest increment temporal de població és encara més significatiu si l'analitzem en el cas de les poblacions més properes a les explotacions hidroelèctriques que es construïren: a Tremp s'incrementà en un 200%, a la Pobla de Segur en un 165% i a la Vall Fosca també en un 200%.²²

Pel que fa a la procedència dels treballadors, el primer, que no principal, centre proveïdor de mà d'obra serà la mateixa comarca: en els primers treballs que es realitzen (prospecció del terreny, aixecaments topogràfics...), les empreses contracten persones de la comarca, generalment pagesos, les quals continuaran treballant a les obres fins a la seva finalització.²³ Però el gruix dels treballadors prové de diferents regions de l'Estat espanyol (Múrcia, Aragó i Andalusia, sobretot). Finalment, també cal fer referència als tècnics i directius de les obres, un grup poc important quantitativament però rellevant en termes qualitatius: en les grans obres de la segona dècada del segle (Cabdella i Talarn) es tracta majoritàriament d'enginyers estrangers d'Amèrica del Nord (Estats Units i Canadà) i de diversos països europeus (França, Suïssa, Alemanya, Itàlia, Àustria o Bèlgica entre altres), molts dels quals procedents de les obres del canal de Panamà.²⁴

Conflictes de convivència i problemes de salubritat

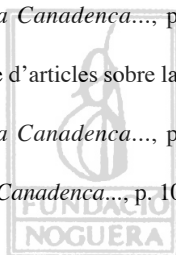
Un aspecte directament relacionat amb l'arribada sobtada d'una gran quantitat de persones que volen treballar a les obres hidroelèctriques és el relacionat amb els problemes de convivència i amb els d'higiene i salubritat pública. En relació amb els conflictes de convivència, aquesta va ser una de les primeres i principals preocupacions de les autoritats locals dels municipis més afectats, els més propers a les obres. Per això, durant els anys de realització d'aquestes, s'adoptaren mesures de control i de reforç de la vigilància i de la seguretat en els carrers i els espais públics d'algunes poblacions.²⁵

22. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 102-104; Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 98.

23. *Diario de Barcelona*. Sèrie d'articles sobre la Canadenca publicats entre el 4 i el 7 d'abril de 1970.

24. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 107-108; Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 96-98.

25. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 108-109.

En el cas de la ciutat de Tremp, molt propera a les obres de la central de Talarn, des dels primers mesos de l'any 1912 l'Ajuntament ja mostra la seva preocupació per la seguretat i el manteniment de l'ordre públic, adoptant diverses mesures al respecte: petició al govern de l'Estat d'un augment de la dotació de forces de la Guàrdia Civil a la població o creació temporal de noves places de vigilants nocturns a la plantilla municipal.²⁶ També les mateixes empreses constructores es preocuparen pel manteniment de l'ordre públic. En constitueix un exemple significatiu Energía Eléctrica de Cataluña en el cas de les obres de la central de Cabdella, on llogà un local i l'oferí al govern de l'Estat per a la creació d'una caserna de la Guàrdia Civil.²⁷

Pel que fa als problemes d'higiene i salubritat pública, en bona part es produeixen per les precàries condicions de vida d'una part de la població nouvinguda i per les deficientes condicions d'alguns dels espais utilitzats com a allotjament. En el cas de les obres de la central de Talarn, molts treballadors utilitzen pallers, cabanes, corrals, eres i altres espais poc adequats com a habitatge. Això incidirà en el deteriorament de la higiene i la salubritat i ocasionarà l'aparició periòdica d'epidèmies, sobretot de verola, durant els anys en què es porten a terme les obres. A Tremp, per exemple, hi ha documentades epidèmies de verola el juliol de 1912, la primavera de 1913, l'estiu del mateix 1913 (la més virulenta amb gairebé vint afectats i quatre morts), la primavera de 1914 i els primers mesos de 1916.²⁸

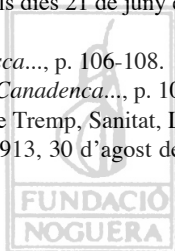
Els problemes d'higiene i salubritat pública van ser una de les principals preocupacions de les autoritats locals i de la població durant aquells anys, i obligaren a adoptar importants mesures de prevenció i de millora de les condicions higièniques, sobretot a la ciutat de Tremp.²⁹ La premsa comarcal de l'època es féu ressò d'aquesta preocupació i periòdicament publicà articles i editorials referint-se a les precàries condicions higièniques i sanitàries. La següent notícia publicada al setmanari *El Conqués* el març de 1914 n'és un exemple representatiu:

26. Arxiu Comarcal del Pallars Jussà (ACPJ), Fons Ajuntament de Tremp, Llibres d'Actes, Actes del ple municipal dels dies 21 de juny de 1912, 28 de gener de 1913 i 27 de desembre de 1913.

27. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 106-108.

28. Xavier TARRUBELLA, *La Canadencia...*, p. 109-123.

29. ACPJ, Fons Ajuntament de Tremp, Sanitat, Llibres d'actes de la Junta Municipal de Sanitat dels dies 10 d'abril de 1913, 30 d'agost de 1913, 23 de gener de 1914 i 21 de gener de 1916.

Trempe está alarmado y no sin razón. La aglomeración de gentes de diversas condiciones y faltos de higiene hace temer alguna epidemia (...). Se alquilan casas o cuadras sin ninguna condicion para albergar seres humanos, y cuando las reune se amontonan en pequeñas habitaciones en tal número, que viven como arenques en su casco (...); mal alimentados y peor aseados, son campo abonado para el desarrollo de gérmenes infecciosos. (...) Por interés de todos urge que se higienice la población, de raíz, sin contemplaciones de ningún género.³⁰

Transformacions econòmiques

Les transformacions econòmiques de caràcter immediat seran diverses i afectaran diferents sectors durant els anys de realització de les obres hidroelèctriques. En primer lloc cal fer referència al fort *creixement del sector terciari*, sobretot en les poblacions més properes a les obres. El gran creixement de la població provocarà l'obertura de nous i nombrosos establiments comercials de productes de primera necessitat (carnisseries, botigues de queviures, fleques, sabateries) o de determinats serveis (barberies, fusteries, ferreteries). Però també, la proliferació de locals destinats a l'hostaleria, a l'oci i a la diversió de la població nouvinguda, com ara hostals, tavernes, bars i cafès, fondes, sales de joc, cinemes o teatres. En alguns indrets com la Vall Fosca, la realització de les obres suposà l'aparició del sector terciari per primer cop, ja que fins aquell moment l'activitat econòmica de la Vall es fonamentava exclusivament en l'agricultura i la ramaderia.³¹

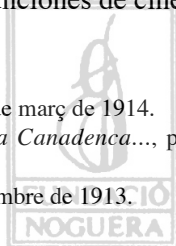
La premsa local i provincial de l'època es féu sovint ressò d'aquesta explosió de l'activitat comercial i del sector serveis, i el següent fragment d'un article publicat al diari *El País* de Lleida referint-se a la ciutat de Trempe en constitueix un bon exemple:³²

Con media docena de casas «non sanetas»; café cantante; salón teatro; cafés servidos por camareras; muchas tavernas y no pocas cervecerías; fondas nuevas y casas de posada a cada paso; centenares de carros que aquí pasan en plazas y calles públicas todas las noches; funciones de cine y puchinelis a granel.

30. *El Conqués*, núm. 74, 28 de març de 1914.

31. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 238-240; Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 102-103.

32. *El País* (Lleida), 8 de setembre de 1913.

El fort creixement demogràfic, amb un pes fonamental de la població masculina, ocasionarà també l'aparició i la proliferació del negoci de la *prostitució* en les poblacions més properes a les obres. Algunes fonts parlen de fins a quinze establiments dedicats a aquest negoci en les poblacions de Tremp i Talarn, mentre que altres parlen de sis locals a Tremp i dos a Talarn.³³ També les obres de la central de Cabdella a la Vall Fosca ocasionaran l'aparició d'aquest tipus d'activitat.³⁴

L'aparició del negoci de la prostitució no s'ha d'analitzar només en termes econòmics, sinó també des de la perspectiva de l'impacte sociocultural i moral en una societat tradicional, arcaica i tancada com la del Pallars a l'inici del segle XX. Per això seran habituals les queixes i les referències de caràcter moral en relació amb aquesta activitat:

Se eliminan los factores de inmoralidad que tanto abundan en Tremp y Talarn en el ramo de la prostitución.³⁵

(...) manifestaciones hechas por diferentes vecinos solicitando que el primer albergue o barraca que existe en las afueras del pueblo de Espuy (...) sea clausurada por existir en el mismo mujeres que se dedican a la prostitución pública en tan mala forma que el mismo público se escandaliza ya que el local se encuentra al lado de la carretera donde pasan gente de menor edad, resulta mucho más escandaloso con gran perjuicio a la moral pública...³⁶

Nuestra ciudad vino a ser el campo de operaciones elegido preferentemente por los mercaderes del vicio e inmoralidad de toda clase, teniendo que lamentar de un modo especial la plaga que le cayó encima de esos seres envilecidos, deshonor y oprobio de su sexo y de la sociedad.³⁷

Un altre sector econòmic al qual cal fer referència és l'*immobiliari*: el creixement demogràfic ocasiona una gran demanda d'habitatge i d'allotja-

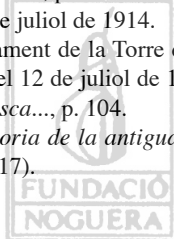
33. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadencia...*, p. 125.

34. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 104-106.

35. *El Conqués*, núm. 89, 11 de juliol de 1914.

36. Arxiu Històric de l'Ajuntament de la Torre de Cabdella (AHTC), Administració General, capsa 2, Acta municipal del 12 de juliol de 1913. Vegeu la reproducció completa del text a Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 104.

37. Miguel LLEDÓS MIR, *Historia de la antigua villa, hoy ciudad de Tremp*, edició facsímil, 1977, p. 552 (1a edició 1917).

ment, a la qual donen resposta parcialment les empreses hidroelèctriques mitjançant la creació de campaments per allotjar alguns treballadors, i la construcció d'àrees residencials destinades als tècnics i directius. Però aquesta infraestructura pròpia no cobreix ni de bon tros les necessitats i en les poblacions més properes a les obres es desenvolupa un nou sector de negoci: el lloguer de tot tipus d'espais i de locals a preus molt elevats, destinats a l'allotjament de treballadors.

A les poblacions de Cabdella o Espui, a la Vall Fosca, moltes cases particulars llogaven espais als obrers per fer-los servir com a dormitori durant les vint-i-quatre hores en dos torns.³⁸ I a Tremp, els preus de lloguer d'habitatsges s'havien incrementat fins a un 100% des de l'any 1912: per un habitatge que no reunia les mínimes condicions d'habitabilitat s'arribaren a pagar 40 pessetes al mes, mentre que abans de l'arribada de la Canadenca el lloguer d'un pis de luxe no costava més de 20 pessetes al mes.³⁹ La premsa local de l'època es féu ressò sovint de la importància del negoci immobiliari vinculat a les obres hidroelèctriques. Per exemplificar-ho, reproduïm a continuació el fragment d'un article publicat l'agost de 1914, poques setmanes després de l'aturada temporal de les obres de construcció de l'embassament de Sant Antoni a causa de l'esclat de la Primera Guerra Mundial:⁴⁰

Por otra parte, en Tremp, Talarn, Vilamitjana, Palau y otros, no quedaba un local para alquilar. Pisos, cuadras, pajares y hasta pocilgas se pagaban a precios increíbles, que suponían un ingreso mensual de algunos miles de duros (...). Era una renta líquida, que no acarreaaba gasto alguno (...) y que con el tiempo se hubiera traducido en un volumen de ahorro de mucha consideración. (...) Y mucho se esperaba aún de este manantial de ingresos, cuando en todas partes se edificaba y todo se reparaba para convertirlo en habitaciones o lo que fuese. Cuatro paredes, una puerta y un tejado producían más que un palacio de la plaza Cataluña o en la Puerta del Sol, cosas que movían sin freno la avaricia de muchos que difícilmente resistirán el desconcierto producido.

38. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 102.

39. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 109-110.

40. *El Conqués*, núm. 95, 22 d'agost de 1914.

Un altre sector econòmic que rebé els efectes immediats de la construcció de les explotacions hidroelèctriques és el *transport*, tant de passatgers com de mercaderies: l'inici de les obres i el gran moviment de persones i de materials que ocasionà, comportaren la creació de noves línies de transport de viatgers i de noves empreses dedicades a aquesta activitat.

Fins al començament de les obres hidroelèctriques, a la comarca del Pallars només operava una empresa de transport de viatgers, creada l'any 1908: La Pallaresa. Aquesta empresa realitzava diàriament el trajecte Tàrrega-Tremp.⁴¹

La primavera de 1912, pocs mesos després de l'inici dels treballs de la Canadencia i Energía Eléctrica, es creà l'empresa de transports de viatgers La Pirenaico-Pallaresa, que posà en servei una nova línia d'autobusos entre les poblacions de Tàrrega i Sort, passant per Tremp, la Pobla de Segur i Gerri de la Sal.⁴² I l'any 1913 es creà una altra empresa, La Primera del Flamisell, que posà en marxa una nova línia de transport de passatgers entre la Pobla de Segur i Cabdella. Aquesta darrera empresa tingué una vinculació molt directa amb Energía Eléctrica de Cataluña, com ho demostra el document de condicions per a la prestació del servei:⁴³

La Primera del Flamisell se obliga a practicar un servicio diario de autobús de Pobla de Segur a Capdella para asegurarse la comunicación entre ambas poblaciones en beneficio de E.E.C., Riegos y Fuerza del Ebro y demás compañías asociadas, y personal empleado, destinado o residente en las mismas y poblaciones o campamentos intermedios.

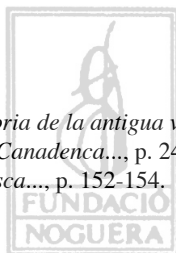
Toda interrupción en este servicio que sea debida a fuerza mayor dará derecho a E.E.C. a reternerse de la subvención que luego se dirá, la suma de 10 pts. por día, en que deje de prestarse servicio completo.

La E.E.C. hará efectiva a La Primera del Flamisell una suma mensual de ciento veinte y cinco pesetas, en concepto de subvención por las ventajas a su favor derivadas de las estipulaciones que anteceden.

41. Miguel LLEDÓS MIR, *Historia de la antigua villa...*, p. 415.

42. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadencia...*, p. 248.

43. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 152-154.

No hem d'oblidar tampoc, quan parlem d'aspectes econòmics, que el Pallars Jussà, en el moment d'iniciar-se les obres de construcció de centrals hidroelèctriques, pateix una greu crisi econòmica que es mitigarà temporalment gràcies a aquests treballs. Aquesta situació es donà sobretot a la Conca de Tremp, on durant els primers anys del segle havien coincidit successives temporades de sequera que malmeteren les collites de cereals, i la pèrdua del conreu de la vinya a causa de la plaga de la fil·loxera.

La greu situació econòmica provoca un increment important de l'emigració: entre 1900 i 1911 el Pallars Jussà perd un terç de la població, passant de 18.000 a 12.000 habitants.⁴⁴ La situació és tan dramàtica que alguns alcaldes, en una assemblea celebrada l'any 1910, proposen que si el govern de l'Estat no adopta mesures per pal·liar-la, tots els càrrecs públics locals i comarcals dimiteixin i s'adreça una petició al president de la República Argentina demanant-li terres per efectuar una emigració col·lectiva a aquell país.⁴⁵

L'inici dels treballs de construcció de l'embassament de Sant Antoni l'any 1911 serà un revulsiu a aquesta situació. Com ho serà també en altres zones al llarg de tot el segle XX per frenar, encara que sigui temporalment, el despoblament progressiu en obrir-se noves perspectives econòmiques vinculades al procés constructiu de les explotacions hidroelèctriques.

Conseqüències a llarg termini

Fins ara hem exposat alguns elements fonamentals en relació amb l'impacte immediat de les obres de construcció de les explotacions hidroelèctriques, però cal tenir en compte també els efectes posteriors, aquelles conseqüències que potser seran menys perceptibles d'entrada però que resultaran determinants en una perspectiva de més llarga durada. Les més destacades són:

Transformació de terres de secà en terres de regadiu

La creació d'aprofitaments hidroelèctrics suposà, en alguns casos, la construcció de nous canals de rec per destinar una part de l'aigua canalit-

44. ACPJ, Fons Ajuntament de Tremp, Demografia, *Tremp: visita del inspector de emigración*, 1911.

45. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 39.

zada o embassada amb finalitats energètiques, a usos agrícoles. Aquesta circumstància es produí, sobretot, en aquells casos en què l'explotació hidroelèctrica es realitzava mitjançant la creació d'embassaments, i va ser el resultat dels acords entre les empreses hidroelèctriques i el territori en concepte de compensacions.

La construcció de canals de rec per disposar de noves terres de regadiu va ser la principal demanda del territori en el cas de la construcció de l'embassament de Sant Antoni a la Conca de Tremp, atès que va considerar-se un factor fonamental per al futur econòmic de la zona. Per aquesta raó, el mes de juny de 1912 es creà l'Asociación de Regantes Ribereños del Noguera Pallaresa en la Conca de Tremp i se signaren els acords mitjançant els quals Riegos y Fuerza del Ebro es comprometia a la construcció de diversos canals de rec. Tant la constitució de l'Associació de Regants com l'acord per a la construcció dels canals de rec es formalitzaren el 9 de juny, mitjançant escriptures notariales autoritzades pel notari de Tremp Luis Góngora Tuñón.

Transcrivim a continuació, pel seu interès, alguns fragments de l'escriptura de conveni entre l'Associació de Regants i l'empresa hidroelèctrica:⁴⁶

La Compañía «Riegos y Fuerza del Ebro, Sociedad anónima» se propone construir, previa la indispensable tramitación administrativa, las obras necesarias para el aprovechamiento de un considerable caudal de agua derivado del río Noguera Pallaresa, con destino en parte a usos industriales y en parte al establecimiento de nuevos riegos en ambas márgenes del río en los términos de esta ciudad o inmediatos ribereños. Con esos nuevos riegos, que suponen un indudable aumento de riqueza en esta comarca esencialmente agrícola, no calcula ni se propone la empresa constructora realizar un negocio lucrativo, sino más bien contribuir a la satisfacción de las ansias de mejoramiento del país, a beneficio exclusivo del cual quedará el riego en un plazo relativamente corto, mucho menor del fijado como máximo por la ley de aguas para la explotación del riego por una empresa.

46. *Escritura de convenio entre la Asociación de Regantes ribereños del Noguera Pallaresa en la Conca de Tremp y la Compañía Riegos y Fuerza del Ebro Sociedad Anónima. Autorizada por el Notario de Tremp, D. Luis Góngora y Tuñón, en 9 de junio de 1912, Tremp: Imprenta de José Mª Tarragona, 1915.*

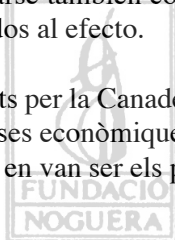
A fin de organizar la comunidad de regantes a la que pase en su día el dominio de las obras destinadas al riego y de fijar en unión de la referida compañía los derechos y deberes de la misma y los propietarios, se ha constituido la nombrada «Asociación de Regantes ribereños del Noguera Pallaresa en la Conca de Tremp», la cual ha fijado las bases sobre las cuales y mediante esta escritura debía contratar su Consejo directivo con la representación de la compañía constructora las condiciones de establecimiento de nuevos riegos.

I. La Compañía «Riegos y Fuerza del Ebro, Sociedad anónima» se obliga a construir, como parte de las obras a que se ha hecho referencia, un canal para riegos en la margen izquierda del Noguera Pallaresa y en la derecha otro emplazado a una altura o nivel superior en cuarenta metros próximamente al destinado al aprovechamiento industrial que se propone realizar, como también a dar riego a las tierras de nivel inferior a dicho canal industrial, derivando el agua bien del mismo bien del que al efecto construya debajo de él. Así mismo construirá los brazales principales. (...)

VI. Transcurridos que sean treinta años a partir del establecimiento de los nuevos riegos, quedarán del dominio de la comunidad de regantes los canales construidos al efecto por la repetida Compañía, que conservará el de su canal industrial, pero con la obligación de dar riego a las tierras inferiores que la deriven directamente del mismo, si las hubiere en ese caso, como también conservará la propiedad de todas las obras no destinadas exclusivamente al riego. Después de dicho plazo, la Compañía «Riegos y Fuerza del Ebro, Sociedad Anónima», continuará corriendo con los gastos de elevación de aguas al arranque de los canales y con la conservación, reparación y sustitución de las máquinas elevatorias para que pueda discurrir regularmente por aquellos el agua destinada al riego, percibiendo en cambio anualmente ocho pesetas por hectárea de cultivo extensivo y dieciséis pesetas por hectárea de cultivo intensivo.

VII. En el momento en que se derive del Noguera Pallaresa el agua destinada a usos industriales, comenzando su aprovechamiento, habrá de darse también comienzo al riego por medio de los canales destinados al efecto.

Els canals de rec construïts per la Canadenca permeteren un canvi progressiu però radical en les bases econòmiques dels municipis del sud de la Conca de Tremp, aquells que en van ser els principals beneficiaris. Aques-

ta importància es fa evident si es compara l'extensió de terres de rec existents abans de l'arribada de la Canadenca amb l'existent dècades després, quan la utilització de la nova xarxa de recs estava plenament implantada: mentre que l'any 1911 es regaven unes 300 ha de terra en els municipis de la part sud de la Conca de Tremp, setanta anys després eren 4.750 ha les terres de rec en el mateix territori.⁴⁷

L'ampliació de les terres de rec possibilitarà una transformació lenta però progressiva de l'agricultura de la zona: fa possible la diversificació dels conreus, permet practicar l'agricultura intensiva, facilita l'especialització agrícola en determinats productes amb forta demanda i permet la integració de l'agricultura i la ramaderia creant un cicle productiu integrat.⁴⁸

Disponibilitat d'energia elèctrica a cost reduït i per a diferents usos

Les empreses hidroelèctriques ofereixen a les poblacions del voltant d'una explotació construïda per elles bonificacions en els preus de l'energia elèctrica, tant per al consum domèstic com per a l'industrial.

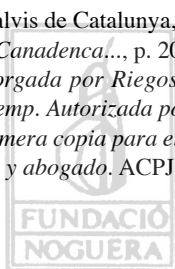
Pel que fa a la Canadenca, cal destacar el conveni que l'any 1912 signa amb diversos municipis de la Conca de Tremp, pel qual es compromet al subministrament gratuït de 200 CV d'energia elèctrica per a l'enllumenat, tant públic com privat, i al subministrament amb importants bonificacions sobre el preu de mercat, de fins a 1.500 CV d'energia elèctrica per a usos agrícoles i industrials, a vint-i-quatre municipis de la zona. El conveni, que el signen divuit dels vint-i-quatre municipis beneficiaris, es formalitza el 2 de juny de 1912 davant el notari de Tremp Luis Góngora Tuñón.

Aquest acord amb bona part dels ajuntaments de la Conca de Tremp és utilitzat per l'empresa com a moneda de canvi per aconseguir el seu suport al projecte de construcció de la central i embassament de Talam, compromís que es recull explícitament en l'escriptura de conveni i de la qual reproduïm a continuació alguns fragments:⁴⁹

47. *El Pallars Jussà: estructura socio-econòmica i territorial del Pallars Jussà i l'Alta Ribagorça*, Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981, p. 119-121.

48. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 207-210.

49. *Escritura de convenio otorgada por Riegos y Fuerza del Ebro S.A. con varios ayuntamientos de la comarca de Tremp. Autorizada por D. Luis Góngora y Tuñón, notario de Tremp, el 2 de junio de 1912. Primera copia para el Ayuntamiento de Tremp, autorizada por D. Pascual Mas y Mas, notario y abogado.* ACPJ, Fons Ajuntament de Tremp, Secció Obres Públiques, carpeta 13.

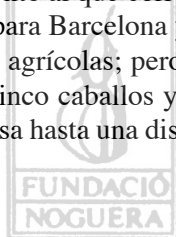

Las negociaciones que se han venido siguiendo para concretar la forma en que la Sociedad anónima «Riegos y Fuerza del Ebro» habría de cumplir sus ofertas encaminadas a que esta comarca obtuviese ventajas positivas e inmediatas de la realización de los proyectos que en ella tiene dicha Compañía en vías de ejecución, prestándole, al efecto, el país el apoyo y facilidades posibles, han dado por resultado varios acuerdos, parte de los cuales se formalizan mediante esta escritura en los términos que a continuación se expresan.

Primero. La Compañía «Riegos y Fuerza del Ebro, Sociedad anónima» se obliga a suministrar perpetua y gratuitamente doscientos caballos de energía eléctrica con destino al alumbrado a los Ayuntamientos de esta ciudad [Tremp], Abella de la Conca, Aramunt, Benavent de Tremp, Conques, Eroles, Figuerola de Orcau, Guardia, Gulp, Isona, Llimiana, Mur, Orcau, Palau de Noguera, Salás, San Cerni, San Esteve de la Sarga, San Miquel de la Vall, San Romá de Abella, San Salvador de Toló, Serradell, Suterraña, Talarn y Vilamitjana (...)

Cuarto. Los Ayuntamientos podrán destinar la fuerza al alumbrado público y venderla para el particular en las condiciones que tengan por conveniente establecer, pero habrá de destinarse necesariamente al alumbrado. Sin embargo, en atención a que al construirse las obras proyectadas por la Sociedad anónima «Riegos y Fuerza del Ebro» habrían de desaparecer los molinos de Salás y de Aramunt, en ese caso los Ayuntamientos de dichas poblaciones podrán destinar parte del fluido que les corresponda en el reparto de los doscientos caballos a fuerza motriz para un molino harinero y de aceite instalado dentro de la población y explotado por su cuenta, bien por administración, bien mediante arriendo, pero siempre a beneficio del municipio (...)

Sexto. «Riegos y Fuerza del Ebro, Sociedad Anónima» se obliga a suministrar hasta un total de mil quinientos caballos de energía eléctrica, destinada a fuerza motriz, a un precio inferior en un veinte por ciento al que corresponda con arreglo a las tarifas que establezca para Barcelona y en un treinta por ciento si se destina a industrias agrícolas; pero únicamente por partidas que no bajen de veinticinco caballos y para utilizarla en la línea del río Noguera Pallaresa hasta una distancia máxima de dos kilóme-

tros del río a uno u otro lado del mismo, desde Pobla de Segur hasta Sellés.

Séptimo. Los Señores Alcaldes aquí comparecientes, en nombre de los Ayuntamientos que representan, se obligan a prestar a la Compañía «Riegos y Fuerza del Ebro, Sociedad anónima» el más eficaz apoyo moral para todo cuanto, dentro de la legalidad, la justicia y las conveniencias de los municipios respectivos y de la comarca en general, se refiera a la ejecución de los proyectos que aquella se propone desarrollar y sea necesario o se relacione directa o indirectamente con la realización de dichos proyectos; y al efecto, prometen darle en cuanto esté dentro de sus atribuciones y se ajuste a las disposiciones legales que vienen obligados a cumplir y hacer cumplir, cuantas facilidades sean posibles, no creando obstáculos que dificulten el completo desarrollo de los proyectos de dicha empresa, a fin de conseguir un resultado más positivamente beneficioso para el país mediante un perfecto acuerdo entre este y aquella.

Octavo. El cumplimiento de los compromisos que contrae la repetida sociedad se entenderá subordinado a la ejecución de sus proyectos y aplazado hasta el momento en que, terminadas las obras necesarias, comience a suministrar al público en general energía eléctrica procedente del aprovechamiento industrial del agua derivada del embalse en proyecto llamado de San Antonio o de Susterris.

Energía Eléctrica de Cataluña també estableix un conveni semblant amb els veïns del municipi de la Torre de Cabdella, a la Vall Fosca, vinculat a la construcció de la central de Molinos. L'acord se signa el 15 de maig de 1917 i els beneficiaris seran el municipi i els habitants de la Torre de Cabdella, el municipi i els habitants de Mont-ros, i alguns veïns propietaris dels dos municipis que rebran algunes concessions especials. L'acord, en termes generals, atorga el subministrament gratuït d'energia per a l'enllumenat públic, una quantitat determinada d'energia gratuïta per a l'enllumenat privat i una bonificació en el preu de l'excés de consum privat. L'empresa també es fa càrrec de la construcció de les xarxes de distribució.⁵⁰

50. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 160-161.

Abastament d'aigua potable

En els convenis subscrits amb el territori per a l'atorgament de compensacions per a la construcció dels aprofitaments hidroelèctrics, és relativament habitual que un dels compromisos adquirits per les empreses sigui el de l'abastament gratuït d'aigua potable procedent de les canalitzacions o embassaments.

L'exemple més significatiu és l'acord subscrit l'any 1912, mitjançant el qual la Canadencia es compromet al subministrament gratuït de 10 litres d'aigua per segon a l'Ajuntament de Tremp per destinar-la a l'abastament de la població. Això suposarà la canalització de l'aigua des de l'embassament de Sant Antoni fins a la població, la construcció d'un dipòsit d'aigua amb una capacitat de 166 metres cúbics i la construcció de la xarxa de subministrament per tota la ciutat. Després de diverses dificultats jurídiques i administratives, i d'alguns estira-i-arronsa entre l'empresa i l'Ajuntament, l'any 1924 es completarà la xarxa de distribució d'aigua i tota la ciutat podrà disposar, des de llavors i per primera vegada, del servei d'aigua potable a domicili.⁵¹

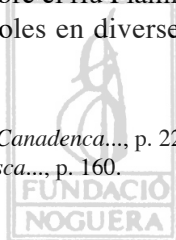
En altres casos, el compromís de facilitar aigua potable es materialitza mitjançant la construcció de fonts públiques en alguns pobles, a càrrec de les empreses hidroelèctriques. Aquest fou el cas de la Torre de Cabdella, on Energía Eléctrica de Cataluña es compromet, l'any 1917, a facilitar la canonada i finançar amb 500 pessetes la construcció d'una font pública,⁵² o el de Cellers, població de la Conca de Tremp propera a l'embassament de Terradets, on la Canadencia construeix una font pública.

Creació de nous equipaments

Les empreses hidroelèctriques, en alguns casos, també financen la construcció de nous equipaments municipals o assumeixen la prestació de serveis públics en substitució de les responsabilitats de l'Administració. Els exemples més significatius els trobem a la Vall Fosca, on Energía Eléctrica de Cataluña contribueix a la construcció d'un nou edifici de l'Ajuntament de la Torre de Cabdella l'any 1917, amb una aportació econòmica important i el subministrament gratuït del ciment necessari; es fa càrrec de la construcció d'un nou pont sobre el riu Flamicell; finança la construcció de nous edificis destinats a escoles en diverses poblacions; construeix una

51. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadencia...*, p. 225 i següents.

52. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 160.

escola a la central de Cabdella per escolaritzar els fills dels treballadors de la central un cop acabades les obres, l'any 1914, o posa en funcionament una altra escola a Molinos amb la mateixa finalitat.⁵³

Naixement de nous nuclis de població

En uns casos de manera temporal i en altres definitiva, al voltant del lloc on es basteix un aprofitament hidroelèctric es construeixen autèntiques poblacions dotades de tots els elements propis d'aquestes per acollir i allotjar treballadors de l'obra: cases, comerços, escola, església, serveis diversos, zones d'esbarjo, etcètera. Aquests nuclis, tant pel tipus d'habitatge construït com pels materials utilitzats o per la distribució de l'espai, constitueixen un nou concepte d'urbanisme molt diferent a l'existent. El poble de Molinos o la nova zona residencial de la central de Cabdella, ambdós a la Vall Fosca, són exemples d'aquests nous nuclis de població que perduraran.⁵⁴ En altres casos, aquestes àrees residencials es desmantellaran un cop finalitzades les obres, com succeí per exemple a Talarn, amb el campament de Sant Antoni.

Creació de llocs de treball estables

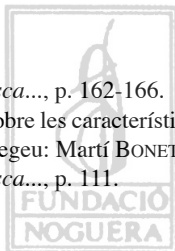
Tot i que un cop acabades les obres de construcció la majoria dels llocs de treball desapareixen, el funcionament i el manteniment de les instal·lacions requereixen una mà d'obra estable, que en part es nodreix de població autòctona i en part es cobreix amb empleats forans, sobretot els càrrecs tècnics.

A la central de Cabdella, per exemple, l'any 1932 són quaranta els llocs de treball existents, i a la central de Molinos aquest mateix any hi treballen divuit persones. L'impacte demogràfic d'aquests nous llocs de treball estables serà significatiu en alguns casos. Al municipi de la Torre de Cabdella, per exemple, l'assentament d'aquests nous treballadors estables i de les seves famílies, vinculats al funcionament de les centrals de Cabdella i Molinos, s'ha de posar directament en relació amb l'increment de més d'un 100% de la població empadronada en aquest municipi si comparem les dades de 1900 i 1930: 447 persones censades l'any 1900 i 952 l'any 1930.⁵⁵

53. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 162-166.

54. Per tenir més informació sobre les característiques urbanístiques i arquitectòniques d'aquests nous nuclis de població vegeu: Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 168-174.

55. Martí BONETA, *La Vall Fosca...*, p. 111.

Desenvolupament del turisme

La construcció de les explotacions hidroelèctriques de la Vall Fosca per part d'Energía Eléctrica de Cataluña possibilitarà el naixement i el desenvolupament d'un nou sector econòmic en aquesta zona: el turisme.

La millora de les comunicacions propiciada per l'empresa hidroelèctrica amb l'obertura de la nova carretera entre la Pobla de Segur i Cabdella l'any 1912, i la creació l'any 1913 de la nova línia de transport de viatgers entre les dues poblacions, facilitarà l'arribada de visitants. Mentre que els dos hotels construïts a la vall per l'empresa amb la finalitat inicial d'allotjar part dels tècnics que treballen en les instal·lacions (un a Cabdella inaugurat l'any 1913 i un altre a Molinos inaugurat l'any 1918), permetran disposar d'una infraestructura hotelera en condicions per allotjar aquests visitants que comencen a arribar-hi amb finalitats turístiques.

La premsa comarcal de l'època es fa aviat ressò de les possibilitats d'explotació turística de la zona gràcies a les obres hidroelèctriques:⁵⁶

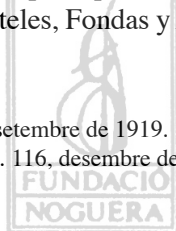
Edificà també dita Societat Anònima (...) [Energía Eléctrica de Cataluña] dos elegants i moderns hotels (...) que, oberts al públic, faciliten i estimulen l'afluència de forasters. Degut a les indicades millores, resulta avui Capdella un atractiu centre (...) d'excursionistes i de viatgers, i que promptament se convertirà en concorreguda colònia de «tourisme» i d'estiueig per les excelents condicions climatològiques que reuneix.

I també la premsa barcelonina especialitzada posarà aviat en relació les obres hidroelèctriques del Pirineu amb l'atractiu turístic d'unes zones de muntanya poc conegudes i amb grans possibilitats. Des de l'any 1914, la revista de promoció turística *Barcelona Atracción* inclou articles i informacions que van en aquesta línia. Com a exemple, reproduïm part de l'article publicat l'any 1920 sobre l'Hotel de la Energía de Cabdella amb motiu del III Concurs d'hotels, fondes i allotjaments de Catalunya:⁵⁷

Damos a continuación algunos detalles acerca de los establecimientos premiados, para que sirvan de estímulo a los dueños y arrendatarios de Hoteles, Fondas y Alojamientos de Cataluña, lle-

56. *La Conca de Tremp*, 1 de setembre de 1919.

57. *Barcelona Atracción*, núm. 116, desembre de 1920.

vándoles a la mejora de sus establecimientos en todos los sentidos, con el deseo de complacer al forastero, y aumentar por doquier la corriente turística en beneficio propio de las poblaciones y comarcas catalanas. (...) Hotel de la Energía-Capdella. El genio de la especulación y de la industria ha convertido estas agrestes montañas en un lugar hartamente concurrido, por haber establecido en ellas la «Energía Eléctrica de Cataluña» su Central hidráulica para la producción de fuerza y luz eléctricas. Amplias y atrevidas carreteras llevan hoy a las inmensas presas construídas por aquella Sociedad y demás obras en curso de realización, lo cual ha motivado el establecimiento de un hotel montado a la moderna, capaz de satisfacer al turista más exigente, y a cuyo edificio se llega por la carretera de Tremp, de continuo frecuentada por los automovilistas deseosos de conocer los grandes trabajos realizados por aquella formidable empresa, los cuales hallan en el Hotel de Capdella, además de las comodidades apetecibles, todo lo necesario al entretenimiento y reparación de sus vehículos.

Una altra mostra de les possibilitats d'utilització lúdica de la Vall Fosca que s'obren amb les obres hidroelèctriques la constitueixen les colònies escolars que comencen a organitzar-se a partir de llavors. EEC ofereix a la Comissió de Colònies Escolars de Barcelona, dirigida pel pedagog Artur Martorell, la possibilitat d'acollir cada estiu grups de vint-i-cinc alumnes en les seves instal·lacions de Capdella. La revista *Barcelona Atracció* es fa ressò d'aquesta iniciativa amb gran entusiasme:⁵⁸

Colonia Energía Eléctrica de Cataluña, en Capdella. Cabe conocer el sitio donde la Energía tiene emplazado el enorme salto de agua que lleva a Barcelona una considerable fuerza de electricidad, para darse cuenta de la generosidad de esta importante empresa al ofrecer a la Comisión de Colonias Escolares el traslado de 25 alumnos y tres profesores y su sostenimiento en tan lejana cuanto pintoresca y sana región. (...) Los niños de la Colonia de Capdella han sido objeto de múltiples atenciones durante su estancia en aquel pintoresco lugar, cuidando de su manten-

58. *Barcelona Atracción*, noviembre de 1917.

ción el Hotel Energía, con los más suculentos y abundantes menús. Un detalle bastará para dar idea del trato excelente que recibieron los escolares. Como sea que la leche para el desayuno tenía de transportarse diariamente desde Pobra de Segur, se adquirió una vaca para uso exclusivo de los escolares. Estos realizaron varias excursiones, entre las cuales, la más larga fue al lago Estangento, situada a más de 2.000 metros de altura, efectuándolo por ferrocarril funicular hasta 850 metros. Visitaron la Central Hidráulica, conducidos por el director de la misma Sr. Matter y las demás instalaciones y trabajos que en la actualidad se están realizando para la construcción de un nuevo salto. (...) La dirección de la Energía Eléctrica de Cataluña merece el aplauso de los barceloneses, y su ejemplo, al costear por completo los gastos de la Colonia, viaje, estancia y manutención, ha de servir de estímulo a tantas entidades y personalidades pudientes, en obsequio a la salud y a la alegría de los pequeños escolares de Barcelona.

Unes dècades més tard, a partir dels anys seixanta, els embassaments construïts a la Conca de Tremp per la Canadenc durant el primer terç del segle (Sant Antoni i Terradets) també esdevindran un element de desenvolupament turístic, en aquest cas associat als usos lúdics de l'aigua: la pràctica del bany i d'esports aquàtics, o la creació de càmpings i d'infraestructura hotelera al costat dels embassaments en seran els resultats més evidents.

Expropiació de terres

La construcció de centrals hidroelèctriques, de canals, de conduccions, d'infraestructures associades i, sobretot, d'embassaments suposarà l'expropiació de terrenys privats i comunals. En alguns casos, l'impacte de les expropiacions serà molt gran atès que afectarà una gran quantitat de terres de conreu que havien de ser negades pels embassaments. El cas més significatiu, per les seves dimensions, el constitueix l'embassament de Sant Antoni, a la Conca de Tremp, la creació del qual suposà l'expropiació d'unes 890 hectàrees a propietaris particulars.

El municipi més afectat per les expropiacions fou Salàs de Pallars, amb 488 finques i unes 300 hectàrees de terra inundades, bona part d'elles de conreu i, el que és més important, gairebé totes de regadiu. Això suposà un cop important a l'economia agrària del municipi, el qual va perdre una important extensió de terres de conreu que, a més, eren les més productives.

La Canadenca havia promès la construcció d'un canal de rec alternatiu en una cota més alta per compensar la pèrdua, però aquesta promesa no es complí i Salàs fou, per aquesta raó, una de les poblacions on l'oposició al projecte de la Canadenca fou més forta, més durable i més generalitzada.⁵⁹

Els conflictes i les reclamacions a l'empresa es mantingueren fins als anys trenta i, fins i tot, s'intensificaren: l'any 1928 un grup de veïns de la població presentà un recurs al Tribunal Suprem reclamant la restitució de la zona de regadiu inundada; amb l'arribada de la Segona República el nou ajuntament involucrà la Generalitat en el contenciós, amb la intervenció personal del president Francesc Macià; la desestimació del recurs pel Tribunal Suprem acabà amb un avalot popular, amb la dimissió de totes les autoritats municipals i judicials, i amb el municipi de Salàs sota la tutela del conseller de Governació de la Generalitat.⁶⁰

Desaparició dels raiers

Els raiers eren les persones que durant segles i fins al començament del segle XX es dedicaren al transport fluvial de la fusta, un dels materials més importants utilitzats en la construcció d'edificis i de vaixells durant molt temps. Els raiers pallaresos viatjaven pels rius Noguera Pallaresa, Segre i Ebre transportant la fusta des dels boscos del Pallars fins als ports fluvials de destí de la mercaderia: la Pobla de Segur, Tremp, Balaguer, Lleida, Tortosa i Amposta, principalment.

Durant la primera dècada del segle XX comença la davallada i progressiva desaparició de l'ofici de raier. D'una banda, perquè els embassaments, salts d'aigua i preses que es construeixen als rius per produir electricitat suposen la interposició gradual d'obstacles que dificulten molt el transport fluvial de la fusta perquè cal desfer els rais (grups de troncs de fusta lligats per facilitar-ne el transport) per superar aquests obstacles, i tornar-los a muntar aigües avall per continuar el descens. I, d'una altra, perquè les noves carreteres construïdes per les empreses hidroelèctriques per fer arribar els materials i la maquinària necessària per construir les preses i les centrals, i la possibilitat que hi circulin camions de gran tonatge, abaratei-

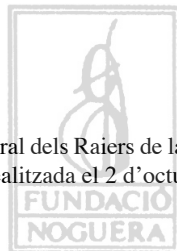
59. Xavier TARRAUBELLA, *La Canadenca...*, p. 140-142.

60. Francesc FARRÀS GRAU, *Del Pirineu a la Pampa (Salàs transatlàntic)*, Tremp: Garsineu Edicions i Ajuntament de Salàs de Pallars, 2011, p. 45.

xen el cost del transport i estalvien temps als empresaris de la fusta.⁶¹ Tot plegat suposa un cop definitiu a aquest ofici secular, que desapareixerà en poc temps a mesura que es completa l'aprofitament hidroelèctric de l'eix format pels rius Noguera Pallaresa-Segre-Ebre.

61. Web de l'Associació Cultural dels Raiers de la Noguera Pallaresa: <www.elsraiers.cat/index.php/historia> (consulta realitzada el 2 d'octubre de 2011).

L'ARXIU DE CORREDORS DE COMERÇ DE CATALUNYA: UNA PROPOSTA PER AL TRACTAMENT ARXIVÍSTIC DELS FONS DE FEDATARIS MERCANTILS

VICENÇ RUIZ GÓMEZ

ARXIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA

El Col·legi de Notaris de Catalunya (CNC) conserva més de 25.000 llibres registre produïts pels corredors de comerç i agents de canvi i borsa adscrits als antics col·legis territorials de Catalunya.¹ Es tracta, en concret, dels volums generats per aquells fedataris que cessaren de llurs places amb anterioritat a l'octubre de l'any 2000, data de la integració dels cossos de corredors de comerç i de notaris, i que, per tant, es trobaven als arxius dels antics col·legis de corredors.²

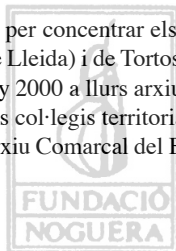
A continuació, repassarem breument l'evolució de la corredoria de comerç, institució que, a Barcelona, té els seus orígens al segle XII, i tractarem, amb més detall, la història arxivística dels seus fons. A més, analitzarem, des del punt de vista diplomàtic i arxivístic, la pòlissa intervinguda i els llibres registre en els quals aquella és assentada, de manera que ens permeti dissenyar un tractament arxivístic adequat.

La corredoria: una institució d'origen medieval

La figura del corredor de comerç té els seus orígens pel que fa a Catalunya al segle XII, però no és fins a l'any 1271 que trobem el primer marc normatiu específic, les Ordinacions dels corredors de Barcelona, i fins a

1. Al final de l'article es pot trobar, en apèndix, el conjunt de volums custodiats pel CNC.

2. Advertim, però, que manca per concentrar els fons provinents dels districtes de la Seu d'Urgell i Balaguer (Col·legi de Lleida) i de Tortosa (Col·legi de Tarragona), traslladats pels respectius notaris arxivers l'any 2000 a llurs arxius de districte. A banda, cal esmentar els fons cedits en dipòsit, pels antics col·legis territorials de corredors, a l'Arxiu Nacional, l'Arxiu Històric de Tarragona i l'Arxiu Comarcal del Baix Camp (vegeu apartat d'històrica arxivística).

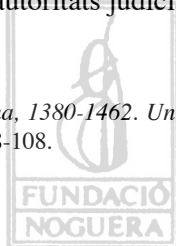
l'any 1296 que pren cos la incorporació de corredors de la mateixa ciutat. Al llarg de la baixa edat mitjana, reberen diversos noms en funció de l'especialització comercial que prenguessin: corredor d'animals, de bèsties o de bóta; corredor de coll (vendes als encants); corredor d'orella o de llotja (comerç exterior, lletres de canvi, assegurances marítimes). Ens centrarem en aquests últims, que, a partir del segle XV, fixaren el seu número de places a Barcelona en seixanta i seixanta-quatre fins al segle XVII, que passaren a quaranta.³

Tot i que també feren d'intermediaris per a la celebració de casaments i per al lloguer d'immobles, els corredors d'orella s'especialitzaren en el transport marítim i gran comerç. Una ordinació de 1458 els divideix en quatre grups: draperia, activitats marítimes i financeres, productes de Llevant i productes menys nobles. Els correatges, és a dir, les taxes que rebien per la seva activitat en funció de la natura dels productes objecte d'intercanvi o d'acord, eren fixats per la Llotja de Mar. Els requisits per ingressar a l'ofici eren tenir vint-i-cinc anys, la ciutadania barcelonina o tenir una esposa i domicili de Barcelona, no ser mercader ni hostaler de mercaders, ni arrendador o recaptador d'impostos. Un cop reconeguda la seva suficiència pels cònsols, rebia llicència d'exercir per part del consistori municipal, prestava jurament i era inscrit a la matrícula del Consolat de Mar.⁴

El fedatari no podia encarregar-se dels interessos de familiars ni intervenir en contractes il·legals. Tampoc no podia fer negoci propi ni tenir tintoreria de draps, ja que, a més, havia de ser present a la Llotja matí i tarda. Les ordinacions també detallaven com el corredor havia de portar comptabilitat escrita de tots els seus contractes i, a partir de 1426, tingué l'obligació de portar un registre oficial encapçalat per mà del secretari del Consolat. En aquest registre hi devien figurar tots els contractes que intervenia, excepte lletres de canvi o els acords tinguts davant notari (especialment les assegurances marítimes, document exclusiu de l'activitat notarial). El corredor havia de registrar els assentaments al seu llibre ordenats segons data i ho havia de fer, com a mínim, el primer dilluns de cada setmana. Finalment, l'accés a la documentació només era permès als contractants i, en cas de plets, a les autoritats judicials.

3. Claude CARRÈRE, *Barcelona, 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi*, Barcelona: Curial, 1977-78, I, p. 98-108.

4. *Ibidem*, p. 104-105.

Cal advertir, però, que no s'ha localitzat cap llibre registre de corredor de l'edat mitjana. De fet, hem d'esperar a l'any 1776 per trobar-ne el primer conservat a Catalunya.⁵ Les referències a la seva redacció i característiques, per tant, només es poden extreure de les ordinacions (vegeu més endavant). Com tampoc no es pot aprofundir gaire més enllà del marc normatiu respecte a la natura jurídica dels corredors i, en concret, del fet de si disposaven o no d'una fe pública comparable a la notarial. En aquest sentit, l'any 1444, una reial cèdula d'Alfons el Magnànim es refereix als corredors com a «publicis personis», la intervenció dels quals permet «adhiberi fides super contractibus».⁶ S'explicita així, per primer cop, el caràcter de fedatari públic del corredor de comerç. Ara bé, cal tenir present que la pràctica notarial barcelonina mostra les limitacions d'aquesta fe pública, ja que són els notaris els encarregats de cloure tot tipus de negocis relacionats amb el tràfic comercial tal com també succeïa a Gènova.⁷ De fet, autors com Arcadi Garcia i Maria Teresa Ferrer entenen que els corredors no tenien fe pública, «la qual era privilegi exclusiu dels notaris, i per això eren aquests els qui redactaven i autoritzaven els contractes», mentre que només «la contractació pròpiament dita, amb el consegüent reclutament d'assegurats i asseguradors, era a Barcelona feina pròpia dels clàssics corredors d'orella».⁸

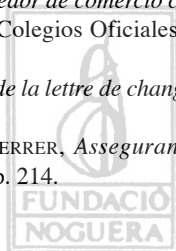
Cal advertir, però, que ambdós autors centraren el seu estudi en les assegurances i canvis marítims, que, efectivament, només podien atorgar els notaris: «Les ordinacions barcelonines sobre assegurances marítimes [...] s'ocuparen extensament de l'escriptura notarial d'assegurança, la qual a partir de la redacció de 1452 fou l'única forma permesa de fer-les constar,

5. Es tracta del manual de Josep Just Anglada (1776-1778), corredor reial de canvi de Barcelona, conservat al nostre arxiu, que avança en quatre anys el més antic dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC): Fons de Corredors de Canvis i Reials Col·legiats, Llibres registre d'operacions, Rafael Valldejuli i Majachs, 1780-1802. Forma part d'un petit grup de dotze volums que, en el moment del dipòsit a l'ANC, restaren a la seu del Col·legi de Corredors de Comerç de Barcelona.

6. José R. CANO (dir.), *El corredor de comercio colegiado. Historia de una profesión*, Valencia: Consejo General de los Colegios Oficiales de Corredores de Comercio, 1985, p. 325.

7. R. DE ROOVER, *L'évolution de la lettre de change, XIVe-XVIIIe*, Paris: Librairie Armand Colin, 1953, p. 40-41.

8. ARCADÍ GARCIA I M. T. FERRER, *Assegurances i canvis marítims medievals a Barcelona*, Barcelona: IEC, 1983, p. 214.

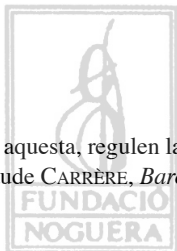
ja que el precepte citat prohibí de fer-les en pòlisses o albarans privats, principi formal que fou mantingut per les redaccions del 1458 i del 1484.»⁹ Ara bé, no creiem que es pugui negar de manera taxativa la capacitat d'atorgar fe pública als documents intervinguts pels corredors, tenint en compte el caràcter probatori amb què les diverses ordinacions doten els assentaments del llibre registre.

El corredor veié limitada la seva capacitat de fedatari, tot i que això no implica que actués només com a mer mitjancer entre les parts contractants: l'obligació de donar testimoni escrit de la seva intervenció i de preservar-lo al llarg de la seva actuació i per part dels seus successors només es pot entendre en relació amb la seguretat jurídica que els seus documents comportaven. El fet que no s'hagi conservat cap llibre registre del període no invalida aquesta idea, de la mateixa manera que ningú no dubta de la fe pública dels escrivans castellans, tot i que ben pocs manuals anteriors al 1500 hagin pervingut fins a dia d'avui.

Precisament, com exemplifica el cas del notariat, cal quelcom més que un cos normatiu per garantir la preservació del registre escrit de la seva actuació. Més aviat, hem de cercar els motius de la conservació de la documentació en el fet de si aquesta manté o no el seu valor jurídic a llarg termini i en la cura amb què els fedataris successors custodiaven els registres dels corredors als quals substituïen. Sembla clar que les obligacions generades pels contractes intervinguts pels corredors (vinculats a operacions mercantils i financeres) no anaven gaire més enllà del seu curt abast temporal, de manera que, passats uns anys, difícilment ningú no necessitaria recórrer als registres d'un corredor per aclarir cap tipus de qüestió, tal com feien patent les ordinacions barcelonines: «Ítem, que per cessar contrastos o debats, e per trobar clarament la veritat dels contractes que los corredors faran, haien scriure cascú dels dits corredors tots e qualsevol contractes que hauran fets. E, si per ventura algun d'ells scriure no sabrà, que ú haien de present fer scriure a alguna persona qui ú sàpia en un quèrn o libre de paper, sots ban de L sous.»¹⁰ El valor probatori en cas de conflicte entre les parts del «quèrn o libre de paper» on el corredor assentava els seus contractes mostra com aquest sí que disposava de fe pública, tot i que no fos tan vasta com la notarial.

9. *Ibídem*, p. 219.

10. Diverses ordenances, com aquesta, regulen la tinguda de llibres dels corredors de Barcelona al llarg del segle XV (Claude CARRÈRE, *Barcelona, 1380-1462...*).

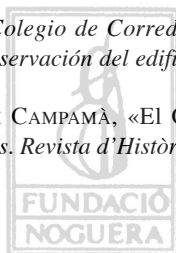
Pel que fa al número de corredors barcelonins, varià de manera repetida al llarg dels segles XV i XVI. Així, l'any 1458 es passà de seixanta-quatre a vuitanta, el 1523 es reduí a seixanta, reservant-ne vint per a fedataris d'origen convers, i l'any 1550 s'especificà que només podien optar a l'ofici els naturals del Principat.¹¹ A mitjan segle XVII el número de places es fixà en quaranta, restà així fins a l'any 1800, que se'n posaren a subhasta vint més. Després de 1716, l'Audiència de Catalunya passà a tenir competència sobre la provisió de places, tot i que no es troba cap cas d'ingrés rebutjat al segle XVIII de dos-cents comptabilitzats.¹² La successió a les places fou, preeminentment, una qüestió familiar, ja que el 31% dels ingressats ho féu en qualitat de fill de corredor i vint-i-set de les quaranta places eren propietat d'una família o màxim dues durant tot el segle. Paral·lelament, però, el fenomen de la lloctinència, especialment durant l'últim terç del segle, prengué importància. Així, entre els anys 1770 i 1800, el 70% dels agrimiats foren lloctinents, mentre que els propietaris de places deixaren d'estar agregats al gremi i es pogueren dedicar a d'altres activitats comercials més lucratives.¹³

Les disposicions normatives reials i col·legials, al llarg del segle XVIII, insisteixen a destacar el caràcter de fedatari públic del corredor en comparació constant amb el cos notarial. Aquesta insistència, però, també es pot veure com a reflex de la feblesa de la fe pública de la qual gaudia el corredor en contraposició amb el notari. El 1708, per exemple, davant la petició del gremi de Corredors d'esdevenir col·legi i la conseqüent protesta de diversos altres col·legis, el Consell de Cent redactà un memorial a favor de la creació del dit Col·legi de Corredors. Entre d'altres arguments, per tal de salvar les crítiques dels notaris, s'esgrimia el fet que pel que fa als corredors «sus libros son públicos y auténticos y las certificaciones que sacan de los contratos celebrados y consentidos por las partes, continuados en ellos hazen pública fe, como verdaderos instrumentos y no por autoridad mendigada de Juez o tribunal como la que hacen otros oficiales ínfimos en la república, sino originada de su mismo oficio como la de los escrivanos».

11. *Noticias históricas del Colegio de Corredores Reales, del antiguo comercio catalán y de la erección, uso y conservación del edificio Casa Lonja del mar*, Barcelona: José Cunill Sala, 1904, p. 13-14.

12. Maria Teresa RODRIGO I CAMPAMÀ, «El Col·legi de Corredors d'Orella de Barcelona al segle XVIII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 6 (1986), p. 246.

13. *Ibidem*, p. 247.

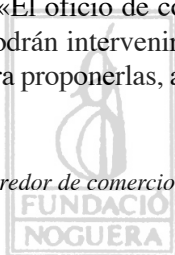

La diferència, en tot cas, arrelava en el fet que «los notarios son mediadores y escritores de todo género de contratos, disponiéndolos con las cláusulas que el derecho dispone en orden a cada uno de ellos, y los corredores lo son de sólo los contratos mercantiles, y sin cláusulas legales, siguiendo aquella buena fe y simplicidad con que los hombres de negocio celebran sus contratos de plano y sin la sutileza del derecho».¹⁴

A banda del tradicional vessant de mitjancer, un art mecànic i, per tant, indigna de ser representat per un col·legi, per part de l'administració es destaca el caràcter de fedatari públic del corredor i del d'instrument públic pel que fa a la documentació per ell intervinguda. L'oposició dels notaris a equiparar ambdós tipus de fe pública patent a inici del segle XVIII (i que també es repetí a la fi del segle XX quan s'integraren els dos cossos de fedataris mitjançant la llei 55/1999) és comprensible, ja que, com es pot comprovar als manuals notariaus, tant d'època medieval com moderna, hi trobem nombrosos contractes de tipus comercial. És a dir, bé fos per iniciativa dels clients o bé per la dels mateixos corredors, acudien sovint al notari per tal de dotar de major autenticitat i càrrega probatòria el contracte que tenien entre mans. A més, no podem oblidar que, contràriament a allò que suggereix el fragment del memorial tot just citat sobre els contractes intervinguts pels corredors («en ellos hazen pública fe, como verdaderos instrumentos y no por autoridad mendigada de Juez o tribunal»), per adquirir aquesta validesa el llibre registre havia de ser signat per una autoritat de tipus judicial, bé el secretari del Consolat al llarg de l'edat mitjana i època moderna, o bé el tribunal de comerç del seu districte, com s'especifica al Codi de 1829 (art. 40).

Precisament, la redacció del Codi de comerç de 1829, juntament amb la creació de la Borsa de Madrid, l'any 1831, suposaren un canvi fonamental en la tradicional figura del corredor de comerç. El Codi acabà amb la diversitat de col·legis i gremis que havien aparegut al llarg de l'edat mitjana i època moderna, establint un únic cos de fedataris públics per a tot el regne (precedint en tres dècades la unificació notarial), de manera que, a Barcelona, el Col·legi de corredors d'orella es transformà en el Col·legi de corredors reials de canvis. És el títol tercer del llibre I el que s'ocupa dels agents comercials. Segons el Codi: «El oficio de corredor es viril y público. Los que lo egercen, y no otros, podrán intervenir legítimamente en los tratos y negociaciones mercantiles para proponerlas, avenir á las partes, concertarlas

14. José R. CANO (dir.), *El corredor de comercio...*, p. 135.

y certificar la forma en que pasaron dichos contratos» (art. 63). Restava clar, doncs, que només els homes podien exercir de corredors i que era un ofici públic, és a dir, necessitat de nomenament reial i revestit de fe pública, com altres articles fan patent (art. 64, art. 251, art. 253, etc.). Altres aspectes que es regularen són la limitació del seu número, el nomenament i la provisió de places, la prestació de jurament i de fiança o les garanties en la seva actuació.¹⁵ Evidentment, també s'ocupava de la tinguda dels llibres (art. 91 i següents), quelcom que analitzarem més endavant.

Pel que fa a aquelles places en propietat o arrendades a tercers pels seus propietaris, es respecta llur titularitat, sempre que es presenti el «título primordial de la concesión», es permet que continuïn arrendant-les (si bé, de per vida), però s'especifica que aquell qui exerceixi l'ofici haurà d'aconseguir el títol personal, conforme als requisits i procediments establerts al Codi (art. 72-74). Per esdevenir corredor s'havia de ser «natural de los reinos de España» i estar-hi domiciliat, tenir més de vint-i-cinc anys i acreditar sis anys d'aprenentatge al comerç, ja fos al despatx d'un comerciant matriculat o d'un corredor (art. 75); mentre que estrangers, eclesiàstics, militars, funcionaris públics i també comerciants fallits en restaven exclosos (art. 76). Els intendents provincials eren els encarregats d'acceptar la sol·licitud i les juntes del col·legis de corredors duïen a terme l'examen sobre «las nociones generales del comercio, y las que se refieran especialmente a las operaciones más frecuentes» (art. 77 i 78).

Un darrer aspecte a destacar és que, per primera vegada en la història de la institució, mitjançant el codi de comerç es deslliga l'actuació de mitjancer de la capacitat de dació de fe pública. Com resumeix Uría, inicialment, la fe pública del corredor es presenta com un atribut afegit o superposat de l'exercici de la mediació, mentre que, a partir del Codi de 1829, es reconeix al corredor la facultat de donar fe de negocis conclusos sense la seva mediació.¹⁶ Més endavant, a l'apartat dedicat a la natura documental de la pòlissa intervinguda, veurem quines implicacions té aquesta dissociació.

La consolidació de la Borsa de Madrid el 1831 suposà la creació d'un nou tipus de fedatari mercantil, l'agent de canvi i borsa, encarregat inicial-

15. *Ibidem*, p. 210-211.

16. Rodrigo URÍA GONZÁLEZ, «Consideraciones sobre la fe pública mercantil», a Junta Central de los Colegios Oficiales de Corredores de Comercio, *La intervención en pólizas y letras*, Madrid, 1973, p. 143.

ment i privativa d'intervenir les transaccions del mercat borsari corresponents als títols del deute públic espanyol. Per la seva banda, els corredors, que ja havien negociat a la Borsa de Madrid des del 1809, data de la seva creació, continuaren intervenint la resta de contractes.¹⁷

L'any 1868 es decretà la liberalització per a la intermediació comercial,¹⁸ de manera que només aquells que volguessin mantenir la qualitat de fedataris públics havien de col·legiar-se i passar el consegüent expedient d'ingrés i pagar la fiança (10.000 pessetes a Barcelona), mentre que per a la resta no hi hagué ni tan sols limitació de places. Així, la propietat de la plaça perdia qualsevol valor i, definitivament, desaparegué la pràctica del seu arrendament.¹⁹ Amb la fi del sexenni liberal, es tornà a fixar el número de places, es prohibí l'accés a nous corredors i es limità per a cada ciutat a la suma de corredors col·legiats i de lliure mediació, mantenint així la dualitat entre ambdós tipus d'agent. De nou, l'any 1878, s'establí un termini perquè els agents de lliure mediació es col·legiessin obligatòriament. En el cas de Barcelona, això suposà la fixació en noranta places (trenta més que a l'inici del període liberalitzador).²⁰

El nou Codi de comerç de 1885 (actualment vigent), però, consolidà la dualitat professional d'agents col·legiats, dotats amb fe pública, i d'agents de lliure mediació. Així, per a aquells que només es dediquessin a la mediació comercial no hi hauria cap tipus de limitació (ni tan sols la de nacionalitat), mentre que els agents col·legiats, a canvi d'una sèrie de requisits (procediment d'ingrés, fiança, deure de portar el llibre registre, etc.), resultarien dotats de fe pública, la mateixa de què gaudien els notaris, per a aquells contractes de tipus mercantil que intervinguessin. Finalment, a banda dels dos tipus d'agents ja reconeguts, agents de canvi i borsa i corredors de comerç, el codi n'afegí un de nou, els corredors intèrprets de bucs, especialitzats en el tràfic mercantil marítim amb estrangers.²¹

L'últim dia de 1885, es publicà el Reial decret que reglamentava l'organització i règim de les borses de comerç, tot recollint les novetats apor-

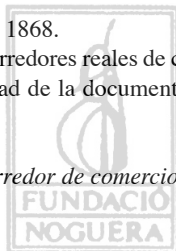
17. *Ibidem*, p. 215.

18. RD de 30 de novembre de 1868.

19. Lluís CASTAÑEDA, «Los corredores reales de cambios de Barcelona en el siglo XIX: un estudio sobre la representatividad de la documentación conservada», *EHDAP*, XXVI (2008), p. 289.

20. *Ibidem*, p. 290.

21. José R. CANO (dir.), *El corredor de comercio...*, p. 238-239.

tades dins l'articulat del codi de comerç. Bàsicament, s'accentuà la liberalització del sector: llibertat per a la creació de borses en qualsevol plaça, bé sigui per iniciativa del govern o bé de particulars, llibertat de contractació fora de la Borsa, llibertat de fer de mitjancer en operació de compra-venda de valors sense ser agent col·legiat i, finalment, major liberalització de les operacions a termini.²² A Barcelona, des de mitjan segle XIX existia un Bolsín privat, que, sota la denominació de Casino Mercantil, des del 1883 tingué la seu al carrer Avinyó i funcionà com a centre de la contractació de valors fins a la creació de la Borsa oficial de Barcelona l'any 1915. Abans, però, mitjançant la Llei de 27 de desembre de 1910 es prohibí el nomenament de nous corredors de comerç per a la plaça de Barcelona.

El 26 de març de 1915 es creà la Borsa oficial del comerç i es convertí l'antic Col·legi de Corredors en el Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa, integrat pels corredors que sol·licitessin el seu canvi d'estatus en els vint dies posteriors a l'entrada en vigor del decret. A Barcelona, tal com succeïa també a Madrid i Bilbao, els agents de borsa passaren a assumir les facultats d'uns i altres fedataris, mentre que a la resta de Catalunya continuaren els corredors de comerç amb la seva actuació. Lluny d'integrar-se en un sol col·legi, però, la mediació mercantil a la capital catalana continuà representada també per l'Associació del mercat lliure de valors de Barcelona fins a la fi de la Guerra Civil espanyola. Nombrosos pactes i decrets se succeïren per tal de coordinar les actuacions dins d'aquest doble sistema d'intermediació (lliure i col·legiada) al llarg dels anys vint i trenta. Finalment, dins l'arsenal legislatiu que assentà el règim franquista, la Llei de 23 de febrer de 1940, amb la qual es disposava el reinici de l'activitat borsària, dissolgué el lliure mercat de valors barceloní.²³

Uns anys abans, el 1929, s'aprovà el primer reglament per al règim intern dels col·legis de corredors i, el 1930, es publicà la plantilla estatal. Pel que fa a Catalunya, a banda de Barcelona, seu del Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa, hi trobem els col·legis de Girona, Reus i Tarragona amb un total de vint-i-cinc fedataris col·legiats. Tal com s'havia establert, eren necessaris cinc corredors per esdevenir col·legi i, per tant, aquestes tres places comptaven amb cinc fedataris. A més, però, aquelles places amb menys de cinc corredors s'havien d'adscriure al col·legi territorial més

22. *Ibidem*, p. 254.

23. *Ibidem*, p. 275.

proper. D'aquesta manera, Girona comptava amb les places de Mataró i Granollers (amb dos i un corredor, respectivament), mentre que Lleida (amb tres) depenia del Col·legi de Reus, i del de Tarragona, Tortosa (amb quatre).²⁴

Pel que fa al Reglament de 1929, es mantenia a grans trets el conjunt de requisits per accedir a l'ofici de corredor: ser espanyol o estranger naturalitzat; tenir vint-i-un anys; comptar amb el títol de perit mercantil, batxiller universitari o títol superior, o haver treballat durant com a mínim cinc anys consecutius de dependent habilitat d'un corredor o de banquer (art. 2-6). Les fiances que calia presentar a l'inici de l'actuació variaven en funció de la categoria de la plaça. A Catalunya, per a Reus i Tarragona era de 15.000 pessetes, mentre que per la resta, de 10.000 (art. 12). Tampoc no hi trobem variacions respecte a les prohibicions, pràctiques deslleials, llicències o substitucions i cessament.

On sí que s'observen canvis substancials, producte del desenvolupament econòmic i social del període del *desarrollismo*, és al reglament del 1959. Per començar, però, una de les coses que no canviaren: només els homes podien exercir de corredor. Pel que fa a l'edat d'accés, pujava la mínima a vint-i-tres anys i, per primer cop, es determinava una edat màxima: quaranta-cinc. L'experiència laboral desaparegué com a equivalent dels títols necessaris per optar a l'examen: llicenciat en dret, ciències polítiques, econòmiques i comercials, ciències exactes o matemàtiques, o bé ser professor mercantil (art. 2). Gràcies a l'apartat dedicat a les fiances, comprovem com Tarragona i Girona eren considerades places de tercera (25.000 pessetes), mentre que Reus no era mencionada i, per tant, devia ser considerada plaça de quarta categoria (15.000 pessetes) (art. 22). Les altres novetats que afecten més directament l'assentament de les pòlisses i la tinguda dels llibres registre seran comentades a l'apartat corresponent.

En aquest mateix context, s'aprovà la llei 2/1962, sobre bases d'ordenació del crèdit i la banca. Com a mesura prou significativa, es nacionalitzà el Banc d'Espanya, per tal que servís d'instrument de la política monetària i de crèdit (base segona). Pel que fa a la borsa de valors, destaca la voluntat de regular el funcionament de les borses oficials de comerç (base novena) i, sobretot, la recuperació de la venda de valors a termini (base

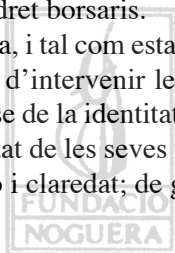
24. *Real orden aprobando la distribución, que se inserta, del número de Corredores de Comercio Colegiados en las plazas mercantiles*, *Gaceta de Madrid*, 191, p. 234-235.

desena), que havia estat prohibida des del 1940, si bé s'insisteix que es vetllaria perquè no es convertissin en instruments d'especulació. Seguint les directrius de la llei 2/1962, s'aprovà dos anys més tard el DL 7/1964, sobre societats i fons d'inversió i borses de comerç, destinat a potenciar les possibilitats del mercat de valors. Es creà el Consell Superior de Borses, òrgan dependent del Ministeri d'Hisenda, encarregat de representar les borses oficials i proposar a l'esmentat ministeri les mesures necessàries per al funcionament tant de les borses com dels col·legis dels agents de canvi i borsa i de corredors de comerç (art. 19). També se li encarregà l'informe previ perquè el ministeri proposés el número d'agents de canvi i borsa en actiu, així com els que calia assignar a cada col·legi (art. 26.1). En aquest mateix article s'indicava el procediment de provisió per a les places vacants (50% per concurs-oposició d'accés lliure i 50% per concurs-oposició d'agents de canvi i borsa), mentre que els requisits per participar en aquestes oposicions s'havien de fixar a nivell reglamentari (art. 26.2). A instància d'aquest decret llei, el 20 de maig s'aprovà el Decret 1437/1965, pel qual es fixà el número d'agents de canvi i borsa per a les tres borses oficials en cent trenta-vuit (art. 1). En concret, la Borsa de Madrid comptava amb seixanta-tres, la de Barcelona, amb quaranta-cinc, i la de Bilbao, amb trenta (art. 2).

Pel que fa als requisits d'accés a la funció, cal revisar les ordres de convocatòria d'oposicions. Així, per exemple, la de 9 de febrer de 1967, per cobrir vuit places a les tres borses oficials, fixa els següents: ser espanyol; tenir entre vint-i-cinc i quaranta-cinc anys; tenir capacitat per comerciar d'acord amb l'establert al Codi de comerç; posseir qualsevol dels títols següents: llicenciat en dret, en ciències polítiques, econòmiques i comercials, intendent mercantil o actuari d'assegurances; no tenir antecedents penals; bona conducta moral i social; no haver sigut expulsat com a empleat de les administracions públiques, i «no padecer defecto físico ni enfermedad contagiosa que inhabilite para el ejercicio del cargo» (art. 1). Pel que fa al concurs-oposició, calia superar sis proves escrites basades en tres-cents vint-i-vuit temes d'àmbits com el dret civil, el mercantil, el polític i administratiu, hisenda pública, legislació d'hisenda en general, o història, organització, tècnica i dret borsaris.

Un cop accedien a la plaça, i tal com establí el Reglament de les Borses de comerç de 1967, a l'hora d'intervenir les operacions en borsa l'agent tenia obligació: d'assegurar-se de la identitat i capacitat legal dels contractants, així com de la legitimitat de les seves firmes; de proposar les operacions amb exactitud, precisió i claredat; de guardar secret de tot allò refe-

rent a les negociacions que feien i de no revelar el nom de les persones que les encarregaven (excepte si la Llei exigia el contrari o els contractants ho autoritzaven), i d'expedir, a costa dels interessats que ho demanessin, certificació dels assentaments corresponents als seus respectius contractes (art. 195). Quan, en canvi, els agents exercien funcions de corredor de comerç restaven sotmesos a les disposicions dels articles 106 al 110 del Codi de comerç (art. 196).

Com es pot apreciar, tant els requisits com les obligacions de l'agent de canvi i borsa no distaven gaire de les del corredor de comerç. La diferència principal, evidentment, residia en l'exclusivitat d'actuació a les borses oficials dels agents, mentre que els corredors només podien contractar valors en els *bolsines* privats (vegeu, per exemple, Decret-llei 7/1964, art. 18.2). Per a la resta d'actuacions, compartien una mateixa pràctica i una mateixa capacitat fedatària. Aquesta evidència acabaria per suposar la reunificació d'ambdós cossos, retornant així a la situació anterior al 1915.

Al final dels anys vuitanta, la Llei 24/1988 de la reforma del mercat de valors permetia la creació de les societats i agències de valors (art. 62), sota control i vigilància de la Comissió Nacional del Mercat de Valors, retornant així a la lliure mediació borsària. Vinculada clarament amb aquesta nova realitat, la disposició addicional segona de la mateixa llei fixava la integració en el cos de corredors de comerç dels agents de canvi i borsa, ocupant el lloc en l'escalafó en funció de l'antiguitat que tinguessin com a agents i conservant la seva denominació (és a dir, la d'agent de canvi i borsa, si bé integrat en el Col·legi de corredors corresponent). Al mateix temps, es creaven els col·legis de corredors de comerç de Madrid, Barcelona i Bilbao, que substituïen els anteriors col·legis d'agents de canvi i borsa. Finalment, s'establí un termini de dos anys per redactar un nou reglament per a l'exercici del càrrec i la funció del corredor de comerç. A la pràctica, però, tan sols es reformà el Reglament de 1959 —com ja havia succeït diverses vegades—, mitjançant un Reial decret de l'1 de juny de 1990, referit al destí dels llibres registre dels desapareguts agents de canvi i borsa (vegeu apartat següent) i a les oposicions al cos, que es passarien a convocar en el moment que hi haguessin quinze vacants (disposició addicional).

La darrera transformació en la figura del corredor de comerç arribà amb la Llei 55/1999, de 29 de desembre, de mesures fiscals, administratives i de l'ordre social, per la qual els corredors de comerç s'equiparaven als notaris i, per tant, els diversos col·legis de corredors passaren a integrar-se en els col·legis de notaris amb què compartissin demarcació. El darrer escalafó, tancat a 31 de desembre de 1999, del cos de corredors,

estava compost per sis-cents dotze fedataris i catorze més en situació d'excedència voluntària.²⁵ Per al cas català, els quatre col·legis de corredors de comerç existents (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona) s'integraren al Col·legi de Notaris de Catalunya. Al llarg del 2000 s'efectuaren les últimes oposicions per a places de corredors, les quals quedaren fixades en cent trenta-tres per al territori català (RD 1550/2000). A 1 d'octubre de 2000, tal com recollia una instrucció de la Direcció General dels Registres i del Notariat, «los Notarios procedentes del Cuerpo de Corredores de Comercio cerrarán su Libro-Registro mediante diligencia y legalmente». Amb aquest tancament de llibres registre es posà fi a una figura de mediació i fe pública mercantils de més de set-cents anys d'història.

Els fons dels corredors de comerç: breu història arxivística

Com en el cas dels notaris, tradicionalment, els corredors de comerç successors es feien càrrec dels llibres registre dels seus antecessors. Per la seva banda, l'arxiu intern del col·legi, fins que no es fixà la seu de la institució a la Llotja de Barcelona a l'últim quart del segle XIX, era transmès de cònsol en cònsol, tal com es deixa ben clar en un inventari del 1773: «Lo que para en poder del cònsol primer y passa del un al altre és lo següent.»²⁶

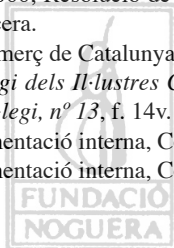
D'entre els rebuts de comptabilitat més primerencs, hi trobem un memorial «de la roba (que) és la caixa de la confraria», figurant en primer lloc «lo privil·legi» i, a continuació, «lo llibre mayor de la confraria».²⁷ Més endavant, l'any 1593, hi ha una altra descripció de tot allò «que's comana als pro(ho)ms» de la confraria, entre els quals hi ha «una caixa xiqua ab tres claus i ab sos cordons de seda» que conté «lo privil·legi ab les e(s)criptures i los llibres, so és, lo de las Ordinacions i lo dels Cometes», acompanyat d'albarans i de la bossa de les abstraccions.²⁸ Fins i tot, tenim el que podria ser una referència a la confecció del llibre de privi-

25. BOE 136, 7 de juny de 2000, Resolució de 22 de maig de 2000, de la Direcció General del Tresor i Política Financera.

26. Arxiu de Corredors de Comerç de Catalunya (ACCC), Barcelona, Documentació interna, *Llibre de notas del Col·legi dels Il·lustres Corredors de Cambis del n° 40 y lo Inventari de tot lo aspectant al Col·legi, n° 13*, f. 14v.

27. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Comptabilitat, a. 1531-1563.

28. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Comptabilitat, a. 1593.

legis, quan Francesc Savall, paraire, preguntava «com vol li cusa las cobertas, si vol ab 3 telas, una cana a cada tela».²⁹ Més clar resulta el pagament fet, l'any 1637, a Antoni Rull per escriure «un llibre de quatre mans de paper mitjà que servex a continuar los actes y deslberacions de la present confreria».³⁰

La seu de l'arxiu del Col·legi de Corredors es trobava a la mateixa Llotja de Barcelona, en concret, l'any 1904 estava «situado en el altillo» i el componien tant la documentació interna del col·legi com els llibres registre dels fedataris cessats, sis-cents quatre en total.³¹ Fou a partir de 1870 que s'inicià la concentració de l'arxiu dels llibres registre dels fedataris cessats. L'any 1877 l'arxiu ja comptava amb un total de dos-cents cinquanta-cinc llibres registre «de señores corredores difuntos o cesantes señalados con los números de 1 a 255» i amb un índex alfabètic per a la seva localització. Cinc anys més tard, la xifra de volums ja era de tres-cents noranta-vuit.³² A partir de 1892, però, aquests inventaris deixen d'informar sobre el nombre de volums, si bé encara donen notícies ben precises de l'arxiu de la institució. Així, el 1906 documentem un «libro índice del Archivo forrado en pergamino».³³ Aquest índex s'ha conservat fins a l'actualitat, si bé fou bandejat com a instrument de descripció un cop s'arribà al llibre registre 808.³⁴ Per un altre inventari, sabem que aquest número correspon a un llibre del 1912,³⁵ data força propera a la de la creació del nou Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa, el 1915. Cal esmentar que l'*Índice del Archivo* estava dividit en dinou apartats, que ofereixen una acurada descripció dels diferents tipus documentals.³⁶

29. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Comptabilitat, a. 1623.

30. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Comptabilitat, a. 1637.

31. *Noticias históricas...*, p. 21.

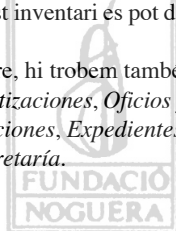
32. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Libro inventario, 1877-1892.

33. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Libro inventario, 1892-1912, p. 18.

34. ACCC, Barcelona, Documentació interna, Índice del Archivo, f. 13v.

35. ACCC, Barcelona, Documentació interna, *Inventario de los manuales de los Corredores de Cambio*, p. 11. Aquest inventari es pot datar a mitjan anys cinquanta del segle passat.

36. A banda dels llibres registre, hi trobem també *Actas y acuerdos, Certificaciones y oficios, Caja, Cuentas y Recibos, Cotizaciones, Oficios y Comunicaciones, Correspondencia, Exámenes, Dependientes, Reclamaciones, Expedientes de ingreso, Legajos, Obras, Libros, Boletines y gacetas, Impresos i Secretaría*.

A grans trets, aquest índex fou la base que serví a Frederic Udina per elaborar el quadre de classificació de l'arxiu intern del col·legi l'any 1952. En aquesta data, l'arxiu ocupava «dos habitaciones de la planta baja, una que da a la Plaza de Antonio López y la otra al Paseo de Isabel II».³⁷ Els llibres registre, en concret, eren dipositats en aquesta última. Llavors, la xifra de volums arribava als dos mil dos-cents vint-i-cinc.

Per raó de problemes d'espai, però, s'adquirí un local al carrer Viladecols, de Barcelona, on ingressaren la resta de volums fins a la fusió amb el Col·legi de Corredors de Comerç a la fi dels vuitanta. Precisament, l'any 1987 es decidí dipositar els dos mil llibres inicials segons l'ordre d'inventari conservats al carrer Viladecols sota la custòdia d'una empresa, Services Generales d'Archive, en una nau a Sant Esteve Sesrovires. L'any 1989, tanmateix, aquests dos mil llibres més els quatre-cents i escaig encara custodiats als soterranis de la Llotja,³⁸ fruit d'un conveni amb l'Arxiu Nacional de Catalunya, foren cedits en dipòsit a aquesta institució. Així, l'ANC acabaria ingressant un total de 2.457 llibres registre dels segles XVIII, XIX i primera meitat del segle XX, trenta-cinc llibres de cotitzacions i nou llibres de reclamacions de valors.

Per la seva banda, els col·legis de Tarragona i Reus van dipositar també part dels seus fons al llarg dels anys vuitanta i noranta en arxius públics. Així, entre els anys 1986 i 1989, a l'Arxiu Municipal de Reus, actualment integrat a l'Arxiu Comarcal del Baix Camp, es passaren a custodiar més de dos-cents volums. I, entre els anys 1989 i 1993, l'Arxiu Històric de Tarragona va rebre 1.290 volums, datats entre els anys 1897 i 1987.

A partir de l'any 2000, atesa la integració dels cossos de corredors i de notaris, seguint el dictat pel marc normatiu, el Col·legi de Notaris de Catalunya es féu càrrec dels fons dels fedataris mercantils que no havien estat transferits als diferents arxius públics: «Los libros-registro que estén depositados en los Colegios Oficiales de Corredores serán entregados a los

37. «Colegio de Agentes de Cambio y Bolsa», *Los archivos de Barcelona. I. Ciudad*, Madrid: Dirección General de Archivos y Bibliotecas. Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación Nacional, 1952, p. 121-124.

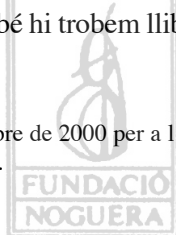
38. Si bé se sabia de la seva existència, durant anys se'ls havia perdut la pista. Gràcies a les recerques de Xavier Tafunell, qui contactà amb un bidell retirat que encara recordava el lloc on eren dipositats, es van poder retirar totes les caixes i d'altres andròmines que impedièien l'accés als llibres. Agraïm al professor Lluís Castañeda aquesta informació.

Colegios de Notarios del territorio a que hubiesen pertenecido.»³⁹ Una altra instrucció de la Direcció General dels Registres i del Notariat, de 18 d'abril de 2001, deixava ben clar que respecte als llibres registre de corredors: «procede la aplicación de las normas obtenidas en el Reglamento Notarial respecto al destino que ha de darse al protocolo y demás libros que forman el archivo de la Notaría».

Seguint, precisament, la primera d'aquestes instruccions, la Junta Directiva del CNC acordà el 4 d'octubre de 2000 «organitzar i traslladar en el termini de dos mesos, els arxius dels Llibres Registres als corresponents Arxius Notarials, i a aquest efecte, sol·licitar sobre això informe i propostes als Arxivers dels diferents districtes notariais, perquè els emetin en la major brevetat possible». Aquesta proposta inicial, amb gran encert, mantenia una evident coherència amb el tractament arxivístic dels protocols catalans i hagués suposat la conservació a llarg termini dels llibres registre en arxius de gestió pública corresponents als seus districtes d'origen. Lamentablement, tan sols els notaris arxivers d'Amposta, Arenys de Mar, Balaguer, Tortosa i la Seu d'Urgell actuaren segons l'acordat per la Junta Directiva. Així, el 18 de juny de 2001, un altre acord de la Junta Directiva ordenava «als senyors Notaris Arxivers de Protocols del CNC que es posin en contacte amb els membres de la Junta Directiva, anteriors Síndics Presidents dels Col·legis Oficials de Corredors de Comerç en el qual respectivament estigui inclòs el seu Districte Notarial, per fer-se càrrec dels Llibres Registre i Arxiu que reglamentàriament els correspongui conservar».

Tanmateix, el retorn dels llibres registre als seus districtes d'origen no s'acabaria produint de forma generalitzada. De fet, a banda dels districtes que hem mencionat abans, només —evidentment— al de Barcelona s'hi actuà en conseqüència. Ja el 18 d'octubre de 2000, s'acordava traslladar l'arxiu de llibres registre provinents de l'antic Col·legi de Barcelona al CNC, actuant com a arxiu de districte notarial corresponent. Un cop adquirit i adequat un nou local per a aquesta finalitat, situat al carrer Entença, a l'inici de 2004 es procedí a la centralització en un únic dipòsit del fons que fins llavors es conservava en un local de la rambla de Catalunya, a Barcelona, i sobretot en una nau industrial de Viladecans. En total, s'hi aplegaren 12.254 volums, equivalents a 750 metres lineals, datables majoritàriament entre els anys 1960 i 2000, si bé hi trobem llibres registre des de l'any 1906.

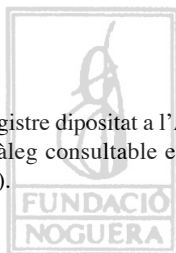
39. Instrucció de 29 de setembre de 2000 per a l'efectivitat de la integració en un sol Cos de Notaris i Corredors (art. 11).

No s'aconseguí, per tant, un tall cronològic net amb la documentació dipositada a l'Arxiu Nacional de Catalunya. Aquesta clivella cronològica es deu, com s'ha pogut comprovar, al sistema de classificació i ordenació que s'utilitzà a l'arxiu del Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa. Així, els volums compten amb una etiqueta a la part baixa del lloc, on trobem un número correlatiu. El número més baix detectat correspon al primer volum conservat del fons de Leandre Negre Olivari (el núm. 2.451).⁴⁰ Els llibres conservats actualment al dipòsit d'Entença d'aquest fedatari comprenen els números 2.451-2.518. El número 2.519 correspon al primer llibre d'Anteri Aznar (que arriba fins al 2.524). A continuació, hi trobem Salvi Bona (núm. 2.525-2.556). L'ordre numèric dels volums no ve donat per la data d'inici de les actuacions de cada fedatari o per la data mateixa dels llibres, sinó per la data de cessament del fedatari. Així, Leandre Negre cessà el 1956, Anteri Aznar el 1957 i Salvi Bona el 1958. Dit d'una altra manera, l'Arxiu Nacional conserva els llibres registre dels agents cessats fins l'any 1956, mentre que al nostre arxiu hi trobem els cessats amb posterioritat a aquell any (Leandre Negre esdevé l'únic corredor partit). Això explica que el llibre més antic que testimoniem al nostre arxiu sigui d'Emili Morcego, ja que inicià la seva actuació l'any 1906, però cessà l'any 1959 i, en conseqüència, té la numeració que va del 2.667 al 2.699. Sembla clar, doncs, que, un cop cessat el fedatari, la seva documentació era transferida en bloc a l'arxiu del Col·legi de Barcelona, seguint l'ordre —gairebé sempre cronològic— que el mateix fedatari havia disposat (sovint, hi trobem la numeració contínua respectiva a la part superior del lloc). Pel que hem pogut observar, la signatura topogràfica de la part inferior del lloc deixa de trobar-se amb els fons ingressats a partir dels anys noranta, és a dir, quan el Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa passà a transformar-se en el de Corredors de Comerç.

Lamentablement, l'ordre inicial d'aquest arxiu (volums aplegats per fedataris seguint l'ordre del seu cessament i, dins de la producció de cada agent, per ordre cronològic) es va perdre, segurament, en el moment del trasllat al dipòsit de Viladecans. Llavors, es començà la catalogació en una base de dades que s'ha demostrat inadequada a l'hora de realitzar consultes

40. Justament, l'últim llibre registre dipositat a l'ANC també pertany a Leandre Negre i té el número 2.450 (vegeu el catàleg consultable en línia d'aquesta institució: <<http://cultura.gencat.cat/ArxiusEnLinia/>>).

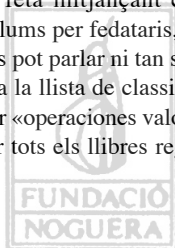
de manera àgil i lògica.⁴¹ Ara bé, cal destacar que un dels camps d'aquesta base de dades (el de «número de registre») correspon a la signatura topogràfica tradicional del Col·legi d'Agents de Canvi i Borsa. Això fa pensar que devien tenir un inventari o índex on es relacionés aquest número amb el llibre registre corresponent, ja que si no en tenien aquest camp esdevé del tot inútil a l'hora de realitzar-hi cerques.

Pel que fa als arxius dels antics col·legis de Girona, Lleida i Tarragona, davant l'evidència de l'escàs seguiment per part dels notaris arxivers dels acords presos per la Junta Directiva del CNC i per tal de garantir una gestió eficient dels fons, l'octubre de 2009 aquesta acordà concentrar-los en un únic dipòsit, situat a Molins de Rei. En compliment d'aquest acord, i sota la coordinació tècnica de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, es procedí a l'inventari, trasllat i ordenació d'aquests fons. El desembre de 2009 es traslladà l'arxiu de l'antic col·legi de Girona; el març de 2010, el de Lleida; i, pel que fa a Tarragona, s'efectuaren dos trasllats, el primer al maig i el segon al desembre de 2010. Finalment, l'últim trasllat realitzat, el març de 2011, correspon al districte d'Arenys de Mar (un dels pocs que havia retornat a la seva plaça d'origen l'any 2000).

En resum, doncs, podem concloure que s'ha concentrat ja la pràctica totalitat de llibres registre pertanyents a corredors cessats amb anterioritat a la integració de l'any 2000 i que, per tant, es conservaven als arxius dels antics col·legis territorials. Resta pendent, per tal de mantenir la coherència de l'actuació, traslladar al dipòsit de Molins de Rei els fons conservats actualment pels notaris arxivers dels districtes d'Ampostà, Balaguer, la Seu d'Urgell i Tortosa (de la mateixa manera que s'ha fet recentment amb el d'Arenys).

A més, com a seu de l'arxiu de districte corresponent, el CNC continuarà rebent anualment les transferències dels llibres registre de vint-i-cinc anys d'aquells corredors pertanyents al Col·legi de Corredors de Comerç de Barcelona que continuaren en actiu com a notaris després de la integra-

41. La classificació no està feta mitjançant criteris arxivístics, sinó més aviat «logístics». Sí que s'agrupen els volums per fedataris, però no s'hi anà més enllà des d'un punt de vista arxivístic. De fet, no es pot parlar ni tan sols de sèries, ja que cada variació en el títol d'un llibre registre s'afegia a la llista de classificació (així, per exemple, dins d'un mateix fedatari haurem de buscar per «operaciones valores contado» o «contado» o «valores contado» per tal de poder consultar tots els llibres registre de contractacions de valors al comptat).

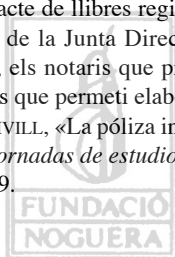
ció del 2000. Precisament, un últim punt que caldria tenir en compte és quin destí han de tenir els llibres registre generats fins al moment de la integració per corredors pertanyents als altres col·legis territorials (Girona, Lleida i Tarragona) que, posteriorment, continuaren en actiu com a notaris. Segons el marc normatiu, aquests llibres, un cop tinguin més de vint-i-cinc anys, han de ser transferits a l'arxiu notarial de districte corresponent. Tanmateix, es produirà una situació de dispersió dels fons gens convenient, ja que els volums pertanyents a un mateix districte podran trobar-se dividits entre el respectiu arxiu comarcal o municipal i el dipòsit de Molins de Rei on es custodien la resta de llibres registre. Entenem que, per mantenir el principi d'unitat de fons i d'arxius, caldria concentrar la totalitat dels llibres registre anteriors a la integració dels cossos de corredors i notaris al dipòsit de Molins de Rei, on actualment ja es conserva la seva gran majoria.⁴² Seria desitjable, a més, que no calgués esperar fins al 2025, és a dir, fins que l'últim llibre tingués els vint-i-cinc anys d'antiguitat corresponents, per dur a terme tots els trasllats, per tal de poder dissenyar i coordinar l'actuació arxivística de la millor manera (com ja ha succeït amb el protocol de protestos, per exemple).

La pòlissa intervinguda i els llibres registre: una anàlisi arxivística i diplomàtica

A partir de la integració dels cossos de corredors i notaris i, sobretot, amb la reforma del reglament notarial (de l'any 2007), la pòlissa intervinguda passava a tenir, sense cap mena de dubte, caràcter d'escriptura pública. Igualment, la gènesi documental de la pòlissa s'assimilava a la tradicional del document notarial (unitat d'acte, matriu original al protocol, expedició de còpies certificades, etc).⁴³ A continuació, examinarem (de forma sumària) les característiques diplomàtiques i jurídiques tant de la

42. Desconeixem el volum exacte de llibres registre que mancaria concentrar. És per això que, d'acord amb la voluntat de la Junta Directiva del CNC, es durà a terme una enquesta entre els notaris arxivers, els notaris que provinguin del cos de corredors i els notaris successors d'antics corredors que permeti elaborar un cens precís en l'àmbit català.

43. Josep Maria FUGARDO ESTIVILL, «La póliza intervenida y sus requisitos formales», a Rafael GÓMEZ-FERRER (coord.), *Jornadas de estudio sobre el nuevo reglamento notarial*, Editorial Aranzadi, 2008, p. 167-209.

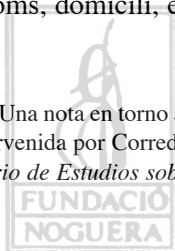
pòlissa intervinguda com dels llibres registre i els seus assentaments. Oferim, així, una breu visió de conjunt sobre la producció documental dels fedataris mercantils.

La pòlissa intervinguda

La relació de contractes en què el corredor o l'agent de canvi i borsa intervenia és prou extensa. Així, el Codi de comerç de 1829 esmentava, entre d'altres, les vendes (art. 92), les negociacions de lletres (art. 93) i les assegurances (art. 94). El Reglament de corredors de comerç de 1929, en el seu article 56, aportava una llista força exhaustiva de l'àmbit de contractació: valors i efectes públics cotitzables allà on no hi hagi borsa de comerç; valors industrials i mercantils emesos per particulars; operacions referents a lletres de canvi, lliurances, pagarés i d'altres valors mercantils; compravenda de metalls preciosos amonedats o en pasta; compravenda de mercaderies de tot tipus i resguards de dipòsits; assegurances d'efectes comercials (excepte marítims), i «cualesquiera otras operaciones mercantiles que no estén reservadas a la intervención de otros fedatarios». I, per posar un últim exemple, el següent Reglament, de 1959, hi afegia els metalls preciosos i també divises estrangeres amb autorització del govern; crèdits mercantils, fins i tot els prendiaris amb o sense desplaçament (art. 86).

Aquest conjunt de contractes rep el nom genèric de pòlisses, enteses com a documents privats que plasmen un tipus determinat de contracte mercantil mitjançant la firma de les parts. Segons J. M. Fugaro, les pòlisses intervingudes es poden dividir en dos grans grups segons el tipus de contracte: pòlisses borsàries (referides als valors que són objecte de contractació de les borses) i pòlisses no borsàries, és a dir, de contractes bancaris (préstecs i crèdits, essencialment) o mercantils (*leasings*, assegurances, dipòsits, permutes, contractes de comissió, etc.).⁴⁴ Tot i la varietat tipològica, podem resumir l'estructura formal de les pòlisses intervingudes: en primer lloc hi trobem la qualificació del contracte, és a dir, el tipus de pòlissa; a continuació, la intitulació i inscripció, on conjuntament hi trobem les dades relatives als contractants (noms, cognoms, domicili, etc.), representants i fiadors, si

44. J. M. FUGARDO ESTIVILL, «Una nota en torno a las clases de pólizas y las funciones y efectos jurídicos de la póliza intervenida por Corredor de Comercio Colegiado o Agente de Cambio y Bolsa», a *VII Seminario de Estudios sobre la Fe Pública Mercantil*, Madrid, 1986, p. 129-207.

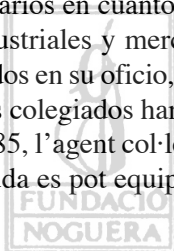

és el cas; segueix, encara dins de la intitulació/inscripció, com una de les parts fonamentals de l'actuació del fedatari, el judici d'identitat i capacitat dels contractants; seguidament, en la que cal entendre com a part dispositiva, trobem les clàusules i pactes d'obligacions que varien en funció de la natura de cada contracte; finalment, a l'escatocol no poden mancar la data i el lloc, les firmes de les parts contractants i, sobretot, com a clàusula de corroboració, la diligència d'intervenció del corredor o agent, amb l'habitual fórmula «Con mi intervenció».

Precisament, la intervenció en aquests contractes del fedatari mercantil és el que atorga a les pòlisses caràcter probatori i les converteix en títols executius com fixa la Llei d'enjudiciament criminal: «Las pólizas originales de contratos celebrados con intervención de Agente de Bolsa o Corredor público, que estén firmadas por los contratantes y por el mismo Agente de Bolsa o Corredor que intervino en el contrato, con tal de que se comprueben, en virtud de mandamiento judicial y con citación contraria, con su registro, y éste se halle arreglado a las prescripciones de la Ley» (art. 1429). I com recullen els successius reglaments de corredors, per exemple, el de 1959: «La intervención en forma legal de los Corredores Colegiados de Comercio acredita la existencia del acto mercantil a que se refieran, la identidad y capacidad de los contratantes y el otorgamiento del acto o contrato, haciendo fe en juicio los asientos de sus libros y las pólizas expedidas por los mismos» (art. 81).

De fet, aquest caràcter probatori ja el trobem a les ordenances dels col·legis de corredors del segle XVIII, com les de Bilbao, del 1737: «Las pólizas de seguros que se hicieren entre las partes, o por medio de Corredor, han de tener la misma fuerza, y validación, que las otorgadas ante Escribano, por instrumento público, y se les ha de dar igual fe, y crédito, para que se cumplan, guarden y ejecuten, aunque les falten alguna, o algunas fuerzas, o cláusulas instrumentales, que por los Escribanos se deben poner» (capítol 22). L'equiparació amb el document públic, tot i l'expres reconeixement de la manca de les característiques formals d'aquest, com veiem, continuà també amb els codis de comerç noucentistes. Així, el ja citat de 1885, de nou, equiparava el quefer de notaris i fedataris mercantils: «Los agentes colegiados tendrán el carácter de notarios en cuanto se refiera a la contratación de efectos públicos, valores industriales y mercantiles, mercaderías y demás actos de comercio comprendidos en su oficio, en la plaza respectiva [...]. Los libros y pólizas de los agentes colegiados harán fe en juicio» (art. 93).

Si, com diu el Codi de 1885, l'agent col·legiat té el «caràcter de notari», llavors, ¿la pòlissa intervinguda es pot equiparar a una escriptura pública?

O, per dir-ho més clar, ¿s'entén com a document públic també el contracte mercantil intervingut o només l'acte de la intervenció? En essència, és l'autor del document qui té capacitat per atorgar-li la natura de públic o privat. La qüestió, però, és determinar si el fedatari mercantil és l'autor de la pòlissa intervinguda, de la mateixa manera que, per exemple, el notari ho és de l'escriptura pública.

Per al període que tractem, la gènesi documental de la pòlissa intervinguda presenta significatives diferències respecte a l'escriptura pública notarial. De fet, segons el negoci que es tracti, el fedatari tindrà un paper diferent en el procés de producció documental. Com va resumir Uría, de vegades, l'agent col·legiat en la seva funció de mitjancer no aconsegueix que el contracte es realitzi i, per tant, no en pot donar fe; d'altres vegades, serà només requerit per donar fe d'allò convingut directament entre els contractants; finalment, actuant com a comissionista (típic cas dels agents de canvi i borsa), donarà fe del contracte ultimad en nom del client mitjançant el seu registre i documentació.⁴⁵ L'actuació del fedatari mercantil, com veiem, varia substancialment de la del notari. Si en ambdós casos, la *rogatio* dels clients inicia l'iter documental, la unitat d'acte no esdevé un requisit fonamental per a la formació de la pòlissa intervinguda, ja que no s'obliga que fedatari i parts contractants es reuneixin en un sol acte per redactar, llegir, consentir i firmar el document (la lletra de canvi, de fet, només es pot concloure mitjançant diverses declaracions canviàries: declaració del lliurador, declaració de l'acceptant, dels endossants, dels avaladors, etc.).

La redacció del contracte, per tant, no corresponia obligatòriament al fedatari mercantil (no per atzar, la legislació emprà un impersonal «se extienda» sense identificar així l'autor), però sí que el Codi de comerç obliga que l'agent respongués de la legitimitat o autenticitat de les firmes (CC, art. 95 i 106), per tal que les pòlisses intervingudes tinguessin valor probatori. Aquest requisit planteja la qüestió de la necessitat o no que el fedatari assisteixi físicament a la firma de cada obligat, com succeeix amb l'actuació notarial. De fet, només el Reglament de 1959 feia obligatòria la presència del corredor en la recollida de firmes (art. 33), si bé la modificació de l'esmentat reglament mitjançant Decret 3110/1968 eliminà aquest incís. Així, o bé el corredor o bé algun dels seus dependents habilitats podien obtenir les firmes per tal de garantir llur autenticitat, fent necessària una sola diligència d'intervenció amb el límit de dos mesos per enllestir tot el procedi-

45. Rodrigo URÍA GONZÁLEZ, «Consideraciones sobre la fe pública...», p. 158.

ment. Una altra possible variant, a l'últim, era el fet que actuessin corredors de dues o més places mitjançant diverses intervencions per formalitzar un contracte els atorgants del qual residien en aquestes diferents places. En aquest cas, la pòlissa circulava i acumulava les successives intervencions dels fedataris, les quals eren assentades als llibres registre respectivament en els dies que corresponguessin a cada intervenció.

L'habitual escàs rigor diplomàtic amb què el legislador es refereix a la documentació possibilita, com veurem tot seguit, discussions doctrinals de gran volada sobre la gènesi documental de la pòlissa intervinguda. La redacció de l'article 109 del Codi de comerç, així, n'és una bona mostra: «En los casos en que por conveniencia de las partes se extienda un contrato escrito, el Corredor certificará al pie de los duplicados y conservará el original.» En primer lloc, mostra l'existència de la contractació oral, ja que l'article es refereix només als casos en què s'estengui un contracte escrit.⁴⁶ Però el més destacat és l'ús de conceptes com «el original» (per tant, únic i en poder del fedatari) i de «duplicados» (que són els lliurats, finalment, als clients). Si entenem de forma literal el text d'aquest article, els posteriors reglaments de corredors de comerç passarien a ser contraris a la llei, ja que reiteradament fan referència als «originals» que són lliurats als contractants i circulen amb efectes probatoris (art. 36 i 81, per exemple). Fins i tot, algun autor, com Vicente Domingo, s'ha basat en aquest redactat per equiparar l'arxiu d'originals de pòlisses intervingudes (fruit de l'obligació de conservar del fedatari) amb el protocol notarial.

Potser, doncs, fóra convenient, per tal d'evitar malentesos, recuperar la categoria diplomàtica d'original múltiple per a la pòlissa intervinguda, un cop esdevenia un document complet mitjançant la corroboració, en forma de diligència d'intervenció, per part del fedatari: un exemplar per a cadascuna de les parts contractants més un altre que romania en l'arxiu de l'agent mercantil.⁴⁷ El mateix dia de la intervenció, la pòlissa (o, segons algun autor, com Rodríguez Adrados, estrictament la intervenció sobre la pòlissa)

46. Ja l'article 108 del mateix codi, per a l'àmbit de la contractació borsària, estableix que en el mateix dia que es formalitzi l'acord (verbal), l'agent lliurarà una minuta als contractants.

47. Com encertadament recull J. M. FUGARDO, «tan original es un ejemplar como otro, ya que aunque el texto pudiera ser uno original y el otro copia, las firmas de los otorgantes y el sello y firme del Agente Colegiado, son todas originales en cada ejemplar y ésto es realmente lo fundamental», «Una nota...», p. 162. L'autor empra, en concret, el concepte d'original duplicat, triplicat, etc. També cal precisar que existeix la possibilitat que la pòlissa es formalitzi en un original únic (especialment, les pòlisses borsàries), ibídem, p. 161.

havia de ser registrada, en forma d'assentament, al llibre registre del fedatari, com ja fixaren els codis de comerç de 1829 i 1885 (ens ocupem dels assentaments al proper apartat dedicat al llibre registre). Tot i que a les parts contractants se'ls lliurava els respectius originals, les eventuals certificacions que es poguessin demanar de les pòlisses s'havien de fer, exclusivament, a partir dels assentaments del llibre registre (Codi de comerç, art. 95.4 i 95.6) i no de l'arxiu dels originals que conservava el fedatari. Les certificacions, recordem-ho, són documents públics com fixa el mateix Codi de comerç (art. 596.2), mentre que si la pòlissa intervinguda ho era o no, com tot seguit veurem, la doctrina jurídica no ho arribà a aclarir.

En aquest context de contradiccions i sobreentesos derivat del marc normatiu, no és estrany que la doctrina no es posés d'acord sobre la natura documental de la pòlissa intervinguda i, en especial, sobre si es podia considerar una escriptura pública o no. Podem resumir les postures enfrontades mitjançant dos articles apareguts el 1995, marcats per un rerefons més competencial que no pas estrictament jurídic. El primer, publicat per Antonio Rodríguez Adrados, proposava que la doble natura inseparable del corredor, intermediari comercial i fedatari públic, quedava plasmada a nivell diplomàtic en aquest tipus de document. Així, l'autor entén la pòlissa intervinguda com una unitat documental composta (l'autor en diu «documento complejo»), formada per la pòlissa pròpiament dita (el «documento adicional»), és a dir, el document privat mitjançant el qual es plasma un contracte comercial, i la intervenció (el «documento adicional»), és a dir, el document públic probatori (en forma de diligència, disposada a continuació de la pòlissa), l'autor del qual és, ara sí, el corredor, que dona fe d'uns determinats aspectes de la pòlissa. En concret, segons Rodríguez Adrados, la intervenció només prova la legitimitat de les firmes i la capacitat legal de les parts contractants (Codi de comerç, art. 95.1), però no converteix en públic un document privat com és la pòlissa. De fet, en rigor, la intervenció no pot provar l'autenticitat del contracte, sinó que es limita a donar fe del seu contingut només a partir de la data en què la mateixa intervenció es produeix.⁴⁸ Igualment, als llibres registre no hi trobem assentats realment els contractes dels particulars que el corredor intervé, sinó les operacions de mediació o comissió que efectua el mateix corredor.

Contràriament, Vicente Domingo no observa cap diferència fonamental entre el «sistema documental» de corredors i notaris. Sí que n'hi ha en

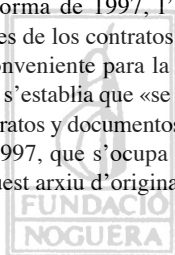
48. Antonio RODRÍGUEZ ADRADOS, «Naturaleza documental de la póliza intervenida (I y II)», *La Ley* (1995), 1, p. 1.004-1.043.

l'àmbit formal, ja que, per exemple, és la pòlissa original la que s'inscriu, en forma d'assentament, al llibre registre (i després circula en forma de «duplicats» o també d'«originals», i no, com succeeix en l'àmbit notarial, la matriu original del protocol la que genera les eventuais còpies autoritzades. Però, per a Domingo, l'obligació de conservar l'original per part del corredor (Codi de comerç, art. 109) és equivalent a la de conservar el protocol (Llei del notariat, art. 36). De la mateixa manera, entén que el corredor «estén» la pòlissa intervinguda com el notari «estén» l'escriptura, fins i tot quan pugui rebre la pòlissa ja redactada per part dels contractants, ja que s'ha d'encarregar de confirmar els requisits legals i, només un cop intervinguda, el document deixa de ser un projecte de pòlissa intervinguda (un document *in fieri* que es diria en termes diplomàtics) per esdevenir una escriptura pública. La diligència d'intervenció, per tant, no és quelcom que s'afegeix al document privat, sinó que converteix la «minuta» o «projecte» de document (allò que per a Rodríguez Adrados era, simplement, un document privat) en pòlissa intervinguda o escriptura pública.⁴⁹

Sense entrar en el fons de la matèria jurídica, que no ens pertoca, sí que voldríem comentar que ens sembla excessiva l'equiparació feta per aquest darrer autor entre l'«original» que conserva el corredor i el protocol que conserva el notari. De fet, Domingo arriba a comparar l'arxiu del corredor (que entén format pel conjunt d'originals) amb el protocol notarial. Així, Domingo afirma que els corredors han de «llevar un Libro Registro en el que anoten las actuaciones fedatarias efectuadas, conservando, en el caso de la contratación escrita intervenida, un Archivo (en la terminología profesional no se le ha denominado “protocolo”, aunque sus fines sean análogos) de ejemplares originales intervenidos (arts. 93, 107 y 109)». Caldria recordar que en cap d'aquests articles, almenys en la seva redacció original,⁵⁰ no es menciona l'arxiu del corredor, sinó només, en el 109, el fet

49. Vicente DOMINGO GONZÁLEZ, «La función notarial del corredor de comercio colegiado», *La Ley* (1995), 4, p. 852-894. De la mateixa opinió, respecte a la natura de document públic de la pòlissa intervinguda, és J. M. FUGARDO, «Una nota...», p. 183-186.

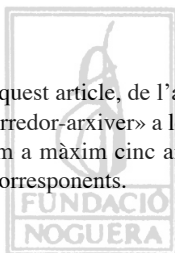
50. Només a partir de la reforma de 1997, l'article 49 establia la necessitat de «conservar archivados los ejemplares de los contratos y documentos a que estén obligados y todos aquellos que consideren conveniente para la prestación del servicio». Igualment, amb l'Ordre de 28 de maig de 1998, s'establia que «se conservarán debidamente archivados un ejemplar escrito de todos los contratos y documentos intervenidos». Tanmateix, a l'article 79, fins i tot en la seva versió de 1997, que s'ocupa del destí dels llibres registre un cop cessat el corredor, no s'esmenta aquest arxiu d'originals.

que el corredor conservarà «l'original». Un «original», però, que té una curiosa capacitat d'ubiquïtat, ja que, segons l'article 36 del Reglament de Corredors, «Las operaciones de préstamo y crédito se formalizarán en una póliza original, que quedará en poder del prestador o acreditante, y en una póliza duplicada para el prestatario o acreditado, pudiendo extenderse también otro ejemplar de la póliza para el archivo del Corredor». De fet, el mateix Domingo, tot i que ha establert inicialment que l'original només pot ser el que conté les firmes autògrafes de les parts i del fedatari (i és aquest qui el conserva) i que, per tant, circulen els duplicats, acaba admetent «la existencia de varios ejemplares originales de la póliza» i que circulen «ejemplares originales intervenidos por el Corredor». D'altra banda, l'article del reglament que determina el destí de la documentació de cada corredor un cop cessat, estranyament (si l'analogia de Domingo és correcta), s'oblida d'aquest «arxiu d'originals» (quelcom impensable en el cas del protocol notarial) i només esmenta els llibres registre: «Al cesar los corredores Colegiados de Comercio, sus libros registros de operaciones se entregarán al Colegio para su conservación y archivo, salvo en el caso de que pasen a servir otra plaza en el mismo Colegio» (art. 79).⁵¹ Finalment, com recordàvem més amunt, només es poden obtenir certificacions a partir dels assentaments del llibre registre i mai dels originals conservats per l'agent mercantil (contràriament a l'original, en forma de matriu, que contenen els protocols).

Pel que fa a algunes de les conclusions de Rodríguez Adrados, en especial sobre el significat de la intervenció (tant pel que fa a l'actuació del fedatari com pel que fa a l'estructura i natura del document resultant), el mateix Vicente Domingo qüestiona la seva validesa. Així, el primer autor proposa reduir el valor de la intervenció a la certificació de la legitimitat i autenticitat de les firmes, ja que l'agent mercantil no està capacitat per assessorar jurídicament (no ha de ser obligatòriament llicenciat en dret) i sovint rep el tenor de la pòlissa ja redactat. Segons Domingo, no és la llicenciatura en dret, sinó el fet d'haver superat l'oposició allò que capacita per assessorar jurídicament els fedataris (tant mercantils com notariais). Pel que fa a la redacció del document, Domingo respon que tampoc el docu-

51. Amb l'última redacció d'aquest article, de l'any 1997, s'inclou la possibilitat que els llibres siguin transferits a un «corredor-arxiver» a les places distintes de la de residència del col·legi, amb un termini de com a màxim cinc anys. Aquest corredor s'encarregaria també d'expedir les certificacions corresponents.

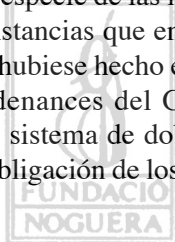
ment notarial és redactat —com semblaria donar a entendre Rodríguez— en el mateix moment en què es produeix la declaració de voluntat de les parts. A la pràctica, la formalització de l'acte es converteix en una comprovació de la coincidència d'allò escrit amb la voluntat ja declarada i, si escau, es reforma l'escrit.

La discussió sobre l'abast de la capacitat fedatària de l'agent mercantil o sobre la natura documental de la pòlissa intervinguda, evidentment, fou molt més extensa i profunda que els breus apunts aquí esmentats. Tanmateix, entenem que aquests són precisament els punts forts del debat. Un debat, cal recordar-ho, que no cessà fins que el legislador optà per integrar el cos de corredors de comerç amb el notarial, amb el resultat que de tothom és conegut.

El llibre registre

Els primers registres conservats generats per l'activitat dels corredors de comerç daten de finals del segle XVIII. Tot i això, és evident que ja en època medieval conservaven testimoni escrit de la seva actuació mitjançant el registre en forma d'assentament dels contractes en què feien de mitjancers i als quals, com a mínim a partir de mitjan segle XV, també dotaven de fe pública. A ciutats com Barcelona, els notaris tenien reservada l'autorització de certs documents com les assegurances i els canvis marítims, mentre que a les places atlàntiques, tot seguint el model florentí, eren els corredors els que tenien gairebé en exclusiva l'exercici de la fe pública sobre l'àmbit mercantil.

Cal esperar, com dèiem, al segle XVIII per trobar els primers llibres registre i perquè les ordenances detallin la seva forma. Així, una de les ordenances del Col·legi de Corredors de Saragossa, de l'any 1737, estableix que el fedatari «deba llevar consigo un libro o cuaderno manual, llamado entre ellos vulgarmente libreta, en donde luego que se hubieren ajustado y convenido las partes, tengan obligación de escribir y sentar el trato y ajuste que se hubiere hecho con toda distinción y claridad explicando los nombres de los contratantes, calidad y especie de las mercaderías, precios, medidas, pesos, plazos y demás circunstancias que en lo contratado concurriesen y si la mercadería sobre que se hubiese hecho el ajuste fuese de peso». Encara més específiques, les ordenances del Col·legi de Barcelona (1769) esmenten, per primer cop, el sistema de doble registre per a l'elaboració dels llibres: «Que será de la obligación de los Corredores tener cada uno un

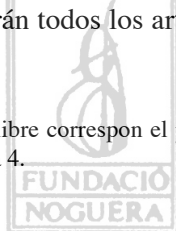
libro manual diario en donde inmediatamente de hecho alguno contrato o negocio por su interbención lo noten [...]; y otro libro foliado en el que haya de copiar los dichos contratos, y negocios efectuados por su interbención, rubricando de su mano todas las partidas para que en caso que conbenga haga fe su asiento y declaración.»

L'ordenança deixa clar que només tindrà caràcter probatori el «libro foliado», mentre que el «libro manual diario» ha de servir per assentar, sense gaire formalismes, les principals clàusules de cada negoci en el moment de tancar els contractes.⁵² No podem deixar de ressaltar el fet que aquestes ordenances que sancionen el doble registre per als Corredors foren aprovades per la mateixa monarquia que, uns anys abans, havia acabat amb aquest mateix sistema per al cos notarial.

L'any 1809, mitjançant Reial decret de 14 d'octubre sobre la creació d'una borsa de comerç a Madrid, s'estableix que el corredor estarà obligat: «a llevar un libro foliado, donde asienten diariamente todos los negocios que pasen por su intervención [...] rubricando de su puño todas las partidas para los casos necesarios de discordias», i a distingir la composició dels assentaments en el cas que siguin mercaderies o lletres. Un any més tard, a través d'un nou Reial decret, el Reglament de la borsa de comerç especificava encara més com el corredor havia de portar el seu llibre: «Cada corredor deberá llevar consigo un quaderno, foliadas y rubricadas todas las hojas por el síndico, y firmadas por él mismo la primera y última, en cuyo libro anotarán puntualmente todas las negociaciones en que hayan intervenido» (art. XXV) i no podia «borrar, rayar, enmendar, ni raspar palabras ni números en los asientos de sus libros, baxo la pena de privación de empleo» (art. XXVII). S'especifica, a més, que les certificacions lliurades pel corredor tindran la mateixa força que una escriptura pública i en cas que un d'ells lliurés una certificació falsa, perdria la seva plaça (art. XXVIII i XXIX).

Podria semblar que el sistema de doble registre, mencionat per primer cop el 1769, s'hagués abandonat. Tanmateix, és la manca de concreció dels dos decrets la causant de l'elisió, ja que el Codi de comerç de 1829 confirma el seu ús: «Los corredores deben llevar un asiento formal, exacto y metódico de todas las operaciones en que intervienen, y desde luego que concluyen una negociación la deben notar en un cuaderno manual foliado [...]. Diariamente se trasladarán todos los artículos del cuaderno manual a

52. A aquest segon tipus de llibre correspon el primer volum, de 1776, conservat a Catalunya que mencionem a la nota 4.

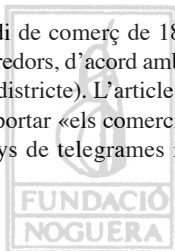

un registro, copiándolos literalmente, sin enmiendas, abreviaturas ni interposiciones, guardando la misma numeración que lleven en el manual» (art. 91 i 95). Destaquem que, per primer cop, s'indica que l'obertura i el tancament del llibre registre ha de coincidir amb l'any natural: «Los artículos se pondrán por orden riguroso (sic) de fechas, en numeración progresiva desde uno en adelante, que concluirá al fin de cada año» (art. 91). A més, es detallen les característiques formals dels assentaments, segons s'ocupin de vendes (art. 92), lletres (art. 93) i assegurances (art. 94), i dels mateixos llibres registre: «estarán encuadrados, forrados y foliados» que, d'aquesta manera, seran presentats «al tribunal de comercio de su domicilio, para que [...] se rubriquen (sin exigirse derechos algunos) todas sus hojas, y se ponga en la primera una nota con fecha, firmada por ambos, del número de hojas que contiene el libro» (art. 40).

Cal advertir, però, que aquest últim article (al qual reenvia el mateix Codi) es refereix als llibres mercantils que obligatòriament han de portar els comerciants: diari, major de comptes i d'inventaris (art. 32).⁵³ Finalment, s'estableix que, per als casos de mort o cessament d'un corredor, serà el síndic del col·legi o el fedatari més antic qui reculli els llibres i els porti al tribunal de comerç, on seran custodiats en dipòsit fins que es lliurin al seu successor en l'ofici (art. 96).

Per la seva banda, també el Codi de 1885 fixava els requisits bàsics dels assentaments. Així, el corredor anotava als seus llibres, mitjançant assentaments separats, totes les intervencions que realitzés cada dia «expresando los nombres y el domicilio de los contratantes, la materia y las condiciones de los contratos» (art. 107). Aquest mateix article resumia els principals elements que, en funció del contracte, havien de constar a l'assentament: vendes (qualitat, quantitat i preu de la cosa venuda; lloc i data del lliurament; forma de pagament), negociacions de lletres (dates; punts d'expedició i pagament; termes i venciments; noms del lliurador, endossant i pagador; els del cedent i prenedor; canvi convingut), assegurances (número i data de la pòlissa; noms de l'assegurador i l'assegurat; objecte de l'assegu-

53. El mateix succeeix al Codi de comerç de 1885: l'article 93 s'ocupa dels llibres registre que hauran de portar els corredors, d'acord amb allò determinat a l'article 36 (referit al tancament del llibre pel jutge de districte). L'article 36, al seu torn, reenvia a l'article 33 on es parla dels llibres que han de portar «els comerciants»: llibre d'inventaris i balanços, llibre major, llibre diari, esborranys de telegrams i llibres que determini la legislació específica.

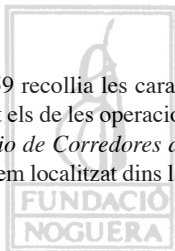
rança; el seu valor; la prima convinguda). Els successius reglaments completaren tant la llista de contractes com els elements imprescindibles per garantir el seu valor probatori i la seva autenticitat.⁵⁴

Amb els criteris generals fixats pel Codi de comerç, és als reglaments tant dels col·legis com de les borses on trobem més detalls sobre la portada dels llibres registre. Així, el Reglament de 31 desembre 1885 per a l'organització i règim de les borses de comerç, remet de forma general a les «notas que tengan adoptadas las respectivas Juntas sindicales», però permet als agents tenir escrivans a càrrec seu que redactin els assentaments (art. 19 i 20). L'any 1886, el reglament intern de la Borsa de Madrid hi dedica la secció tercera. L'article 40, a banda de l'obligatori «libro-registro de operaciones», deixa ben clar que els agents podran «llevar también otros libros con las mismas solemnidades, poniéndolos en conocimiento de su respectiva Junta Sindical para hacer constar la clase de operaciones a que especialmente los destinen y la fecha con que den principio». També cal destacar la voluntat d'uniformitzar el tenor tant dels assentaments com de les certificacions per part de la Junta sindical, mitjançant «los formularios de asientos, notas, pólizas y certificaciones que se acompañan a este reglamento» (art. 43). De fet, vist el valor cabdal dels assentaments del llibre registre per als agents de mediació mercantil (ja que és el document que, sense cap mena de dubte, generen de forma completa i és dotat de fe pública), la Junta Central i les juntes dels diversos col·legis territorials de corredors de comerç no dubtaren a publicar al llarg dels anys formularis per dotar els seus col·legiats de models fiables. De la mateixa manera, i per a l'àmbit dels agents de canvi i borsa, tal i com fixà el Reglament de 1968, corresponia al Consell Superior de Borses, òrgan del qual depenien les diverses borses oficials, proposar els models de llibres registre dels agents i dels col·legis perquè fossin d'un format i d'unes característiques comuns (art. 9).

Precisament, conservem un formulari elaborat pel Col·legi de Barcelona de l'any 1901, que substituïa el publicat l'any 1872, tal com la Junta Sindical fa patent a la introducció.⁵⁵ S'emula la disposició formal dels assentaments als llibres registre (encapçalament de la data, número d'assentament al marge esquerre, estructura i disposicions del text, etc.). Tam-

54. Així, el Reglament de 1959 recollia les característiques dels assentaments fixats pel Codi al seu article 35, tot afegint els de les operacions de préstecs i crèdits a l'article 36.

55. *Formulario para el Colegio de Corredores de Comercio de Barcelona*, Imprenta de la Bolsa, 1901. Aquest volum l'hem localitzat dins la documentació interna de l'esmentat col·legi, pendent de classificar.

bé, entre d'altres informacions, es precisen les mides del llibre registre, d'acord amb el fixat a l'article vuitè de la Llei del timbre: 31,5 centímetres d'ample per 43,5 centímetres de llarg.⁵⁶ Finalment, s'ofereixen models per als diferents tipus de documents que un fedatari podia arribar a generar: «facturas, minutas, contratas, pólizas, notas, avisos, certificaciones, pagarés, cuentas de resaca».⁵⁷ En l'àmbit estatal, i ja en ple segle XX, destaquen les circulars de la Junta Central dels Col·legis Oficials de Corredors de l'any 1949 i, revisada, de l'any 1962, on s'ofereix un formulari amb quaranta-un models d'assentament per al mateix nombre d'operacions.⁵⁸

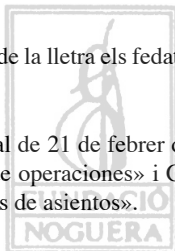
Paral·lelament, el marc normatiu sembla adaptar-se a l'augment en la varietat de negocis, un cop superada la inicial política franquista d'ideals autàrquics, i comença a detallar els tipus de llibres, més enllà de l'obligatori llibre diari anual. Així, l'Ordre de 10 de gener de 1951 del Ministeri d'Hisenda, a proposta del Comitè d'Enllaç de les Borses de comerç, autoritzà tant els agents de canvi i borsa com els corredors a portar els següents llibres: a) d'operacions de compravenda al comptat (dies parells i senars); b) d'intervencions en préstecs i crèdits concedits per la banca oficial; c) d'intervencions en préstecs i crèdits concedits per la banca privada; d) de pòlisses de préstecs i crèdits amb garantia de «prenda sin desplazamiento».

Al final dels seixanta, el 1967, s'aprovà un nou reglament de borses i es modificaren alguns articles del Reglament de corredors de comerç de 1959, mitjançant el Decret 3110/1968 de 5 de desembre. Emprant encara com a base l'ordre de 1951, s'hi reflecteixen nous tipus de llibres que poden portar els fedataris. Pel que fa als agents de canvi i borsa, els llibres són els d'operacions de comptat o operacions a termini sobre títols de valors; d'operacions de crèdits, préstecs, descomptes i avals, i d'operacions diverses (art. 221). A més, les juntes sindicals podran autoritzar dos tipus de llibres: d'operacions al comptat sobre drets de subscripció i d'operacions de crèdits, préstecs, descomptes i avals de la banca oficial (art. 222). Pel que fa als corredors, el nou article 32 estableix que hauran de portar «obligatoriamente, al menos un libro registro», si bé podran autoritzar també els llibres: a) d'operacions sobre títols valors; b) d'operacions sobre lletres de canvi, lliurances,

56. Mides que segueixen al peu de la lletra els fedataris, com hem pogut comprovar amb el repàs als fons conservats.

57. *Formulario...*, p. 31.

58. Circular de la Junta Central de 21 de febrer de 1949, relativa a la «formalización de asientos en los libros registros de operaciones» i Circular de la Junta Central de 27 de desembre de 1962, «con formularios de asientos».

pagarés i d'altres documents mercantils; c) d'operacions de préstec, crèdits, fiances i d'altres contractes de banca privada; d) d'operacions de la banca oficial; e) d'operacions en places de la circumscripció assignada a la del seu nomenament. A més, s'especifica que «podrá autorizarse que dichos libros se desdoblén en dos, para registrar separadamente las operaciones correspondientes a los días pares e impares».

Aquesta variada tipologia es pot trobar, sobretot, als fons dels fedataris barcelonins, mentre que per als corredors dels col·legis de la resta del principat és habitual la presència, al costat del general d'operacions de la plaça, d'un de circumscripció en al·lusió a l'apartat e). Tot plegat, però, l'obertura de més o menys llibres dependrà de la potència de l'actuació de cada fedatari i de la plaça on es trobi exercint. També, en funció de l'evolució del volum de les operacions en què intervingui, un fedatari pot no mantenir els mateixos tipus de llibres al llarg de la seva actuació, de forma que trobarem un mateix tipus d'operació en diferents llibres.

A banda dels tipus de llibres, dos aspectes que afecten directament la redacció dels documents són reformats també mitjançant aquest decret. No cal la unitat d'acte per a lletres de canvi i pòlisses (art. 33) i la rúbrica del corredor passarà a ser diària i no per assentament com fins llavors (art. 34).

L'any 1980, s'hi afegien nous requisits per portar els llibres registre (RCL 1980/2018): de nou, l'enquadernació i la legalització s'havien de fer d'acord amb el previst a l'article 36 del Codi de comerç (fent constar: número de tom i classe de llibre registre, número de fulls que conté cada tom, data dels assentaments d'inici i de tancament i numeració dels assentaments que comprèn), a cada tipus d'operació hi corresponia un llibre registre (es fomenta, per tant, la profusió de sèries documentals sota l'únic criteri de cada agent), els fulls s'havien de numerar inequívocament i les operacions s'havien d'assentar per ordre cronològic. Finalment, s'havia de portar un llibre complementari per cada llibre registre, amb extractes dels assentaments (número i data, classe d'operació, indicació dels principals interessats i referència indubitada del full o fulls en què figura).

És també a l'inici dels anys vuitanta que comença a fer-se habitual la substitució de l'assentament clàssic (breu resum del negoci jurídic amb els elements bàsics fixats per la llei) per la fotocòpia del contracte intervingut (especialment les pòlisses bancàries) emprant com a suport els fulls de paper oficial numerats que, posteriorment, s'acabarien enquadrant per formar el llibre registre. La facilitat de reproducció de la pòlissa sencera s'acaba imposant, de fet, i, a partir de la unificació de corredors de comerç i agents de canvi i borsa, aquest tipus de «redacció» és l'únic que trobem

als llibres registre.⁵⁹ A més, destaca també el fet que predomini el llibre registre general unitari (com succeïa a l'origen de la professió), i només s'observen les habituals variants de plaça i circumscripció en aquells agents la circumscripció dels quals inclou diversos municipis.

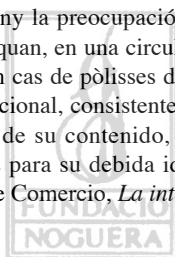
Proposta de tractament arxivístic

L'assumpció dels més de vint-i-cinc mil llibres registre de corredors de comerç i agents de canvi i borsa de Catalunya, integrats pels col·legis territorials de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, obliga a constituir, dins del sistema d'arxius del CNC, l'Arxiu de Corredors de Comerç de Catalunya (ACCC).

L'ACCC està format per quatre seccions (Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona) corresponents als quatre col·legis territorials en què es dividia institucionalment la pertinença dels fedataris mercantils catalans en el moment de la seva integració al cos notarial. Dins de cada secció, el nivell de fons es destina a les places mercantils, mentre que la producció de cada fedatari resta adscrita al nivell de subfons. Evidentment, el fedatari mercantil era el productor de la documentació, però, com hem vist, no és menys cert que ho era en tant que estava adscrit a una plaça mercantil determinada i només en la circumscripció d'aquesta (llevat que comptés amb habilitacions temporals) podia intervenir negocis jurídics. A més, en el moment del cessament del fedatari en una plaça (ja fos per trasllat o jubilació) aquest havia de transferir els seus llibres registre als arxius del respectiu col·legi territorial.

De cara al tractament arxivístic, doncs, la plaça mercantil presenta una major estabilitat i continuïtat temporal que no pas cada fedatari. En cas d'elevat els corredors a nivell de fons, hauríem d'unificar la seva producció resseguint els habituals canvis de places on actuaven dins de cada un dels col·legis territorials catalans i, sovint, tindríem llacunes temporals degudes

59. Quedava, doncs, força lluny la preocupació que mostrava la Junta Central dels Col·legis de Corredors de Comerç quan, en una circular de 21 de febrer de 1949, sobre la tendència a la transcripció literal en cas de pòlisses de préstec o de crèdit, recomanava la «fórmula que podemos llamar tradicional, consistente en reseñar, en el Libro-Registro del Corredor, las pólizas por síntesis de su contenido, con expresión de aquellos datos y condiciones esenciales, necesarios para su debida identificación», Junta Central de los Colegios Oficiales de Corredores de Comercio, *La intervención...*, p. 25.

als períodes d'actuació en l'àmbit d'altres col·legis territorials de l'estat. Per contra, el nivell de subfons s'adequa millor a l'actuació dels fedataris, ja que comporta l'existència d'un productor amb identitat pròpia i rep un tractament arxivístic similar al que s'aplica al productor del fons del qual depèn (en aquest cas, la plaça mercantil).⁶⁰

Aquesta estructura, a més, permet facilitar la transferència de la documentació provinent de les places d'Amposta, Balaguer, la Seu d'Urgell i Tortosa (que resta pendent d'ingressar com hem vist), així com els llibres registre produïts fins a l'octubre del 2000 d'aquells fedataris de tot Catalunya que continuaren en actiu com a notaris, i integrar —en l'hipotètic cas que així es decidís— els llibres registre d'agents i corredors que foren cedits en dipòsit pels antics col·legis territorials a l'Arxiu Nacional de Catalunya, l'Arxiu Històric de Tarragona i l'Arxiu Comarcal del Baix Camp. La documentació dels fedataris dipositats en aquests arxius passaria a classificar-se dins els fons generats per les respectives places mercantils on actuaren (i que ja es troben integrades a l'ACCC).

Arribats al nivell arxivístic del fedatari, precisament, s'ha elaborat una proposta de quadre de classificació únic que permeti encabir l'aparent multiplicitat de llibres registre generats sota l'empara del marc normatiu,⁶¹ i sota l'alè d'alguns textos de caire doctrinal.⁶² Seguim també, en especial, la classificació elaborada per J. M. Fugardo en funció dels diferents tipus

60. Com resumeix la Norma de descripció arxivística de Catalunya: «Per identificar l'existència d'un subfons s'han de donar dues condicions bàsiques. D'una banda, el subfons sempre ha de raure o formar part d'un fons, és a dir, ha de resultar notori que n'és una part que no en pot ser extreta sens perjudici tant del fons com del mateix subfons. D'una altra banda, s'ha de tractar d'una agrupació documental, més o menys diversificada, dotada de coherència interna o identitat documental pròpia, que derivi de l'existència d'un productor. En conseqüència, el seu tractament arxivístic correcte, preservador del principi de provenença i de l'ordre originari, ha de reflectir-ne la seva singularitat intrínseca» (NODAC, 2007, p. 25).

61. Les principals referències són: Ordre de 10 de gener de 1951; Reglament de borses (Decret 20 de juny de 1967); Reglament de corredors (any 1968); Reforma del codi de comerç (Llei de 21 de juliol de 1973); Ordre de 24 de juliol de 1980 «por la que se faculta a los Agentes de Cambio y Bolsa y Corredores Colegiados de Comercio para llevar sus libros-registro mediante procedimientos distintos de dichos manuales»; RCL 1998/1409.

62. Així, per exemple, Rafael Bartolomé entén com a «deseo un tanto inútil de burocratizar», «entorpecimiento inútil» y «verdadera finalidad [...] de uniformidad y control» les autoritzacions necessàries per part de la Junta Central de cada col·legi territorial en el cas que un fedatari vulgui obrir un nou tipus de llibre o el desdoblament, en l'habitual sistema de «dia parell i senar», d'un llibre ja existent, Rafael BARTOLOMÉ LABORDA, *Fe Pública Mercantil. Ensayo de aproximación a una teoría general*, Barcelona, 1977, p. 154-155.

d'objectes de contracte de les pòlisses intervingudes, que ja hem comentat a l'apartat corresponent:⁶³

Proposta de quadre de classificació únic per als subfons de fedataris públics mercantils

01.	Generals
01.01	Llibre registre general
01.02	Llibre registre general (plaça)
01.03	Llibre registre general (circumscripció)
02.	Operacions borsàries
02.01	Llibre registre de títols de subscripció
02.02	Llibre registre de valors al comptat
02.03	Llibre registre de valors de comptat a crèdit
02.04	Llibre registre de valors no cotitzables
02.05	Llibre registre de valors a termini
03.	Operacions bancàries i mercantils
03.01	Llibre registre d'operacions bancàries general
03.02	Llibre registre de crèdits, préstecs i avals
03.03	Llibre registre de lletres de canvi
03.04	Llibre registre d'altres operacions
04.	Complementaris
04.01	General
04.02	Valors
04.03	Bancarís i mercantils

Evidentment, no tots els fedataris tenen llibres que reflecteixin totes les sèries. Com hem pogut comprovar, fora dels fedataris barcelonins, la resta acostumen a tenir un o dos tipus de llibre. Sobretot, un de general per a la localitat de la plaça i un altre per a la circumscripció (01.02 i 01.03). Per contra, la diversitat de llibres que podem trobar en els fedataris més potents

63. J. M. FUGARDO, «Una nota...», p. 141-154.

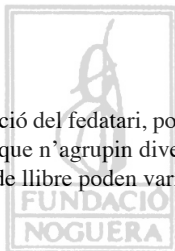

del Col·legi de Barcelona fa necessari baixar, sovint, a nivell de subsèrie, on trobaríem el típic desdoblament d'un mateix tipus de llibre en dies «parells» i «senars» per a gairebé totes les sèries. Un altre desdoblament habitual és, per als llibres d'operacions de valors al comptat, el de «nou sistema» i «vell sistema», producte de les reformes en la contractació borsària.

Aquesta llista limitada de sèries permet integrar, a més, la varietat de títols amb què els fedataris encapçalaven els seus llibres registre (en especial per al cas barceloní, com dèiem abans) gràcies a la flexibilitat del marc normatiu. És per això que, forçosament, ens veiem obligats a incloure categories com «altres operacions», ja que seria absurd oferir una llista de sèries equivalent a tots els tipus de llibres registre que hem pogut observar en l'àmbit de la contractació bancària i mercantil.⁶⁴ Calia, per tant, aquesta sistematització per tal de garantir el control arxivístic dels fons i, sobretot, un accés àgil per part dels usuaris. D'acord amb aquest quadre de classificació, s'està elaborant una base de dades amb estructura multinivell (fons, subfons, sèrie, subsèrie, unitat documental), amb la qual es preveu poder catalogar tot aquest ingent conjunt documental. Per ara, s'ha assegurat el seu control i la seva descripció, mitjançant inventaris sumaris realitzats en el moment de la concentració dels fons.

Com comentàvem a l'apartat dedicat a la història arxivística, es preveu que, anualment, s'aniran ingressant els volums de més de vint-i-cinc anys dels corredors encara en actiu en el moment de la integració (si més no, per al districte de Barcelona). Aquest creixement de l'arxiu continuarà fins als llibres diligenciats l'any 2000, quan es podrà considerar definitivament tancat. A banda del que fixa el marc normatiu, creiem que seria convenient accelerar al màxim possible el procés de transferència i, com ja s'ha dut a terme amb el protocol de protest, concentrar tota la producció independentment dels vint-i-cinc anys. També, com a mera proposta de conveniència arxivística, seria útil ingressar les bases de dades que continguin les llistes de les intervencions de cada fedatari (i, en especial, les dades dels contractants), ja que sembla clar que els llibres índexs no són el millor instrument per a localitzar els assentaments de pòlisses intervingudes a causa del seu mer ordre cronològic.

64. En funció de l'especialització del fedatari, podem trobar llibres exclusivament per a un tipus de contracte o, en canvi, que n'agrupin diversos. Fins i tot, al llarg de l'actuació d'un mateix fedatari, aquests tipus de llibre poden variar segons l'època.

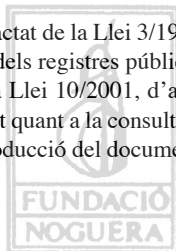

Finalment, pel que fa a l'accés, recordem que cap normativa preveia l'ús històric d'aquests fons. Per citar un exemple, el Reglament de borses oficials, de 1967, al seu article 223, establia que: «Los libros registros y el archivo son secretos. Su exhibición y comunicación sólo serán exigibles en los casos previstos en las Leyes y Reglamentos.» Aquests casos previstos només fan referència a l'exhibició als clients o als tribunals, mai per motius de recerca històrica o culturals. Per al cas català, si més no, la Llei 10/2001, d'arxius i documents, salva aquest oblit legal, ja que dins l'enumeració de la documentació pública específica també aquella produïda pels «fedataris i els registres públics» (art. 6).⁶⁵ Aquesta referència genèrica als «fedataris», inclosos els ja llavors extints corredors de comerç, permet vincular el llibre registre amb el patrimoni documental i les obligacions de conservació i dret d'accés que comporta. Així, tenint en compte que el llibre registre forma part del patrimoni documental com a document públic, hem de partir d'un termini mínim de trenta anys per accedir-hi lliurement.⁶⁶ Però, què ens diu la legislació específica? Només trobem una possible referència a la instrucció de 18 d'abril de 2001 de la Direcció General dels Registres i del Notariat, segons la qual als llibres registre de corredors de comerç i agents de canvi i borsa «procede la aplicació de las normas obtenidas en el Reglamento Notarial respecto al destino que ha de darse al protocolo y demás libros que forman el archivo de la Notaría». Es podria extrapolar, per tant, que també pel que fa a les condicions d'accés s'hi ha d'aplicar la normativa sobre protocols, és a dir, cent anys per al lliure accés.

Més de deu anys abans d'aquesta instrucció, però, es van produir les principals cessions en dipòsit a arxius de titularitat pública de llibres registre. Així, l'Arxiu Nacional de Catalunya optà pels cent anys com a període de restricció en la lliure consulta, d'acord amb els pactes del conveni signat amb l'antic Col·legi de Corredors de Comerç de Barcelona en el moment de la cessió en dipòsit dels fons, l'any 1989. L'Arxiu del Regne de València, en canvi, aplicà un període de cinquanta anys, tot seguint un acord pres per la Junta Sindical del Col·legi de Corredors de València també en el moment

65. Es millora, per tant, el redactat de la Llei 3/1993, del patrimoni cultural català, que només es referia a la notarial i a la dels registres públics (art. 19.3).

66. Segons l'article 36.1 de la Llei 10/2001, d'arxius i documents de la Generalitat: «les exclusions establertes legalment quant a la consulta de documents públics queden sense efecte al cap de trenta anys de la producció del document, llevat que la legislació específica disposi una altra cosa».

de la cessió en dipòsit dels fons al final dels anys vuitanta del segle passat. Finalment, per posar un darrer exemple, l'Arxiu Històric de Tarragona, que va rebre part dels fons de fedataris del Col·legi de Tarragona l'any 1989, va proposar, el gener de 2008, fixar en trenta anys el període per a la lliure consulta dels fons, tot aplicant la normativa relativa a l'accés sobre la documentació pública no sotmesa a cap restricció especial.⁶⁷

La indefinició del marc normatiu particular de la fe pública mercantil respecte l'obligació de crear arxius històrics de llibres registre o la periodització del seu cicle vital (fase de gestió, fase intermèdia, fase històrica) ha permès l'aplicació de diferents criteris per part de les institucions arxivístiques a l'hora de fixar el període per a la lliure consulta dels fons de corredors. Per evitar que els usuaris pateixin aquesta arbitrarietat temporal respecte d'un mateix tipus de fons documental, caldria urgentment establir un únic criteri.

Entenem que l'obligatòria presència de dades personals sensibles (recorrem la necessitat d'identificar els contractants per part del fedatari) a tots els assentaments fixa un període mínim de cinquanta anys d'espera per accedir lliurement al seu contingut.⁶⁸ D'altra banda, si tenim en compte la natura de la major part dels negocis jurídics intervinguts (compravenda de valors, préstecs, lletres de canvi, avals, *leasings*, etc.), hem de convenir que la clivella temporal dels seus efectes legals i administratius, per norma general, no s'allarga més enllà d'aquests mateixos cinquanta anys. És per això que creiem excessiu el període de cent anys que equipara al protocol notarial els llibres registre anteriors a la integració dels dos cossos de fedataris públics. Ara bé, aquest termini de cinquanta anys que exposem aquí no deixa de ser una mera proposta de caràcter tècnic amb la intenció d'unificar un criteri d'accés gens homogeni fins ara. Evidentment, correspon a la institució notarial, com a hereva de la institució productora originària i com a titular dels

67. Ens hem limitat a posar tres exemples que entenem significatius pels diferents terminis d'accés. Evidentment, són molts més els arxius (sobretot els històrics provincials a la resta de l'estat) que custodien fons dels fedataris mercantils.

68. Tal com també fixa l'article 36.1: «Si es tracta de documents que contenen dades personals que puguin afectar la seguretat, l'honor, la intimitat o la imatge de les persones, com a norma general, i llevat que la legislació específica disposi una altra cosa, poden ésser objecte de consulta pública amb el consentiment dels afectats o quan hagin passat vint-i-cinc anys d'ençà de la seva mort o, si no se'n coneix la data, cinquanta anys d'ençà de la producció del document». Aquest article segueix, al seu torn, el redactat de la Llei 16/1985, del patrimoni històric espanyol, sobre l'accés a la documentació pública (art. 57.1).

seus fons documentals, establir un únic criteri i elevar-lo tant a la Comissió Nacional d'Accés, Avaluació i Tria Documental, de la Generalitat de Catalunya, com a la Comisión Superior Calificadora de Documentos Administrativos, del Ministeri de Cultura, perquè acabi obtenint rang de norma legal mitjançant les pertinents taules d'avaluació documental.

APÈNDIX 1

Fons de corredors de comerç custodiats pel CNC

Dipòsit de Molins de Rei

<i>Provinença</i>	<i>Abast</i>
Col·legi de Girona	5.034 volums
Col·legi de Lleida	1.209 volums
Col·legi de Tarragona	6.955 volums
TOTAL	13.198 volums

Dipòsit d'Entença

<i>Provinença</i>	<i>Abast</i>
Col·legi de Barcelona	12.259 volums
TOTAL	25.457 volums

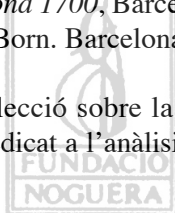
NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

AGUILAR GARCIA, Manuel, «Régimen de los archivos de protocolos en Andalucía», a José Carlos Sánchez, Francisco Javier Gardeazábal, Pedro José Garrido (coords.), *Homenaje a Víctor Manuel Garrido de Palma*, Madrid: Consejo General del Notariado, 2010, p. 1.445-1.462.

Amb la voluntat de presentar el sistema dels arxius notariais andalusos, l'autor, exdegà del Col·legi de Notaris de Sevilla, centra el seu esguard i fonamenta el seu treball, de manera gairebé exclusiva, en la normativa sectorial dictada per les diferents administracions que hi han tingut i hi tenen competències, sobretot l'estatal i l'autonòmica. Així, en primer terme fa un repàs de la legislació estatal sobre notariat i arxius de protocols, des de la Llei marc de maig de 1862 fins al Decret de març de 1945, de creació de les Seccions Històriques d'aquests arxius i que constitueix encara la normativa vigent dels fons notariais històrics, és a dir, de més de cent anys. L'autor es limita, de fet, a presentar les normes, a comentar-les breument i, sobretot, a remarcar el protagonisme de la institució notarial en la custòdia d'aquests rics i extraordinaris fons documentals. Després, presenta la normativa autonòmica i analitza el seu encaix amb l'anterior. Tot seguit, estudia les mateixes normes, ara des del vessant de les entitats o persones obligades a costejar la instal·lació, conservació i manteniment d'aquests arxius. A continuació, es pregunta sobre la vigència de les obligacions que tenen els ajuntaments en la disposició dels locals. I, finalment, fa un breu apunt sobre les darreres reformes del Reglament notarial de 2007.

CAZENUEVE I DESCARREGA, Xavier, «La llengua en la documentació notarial de la Barcelona de 1700», a Albert Garcia Espuche (dir.), *Llengua i literatura. Barcelona 1700*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2011 (La ciutat del Born. Barcelona 1700; 6), p. 105-153.

El volum sisè de la col·lecció sobre la ciutat del Born, dirigida per Albert Garcia Espuche, és dedicat a l'anàlisi d'un dels aspectes essencials

de la cultura catalana, la llengua, en referència tant a la creació literària com a la llengua comuna, parlada i escrita. És en aquest marc que s'insereix l'article del polifacètic historiador Xavier Cazeneuve, que el dedica concretament a l'ús i la presència del català i el castellà a la documentació notarial entre 1650 i 1750. I això, a diferència d'altres estudis sobre la mateixa qüestió —fet que posa en evidència—, ho fa mitjançant un buidatge i recompte dels documents dels protocols, treballant sobre una mostra reduïda, però que es pretén representativa. Després de presentar el caire jurídic de la documentació notarial, l'autor comença per analitzar quina fou l'evolució d'aquestes dues llengües en la documentació de les institucions de govern, que inicià un procés de castellanització a partir del segle XVII. Tot seguit, fa una ullada ràpida a la font, el document fet davant notari, i als arxius de protocols que els custodien. A continuació, en el cos central del treball, ofereix el resultat del buidatge i recompte de la presència del llatí, el català i el castellà en tres notaris barcelonins, significatius per la seva posició política i la seva cronologia —Josep Mas, Fèlix Avellà i Josep Bonaventura Fontana—, que l'autor complementa amb quadres per idiomes i tipologies documentals. Aquest estudi el completa amb un altre de comparatiu, basat en una mostra d'una notaria de fora de Barcelona, concretament de la vila d'Olot del mateix període. En capítol a part, estudia quin fou el paper dels col·legis professionals locals en aquest tema. I, en darrer terme, apunta unes conclusions finals, que de fet no s'allunyen gaire del que s'ha escrit sobre la qüestió de l'ús, en aquest període i al nostre país, del català —llengua de la gent i del document privat— i la seva convivència amb el llatí —llengua culta i persistent— i el castellà —llengua de nova introducció.

COLLELLDEMONT VIVES, Elisenda, «Inventari *post mortem* d'un rector català del s. XVIII», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* (Barcelona), 28 (2008), p. 585-596.

Article basat en una de les tipologies notariales més privilegiades i preferides dels investigadors, els inventaris *post mortem*, aquella relació completa i detallada dels béns d'una persona o comunitat, feta públicament davant notari i que constitueix un acte jurídic de garantia, aplicable en aquells casos en què la titularitat dels béns pertany a una persona i la seva administració a una altra. De fet, les característiques que presenten els inventaris, d'exhaustivitat en la descripció i de forta impregnació de seguretat jurídica, són totalment positives per a l'estudiós, que es troba, així,

davant una font rica i fiable. El seu aprofitament es pot sintetitzar com a referit, d'una banda, a la vida econòmica i a la cultura material i, d'altra, a les qüestions socioculturals. En aquest treball l'autora explica un cas concret, el de Benet Torres, rector de Santa Coloma de Centelles, mort el 1743. I ho fa en quatre apartats. En el primer, a tall de presentació, exposa la importància d'aquesta font documental i les seves característiques. Després, emmarca el personatge en el seu entorn familiar i social, que es movia a cavall entre el notariat i el clergat. En tercer lloc, basant-se en el seu inventari, estudia el nivell de vida d'aquest rector de la Catalunya del segle XVIII, els seus béns mobles, immobles i censals. I, finalment, se centra en el contingut de la seva notable biblioteca, integrada per gairebé un quart de miler de volums i de clara temàtica religiosa.

MOLINA I CAMPOY, Rubén, CATAFAU CASTELLET, Aymat, *La nòtula del notari Bernat Frigola de Cotlliure, 1380-1381*, Barcelona: Fundació Noguera, 2011, 311 p. (Acta Notariorum Cataloniae; 22).

Últim volum fins ara aparegut dins la ja més que notable col·lecció de la Fundació Noguera dedicada, seguint el model iniciat fa moltes dècades per diferents institucions italianes, a l'edició íntegra de manuals o protocols notariaus, que destaquen per la seva antiguitat o singularitat. En aquest cas, la publicació es justifica pel fet que és el primer cop que s'edita un registre notarial rossellonès d'època medieval, conservat a l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, i després que Joan Peytaví hagués publicat el 2004, dins aquesta mateixa col·lecció, un manual de Perpinyà corresponent al 1700. A més, tal com diuen des de bon inici els autors, es tracta d'un manual relativament breu, però en canvi molt ric de contingut i útil per a molt diversos aspectes d'anàlisi històrica. Com és usual, el volum s'enceta amb una important introducció, en què els autors expliquen en primer lloc els fons notariaus d'època medieval existents a les diferents sèries dels arxius Departamentals de Perpinyà, un dels més rics de França atesa la primerenca implantació del notariat i amb una gran quantitat de registres anteriors al 1500, per bé que no tant com els provençals o els mateixos catalans. En segon lloc, presenta el fons específic al qual pertany el registre publicat, la Procuració Reial dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya. Tot seguit, estudia la notaria de Cotlliure als segles XIV i XV i la vinculació que hi tingué la família de notaris Frigola. A continuació, presenta el registre editat, els seus aspectes formals, el seu contingut, la praxi de redacció instrumen-

tal i la seva llengua. En darrer terme, exposa les possibilitats d'aprofitament que aquest registre ofereix per a la història familiar, social, econòmica i política, i els criteris d'edició. El cos central de l'obra el constitueix, evidentment, la publicació d'un conjunt de 150 instruments, amb la indicació usual del número d'ordre, data crònica i tòpica, regest generalment nominal i signatura. Aquests documents abracen el període comprès entre el 18 de juliol de 1380 i el 6 de juliol de 1381. Clou l'edició d'aquest llibre de notes rossellonès un primer índex antroponímic, un segon toponímic i un tercer de conceptes (tipologies, càrrecs i oficis, mesures, monedes...), a més de tres imatges il·lustratives del registre.

MOLINA FONT, Julio, *Protestas de mar ante la Escribanía de Marina de Cádiz (1779-1877)*, Cádiz: Junta de Andalucía. Consejería de Cultura, 2011, 303 p.

Dins la ja més que notable col·lecció d'instruments de descripció de l'Arxiu Històric Provincial de Cadis, es publica ara aquesta obra, que supera el caire merament descriptiu, ja que, en presentar els documents íntegres, esdevé una veritable edició de fonts, en aquest cas d'un document singular i molt útil per a la història del comerç i de la marina. La protesta de mar consistia en una declaració del patró, capità o mestre d'una nau, que es presentava davant d'un escrivà —primer de número i després de Marina— quan es produïen danys importants en el buc governat per ell, amb la finalitat de deixar constància dels desperfectes causats a la càrrega, al mateix buc o a la tripulació, i salvar així la seva responsabilitat davant dels armadors, dels amos de les mercaderies o dels asseguradors. En aquest treball, l'autor n'ha fet una selecció àmplia de les que es troben en els protocols de l'escribania especial de Marina de Cadis, ciutat eminentment comercial i amb un tràfic marítim molt intens, pel fet de tractar-se d'un port emplaçat de manera estratègica a la confluència de l'Atlàntic amb la Mediterrània i esdevenir capçalera del comerç colonial marítim amb Amèrica i les Filipines, com també amb molts ports europeus i africans. En una precisa introducció, l'escriptor Julio Molina comença parlant del dret marítim, per explicar després la creació, ja al segle XVIII, de la Matrícula de Mar i de l'Escribania de Marina. I, tot seguit, defineix la tipologia documental de la protesta de mar i n'explica les variants localitzades: protesta d'arribada, d'averia, de llançar al mar, de naufragi, d'estadies i de recel d'averia. La part central la constitueix la transcripció de les protestes seleccionades,

amb anotacions a peu de pàgina, que contenen un interessant glossari mariner, que fa més comprensibles els documents. Clouen aquesta obra, útil per a la història econòmica, però també per a l'estudi de les ciències nàutiques i l'art de la navegació, diversos índexs: un primer de protestes per anys, un segon d'embarcacions i un tercer alfabètic de capitans, tripulants i entitats, a més de la bibliografia i algunes il·lustracions.

MORENO TRUJILLO, M. A., OBRA SIERRA, J. M. de la, OSORIO PÉREZ, M. J. (eds.), *El notariado andaluz. Institución, práctica notarial y archivos. Siglo XVI*, Granada: Universidad de Granada, 2011, 336 p.

Volum que recull les actes de les II Jornades del Notariat a Andalusia, celebrades a Granada l'abril de 2011. Si en les primeres, que tingueren lloc a Sevilla el 1994, s'havia tractat del notariat en el moment del trànsit de l'època medieval a la moderna, en aquestes segones l'objecte d'estudi, amb una certa continuïtat cronològica, se centra en l'anàlisi del notariat al segle XVI, menys treballat que el medieval. I això es fa en el triple vessant d'institució notarial, praxi a les escriptories i arxius de protocols. El volum inclou un conjunt de dotze treballs de professors de les diferents universitats andaluses i també de tres arxiveres. Atesa la seva homogeneïtat temàtica, en aquest cas ens limitarem a oferir-ne només el sumari. Dins el primer bloc, dedicat a la institució, el primer article és de Luis Díaz de la Guardia, sobre «El derecho castellano y la búsqueda del escribano perfecto (siglo XVI)» (p. 15-38). El segon és de Pedro J. Arroyal i M.ª Teresa Martín, sobre «Escribanos y notarios en las villas de la jurisdicción de Málaga» (p. 39-64). El tercer és d'Eva M.ª Mendoza, sobre «Los escribanos reales de Málaga en la Edad Moderna» (p. 65-88). El quart és de Juan M. de la Obra i M.ª José Osorio, sobre «Los escribanos de las Alpujarras (1500-1568)» (p. 89-126). El cinquè és de M.ª Luisa García, sobre «La duplicidad de funciones: notarios eclesiásticos-notarios públicos. El caso de Granada» (p. 127-162). I el sisè és de M.ª Luisa Pardo, sobre «Ser escribano en la Andalucía señorial: Lorenzo de Niebla (1541-1585)» (p. 163-181). Dins el segon bloc, dedicat a la praxi notarial, el primer és de l'arxivera de l'Arxiu d'Índies Reyes Rojas, sobre «La práctica diaria de los escribanos públicos de Sevilla: El *manual* de Pedro de Castellanos» (p. 183-207). El segon és de Carmen del Camino, sobre «Notarios y escritura, ¿Un signo externo de distinción?» (p. 209-232). El tercer és de la professora Pilar Ostos, sobre «Conflicto de competencias entre escribanos públicos de la tierra de Sevilla

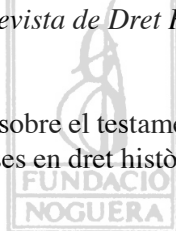
en el siglo XVI» (p. 233-267). I el quart és de María Amparo Moreno, sobre «La conflictividad de los escribanos en el ejercicio de sus funciones: mala praxis y... algo más» (p. 269-296). Els dos darrers són dedicats a arxius: el de la directora del Provincial de Màlaga, Esther Cruces, sobre «La sección de protocolos notariales en los archivos históricos provinciales. El Archivo Histórico Provincial de Málaga» (p. 297-315), i el de la directora tècnica de l'Arxiu Històric de Protocols de Granada, Amalia García, sobre «El Archivo Histórico de Protocolos de Granada» (p. 317-333).

OBARRIO MORENO, Juan Alfredo, «Caracteres del notariado medieval», *Revista Jurídica del Notariado* (Madrid), 77 (enero-marzo, 2011), p. 407-445.

Com bé diu el seu títol, aquest article del professor de dret romà de la Universitat de València Juan Alfredo Obarrio presenta les principals característiques de la institució notarial i de la figura del notari hispà a l'època baix-medieval. I això ho fa de manera descriptiva i centrant-se en les fonts doctrinals clàssiques, però també especialment en les valencianes, a través dels reculls normatius, els tractats doctrinals o els mateixos formularis. D'aquesta manera, comença per la definició del notari i l'art de la notaria, abundant en els seus conceptes complementaris. En segon lloc, presenta els caràcters propis del notariat, és a dir, la idoneïtat o suficiència i sobretot l'autoritat. Després, estudia l'accés a l'ofici de notari (sexe masculí, no de condició servil, de bona fama, que no ocupi càrrecs públics, laic, amb edat legítima i suficient, cristià, natural del regne i amb consciència plena). Tot seguit, s'ocupa dels preceptes i les obligacions, com ara la claredat documental, la veracitat i honestat o el secret professional. En cinquè lloc, parla de les qualitats i aptituds del fedatari públic, per acabar amb la qüestió de la seva remuneració. L'article es clou amb un petit apèndix documental, que consisteix en l'edició d'un text de comptes de 1613 autoritzat pel notari valencià Joan Llorenç Roures.

OBARRIO, Juan A., «La recepció del *testamentum per nuncupationem* a Catalunya i a València», *Revista de Dret Històric Català* (Barcelona), 9 (2009), p. 173-252.

Estudi jurídic i legislatiu sobre el testament nuncupatiu, una de les institucions jurídiques més esteses en dret històric espanyol, elaborat pel pro-

fessor Juan Alfredo Obarrio. Aquest autor ja publicà a la mateixa capital del Túria, l'any 2002, una obra amb un títol i contingut similars, *El testamento nuncupativo y su recepción en la Corona de Aragón*. Si en ella feia una anàlisi evolutiva i estudiava les diverses modalitats de testament nuncupatiu en diferents períodes, des de l'etapa romana fins a la baixa edat mitjana, en aquest extens article parteix d'aquest darrer moment, que representà un veritable renaixement de la successió testada, coincidint amb la recepció romanista i el floriment del dret, i presenta una anàlisi comparativa centrada a València i Catalunya. En el primer capítol fa unes consideracions generals sobre les formes testamentàries a l'edat mitjana, les *Summae* baixmedievales, la legislació estatutària, l'obra dels glossadors, les decretals i els seus comentaristes, els tractats de pràctica notarial i judicials, l'obra dels comentaristes i, en darrer terme, el testament nuncupatiu en la praxi notarial. En el segon gran apartat presenta aquesta tipologia documental jurídica al regne de València, estudiant de manera acurada i documentada el seu concepte i naturalesa, l'aspecte formal o solemne, els testimonis i la seva publicació. En darrer terme, en el tercer capítol estudia la mateixa figura a la Catalunya baixmedieval, analitzant igualment el seu origen, concepte i naturalesa, l'àmbit d'aplicació, l'aspecte formal i solemne, l'assistència i idoneïtat testifical, l'ànim i el propòsit cert de testar i també, finalment, la tramitació i posterior publicació.

PEYTAVÍ DEIXONA, Joan (coord.), «Notaris, homes i papers. El Nord català als segles XIII-XVIII», *Afers. Fulls de Recerca i Pensament* (Catarroja), XXII:58 (2007), p. 543-714.

La publicació periòdica *Afers* reprèn, com diu el coordinador d'aquest volum, «el camí del nord» i, amb l'ànim de crear un lloc de trobada, dedica el dossier del seu número 58 al món dels notaris i els documents que aquesta institució secular ha generat. A la presentació, el professor Joan Peytaví, del Centre de Recerques i Estudis Catalans de la Universitat de Perpinyà, defineix el notari com el lligam necessari entre el món de l'escrit i la realitat més quotidiana, qui fabrica el nostre passat de manera palpable i ens apropa als fets de les vides més fràgils, i qui esdevé al capdavall un nexa entre la multitud i l'autoritat oligàrquica i fa participar tothom en el joc de la vida. Alhora, destaca la prou coneguda, però no per això menys extraordinària, riquesa de la documentació notarial com a font inesgotable per als estudis històrics de qualsevol mena. El dossier consta d'un total de

cinc articles. En el primer, «Preludi a la història del notariat públic a Perpinyà i el comtat de Rosselló (1184-1340)», Rodrigue Tréton, doctor en història medieval per la Sorbona, estableix els fonaments del notariat rossellonès a l'època baixmedieval, de manera precisa, completa, rigorosa i molt ben documentada, i sempre en la perspectiva de la comparació amb el món català i occità que l'envolta. En el segon, «Francisco Vilar, un notari de Ceret al cor de la Guerra dels Segadors», el mateix Joan Peytaví emmarca, presenta i regista un dietari, descobert dins un manual i que abraça el període de 1637-1640, de confessió personal sobre el moment àlgid que el notari viu en directe de manera apassionada, desesperada i dramàtica. En el tercer, «Els pintors i el seu notari. La creació del Col·legi de Sant Lluch de Perpinyà (1630-1698)», Julien Lugand presenta una sèrie de documents programàtics del món de l'art, però també reflex del paper central que feren els notaris en la configuració d'aquest Col·legi. En el quart, «Dos llibres de devoció del notari Lluís Guilla», Eulàlia Mirallers evoca el caràcter de lletrat que té el notari a partir del Renaixement i repassa els notaris productors de lletra, llengua i literatura, bo i involucrant-hi el món dels impressors, el predomini de les obres d'inspiració religiosa o la profusió de les segones creacions. I en el cinquè, «Muntanya a la venda! A l'entorn del 1715 a l'est del Pirineu. El Carlit, el veguer i la frontera», Marc Conesa pren el notari com a instrument d'uns negocis econòmics amb teló de fons polític i de joc de poders, en el marc cerdà de la frontera i un cop passat el tractat dels Pirineus.

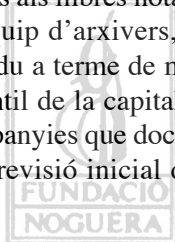
PONS ALÓS, Vicente, «La práctica notarial valenciana medieval. Los libros de los notarios», *Saitabi* (València), 60-61 (2010-2011), p. 41-62.

Nova aportació doctrinal sobre un aspecte de diplomàtica notarial de gran interès i sobre el qual existeix ja una més que notable bibliografia, com és l'estudi dels diferents tipus de llibres o registres notariaus, bé com a resultat del procés de redacció del document o bé com a fruit de la coneguda agrupació dels contractes per matèries. Com sabem, a partir de la Llei marc del notariat de 1862, els tipus de llibres notariaus resten ben establerts. Tanmateix, per a l'època medieval i moderna la tipologia de registres o llibres notariaus és realment molt àmplia, diversa i diferent, segons el moment històric i el lloc concret d'autorització del document. En aquest article, el professor Vicenç Pons centra la seva atenció en els llibres notariaus valencians de l'època foral (segles XIII-XVII), d'una riquesa realment

extraordinària, comparables als catalans o als italians i distribuïts en diferents centres de la ciutat (Col·legi de Corpus Christi, Arxiu del Regne, Arxiu Capitular, Arxiu Municipal, arxius nobiliaris...). En una breu introducció indica l'evolució, similar també a la catalana i italiana, des d'un únic primer llibre (segles XIII-XIV: llibre de notes) a una doble redacció en registre (segles XIV-XV: protocol, notal) i, finalment, una tercera (segles XV-XVIII: rebedor, protocol, notal), entre la cèdula i la carta. En el primer capítol estudia precisament, en primer lloc, aquesta trilogia de llibres notariais comuns resultat del procés de redacció de l'instrument: el rebedor o esborrany, documentat des de mitjan segle XIV, el protocol o registre definitiu, i el notal, que desapareixerà a l'època moderna. I, després, els diversos registres especials, segons el tipus de contracte, agrupació pròpia dels llocs amb un elevat tràfic mercantil i que són presents a València a partir del segle XIV: llibres de testaments, capbreus, assegurances o judicials. En un molt breu segon capítol, dins d'aquest concepte genèric de llibres dels notaris, apunta els formularis com a llibres auxiliars. En el tercer, parla dels llibres o registres que custodiaven dels seus antecessors, d'acord amb la migrada normativa existent. I, finalment, en el quart apartat inclou l'arxiu personal i la biblioteca professional del notari. Completen aquest treball un breu apèndix documental, un útil quadre esquemàtic amb les diferències entre el rebedor, el protocol i el notal, una bibliografia específica i sis làmines exemplificatives dels diferents tipus de llibres o registres notariais.

RAVINA MARTÍN, Manuel, *Catálogo de las compañías mercantiles de Cádiz (siglo XIX)*, Cádiz: Junta de Andalucía. Consejería de Cultura, 2011, 364 p.

Nou instrument descriptiu de l'Arxiu Històric Provincial de Cadis, elaborat pel seu director i sobre una tipologia que ha estat objecte preferent d'estudi dins l'ampli ventall que ofereix la documentació notarial, però l'interès de la qual segueix en augment. Un cop finalitzada la catalogació de tots els testaments existents als llibres notariais de l'arxiu, Manuel Ravina, juntament amb el seu equip d'arxivers, continua amb encert la seva tasca de catalogació, que es du a terme de manera ininterrompuda, i, atès el caire eminentment mercantil de la capital gaditana, la segueix amb un buidatge complet de les companyies que documenten els protocols, des del segle XVI al XX i amb una previsió inicial de quatre volums. Ara edita i

presenta el primer, el corresponent a les companyies del segle XIX. A la introducció fa un repàs clar i ordenat d'aquesta intensa tasca descriptiva, justifica l'elecció de la tipologia escollida per elaborar el present catàleg i el pla de treball previst, analitza breument les tipologies buidades (escriptures de constitució, modificació, pròrroga i dissolució de companyies), exposa de manera sintètica els resultats obtinguts, és a dir, les possibilitats d'informació que ofereix, i, en darrer terme, explica els diferents tipus d'índexs elaborats. Tot seguit trobem el catàleg, que esdevé el cos central de l'obra, amb un total de 2.433 entrades amb els elements següents: número d'ordre, data tòpica, regest documental, tant nominal com conceptual, i referència arxivística (número de protocol, nom del notari autoritzant i número dels folis on es troba). Clou aquesta obra, d'una utilitat excepcional per a l'estudi del comerç i l'economia a la capital gaditana i que sens dubte esdevindrà modèlica per d'altres centres documentals amb protocols notarials, tota una munió d'índexs adreçats a facilitar la recerca: de noms de persones atorgants, de llocs, de matèries, de companyies i, en darrer terme, de notaries i de notaris.

ROS MASSANA, Rosa (ed.), *Els capítols matrimonials. Una font per a la història social*, Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines; Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona; Documenta Universitaria, 2010, 255 p. (Biblioteca d'Història Rural; 6).

Aquest volum parteix dels treballs presentats a la Jornada organitzada pel Centre de Recerca d'Història Rural i l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, l'abril de 2009, sota el títol "Els contractes matrimonials. Una font per a la història social". Tanmateix, inclou nous treballs i, alhora, part de les aportacions realitzades a la Jornada es publicaran en un proper número monogràfic de la revista *Estudis d'Història Agrària*. Com bé sabem, aquest contracte, constitució i llei fonamental per regir les relacions jurídiques creades i les que amb el temps es deriven del matrimoni, són una de les institucions més típiques del dret civil català. De fet, amb les seves clàusules principals d'heretament, dot i escreix, esdevenen el veritable codi que estableix la consideració i el destí dels béns d'una família, més que no pas el mateix testament. I cal dir que ha estat una tipologia utilitzada de manera sistemàtica, sobretot a França, on els autors consideren els capítols un dels instruments més valuosos per a l'anàlisi socioprofessional i per a

l'establiment de la mobilitat social i geogràfica existent al voltant de la formació de les estructures familiars. El llibre es divideix en dues grans parts: la primera, amb vuit articles, es dedica a l'anàlisi de la font i la seva representativitat, mentre que la segona, amb dos treballs, tracta del seu ús per a la història social. Enfront de la historiografia clàssica, obra ben sovint de juristes i notaris i imprescindible però estàtica, aquest llibre, per bé que centrat sobretot a la Catalunya Vella, pretén donar-li un nou enfocament. Dins la primera part, les ponències pretenen descriure el caràcter històric d'aquesta tipologia documental. Així, en primer lloc, Lídia Donat, Xavier Marcó i Pere Ortí estudien les formes de contractació matrimonial a l'època baixmedieval i Rosa Lluch els tipus de control senyorial sobre el patrimoni pagès. I, ja a l'època moderna, Pere Gifre analitza la institucionalització dels capítols, que integra progressivament el conjunt de documents fins aleshores emprats; Llorenç Ferrer, la cristal·lització de les clàusules en els segles XVII i XVIII, i Rosa Congost, la decadència del costum de redactar-los. Aquesta primera part es clou amb dos estudis de cas, per part de Julie Marfany i Rosa Ros, sobre el seu declivi a Igualada i Sant Feliu de Guíxols i les transformacions de les clàusules en l'etapa final d'aquest tipus documental. La segona part del llibre examina diversos usos d'aquesta font per a la història social. Així, altre cop Llorenç Ferrer estudia les característiques del sistema familiar i les estratègies de reproducció social de les famílies. Rosa Congost planteja l'ús del dot per a l'anàlisi seriada de les desigualtats socials. I, en darrer terme, Santiago de Llobet estudia el fet del consum, mitjançant les riques descripcions de mobles i robes que hi apareixen. Clouen l'obra un darrer treball, amb una proposta de base de dades per al buidatge i l'anàlisi dels capítols, i una completa relació bibliogràfica.

SERRANO DAURA, Josep (coord.), *Josep M. Puig Salellas, En homenatge*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Jurídics, 2011, 283 p. (Miscel·lània; 1).

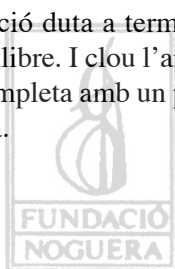
Fidel al seu títol, aquest volum esdevé una miscel·lània d'homenatge a una figura clau del notariat català contemporani, Josep Maria Puig i Salellas (Girona, 1924-Barcelona, 2007). Llicenciat en dret el 1947 i aprovades les oposicions a notaries, exercí sempre a Catalunya: primer a Ponts (1953), on féu de notari rural; després a Tarragona (1958) i, finalment, a Barcelona (1970), on, sense deixar d'atendre amb cura la seva notaria, es convertí en un home públic i desplegà una forta i intensa activitat institucional, jurídica

i cívica. Intel·ligent i extremadament lúcid, alhora que discret i elegant, de forta personalitat, dotat d'un alt sentit pragmàtic i crític, rigorós i eficaç, fou sempre precís i contingut en la paraula, de fina ironia, dialogant, pactista i revestit d'una enorme autoritat natural. Notari humanista, la seva trajectòria personal i professional girà entorn de dos eixos bàsics: d'una banda, la família i la terra, representades pel secular mas Salellas, al Baix Empordà, els orígens del qual reculen a la baixa edat mitjana, i, sobretot, d'una altra, el seu compromís amb el país i les seves institucions, que el menaren a servir de manera decisiva la societat catalana. Aquesta contribució a l'afirmació i consolidació de la realitat nacional catalana la féu en els dos àmbits fonamentals en què s'ha manifestat secularment la identitat catalana, la llengua i el dret. Com a jurista, participà en el procés de construcció i actualització del dret civil català, tant des de la docència com des de la seva participació en diverses comissions tècniques, i incidí d'una manera especial en el dret de família, el de successions i el lingüístic. Fou degà del Col·legi de Notaris de Catalunya (1976-1980), en un moment de canvi radical en les estructures polítiques del país i que suposà la consolidació d'un relleu generacional i la renovació de la corporació notarial, alhora que palesà la influència del notariat en el procés de recuperació democràtica. Jurista prestigiós i reconegut, a més de publicista i historiador, és autor d'una notable i molt extensa bibliografia, i els seus temes d'estudi se centraren en dret civil (matrimonial, relacions econòmiques entre els esposos, preterició), dret mercantil (societats anònimes), dret constitucional i, especialment, dret lingüístic, del qual fou un dels primers sistematitzadors i estudiosos. Aquesta miscel·lània, de presentació i contingut força heterogeni, consta de diferents apartats. En primer lloc, hom recull la seva semblança —vida i obra, homenatges i bibliografia— en dos articles a càrrec del també notari i exdegà Robert Follia. Després, les intervencions de l'acte d'homenatge que li féu la Societat Catalana d'Estudis Jurídics el 19 de març de 2009, a càrrec del president de l'IEC Salvador Giner, del vicepresident de la Secció de Filosofia i Ciències Socials Ricard Torrents, del president de la societat filial editora Josep Cruanyes, del notari Francesc Torrent, del degà del Col·legi de Notaris Joan Carles Ollé, del president de la Comissió Jurídica Assessora Tomàs Font, del president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya Josep D. Guàrdia, del president de la Cambra de Comerç Miquel Valls, del secretari de la Fundació Noguera Lluís Jou, del president d'Òmnium Cultural Jordi Porta i del director de la *Revista Llengua i Dret* Antoni Milian. En tercer lloc, un capítol amb el títol general de «Col·laboracions», que es divideix en quatre apartats: Notes

personals, amb tres articles (Josep M. Bricall, Marc Carrillo i Víctor Pou); Dret i institucions, amb cinc treballs (Encarna Roca, Eugeni Gay, Thomas Gergen, Albert Lamarca i Jordi Figa); Història, amb dos articles (Josep M. Sans i Mariela Fargas), i Altra temàtica, amb un treball de Joan Josep López Burniol. Clou aquest volum d'homenatge a una persona i un notari excepcionals una ressenya d'una obra recopilatòria seva, a càrrec del coordinador del volum, el professor Josep Serrano.

TRÉTON, Rodrigue, «Un prototip? Observacions sobre un capbreu de rendes i usos del comte d'Empúries al *castrum* de la Roca d'Albera fet el 1264», *Revista de Dret Històric Català* (Barcelona), 10 (2010), p. 263-289.

Aquest treball, obra d'un doctorand de la Universitat de París I-Panthéon-Sorbonne, es proposa com a objectiu fonamental l'estudi de les condicions històriques, tècniques i jurídiques que van concórrer en l'aparició d'un nou tipus documental, el capbreu o llibre de reconeixements, que estava destinat a esdevenir l'eina principal de gestió senyorial als comtats de la Catalunya Vella gairebé fins al lliandar de l'època contemporània. L'autor ho fa basant-se en uns fragments conservats d'un capbreu de la segona meitat del segle XIII, fet al comtat del Rosselló i ordenat pel comte d'Empúries Ponç Hug III. En primer lloc, analitza detingudament, amb encert i amb domini de la bibliografia, l'etimologia del terme capbreu, la seva significació conceptual i també el seu aprofitament i valor com a font per a la història. A continuació, presenta el document o, millor dit, els extrets del capbreu de la Roca, servats al fons de clergat regular dels Arxius del Departament dels Pirineus Orientals, i a part estudia la seva estructura diplomàtica i disposició interna. El capítol quart, el més extens i interessant, el dedica als orígens d'aquesta mena de llibre de reconeixements dels emfiteutes al senyor directe, i ho planteja d'entrada com un renaixement (del dret), una revolució (per l'aparició del paper) i una explosió (del recurs al procés romanocanònic). Acaba la seva exposició amb l'anàlisi de la investigació duta a terme pel comte d'Empúries amb vista a la confecció d'aquest llibre. I clou l'article amb l'edició dels extrets del capbreu, edició que es completa amb un petit glossari i un arbre genealògic dels senyors de la Roca.

VILLALBA, Enrique, TORNÉ, Emilio (ed.), *El nervio de la República: El oficio de escribano en el Siglo de Oro*, Madrid: Calambur Editorial, 2010, 444 p. (Biblioteca Litterae; 24).

Publicació monogràfica que recull les ponències presentades al Congrés Internacional *Litterae XI*, el qual, sota el títol «Los escribanos en la monarquía Hispánica, siglos XVI-XVII», se celebrà al Cercle de Belles Arts de Madrid el setembre de 2008. Els coeditors del volum, els professors Enrique Villalba, de la Universitat Carlos III de Madrid, i Emilio Torné, de la Universitat d'Alcalà, l'expliquen en el sentit d'aprofundir en els vessants menys analitzats de la institució notarial i d'acord amb la historiografia més actual, com ara els aspectes socials de la seva activitat, la seva estreta relació amb el món cultural del moment i, al capdavant, tot el complex d'interessos i de relacions de poder que aprofitaven la figura clau de l'escrivà o notari per expressar-se, amb les enormes possibilitats que contenia la producció de la informació, el seu control i la seva custòdia. Pensat amb un esperit interdisciplinari, comparatiu, contrastat i basat en la rica documentació generada pels mateixos notaris i per altres institucions vinculades, l'obra aplega un total de vint ponències, agrupades en tres grans apartats. El primer versa sobre l'ofici notarial, la seva tipologia i la seva jurisdicció, com també el seu desenvolupament i els conflictes que en ell es generaven, transgressions que en el cas dels escrivans del Segle d'Or hispà esdevé un tòpic literari de tothom conegut. Hi trobem set treballs: de M.ª Luisa Pardo, sobre l'escrivà de Sevilla Juan Álvarez de Alcalá; Tomás Puñal, sobre els escrivans i notaris madrilenys en el moment del trànsit de l'època medieval a la moderna; Francisco J. Crespo, sobre la realitat socioprofessional dels escrivans del Regne de Granada; Ignacio Ezquerro, sobre els relators en la pràctica judicial del Consell Reial; Alfonso Sánchez, sobre les escrivanies públiques i *de concejo* de Marbella; Leonor Zozaya, sobre els escrivans i la pèrdua del seu títol d'ofici, i Enrique Villalba i Fernando Negredo, sobre els escrivans en defensa del seu ofici, això és, sobre la seva imatge pública. El segon s'ocupa de les relacions polítiques i socials inherents als titulars de les escrivanies, és a dir, els seus vincles amb el poder i les seves relacions socials. Recull igualment set articles: de Miguel Ángel Extremera, sobre pràctiques, imatge social i identitat cultural del col·lectiu notarial; Alicia Marchant, sobre aspectes socials, pràctiques i funcions dels escrivans públics castellans; Eva M.ª Mendoza, sobre cavallers i escrivans a Màlaga; María José Osorio, sobre el conflicte d'interessos entre els escrivans públics i els reials a Granada; Ana Zabalza, sobre els escrivans reials a Navarra; Oliver Caporossi,

sobre l'escrivà de Cort i el control social de Madrid, i Carmen Losa, sobre l'escrivà del *Concejo* de Madrid. I el tercer tracta dels usos i pràctiques de cultura escrita i l'activitat dels escrivans generant dipòsits de memòria. La memòria oral ha deixat d'ésser el referent, per donar pas a la memòria concebuda només a partir del registre escrit i l'escrivà és concebut com la representació per antonomàsia d'aquest. Aplega un total de sis ponències: de Laureà Pagarolas, sobre els arxius de protocols com a dipositaris de la memòria individual i col·lectiva; Tamar Herzog, sobre els escrivans a les Amèriques; Antonio Castillo, sobre cultura escrita i activitat notarial; Amalia Pedraza i Juan M.ª de la Obra, sobre escrivans i fe judicial a Granada; Reyes Rojas, sobre els primers formularis notariais a Amèrica, i Pedro Rueda, sobre escriptures de navegació a les Índies.

(Aquestes **Notes bibliogràfiques** han estat redactades per *Laureà Pagarolas i Sabaté*)

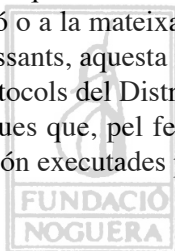
Memòria 2010

L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, constituït pels manuals, llibres notals i protocols de més de cent anys del districte notarial de la capital catalana, forma part de l'Arxiu General de Protocols del Col·legi de Notaris de Catalunya, amb el qual es troba instal·lat de manera unitària a la seva seu, i és gestionat per aquesta institució. Integrat en el Sistema d'Arxius de Catalunya, és el primer arxiu de l'Estat espanyol d'entre els notariais, tant per l'antiguitat com per la continuïtat i la transcendència dels seus fons. I, alhora, és un dels principals centres d'investigació i estudi del país, amb un nombre d'usuaris i de consultes que manté el seu ritme creixent, malgrat el descens puntual d'enguany.

Durant l'any 2010, l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona ha continuat desplegant les funcions ja tradicionals i que li són pròpies com a centre responsable de la custòdia, el tractament i la difusió del patrimoni documental generat per la institució notarial barcelonina, des de la seva gènesi, a l'inici del segle XIII, fins avui dia, d'acord amb la normativa sectorial corresponent.

En aquesta breu memòria es recullen i sistematitzen de manera sintètica aquestes competències, agrupades en quatre apartats, d'acord amb l'esquema coherent de funcions desplegades pels centres arxivístics: recepció o ingressos de fons; conservació en el triple vessant de preservació, restauració i reproducció; organització i tractament, igualment en un triple vessant de classificació, ordenació i descripció, i, en darrer terme, comunicació i difusió dels fons.

Convé advertir, en tot cas, que sobre els primers punts relatius a l'ingrés de fons, a la conservació o a la mateixa organització de la documentació en els seus diferents vessants, aquesta memòria recull tasques relatives a l'Arxiu General de Protocols del Districte de Barcelona més que no pas a l'Arxiu Històric. Tasques que, pel fet que formen part del mateix cicle o procés documental i són executades pel personal de la Secció Històrica, s'hi han incorporat.

Com a aspectes més remarcables de la tasca duta a terme durant aquest any 2010, es pot destacar:

- La concentració dels importants fons dels antics Col·legis de Corredors de Comerç de Lleida i, sobretot, de Tarragona, amb volums documentals més que notables, després que al final de l'any anterior es traslladés el de Girona.
- La continuïtat en l'impuls del projecte de digitalització i microfilmació dels registres medievals, amb la captura i el tractament d'un nombre d'imatges elevat, similar als anys anteriors.
- L'avenç en la descripció dels protocols del segle XIX, segons el pla establert d'acord amb la Fundació Noguera, i en la retolació dels protocols del segle XVIII.
- La publicació del número XXVIII de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*.

1. RECEPCIÓ I INGRÉS DE LA DOCUMENTACIÓ

1.1 Ingrés de protocols

D'acord amb la legislació notarial vigent, han ingressat a l'Arxiu General de Barcelona els protocols de més de vint-i-cinc anys corresponents a les notaries demarcades dins el districte notarial de Barcelona, que actualment aplega, de manera exclusiva, la capital catalana. Les xifres de notaris i volums es mantenen en una línia clarament ascendent respecte dels anys anteriors:

- Any 1984: 89 notaris i 1.265 volums.

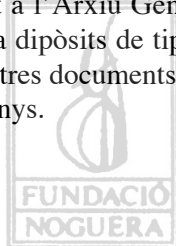
D'altra banda, els protocols que en aquest any han esdevingut centenaris i que, per tant, han passat a formar part de l'Arxiu Històric, obert a la consulta, són:

- Any 1910: 51 notaris i 161 volums.

1.2 Ingrés de pliques

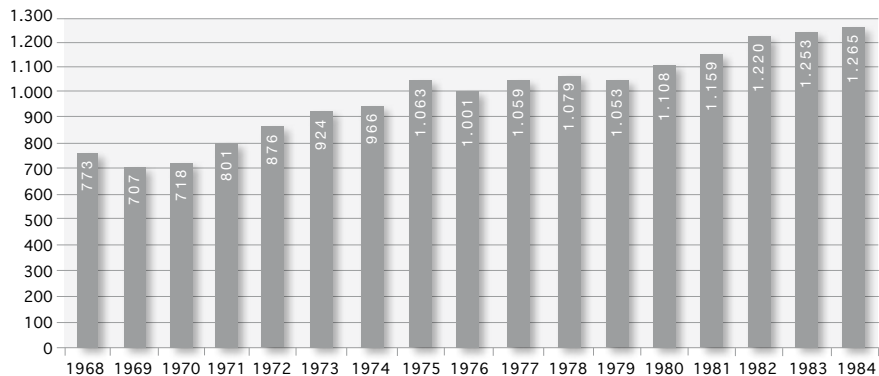
Igualment, han ingressat a l'Arxiu General les pliques obrants a les notaries, corresponents tant a dipòsits de tipus general com a testaments, memòries testamentàries o altres documents relacionats:

- 27 dipòsits de diferents anys.

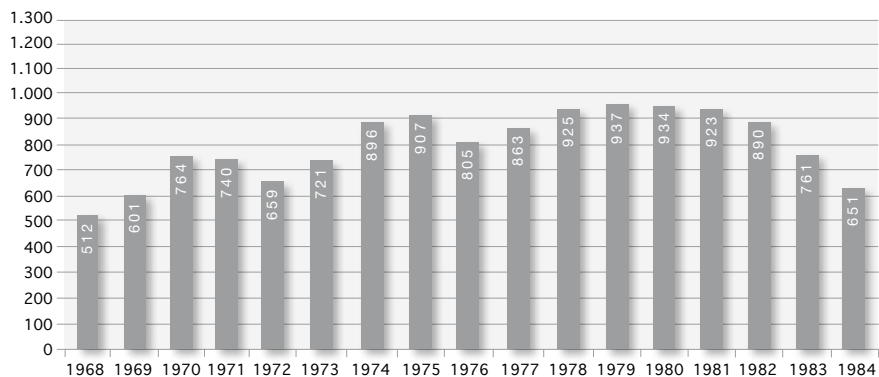

EVOLUCIÓ DE LA PRODUCCIÓ NOTARIAL BARCELONINA: 1968-1984

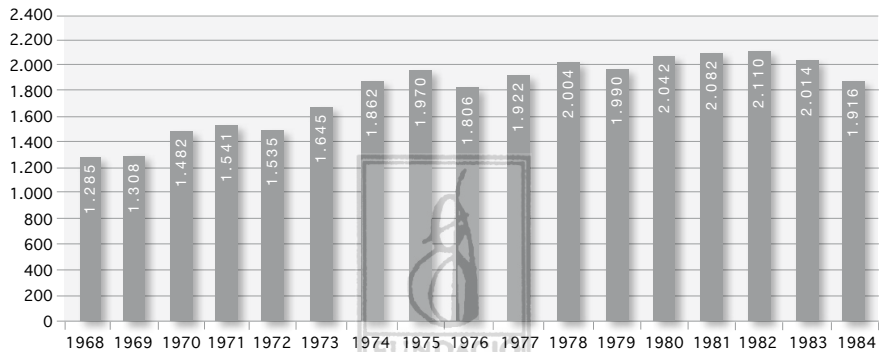
PROTOCOL GENERAL

PROTOCOL PROTESTOS

PROTOCOL GENERAL I PROTESTOS

1.3 Ingress i concentració de protestos

En darrer terme, també han ingressat a l'Arxiu General els protocols especials de protestos corresponents del districte de Barcelona, els quals han estat instal·lats al dipòsit del carrer Entença de Barcelona:

- Protocols de protestos del districte de Barcelona de diferents anys (de 1984: 78 notaris i 651 volums).

Així mateix, gairebé ultimada la tasca de concentració dels protocols especials de protestos dels altres districtes de Catalunya al mateix dipòsit d'Entença (només resten per ingressar els districtes de Figueres i Reus/Falset), durant l'any 2010 s'han traslladat nous protocols dels districtes de Santa Coloma de Gramenet i Sant Boi de Llobregat, que no s'havien recollit en el seu moment per motius diversos:

- Febrer, 10: Districte de Santa Coloma de Gramenet, 105 volums.
- Abril, 20: Districte de Sant Boi de Llobregat, 41 volums.

1.4 Arxiu General Intermedi de Protocols de Catalunya

Constituint mitjançant el conveni signat amb la Generalitat de Catalunya el 21 de novembre de 2007, i amb seu provisional a l'Arxiu General de Protocols de Barcelona, el 20 de juliol de 2010 s'ha signat un acord entre el Col·legi de Notaris de Catalunya i la Subdirecció General d'Arxius i Gestió Documental de la Generalitat, determinant que, en els llocs on la situació de l'Arxiu Comarcal i el volum de la documentació ho permeti, els notaris arxivers podran continuar dipositant en els esmentats arxius comarcals els protocols de més de vint-i-cinc anys i de menys de cent. Durant l'any 2010 han ingressat a l'Arxiu General Intermedi els fons dels districtes següents:

- Abril, 14: Districte del Vendrell, 1984, 47 volums.
- Abril, 20: Districte de Sant Boi de Llobregat, 1981 a 1983, 68 volums.

1.5 Arxiu dels fons de Corredors de Comerç de Catalunya

Traslladat, el gener de 2004, l'arxiu dels corredors de comerç col·legiats de Barcelona i dels seus antecessors (uns 12.500 volums) al dipòsit del carrer Entença de la capital catalana i, el desembre de 2009, el de Girona (4.641 volums; falta el districte d'Arenys) al dipòsit de Molins de Rei, l'any 2010 s'han traslladat els fons dels antics Col·legis de Corredors de Comerç de Lleida i Tarragona.

En efecte, durant la segona quinzena de març de 2010 s'ha concentrat també al dipòsit d'arxiu de Molins de Rei el fons de l'antic Col·legi de Corredors de Lleida (1.209 volums; queden pendents els districtes de Balaguer i la Seu d'Urgell, que tenen poc volum documental). I al final de maig i durant la segona quinzena de novembre i primera de desembre s'han traslladat els fons de Tarragona, molt més quantiosos i provinents de dos dipòsits diferents, la Delegació del Col·legi a la Rambla Nova i la nau de l'empresa GIA, SL, amb un total de més de 7.000 unitats d'instal·lació. Sumats als provinents de Girona, s'han ingressat més de 13.000 volums al dipòsit d'arxiu de Molins de Rei.

Per tant, els fons de corredors de comerç col·legiats i dels seus antecessors, custodiats pel Col·legi de Notaris de Catalunya, superen amb escreix els 25.000 volums. I cal dir, encara, que es tracta d'un fons obert, ja que es poden continuar ingressant els llibres registre produïts per aquells corredors de comerç que segueien en actiu en el moment de la fusió l'any 2000 i que, per això, no es trobaven dipositats en els arxius dels seus antics col·legis:

- Març: Col·legi de Corredors de Comerç de Lleida, 1.209 volums.
- Maig: Col·legi de Corredors de Comerç de Tarragona. Dipòsit de la Rambla Nova, 1.445 volums.
- Novembre-desembre: Col·legi de Corredors de Comerç de Tarragona. Dipòsit de l'empresa GIA, SL, 5.312 volums i 473 contenidors.

2. CONSERVACIÓ DELS PROTOCOLS

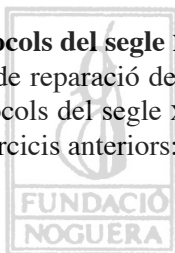
2.1 Manteniment de suports

S'han dut a terme les tasques pròpies de manteniment de les unitats d'instal·lació, tant de les capses com de les carpetes que protegeixen els volums, amb una actuació preferent en tot cas sobre els protocols del segle XIX anteriors a l'any 1862, que han estat objecte de descripció durant aquest període. D'igual manera, s'ha potenciat la retolació dels protocols del segle XVIII, iniciada l'any anterior amb el sistema que s'ha considerat més adequat.

2.2 Enquadernació de protocols del segle XX

S'ha prosseguit la tasca de reparació de les enquadernacions i, en tot cas, de restauració dels protocols del segle XX, de notaris i anys diversos, amb una xifra similar als exercicis anteriors:

- 48 protocols.

2.3 Restauració de protocols

Igualment, s'ha continuat la línia de restauració progressiva dels volums històrics més malmesos. Com ja s'apuntava en la memòria de 2005, en el seu moment s'optà per fer tots els protocols de l'Escrivania de Marina, per les raons que s'hi exposaven, per bé que també cal afegir-hi alguns protocols generals en mal estat:

- 7 protocols de l'Escrivania de Marina i 1 protocol del segle XIX.

2.4 Restauració de pergamins

Iniciada l'any anterior la tasca de nova catalogació de la col·lecció de 1.700 pergamins de l'Arxiu Històric, per tal de dotar-la d'una organització més coherent i d'un nivell de descripció més aprofundit, durant el 2010 s'ha iniciat la tasca de restauració d'aquells pergamins que necessitaven d'un tractament de reforç i aplanament que permetés la seva ubicació en els nous armaris arxivadors que es volen adquirir:

- 23 pergamins dels segles XIII-XIV, del centenar i mig previstos fins al 1500.

2.5 Digitalització

Signat al final de 2006 amb Artyplan Document el projecte de digitalització i microfilmació dels registres medievals de l'Arxiu Històric i iniciats els treballs de manera sistemàtica el gener de 2007, durant el 2010, talment com en els anys anteriors, s'han acomplert amb escreix les previsions i, d'aquesta manera, s'han digitalitzat i tractat:

- 193.657 imatges, corresponents a 874 registres.

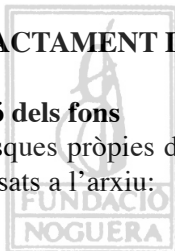
2.6 Instal·lacions d'arxiu

Canviat l'any 2006 el maquinari de climatització dels dipòsits de l'Arxiu Històric i Intermedi, durant el 2010 se n'ha continuat controlant el rendiment, mercès als sensors de control o termohigrògrafs i mitjançant lectures automàtiques periòdiques dels paràmetres de temperatura i d'humitat, bàsics per a la conservació òptima dels fons documentals.

3. ORGANITZACIÓ I TRACTAMENT DE LA DOCUMENTACIÓ

3.1 Classificació i ordenació dels fons

S'han dut a terme les tasques pròpies de tractament i d'organització dels fons documentals ingressats a l'arxiu:

- Revisió, neteja (fotocòpies, grapes, clips...) i ordenació dels protocols de l'any 1984, amb 89 notaris i 1.265 volums.

Igualment, s'han ordenat els protocols de protestos del districte de Barcelona ingressats a l'arxiu:

- Ordenació cronològica (1984) i alfabètica (de notaris).

En darrer terme, s'ha organitzat i s'ha dotat d'un mètode arxivístic coherent el fons intern, petit però important, de les relacions de transferència de protocols (protocol general i pliques: sistema cronològic i alfabètic de notaris; protestos: sistema alfabètic i cronològic) i modificacions d'escriptures (sistema cronològic):

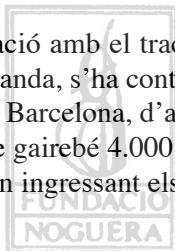
- Classificació i ordenació de les sèries de relacions de transferència i de modificacions d'escriptures de l'Arxiu General del Districte, de l'any 1984.

3.2 Descripció dels fons

Continuant amb el projecte patrocinat per la Fundació Noguera, d'elaboració del nou inventari dels protocols de l'arxiu, enguany s'han dut a terme les tasques següents:

- Finalització de les tasques de descripció dels protocols del segle XIX fins al 1862 inclòs, any de la promulgació de la Llei orgànica del notariat — que suposà el naixement del notariat contemporani — i que tancaria el període cronològic a incloure en el primer volum d'inventari d'aquesta centúria (1801-1862). Malgrat l'elevat nombre de protocols, la pràctica notarial es troba ja molt més sistematitzada i això permet la simplificació de la fitxa descriptiva.
- Informatització dels fitxers manuals, amb l'elaboració dels índexs i la revisió de l'inventari.
- Inici de l'arranjament físic de les unitats d'instal·lació, ara ja no posades en caps, perquè presentin unes millors condicions tant de conservació com de recerca, tasca que consisteix bàsicament en una nova ordenació dels notaris i en la neteja dels volums.

En un altre ordre, en relació amb el tractament arxivístic del fons de corredors de comerç, d'una banda, s'ha continuat la descripció dels llibres registre de l'antic Col·legi de Barcelona, d'acord amb l'inventari informatitzat, i s'ha assolit la xifra de gairebé 4.000 llibres registre inventariats. I, d'una altra, alhora que anaven ingressant els fons dels Col·legis de Corre-

dors de Girona, Lleida i Tarragona, s'ha procedit a descriure la seva documentació a nivell més sumari, amb l'objectiu de garantir la localització dels volums de cara a la gestió de les certificacions, i en espera d'una posterior descripció seguint el model emprat per als llibres registre de l'antic Col·legi de Barcelona.

En tercer lloc, finalment, s'ha continuat també la tasca de catalogació de la col·lecció de pergamins, integrada per unes 1.700 unitats dels segles XII al XVII. En el decurs de l'any s'ha enllestit la descripció dels pergamins fins al 1500, amb un total d'uns set-cents cinquanta documents, que integraran el primer volum a editar. De manera paral·lela, s'ha dut a terme una recerca sobre la història dels productors, especialment la família dels marquesos d'Aguilar, com també una història arxivística de la col·lecció. Resten pendents les tasques preparatòries per a l'edició del catàleg, consistents sobretot en els estudis de la tradició i la tipologia documental i la confecció dels índexs corresponents.

4. COMUNICACIÓ I DIFUSIÓ DELS FONS

4.1 Servei a la sala de consulta

Aquesta és, sens dubte, la finalitat última del conjunt de tasques desenvolupades a l'arxiu i, alhora, la que ocupa més dedicació i atenció quotidiana. Amb un nivell de consulta creixent, d'acord amb l'extraordinària importància de la documentació que s'hi custodia, les xifres totals d'usuaris i de consultes o volums servits situen el nostre centre entre els més prestigiosos i visitats del país.

Aquest servei a la sala comporta moltes intervencions puntuals d'ajut, de resolució de dubtes de tot tipus (arxivístics, paleogràfics, diplomàtics, històrics...) i d'assessorament bibliogràfic o documental:

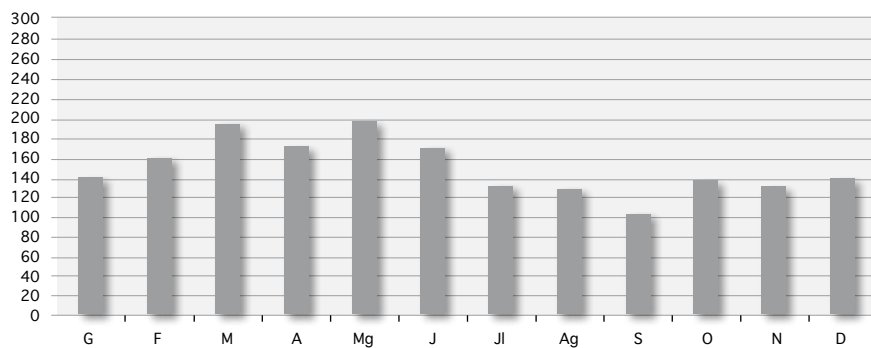
- S'han realitzat un total de 10.302 consultes per part de 1.902 usuaris, amb un descens puntual respecte dels anys anteriors, que no significa tanmateix altra cosa que un assentament, derivat precisament dels forts increments produïts en els últims exercicis.

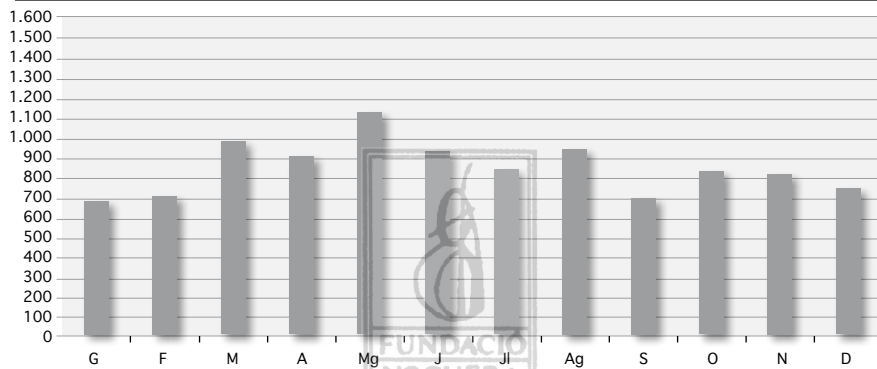
ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES, ANY 2010

	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana diària usuaris	Mitjana diària volums
Gener	19	148	693	7,79	36,47
Febrer	20	162	715	8,1	35,75
Març	23	198	990	8,61	43,04
Abril	20	179	904	8,95	45,20
Maig	20	199	1.132	9,95	56,60
Juny	21	172	931	8,19	44,33
Juliol	22	172	846	7,82	38,45
Agost	22	136	966	6,18	43,91
Setembre	21	112	702	5,33	33,43
Octubre	20	141	834	7,05	41,70
Novembre	21	136	828	6,48	39,43
Desembre	21	147	761	7	36,24
Total	250	1.902	10.302	7,61	41,21

USUARIS

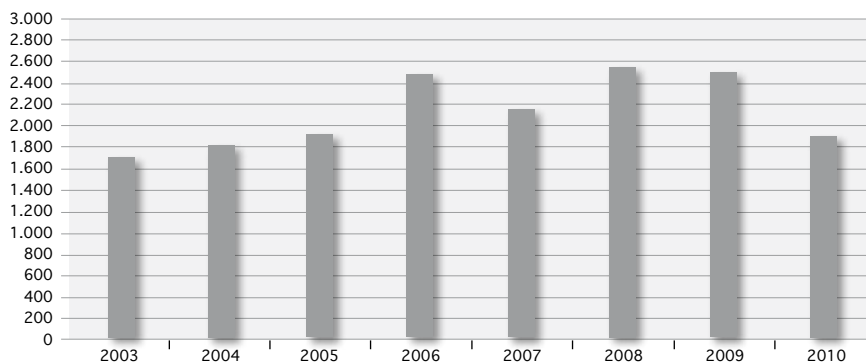
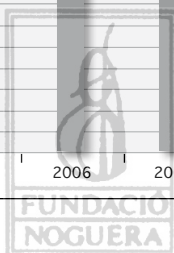
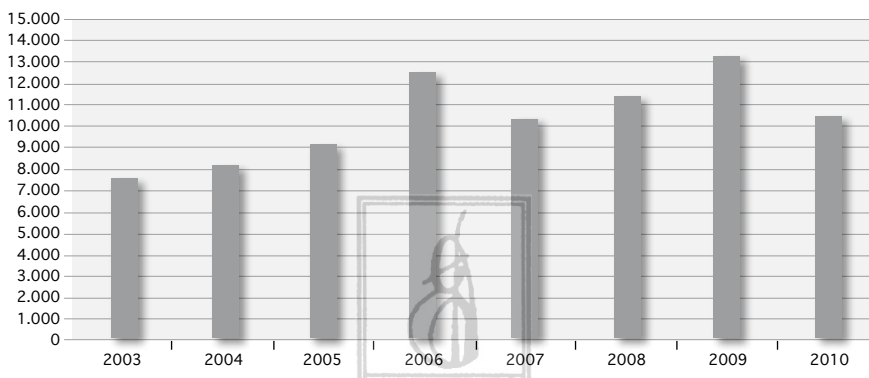
VOLUMS

EVOLUCIÓ DE L'ESTADÍSTICA D'USUARIS I CONSULTES: 2003-2010

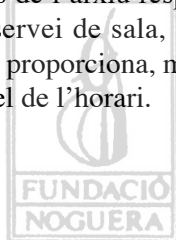
	Dies	Usuaris	Volums	Mitjana usuaris	Mitjana volums
2003 (*)	94	653	2.895	6,95	30,80
2004	251	1.809	8.102	7,21	32,28
2005	248	1.920	9.022	7,74	36,38
2006	246	2.485	12.501	10,10	50,82
2007	248	2.166	10.222	8,73	41,22
2008	250	2.573	11.396	10,29	45,58
2009	249	2.529	13.160	10,16	52,85
2010	250	1.902	10.302	7,61	41,21

(*) De l'any 2003, només es disposa de dades a partir del mes d'agost. Per tant, les gràfiques d'aquest any s'han confeccionat amb les mitjanes.

USUARIS**VOLUMS**

Respecte a les característiques bàsiques dels usuaris, d'acord amb una enquesta realitzada en el decurs de l'any, es poden remarcar els trets següents:

- La meitat dels investigadors provenen de la ciutat de Barcelona i, un 20%, de la seva àrea metropolitana. De la resta de l'Estat espanyol han visitat l'arxiu vuit persones (4%), i onze de l'estranger (5%).
- Gairebé el 90% dels usuaris han cursat estudis superiors.
- El sector professional al qual pertanyen és força variat, per bé que predominen els investigadors de caire general (grup nodrit sobretot pels genealogistes), els historiadors, els professionals liberals, els professors universitaris i altres (professors no universitaris, estudiants...).
- La franja d'edat predominant dels usuaris se situa entre els 46 i els 55 anys (27%), seguida de la immediatament anterior, entre els 36 i els 45 anys (19%), i la posterior, entre els 56 i els 65 anys (17%). Els jubilats representen gairebé el 14% i els menors de 25 anys el 5%.
- Més de la meitat dels investigadors han conegut l'arxiu en la seva etapa de formació i, pel que fa a la resta, la majoria ho ha fet mitjançant altres persones o per la informació facilitada per altres centres d'arxiu.
- El 30% dels usuaris ha visitat l'arxiu per primer cop aquest any. La resta hi té una llarga trajectòria de recerca, amb unes franges predominants dels que hi van des de fa entre 2 i 5 anys i 5 i 10 anys.
- Els investigadors acudeixen a l'arxiu amb una finalitat majoritària d'estudi, de temes ben diversos. Així, hi predominen els treballs sobre genealogies i biografies (23%), seguit molt a prop pels d'història de l'art (22%), història social (17%), història econòmica (16%) o urbanisme (7%). Els estudiosos de qüestions jurídiques, institucionals i del notariat representen gairebé un 6%.
- Igualment, les èpoques d'estudi són molt diverses i abasten tot l'ampli ventall cronològic que ofereix en l'actualitat la documentació notarial, des del final del segle XIII fins a l'inici del segle XX. Predominen els dels segles XIX-XX (43%), seguits tanmateix molt a prop pels del segle XVIII (34%) i segles XVI-XVII (30%). En darrer terme, els medievals representen un 21% del total d'usuaris.
- Finalment, els punts forts de l'arxiu respecte d'altres centres són, per una àmplia majoria, el servei de sala, la mateixa sala de consulta i l'assessorament que se'ls proporciona, mentre que pràcticament l'únic indicat com a millora és el de l'horari.

4.2 Servei indirecte

De manera complementària al servei directe a sala, s'han atès una cinquantena de consultes per correspondència sobre documentació de l'arxiu. I, sobretot, s'ha atès també una quantitat no xifrada, però molt nombrosa, de consultes telefòniques de tipus molt divers: informació sobre situació de protocols de Catalunya, sobre notaris antics, sobre centres d'arxiu, preguntes sobre tipologies notarials, orientacions bibliogràfiques i documentals, ubicació de poblacions dins els districtes i un llarg etcètera.

4.3 Reproduccions

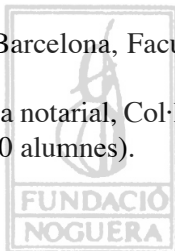
Com a resultat de les investigacions dutes a terme pels usuaris, sempre que l'estat dels registres i protocols ho ha permès, s'ha donat resposta a la seva sol·licitud legítima de reproducció. D'aquesta manera:

- S'han realitzat un total de 6.000 reproduccions del fons documental de l'arxiu.

4.4 Visites comentades

Més enllà de les activitats habituals de tractament, descripció, difusió dels fons i d'atenció als usuaris, també es realitzen a l'arxiu, en el decurs de l'any, freqüents visites comentades per part de facultats o d'escoles universitàries, de personalitats i d'altres grups ben diversos que s'hi interessen. Les visites més significades realitzades l'any 2010 han estat les següents:

- Gener, 21: Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Dr. Lluís Cifuentes (6 alumnes).
- Març, 1: Universitat de Barcelona, Facultat d'Economia i Empresa, Dr. Lluís Castañeda (15 alumnes).
- Març, 18: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Josep Hernando (25 alumnes).
- Març, 25: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Josep Hernando (25 alumnes).
- Març, 27: Curs de Secretariat Jurídic, Col·legi d'Advocats de Barcelona, Sra. M. Rosa Panadès (30 alumnes).
- Maig, 3: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Sr. Hug Palou (6 alumnes).
- Maig, 4: Universitat de Barcelona, Facultat de Dret, Sr. José Alberto Marín (10 alumnes).
- Maig, 12: Curs de Pràctica notarial, Col·legi d'Advocats de Barcelona, Sr. José Alberto Marín (10 alumnes).

- Maig, 12: Visita dels notaris arxiviers dels Arxius Generals de Districte de Catalunya (8 persones).
- Juny, 3: Estudiants de la John Marshall Law School de Chicago (15 alumnes).
- Octubre, 25: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dra. Eva Serra (15 alumnes).
- Novembre, 17: Curs de Pràctica notarial, Col·legi d'Advocats de Barcelona, Sr. José Alberto Marín (15 alumnes).
- Desembre, 3: Associació Esplai Sanllehy de la Fundació "La Caixa" (15 persones).

4.5 Classes pràctiques

En la línia de connexió ben directa de l'arxiu amb les universitats i altres institucions culturals, prèvia concertació, s'hi imparteixen amb regularitat classes pràctiques de diferents matèries relacionades amb la documentació (metodologia i crítica textual, paleografia i diplomàtica, història, antropologia...). De l'any 2010, remarquem les següents:

- Octubre, 26: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Jaume Dantí (20 alumnes).
- Curs: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, Dr. Josep Hernando (45 alumnes).

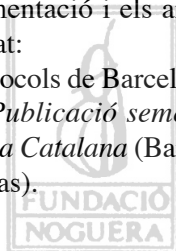
4.6 Publicacions

L'arxiu, en la seva línia ja tradicional de promoure publicacions de caire històric i jurídic, edita, sota el patrocini de la Fundació Noguera, una prestigiosa revista històrica i institucional, titulada *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, de periodicitat anual:

- Edició del número XXVIII (2010) de la revista *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, publicada pel Col·legi de Notaris de Catalunya i patrocinada per la Fundació Noguera.

A més, en el marc de col·laboració amb altres institucions culturals en l'elaboració i redacció de llibres, articles i treballs relacionats amb la institució notarial, la seva documentació i els arxius de protocols, el 2010 el personal de l'arxiu ha publicat:

- «L'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, del Col·legi de Notaris de Catalunya», *Frontissa. Publicació semestral de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana* (Barcelona), 20 (desembre, 2010), p. 16-17 (Laureà Pagarolas).

- «*Ad bene laborandum. Del treball pagès a la renda feudal (Terrassa, segles X-XII)*», *Terme* (Terrassa), 25 (2010), p. 177-205 (Vicenç Ruiz).

4.7 Col·laboracions

El personal de l'arxiu ha participat en activitats culturals dutes a terme per diferents institucions i, així mateix, ha impartit cursos sobre arxius i documentació notarial. Destaquem:

- *Gestió documental i arxiu a les organitzacions*, en el *Curs de Secretariat Jurídic*, organitzat per l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona, el febrer de 2010 (Laureà Pagarolas).
- *La gestió dels registres electrònics*, curs impartit per l'Associació d'Arxivers de Catalunya, a Barcelona, el setembre de 2010 (Vicenç Ruiz).
- *La documentació notarial, recurs bàsic per a la genealogia*, conferència inaugural del Curs Acadèmic 2010-2011 de la Societat Catalana de Genealogia, HSNV, a Sant Cugat del Vallès, l'octubre de 2010 (Laureà Pagarolas).

Barcelona, maig de 2011

«ESTUDIS HISTÒRICS I DOCUMENTS DELS ARXIVS DE PROTOCOLS». NORMES PER A LA PRESENTACIÓ D'ORIGINALS

EHDAP és una revista anual, editada pel Col·legi de Notaris de Catalunya des de 1948, amb l'especificitat bàsica d'aplegar treballs fonamentats sobre documentació de protocols i de registres notariais d'arreu i, alhora, d'aprofundir en aspectes institucionals, com ara la història del notariat, els diferents tipus documentals que aquesta genera o bé d'altres institucions de dret públic i privat que s'hi relacionen.

La redacció de l'EHDAP prega a les persones interessades a col·laborar-hi que prenguin en consideració les normes següents:

1. L'*extensió* dels articles, que han d'ésser inèdits, oscil·larà entre els 15 i els 40 fulls de 30 línies mecanografiades (és a dir, a doble espai), presentats en paper DIN A4 i escrits per una sola cara.

2. Sota el títol del treball, hom hi farà constar el *nom i cognoms* de l'autor, així com també el centre on desplega la seva activitat.

3. Ultra les còpies en paper, els originals han d'ésser facilitats en *suport magnètic o bé òptic*, en un programa compatible amb l'entorn PC o Macintosh. A l'etiqueta del suport, s'hi escriurà el nom de l'autor, el títol de l'article i el programa amb què ha estat editat.

4. Es recomana que els articles siguin escrits en català, per bé que s'accepten originals en totes les *llengües* peninsulars i en altres idiomes, com ara l'italià, el francès, l'anglès i l'alemany. Els textos en català i en castellà seran revisats per un corrector d'estil.

5. Les *notes* es presentaran sempre totes juntes al final de l'article i mai a peu de pàgina, tot i que un cop impreses sí que hi aniran. Es redactaran segons el sistema de referències que s'especifica més endavant. Les crides es faran volades sobre la caixa del text i després de la puntuació.

6. El text es podrà acompanyar, quan es consideri necessari, d'apèndixs, làmines, figures o *material gràfic*. Les fotografies, al seu torn, hauran d'ésser de qualitat i ben contrastades, i aniran seguides dels peus corresponents.

7. Els editors facilitaràn als autors *proves d'impremta*, per tal que puguin revisar els seus textos en un termini prudencial, però sense fer, tanmateix, variacions substancials ni en el text ni en les notes.

8. Un cop editat el volum, tots els autors en rebran dos exemplars, així com també un joc de 25 *separates* del seu article.

9. Els articles i la *correspondència* han d'adreçar-se a:

Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols
Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
Col·legi de Notaris de Catalunya
Notariat, 4
08001 Barcelona

El remitent indicarà sempre, en full a part, el seu nom i cognoms, adreces professional i particular, i números de telèfon, per tal de facilitar la comunicació amb la Redacció.

10. Els *sistemes de referències* i de citacions a utilitzar pels col·laboradors d'EHDAP seran els següents:

Llibres:

Arcadi GARCIA I SANS, Núria COLL I JULIÀ, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV*, Barcelona: Fundació Noguera, 1994 (Estudis; 6).

Formes i institucions del govern de Catalunya, Barcelona: Edicions de la Magrana, 1983 (Curs d'història de Catalunya; 1).

Parts de llibre:

Pierre VILAR, «Le monde urbain dans la Catalogne des temps modernes», a *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona: Universitat, 1984, v. I, p. 421-434.

Articles de revista:

Josep M. SALRACH, «Formació, organització i defensa del domini de Sant Cugat en els segles X-XII», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia* (Barcelona), 13 (1992), p. 127-173.

Quant a les *referències als arxius*, el primer cop es posarà el nom complet amb l'abreviatura entre parèntesis: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB). Les referències posteriors es posaran només en la forma abreujada.

Les citacions dels textos documentals es faran de la manera usual, seguint l'ordre més lògic: arxiu, secció, sèrie, peça documental, data i foli. Per exemple:

AHPB, Guillem JORDÀ (major), *Septimum manuale*, 30-IX-1438/23-VI-1440, f. 34r-36v.

